

Anni Ojajärvi

TERVE SOTILAS!

Etnografinen tutkimus
varusmiesten terveystajusta
sosiaalisena ilmiönä

TERVE SOTILAS!

TIEDE

Teosten sisältö ja tyyli ovat akateemisten kriteerien mukaisia.

KENTTÄ

Erilaiset raportit ja selvitykset.

LIIKE

Ajankohtaiset yhteiskunnalliset puheenvuorot.

© Nuorisotutkimusseura & Anni Ojajärvi 2015
Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura
verkkojulkaisuja 99, *Tiede*

Taitto: Anni Ojajärvi, Leea Wasenius
Kansi: Leea Wasenius
Kannen ja kirjan piirrokset: Henri Lilius
2016

Painettu kirja on julkaistu vuonna 2015.

Julkaisujen tilaukset:
<http://www.nuorisotutkimusseura.fi/catalog>
Nuorisotutkimusverkosto
Asemapäällikönkatu 1
00520 Helsinki

ISBN 978-952-7175-08-8
ISSN 1799-9227

Anni Ojajärvi

TERVE SOTILAS!

Etnografinen tutkimus varusmiesten terveystajusta sosiaalisena ilmiönä

SISÄLLYS

Alkusanat	8
Kiitokset	9
1 JOHDANTO	13
Huoli nuorista miehistä	15
Armeija herättää tunteita	18
Oma suhteeni armeijaan	20
Varusmiesten tutkiminen ja tutkimuksen paikannus	22
Terveyskäyttäytymisestä terveystajuun	27
Tutkimuksen tavoite ja rakenne	30
2 TERVEYSKÄYTTÄYTYMISEN MAHDOLLISUUDET JA VALINNAT	35
Armeija totaalilaitoksena	36
Varusmiehiin liittyvät mielikuvat ja varusmieskulttuuri	44
Armeijamiehisyyden eri tasoja	46
Varusmieskulttuuri	50
Yksilölliset valinnat ja tutkimuskysymykset	53
3 ETNOGRAFIA ARMEIJASSA	57
Kokonaisvaltainen kenttätyö	60
Kenttätyöhön valmistautuminen	60
Totaalisuuden vaikutus kenttätyöhön	62
Paikka nuorten joukossa	65
Kenttätyöaineisto	68
Haastattelut kenttätyön keskellä	73
Aineiston analyysi	75
Instituution puristus	78
Tutkimuksen eettiset kysymykset	80

4 KASARMIELÄMÄN PERUSTEET, LYHYT OPPIMÄÄRÄ	85
Sotilaallinen käyttäytyminen ja kokonaisuus	87
Vapaa-aikaa sotilaspuvussa	91
Vapaa-ajan raamit	91
Suhde siviilimaailmaan	94
Nettiyhteisöjä	97
5 VARUSMIESIDEELEJA JA -MARGINAALIA	103
Rankka sotilas	105
Herrasmiesvarusmies	111
Tasapainottelua	115
Naisvarusmiehen ideaali	116
Ideaalit toiminnan rajaajina	122
Vastarinnan paikka?	129
6 SAIRAUDEN JA TERVEYDEN RAJOJA	133
Mitä tehdään sairastapauksessa – virallinen toimintamenettely	135
Kantahenkilökunnan ohjeistuksia	137
Varusmieskulttuurin yhteisölliset rajat	140
Maine	143
Yhteisöllisiä neuvotteluja	149
Vastarintaa ja poikkeuksia	153
Sairastelu vastapuheena	155
Mielenterveys ja vemppe varaventiilinä	156
Varusmiesten siedätyshoitoa	160

7 KAHTIA JAKAUTUNUT ARMEIJARUOKAILU	165
Laitosruokailun sotilaallinen rytmi	166
Sotilaallisen syömisen aika ja rytmi	167
Laitosruokailun pikasosiaalisuus	170
Laitosruokaa metsässä	171
Vapaa-ajan ruokailu vapauden symbolina	174
Vapaa-ajan ruokailun tila ja rytmi	174
Vapaa-ajan ruokailun merkityksistä	176
Nuorten sopeutuminen armeijaruokailuun	180
Omien ruokailutapojen sopeuttaminen armeijaan	181
Passiivinen sopeutuminen	186
Ruoka ja sen terveellisyys nelikenttänä	189
Tankkaava kone ja nautiskeleva nuori	190
8 TUPAKOINTI OMAN TILAN RAKENTAJANA	195
Varusmiesten tupakointi tilastoissa ja kentällä	196
Tupakkakoppi nuorisotilana	198
Tupakoinnin käytännöt kasarmilla	200
Leirisavut – tupakointi leireillä	202
Tupakointi tunteiden purkajana	204
Instituutio tupakoinnin tukena	207
Tupakan paikka armeijassa	209
9 VARUSMIESTEN ALKOHOLIN KÄYTTÖ	213
Ohjeistuksia alkoholin käyttöön	214
Puhetta alkoholin käytöstä: Nollata ja pehmentää	215
Sanoista tekoihin: Ilta Varusmiesbaarissa	219
Valmistautuminen iltaan	221
Varusmiesbaari	223
Tarinoiden ja todellisuuden välinen kuilu	227

10 YHTEENVETO JA POHDINTA	231
Totaalilaitos terveystyöskäytännön rajaajana	234
Varusmiesyhteisö terveystyöskäytännön ohjaajana	236
Rankka keho koneena	236
Säntillinen herrasmies	238
Ristiriitainen nainen	239
Ideaalit varusmiehen rajoina	239
Moninaisten nuorten tilannekohtaisia valintoja	240
Varusmiesten terveystiedon suhde terveystyöskäytännön	242
Terveyden edistäminen	244
Arviointia ja jatkotutkimusaiheita	246
LÄHTEET	248
Liite 1 Asevelvollisuus suomalaisessa yhteiskunnassa	273
Asevelvollisuus ja kansallisvaltion synty	274
Asevelvollisuuden kansallisen tason tehtävät	275
Asevelvollisuus yhteisöllisenä tarinana	276
Kollektiivinen armeijatarina	277
Kirjallisuus ja populaarikulttuuri armeijatarinan välittäjinä	279
Varusmiesten kokemus osana yhteisöllistä tarinaa	281
Liite 2 Haastattelurunko 1. haastatteluun	284
Liite 3 Haastattelurunko 2. haastatteluun	288
Liite 4 Muistiinpanot ensimmäisestä esittäytymisestä nuorille	292
Liite 5 Esittelyteksti nuorille	293
TIIVISTELMÄ	294
SUMMARY	295
SAMMANDRAG	296

Alkusanat

Varusmiespalvelus on suomalaisia miehiä ylisukupolvisesti yhdistävä kokemus, ja jokainen suomalainen on kuullut tarinoita varusmiespalveluksesta. Vaikka kaikki suomalaiset ovat maanpuolustusvelvollisia, vain miehet ovat velvoitettuja suorittamaan varusmiespalveluksen tai sitä korvaavan siviilipalveluksen. Vuosittain palveluksen suorittaa noin 23 000 miestä, mikä on noin 70–75 prosenttia ikäluokan miehistä. Naiset voivat hakeutua palvelukseen vapaaehtoisesti, ja vuosittain noin 400 naista suorittaa palveluksen. Armeijan yhteiskunnallisesta ja historiallisesta merkittävydestä huolimatta sen ruohonjuuritason arjesta ja varusmiesten kokemuksista on yllättävän vähän tutkimusta. Eri-ikäisten miesten armeijatarinoiden perusteella palvelus näyttäisi olevan vahva ja mieleenpainuva kokemus, johon liittyviä kertomuksia jaetaan lähes pakonomaisesti vielä vuosia palveluksen suorittamisen jälkeen. Varusmiespalvelus on myös miehistymisrituaali, jonka sanotaan tekevän pojista miehiä.

Vuonna 1928 lääkintäkapteeni Hannu Haahti teki väitöskirjan varusmiespalveluksen terveysvaikutuksista. Tulokset eivät olleet terveystieteiden näkökulmasta toivottuja ja ajan hengen mukaisia. Tulosten mukaan tautikuolleisuus lisääntyi palveluksen aikana. Tämä sai Haahtin painottamaan armeijan velvollisuutta huolehtia nuorten miesten terveydestä. Neljä kuukautta väitöksen jälkeen ilmestyi Pentti Haanpään (1989/1928–30) *Kenttä ja kasarmi* -teos, joka herätti laajaa keskustelua. Haahtin väitöksen kielteiset tulokset vaiettiin kuitenkin kuoliaaksi.¹ Se, mitä armeijan kaltaisesta pyhästä instituutiosta saattoi tuolloin puhua julkisesti, oli tarkkaan säänneltyä. 80 vuotta myöhemmin suomalainen yhteiskunta on hyvin erilainen. Myös armeijan arjessa on tapahtunut suuria muutoksia. Lisäksi terveystieteiden tutkimukset puhuttavat nykyisin niin armeijan porttien ulko- kuin sisäpuolellakin. Kansallisen huolen vuoksi vuonna 2008 varuskunnan portit avautuivat myös puolustusvoimien ulkopuoliselle tutkijalle. Tutkijalle avautui kiinnostava näkymä varusmiespalvelukseen sekä nuorten terveystieteen tutkimiseen ja -kasvatukseen. Pääsy tälle kentälle tempaisi tämän kirjan tekijän ainutlaatuiselle tutkimusmatkalle kokemaan, elämään, näkemään, kuulemaan, aistimaan ja tarkkailemaan varuskuntaelämää ja sen vaikutuksia terveystieteen tutkimiseen.

Väitöskirjatutkimukseni liittyy Suomen Akatemian rahoittamaan Varusmiesten ravitsemus -tutkimushankkeeseen *Defence Nutri Research Consortium: Eating patterns among conscripts in the Finnish Defence Forces: Exploring formation of food choices and intervening to promote healthy life-style*. Sen tavoitteena oli yhdessä Kansanterveyslaitoksen (nyk. THL) tutkijoiden kanssa tarkastella

¹ Anssi Sinnemäki on analysoinut *Kentän ja kasarmin* vastaanottoa ja tuo esille myös sen, miten Haahtin väitöskirjan tuloksista vaiettiin samaan aikaan kokonaan. Hänen mukaansa Haanpään kirjan herättämässä kohussa jo Haahtin mainitseminen oli tabu. (Sinnemäki 2014, 12–13, 16–17, 129–132, 148.)

nuorten miesten ruokailua varusmiespalveluksen aikana. Kansanterveyslaitoksen tutkijat tarkastelivat varusmiesten ruokailua ja ruokailuintervention vaikutavuutta kyselylomakkeiden ja fysiologisten mittausten avulla (ks. mm. Absetz ym. 2010; Jallinoja ym. 2010; Bingham ym. 2012). Nuorisotutkimusverkoston tutkijat puolestaan lähestyivät tutkimusteemaa etnografisen kenttätöön ja haastattelujen kautta. Nuorisotutkimusverkoston tutkimusryhmään kuuluivat lisäksi tutkimusprofessori Tommi Hoikkala, dosentti Mikko Salasuo ja tutkimusharjoittelija Jenni Wessman. Nuorisotutkimusverkoston osahanketta johti dosentti Antti Häkkinen. Nuorisotutkimusverkoston toteuttamalle laadulliselle tutkimukselle koottiin myös erillinen eettisiin kysymyksiin keskittynyt komitea, johon kuuluivat professori Elina Lahelma, professori Veli-Matti Värri, professori Matti Peltonen ja dosentti Pekka Hakkarainen.

Tutkimusprojekti oli tämän väitöstutkimuksen perusta ja tuki. Projektin alussa meidän nuorisotutkijoiden kiinnostus laajeni pelkästä syömisestä ja ruuasta koskemaan varusmiesten arkea ja terveyskäyttäytymistä laajemmin. Kuten tutkimusprofessori Tommi Hoikkala asian esitti, jos haluaa ymmärtää nuorten miesten syömistä, täytyy ymmärtää koko sitä maailmaa, jossa nuoret elävät ja syövät. Projektin vanhempien tutkijoiden pohtiessa varusmieskoulutusta, ryhmädynamiikkaa, vapaa-aikaa, terveyskäyttäytymistä ja palvelusmotivaatiota laajasti tämä väitöskirjatutkimus keskittyy nuorten miesten terveyskäyttäytymiseen ja sitä ympäröivään sosiaaliseen maailmaan.

KIIITOKSET

Väitöskirjan kirjoittaminen tuntui toisinaan olevan lähinnä yksinäistä istumista. Todellisuudessa tutkimus ei olisi valmistunut ilman suurta joukkoa muita ihmisiä. Ensimmäisenä haluan kiittää niitä nuoria miehiä ja naisia, joiden kanssa sain jakaa armeijan arjen ja jotka ottivat tutkijan mukaan joukkoonsa. Kiitos siitä, että sain olla mukana juttelemassa, ihmettelemässä ja hajoilemassa.

Työni ohjaajat Tommi Hoikkala ja Antti Häkkinen ovat uskoneet minuun ja tukeneet koko prosessin ajan. Tommi on nuorisotutkimuksen suunnannäyttävä, jonka kanssa käydyt keskustelut virittivät aina uusia näkökulmia tutkimusaiheeseeni. Tommi jakoi myös tutkimus- ja kenttätökokemuksia tavalla, joka auttoi minua oman tutkimukseni suunnittelussa ja toteutuksessa. Haluan kiittää Tommia hyvästä fiiliksestä, tuesta ja avusta! Toisella ohjaajallani Antti Häkkinen on loputon jaksaminen jatko-opiskelijan kysymyksille, ongelmille ja kommentoinnin tarpeelle. Hän tuki ja kommentoi tekstejäni väitöskirjatyön jokaisessa käänteessä. Ohjaustapaamisten jälkeen koin olevani hieman viisaampi, uskoin itseeni enemmän ja sain hyväntuulista energiaa, jonka avulla jatkoin työtäni eteenpäin. Antti on yksi sydämellisimmistä ihmisistä, jonka tunnen, ja olen kiitollinen saamani avun lisäksi siitä, että sain väitöskirjasta hyvän syyn tutustua Anttiin.

Armeijaprojekti oli hyvä paikka kasvaa tutkijaksi. Minut tempaistiin mukaan monipolvisiin ja usein hyvin intensiivisiin keskusteluihin, joihin opin pian raivaamaan oman tilani. Opin projektissa paljon käytännön tutkimuksen tekemisestä ja projektin kirjan julkistamisen aikaan kävin läpi myös hyvin kattavan käytännön mediakoulutuksen. Armeijaprojekti ei olisi ollut sellainen kuin oli eikä myöskään väitöskirjani olisi muotoutunut sellaiseksi kuin se nyt on ilman dosentti Mikko Salasuota. Mikon kriittiset kommentit, loputtomat näkökulmat, henkinen tuki ja konkreettinen apu ovat olleet keskeinen osa väitöskirjatyötäni. Mikolle kiitos loppumattomasta energiasta ja vankkumattomasta uskosta työni valmistumiseen.

Väitöskirjan esitarkastajia professori Hanna Snellmania ja dosentti Ilkka Pietilää kiitän tärkeistä ja rakentavista huomioista, jotka paransivat työtäni viime vaiheessa. Kiitos myös Anna Tuomikoskelle tarkoista ja osuvista kommentista liittyen kirjan kieliasuun.

Erittäin tärkeitä olivat myös professori Marja-Liisa Honkasalolta väitöskirjaan saamani kommentit. Juuri oikeaan aikaan saatu tuki ja apu olivat minulle tärkeitä väitöskirjatyön valmistumisen ja oman tutkijuuteni kannalta. Maisan tapa tehdä tutkimusta on myös ollut suuri inspiraation lähde. Kiitos!

Koko väitöskirjatyön ajan olen saanut työskennellä Leena Suurpään luotsaamassa Nuorisotutkimusverkostossa. Työpaikka on antanut hienon mahdollisuuden keskittyä tutkimukseen sekä työyhteisön, jota arvostan suuresti. Kiitän koko verkoston porukkaa innostavista keskusteluista. Nilsiäkadulla työskennellessäni sain jakaa boheemin työympäristön Tommin, Marjaanan, Jaanan, Solen, Mikon, Mikon, Ollin, Miikan ja Jennin kanssa. Kiitos hersyvistä nauruista ja hienoista keskusteluista! Yhtä lailla kiitän Pasilan jengiä, jonka kanssa olen viimeiset vuodet työskennellyt samoissa tiloissa. Kiitos siitä, että teillä on aikaa kuunnella ja kommentoida, oli kyse sitten tutkimuksesta tai lapsiperheen arjesta. Kiitos Elina, Veronika, Päivi, Marja, Tiia, Sanna, Sanna, Sofia, Vappu, Tanja, Sarianne, Sinikka, Minna, Anne, Antti, Vappu ja Heta. Päiviä kiitän useista hienoista kommentista, keskusteluista, tsemppaamisesta ja ystävydestä ja Elinaa kuuntelemisesta ja ystävydestä. Lisäksi kiitän Veronika Honkasaloa, Helena Huhtaa, Marja Peltola, Mikko Piispaa, Sofia Lainetta, Tiia Tahvanaisista ja Jenni Wessmania käsikirjoituksen eri osien kommentoinnista.

Väitöskirjan tekemisen aikana olen ollut mukana useissa virallisissa ja epävirallisissa tutkimusseminaareissa. Niiden antamat määrääjat ja vertaistuki ovat olleet työn etenemisen kannalta keskeisiä. Osallistuin Helsingin yliopiston sosiologian laitoksen jatkokoulutusseminaariin vuosien 2006–2013 välisenä aikana. Haluan kiittää seminaarin vetäjiä Anssi Peräkylää ja Turo-Kimmo Lehtosta hienosta ja innostavasta ilmapiiristä ja kommentista, joita sain väitöskirjan tekemiseen. Seminaarin hyvää henkeä pidettiin yllä useiden vuosien ajan. Seminaarin antamasta tuesta ja työni kommentoinnista kiitos kuuluu vetäjien lisäksi erityisesti Lotta Haikkolalle, Lotta Hautamäelle, Veronika Honkasalolle,

Mikko Kahrille, Timo Kaukomaalle, Tiina-Maria Levamolle, Marja Peltolalle, Mika Simoselle, Melisa Stevanovicille, Vaula Tuomelle ja Mikko Virtaselle.

Professori Marja-Liisa Honkasalon vetämästä MedAntro-seminaarista löysin yhteisön, jossa sain tukea laadullisen terveystutkimuksen ja etnografisen tutkimuksen tekemiseen. Kiitän Marja-Liisa Honkasaloo seminaarin pitämisestä ja asiantuntemuksesta. Seminaarilaisia kiitän vertaistuesta ja tärkeistä huomioista. Kiitos Anna Leppo, Riikka Lämsä, Marja Tiilikainen ja Susanne Ådahl.

Työn loppuunsaattamisen vaiheessa sain arvokasta tukea KiTusta eli Kirjoittamisen tuki -piiristä, jossa sain vertaistukea ja todella rakentavia kommentteja Antti Maunulta ja Jenni Simoselta. Ilman teitä loppurutistus olisi ollut paljon pidempi, tylsempi ja vaikeampi.

Seminaarien yhteydessä olen saanut tutustua tutkijoihin, joiden kanssa olen saanut jakaa ajatuksia ja näkökulmia. Kiitos Miia-Leena Tiili, Virpi Lehminen, Teemu Tallberg, Anu-Hanna Anttila ja Harry Lunabba. Työni eri osien kommentoinnista haluan kiittää erityisesti Riikka Lämsää, Timo Ahoa ja Piia Jallinojaa. Erityiskiitos Mirka Smolejlle väitöskirjakommenttien lisäksi vuosia kestäneestä ystävytydestä. Lisäksi haluan kiittää Vuokko Härmää ystävytydestä ja tsempeistä sekä ystäviäni Jenniä ja Sannaa siitä, että sain välillä puhua jostain muusta kuin tutkimuksesta tai varusmiehistä.

Tutkimus ei olisi ollut mahdollinen ilman tutkittavan organisaation antamaa tutkimuslupaa ja myönteistä asennetta. Kiitän avoimesta suhtautumisesta Parolannummen tutkimusyksikön henkilökuntaa ja erityisesti tutkimusyksikön päällikköä sekä tutkimuksen kontaktihenkilönä pääesikunnassa toiminutta Olli Ohrankämmettä. Paljon kiitoksia myös minua kenttätyöhön fyysisesti valmentaneelle Stefan Westerbackille.

Perheeni on osallistunut väitöskirjaprojektiin oikolukemalla, taittamalla, tarkistamalla lähteitä, tukemalla, hoitamalla lapsia ja minua, osallistumalla karonkan järjestelyihin ja luomalla uskoa siihen, että väitöskirja lopulta joskus myös valmistuu. Kiitos Juhani, Eevis, Leea, Paula, Marjut, Hilja, Hilda ja Niilo. Miehelleni Niilolle suuri kiitos toisen maailman ja perheen olemassaolosta, kestämisestä, tuesta ja rakkaudesta. Kiitos myös Tuure ja Sylvi, joiden ansiosta tiedän, mikä on minulle lopulta kaikkein tärkeintä.

Helsingissä Minna Canthin päivänä 19.3.2015

Anni Ojajärvi

1 Johdanto

Menin iltapäivällä tupakkakoppiin. Aliupseerit kouluttivat siellä palvelukseen astuneita alokkaita armeijan epävirallisiin tapoihin. He kertoivat oman alokasajan kokemuksista ja siitä, miten tupakkapaikalle ei päässyt kuin oikealla tavalla, sotilaallisesti, pukeutuneena. Palveluksensa juuri aloittavat nuoret jäivät tupakkokoinnin jälkeen vielä tupakkakoppiin kuuntelemaan tarinoita. Tupakkakoppi oli selvästi epävirallisen jutustelun ja sosiaalisuuden paikka.

Aliupseerit kertoivat myös, millä tavalla voi saada sairaslomaa ”jos ei halua marsiharjoitukseen”. Tulevaa koulutusta he kommentoivat sanomalla, että näin ensimmäisenä päivänä kannattaisi tupakoida, koska huomenna alkaisi koulutus, eikä tupakalle enää ehtisi: ”huomenna juoksette, nyt vielä hymyilyttää”. Alokkaista monet olivat varanneet parin viikon tupakat mukaan, koska he olivat kuulleet, ettei aluksi pääse sotilaskotiin ostoksille.

(7.7.2008 kenttämuistiinpanojen tekstistä muokattu.²)

Yllä oleva kenttämuistiinpano on kuvaus Parolannummen varuskunnan tupakkapaikalta heinäkuun seitsemäntenä päivänä vuonna 2008. Samana päivänä varusmiespalveluksensa aloitti yli 10 000 nuorta miestä ja parisataa vapaaehtoisesti varusmiespalveluksen suorittavaa naista (Suomalainen asevelvollisuus 2010, 34, 47). Itse aloitin tuolloin kahdeksan viikkoa kestäneen ympärivuorokautisen kenttätöiden armeijassa. Istuessani tupakkakopissa mietin, miksi juuri siellä istuessa sai kuulla tarpeellista tietoa seuraavan päivän ohjelmasta ja miksi siellä jaettiin vinkkejä erilaisista valesairastamisen tekniikoista. Pohdin tupakkakopin terveystippejä ja sitä, mistä muualta armeijassa sai terveyteen liittyviä ohjeita, sekä sitä, miten ne todellisuudessa vaikuttavat nuorten terveystilanteisiin.

Samankaltaisia pohdintoja nousi mieleeni ensimmäisen armeijaruokailun yhteydessä. Varusmiehet seisovat ruokalassa pitkissä jonoissa, valitsivat ruokansa linjastolla ja söivät tarkkaan määritellyn aikataulun mukaisesti. Tuumin, vaikuttivatko laitosolosuhteet ruokailutapoihin ja jos, niin miten? Palveluksen aloittaneille oli kerrottu aiemmin, että varusmiespalveluksessa syötiin viisi kertaa päivässä. Mietin, vastasiko näin säännöllinen ruokailu nuorten ruokailutapoja ennen armeijaan tuloa ja pohtivatko nuoret itse ylipäänsä ruokailuaan vai kulkivatko he vain linjaston läpi syöden sitä, mitä kulloinkin oli tarjolla. Ruokaan liittyviä pohdintoja ohjasi toki myös se, että tutkimushankkeeni eräs keskeinen teema liittyi ravitsemukseen.

Ensimmäisten päivien havaintojen perusteella kaikki tuntui armeijassa olevan tarkkaan ohjeistettua ja määrättyä. Jäin miettimään, kuinka paljon yksilöl-

² Kenttämuistiinpanojen muokkauksen tapaa ja syitä avataan tarkemmin luku 3, 69–70.

lisille valinnoille jäi tilaa, ja jos tilaa jäi, millaisia valintoja nuoret silloin tekivät? Millainen oli instituution määräysten, varusmiesten omien halujen ja valintojen ja sosiaalisten tilanteiden välinen suhde? Mitä enemmän tein havaintoja, sitä vakuuttuneemmaksi tulin siitä, että sosiaaliset tilanteet olivat keskeisessä asemassa ohjaamassa varusmiesten terveyteen liittyviä valintoja. Terveyskäyttäytyminen näytti olevan armeijassa suurelta osin sosiaalinen ilmiö. Päätin kohdistaa huomioni terveyskäyttäytymisen sosiaaliseen ulottuvuuteen ja siihen, miten erilaisissa sosiaalisissa tilanteissa käydään neuvotteluja terveyskäyttäytymiseen liittyvistä valinnoista ja merkityksistä. Nämä kysymykset ja pohdinnat toistuivat kenttätöön aikana eri muodoissa. Ne näkyvät myös osin lopullisissa tutkimuskysymyksissä (ks. tarkemmin luku 2, 54).

Alun perin päädyin tutkijana armeijaan, koska olin kiinnostunut nuorten miesten terveyskäyttäytymisestä. Sain tähän mahdollisuuden, kun Nuoriso-tutkimusverkosto haki keväällä 2006 väitöskirjantekijää varusmiesten ruokailuun liittyvään etnografiseen tutkimushankkeeseen. Ajattelin monien terveyskäyttäytymisestä kiinnostuneiden tutkijoiden tapaan, että armeija³ olisi otollinen paikka tutkia nuorten miesten terveyskäyttäytymistä. Se kokoaa suuren osan ikäluokan miehiä yhteen paikkaan ja antaa tutkijalle mahdollisuuden tarkastella läheltä heidän terveyteen liittyviä toimintamallejaan. Armeijan todellista painoarvoa tutkimuksessa, analyysissä tai tutkimusaiheesta pitämälläni luennoilla en työn alkuvaiheessa kuitenkaan ymmärtänyt.

Tämä on tutkimus nuorten miesten terveyskäyttäytymisestä ja erityisesti siitä, miten sosiaalinen ympäristö ohjeistaa, rajaa ja määrittelee eri terveyskäyttäytymisen osa-alueita. Tutkin, millaisia valintoja varusmiesryhmä ja instituution käytännöt tukevat, millaisia sosiaalisia merkityksiä eri toimintatavoille annetaan ja millainen tila varusmiespalveluksen arjessa jää yksilöllisille valinnoille. Tutkimus kohdistuu terveyteen liittyviin valintoihin ja tapoihin sekä ruohonjuuritason varusmiehen näkökulmasta analysoituihin instituution käytäntöihin ja varusmieskulttuuriin (ks. tarkemmin luku 2, alaluku ”Varusmieskulttuuri”).

Jotta oppisin ymmärtämään nuorten miesten terveyskäyttäytymistä, tutustuin varusmiesten elämäntapaan ja -piiriin osallistuvan havainnoinnin (8 viikkoa) ja haastattelujen (23 haastateltua, 39 haastattelua) avulla. Yksittäisten terveystekojen sijaan tutkin nuorten elämää kokonaisuutena. Tutkimusaineisto koostui yksilöiden terveyteen liittyvien valintojen lisäksi terveyskäyttäytymiseen kytkeytyneistä taustaoletuksista, niihin sisältyneistä sosiaalisista koodistoista ja merkityksistä. Halusin selvittää, millaiseksi terveyskäyttäytymisen muodostuisi erilaisissa sosiaalisissa tilanteissa ja totaalilaitoksen käskyjen keskellä. Tämän tutkimuksen näkökulmasta tarkasteltuna terveyskäyttäytymisen liittyy terveyden lisäksi yhtä lailla sosiaalisesti muodostuviin identiteetteihin, itsen esittämiseen, itsenäisyyden tunteeseen ja stressin hallintaan.

³ Käytän tutkimuksessa termejä armeija ja varusmiespalvelus useissa kohdissa synonyymeinä, jolloin myös armeijalla viitataan juuri varusmiespalvelukseen ja puolustusvoimissa tehtävään asevelvollisten sotilaskoulutukseen. Termiä puolustusvoimat käytän viittamaan puolustuslaitoksen kokonaisuutena.

HUOLI NUORISTA MIEHISTÄ

Nuoret miehet ovat kiinnostava tutkimuskohde, koska heidät määritellään terveystutkimuksissa erityisen vaikeaksi ryhmäksi. Heidän ei ajatella olevan kiinnostuneita omasta terveydestään tai terveystottumustensa pitkäaikaisista vaikutuksista. Nuoriin miehiin liitetään niin sanottu kuolemattomuuden illuusio: terveyden ajatellaan näyttävävän heille itsestäänselvytenä, jota saa ja suorastaan pitää uhmata, haastaa ja pilkata. Väitetään, että miehet alkavat huolehtia omasta terveydestään aktiivisemmin vasta törmätessään ikääntymisen mukanaan tuomiin fyysisiin rajoihin ja sairauksiin (ks. Pietilä 2008; Pietilä 2013; Oikarinen 2008). Nuorten miesten voidaan sanoa olevan ryhmä, jota varjellaan heiltä itseltään. Tutulla ”pojat on poikia” -tokaisulla viitataan siihen, miten pojilta suorastaan odotetaan ja heille sallitaan tyttöjä rajumpaa käyttäytymistä (ks. Manninen 2010, 14–15). Nuorten miesten luokittelu ryhmänä huolettomaksi on totaalinen ja vaikuttaa myös siihen, miten oletamme tähän ryhmään kuuluvien käyttäytyvän (ks. Hacking 1999, 27).

Ajatus siitä, että nuoret miehet olisivat joltain osin terveystalouden taivoittamattomissa, on kiinnostava, koska elämme jatkuvan terveyspuheen ympäröimänä. Julkisessa keskustelussa painotetaan terveellisiä elintapoja ja ihmisten vastuuta omasta terveydestään (mm. HS 2014). Näissä keskusteluissa on usein moraalinen sävy (Crawford 1980; Crawford 1994; Puuronen 2006). Kansalaisia ei voida kuitenkaan velvoittaa kansantalouden tai kansallisen tuottavuuden nimissä ylläpitämään omaa terveystään. Sen sijaan heitä suostutellaan yksilön vapautta ja vastuuta korostamalla omaksumaan terveellisiä elämäntyyliä ja tekemään terveyttä tukevia valintoja (ks. Mäkelä & Niva 2009; Torkkola & Mäki-Kuutti 2012, 120–123). Oman terveyden aktiivinen ylläpito esitetään elämäntapavalintana, joka kaikkien tulisi osata tehdä (ks. Cockerham 2007, 50). Terveystä ja hyvinvointia painottamalla tuotetaan hyvän elämän kriteereitä ja kurinalaista ihannekansalaisuutta. Järkevän terveyskansalaisen vastakohdaksi määritetty järjetön, hallitsematon ja kuriton epäterveellinen elämäntyyli tai terveyttä vaarantava toiminta (Crawford 1994). Tällaista vastakkainasettelua voidaan pitää kohtuuttomana, koska tiedetään hyvin, ettei kaikilla ihmisillä ole yhtäläisiä mahdollisuuksia, osaamista tai resursseja tällaisen terveysvastuun ja -kurin⁴ ylläpitoon. Todellisuudessa kyse ei ole joko tai -asetelmasta, vaan terveysvalinnat määrittyvät arjessa itsehillinnan, -hallinnan, nautinnon ja kohtuuden väliseksi tasapainotteluksi. (Mm. Crawford 1980; Lupton 1993; Skeggs 2005; Hoikkala & Hakkarainen & Laine 2005; Berg 2010; Torkkola & Mäki-Kuutti 2012.)

Tutkimusten mukaan länsimainen miehisuus yhdistyy mielikuissa epäterveelliseen käyttäytymiseen, riskinottoon ja kivun kieltämiseen (ks. Courtenay

⁴ Terveyskurilla viitataan siihen, miten terveyden ja hyvinvoinnin kautta voidaan tuottaa kurinalaista ihannesubjektiutta tai -kansalaisuutta (ks. mm. Torkkola & Mäki-Kuutti 2012).

2000a; Robertson 2007). Vastaavasti avun pyytäminen, aktiivinen oman terveyden edistäminen ja yleisemmin terveys määrittyvät naisten feminiinisiksi ominaisuuksiksi (Courtenay 2000b, 1389; Cockerham 2000; Aukee 2003, 205; Galdas & Cheater & Marshall 2005). Pojat kokevat jopa keskustelut terveydestä ja oireista naisten alueeksi (Välimaa 2000, 136, 155). Viime vuosina epäterveellisesti elävän miehen stereotypiaa on alettu kuitenkin kyseenalaistaa, ja terveystietous on tullut vähitellen osaksi miesten arkea (ks. Pietilä 2008, 246–249; Monaghan 2008). Silti miesten terveyskäyttäytymiseen liittyy ristiriitaisuuksia. Kun terveys määrittyy naisten alueeksi, joutuvat miehet tasapainottelemaan miehiltä odotetun epäterveellisen käyttäytymisen ja yleisen terveellisyysvaatimuksen välillä (ks. Crawford 1980; Pietilä 2008; de Visser & Smith & McDonnell 2009).

Esitetyllä huolella on myös tilastollinen perusta. Nuorten miesten fyysinen kunto on heikentynyt selvästi viimeisen kolmenkymmenen vuoden aikana (Santtila ym. 2006). Alkoholin runsas käyttö ja riskikäyttäytyminen – kaahailu, impulsiiviset teot ja väkivaltainen käyttäytyminen – näyttävät tutkimuksissa nuoriin miehiin liitettyinä terveysriskeinä (Kumpula ym. 2006; Tiirikainen 2009, 174; Otkes 2014, 47). Vaikka poikien ja miesten tupakointi on viime vuosina vähentynyt, se on edelleen yleisempää kuin naisilla (Helldán ym. 2013; Kouluterveyskysely 2013). Ainakin osa nuorista miehistä näyttäisi viittaavan kintaalla terveyskurille – he eivät ymmärrä, halua tai osaa tehdä terveyden näkökulmasta toivottavia ratkaisuja. Juuri siksi heistä ollaan huolissaan.

Nuoriin miehiin kohdistuvassa huolella yhdistyy suuria yhteiskunnallisia huolenaiheita: kasvatuksellinen, kansanterveydellinen ja -taloudellinen sekä sotilaallinen. Huoli ei kerro huolehtimisesta, vaan pikemminkin siitä, keiden elämää tai toimintaa tulisi muiden mielestä muuttaa tai valvoa. Kasvatuksellisen huolen ytimessä on nuorten miesten joutilaisuus, vääränlainen toiminta ja huolettomuus. Nuoret, ja erityisesti nuoret miehet, herättävät pelkoa pelkällä olemisellaan (ks. mm. Koskela 2002; Kaarninen 2003; McDowell 2011, 223; Härmälä 2012). Heidän toimeton oleskelunsa kaduilla on aikuisista vähintäänkin epäilyttävää (Suurpää 2014; Salasuo & Suurpää 2014). Kasvatusinstituutioiden avulla nuoria on pyritty ohjaamaan kohti yhteiskunnallista vastuunkantoa, itsestä huolehtimista, oikeanlaista aktiivisuutta ja kunnan kansalaisuutta (ks. Hoikkala 1993; Metso 2004; Berg 2012; Salasuo & Suurpää 2014).

Kansanterveydellinen huoli kiteytyy siihen, etteivät miehet osaa, halua tai kehtaa hakea apua silloin, kun he sitä tarvitsisivat (mm. Möller-Leimkühler 2002; Galdas ym. 2005; O'Brien & Hunt & Hart 2005). He ovat muutoinkin liian huolettomia oman terveytensä suhteen. Nuorten huono kunto herättää huolta myös siksi, että se ennakoi kansantalouden näkökulmasta aiempaa sairaampia aikuisia työntekijöitä. Nuorten kuntouttava koulutus ja syrjäytymisen

ehkäisy ovat osa kansantaloudellista ja -terveydellistä huolta (ks. Laine 2007, 14; Syrjäytymistä vähentävä toimenpideohjelma 2013, 3–4).

Kansanterveydellinen huoli muutoillaan mediassa usein armeijaan ja sotaan liittyvillä käsitteillä ja metaforilla (Monaghan 2008; ks. mm. HS 2009). Terveysuhkia vastaan taistellaan, niitä vastaan hyökätään ja puolustaudutaan. Sota-metaforat ovat osuvia, koska huolettomat nuoret miehet ja heidän heikko fyysinen kuntonsa on huolen aiheena myös sotilaallinen. Nuorten miesten ruumiit muodostavat kunnan ja terveyden kautta tärkeän osan kansakunnan toiminta- ja puolustuskykyä, sotilaallista kuntoa ja kansallista turvallisuutta (ks. Belkin 2012, 36). Kutsuntavaiheessa noin joka kuudes nuori osoittautuu fyysisten tai henkisten syiden takia soveltumattomaksi palvelukseen (Puolustusvoimat 2013), ja viimeistään reserviin siirryttäessä palveluksen käyneidenkin fyysinen kunto heikentyy huomattavasti (Vaara ym. 2009). Tämä tutkimus kohdistuu erityisesti kansanterveydelliseen huoleen ja siihen, miten sotilaskoulutuksen arjessa vastataan tähän huoleen⁵.

Puolustusvoimat on aktiivinen huolen esittäjä (ks. HS 2012a) eli niin sanottu moraaliurakoitsija (ks. Becker 1963). Vuonna 2009 vastavalittu puolustusvoimain komentaja Ari Puheloinen julisti läskin olevan Suomen pahin vihollinen (HS 2009), ja puolustusvoimien liikuntastrategiassa (Liikuntastrategia 2007, 5) haastetaan koko muu yhteiskunta mukaan kansalaisten liikunta- ja terveystalkoisiin. Armeijan liikuntaan liittyvä iskulause ”Suomen suurin kuntokoulu” viittaa siihen, että puolustusvoimat katsoo olevansa yksi vastaus kansanterveydelliseen huoleen (ks. myös Salasuo & Ojajärvi 2009; Salasuo 2009a, 303–340). Tutkimusten mukaan palvelus parantaa erityisesti liikunnallisesti passiivisten ja heikkokuntoisten nuorten kestävyys- ja lihaskuntoa (mm. Santtila ym. 2006; Mikkola 2011).

Kuntokoulun lisäksi yleisen asevelvollisuuden julkisiin perusteluihin kuuluu kiinteänä osana kansalaiskasvatus. Vaikka Suomen itsenäisyyden alkuvuosina poliitikot esittivät ristiriitaisia tulkintoja siitä, miten varusmiespalvelus vaikuttaa nuoriin miehiin, liitettiin yleinen asevelvollisuus jo 1920-luvun alussa oppivelvollisuuden ohella osaksi yhteiskunnan kansansivistysprojektia. (Ahlbäck 2010, 87–91.) Kasvatustulos, joka opettaa kuria ja moraalista sekä parantaa fyysistä kuntoa, loi perustan sotilaskoulutukselle, kansalaiskasvatukselle ja niin kutsutulle miesten koululle. Samalla mielikuvat hyvästä sotilaasta, kansalaisesta ja miehestä yhdistyivät toisiinsa. (Ahlbäck 2010, 91–92; ks. luku 2, 44–50.) Ajatus sotilaskoulutuksesta kasvattavana ja sivistävänä laitoksena on Suomessa edelleen yleinen. Edelleen jopa nuoret tytöt odottavat poikien miehityksen armeijassa ja oppivan siellä käytöstapoja, tottelemista ja naisten kunnioittamista (mm. Lahelma 2002). Asevelvollisuusjärjestelmää perustellaan puolustuspolitiikan lisäksi juuri palveluksessa opituilla kansalaistaitoilla ja

⁵ Sotilaskoulutuksen kasvatuksellista puolta tarkastellaan lähemmin tutkijan muissa julkaisuissa (ks. Ojajärvi 2012).

nuorten (miesten) kunnon kohottamisella (ks. Halonen 2007; Suomalainen asevelvollisuus 2010, 97–98).

Varusmiespalvelus on puolustusvoimien strategioissa, kansalaisten mielikuvissa ja historiallisesti sotilaskoulutuksen lisäksi terveystoiminta, mutta miten hyvin nämä kaksi erilaista tavoitetta sopivat yhteen? Vaikka sotilaan tulee olla hyvässä kunnossa sotiakseen, tulee hänen myös ottaa riskejä, olla valmis uhraamaan oma fyysinen, jopa henkinen, hyvinvointinsa sekä sietämään eriaikaisia epämiellyttäviä tuntemuksia ja kipua aina kuolemaan saakka (ks. Hockey 1986, 34; Goldstein 2001). Nämä tavoitteet vaikuttavat olevan ristiriidassa terveysvalistukseen sisältyvän itsen ja oman kehon kuuntelun sekä hoivan kanssa. Kun samaan aikaan myös suomalaisessa yhteiskunnassa vallitseva miehen malli vaikuttaisi olevan ristiriidassa terveellisten elämäntapojen kanssa (Pietilä 2008, xiii–xiv), herää luonnollisesti kysymys, miten varusmiespalvelus voi käytännössä yhdistää kaksi näin erilaista tavoitetta. Terveys on vahvassa asemassa puolustusvoimiin kohdistuvassa mediapuheessa (mm. HS 2009), mutta miten terveellisyysvaatimus näkyy varusmiespalveluksen arjessa? Nuorten miesten aiheuttaessa huolta herättävät armeija, varusmiespalvelus ja asevelvollisuus laajan kirjjon erilaisia tunteita. Kuten seuraavaksi käy ilmi, tunteet kuuluvat vain harvoin palvelusta käyvälle nuorelle itselleen.

ARMEIJA HERÄTTÄÄ TUNTEITA

Astuessani 32-vuotiaana tutkijana varuskuntaan en ollut täysin varautunut siihen, kuinka jännitteisen tutkimuskentän olin itselleni valinnut. Väitöskirjatyön aikana olen saanut kuulla olevani sekä armeijan puolesta puhuva militantti että armeijaa parjaava kriitikko. Ennen kuin aloin ymmärtää keskusteluun liittyviä mielleyhtymiä ja tunnelatauksia, olin hämmentynyt saamastani palautteesta. Omasta mielestäni puheeni liittyi varusmiesten terveyskäyttäytymiseen, mutta minulle osoitetut kysymykset liittyivät kaikkeen muuhun kuin tutkimusteemaani. Minulta kysyttiin monesti, miksi tutkin juuri armeijaa, miksi juuri tästä näkökulmasta ja miksi aihe ylipäättään kiinnosti minua? Oliko puolisoni mahdollisesti puolustusvoimissa töissä? Mitä ajattelin yleisestä asevelvollisuudesta, entä mikä oli kantani Natoon? Mitä halusin armeijassa muuttaa ja miten se tulisi minusta tehdä?

Vähitellen aloin ymmärtää, ettei kyse ollut tutkimuksestani, vaan armeijan paikasta suomalaisessa yhteiskunnassa. Armeija ei ole Suomessa vain puolustuspoliittikkaa tai maan puolustamista, vaan se kytkeytyy vahvasti suomalaisiin perheisiin ja sukuhistorioihin. Kaikki suomalaiset ovat maanpuolustusvelvollisia ja suomalaiset miehet asevelvollisia (Asevelvollisuuslaki 2007, § 2). Tämä tekee puolustusvoimista kaikkia koskevan ja koskettavan instituution. Armeija yhdistää ja erottaa eri sukupolvia ja usein myös sukupuolia. Omakohtaisten kokemusten myötä armeijakeskusteluun tulevat mukaan tunteet. Niihin kytkey-

tyy laaja kirjo kokemuksia, ystävyysuhteita ja tapahtumia. Tunteet liittyvät myös kaikkeen siihen, mitä armeijaan ja varusmiehiin symbolisella tasolla liitetään – sotahistoriaan, kansan yhtenäisyyden tunteeseen ja miesten kouluun.

Armeijan erityinen historiallinen ja ylisukupolvinen perintö tulee ottaa huomioon tutkimuksissa⁶. Asevelvollisuuden historiaa, sen kulttuurista perintöä ja paikkaa osana suomalaisuuden suurta kertomusta käsitellään tarkemmin tämän tutkimuksen liitteessä ”Asevelvollisuus suomalaisessa yhteiskunnassa” (ks. liite 1). Vaikka tutkimus keskittyy järjestelmän sijaan nuorten terveystyö- ja käyttäytymiseen, armeijan asema suomalaisessa yhteiskunnassa on yhteydessä siihen, miten nuoret määrittelevät ja merkityksellistävät varusmiespalvelustaan. Liitteestä käy ilmi muun muassa se, että asevelvollisuusjärjestelmän valinta ei ollut aikoinaan yksimielinen prosessi, vaan asia liittyi vahvasti puolue- ja aluepoliittisiin päätöksiin (ks. Ahlbäck 2010). Asevelvollisuuden merkitys ja asema suomalaisessa yhteiskunnassa liittyvät vahvasti kansalliseen ja yhteisölliseen kertomukseen. Juuri kansallinen kertomus ja ihmisten henkilökohtaiset kokemukset tekevät armeijaa koskevista keskusteluista haasteellisia. Sotaveteraanien muiston kunnioitus, sota ja siihen liittyvät tunteet, Suomen puolustusjärjestelmän muoto sekä asevelvollisuuden käytännön toteutus lomittuvat ihmisten mielissä keskenään. Useiden teemojen sekoittuessa on keskusteluista lopulta vaikea päätellä, mistä tarkkaan ottaen puhutaan.

Suomalaisen armeijakeskustelun tyyppillinen piirre on sen jakautuminen kahden ääripään ”dialogiksi”. Tästä poikkeavat puhettavat herättävät epäilyjä puhujan motiiveista. Myös minusta haluttiin toistuvasti ottaa selvää: olinko armeijan puolella vai sitä vastaan? Itse en tällaista jakoa suostu tekemään. Samaan tapaan koulututkijalta voisi kysyä, onko hän kouluvastainen vai -myönteinen ja haluaako hän mahdollisesti uudistaa koulun vai lakkauttaa sen. Syntyy absurdi asetelma – ikään kuin nämä olisivat ainoat vaihtoehdot. Armeija ja kaikki nuorten kasvatus- ja koulutusinstituutiot ovat tärkeässä osassa sosiaalitamassa nuoria ja luomassa heidän suhdettaan yhteiskuntaan. Jo tästä syystä niiden arkitodellisuuden tutkiminen on tarpeellista. Kriittinen tutkimusote kuuluu toki sosiologiaan, mutta se ei tee tutkimuksesta lähtökohtaisesti instituution vastaista.

Tutkimusprosessin aikana opin vähitellen, kuinka suomalaisten ”pyhästä instituutiosta” saa ja tulee puhua ja kuinka siitä on totuttu puhumaan⁷. Opin, toisinaan kantapään kautta, että armeijasta puhuttaessa on väärinkäsitysten välttämiseksi otettava tarkkaan huomioon missä ja kenelle puhuu. Yleinen kansalaiskeskustelu, kahdenkeskeiset keskustelut puolustusvoimien edustajien

⁶ Vaikka sota ja sotahistoria rajautuvat tämän tutkimuksen ulkopuolelle, suomalaiset ”uuden sotahistorian” tutkimukset ovat inspiroineet tätä tutkimusta. Näissä tutkimuksissa kiinnitetään huomiota erityisesti sodan kulttuuriperintöön, tavallisiin ihmisiin ja arkeen (mm. Kinnunen & Kivimäki 2006, 15–18; ks. myös Bourke 2006; Ahlbäck 2010; Kivimäki 2013).

⁷ Oman sävynsä armeijakeskustelun seuraamiseen antoi toimintani puolustusministeriön asettamassa asevelvollisuustyöryhmässä (ns. Siilasmaan työryhmä; ks. myös Suomalainen asevelvollisuus 2010), johon osallistuessani sain tarkkailla lähes vuoden verran (vuonna 2009) ruohonjuuritason kenttätöiden jälkeen puolustusvoimien ylemmän tason toimijoita läheltä.

kanssa, tieteelliset seminaarit, luennot maanpuolustuskorkeakoululla ja tapaamiset aktiivireserviläisten kanssa vaativat kaikki erilaista puhetapaa ja eri käsitteiden käyttöä. Ilman oikeanlaista kontekstualisointia puheeni ymmärrettiin väärin. Ennen kuin aloin puhua varusmiesten terveyskäyttäytymisestä, minun täytyi ainakin kertoa, miksi tutkin varusmiehiä nuorina ja miksi armeijan sotilaskoulun perustehtävä jätetään tässä tutkimuksessa toissijaiseksi. Vaihtelevista ja kirjavista lukutavoista johtuen tämän tutkimuksen johdanto keskittyi avaamaan tehdyn tutkimuksen näkökulmaa ja tutkijan suhdetta armeijainstituutioon.

OMA SUHTEENI ARMEIJAAAN

Tutkimusprosessin aikana kohtaamani kysymykset liittyivät armeijainstituution lisäksi sukupuoleeni ja taustaani. Mitä nainen teki armeijassa tutkijana? Miksi tutkin armeijaa, vaikka en ollut suorittanut varusmiespalvelusta? Näitä asioita on minulta monesti kysytty, ja koska astuin tutkimuskentälle omalla itsenäni, kokemuksineni, tietoineni ja ajatuksineni, ne vaikuttivat myös tutkimuksen tekemiseen ja näkökulmaani (ks. Snellman 2003, 58; Higate & Cameron 2006). Olin kentällä ennen kaikkea siviili, tutkija ja nainen.

Koska sotilaskoulutus ei ollut tutkimuksen keskiössä, ei instituution ulkopuolisuus haitannut tutkimusta, vaan antoi siihen analyttistä etäisyyttä ja tarjosi mahdollisuuden nähdä asioita toisin (ks. Skeggs 1999, 33; Lämsä 2013, 151). Tarkastelin arjen tapahtumia, jotka instituution tuntevalta olisivat ehkä jääneet huomaamatta ja tunnistamatta, ymmärtämättä ja pohtimatta (ks. myös Kusiak 2008). En tiennyt varusmiehiä paremmin eri harjoitusten tavoitteista tai niihin liittyvistä virallisista käskyistä. Jouduin opettelemaan kaiken alusta ja koin olevani täysin itselleni vieraassa ympäristössä ja kulttuurissa. Sain kentällä ollessani useita armeijaa käymättömälle henkilölle merkittäviä oivalluksia. Aloin muun muassa ymmärtää, mistä yhteisesti jaetuissa armeijatarinoissa oli kyse ja miksi palveluksesta puhuttiin vielä vuosia sen loppumisen jälkeen. Käsitin myös, millainen elämän poikkeustila armeija on sitä käyville nuorille (ks. myös Leimu 1985, 23). Kenttätyökokemus vahvisti käsitystäni siitä, että armeija on yksi keskeinen instituutio nuorten miesten aikuistumisen kynnyksellä, eikä sitä tule ohittaa sanomalla sen olevan vain lyhyt hetki (6–12 kuukautta) nuorten elämässä.

Ennen tutkimuksen käynnistymistä ymmärrykseni varusmiespalveluksesta rajoittui monien muiden ikäisteni naisten tapaan miesten loputtoman tylsiin ja itseään toistaviin armeijatarinoin (ks. Lahelma 2005), joita jouduin erityisesti kaksikymppisenä kuuntelemaan. Muistan toivoneeni tuolloin, että

keskustelu siirtyisi pian toiseen aiheeseen.⁸ Vaikka yli kymmenen vuotta ennen kenttätyöni alkua (vuonna 1995) naisille avautui mahdollisuus suorittaa vapaaehtoisesti varusmiespalvelus, en itse koskaan edes harkinnut palvelukseen lähtemistä. Tuolloin palvelukseen tuntui hakeutuvan lähinnä naisia, jotka olivat odottaneet vuosia armeijan avautumista naisille (ks. Harjula 1996). Ennen väitöskirjatyötä minulla ei ollut minkäänlaista aktiivista suhdetta armeijaan. Sosiologina ja tutkijana ajatus pakkolaitoksesta antoi toki kriittisen viitekehäksen ajattelulleni. Pohdin suhdettani armeijaan muutamaa viikkoa ennen kenttätyön alkua seuraavalla tavalla:

Samalla kun olen pohtinut sitä, miten sukupuoli liittyy intittarinaaan vahvasti, olen ymmärtänyt sen, miten naisena olen tässä asiassa myös etuoikeutettu. Toki olen jäänyt paitsi siitä hyvä veli -verkostoksikin aluksi tulkittavasta miehisestä yhteisöllisyydestä, jota armeija yhteisenä kokemuksena ehkä tuottaa, mutta olen myös saanut olla täysin välinpitämätön pakkolaitosta kohtaan, joka vaatii nuoria osallistumaan toimintaansa (tai tätä korvaavaan toimintaan) tai toimittaa vankilaan. Raju juttu, oivallus, jonka tajusin vasta nyt. En vieläkään omaa mielipidettä puolesta tai vastaan, mutta harvalla instituutiolla on kuitenkin näin paljon valtaa kaikkiin suomalaisiin.

(Kenttämuistiinpanot 18.6.2008.)

Vaikka kentällä sukupuoleni herätti joitain kysymyksiä kantahenkilökunnassa ja nuorissa (ks. tarkemmin luku 3, 67–68), kohtasin sukupuoleeni liittyviä kysymyksiä enemmän kentän ulkopuolella. Tämä johtui siitä, etten ollut vain naisena tutkimassa armeijaa, vaan samalla myös pienen lapsen äitinä kenttätöissä (ks. myös Honkasalo 2010; Honkasalo 2008a, 55–56). Tutustuin kenttätyön aikana kollektiiviseen äitimyyttiin, koska rikoin sitä. Esiteltyäni innoissani tutkimussuunnitelmaani erilaisissa seminaareissa, vastassani oli kysymys, johon en ollut valmistautunut: ”Missä sun lapsi oli?” Kysymys ei varsinaisesti viitannut lapseni fyysiseen olinpaikkaan kenttätyön aikana, vaan siihen, miten voin äitinä hylätä pienen lapsen kenttätöiden ajaksi. Opin pian, että pääsin helpoimmalla, kun en tuonut lapsen olemassaoloa esille. Koin myös useita absurdeja tilanteita hiekkalaatikon reunalla, jossa mieheni kanssa yritimme puhua kenttätyöstäni ilman, että ulkopuoliset olisivat ymmärtäneet minun asuvan viikot kasarmilla. Kaksi hyvin erilaista maailmaa tuntuivat hylkivän toisiaan. Siinä missä varusmiesten kesken ei juuri puhuttu perhe-elämästä tai lapsista (ks. tarkemmin luku 4, 96–97), ei Helsingin Käpylässä hiekkalaatikon laidalla ollut totuttu puhumaan kasarmiarjesta.

⁸ Huomasin jo tuolloin armeijatarinan olevan nopeasti yleistä keskustelua dominoiva teema. Sosiaalisissa tilanteissa lyhyt viittaus armeijakokemukseen johti nopeasti siihen, että kaikki palveluksen käyneet päätyivät vertailemaan kokemuksiaan keskenään. Keskustelua oli siinä vaiheessa hyvin vaikea siirtää muihin aiheisiin. Vuosia myöhemmin kertoessani väitöskirjatyön aiheen toimin itse armeijatarinoita herättävänä katalysaattorina. Sain tutustua muun muassa tutkijakollegoiden, professorien, päiväkodin hoitajien, joogaystäväni, ystäväni miesten ja taksikuskin armeijatarinoihin.

Moni oletti sukupuoleni takia minun tekevän tutkimusta naisista armeijassa. Vaikka naisteema on kiehtova, halusin keskittyä väitöskirjassani nimenomaan nuoriin miehiin. Asuin kasarmilla naisten tuvassa, joten naiset olivat luonnollisesti osa tutkimusaineistoani. Tärkein syy näkökulman valintaan oli kuitenkin se, että miespuolisten varusmiesten laadullinen tutkimus oli Suomessa vähäistä (ks. kuitenkin Leimu 1985; Lahelma 2002; Salo 2004; Lahelma 2005, Aikko 2010). Armeijan käyneitä naisia on sen sijaan tutkittu enemmän, vaikka aihe on jäänyt pääosin yliopiston pro gradu -tutkielmien varaan (mm. Harjula 1996; Sumuvuori 2005; Lehtonen 2007; ks. silti myös Laisi 1998; Määttä 1999). Sisällytin lopulliseen aineistoon naisten kanssa tekemäni haastattelut ja havaintoni heistä. Naiset toimivat tutkimuksessa tärkeänä peilinä, jonka kautta monet teemat tulevat esille kirkkaammin kuin jos tutkimus olisi tehty vain miehistä koostuvassa yksikössä. Varusmiehet ovat kuitenkin pääosin miespuolisia, ja tutkimuksen keskiössä on miesten terveyskäyttäytyminen.

VARUSMIESTEN TUTKIMINEN JA TUTKIMUKSEN PAIKANNUS

Suomalaisten varusmiesten terveyskäyttäytymiseen liittyvät aiemmat tutkimukset kiinnittyvät tiiviisti terveystieteeseen. Niissä on tarkasteltu muun muassa varusmiesten lääkkeiden (Linden ym. 2006), huumeiden (Jormanainen 2002) ja päihdeiden käyttöä (Äijänseppä & Jormanainen & Sahi 2001), seksuaaliterveyttä (Nikula 2009), ruokailua (Bingham 2012), mielenterveyttä (Piha 1988) ja fyysistä aktiivisuutta (Santtila ym. 2006; Mikkola 2011). Palvelus tarjoaa hyvän mahdollisuuden myös erilaisille terveysinterventioille (mm. Bingham 2012; Bingham ym. 2012). Tutkimusten näkökulma on usein yksilökeskeinen, eikä varusmiespalveluksen vaikutusta terveyskäyttäytymiseen ole pohdittu kovin laajasti (ks. kuitenkin Jallinoja ym. 2010; Vertio 1984). Tutkimukset perustuvat tilastollisiin poikkileikkausaineistoihin tai laajoihin väestötason seuranta-tutkimuksiin. Osa tutkijoista katsoo varusmiesikäisten terveyskäyttäytymisen olevan jo niin vakiintunutta, ettei palveluksella ole näihin suuria vaikutuksia (Koskenvuo & Jormanainen 1996). Armeija jää ympäristönä usein tutkimuksen ulkopuolelle tai esiintyy vain hyvänä paikkana tavoittaa nuoret miehet. Osassa tutkimuksista nuorten maailman ja armeijakontekstin tuntemiseen viitataan loppupohdintoissa, mutta itse tutkimuksessa niihin ei kiinnitetä tarkempaa huomiota (mm. Vertio 1984).

Armeijainstituution merkitys nuorten terveyskäyttäytymiselle on kuitenkin tärkeä. Jo vuonna 1928 armeijan terveysvaikutusta tutkinut Hannu Hahti (1928) korosti sitä, että nuoret miehet ovat armeijassa paitsi yksilöinä myös osana tiukkaa armeijaorganisaatiota. Hän tarkasteli omassa väitöstutkimuksessaan palveluksen vaikutusta varusmiesikäisten miesten kuolleisuuteen. Löytyneitä ylikuolleisuutta hän selitti ensisijaisesti armeijassa lisääntyvällä

tautikuolleisuudella, joka johtui erilaisista akuuteista infekutioista. Koska yksilön valinnan mahdollisuudet olivat armeijassa erittäin rajatut, nuori joutui olosuhteiden armoille. Tämän takia armeijalla oli Haahtin (mt.) mukaan aivan erityinen velvollisuus ottaa terveydelliset näkökulmat huomioon. (Haahti 1928, 2–4, 97–99.)

Noin viisikymmentä vuotta Haahtin tutkimuksen jälkeen tutkija Pekka Puska esitti pamfletissaan oman tulkintansa armeijan terveysvaikutuksista.

Armeijan totaalinen luonne minuuden riistoinen johtaa varusmieskulttuuriin, jossa terveys on hyvin vähän kiinnostava arvo ja jossa tapahtuu yleistä demoralisaatiota. Tällöin helposti korostuvat siviilielämän epäterveelliset riemut, kuten tupakointi ja alkoholin käyttö, milloin se on mahdollista. (Puska 1973, 64.)

Puskan mukaan varusmiesten toimintaa ohjaa niin kutsuttu *varusmieskulttuuri*, joka sisältää epäterveellisen terveyskäyttäytymisen mallin. Vaikka puolustusvoimissa on sittemmin lisätty varusmiesten terveyskasvatusta (mm. Moilanen & Kari-Koskinen 1974; Hyssälä & Rautava & Sillanpää 1994; Koskenvuo & Jormanainen 1996), ei pelkkä opetus tai terveysvalistus näytä riittävän varusmiesten terveyskäyttäytymisen muuttamiseen (ks. Vertio 1984; Hyssälä ym. 1994). Harri Vertio (1984) tarkasteli väitöskirjassaan varusmiesten terveys-tiedon ja -käyttäytymisen yhteyttä. Muun muassa runsas tupakointi ei hänen mukaansa liittynyt tiedon puutteeseen, vaan sitä selittivät todennäköisemmin armeijan kulttuuriset tekijät. Se, mitä Vertio (mt.) tai Puska (1973) kulttuurilla tai varusmiehen mallilla tarkoittivat, jäi molemmilta tutkijoilta valitettavasti tarkentamatta (ks. varusmieskulttuurista luku 2, 51–53).

Tämä väitöstutkimus syvennyy terveyskäyttäytymisen kulttuurisiin ja sosiaalisiin tekijöihin. Näkökulma armeijaan avautuu maanpuolustuksellisten tavoitteiden sijaan varusmiesten omasta arjesta ja maailmasta käsin. Tutkimuksen keskiössä ei siis ole sotilaskoulutus eivätkä pelkästään yksilöiden terveysvalinnat, vaan nuorten kokemukset, kertomukset, valinnat ja tuntemukset sekä nuorten niin kutsuttu *terveystaju*. Tarkastelun kohteina ovat epäviralliset kulttuurit ja arkitodellisuus – eivät viralliset asiakirjat, tavoitteet, strategiat tai tahtotilat (ks. ristiriidasta Salasuo 2009a, 312–314). Tutkimuksen tarkoituksena ei myöskään ole kehittää varusmiespalvelusta, vaikka varusmiehiä tutkittaessa myös instituutio joutuu väistämättä tutkimuksen kohteeksi.

Varusmiehiä tarkastellaan ensisijaisesti suomalaisina noin 20-vuotiaina nuorina. Elämänvaiheena nuoruuteen liitetään fyysinen ja psyykinen kypsyminen, mutta myös huolettomuus ja kapina. Se on aikaa, jolloin useimmat irtautuvat lapsuudenkodista ja vanhempien huolenpidosta. Nuoruudella ei viitata vain biologiseen ikään, vaan nuoren ikää voidaan arvioida omaksettujen taitojen, fyysisen tai psyykkisen kypsytyden tai läpäistyjen rituaalien

(esikoulu, rippikoulu, armeija) tai elämänvaiheen kautta (Hoikkala 1993; Arnett 2000; Aapola 2002; Aapola & Ketokivi 2005; Kojo 2012; Häkkinen 2014). Varusmiespalvelus muodostaa tiiviin ajanjakson juuri aikuisuuden kynnyksellä. Samaan elämänvaiheeseen sijoittuvat usein myös lapsuudenkodista irtaantuminen, ammattiin valmistuminen ja töiden tai opintojen aloittaminen. Tutkija Seppo Mäkinen (1991, 22) on kirjoittanut varusmiespalveluksen osuvan nuorten elämässä kohtaan, jota hän kuvaa persoonallisen kasvun ja lujittumisen aikana. Tuolloin luodaan ja kehitetään sosiaalisia, koulutuksellisia ja ammatillisia taitoja. Valittu näkökulma suuntaa tutkimusta kohti laadullista tutkimusotetta ja osallistuvaa havainnointia.

Armeijainstituutiota on aiemmin tutkittu etnografisen kenttätöön keinoin vain vähän. Suomalaisten parhaiten tuntema armeijaetnografi on Knut Pipping. Hän tutki osallistuvan havainnoinnin avulla jatkosodan konekiväärikomppaniaa sosiaalisena yhteisönä. Hän teki huomioita komppanian ja joukkueen sosiaalisesta rakenteesta, asenteista sekä virallisen ja epävirallisen organisaation välisistä suhteista. (Pipping 1978, ruotsinkielinen alkuperäisteos 1947.) Teos oli kansainvälisestikin ainutlaatuinen. Kesti lähes viisikymmentä vuotta ennen kuin Suomessa toteutettiin seuraavat etnografiset armeijatutkimukset (ks. Laisi 1998; Kosonen 2003; Salo 2004; Tallberg 2009; Hoikkala & Salasuo & Ojajärvi 2009; Aikko 2010; Pekkala & Salmela 2013). Erityisesti 2000-luvun alkupuolella armeijaetnografiat ovat yleistyneet. Niissä on tarkasteltu varusmiesten sotilaaksi kasvamista (Aikko 2010), sukupuolijärjestelmää (Tallberg 2009), sotilaiden nukkumistapoja (Pekkala & Salmela 2013), naisten kokemuksia varusmieskoulutuksesta (Laisi 1998) ja varusmiesten palveluskokemusta ja terveystajua (Hoikkala ym. 2009).

Kansainvälisesti tarkasteltuna armeijassa tehdyt etnografiset tutkimukset ovat verrattain harvinaisia. Armeijaetnografia on sotilassosiologian (*military sociology*) alalaji ja keskittyy erityisesti sotilasryhmän kulttuuriin ja kiinteyden tutkimiseen (ks. Caforio 2006). Etnografista tutkimustapaa käytetään myös niin sanotussa kriittisessä armeijatutkimuksessa (*critical military studies*), jossa armeijan prosesseja ja käytäntöjä tutkitaan sosiaalisen toiminnan tuloksina (mm. Woodward 2014). Viime vuosikymmeninä julkaistut armeijaetnografiat ovat tarkastelleet muun muassa ryhmäkiinteyttä ja koulutukseen sopeutumista (King 2006; Wollinger 2000; Hockey 1986), armeijan sukupuolijärjestelmää sekä naisten (Persson 2011; Hauser 2011; Taber 2010) ja seksuaalivähemmistöjen (Kaplan & Ben-Ari 2000) asemaa. Vaikka kansainvälisissä armeijaetnografioissa on yhtymäkohtia tähän tutkimukseen, niiden välillä on tärkeä ero. Tutkimukset, joiden kohteena ovat sotaa käyvät armeijat, sodan ajan kontekstit ja palkka-armeijat, sijoittuvat erilaiseen sosiaaliseen ja kulttuuriseen ympäristöön suomalaiseseen 2000-luvun rauhan ajan asevelvollisuusarmeijaan verrattuna.

Tutkimukseni kiinnittyy myös instituutiotutkimuksen perinteeseen, jossa yksilöiden toimintaa tarkastellaan instituution kehyksissä (ks. Pekkarinen & Vehkalahti 2012). Tutkimukset koulukodeista (Vehkalahti 2009), kouluista (Paju, P. 2011; Tolonen 2001), päiväkodeista (Paju, E. 2013) ja osin myös van-kiloista (Ugelvik 2011; Godderis 2006; Valentine & Longstaff 1998) toimivat tutkimuksessa empiirisinä vertailukohtina. Näissä tutkimuksissa institutionaa-liset rakenteet kohtaavat nuoren toimijuuden tavalla, joka sopii monilta osin myös varusmiesten arjen kuvaukseen. Armeijaetnografioihin sen enempiä kuin instituutioetnografioihinkin ei kuitenkaan ole sisällytetty terveystietoa (ks. kuitenkin Hoikkala ym. 2009; Denke & Barnes 2013).

Tutkimus on laadullista terveystutkimusta, jossa armeija toimii konteksti-na. Armeijalla on tutkimuksessa eräänlainen kaksoisrooli. Koska palveluksessa pyritään aktiivisesti muokkaamaan nuorten toimintaa ja terveystietäytymistä, armeija ei voi tutkimuksessa jäädä taustalle. Instituutio vaikuttaa yksilöön muun muassa toiminnan sääntelyn, arjen käytäntöjen, kasvatuksen sekä viral-listen ja epävirallisten viestien kautta (ks. Soikkeli ym. 2011). Tutkimus ei kui-tenkaan keskity terveystietäytymisen muutoksiin palveluksen aikana, vaikka näihin joiltain osin kyllä viitataan. Työn pääpaino on varusmiespalveluksen ensimmäisissä kuukausissa, koska silloin nuoret sopeutuvat uuteen ympäris-töön ja muodostavat toimintaympäristöön sopivia terveystietäytymisen ta-poja. Myöhemmin palveluksen edetessä varusmiehet saavat lisää vapauksia, mutta toimintatavat ovat monilta osin jo opittuja ja omaksuttuja.

Tutkimukseni taustaoletus nojautuu pragmatistiseen käsitykseen tavasta (*habit*) toiminnan lähtökohtana. Ihmisen arki ei ole jatkuva sarja yksittäisiä valintoja, vaan yksilölle muodostuu erilaisia ympäristöön ja tilanteisiin kytkey-tyneitä tapoja. Tiettyyn tilanteeseen ja ympäristöön sopiva toiminta tavan-mukaistuu helposti. Tavot muotoutuvat arjessa, joka on täynnä toistoja ja joka tukee valmiita ja tuttuja ajattelutapoja ja toimintamalleja eli jo opittu-jen tapojen toistamista (Jokinen, E. 2005, 27–28). Tavot sisältävät silti myös mahdollisuuden muutokseen, joka on suuren muutoksen sijaan usein arkista ja ”pieniä”. Tapoihin siis sisältyy sekä toistoa ja ennakoitua että muutoksen mahdollisuus. Tavot auttavat ihmistä ennakoimaan omaa ja muiden toiminta-a, ja niiden kautta ihminen sopeutuu instituutioihin ja tilanteisiin. Ne ikään kuin kannattelevat ihmistä ja sosiaalista maailmaa. (Mm. Jokinen, E. 2005, 20–33; Kilpinen 2009; Crossley 2013.)

Tapojen ei tarvitse olla tiedostettuja, vaan pragmatistisen käsityksen mukaan tavot edeltävät tietoista toimintaa. Usein vasta kriisi tapojen ja toimintaympä-ristön välillä pakottaa ihmisen tietoisesti pohtimaan tapojaan ja suuntaamaan toimintaa uudella tavalla (Heiskala 2000, 21, 108). Tapaa ei myöskään pidä ymmärtää mekaanisena tai automaattisena toistona. Tavot syntyvät ympäris-tön, erilaisten tilanteiden ja yksilön vuorovaikutuksesta ja ovat tietyn ajan, pai-kan, yhteisön ja toimintamahdollisuuksien muokkaamia. Tämän takia ennes-

tään tuntematon ympäristö haastaa totutut tavat. (Kilpinen 2009.) Esimerkiksi armeijassa nuori astuu uudenlaiseen maailmaan, johon hänen siviilimaailmassa oppimansa tavat harvoin sopivat suoraan. Kasarmille tullessaan yksilö joutuu muuttamaan toimintatapojaan niin, että ne sopivat uudenvälisiin tilanteisiin, varusmiesryhmän ja instituution toimintaan. Tätä kautta varusmies vähitellen sopeutuu palvelukseen ja muodostaa arkeen toistojen kautta tapoja.

Ihmisellä on ei-sanallista, ruumiillistunutta tietoa ja ymmärrystä eri tilanteisiin sopivista toimintatavoista ja toiminnan logiikasta. Pierre Bourdieu (1990, 52–69) kutsuu tällaista ymmärrystä pelin tajuksi. Pärjätäkseen ja tasapainotellakseen pelissä ihmisellä tulee olla ymmärrys pelistä ja sen eri tilanteista ja hänen pitää pystyä omaksumaan toimintatapoja, jotka ovat joustavia ja tilanteittain vaihtelevia. Ihmisen toiminta onkin pelkän rationaalisen tietoisien toiminnan sijaan ruumiillista ja tavanmukaista, ja se tapahtuu sosiaalisten ja instituutionaalisten puitteiden rajoissa⁹. (Ks. Bourdieu 1990, 52–69; Bourdieu & Wacquant 1995.)

Pragmatistinen näkemys tavasta sopii terveystajun tutkimiseen, koska se sisältää sekä tietoisien että tiedostamattoman toiminnan. Varusmiehen terveyteen liittyvät tavat syntyvät vuorovaikutuksessa instituution käytäntöjen ja sosiaalisen ympäristön kanssa. Instituution käytännöllä tarkoitetaan tässä tutkimuksessa armeijan sääntöjä, ohjeita, päivärytmiä ja tapoja toteuttaa arkipäivän toimintoja (ks. YIPalvO 2008; YIPalvO 2009). Nämä määrittelevät ja rajaavat varusmiehelle mahdolliset ja sosiaalisesti toivottavat toimintatavat. Koska ihminen sopeutuu instituutioihin, yhteiskunnan rakenteisiin ja sosiaaliseen maailmaan arjen toiminnan ja siinä muodostuvien tapojen avulla, ei ole yhdentekevää millaisiin käytäntöihin armeijan arki nuoria varusmiespalveluksen alussa sosiaalista ja suuntaa. (Ks. Jokinen, E. 2005, 11, 27–28; Heiskala 2000, 108.)

Myös varusmiesyhteisö muodostaa odotuksia, jotka rajaavat ja suuntaavat varusmiehen toimintaa. Varusmiesryhmän tavat ja rutiinit myös yhdenmukaistuvat tiiviissä laitosympäristössä niin, että varusmiehet muodostavat toisinaan yksilöiden sijaan samaan aikaan ja samalla tavoin toimivan kokonaisruumiin (Hockey 1986, 24). Mary Douglasin (1986) mukaan instituutiot määrittelevät myös laajemmin ihmisen tapaa jäsentää ja luokitella asioita. Instituutiot jäsentävät niissä toimivien yksilöiden kokemusta ja vaikuttavat monilta osin siihen, miten ja mitä asioita muistamme. Se, mitä ihminen puhuu, sanoo ja ajattelee, on Douglasin (mt.) mukaan suurelta osin yhteiskunnan erilaisten instituutioiden muokkaamaa. Yksittäisten ihmisten toiminta instituutiossa alkaa vähitellen myötäillä instituution ajatustapaa ja muuttua siihen sopivaksi (mt., 48; Scott 2011, 15).

⁹ Vaikka habituksen käsite ei Kivisen (2006, 238–249) mukaan suoraan sovi yhteen pragmatistisen tavan käsitteen kanssa, se kuvaa mielestäni osuvasti sitä, miten ihminen on ruumiillaan ja olemuksellaan sosiaalisessa maailmassa, mutta myös sitä miten sosiaalinen on ruumiissa. Habitus on yksilöllinen olemisen tapa, joka samalla ilmentää kulttuurin kerrostuneisuutta ja yhteiskunnan rakenteita yksilössä. (Myös Bourdieu 1990, 52–69.)

Erving Goffmanin (1959; 1961) tuotanto tarjoaa työkaluja tämän tutkimuksen empiirisen analyysin avuksi. Hänen tuotantonsa keskittyy vuorovaiikutuksen analysointiin tavalla, joka ottaa huomioon yksilön, erilaiset tilanteet ja ryhmät. Totaalilaitoksen lisäksi erityisesti varusmiehen roolin esittämiseen liittyvät tavat ja siihen kytkeytyvä sosiaalinen identiteetti (ks. luku 2; myös Tajfel & Turner 1986) yhdistyvät terveyskäyttäytymisen sosiokulttuuriseen puoleen. Terveyskäyttäytyminen ei liity vain terveyteen, vaan esimerkiksi tupakointi on riippuvuuden lisäksi sosiaalisuuden tapa, joka kantaa vahvaa symbolista mielikuvaa mukanaan. Ryhmän yhdenmukaistumiseen ja ryhmädynamiikkaan liittyvät sosiaalipsykologiset klassikkotutkimukset auttavat ymmärtämään sitä, miten ryhmä ylipäänsä muokkaa yksilön toimintaa ja suuntaa sitä ryhmän toimintaan sopivaksi.

TERVEYSKÄYTTÄYTYMISESTÄ TERVEYSTAJUUN

Perinteisesti terveyskäyttäytymisellä tarkoitetaan ihmisen tietoista pyrkimystä estää sairastumista tai ylläpitää omaa terveyttään (Kasl & Cobb 1966). Terveystutkimuksissa painottuu siksi terveyskäyttäytymisen tiedollinen ja tietoinen puoli. Taustalla näyttää olevan oletus siitä, että ihminen todella haluaa ja osaa hyödyntää terveystietoa arkielämässään. Näin ei usein kuitenkaan ole. Jos ihminen pohtisi kaikkea toimintaansa kaikista mahdollisista terveystieteiden näkökulmista käsin, se tekisi elämästä absurdia ja arjesta vaikeaa. Tämän takia terveyskäyttäytymistä on hyvä tarkastella niin, ettei se rajoitu vain tietoiseen tai terveyttä tukevaan toimintaan. Ihminen harvemmin ”terveyskäyttäytyy” (Katainen 2011, 16–17), ellei termillä viitata tietoisien ja subjektiivisten merkityksiä sisältävän toiminnan vastakohtaan. Useimmin ihminen vain elää omaa elämäänsä, ja hänellä on erilaisia tottumuksia ja tapoja. Opitut tavat voivat vaikuttaa terveyteen myönteisesti tai kielteisesti, ja ihminen itse taas voi olla näistä vaikutuksista tietoinen tai tietämätön. Tapojen taustalla voi olla aiemmin tehtyjä tietoisia valintoja, joista on vakiintunut vähemmän tiedostettuja arjen rutiineja.

Terveyskäyttäytymiseen vaikuttavat tapojen lisäksi myös tilanne, kulttuuri ja yhteiskunnalliset rakenteet (Hemanus & Partanen & Virtanen 1987). Lähipiiri, ystävät ja esimerkiksi sosiaaliset käytännöt ohjaavat käyttäytymistä. Kulloinkin ryhmä, jossa ihminen toimii, saa mukautumaan ryhmän epävirallisiin normeihin ja toimintamalleihin. Erilaisten alakulttuurien normien vaikutusta terveyskäyttäytymiseen on tutkittu Suomessa jonkin verran (ks. Seppälä 1999; Kinnunen 2001; Salasuo 2004; Katainen 2006; Ojajärvi & Salasuo 2012). Terveyskäyttäytymisen tarkastelu nuorten omista lähtökohdista käsin on silti edelleen vähäistä.

Terveyskäyttäytymisen ja terveystiedon käsitteitä on pyritty muokkaamaan niin, että ne ottaisivat paremmin huomioon erilaiset toimintamahdollisuudet

ja kyvyt. Terveystiedon ja terveyden edistämisen kentällä käytetään käsitettä terveydenlukutaito (*health literacy*). Lukutaidolla viitataan tällöin ihmisten erilaisiin kykyihin löytää, tulkita, ymmärtää ja käyttää terveyteen liittyvää tietoa sekä tulkita omaa ja toisten terveydentilaa. Sen on katsottu olevan eräänlainen arjen kansalaistaito (Niemelä & Ek & Huotari 2012, 151). Käsitteeseen kytkeytyy ajatus, että terveystiedon sijaan esimerkiksi nuorille tulisi opettaa laajemmin kykyä tulkita erilaisia terveyteen liittyviä tietoja. Terveydenlukutaidon lisääntyessä nuoren oletetaan myös toimivan arjessa opittujen terveystieteiden näkökulmien mukaisesti. Terveydenlukutaito ottaa huomioon ihmisen tiedolliset ja sosiaaliset taidot sekä yhteisön roolin ihmisen terveystietäytymisessä. Viimeksi mainittu jää kuitenkin terveydenlukutaito -käsitteeseen liittyvässä keskustelussa lähinnä (myönteisen) sosiaalisen paineen tuottajaksi ja emotionaalisen tuen ja avun lähteeksi. (Mm. Nutbeam 2000; Ratzan 2001; Niemelä ym. 2012.)

Tutkimukseni keskeinen käsite on terveystaju. Suomalaiset nuorisotutkijat (ks. Hoikkala ym. 2005; Puuronen 2006) kehittivät sen liian tieto- ja yksilökeskeisenä pitämänsä terveydenlukutaidon käsitteen pohjalta. Terveystaju ottaa huomioon tiedon ja terveydenlukutaidon lisäksi arjen kokonaisuuden ja ne tavat, jotka määrittävät nuorten terveystoimintaa eri tilanteissa. Käsite sisältää oletuksen, että ihminen tekee terveyteensä vaikuttavia ratkaisuja osana yhteisöjään, kulttuuriaan ja sosiaalisia tilanteitaan eikä aina laskelmoi oman toimintansa terveyshyötyjä. Esimerkiksi nuoret tarkastelevat harvoin maailmaa terveystieteilijöiden tapaan yksinomaan terveystieteen ja terveystietämisen näkökulmasta. Nuori mies voi tietää ja ymmärtää kasvisten syönnin olevan lihapiirakkaan nähden terveellinen vaihtoehto, mutta tiedosta piittaamatta valita lihapiirakan. Valinnan syynä voi olla mukavuudenhalu, maku tai vaikkapa se, että tietyissä vertaisryhmissä on sosiaalisesti hyväksyttyä toimia tietyllä tavalla. Valinta voi kertoa myös aktiivisesta terveystieteen vastaisuudesta. Terveyteen liittyvien tietojen, taitojen ja kykyjen huomioon ottamisen ohella tutkijan tuleekin ymmärtää, millaisen merkityksen ja painoarvon nuori ylipäänsä antaa terveydelle omassa elämässään.

Terveystaju sisältää ajatuksen, jonka mukaan terveystieto ja -käyttäytyminen ovat suurelta osin sosiaalisen prosessin tulos. Nuorten terveystietämisen voidaan siis katsoa rakentuvan useiden erilaisten vaikutusten leikkauspisteessä. Nuoren oma terveystieto, terveydenlukutaito, erilaiset yhteisöt, kulttuurit ja alakulttuurit tapoineen, tottumuksineen ja arvostuksineen vaikuttavat terveystajun muodostumiseen ja sitä kautta terveystietämiseen. Yksilön terveystaju muotoutuu myös arjen kulttuurisissa käytännöissä. Tämän takia terveystietämisen on toimintaa, jota rajoittavat tilanteen mukaan vaihtelevat kulttuuriset ja rakenteelliset mahdollisuudet sekä sosiaalisesti määrittäneet koodistot. Yksilölliset valinnat voidaan ymmärtää paremmin kulttuu-

risten suhteiden ja sosiaalisten verkostojen kautta. Terveystaju on sosiaalinen ja eri tilanteisiin sidottu.

Terveystaju irrottautuu myös yksilön rationaalisen ja tietoisien terveyskäyttäytymisen lähtöoletuksesta, jolloin terveyskäyttäytyminen voi olla yksilön tietoisien valinnan sijaan ympäristöstä omaksuttu, muiden ohjaama tai automatisoitunut tapa. (Hoikkala ym. 2005; Puuronen 2006.) Näin määriteltynä terveystajun voi ymmärtää terveyskäyttäytymiseen liittyväksi kulttuuriseksi käsitteeksi tai tavaksi toteuttaa kulttuurisia käyttöohjeita eri tilanteissa (ks. Maloff ym. 1980, 13–18; Berger & Luckmann 1994, 53, 79). Se ottaa huomioon taustalla vaikuttavat sosiaaliset representaatiot, ideaalit ja stereotyyptit sekä toiminnan koko kontekstin.

Käsitteen avulla avautuu mahdollisuus tutkia ja ymmärtää niin terveydestään tarkasti huolehtivia kuin myös niitä nuoria, jotka eivät itse ole kiinnostuneita terveydestä tai terveellisyydestä. Terveysnäkökulma on lähtökohtaisesti tutkijan, eikä nuoren itsensä tarvitse tarkastella tutkittavia aiheita terveyden näkökulmasta. Kun tutkitaan nuorten elämää sosiaalisena ja kulttuurisena kokonaisuutena, tarjoutuu mahdollisuus löytää erilaisia tulkintakehyksiä, joiden avulla myös terveyteen liittyvät valinnat tulevat ymmärretyiksi. Jos keskityttäisiin tiukasti vain terveyskysymyksiin, monet terveyskäyttäytymistä ohjaavat arkeen liittyvät huomiot jäisivät tutkimuksen ulkopuolelle.

Terveystajun käsite auttaa ymmärtämään, miten arjen rakenteet yhdistetään käytännössä sosiaaliseen merkitysmaailmaan ja yhteisöön. Niiden pohjalta nuori tekee valintoja, jotka ovat osin niiden ohjaamia, mutta eivät niiden pakottamia. Nuori ei siis tee valintoja rakenteista ja yhteisöistä riippumatta, mutta ei myöskään ole yksinkertaisesti suljettu niiden asettamiin rajoihin. Nuorella on ymmärrys, ”taju”, terveyteen liittyvistä toimintatavoista, mutta myös tilanteen toimintalogiikasta ja eri valinnoille annetuista merkityksistä. Terveystaju tarkastelee tehtyjä valintoja nimenomaan terveyteen liittyvien valintojen näkökulmasta ja on ikään kuin terveyteen pohjautuva habitus. Käsitteen lisäarvo on juuri tässä. Käsite huomioi sen, miten ympäristön instituutiot ja rakenteet rajaavat ja ohjaavat valintoja ja miten valitsija on niihin aina sidottu, sekä sen, millaisia muita arvostuksia valintaan liittyy. Käsite ohjaa yksilön valinnasta laajempaan terveyskäyttäytymisen tarkasteluun. (Ks. myös Bourdieu 1990, 52–69.)

Käytän tässä tutkimuksessa terveystajun käsitettä kuvaamaan nuorten kokonaisvaltaista tapaa jäsentää, ymmärtää ja arvottaa terveyskäyttäytymiseen liittyvää toimintaa. Kuvattessani tiettyä terveyskäyttäytymisen osa-aluetta käytän tutkimuksen luettavuuden parantamiseksi terveyskäyttäytymisen termiä. Terveystajun ja -käyttäytymisen käsitteet eroavat toisistaan siinä, että ne tarkastelevat nuorten elämää eri näkökulmista. Siinä missä terveyskäyttäytyminen viittaa nimenomaiseen terveyteen liittyvään käyttäytymiseen (esim. tupakoin-

ti), terveystajun käsite yhdistää terveyskäyttäytymisen nuorten elämään ja eri tilanteisiin sensitiivisemmin ja laajemmin. Instituution säännöt ja käytännöt ohjaavat ja rajaavat nuorten toimintaa ja samalla myös terveyskäyttäytymistä. Tässä mielessä instituutiolla itsellään voidaan katsoa olevan myös omanlaisensa terveystaju (ks. Douglas 1986; Hoikkala 2009a, 29, 41). Selvytyden vuoksi käytän kuitenkin termejä instituution käytännöt, normit ja terveysviestit.

TUTKIMUKSEN TAVOITE JA RAKENNE

Tutkin nuorten miesten terveystajua armeijassa, koska se antaa mahdollisuuden tarkastella ilmiötä rajatuissa, lähes laboratorionomaisissa, olosuhteissa, joissa arki rajautuu suurelta osin kasarmien porttien sisäpuolelle ja metsäleireille. Tilanne oli tutkimuksen tekemisen kannalta otollinen, sillä tutkijana pääsin näin käsiksi siihen hetkeen, jolloin nuoret olivat pakotettuja pohtimaan elämäntapojaan aktiivisesti, mahdollisesti ensimmäistä kertaa. Varusmiespalveluksensa alussa nuoret pyrkivät sopeutumaan uuteen varusmiehen rooliin ja esittämään sitä uskottavasti tilanteisiin sopivalla tavalla (ks. Leimu 1985, 23–29). Pian alun jälkeen rooli ja varuskunta ympäristönä tulevat tutuiksi, ja syntyy rutinoituja tilannekohtaisia tapoja. Tavat muodostuvat vuorovaikutuksessa instituution arjen ja muiden varusmiesten kanssa (ks. Jokinen, E. 2005, 27, 50). Varusmiesryhmän sisäiset sosiaaliset normit ja toimintamallit auttavat nuoria sopeutumaan armeijaan ja muokkaamaan toimintaansa eri tilanteisiin sopivaksi. Kyse ei lopulta ole vain totaalilaitoksen pakoista eikä edes varusmiesryhmän sosiaalisesta kontrollista, vaan myös yksilöiden halusta sopeutua armeijan sosiaaliseen maailmaan.

Etnografia avaa mahdollisuuden ymmärtää ja tulkita toiminnalle annettuja kontekstisidonnaisia merkityksiä ja niiden syntymekanismeja. Näiden prosessien raportointi tässä tutkimuksessa auttaa ymmärtämään nuorten (terveys)käyttäytymisen dynamiikkaa, erilaisia motiiveja valintojen taustalla, sosiaalisen ryhmän vaikutusta terveyskäyttäytymiseen ja ennen kaikkea kulttuurisen ympäristön merkitystä. Instituution ja arjen käytäntöjen rooli terveyskäyttäytymisen muotoutumisessa ymmärretään tavalla, jota voidaan jatkossa hyödyntää suunniteltaessa instituutioissa ja muualla tapahtuvaa terveyden edistämistä. Lisäksi tutkimus avaa laajemmin keskustelua instituution toimintalogiikan ja yksilön välisestä suhteesta.

Tein tutkimuksen kenttätöön vuonna 2008 heinä–elokuun aikana Parolanummen panssariprikaatissa. Vietin tuolloin yhtäjaksoisesti kahdeksan viikkoa ympärivuorokautisesti varusmiespalveluksessa ja osallistuin alokaskauden koulutukseen. Nukuin, söin ja elin varusmiesten tapaan¹⁰. Intensiivisen kenttävaiheen jälkeen palasin puolen vuoden ajan keskimäärin kerran kuukaudessa

¹⁰ Poikkeuksena oli, etten osallistunut kovapanosammuntoihin, koska tämä oli rajattu puolustusvoimien pääesikunnan kanssa tehdyssä tutkimusluvassa tutkimuksen ulkopuolelle.

kasarmille tekemään haastatteluja. Samalla kävin myös keskustelemassa kenttätöissä tutuksi tulleiden varusmiesten kanssa. Lisäksi piipahdin marraskuussa 2008 yhdellä leirillä. Vierailun tarkoituksena oli haastatella nuoria ja tarkkailla palveluksen arkea koulutuksen myöhemmässä vaiheessa. Kenttämuistiinpanoja kertyi kaksi täyttä muistivihkoa, puhtaaksikirjoitettuna (riviväli 1) 86 sivua. Monologeja ja havaintoja ja tutkijan kollegoiden kanssa käytyjä nauhoitettuja keskusteluita kertyi yhteensä noin seitsemän ja puoli tuntia (litteroituna 113 sivua).

Toisen keskeisen tutkimusaineiston muodostivat haastattelut. Ensimmäinen haastattelukierros tehtiin palveluksen seitsemännellä viikolla ja toisen kerran varusmiehiä haastateltiin palveluksen lopussa (kuuden kuukauden tai kahdentoista kuukauden palveluksen lopulla). Yhteensä yksilöhaastatteluita oli 39. Miehiä haastateltavista oli 15 ja naisia 8. Lisäksi intensiivisen kenttätöiden jälkeen keväällä 2009 haastateltiin myös neljää kantahenkilökuntaan kuuluvaa työntekijää ja yhtä sosiaaliterapeuttia. Näitä haastatteluita on käytetty ainoastaan taustatietoina tutkijan kokonaiskäsityksen ja ymmärryksen lisäämiseksi.

Taustoiltaan palvelukseen tulevat nuoret ovat erilaisia. Nuoria ei välttämättä yhdistä kansalaisuuden lisäksi muu kuin (useimmilla) sukupuoli ja usein maantieteellinen alue, jolla he asuvat. Puolustusvoimien maavoimat jakautuu neljään sotilaslääniin, joissa on yhteensä 19 aluetoimistoa. Alueellisesta yhtenäisyydestä huolimatta varusmiespalveluksessa kohdataan varsin erilaisista taustoista tulleita ikätovereita – käytännössä lähes koko ikäluokan mieskirjo¹¹. Tutkimusaineiston perusteella ei pyritä tekemään yleistyksiä armeijasta, vaan kuvataan tutkimusyksikön arkea ja nuorten toimintaa. Kenttätöiden alussa tutkimusyksikön henkilökunnan edustaja toivotti minut tervetulleeksi yksikköön tokaisulla ”tervetulua todellisuuteen”. Tällä hän viittasi siihen, että kyseessä oli tutkijakollegoiden aiemmin erikoisyksikössä tekemästä kenttätöivaiheesta poiketen ihan tavallinen perusyksikkö (vrt. Hoikkala ym. 2009). Tätä mielikuvaa vahvisti se, ettei kukaan haastatteleistani nuorista ollut erityisesti hakeutunut juuri kyseiseen yksikköön. Vaikka armeijassa eri koulutushaarat ja yksiköt ovat keskenään hyvin erilaisia, tutkimusyksikön voidaan katsoa edustavan melko tyypillisten asevelvollisten suurta, mutta vähemmän tutkittua massaa.

Etnografisessa tutkimusraportissa käytetään kentällä opittua ja käytettyä kieltä. Armeijasanasto on kiinteä osa armeijakokemusta, mutta pyrin käyttämään autenttisia ilmauksia niin, että kirjoitusasun yleisymmärrettävyys säilyy. Rajatulla armeijasanaston käytöllä pyrin myös etäännyttämään varusmiespalveluksen käyneitä lukijoita omista kokemuksistaan¹². Käytän tutkittavista anonymisoituja nimiä, pseudonyymejä, jotka armeijan tavan mukaisesti ovat sukunimiä. Tämän lisäksi käytän tutkittavista synonyymeinä nimityksiä varus-

¹¹ Joukosta puuttuvat siviilipalvelusmiehet (noin 5 % ikäluokasta) ja nuoret, jotka eivät fyysisistä tai psyykkisistä syistä täytä palvelukseen astumisen kriteereitä (n. 10–20 % ikäluokan miehistä) (Suomalainen asevelvollisuus 2010).

¹² Väitöskirjatöiden aikana käytyjen keskustelujen ja saatujen kommenttien perusteella moni varusmiespalveluksen käynyt lukija sitoo lukemansa hyvin tiiviisti omiin kokemuksiinsa palveluksesta. Tämä kertoo aiheen koskettavuudesta, mutta voi samalla myös suunnata huomiota liikaa yksilön omiin kokemuksemaailmoihin.

mies ja nuori. Nuori-sanan käytöllä muistutan lukijaa tutkimuksen näkökulmasta ja tehdään eroa sotilastoimintaan keskittyvään armeijatutkimukseen. Naiset erotetaan miehistä tarvittaessa termillä naisvarusmies (ks. termistä tarkemmin luku 5, 116–117). Vaikka tutkimustyö on aihevalinnasta ja lähdeviitauksista lähtien vahvasti kytköksissä tutkijan valintoihin, tässä teoksessa käytetään yksikön ensimmäistä persoonaa analyysiluvuissa pääosin vain kohdissa, joissa tutkija haluaa erityisesti kiinnittää lukijan huomion omakohtaisiin kokemuksiinsa tutkimuskentällä.

Lähestyn armeijan sosiaalista kenttää kolmen analyysitason avulla. Ensimmäinen taso on instituutio (totaalilaitos) ja instituution käytännöt. Ne sisältävät muun ohella myös terveystietoja ja -käytäntöjä, jotka suuntaavat, ohjeistavat ja rajaavat monessa suhteessa nuorten terveystietämistä ja valinnan mahdollisuuksia. Analyysin toisen tason muodostaa varusmieskulttuuri. Se määrittelee varusmiehen ideaalien lisäksi sitä, millaista on sosiaalisesti hyväksyttävä käyttäytyminen eri tilanteissa. Kolmantena analyysitasona on erilaisia yksilöllisiä valintoja tekevä nuori. Instituution käytäntöjen ja varusmieskulttuurin keskellä nuori tekee jatkuvasti ratkaisuja, jotka myötäilevät, haastavat tai muokkaavat instituution ja varusmieskulttuurin ohjeita ja malleja.

Tämän johdantoluvun jälkeisessä luvussa 2, ”Terveystietämisen mahdollisuudet ja valinnat”, kuvaan tutkimuksen keskeisiä käsitteitä (totaalilaitos, varusmieheen liitetyt mielikuvat, varusmieskulttuuri) ja muodostan niiden pohjalta tarkemman käsityksen tutkimuksen kolmesta analyysitasosta (instituutio, varusmieskulttuuri, yksilö). Luvun lopussa esitän tarkat tutkimuskysymykset. Luvussa 3, ”Etnografia armeijassa”, kuvaan etnografista menetelmää ja tämän tutkimuksen aineiston keruuta sekä esittelen kerätyn aineiston ja analysoinnin tavat. Lisäksi pohdin instituution vaikutusta siellä tehtävään tutkimukseen ja tutkijaan sekä tarkastelen tutkimukseen liittyviä eettisiä kysymyksiä. Luku 4, ”Kasarmielämän perusteet, lyhyt oppimäärä”, on yleiskatsaus kasarmipäivään ja vapaa-aikaan varusmiespalveluksessa. Osion tavoitteena on tutustuttaa erityisesti armeijaa tuntemattomat lukijat varusmiespalveluksen arkeen. Samalla tuon lyhyiden esimerkkien kautta esille sen, miten eri tavoin nuoret pitävät varusmiespalveluksen aikana yhteyttä siviilimaailmaan ja kasarmien ulkopuolella oleviin ystäviin.

Analyysilukuja on viisi. Luvussa 5, ”Varusmiehideoleja ja -marginaaleja”, kuvaan aineistosta konstruoimiani varusmiehen ideoleja, jotka ovat yleisiä toimintamalleja ja varusmiehen rooliin ja sosiaalisesti hyväksyttävään käyttäytymiseen kohdistuvia odotuksia. Niiden avulla selviää, millaiseksi varusmieheksi nuoret pyrkivät ja millaiset rajat nämä ideoleat varusmiehelle piirtävät. Koska *varusmiehideoleat* suuntaavat myös nuorten terveystietämistä, niitä hyödynnetään muissa analyysiluvuissa ja niiden suhdetta terveystietämisen eri osa-alueisiin käydään tiivistetysti läpi yhteenvetoluvussa (luku 10).

Luvuissa 6–9 tarkastelen eri terveystyöskäytännöiden osa-alueita. Kukin luku muodostaa yksittäistä terveystyöskäytännön muotoa käsittelevän kokonaisuuden. Yhdessä analyysiluvut tuottavat laajemman kuvan nuorten terveystyöskäytännöstä ja sen sosiaalisesta merkityksimaailmasta varusmiespalveluksen aikana. Luvussa 6, ”Sairausten ja terveyden rajoja”, siirrytään tiiviimmin terveystyöskäytännöihin. Luvussa käsitellään sitä, miten terveys ja sairaus määrittyvät virallisissa ohjeissa, instituution käytännöissä ja varusmiesten keskuudessa. Eri näkökulmien kautta tulee ilmi, miten varusmiehen määritelmät sairauksista ja hoitoon hakeutuminen ovat lopulta erilaisten yhteisöllisten neuvotteluprosessien tuloksia. Samalla esitetään, millaisiin taustaoletuksiin varusmiesten sairaaksi määrittäminen yhdistyy ja miten valesairastelu liittyy varusmiesten terveyteen ja hyvinvointiin. Luvussa 7, ”Kahtia jakautunut armeijaruokailu”, suuntaan huomion ruokailuun liittyviin rytmeihin ja käytänteisiin sekä varusmiesten omiin tapoihin jäsentää suhdettaan ruokailuun armeijassa ja sen ulkopuolella. Tarkastelen, millaisia ohjeistuksia ruokailuun ja syömiseen annetaan ja miten laitosten ruokailun käytännöt ohjaavat nuorten syömistä. Samalla tulee esille myös se, miten nuoret sopeuttavat omaa ruokasuhdettaan instituution käytänteisiin.

Kaksi viimeistä analyysilukua tarkastelevat varusmiesten päihteiden käyttöä. Luvussa 8, ”Tupakointi oman tilan rakentajana”, tarkastelen tupakointia addiktion sijaan nuoren valintana, jota varusmieskulttuuri ja instituution käytännöt omalta osaltaan tukevat. Luvussa selviää esimerkiksi se, miksi tupakkakoppiin lähteminen on monelle nuorelle looginen ja useita myönteisiä merkityksiä sisältävä valinta. Alkoholin käyttöä käsittelevässä luvussa 9, ”Varusmiesten alkoholin käyttö”, astutaan osin kasarmin porttien ulkopuolelle. Puheet juomisesta näyttäytyvät armeijassa siviilimaailman ja vapaa-ajan kaipauksena, mutta niiden yhteys todellisiin juomistilanteisiin ei ole yksioikoinen, vaan ne ovat yksi yhteisöllisen tarinoinnin muoto.

Lopuksi luvussa 10, ”Yhteenvedo ja pohdinta”, kokoan tuloksia yhteen ja tarkastelen terveystyöskäytännöistä varusmiesidealeista käsin. Lisäksi pohdin analyysitasojen muodostamaa varusmiehen sosiaalista kenttää ja sen merkitystä nuorten terveyteen liittyvissä valinnoissa. Yhteenvedossa pohdin myös varusmiespalvelukseen liittyvää terveyden edistämistä ja sitä, miten terveystyöskäytännön tulisi toteuttaa, kun kohteena on hyvin erilaisia terveystyöskäytännöitä ja -tottumuksia omaava nuorten joukko.

2 Terveyskäyttäytymisen mahdollisuudet ja valinnat

Terveyden ja terveyskäyttäytymisen selitysten taustalle kätkeytyy sosiologian peruskysymys rakenteen ja yksilön välisestä suhteesta. Tämän tutkimuksen kannalta kyse on pitkälti siitä, katsotaanko ihmisen terveystyttäytymisen määrittävän enemmän yksilöllisten valintojen vai rakenteellisten tekijöiden kautta.

Rakenteellisten tekijöiden vaikutus terveyteen näkyy esimerkiksi siinä, miten terveys ja sairaus jakautuvat epätasaisesti eri väestöryhmien kesken (mm. Palosuo ym. 2007). Rakennetekijät vaikuttavat myös terveystyttäytymisen muotoutumiseen. Tutkimusten mukaan esimerkiksi koulutus, ammattiasema, tulotaso, työ- ja asuinolot sekä terveystalveluiden saatavuus vaikuttavat sosiaalisten, psykologisten ja biologisten mekanismien kautta käyttäytymisen ehtoihin ja mahdollisuuksiin. Rakenteelliset tekijät vaikuttavat siihen, millaisia valintoja yksilön on ylipäänsä mahdollista tehdä. Myös muut tekijät, kuten sukupuoli, ikä ja etninen tausta, vaikuttavat terveystalvintoihin ja ohjaavat ihmisen kykyä ja halua omaksua terveystyttäytymisen malleja ja muuttaa omaa käytöstään. Lähiyhteisö, vertaiset ja ryhmät, joihin kuulumme, taas vaikuttavat siihen, millaista toimintaa ylipäänsä pidämme hyväksyttävänä, tavoiteltavana ja arvostettuna. Terveystyttäytymisessä ei näin ollen ole kyse ainoastaan yksilön rationaalisista terveystalvintoista. On tärkeää muistaa, että ihmiset tekevät valintoja eri lähtökohdista ja erilaisista elämäntilanteista ja -historioista käsin. (Laaksonen & Silventoinen 2011; Koivusilta 2011, 130; Cockerham 2007, 63–67.)

Ihminen ei myöskään ole vain taustamuuttujien summa, vaan yksilöllisille valinnoille on tilaa. Silti myös yksilölliset valinnat ovat sidoksissa sosiaaliseen maailmaan. Zygmunt Bauman (1999) kiteyttää yksilön valinnan yhteisösidoksen ja rakenteen niin, että rakennetekijät rajaavat valinnan mahdollisuuksia ja sosiaaliset roolit ja koodit kertovat meille sen, millaiset valinnat ovat yhteisössä sosiaalisesti hyväksytyjä ja arvostettuja. Ihmiset voivat toimia sosiaalisten rakenteiden vastaisesti, vaikka useimmiten seuraamme sosiaalisen kentän ohjeita ja rajoja. Vaikka tällainen määrittely on raju yksinkertaistus rakenteen ja toiminnan välisestä suhteesta, siinä tiivistyy se, miten juuri sosiaalinen toiminta ja sille annetut merkitykset määrittävät keskeiseksi tekijäksi yksilön ja rakenteen välille. Lisäksi tulee ottaa huomioon, että yksilöt omalla toiminnallaan ja tavoillaan vaikuttavat myös sosiaaliseen rakenteeseen. (Mm. Giddens 1984; Hitlin & Elder 2007.)

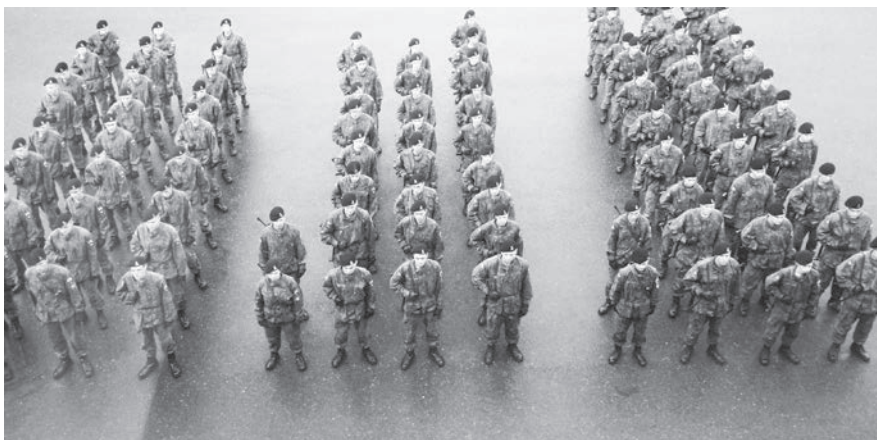
Tässä tutkimuksessa tarkastellaan terveystyötyymistä varusmiesten toiminnan mahdollisuuksien (rakenteelliset rajat) ja niiden rajoissa tehtyjen valintojen (yksilön valinta) avulla (ks. Cockerham 2007). Yksilön valinnoilla on totaalilaitoksessa usein hyvin konkreettiset ja tiukat rajat jonkun käsikessä, mitä pitää pukea ylle, koska liikkua ja milloin syödä. Totaalilaitoksen käytännöt ja arki määrittyvät tämän takia varusmiesten terveystyötyymisen rajaajiksi. Varusmiesten toimintaa ohjaavat myös erilaiset (epäviralliset) sosiaaliset koodistot ja roolit. Näihin vaikuttavat sotilaisiin ja varusmiehiin liitetyt mielikuvat, jotka yhdistyvät vahvasti niin sanottuun (armeija)miehiisyyteen. Nuorten keskenään muodostama paikallinen, tässä tutkimuksessa Parolannummelle sijoittuva, varusmieskulttuuri tulkitsee näitä mielikuvia ja odotuksia. Nuoret muodostavat yhdessä yleisistä palvelukseen liittyvistä mielikuvista, varuskunnan käytännöistä ja historiasta arkeen sopivia tulkintoja, toimintamalleja ja sosiaalisia koodistoja (ks. varusmiesidealeista luku 5). Niiden avulla määrittyvät sotilaille sopiva käytös ja sellaiset valinnat, joita arvostetaan ja pidetään kunkin varusmiesryhmän kesken mielekkäinä. Totaalilaitoksen ja varusmieskulttuurin keskellä toimii nuori, joka tuo kasarmille mukanaan oman taustansa, arvonsa, asenteensa ja sukupolvensa armeijaan liittämät merkitykset ja luo näitä resursseja apunaan käyttäen armeijan arkeen rutiineja. Tässä väitöstutkimuksessa nuorten erilaisia toimintatapoja ja valintoja tarkastellaan rajojen ja sosiaalisten merkityskoodistojen keskellä. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että tutkimuksen analyysiluvuissa tarkastellaan terveystyötyymistä eri mahdollisuuksien rajojen, sosiaalisten merkitysten ja yksilöllisen valinnan ristivalotuksena.

Tässä luvussa tarkastellaan terveystyötyymiseen liittyviä valintoja ohjaavia tekijöitä kolmen analyysitason näkökulmasta. Ensin armeijaa tarkastellaan totaalisena laitoksena (instituution taso) ja pohditaan sitä, miksi ja miltä osin armeija on 2000-luvulla totaalinen. Tämän jälkeen siirrytään seuraavalle tasolle, varusmieheen liitettyihin mielikuviin ja varusmieskulttuuriin, jotka osaltaan suuntavat nuorten valintoja armeijassa. Lopuksi ennen tutkimuskysymysten tarkennusta pohditaan yksilöllisille valinnoille jäävää tilaa.

ARMEIJA TOTAALILAITOKSENA

Väitöskirjan suunnitteluvaiheessa olin kiinnostunut nuorten yksilöllisistä ja vaihtelevista terveystyötyymisen tavoista. Kenttätyön alussa suurin hämmästyksen aiheeni oli yksilöllisyyden sijaan kuitenkin se, miten vaivattomasti ja nopeasti nuoret tuntuivat sujahtavan osaksi varusmiesryhmää. Jo parin viikon palveluksen jälkeen alokkaiden joukko oli tiivistynyt yhdessä toimivaksi kokonaisuudeksi, kokonaisruumiiksi (ks. kuva 1; luku 4; Hockey 1986, 24; myös Bourdieu 1984). Tässä kokonaisruumiin tilassa yksittäisen nuoren keho toimi osana laajempaa kokonaisuutta, kuten ryhmää, joukkuetta tai komppa-

niaa. Havahduin tähän yhdenmukaisuuteen kirjoittaessani kenttämuistiinpanoihin havaintoja eräästä varusmiesjohtajasta: ”hän erottautui muista sillä, ettei käyttänyt vyötä armeijan maastohousuissa”. Siviilimaailmassa vyön käyttöä tai vyöttömyyttä olisin tuskin huomannut, mutta yksityiskohtaisten sotilaskäskyjen keskellä vyö oli määritetty varusmiehen asustuksen pakolliseksi osaksi. Totaalilaitoksessa tällaiset pienetkin säännöistä poikkeamiset ja eronteot tulivat merkityksellisiksi. Aloin pohtia, mistä yhdenmukaisuus arjessa konkreettisesti syntyi ja miten sitä ylläpidettiin tai rikottiin. Miltä osin yksilölliset valinnat sopivat varusmiespalvelukseen ja millaisia merkityksiä yksilön erilaisille tai poikkeaville valinnoille annettiin nuorten kesken?

Kuva 1. Varusmiehistä muodostuu yhdessä kokonaisruumis. Valokuva Anni Ojajarvi.

Varusmiehiä ja sotilaita koskevissa tutkimuksissa viitataan usein Erving Goffmanin (1961) teokseen *Asylums: Essays on the Social Situation of Mental Patients and Other Inmates* ja siinä esitettyyn totaalilaitoksen käsitteeseen. Useimmiten armeijaa käsittelevissä tutkimuksissa käydään lyhyesti läpi totaalilaitoksille ominaisia piirteitä ja otetaan joko annettuna se, että laitos on totaalinen (Heinonen 1971, 80, 123; Halonen 2007, 28), tai argumentoidaan sen puolesta, ettei nykyarmeija enää täytä totaalisuuden kriteerejä (ks. Harinen 1993, 5; Salo 2004, 149). Harvoin pohditaan tarkemmin sitä, mitä totaalilaitos tarkoittaa 2000-luvulla ja mitä lisäarvoa käsitteen käytöllä on tutkimukselle.

Goffman (1961) tarkoittaa totaalilaitoksella (tai totaalisella laitoksella) suljettuja laitoksia: mielisairaaloiden suljettuja osastoja, vankiloita, laivoja ja luostareita¹³. Hänen mukaansa totaaliset laitokset eroavat oleellisesti muista instituutioista ja siviilielämän organisaatioista. Totaalilaitokset ovat keskenään samankaltaisia ja vaikuttavat hyvin kokonaisvaltaisesti niissä eläviin ihmisiin.

¹³ Goffman (1961, 4–5) jaottelee teoksessaan totaalilaitokset niiden tavoitteiden mukaan viiteen ryhmään. Armeijan olemassaolo nojaa instrumentaalisiin perusteisiin eli laitos on olemassa, koska sillä on tietty työtehtävä (maan puolustaminen).

Goffman (mt.) ei esitä totaalilaitoksen tarkkaa määritelmää, vaan kirjoittaa tutkimuksessaan esitettyjen piirteiden olevan niille tyypillisiä, joskaan ei kaikissa tapauksissa pakollisia. Klaus Mäkelä (1969) kokosi Goffmanin klassikko-teoksen suomennoksen johdantoon kuitenkin listan, joka tiivistää totaalilaitoksen piirteet kahdeksaan keskeiseen ominaisuuteen:

1. Totaaliset yhteisöt on eristetty ulkomaailmasta luonnonestein tai muurein.
2. Asukkien yhteydet ulkomaailmaan ovat vähäiset.
3. Henkilökunnan ja asukkien välillä vallitsee tiukka kahtiajako.
4. Työ, vapaa-ajan vietto ja nukkuminen tapahtuvat kaikki samassa paikassa ja saman auktoriteetin silmälläpidon alaisina.
5. Kaikki asukkien toiminnot tapahtuvat muiden samanarvoisten asukkien seurassa.
6. Perhe-elämää ei ole.
7. Vuorokausi on jaoteltu ennalta määrätyn ohjelman mukaan.
8. Asukkien elämää sitovat lukuisat yksityiskohtaiset säännöt, joita tuetaan runsain rangaistuksin.

(Totaalilaitokseen sopeutumisen tavoista ks. Ojajärvi 2009a, 81–82.)

Tämän tutkimuksen aineiston perusteella listaus sopii hyvin myös puolustusvoimiin, kun näkökulmana on varusmiesten arjen todellisuus. Vaikka kaikki kasarmit eivät ole täysin eristettyjä ulkomaailmasta (esim. Santahamina) ja varusmiehet voivat iltaisin olla yhteydessä ulkomaailmaan, ovat fyysinen tila ja yhteydenotot ulkopuolisiin tarkoin säänneltyjä. Rajoitukset liittyvät kellonaikoihin, ja kasarmialueella liikkumista edeltävät tarkat lupajärjestelyt (Mäkelä 1969, kohdat 1–2). Vaikka henkilökunnan ja varusmiesten välistä rajaa on pyritty viime vuosina madaltamaan (mm. Nissinen 2003; 2006), tämä ei poista sitä tosiasiaa, että työpäivän päätteeksi kantahenkilökunta siirtyy siviilimaailmaan ja varusmiehet jäävät kasarmille (Mäkelä 1969, kohdat 3–4). Varusmiehet toimivat yhteistyössä myös muiden kuin hierarkiassa samalla tasolla olevien kanssa (mt., kohta 5). Silti esimerkiksi alokkaiden kesken vallitsee erityinen vertaisten yhteenkuuluvuuden tunne, ja moni viettää suurimman osan vapaa-ajastaan vertaisten (esim. tupakavereiden) kanssa. Palvelusaika ja sotilashierarkia muokkaavat vapaa-ajanviettoseuraa niin, että luontevin sosiaalinen ryhmä nuorelle on muut samaan aikaan palveluksen aloittaneet (ks. Hoikkala 2009b, 125–126). Perhe-elämä on varusmiehelle toki mahdollista ja perheellisillä varusmiehillä on nykyisin mahdollisuus yksittäisiin yön yli kestäviin perhevapaisiin. Kenttätyön aikana huomasin sekä erään perheellisen varusmiehen että oman kokemukseni kautta, että perhe-elämä on laitoksessa asuvalle kuitenkin rajoitettua ja usein vaikeaa (ks. myös luku 3, 96). Mitä Mäkelän (1969) totaalilaitoksen tiivistelmän kohtiin seitsemän ja kahdeksan tulee, vuorokausirytmien tarkka ohjelmointi sekä sotilaskäskyt ja kuri ovat hyvin keskeinen osa varusmiespalveluksen arkea. (Goffman 1961, 5–12.)

Nähdäkseni Goffmanin (1961) huomiot totaalilaitoksesta sopivat edelleen analyttiseksi tutkimusvälineeksi. Ne tavoittavat niitä periaatteita, jotka pätevät 2000-luvun suomalaisen varusmiespalveluksen arkeen. Totaalilaitoksen käsitteeseen kohdistunut kritiikki on liittynyt muun muassa Goffmanin (mt.) maalaillemaan kirjoitustyyliin, siihen, miten totaalisuudella on eri asteita, sekä siihen, miten tutkimuksen empiirinen pohja nojaa lähes kokonaan mielisairailoissa kerättyyn aineistoon (mm. Davies 1989; Scott 2011, 10). Totaalilaitoksen käsite voi myös painottaa hyvin erilaisten laitosten samanlaisuutta liikaa, ja tulee muistaa, että samankaltaisia piirteitä voi löytyä myös muista instituutioista (McEwen 1980). Käsitteen rajoitukset ja totaalilaitosten keskinäinen erillaisuus tulee ottaa huomioon ja muistaa, että Goffman sanoo kuvaamansa totaalilaitoksen olevan ideaalityyppi. Goffman (mt.) on kuitenkin mielestäni onnistunut totaalilaitos-käsitteen avulla kiteyttämään jotain äärimmäisen olennaista ympärivuorokautisten laitosten ominaispiirteistä.

Armeijan kaltaisessa totaalilaitoksessa on piirteitä, jotka ovat keskeisiä laitosarjen ja nuorten terveystyötytymisen muotoutumisen kannalta. Yksityiskohtaiset sotilaskäskyt, -kuri ja tarkka vuorokausirytmä vaikuttavat siihen, millaiset terveystyötytymiseen liittyvät valinnat ovat ylipäänsä mahdollisia. Asiat, jotka porttien ulkopuolella voidaan valita itse, on varusmiespalveluksessa määritelty ulkoapäin. Päiväohjelma kertoo, koska nukutaan, syödään ja liikutaan. Käskyillä määrätään myös vaatetus, puhetapa ja vapaa-aika. Ulkoapäin tarkasti määritelty arki sekä velvollisuus pyytää jatkuvasti lupaa ulkomaailman itsestänselvyyksiin, kuten tupakointiin, vessassa käymiseen ja puhumiseen, asettavat yksilöt varsinkin palveluksen alussa alistettuun ja anovaan rooliin (ks. Goffman 1969, 33).

Laitos pyrkii työntämään ohjeilla, käskyillä ja säännöillä yksilön käsityksen itsestä taka-alalle, jolloin itseymmärrys alkaa vähitellen rakentua laitostuomisen ehtojen mukaisesti (vrt. laitostuminen). Laitosympäristöön sosiaalistamista tuetaan poistamalla merkittävä osa siviili-identiteetin rakennusvälineistä. Henkilökohtaisista tavaroista sallitaan varusmiespalveluksessa vain hygieniatarvat ja kännykkä. Niiden tulee olla päivän palveluksen aikana oman tuvan kaapissa. Armeijavaatteiden pitää olla puettuina lomille lähettäessä ja sieltä palattaessa. Myös hiustyyli (miehillä lyhyt, naisilla sidottu kiinni) ja parrattomuus on määritelty tiukasti. Etunimen sijaan varusmiehiä kutsutaan sukunimeltä. Goffmanin (mt.) mukaan tällainen identiteettivälineistön poisto muuttaa ihmisen totuttua tapaa esittää itseä ja johtaa turvallisuudentunteen vähenemiseen tai jopa menetykseen. Siirtymä kasarmille ei tarkoita luopumista vain tutusta siviilimaailmasta, vaan katkosta totuttujen tapojen ja tottumusten tuomaan turvaan.

Laitosolosuhteisiin ja käskyihin mukautuminen voi herättää ihmisessä spontaaneja vastareaktioita, kuten tyytymättömyyttä, vastarintaa tai esimerkiksi halun kommentoida käskyjä sarkastisesti. Totaalilaitoksen tapaan armeija kiel-

tää varusmiehiltä tällaiset suojautumisreaktiot. Tapa puhua esimiehille on määritelty säännöissä tarkkaan, ja näiden toimintamallien omaksumiseen käytetään palveluksen ensimmäisillä viikoilla koulutuksessa runsaasti aikaa. (Ks. luku 4, 89; Goffman 1969, 30–36.) Suojautumisreaktioiden kieltäminen ja identiteettikaluston riisuminen muodostavat yhdessä pakkokeinojen kudoksen, johon palveluksen aloittaneen tulee vain sopeutua. (Mt., 14–19.)

Yksilön vapautta rajoittavat toimet ja laitoksen arki vaikuttavat erityisen voimakkaasti, koska laitoksessa asuvilla ei ole mahdollisuuksia kompensoida niitä muilla elämänalueilla. Laitosympäristössä sosiaalisuuden tapa ja suhde muihin laitoksessa asuviin määrittävät avoimista instituutioista poikkeavalla tavalla. Jatkuva yhdessäolo tekee vuorovaikutussuhteista intensiivisiä ja erityisen merkityksellisiä. Rajatut yhteydet siviilimaailmaan eivät pysty korvaamaan tai kompensoimaan laitoksen vuorovaikutussuhteiden ensisijaisuutta. Sotilas-koulutuksessa alokas aika on perinteisesti ollut erityistä siviilimaailmasta eristämisen aikaa. Sen on katsottu auttavan ja nopeuttavan sosiaalistumista uuteen ympäristöön ja rooliin sekä lisäävän sotilasryhmän koheesiota. (Ks. Goffman 1961, 15; myös Hockey 1986, 23–27; Salo 2011, 66–67.)

Uudenlaiset käyttäytymiskoodit ja identiteettikaluston riisuminen eivät ole vain totaalilaitoksen piirteitä. Niitä voi löytää myös muista yhteiskunnan laitoksista, kuten kouluista tai työpaikoilta. Niitä kuitenkin luonnehtii tuolloin vapaaehtoisuus tai vähintään lyhytaikaisuus. Auktoriteetivalta ei tuolloin myöskään ylety kaikkiin toimiin, vaan esimerkiksi ruokailu on käskyistä vapaa aluetta. (Goffman 1969, 6–7; ks. luku 7.) Totaalilaitoksen piirteitä uudenaikaisista käyttäytymiskoodista ja identiteettikaluston riisumisesta tulee vasta, kun ne ovat jatkuvasti käytössä ja jatkuvan valvonnan alaisia. Eräs totaalisuuden tärkeimmistä piirteistä onkin sen ympärivuorokautisuus. Juuri ympärivuorokautisuus mahdollistaa muiden toimien totaalisuuden. Erilaisten laitosten totaalisuudessa on havaittavissa aste-eroja muun muassa avoimuuden (pakollisuus vs. vapaaehtoisuus), byrokraattisuuden sekä laitoksessa asuvien ja henkilökunnan välisen raja-aidan korkeuden suhteen (mt., 93–94; Davies 1989).

Fyysisten muurien sijaan armeijan totaalisuudessa on kyse ennen kaikkea psykologisista muureista siviili- ja laitosidentiteetin välillä. Ihmisen ei anneta ylläpitää totuttua kuvaa itsestään, eikä hänen ole mahdollista nojata totuttuihin toimintamalleihin tai aiempiin elämänpiireihin. (Goffman 1961.) Hänen tulee opetella laitokseen sopiva identiteetin esittämisen tapa. Uusien tapojen oppiminen tekee varusmiespalveluksen ensimmäisistä viikoista terveystyöntekijän kannalta erityisen merkityksellisiä. Silloin opitaan omanlainen tapa olla ja selvitä laitoksessa, ja myös terveystyöntekijäytyminen muuttuu ja sopeutuu laitosolosuhteisiin. Kyse ei ole vain pakosta tai käskyihin alistumisesta, vaan toimintamalleista, jotka muotoutuvat virallisten ohjeiden ja käskyjen lisäksi epävirallisessa asumiskulttuurissa ja yhteisöllisyyden tavoissa.

Totaalilaitosta on tärkeää tarkastella suhteessa historialliseen aikaan ja paikkaan sekä tarkasteluhetken yhteiskuntaan. Laitoksen käytännöt pitää tällöin rinnastaa muihin yhteiskunnan laitoksiin ja yleisempiin aikakauden toimintatapoihin. Nykyisen varusmiespalveluksen totaalisuutta ei voida tästä syystä arvioida aiempien sukupolvien subjektiivisten kokemusten perusteella (ks. myös Hockey 1986, 45). Palveluksen suorittavan nuoren kokemukset rakentuvat suhteessa hänen omaan elämäänsä ja kokemusmaailmaansa. Vaikka armeijan totaalisuuden aste on varmasti vuosikymmenten aikana muuttunut, tämä ei poista edellä esitettyjen totaalisten piirteiden olemassaoloa. Käsitteen suhteuttaminen omaan aikaansa tuo esille sen, miten tämän päivän kasvatustilastosten (päiväkoti, koulu) ja kulttuurin kasvatit voivat törmätä totaalisuuteen jopa edeltäjiään rajummin. Esimerkiksi internetin keskustelupalstoilla toistuva ja usein keskusteluissa kuulemani ajatus siitä, että varusmiespalveluksessa olisi siirrytty koulutukseen, joka vastaa lähinnä ”kirjekursssia”, ei ota huomioon sitä yhteiskunnallista kontekstia ja todellisuutta, jossa nuoret 2000-luvulla elävät.

Puolustusvoimissa on erilaisten toimenpiteiden avulla tietoisesti pyritty vähentämään varusmiespalveluksen totaalisuuden astetta. Esimerkkinä tästä on armeijan niin kutsuttu inhimillistämisen prosessi (ks. Halonen 2002) ja simputuksen vastaiset toimet, jotka ovat muuttaneet palveluksen arkea viimeisten vuosikymmenten aikana. Puolustusvoimien 2000-luvun koulutuspedagoginen perusperiaate, niin kutsuttu syväjohtaminen, pyrkii selventämään käskyvaltasuhteen takana olevaa koulutuslogiikkaa ja muokkaamaan sitä lähemmäs dialogisuutta (mm. Nissinen 2003; 2006; myös Värri 1997). Eräänä tavoitteena on ollut vahvistaa varusmiesten luottamusta armeijainstituutioon ja sen toimijoihin. Molemmipuolinen luottamus sekä käskyjen ja määräysten perustelu auttavat ylläpitämään varusmiehen omanarvontunnetta ja vähentävät tätä kautta Goffmanin kuvaamaa minuuden riistoa (vrt. Peräkylä 1986). Uudistukset näyttävät osaltaan vähentävän armeijan henkilökunnan ja varusmiesten vastakkainasettelua. Lähes jokaviikkoiset vapaat viikonloput ja (lähes) aina iltaisin alkava vapaa-aika antavat pieniä hengähdystaukoja totaalilaitoksen arkeen. Ne vähentävät ympärivuorokautisuutta ja mahdollistavat siviilikontaktit. Myös palveluksen edetessä armeijan totaalisuus vähenee ja vapaus lisääntyy.

Konkreettisia totaalisuuden astetta lieventäviä tekijöitä ovat olleet myös oikeus suorittaa asevelvollisuus siviilipalveluksen muodossa¹⁴ ja lyhimmän varusmiespalvelusajan lyheneminen vuonna 1998 kuuteen kuukauteen (HE

¹⁴ Suomessa siviilipalvelus on ollut olemassa vuodesta 1931. Siviilipalvelus sallittiin tuolloin uskonnollisista tai muista verrattavaan vakaumuksen perustavista syistä vasta tarkan tutkimuksen jälkeen (Kekkonen 1999, 10). Vuoteen 1987 asti oma vakaumus tuli esittää tutkintalautakunnalle, jossa tuomari, upseeri, sosiaaliministeriön edustaja, pappi ja psykiatri arvioivat henkilön vakaumuksen uskottavuutta. Tutkintalautakunnan poistumisen myötä siviilipalvelusaika kuitenkin korotettiin kestämään 16 kuukautta. Vasta vuodesta 2008 eteenpäin siviilipalvelukseen hakeutuessa ei ole tarvinnut eritellä onko kyseessä uskonnollinen vai eettinen vakaumus. (Mt., 13; Siviilipalvelus 2011, 14.)

184/1997) ja vuonna 2013 viiteen ja puoleen kuukauteen (HE 37/2012; ks. myös Asevelvollisuuslaki 2007, § 37). Vuonna 2008 myös siviilipalvelus lyheni vastamaan pisintä palvelusaikaa eli 12 kuukautta (HE 128/2012). Tällä hetkellä lyhin varusmiespalvelusaika on viisi ja puoli kuukautta ja pisin yksitoista ja puoli kuukautta.

Näiden tekijöiden lisäksi viime vuosina puhuttaneet keskeytykset¹⁵ muokkaavat nuorten käsitystä palveluksen pakollisuudesta. ”[J]okainen joka aistii valoa osaa hankkia vapautuksen asevelvollisuudesta [varusmiespalveluksesta]. Joten pakottaminen on häilyvää”, kommentoi tutkimukseen osallistunut varusmiespalveluksen pakollisuutta. Kommentti viittasi siihen, että nuoret tietävät yleisesti erilaisia keinoja, joilla he olettavat halutessaan saavansa vapautuksen palveluksesta. Sama näkemys toistui kenttätyön aikana useaan otteeseen. Vaikka lain mukaan asevelvollisuus on jokaiselle suomalaiselle miehelle pakollinen, näyttäisi moni nuori mies suhtautuvan palvelukseen ikään kuin se olisi oma vapaa valinta tai yhteiskunnallinen velvollisuus, jonka he nimenomaan haluavat täyttää (ks. Myllyniemi 2010, 43–46; Kenola-Krusberg 2012).

Varusmiehet haastavat nykyteknologian avulla myös sen, miten eristäytynyt laitos on ulkomaailmasta. Kännykät kameroineen, videokameroineen ja nettiyhteyksineen ovat yksilöiden näkökulmasta myönteisiä laitossarjen rikkojia. Samalla ne tuottavat, osin tahattomasti, instituutioihin uudenlaista läpinäkyvyyttä. Vaikka esimerkiksi kännykkäkameroiden ja digitaalisten videokameroiden käyttö on palvelusaikana kiellettyä, internet on täynnä nuorten ottamia valokuvia ja videokuva armeijasta. (Ks. liite 1.) Digitaalisen ajan varusmies on usein päivittäin yhteydessä ulkomaailmaan (ks. tarkemmin luku 4, alaluku ”Vapaa-aika sotilaspuvussa”; Ojajärvi 2009b). Viestimällä eri tavoin ulkomaailman kanssa nuori haastaa, nakertaa ja vähentää laitoksen eristäytymistä muusta yhteiskunnasta.

Ero armeijan ja siviilielämän välillä on silti huomattava. 2000-luvulla internetistä ja multimediatvälineistä on tullut nuorille olennainen osa jokapäiväistä elämää (mm. Luukka 2003, 30). Nuorten pitäessä uuden teknologian tuotteita arjen itsestäänselvyyksinä ja jopa perusoikeuksina niiden käytön rajoittamisen voidaan katsoa olevan nuorten näkökulmasta hyvinkin totaalinen toimi (ks. Hoikkala & Paju 2008). Vaikka teknologia tuo palvelukseen mahdollisuuden pitää aiempaa tiiviimpää yhteyttä siviilimaailmaan, on yhteydenpito aina rajallista. Edes tiiviimpi yhteydenpito ei poista laitoksen vahvaa vaikutusta vapauden riiston tunteeseen. Yhteys siviilimaailmaan heikkenee heti palveluksen alussa. Internetyhteydet tai vapaailtojen määrä eivät siis poista nuoria fyysisesti totaalilaitoksen arjesta tai sen ympärivuorokautisuudesta. Nuori on jatkuvasti sidottu totaalilaitokseen. (Ks. Randell 1965.) Vapaa-aika, joka kestää iltaisin

¹⁵ Joka vuosi noin 10–15 % keskeyttää palveluksen. Suurin osa keskeytyksistä tapahtuu ensimmäisten kahden viikon aikana. Suurin keskeyttämisen syy ovat mielenterveysongelmat ja käyttäytymishäiriöt. (Puolustusvoimat 2012; TS 2013.) Nämä ovat kuitenkin puolustusvoimien itsensä luomia kategorioita, eivät lääketieteellisiä diagnooseja (ks. Salasuo 2009d, 189).

2–4 tuntia, vietetään pääosin laitosympäristössä valvovien silmien alla (ks. Goffman 1961). Kasarmin ulkopuoliset erilliset iltavapaatkin kuluvat usein armeijavaatteissa yhdessä vertaisten kanssa. (Ks. tarkemmin luku 4, alaluku ”Vapaa-aika sotilaspuvussa”.)

Nykypäivän asevelvollisen näkökulmasta katsottuna armeija on totaalinen. Vaikka totaalilaitos on pyrkinyt sopeutumaan yhteiskunnan muutokseen, ympärivuorokautisuus, eristys ulkomaailmasta ja minuuteen kajoaminen ovat edelleen vahvasti läsnä varusmiehen elämässä. Se, että instituutio on totaalinen, ei automaattisesti tee varusmiespalveluksesta negatiivista kokemusta. Monet nuoret näkevät palveluksen kasvattavana ja hyödyllisenä (Myllyniemi 2010; Aikko 2010; Ojajärvi 2012). Toiset taas sanovat käyvänsä varusmiespalveluksen oppiakseen kestävänsä vastoinikäymisiä, koetellakseen fyysisiä rajojaan ja henkistä sietokykyään (Hoikkala ym. 2009; Aikko 2010; Ojajärvi 2012). Nuori voi määritellä palveluksen pakon sijaan myös oman fyysisen ja psyykkisen minän muokkauksen ja itsen kehittämisen mahdollistavaksi paikaksi (ks. Scott 2011).

Totaalilaitoksen keskeinen piirre liittyykin sääntöjen sijaan laajemmin itsen esittämiseen. Sosiologiassa keskustellaan siitä, miten nuoruus on muuttunut ja nuoret ovat 2000-luvulla kasvaneet maailmassa, joka edellyttää aktiivista ja jatkuvaa itsen ja identiteetin muokkausta (ks. Hall 1999). He ovat tottuneet tekemään jatkuvasti töitä hallitakseen erilaisia rooleja ja oppineet valitsemaan monien mahdollisten roolien joukosta itselleen sopivan. Selvien mallien puuttuessa tällainen minä-projekti on sekä mahdollisuus että pakko. (Ziehe 1991; Beck 1995, 29–30; Salasuo 2006.) Nuoren astuessa sisään armeijan porteista valintojen kirjo kaventuu merkittävästi ja rooliodotukset tulevat annettuina. Niin kutsutun yksilöllisen valinnan tai kilpailun ja suorittamisen nettisukupolven (Hoikkala & Paju 2008; Hoikkala & Paju 2013, 216–218) edustajalle tällainen identiteettikaluston ja -valikoiman riisuminen saattaa olla erityisen raskasta. Nuoren sosiaalinen identiteetti sitoutuu pakosti vain yhteen toimintaympäristöön, ja mahdollisuus ryhmien väliseen sukkuolointiin vähenee huomattavasti tai katoaa (Lähteenmaa 2001).

Viralliset säännöt eivät suinkaan kerro kaikkea laitoksen todellisuudesta (ks. Pipping 1978, 22; Hoikkala ym. 2009). Säännöt ja erilaiset strategiat tulee erottaa niiden soveltamisesta käytäntöön. Totaalisuuden aste voi vaihdella hyvinkin paljon kasarmien ja yksiköiden välillä sen mukaan, miten virallisia sääntöjä ja ohjeistuksia käytännössä toteutetaan. Jokin yksikkö voi olla tunnettu kovasta kurista, kun taas toisaalla painotetaan pilkkuntarkkojen sääntöjen (ks. yleispalvelusohjesäännöt YIPalvO 2009) sijaan enemmän esimerkiksi sotilas-harjoituksia (Salasuo 2009b, 70–71). Myös ne tavat, joilla päivittäisiä toimia, kuten ruokailua, iltatoimia tai vapaa-aikaa, käytännössä toteutetaan, vaihtelevat yksiköistä ja kasarmeista riippuen. Kantahenkilökunnan tapaa soveltaa virallisia sääntöjä ja toteuttaa päivittäisiä toimia kutsutaan tässä tutkimuksessa institu-

tion (tai laitoksen) käytännöiksi. Instituution käytännöt ohjaavat konkreettisesti laitoksen arkea. Tutkimuksissa usein erotetaan viralliset säännöt niiden soveltamisesta ja tulkinnasta (ks. Pipping 1978, 21–22; Harinen 2012). Nuoren on kuitenkin vaikea ja usein täysin mahdoton erottaa näitä kahta tasoa toisistaan. Vaikka varusmies voi palveluksen edetessä ymmärtää eron virallisten sääntöjen ja armeijan arjen käytäntöjen ja epävirallisen kulttuurin välillä, käytännössä kaikki kantahenkilökunnan ohjeistukset näyttävät varusmiehille instituution käskyinä ja ohjeistuksina. Koska näkökulmani armeijaan on varusmiehen näkökulma, myös tutkimuksen käsitteet määrittyvät tämän kautta.

Tässä tutkimuksessa totaalilaitoksen käsite auttaa ymmärtämään sitä, miksi terveystyöntekijäntyminen saa varusmiespalveluksessa siviilimaailmasta poikkeavia tai eri tavalla painottuneita merkityksiä. Eräs keskeinen väitteeni on, että totaalilaitoksen arki vaikuttaa itsen esittämisen, käskyjen ja käytäntöjen kautta merkittävästi varusmiesten terveystyöntekijäntyymiseen ja siihen liittyviin valintoihin. Pyrin osoittamaan tämän tutkimuksen analyysiluvuissa. Niissä tarkastelen laitoksen tapaa jäsentää varusmiesten päivää ja ohjeistaa nuorten toimintaa.

VARUSMIEHIIN LIITTYVÄT MIELIKUVAT JA VARUSMIESKULTTUURI

Ohjeistamisen ja käskyjen ohella yhtä lailla tärkeää on se, miten nuoret tulkitsevat laitosesiämiselle annettuja ehtoja ja mitkä valinnat ovat varusmiesyhteisössä sosiaalisesti hyväksytyjä. Varusmiehen rooliin liitettävät oletukset ja mielikuvat opitaan sukupolvelta toiselle siirtävästä suomalaisuuden kertomuksesta. Nämä mielikuvat ja oletukset ovat tärkeä osa erityisesti miesten kulttuurista tietovarantoa jo ennen kasarmille tuloa (ks. Berger & Luckmann 1994, 52–88). Tietovarannolla viitataan samassa yhteiskunnassa elävien ihmisten kesken kertyneisiin kokemuksiin ja käsityksiin muun muassa siitä, millaisessa asemassa olemme suhteessa muihin ja millaisia rajoituksia ja odotuksia tässä asemassa olemisen sisältää. Suomalaisilla on esimerkiksi yleisesti jaettu käsitys siitä, miksi kaduilla kulkee sotilaspukuisia miehiä ja millaista käyttäytymistä heiltä voi odottaa. Kulttuurinen tietovaranto sisältää myös oletuksia erilaisten tilanteiden kulusta ja taustoista, jotka voidaan olettaa ”jokaisen tietävän”. Konkreettisen muotonsa ja tulkintansa varusmiespalvelukseen liittyvä tietovaranto saa kasarmien eläytessä arjessa. Kasarmilla yleiset mielikuvat sotilaasta ja varusmiehestä yhdistyvät paikallisiin varusmieskulttuurin tulkintoihin. (Mt.)

Sekä ympäröivä yhteiskunta että vertaisryhmä armeijassa normittavat omalla tavallaan sitä, millainen käyttäytyminen on varusmiehille suotavaa. Nuorelta oletetaan sotilasarjassa varusmiehen rooliin sopivaa käyttäytymistä kasarmilla ja sen ulkopuolella. Varusmiesyhteisön jäsenyydellä on vaikutusta myös siihen, miten ihminen tulkitsee ympäröivää sosiaalista maailmaa ja toimii suhteessa siihen. Ihminen pyrkii yhdenmukaistamaan toimintaansa sen ryhmän kanssa,

johon hän kulloinkin katsoo kuuluvansa – varusmiespalveluksen poikkeustilassa tällainen pyrkimys samankaltaisuuteen ja yhdenmukaisuuteen vielä korostuu. Varusmiehen roolissa on kyse eräänlaisesta näytelmästä, jossa estradina on varuskunta ja yleisönä ja arvioitsijoina muut varusmiehet (Goffman 1959). Yksittäinen nuori pyrkii esittämään parhaansa mukaan varusmiehen roolia ja hyödyntää esityksessään ennen palvelusta ja palveluksen aikana keräämiään kokemuksia, tietovarantoa ja resursseja. Hän muokkaa käytöstään niiden rooli-odotusten mukaisesti, joiden olettaa tilanteessa pätevän. (Mm. Mead 1967; Hogg 1992; Turner 1991.) Myös terveyskäyttäytyminen määrittyy vastaamaan varusmiehen roolia. Nuori siis sopeuttaa terveyteen liittyvät valintansa niiden ryhmänormien mukaisiksi, joiden olettaa olevan voimassa (Oyserman & Fryberg & Yoder 2007; Saltonstall 1993, 12; Koivusilta 2011, 131).

Roolin esittämisen vakuuttavuus, onnistuminen tai epäonnistuminen vaikuttaa sosiaalisesti muodostuvaan identiteettiin (ks. Goffman 1959; Hogg 1992, 90–91; Hall 1999). Siinä missä henkilökohtainen identiteetti perustuu yksilöllisiin valintoihin ja piirteisiin, sosiaalinen identiteetti perustuu ryhmän jäsenyyteen, ryhmään samaistumiseen ja ryhmänmukaiseen käyttäytymiseen. Sosiaalinen identiteetti viittaa yksilön käsityksiin itsestään osana sosiaalisia ryhmiä (perhe, työyhteisö, kaveriporukka). Ihmisen esittämät roolit vaikuttavat myös käsitykseen itsestä (Goffman 1959, 27). Sosiaalinen identiteetti muodostuu itsearviointin lisäksi ryhmän muiden jäsenten arvioista. (Mm. Tajfel & Turner 1986; Hogg 1992, 90–91.)

Varusmiehen rooliin liitettävät mielikuvat konkretisoituvat arjessa tilannekohtaisesti. Sotilassosiologi Knut Pipping (1978; 1947) kirjoitti jatkosodan konekiväärikomppanian mikrotason maailmasta sosiaalisena kenttänä. Väitöskirjansa alkuperäisessä ruotsinkielisessä versiossa Pipping (1947, 19–20) katsoi sotilaiden asenteiden määrittävän käyttäytymisen ja eri tilanteissa vallitsevien sosiaalisten arvojen ja normien kautta. Sosiaalisten ryhmien käyttäytymistä oli hänen mielestään syytä tutkia erilaisissa tilanteissa, koska jokaisessa on oma ”sosiaalinen kenttänsä”. Kentän muodostavat henkilöt, tapahtumat ja esi-
neet, joilla on merkitystä ryhmän jäsenille tietyssä tilanteessa. (Pipping 1947; Harinen 1993, 68). Esimerkkinä sosiaalisten tilanteiden vaikutuksesta Pipping (1947, 23) käytti sotilaan käyttäytymistä kapteenia kohtaan. Käyttäytyminen muuttui sen mukaan, oliko tilanteessa läsnä muita sotilaita.¹⁶ (Pipping 1947, 19–20; myös Harinen 1993, 65–72.) Laitosolosuhteet tarjoavat mahdollisuuden tutkia armeijan sosiaalisia kenttiä. Niiden avulla voidaan tarkastella arvoja ja normeja sekä vaihtuvien tilanteiden vaikutusta terveyskäyttäytymiseen.

¹⁶ Teoksen suomenkielisestä versiosta Pipping on poistanut kyseisen kohdan ja korvannut sen uudemmalla sotilassosiologisella tutkimuskirjallisuudella (Harinen 1993, 68).

Armeijamiehisisyyden eri tasoja

Armeijasta puhuttaessa eräs keskeinen varusmiehen rooliin liittyvä oletus on sotilaan ja miehen sukupuolen yhteensulautuminen. Miehisuus (maskuliinisuus) liittyy miehenä olemisen yhteiskunnallisiin merkityksiin. Sillä viitataan tapaan esittää miestä erotuksena miehenä olemisen biologisesta ulottuvuudesta (Jokinen, A. 2010, 128; Ojala & Pietilä 2013). Armeija ja miehisuus¹⁷ liitetään mielikuvissa niin tiiviisti yhteen, että niiden on katsottu olevan symbioottisessa suhteessa ja määrittelevän toinen toisensa (Johnson 2010; Persson 2011, 28). Yhteys on edelleen vahva, vaikka niin miehisuus (Hinojosa 2010; Klein 1999) kuin sotiminenkin (Hutchings 2008) ovat viime vuosikymmenten aikana muuttuneet radikaalisti. Armeija ei ole ainoastaan miesten ja miehisyyden paikka, vaan koulutuksen katsotaan olevan myös aikuistumisen siirtymäriitti, joka tekee pojista miehiä (mm. Arkin & Dobrofsky 1978; Hockey 1986; Tallberg 2000). Maissa, joissa vain pieni osa miehistä käy armeijakoulutuksen, se voi siirtymäriittinä vähitellen muuttua ja kyseenalaistua (Hockey 1986, 33; vrt. Belkin 2012). Niissä harvoissa jäljellä olevissa maissa, joissa armeija pohjautuu asevelvollisuuteen, kuten Suomessa (Lahelma 2002; Tallberg 2000) ja Israelissa (Klein 2003, 195), käsitys aikuistumisriitistä elää kuitenkin vahvana. Vaikka sotilasrooli ja mieheys vaikuttavat näennäisesti sulautuvan yhteen, ei niiden yhteenliittymää pidä ottaa itsestäänselvytenä.

Instituutiona armeija on kiistämättä miehinen. Armeija on yksi keskeinen yhteiskunnan instituutio, jossa rakennetaan ja määritellään miehisyyden kriteereitä ja ideaaleja (Kronsell 2006; Barrett 2001). Armeija on myös käytännössä miesten organisaatio. Vain kuudessa maassa naisten osuus armeijassa ylittää viisi prosenttia – Suomi ei kuulu näiden maiden joukkoon (ks. Goldstein 2001, 10). Vaikka naisia toimii armeijoissa monenlaisissa tehtävissä, heidän toimenkuvansa noudattelee silti pääosin perinteistä mielikuvaa naisten tehtävistä (mt.). Armeijan ja miehisyyden yhteenliittymää on 2000-luvulla tutkittu useiden eri maiden armeijoita koskevissa tutkimuksissa (mm. Higate 2003; Tallberg 2009; Persson 2011).

Ruotsalainen tutkija Yvonne Hirdman (1988) tulkitsee yhteiskunnan sukupuolijärjestelmän toimivan kolmella tasolla: instituutioissa, kulttuurin nais- ja mieskuvissa sekä ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa. Sukupuolittuneilla käytännöillä maskuliinisuuksia ja feminiinisyksiä asemoidaan eriarvoisiin aseisiin

¹⁷ Sukupuolella on kaksi ulottuvuutta, joista toinen on biologinen sukupuoli (sex) ja toinen sosiaalinen sukupuoli (gender). Biologinen sukupuoli viittaa fysiologisesti määrittyvään sukupuoleen, kun taas sosiaalisella sukupuolella tarkoitetaan sitä, kuinka opimme yhteiskunnassa, miten naisena ja miehenä ollaan. Miehisuus tai maskuliinisuus viittaa sosiaaliseen sukupuoleen ja jäsentää miehenä olemista yhteiskunnallisena merkityksenä. Maskuliinisuus ei kiinnity kuitenkaan vain biologiseen sukupuoleen, vaan myös naisen toiminta voi olla maskuliinista tai miehen feminiinistä. Käytän tutkimuksessani käsitteitä miehisuus, mieheys ja maskuliinisuus synonyymeinä viittaamaan varusmiesten tapaan erotella naisia miehistä sekä esittää omaa rooliaan nuorena miehenä. Miehen kategorialla on biologinen perusta, maskuliinisuus taas esiintyy sosiaalisissa järjestelyissä. ”Teemme” miehisyyttä ja naiseutta, joihin liittyvät oletukset siitä, miten sukupuolen edustajan tulee käyttäytyä. (Mm. Rossi 2010.)

suhteessa toisiinsa (ks. Connell 1987, *gender regime*). Kolmen tason (instituutio, sotilaskuvat, vuorovaikutus) erottaminen toisistaan auttaa jäsentämään myös armeijamiehisyyden rakentumisen eri tapoja.

Siirryttäessä Hirdmanin (1988) jaottelun mukaisesti armeijainstituutiosta mielikuvien tasolle liitetään armeijamiehisyys (*military masculinity*) tutkimuksissa usein niin kutsuttuun soturimalliin. Sen ominaispiirteinä mainitaan muun muassa rohkeus, kovuus, kestävyys, aggressiivisuus ja heteroseksuaalisuus (Stouffer ym. 1949, 156; Hockey 1986, 33–39; Hockey 2002; Higate & Hopton 2005; Duncanson 2009). Miehen ja sotilaan yhteydestä kertoo paljon se, että soturimallin ominaisuudet ovat yhdenmukaisia niin kutsutun *hegemonisen maskuliinisuuden* kanssa (ks. Connell 1995; Connell & Messerschmidt 2005). Hegemonisella maskuliinisuudella tarkoitetaan tietyssä yhteiskunnassa tiettyinä historiallisena aikana miesten elämään liitetyjä ihanteita ja arvoja, jotka määrittävät toisiin ihanteisiin ja arvoihin nähden hegemonisina (Connell 1995; Ojala & Pietilä 2013, 24). Hegemonisen maskuliinisuuden katsotaan olevan feminiinisyksiin ja muihin maskuliinisuuden tapoihin (marginaalinen, alistainen tai hegemoniaa tukeva) verrattuna hierarkkisesti ylempänä (Hinojosa 2010; Connell 2001).

Jos tarkastellaan suomalaisen sotilaaseen asiakirjoissa ja käskyissä liitettyjä ominaisuuksia, pysyy oletus soturimallista vahvana. Suomen armeijan virallisia asiakirjoja, ohjeita, erilaisia tekstejä ja muita dokumentteja tutkinut Arto Jokinen (2000, 172–175) tiivistää suomalaisen sotilaan ideaalit sotilaaksi ja taistelijaksi. Sotilas kuvaa rauhan ajan sotilashenkilöä. Hän on reipas, rehti, ryhdikäs ja nuhteeton. Teksteissä puhutaan myös taistelijasta, joka yhdistyy konkreettisemmin sodankäyntiin. Jokinen (mt., 176) viittaa taistelijaan kone-metaforalla – sotilaan tulee olla sekä henkisesti että fyysisesti vahva. Lisäksi hän on oma-aloitteinen, järjestelmällinen, päättäväinen ja vastuuntuntoinen. Taistelijan ideaali on osa suomalaista soturimallia, joka syntyi talvisodan ihmeen ja sen toteuttaneen korpisoturin ympärille (ks. Mälkki 2008). Suomalainen kansanluonne, johon katsotaan kuuluvan tiivis luontosuhde, peräänantamattomuus ja raskaan fyysisen työn tekeminen, on muokannut suomalaisista miehistä luontaisia sotilaita (ks. Ahlbäck 2010; Mälkki 2008; Jokinen, A. 2000; Virkkunen 1941).¹⁸ Armeijassa tämän myyttisen soturin tulee enää oppia isänmaallisuutta, velvollisuudentuntoa, itsehillintää ja uhrautumista, eli hänen tulee kasvaa henkisesti kypsäksi ja valmiiksi taistelijaksi (mm. Jokinen, A. 2006, 147–157; Ahlbäck 2010, 135).

Jokinen (2000, 189–192) löysi armeijateksteistä kuvauksia myös niin kutsutusta uudesta suomalaisesta miehestä. Käsite viittaa 1980–1990-luvuilla miestutkimuksessa esitettyyn kuvaan muuttuvasta miehisyiden mallista (mm. Rutherford 1988). Sen pohjana olivat ruumiillisuuden, voiman ja vallan sijaan

¹⁸ Paavo Virkkunen (1941, 72) kiteyttää armeijan yhtenäisyyden kuvaavasti: ”Suomen armeija on kuin yksi mies.”

sensitiivisyys ja vuorovaikutustaidot. Jokisen (mt.) mukaan uusi mies noudatti myös sotilaana terveellisiä elämäntapoja, harrasti liikuntaa ja oli järjestelmällinen ja hänellä oli vahva itsekuri. Toisin sanoen hän omaksui terveysturvaa ja -vastuun osaksi omaa arkeaan. Lähemmin tarkasteltuna uudelle miehisyydelle asetetut odotukset näyttäytyvät ristiriitaisena yhdistelmänä uutta ja vanhaa (ks. Siltala 1994, 9; Pietilä 2008; de Visser ym. 2009). Perinteisen mies- tai sotilaskuvan täydellisen syrjäyttämisen sijaan kyse on siitä, miten miehisyys määritellään aiempaa moninaisempana, ristiriitaisempana ja moniäänisempänä (ks. Barrett 2001; Higate 2003). Tällainen moninaisuus pakottaa monoliittisen kuvan eriytymään useiksi erilaisiksi miehisyyksiksi, joissa esimerkiksi etnisyys, seksuaalisuus tai luokka voivat olla biologista sukupuolta oleellisempia jakoja (Connell 2001). Tämä haastaa yhtenäisen sotilasideaalin, ja luo tutkijoille paineita tehdä myös sotilaasta hienojakoisempia jaotteluita (*multiple military masculinities*). Moninaistuvien mieskuvien aikana armeijamiehisyttä kuvataan edelleen usein hyvin kapeaksi, yksioikoiseksi ja homogeeniseksi (mm. Barrett 2001; Woodward 2003; Kovitz 2003, 1; Salasuo 2010).

Perinteisessä soturimallissa on silti edelleen voimaa. Todellisuutta rajusti yksinkertaistaessaan se tiivistää jotain olennaista sotilaaseen liitetyistä stereotyyppioista. Uudemman moninaisuuspuheen rinnalla mieskuvissa näyttää säilyneen vahvana diskurssi perinteisestä miehestä, tosimehestä, machomiehestä tai hegemonisesta miehisydestä (ks. Sobal 2005, 142–144). Soturimalliin kuuluva hegemonisen maskuliinisuuden ideaalikuva sisältää terveystyöskäytymiseen liittyviä oletuksia: miehen tulee olla fyysisesti vahva, henkisesti järkkymätön ja kova (Courtenay 2000a). Tämän takia miehen ei tarvitse, tai hän ei ehkä saakaan, hakea apua fyysisiin tai henkisiin vaikeuksiin. Tosimehelle terveys ja turvallisuus ovat sivuseikkoja. (Ks. Courtenay 2000a; Pietilä 2008, 154; Galdas 2009.)

Tällaiset kuvat suomalaisesta sotilaasta ja varusmiehestä siirtyvät ylisukupolisesti isältä pojalle. Ne uusintavat ja myös uudistavat stereotyyppioita, mielikuvia ja ideaaleja. Tapaa siirtää sotilaskuviin ja varusmieheyteen liittyviä mielikuvia voidaan kutsua *kollektiiviseksi armeijatarinaksi*. Sillä viitataan jaettuun tapaan muistella ja reflektoida omaa armeijapalvelusta ja puhua siitä. Armeijatarina tukeutuu yksilöiden kokemusten artikuloimiseen sijaan vahvasti yhteiseen tietovarantoon armeijasta, sotilaasta ja varusmiespalveluksesta. Juuri nämä tarinat antavat nuorille jo ennen palveluksen alkua kasan armeijaan liittyviä odotuksia, käsityksiä ja asenteita. (Ks. tarkemmin liite 1; Salasuo 2009b, 55.)

Armeijainstituutiossa sekä sotilaan malleissa ja mielikuvissa hegemonisen maskuliinisuuden merkit ovat vahvasti läsnä (Carreiras 2006; Sasson-Levy 2011). Yksittäinen sotilas, saati varusmies, ei kuitenkaan usein tunnu sopivan tähän muottiin. Tutkimuksissa hegemoninen maskuliinisuus konkretisoidaan usein juuri erilaisilla ominaisuuslistoilla, jotka antavat helposti liian yksinkertaistetun kuvan miehisyksien moninaisuudesta (ks. myös Messner 1997;

Pietilä 2008, 25). Mitä lähemmäs arkipäivän toimintaa ja mikrotodellisuutta siirrytään, sitä enemmän kuva miehisyydestä saa sävyjä, problematisoituu ja tuottaa säröjä yhtenäiseen hegemoniseen soturimalliin. Kenttätyöni aikana oletus hegemonisesta armeijamiehisyydestä ja maskuliinisuudesta näytti sopivan vain harvoihin todellisiin arjen tilanteisiin. Nuoret eivät vastanneet ideaalikuva, mutta eivät myöskään asettuneet sen vastakohtiksi, marginaaliin. Käsite ei tuntunut sopivan varusmiesten suuren perusjoukon kuvaamiseen.

Hegemonisen maskuliinisuuden käsitteessä näyttäisi piilevän myös kehäpäätelmän vaara. Jos maskuliinisuus määritellään tutkimuksen alussa annettujen ominaisuuksien kautta, päädytään helposti löytämään aineistosta juuri näitä ominaisuuksia. Kun maskuliinisuus liitetään automaattisesti siihen, mitä miehet tekevät, miesten toiminta tulkitaan väistämättä maskuliinisuudeksi. Naisten suorittamana sama toiminta taas ei todennäköisesti määrittäisi maskuliinisuudeksi (mm. Pietilä 2008, 28–31; Aboim 2010, 48–52; vrt. Halberstam 1998; Paechter 2003). Ajatus, jonka mukaan hegemonisia maskuliinisuuksia olisi monia ja ne vaihtelisivat tilanteiden mukaan (ks. Coles 2009), ei ratkaise kehäpäätelmän ongelmaa. Moninaisten miehisyyksien tilannekohtaisten ilmentymien kutsuminen hegemoniseksi maskuliinisuudeksi jättää avoimeksi hegemonian käytännön relevanssin tutkimukselle. Se, millaista miehisyyttä erilaisissa tilanteissa ylläpidetään, näyttäisi pikemminkin riippuvan erilaisista taustatekijöistä (sosioekonominen asema, ikä, etnisyys, koulutus, seksuaalinen suuntautuminen) ja tilanteen sosiaalisesta kontekstista (Courtenay 2000b).

Hegemonian ja moninaisuuden osalta kyse ei välttämättä ole joko tai -asetelmasta, jossa yksi on oikeassa ja toinen väärässä. Moninaisen maskuliinisuuden ja hegemonisen maskuliinisuuden malleilla on molemmilla vahvuutensa ja heikkoutensa. Tästä syystä on tärkeää kiinnittää huomiota siihen, millä yleisyyden tasolla miehisyydestä milloinkin puhutaan. Hegemonisen maskuliinisuuden käsite on osoittautunut hyödylliseksi, kun sen avulla tarkastellaan muun muassa instituutioiden valtarakenteita ja sukupuolten välisiä ja sisäisiä valtasuhteita eri tilanteissa. (Mm. Sobal 2005; Connell & Messerschmidt 2005; Huuki 2010; Manninen 2010.)

Suomessa armeijamiehisyyksiä käsittelevissä tutkimuksissa aineistoina ovat olleet pääosin instituution erilaiset ohjeet, asiakirjat, dokumentit ja säännöt (Jokinen, A. 2000; Tallberg 2000; Korhonen 2004; ks. kuitenkin Tallberg 2009; Hoikkala ym. 2009). Niissä on armeijan arkitodellisuuden sijaan nojaututtu instituution viralliseen materiaaliin, teoreettiseen ja kirjoitettuun ohjeistukseen sotilaallisesta miehisyydestä. Tällaisen aineiston valossa armeijan hegemoninen ja panssaroitu miehisyys näyttäytyy edelleen vahvana (Jokinen, A. 2000). Kyse on kuitenkin retoriikasta, kirjoitetuista ohjeista, säännöistä ja malleista, joita ei sellaisenaan esiinny todellisuudessa. Kansallisten sankaritari-
noiden ”jäanteenomaiset” miehisyyden mallit (Jokiranta 2003, 11–15) voivat elää vahvasti myös sotilaan ja varusmiehen rooliin liittyvissä käsityksissä.

Karkeasti historiasta ammentava kuva ei ota lainkaan huomioon mikro-tason sosiaalisessa vuorovaikutuksessa syntyviä ja muovautuvia varusmiesroolin tulkintoja. Nykyajan varusmiehet ovat globaalin, yksilöllistyneen ja media-valtaisen yhteiskunnan kasvatteja. Nationalistiseen sotilasmyyttiin kiinnittyvä varusmiehen malli ei enää vastaa ainakaan koko todellisuutta (ks. Salasuo 2010; Siltala 2013, 444). Myös hegemonisen maskuliinisuuden käsite näyttää muuttuvien ja moninaistuvien mieskuvien aikakaudella ongelmalliselta (Pietilä 2008, 28–31). Näin ainakin, jos tarkastellaan varusmiesten arkea ja sosiaal-ista todellisuutta. Hegemonisen maskuliinisuuden käsite ei avaa varusmiehen rooliin liittyviä vivahteita, moninaisuutta ja paikallista määrittymistä (ks. Wetherell & Edley 1999; Pietilä 2008; Hinojosa 2010). Varusmiespalveluksen arjen tarkasteluun hegemoninen maskuliinisuus onkin liian yksinkertaistava ja stereotyyppinen käsite. Tämän tutkimuksen kenttäaineiston tasolla avoimempi ja moninaisempi lähestymistapa oli tarpeen.

Edellä mainituista syistä päätin jo ennen kenttätyövaiheen aloittamista olla sitoutumatta valmiiseen hegemonisen maskuliinisuuden määritelmään tai kriittisen miestutkimuksen tulkintakehykseen¹⁹. Lähestyn miehisyyttä em-piirisenä kysymyksenä ja irtaudun ajatuksesta, jonka mukaan sillä olisi jokin valmis olemus. Moninaiseen miehisyyteen liittyvät oletukset toimivat varus-miesten terveyskäyttäytymisen tutkimisen taustana, ja pyrin tunnistamaan ja löytämään aineistosta erilaisia terveyteen liittyviä puhe- ja toimintatapoja. Tutkimuksessa suuntaan huomioni hierarkkisten valtasuhteiden sijaan erityi-sesti siihen, miten varusmiehen rooliin ja varusmieheyteen liittyvät ideaalit rakentuvat ennen kaikkea varusmiehen ja -naisen sosiaalisessa ja kulttuurisessa todellisuudessa.

Eräs keskeinen väitteeni on, ettei hegemonisen maskuliinisuuden käsite vastaa nykypäivän varusmiespalveluksen todellisuutta. Arki on monimuotoi-sempää, eivätkä erilaiset varusmieheyden ideaalit, toisin kuin hegemonisen maskuliinisuuden malli olettaa, ole välttämättä hierarkkisessa suhteessa toisiinsa. Tarkastelen tätä konstruoimalla aineistosta erilaisia varusmiehen ideaaleja. Ideaaleissa on kyse varusmiesten rooleista ja rooli-odotuksista, jotka olivat läsnä tutkimuksen kenttävaiheen aikana tietyssä ajassa ja paikassa. Nämä ideaalit ovat tärkeässä asemassa terveyskäyttäytymisen muotoutumisessa varusmiespal-veluksen arjessa.

Varusmieskulttuuri

Varusmiesyhteisö ja sen sisään muodostuvat pienryhmät auttavat nuoria tulkit-semaan palvelukseen liittyviä sääntöjä, ohjeita ja odotuksia. Laitoksessa asuvat

¹⁹ Kriittinen miestutkimus on tutkimussuuntaus, joka pohjautuu feministiseen sukupuolen teoriaan ja tarkastelee sen käyt-tämien käsitteiden kautta miehiä ja miehisyyttä. Se sitoutuu miesten ja naisten emansipaatioon ja sukupuolten tasa-arvoon, ja sen keskeisiä tutkimusaiheita ovat erityisesti valta ja hegemonia. (Jokinen, A. 2010, 137.)

toimivat aktiivisina laitospolitiikan tuottajina ja välittäjinä (ks. Scott 2011). Jokainen uusi laitokseen astuva varusmiesjoukko tulkitsee uudelleen arjen toimintatapoja. Näin muodostuvaa tulkintatapaa ja käsitystä varusmiehen arjesta voidaan kutsua varusmieskulttuuriksi.²⁰ Jokaisella varusmiesyksiköllä on omanlainen varusmieskulttuurinsa. Uusien ja paikallisten tulkintojen lisäksi siinä on paljon piirteitä aiempien varusmiesryhmien tulkintatavoista, kokemuksista ja näkemyksistä, kantahenkilökunnan koulutusotteesta ja -kulttuurista, kollektiivisesta armeijatarinasta ja siviilimaailman nuorisokulttuureista. Varusmieskulttuuri ja vertaiset ovat keskeisessä roolissa nuorten armeijaelämään sopeutumisessa. Niiden avulla nuori ymmärtää, millainen toiminta on varusmiesten keskuudessa ja yleisemmin varusmiehille eri tilanteissa sosiaalisesti hyväksyttävää ja suotavaa tai arvostettua. Varusmieskulttuurissa määrittyvät myös sosiaalisesti halveksitun ja sopimattoman rajat.

Eräs tapa, jonka välityksellä varusmieskulttuuri siirtyy sukupolvelta toiselle, on armeijaslangi. Armeijan kielenkäyttö on täynnä sanoja ja ilmauksia, jotka ovat periytyneet vuosien kuluessa sukupolvelta toiselle armeijaslangin välityksellä²¹ (ks. slangista yleisemmin mm. Nelsen & Rosenbaum 1972; ks. myös Goffman 1969, 43). Slangi on oleellinen osa varusmieskulttuuria heti ensimmäisestä palveluspäivästä lähtien. Paljon slangin käytöstä ja merkityksestä kertoo se, että palveluksen kerran käyneiden on lähes mahdotonta puhua armeijaelämästä ilman slangii-ilmauksia. Slangissa ei siis ole kyse ainoastaan sanoista tai lausahduksista, vaan se on keskeinen osa suomalaisten (miesten) yhteisesti jakamaa armeijakokemusta. Se tarjoaa ”alokkaille sukupolvien hioman valmiin mallin ja asennoitumistavan” (Penttinen 1984, 11) ja siirtää laitokseen liittyvää perimätietoa ja kulttuuria uusille tulokkaille (Goffman 1969, 43). Se kasvattaa varusmiespalveluksen suorittaneiden miesten yhteishenkeä, ja samalla se jättää armeijasanastoon perehtymättömät keskusteluiden ulkopuolelle. Tutkija Arto Jokinen (2000, 146–158) kirjoittaa slangin ja virallisten asiakirjojen välisistä asenne-eroista. Armeijassa käytettävä virallinen kieli ja puhetapa esimerkiksi painottavat kunnioitettavaa suhtautumista naisia kohtaan, kun taas epävirallisessa slangissa käytetään Jokisen mukaan seksististä puhetapaa ja myös kyseenalaistetaan sotalaitosta.

Varusmiesjoukon sisäinen ryhmäkiinteytys, koheesio, on keskeinen osa myös sotilaskoulutuksen virallisia tavoitteita (Harinen 2000; Salo 2011; Harinen 2012). Sotilasryhmässä pyritään luomaan yhteisyyden tunne, joka auttaa ryhmää selviämään paremmin koulutuksessa ja ennen kaikkea mahdollisessa sota-

²⁰ Kulttuurin käsite on erityisesti kansatieteessä ja antropologiassa katsottu ongelmalliseksi (mm. Borofsky 1994, 313). Vaikka kulttuurin käsite on määritelty lukuisin eri tavoin, se tuntuu silti liukuvan määrittelyjen ulkopuolelle. Yksilöä määrittävän ja ohjaavan rajallisen kulttuurin käsite on kyseenalaistunut erityisesti globalisoituvassa maailmassa niin, että siitä on osin kokonaan luovuttu ja siirrytty käyttämään ”kulttuurisen” käsitettä. Kulttuurin käsite perustelee mielestäni kuitenkin paikkansa tässä tutkimuksessa, koska varusmieskulttuuria tarkastellaan avoimena ja empiirisen aineiston kautta. Kulttuuri on toki ajassa muuttuva ja heterogeeninen, mutta varusmieskulttuurin käsite auttaa tutkimuksessa jäsentämään tapahtumille annettuja kulttuurisia selityksiä ja merkityksiä.

²¹ Myös armeijan kantahenkilökunta käytti armeijaslangia.

tilanteessa (Salo 2011, 17). Kiinteällä sosiaalisella ryhmällä ajatellaan olevan yhteinen sosiaalinen identiteetti (mt., 71–87). Yhdenmukainen ja tiivis ryhmä tuottaa varusmiesten keskuuteen yhteenkuuluvuuden tunnetta ja sosiaalista kontrollia. Koulutusjärjestelmä, jossa kauemmin palveluksessa olleet varusmiehet toimivat ryhmänjohtajina ja kouluttajina, perustuu ajatukseen vertaisoppimisesta. Varusmiesjohtajat sosiaalistavat uudet tulokkaat omien kokemustensa pohjalta armeijan tavoille eli siirtävät epävirallisia toimintatapoja ja kulttuuria eteenpäin. (Nissinen 2003.)

Koska ympäristö on vieras, varusmies etsii ympäriltään ja vertaisiltaan vihjeitä siitä, millaista käytöstä häneltä odotetaan. Varusmiehistä koostuva kokonaisuus (ks. tarkemmin luku 4, alaluku ”Sotilaallinen käyttäytyminen ja kokonaisuus”) toimii palveluksen alussa nuorille turvaa ja anonyymia suojaa tarjoavana tekijänä. Seuraamalla ryhmää ei jää yksin. Ryhmässä ei tarvitse itse pohtia, mitä tehdä tai mikä on sallittua. Koska laitospolitiikka poikkeaa ulkomaailmasta radikaalisti, voi hankaluuksia välttää ainoastaan jatkuvien ja tietoisten ponnistelujen avulla (Goffman 1969, 35). Erityisesti alussa uudessa ympäristössä selviytyy helpoiten seuraamalla mahdollisimman tarkasti muiden toimintamalleja ja annettuja käskyjä (Vertio 1984, 24–25; Tolonen 2001, 86; Amos & Bostock 2007). Osa nuorista kertoi tutkimushaastattelussa, että heille oli annettu kotoa ohje, ettei armeijassa kannattanut olla ensimmäinen eikä viimeinen, vaan oli parasta pysytellä mieluummin ryhmässä. Ryhmä auttaa nuorta piiloutumaan kantahenkilökunnan, varusmiesjohtajien ja muiden alokkaidenkin katseilta (ks. Tolonen 2001, 171). Liikaa muista erottautuva nuori määrittyy helposti ulkopuoliseksi.

Toimimalla ympäristön tarjoamien ohjeiden ja vihjeiden mukaisesti nuori vahvistaa sääntörakenteita ja tekee ne konkreettisiksi itselleen ja toisille. Näin hän osallistuu myös itse laitoksen sääntöjen ylläpitoon. Michel Foucault’n (1980) mukaan jatkuvan tarkkailun alaisena ihminen sisäistää valvovan katseen ja alkaa lopulta tarkkailla itse itseään – ulkoinen valvonta kääntyy itsekuriksi. Laitokseen voikin muodostua yhteisymmärryksen tila, jossa valvova silmä ei ole vain henkilökunnalla, vaan myös kaikilla laitoksessa asuvilla. (Ks. Scott 2010.) Kuri ei kuitenkaan aina ole sisäistettyä kuria. Kuriin alistuminen voi liittyä yhtä lailla siihen, että halutaan pysyä ryhmän mukana tai vain päästä tilanteista mahdollisimman helpolla. Kyse ei ole ainoastaan pakosta, vaan mukana on myös vahvasti inhimillinen tarve sopeutua²² ja pärjätä uudessa ympäristössä ja ryhmässä. Nuori tietää, että palvelusaika on hetkellinen poikkeustila ja sen loputtua voi palata siviilimaailmaan ja tuttuihin toimintatapoihin.

Sotilaallisuus ja sotilaaksi tuleminen voivat saada varusmiesten kesken lukuisia myönteisiä merkityksiä, mutta niihin voi liittyä myös virallisten ohjeiden vastaisuutta. Pienet vastarinnan muodot kuuluvat jokaisen laitoksen

²² Sopeutumishalua tukee myös yleinen yhteiskunnan tuki varusmiespalvelukselle ja sen arvostettu asema yhteiskunnassa.

arkeen (ks. Goffman 1961; Hockey 2002). Armeijaa kritisoiva huumori ja instituution ”vedättäminen” ovat läsnä lähes kaikissa sotilaskulttuurikuvauksissa (mm. Pipping 1978; Hockey 1986; Hoikkala ym. 2009; kaunokirjallisuudesta mm. Linna 1954). Vastapuheineen ja -tekoineenkin varusmieskulttuuri tukee usein virallisen organisaation päämääriä (Pipping 1978), koska se edistää varusmiesten sopeutumista ja ryhmän kiinteyttä. Pienillä tyyli- ja hierarkiaeroilla (Leimu 1985, 33) sekä sääntörikkomuksilla (Goffman 1969, 40–41) voidaan tehdä ero muihin laitoksessa asuviin ja rakentaa itsekontrollin ja autonomian tunnetta. Tämä voi synnyttää laitoksen sisälle kokonaisen vastakulttuurin tai päivittäisten vastapuheiden ja -tekojen tavan. Usein juuri vastapuhe tai -toiminta tuo esiin totaalilaitoksen todelliset rajat, säännöt ja määräykset.

YKSILÖLLISET VALINNAT JA TUTKIMUSKYSYMYKSET

Nuoret eivät ainoastaan mukaudu varusmiehen rooliin ja totaalilaitoksen käskyihin, vaan ovat aktiivisia toimijoita, jotka tuovat palvelukseen mukanaan yksilöllisen elämänhistoriansa, oppimansa toimintamallit ja oman tahtonsa. Tästä kokonaisuudesta muodostuu erilaisia yksilöllisiä tulkintakehyksiä, joiden varassa nuoret hahmottavat elämäänsä varusmiespalveluksessa, tulkitsevat muiden toimintaa ja annettuja ohjeita sekä tekevät valintojaan. Kiinnostavaa onkin se, millainen tila armeijan arjessa jää nuorten erilaisille tulkinnoille ja valinnoille.

Ihmisillä on periaatteessa mahdollisuus vapaasti valita toimintatapansa, vaikka niillä olisikin vakavia seurauksia (Hitlin & Elder 2007). Suomalainen nuori mies voi esimerkiksi olla menemättä armeijaan, mutta ilman siviilipalveluksen suorittamista tai vapautusta tällainen valinta johtaa vankilatuomioon. Käytännössä yksilö tekee valintansa vaihtoehtoista, jotka ovat hänen itsensä näkökulmasta realistisia ja mahdollisia. Koska terveyskäyttäytyminen on tiukasti yhteydessä sosiaaliseen, kulttuuriseen ja yhteiskunnalliseen kontekstiin, yksilö pyrkii valitsemaan tarjolla olevista vaihtoehtoista sellaisen, joka sopii ainakin jollain tavoin vallitsevaan sosiaaliseen todellisuuteen. (Esim. Hitlin & Elder 2007; Snibbe & Markus 2005.) Tämä on yksi selitys sille, miksi yksilölliset valinnat ovat samanlaisista taustoista tulevien ihmisten kesken usein yhteneväisiä. Käyttäytyminen ja valinnat tulee suhteuttaa mahdollisuuksien ja rajojen lisäksi yksilölle tärkeiden sosiaalisten ryhmien olettamuksiin, perinteisiin ja elämäntapoihin (Burr 2004, 38).

Sosiologi Georg Simmel (1955, 140–142; 1949) kirjoittaa seurallisen sosiaalisuuden logiikasta. Siinä yksilö painaa omia kiinnostuksen kohteitaan taustalle ja sitoutuu yhteistoiminnan pelisääntöihin. Yksilöllisyys määrittäyty tällöin erilaisten ryhmien kombinaatioista ja niiden toimintalogiikkaa mukailevista valinnoista. Yhtä lailla käsitys sosiaalisesta identiteetistä muodostuu

jen tasolla tarkastellaan sitä, millainen rooli terveystietämyksellä on nuorten valinnoissa ja mihin päin se valintoja suuntaa.

Tutkimuksen kohteena on neljä yleistä terveystietämyksen teemaa: sairauden ja terveyden määrittäminen (luku 6), syöminen (luku 7), tupakointi (luku 8) ja alkoholin käyttö (luku 9). Tutkimuksen aiheet nousivat ennen kaikkea empiriasta. Ne ovat myös yleisimpiä terveystietämykseen liitettyjä osa-alueita. Esimerkiksi liikunta olisi voinut olla myös yksi mahdollinen tutkimusteema, mutta se rajautui tutkimuksen ulkopuolelle, koska aiheesta on valittuihin teemoihin verrattuna olemassa runsaasti aiempaa tutkimusta (mm. Vertio 1984; Santtila 2003; Santtila ym. 2006; Salasuo & Ojajärvi 2009; Salasuo 2009a; Wessman 2010; Mikkola 2011). Jokaisessa luvussa analysoidaan terveystietämyksen eri osa-alueita yksilöiden, varusmieskulttuurin ja instituution käytäntöjen näkökulmasta. Ennen varsinaisiin terveystietämyksistä käsitteleviin analyysilukuihin siirtymistä tarkastellaan tutkimuksen apuvälineeksi konstruoituja varusmiesideaaleja ja sitä, millaiseksi varusmieheksi nuorten itsensä mukaan armeijassa pitäisi pyrkiä (luku 5). Muissa luvuissa varusmiesideaaleja käytetään avuksi selitettäessä terveystietämyksen sosiaalista muotoutumista. Luettavuuden parantamiseksi varusmiesideaaleja ei kuitenkaan oteta mukaan luvuissa esitettyihin analyyseihin, vaan niiden roolia varusmiesten terveystietämyksessä käsitellään lukujen lopussa ja tiivistetysti yhteenvedoluvussa (luku 10). Jokaisessa luvussa käydään tarkemmin lävitse luvun teemaan liittyvää aiempaa tutkimusta ja tutkimuskeskustelua sekä täsmennetään lukuun liittyvät tutkimuskysymykset.

3 Etnografia armeijassa

Totaalilaitos ja sen tarkasti säännelty arki vaikuttivat tutkittavien lisäksi tutkijaan, kenttätööhön ja kerättyyn aineistoon. Jatkuva kentällä olo, oman tilan puute ja kehon kontrolli toivat tutkimukseen sekä ennakoituja että ennakoimattomia piirteitä. Yleisten etnografisen tutkimuksen periaatteiden lisäksi tässä luvussa kuvataan kenttätöön vaiheita, kerättyä aineistoa ja aineiston analysointitapaa. Instituutiossa tehtävä ympärivuorokautinen kenttätö vaikuttaa tutkimuksen kaikkiin vaiheisiin ja myös eettisiin valintoihin ja kysymyksiin.

Koska minulla oli ennen väitöskirjan aloittamista hyvin vähän omakohtaisia kokemuksia armeijainstituutiosta, oli etnografia luonteva valinta tutkimuksen toteuttamistavaksi. Tutkittavien arkeen tutustuminen ja sen kokonaisvaltainen kuvaaminen tuntui mielekkäältä tavalta lähestyä tutkimusaihetta. Osallistuminen oli tarpeen myös käytännön ymmärryksen takia: ilman kenttätöitä en olisi osannut kysyä nuorilta mitään armeijan arkeen liittyviä kysymyksiä. Kenttätöön aikana sain tarkempaa tietoa ja ymmärrystä armeijan käytännöistä, varusmiesyhteisöstä ja tutkimieni nuorten yksilöllisistä terveyskäyttäytymisen tavoista.

Antropologiassa etnografia edustaa aineiston keräämisen tapaa. Perinteisesti tutkija viettää pitkiä aikoja vieraisissa kulttuureissa, ja kentälle matkustetaan kaukaa (Viljanen & Lahti 1997; Honkasalo 2008b, 6). 1900-luvun alussa niin sanotussa Chicagon koulukunnassa kehitettiin urbaanin etnografian perinne, jonka piirissä etnografiaa käytettiin oman kulttuurin ja sen ilmiöiden tarkastelemiseen (mm. Anderson 1988/1923; Thrasher 1927). Tuolloin tutkittiin erityisesti erilaisia poikkeavina pidettyjä nuorisoryhmiä. Vähitellen etnografia vakiintui yhdeksi tutkimustavaksi sosiaalitieteiden ja kulttuurin tutkimuksen piireissä.

Etnografia on tässä tutkimuksessa enemmän kuin aineiston keräämisen muoto. Se on metodologinen näkökulma, tapa tarkastella ja analysoida tutkittavaa ilmiötä (ks. Lappalainen 2007, 10). Etnografian voidaan sanoa olevan prosessi, jonka tavoitteena on ymmärtää ilmiötä kokonaisvaltaisesti. Tietoa kerätään yksilöiden lisäksi tutkittavien kulttuurista ja sosiaalisista ryhmistä. (Esim. Wolcott 1999, 67.) Clifford Geertz (1973, 6–10) vertaa etnografiaa tilanteeseen, jossa pyritään ymmärtämään käsikirjoitusta, joka on itselle vieras, haalistunut ja epäjohdonmukainen. Käsikirjoitus voi olla täynnä epäilyttäviä korjauksia ja lukuisia kommentaareja, ja kaiken lisäksi se ei ole kirjoitetussa muodossa, vaan ilmenee hetkellisesti muodostuvissa arjen tilanteissa. Kyse ei ole silti vain yksittäisten ja toisistaan erillisten tapahtumien kuvailusta. Geertz (mt.) kirjoittaa etnografiasta tiheänä kuvauksena, joka on rikasta ja yksityiskohtaista ja koostuu eri tilanteissa ja tapahtumissa tehdyistä havainnoista. Tiheyden voi ymmärtää yksityiskohtaisuuden lisäksi kokonaisvaltaisena ilmiön

ja kulttuurin kuvaamisena (mt.; Honkasalo 2008a, 40–41). Tapahtumien kuvailun sijaan tämä tarkoittaa havaintojen asettamista laajempaan kontekstiin, mihin sisältyy muun muassa ihmisten sosiaalisten suhteiden ja tunteiden kuvaaminen. Tutkijan tulee Geertzin (mt.) mukaan pystyä kuvaamaan tapahtumia niin seikkaperäisesti ja uskottavasti, että tutkimusteksti saa lukijan kokemaan olleensa itse tapahtumapaikalla.

Tutkittavat ovat tiedon keräämisen keskiössä, mutta tutkija käyttää myös itseään ja kokemuksiaan tiedon keräämiseen (Coffey 1999; Honkasalo 2008a, 40). Etnografinen kuvaus sisältää näin ollen sekä tutkijan että tutkittavien tulkintoja tapahtumista, kokemuksista ja tilanteista sekä heidän niille antamiaan merkityksiä. Tutkijan kuvaus ei siis ole objektiivista tapahtumien raportointia, vaan aina myös tulkintaa tapahtumista. Tutkijan suhdetta kenttään ja kerättyyn aineistoon ei pidä piilottaa, vaan etnografiaan kuuluu oleellisena osana myös oman tutkijaposition, kentällä olon ja eettisen näkökulman pohdinta. Tutkimusraportin ei ole kuitenkaan tarkoitus olla sattumanvaraista henkilökohtaisten tuntemusten tilitystä. Tavoitteena on tuottaa avoimuutta tavalla, joka auttaa lukijaa arvioimaan tutkijan näkökulmaa, taustaoletuksia, lähtökohtaa ja suhdetta tutkittaviin. Tämä on keskeistä, koska etnografinen aineisto on näkökulmaista ja tuotettua, ei vain kentältä kerättyä. Etnografinen havainnointi on sidottu tekijänsä lisäksi aikaan ja paikkaan. Elävä kuvaus ja tutkijan reflektointi on tämän takia keskeinen osa tutkimusta. Tutkijat ovat tutkimansa kulttuurin tulkitsijoita. Kyse on siitä, miten tutkija oppii kenttätöiden aikana tunnistamaan tapahtumia ja niiden taustalla olevia kerrostuneita merkityksiä. (Mm. Geertz 1973, 19; Davies 2002.)

Kenttätö on usein pitkäkestoista, mutta oma kenttätöni ei ajallisesti vastaa tätä etnografian vaatimusta. Elin ja olin kuitenkin kentällä yhtäjaksoisesti kahdeksan viikkoa, ja vaikkei kenttätöjäkseni ollut ajallisesti pitkä, vietin sen ympärivuorokautisesti varusmiesten kanssa. Osallistuin täysipäiväisesti varusmiespalvelukseen ja kirjoitin vapaahetkinä ja lomilla muistiin mahdollisimman paljon kenttähavaintoja ja -pohdintoja. Intensiivisen kenttätöjäksön jälkeen seurasin tutkittavien arkea etäämmältä ja vierailin kasarmilla säännöllisesti aina siihen asti, kun pisimmän palvelusajan (12 kuukautta) suorittaneiden palvelus oli päättynyt. Tutkimuskirjallisuudessa esiintyvät kuvaukset pitkistä kenttätöistä ja vieraasta kulttuurista saivat minut kuitenkin alussa kyseenalaistamaan sen, oliko kenttätöni riittävän pitkä etnografiaksi. Kenttä ei ollut vieraassa maassa, mutta en myöskään kokenut olevani täysin kotikentällä. En tehnyt nykyetnografien tapaan monipaikkaista kenttätöitä, jossa yhden kentän sijaan tutkitaan yhteiskunnallista ilmiötä monien erilaisten kenttien avulla (vrt. Marcus 1995). Kenttätöni rajat olivat selkeät – sotilasalue oli rajattu aidoin ja kasarmin portilla vartioivat sotilaspoliisit.

Tutkimustani kuvaa parhaiten ajatus näkökulmaisesta etnografiasta (vrt. myös Loffland 1995). Tällä tarkoitan sitä, etten mennyt kentälle vain tarkas-

telemaan yleisesti varusmiesten elämää tai kulttuuria. En myöskään oletta-
nut, että tutkimustulokset nousisivat itsestään aineistosta ilman minkäänlais-
ta ennakolta valittua tulkintakehystä (ks. Honkasalo 2008b, 6). Minulla oli
jo kentälle mennessäni valmiiksi valittu tarkka näkökulma ja kiinnostuksen
kohde. Vaikka terveyskäyttäytymisen ymmärtämiseksi tuli tarkastella laajasti
nuorten arkea, tein havaintoja ennen kaikkea terveystietä näkökulmasta. Valittu
näkökulma ja tutkimuskysymykset suuntasivat havainnoita ja niistä tehtyjä
muistiinpanoja ja tulkintoja. Analyyttisen etnografian (Lofland 1995) tapaan
en olettautunut teorian nousevan havainnoista itsekseni. Peilasin kenttähavain-
toja olemassa olevaan tutkimuskirjallisuuteen ja teoreettiseen keskusteluun.
Tässä mielessä pyrin uuden löytämisen sijaan tarkentamaan, täsmentämään
ja ennen kaikkea laajentamaan jo olemassa olevaa tietoa terveystietä käyttäy-
tymisen ilmiöstä (ks. Snow & Morrill & Anderson 2003; Timmermans &
Tavory 2012). Tällä tavoin tutkimus toimii myös kriittisenä puheenvuorona
perinteisille kvantitatiivisiin kyselyihin ja mittauksiin perustuville terveystietä
tutkimuksille. Etnografian avulla ymmärsin, miten terveystietä käyttäytyminen
muodostuu sosiaaliseen kontekstiin, merkitysrakenteisiin ja suhteisiin yhdisty-
vässä kokonaisuudessa, joten tilastotutkimusten tapa pelkistää aineisto kos-
kemaan vain yksittäisiä toimijoita rajaa suuren osan terveystietä käyttäytymisen
ilmiöstä tutkimuksen ulkopuolelle.

Tutkimuksen raportoinnissa pyrin rikkaan aineiston kuvauksen avulla
avaamaan lukijalle varusmiehen maailmaa ja siihen sisältyviä merkityksiä ja
merkitysrakenteita. Analyysilukujen kenttäkuvaus ei kuitenkaan ole vain ku-
vailevaa kerrontaa, vaan kyse on analyysin läpi suodatetuista kuvauksista. Nii-
den tekemiseen on käytetty kenttähavainnoita, haastatteluja ja tutkijadialogeja.
Kerätty kenttäaineisto, aiempi tutkimuskirjallisuus ja tutkimushaastattelut
muodostivat yhdessä pohjan, jota vasten tulkitsin aineistoa. Näin yksittäinen
haastattelussa tehty huomio sai ympärilleen laajemman tulkintakehyksen. Tut-
kimusanalyysin teksti rakentui tällä tavoin kenttähavaintojen ja tutkimuskir-
jallisuuden päälle.

Tämän tutkimuksen analyysilukujen leipätekstissä ei ole jatkuvia viitteitä
kenttämuistiinpanoihin, vaikka myös instituution käytäntöjen kuvaus perus-
tuu vahvasti tutkimusaineiston analysoinnille. Luettavuuden parantamiseksi
käytin kenttämuistiinpanojeni (ks. kenttämuistiinpanoista tarkemmin s. 69–
70) sijaan analyysiluvuissa useimmin haastatteluotteita ja kokosin kenttämuis-
tiinpanojen pohjalta kuvauksen armeijan arjesta, jota käytin analyysiluvun
huomioiden esittämisen pohjana. Näkökulmat kenttäkuvauksiin syntyivät
tutkimusaineiston analyysin aikana, ja niihin vaikuttivat analysoitu aineisto
ja aiempi tutkimuskirjallisuus. Tiettyjen havaintojen ja arjen kuvaus valitusta
näkökulmasta on kiinteä osa analyysin rakentamista, ei vain kontekstin tai ta-
pahtumien kuvailua.

KOKONAISVALTAINEN KENTTÄTYÖ

Etnografisessa metodikirjallisuudessa keskustellaan paljon siitä, miten osallistuvaa havainnointia olisi syytä tehdä ja pitäisikö tutkijan osallistua tutkittavien elämään kokonaisvaltaisesti vai pysytellä etäämmällä (mm. Coffey 1999). Itse uppouduin alokkaan rooliin kokonaisvaltaisesti. Totaalilaitos, uusi ympäristö, tarkat säännöt ja niiden rikkomisesta seuraavat sanktiot saivat minut omaksumaan alokkaan roolin. Yritin pysytellä kokonaisruumiin sisällä, oppia sotilaallisen käyttäytymisen säännöt ja varusmiehiä koskevat viralliset ja epäviralliset normit paitsi tutkimusta varten myös sopiakseni kentälle. Sukelsin aineistoon ja kenttätyöhön lähes kokonaan ja etäännytin itseni vasta kenttätyön jälkeen varusmiehen roolista. Osin myös ”väärä” sukupuoleni sai minut aktiivisesti pyrkimään rooliin, jossa en herättäisi kentällä liikaa huomiota. Käytin tietoisesti aina kentälle mennessäni löysiä farkkuja ja mieheltäni lainaamaani isoa t-paitaa. Lisäksi omaksuin nopeasti kentällä käytetyn kielen (jatkuva kiroilu ja armeijaslangi) sekä opin, millainen kehon käyttö oli armeijakontekstissa toivottavaa. Tein kenttätyötä keholla, ja vaikka koin olevani kentällä oma itseni, muokkasin itseäni sopiakseni varusmiesten joukkoon.

Kenttätyöhön valmistautuminen

Olin raskaana, kun tutkimusprojekti, jossa väitöskirjaani tein, sai myönteisen rahoituspäätöksen Suomen Akatemialta syksyllä 2006. Kiitos kollegoiden joustavuuden kenttätyötä voitiin siirtää vuosi eteenpäin, minkä ansiosta pystyin jatkamaan väitöskirjan tekemistä projektissa. Valmistautuminen kenttätyöhön oli lapsen saamisen takia paitsi henkistä myös fyysistä. Ennen kentälle menoa olin jo useita vuosia harrastanut lähes päivittäin astangajoogaa. Vaikka harjoitus on fyysisesti haastava ja tiesin pohjakuntoni olevan kohtuullinen, en uskaltanut luottaa vain tähän, vaan otin yhteyttä tuolloin vielä puolustusvoimissa päivätyötä tehneeseen henkilökohtaiseen valmentajaan Stefan Westerbackiin. Hänen avustuksellaan aloin valmistautua jo ennen synnytystä siihen, että olisin heinäkuussa 2008 valmis ryömimään nuorten miesten rinnalla. Tavoitteeni ei ollut vain suoriutua palveluksesta, vaan minun oli pystyttävä tekemään kenttätyössä koko päivän havaintoja ja muistiinpanoja. Kova lihaskuntoharjoittelu teki kehostani lihaksikkaan, kuin panssarin. Jo pelkkä ajatus siitä, etten jaksaisi kentällä, sai minut urheilemaan: en halunnut, että tutkimuksestani olisi haittaa muille varusmiehille (vrt. naisvarusmiehen ideaali, luku 5, 116–122). Vahveneva keho lisäsi luottamusta siihen, että pärjäisin ja jaksaisin, ja riittävä kunto tuki myös kenttätyössä jaksamista.

Tutkimusprojektin tutkijat toimivat vuoden 2008 tiiviisti yhdessä. Tammi-kuussa Tommi Hoikkala ja Mikko Salasuo aloittivat oman kenttätyönsä Kajaanissa. Samaan aikaan palasin vanhempainvapaalta töihin ja aloitin oman

valmistautumiseni heinäkuun 7. päivä alkavaan kenttätöyöhöni Parolannummella. Projekti tuotti pikaiseen tahtiin yli 500 sivua pitkän kirjan varusmiesten terveystajusta ja arjesta (Hoikkala & Salasuo & Ojajärvi 2009). Osallistuin kirjan kirjoittamiseen juuri intensiiviseltä kenttäjaksolta palanneena. Teos käsittelee laajasti varusmiehen kokemusta: arkea, motivaatiota ja palveluksen kulkua. Myös terveystajakulma oli teoksessa keskeinen. Julkistamisensa jälkeen tutkimus herätti laajaa mediakeskustelua siitä, miten varusmiespalveluksen todellisuus poikkeaa puolustusvoimien virallisista ”tahtotiloista”. Tutkijoiden tiivis yhteistyö tuotti monia oivalluksia, joiden alkuperää on vaikea osoittaa. Sovimme, että esimerkiksi yhdessä kehitellyt käsitteet (mm. kollektiivinen armeijatarina tai inttistoori, kokonaisruumis) ovat kaikkien tutkijoiden käytettävissä. Vaikka tutkimukseni aihepiiri on lähellä yhteisesti tehdyn kirjan teemoja, teen viittauksia projektin kirjaan vain silloin, kun kirjan tekstissä on teemaan suoraan liittyviä kohtia.

Tutkimusprojekti oli osa isompaa tutkimuskonsortiota (ks. Alkusanat, 8–9), jossa silloiset Kansanterveyslaitoksen tutkijat tarkastelivat varusmiesten ruokailua tilastollisten kyselytutkimusten ja kehonmittausten avulla. Virallisten tutkimuslupien saaminen totaalilaitoksiin voi olla pitkälinen ja vaikea prosessi (ks. Lämsä 2008; Lämsä 2013, 30–31), mutta tutkimuskonsortion valmiit kontaktit armeijaan helpottivat huomattavasti tarvittavien tutkimuslupien hakemista. Tutkimushankkeemme yhdyshenkilö oli puolustusvoimien pääesikunnassa työskennellyt Olli Ohrankämmen. Hänen avullaan vaadittavat turvallisuusselvitykset ja lupajärjestelyt etenivät sujuvasti ja nopealla aikataululla. Yhteistyö puolustusvoimien henkilökunnan kanssa sujui tutkimuksen kaikissa vaiheissa hyvin. Virallisen tutkimuskäskyn²³ saamisen jälkeen kenttätö mahdollistui hierarkkisen käskyjärjestelmän organisaatiossa helposti. Virallinen lupajärjestely ja organisaatiosta saatu ”tutkimuskäsky” eivät kuitenkaan riitä tutkijalle. Se, miten kantahenkilökunta ja nuoret ottavat tutkijan ja tutkimusprojektin vastaan epävirallisesti, on vähintäänkin yhtä tärkeä osa kenttätöön onnistumista.

Heti ensikosketuksesta lähtien sain kohdata armeijan tavat. Kokouksien alussa käytiin lyhyt esittelykierros, joka tarkoitti sotilaille lyhyttä kertausta sotilasuran eri vaiheista. Tämä hymyilytti minua joka kerta, koska nopea paikkojen ja positoiden läpikäynti ei kertonut minulle paljon enempiä kuin se, jos joku olisi toistellut minulle tuntemattomien yritysten nimiä peräkkäin. Ymmärsin kuitenkin, että tällä tavoin sotilaat paikantavat toisensa organisaatiossa ja hierarkiassa. Käydessäni ensi kertaa yksikössä pari kuukautta ennen kenttätöön alkua minulle esiteltiin yksikön henkilökuntaa. Pääosin minut otettiin hyvin vastaan, mutta yksi esittäytyminen erottautui muista ja siitä ilmeni varauksellisuutta tutkimusta kohtaan.

²³ Saimme tutkimusluvan pääesikunnan henkilöstöosastolta (päätös AD22972/10.9.2007) otsikolla ”Tutkimuslupa – VARU-tutkimushanke, osa II”. Lisäksi Parolannummen tutkimukseen liittyen Panssariprikaatin esikunta antoi käskyn (ME 15368), joka mahdollisti tämän tutkimuksen kenttätöön tekemisen Parolannummella.

*Hän tuli paikalle, esittäytyi käskyn mukaan ja kertoi itsestään ”oon täällä töissä”. Esimies käski kertoa oman sotilashistorian, mutta sekään ei tuottanut kuin yhden lauseen kuvauksen aiheesta. Myöhemmin koetin hänen tubottoman tylsistyneestä ilmeestään huolimatta kertoa edes osan asioista, joita olin listannut itselleni läpi. Muut tuntuivat ymmärtävän mistä tutkimuksessani on kyse ja olivat tukena, mutta kyseinen henkilö ei joko ymmärrä tai sitten häntä ei vaan yhtään kiinnosta. Pyrin kehittämään jonkinlaista small talkia, joka ei lähtenyt kyllä yhtään käyntiin. Unohdin jalkapallon, joka olis voinu iskeä.
(Kenttämuistiinpanot 9.5.2008.)*

Intensiivisen kenttätöyövaiheen lopussa eräs toinen kantahenkilökunnan edustaja kertoi minulle, miten oli alun perin suhtautunut hieman varauksellisesti tulooni. Hän oli miettinyt, miten suhtautuisin armeijan arkeen ja ennen kaikkea miten paljon olisin kantahenkilökunnalle vaivaksi. Hän kertoi aika pian huomanneensa, että olin ”asiallinen”. Tutkimuslupaa hakiessamme ja instituutiota lähestyessämme koetimme tutkimusprojektissa painottaa osallistuvan havainnoinnin metodin tarkoittavan mahdollisimman näkymätöntä toimintaa. Tarkoituksemme oli häiritä kantahenkilökuntaa mahdollisimman vähän, ja saamistani kommentteista tulkitsin tämän onnistuneen.

Alun perin tarkoitukseni oli täydentää kenttätöitä keskittymällä varusmiesten näkökulman jälkeen kantahenkilökuntaan. Kenttätöiden jatkaminen ei kuitenkaan tuntunut intensiivisen jakson jälkeen mielekkäältä eikä tuolloin tarkentuneen tutkimuskysymyksen kannalta relevantilta. Toivon kuitenkin, että joskus voisin palata asiaan ja kuvata varusmiespalveluksen arkea tarkemmin kantahenkilökunnan näkökulmasta. Kenttätöiden aikana myös varauksellisimmat kantahenkilökunnan edustajat tuntuivat vähitellen vähintäänkin hyväksyvän läsnäolonni. Päätin silti eettisyyden nimissä esittää kantahenkilökunnan pääosin yhtenä joukkona: heidän suostumuksensa tutkimukseen perustui vapaaehtoisuuden sijaan pääesikunnan käskyyn (ks. tarkemmin luku 3, 81–82).

Totaalisuuden vaikutus kenttätööhön

Totaalilaitoksessa oli vaikea pistäytyä. Varusmiehet huomasivat jokaisen siirtymän, joka erosi heidän omasta aikataulustaan, ja tällaiset siirtymät alleviivasivat tutkijan erityisoikeuksia varusmiehiin nähden. Totaalilaitos suuntasi tutkimustani niin, että tein viikot kasarmilla ympärivuorokautisesti kenttätöitä ja olin vain varusmiehille vapaat viikonloput kotona. Kasarmille saapuessani vaihdoin päälleni heti kenttätöyväatteen eli sotilasasun. Osallistuin arkeen kenttätöypäivinä kokonaisvaltaisesti ja jäin pois tutkijatapaamisten tai kenttämuistiinpanojen kirjoittamisen takia ainoastaan parilta luennolta, yhdestä sii-

vouspalveluksesta²⁴ ja valokuvauksesta. Perheeni muutti viereiseen kaupunkiin kesäksi. Tämä mahdollisti lyhyet tapaamiset heidän kanssaan iltavapaiden aikana ja päivinä, jolloin varusmiehillä oli kovapanosammuntoja. Kenttätyötä ennen sovimme näet pääesikunnan yhteyshenkilön kanssa, etten osallistuisi itse ampumalla kovapanosammuntoihin — tämä rajoitus oli kirjattu myös puolustusvoimien myöntämään tutkimuslupaan. Olin tyytyväinen rajoituksesta, koska se antoi mahdollisuuden kirjoittaa muistiinpanoja rauhassa, eikä minun tarvinnut opetella rynnäkkökiväärillä ampumista muutoin kuin teoriassa ja paukkupatruunoilla. Minulle ase ja ampuminen tuntuivat vierailta, eikä minulla ollut aseita kohtaan erityistä innostusta (vrt. asefasinaatiosta Hoikkala 2009a, 34). Aseet herättivät minussa ennen niihin tottumista pikemminkin epämiellyttäviä tuntemuksia ja levottomuutta.

Asuin kenttätyön ajan tutkimusyksikön naisten tuvassa, jossa minulla oli muiden varusmiesten tapaan oma kaappi, sänky ja armeijavaatteet. Minua kohdeltiin alokkaan tavoin ja minua myös puhuteltiin alokkaana. Yleisen armeijasuhteeni tai lähinnä sen puuttumisen takia olin ennen kenttätyön alkua tietämätön armeijan käytännöistä. En ollut koskaan koskenut aseeseen enkä omannut perustietoja armeijan säännöistä. Kaikki armeijan rutiinit alkaen marssimuodosta, marssimisesta, tervehtimisestä ja aseiden käsittelystä olivat minulle täysin tuntemattomia. En aluksi edes uskaltanut lähteä kasarmilta lomille ennen varusmiehiä, koska pelkäsin, että poissa ollessani opetettaisiin jokin taito, jota en osaisi. Tietämättömyyteni auttoi pääsemään mukaan arkiseen toimintaan: opettelin ja opin armeijan rutiineja, tapoja ja merkityksiä yhdessä nuorten kanssa. Tein erään varusmiehen kanssa muistilappuja arvomerkeistä, ja kertasimme naisten tuvassa sitä, miten sotilasarvoltaan ylemmälle esittäydettiin häntä puhutellessa. Olin kahdella oppimiskentällä samaan aikaan: olin oppimassa alokkaaksi ja tutkijaksi.

Myös alokkaiden ennakoimaton arki vaikutti kentällä olooni. Tutkimusyksikön ilmoitustaululla oli nähtävillä viikko-ohjelma. Käytännössä aikataulu kuitenkin muuttui päivän aikana usein ilman erillistä ilmoitusta. Olin saanut tutkijahuoneeksi tutkimusyksikön kolmannesta kerroksesta pienen huoneen, joka oli aiemmin toiminut siivouskomerona. Tarkoitukseni oli käyttää tätä huonetta muistiinpanojen tekemiseen. Tila oli ainut paikka koko kasarmilla, jossa olisin saanut varmasti olla täysin yksin ja muiden silmien ja korvien ulottumattomissa. Epävarman aikataulun takia huoneen käyttö oli kuitenkin hyvin vähäistä. Pulmana oli, että paikkoja, joissa koulutus pidettiin, ei aina lutenut viikko-ohjelmassa. Mikäli olisin irrottautunut muista hetkeksi, en olisi koulutuksen alettua ehkä löytänyt heitä. Koulutukseen ei myöskään voinut palata sen alettua ilman, että olisin herättänyt varusmiehissä runsaasti huo-

²⁴ Siivouspalveluksessa varusmiehet siivoavat tuvat ja muut annetut vastuualueet tarkasti annetussa ajassa. Siivouspalvelu toistuu useita kertoja päivässä eikä ole varusmiesten keskuudessa kovin pidettyä. Jäätyäni kerran siivouspalvelun ajaksi kirjoittamaan kenttäpäiväkirjaa tutkijahuoneeseen sain kuulla tästä niin useasti, että päätin solidaarisuuden nimissä osallistua siivouspalveluissa aina ollessani kasarmilla.

miota ja ihmetystä. Kenttätöön aikana siirryinkin keskellä päivää vain kerran tutkijahuoneeseen tekemään muistiinpanoja. Pääosin tein kenttämuistiinpanoja päivän lopuksi omalla punkallani maaten.

Kokonaisvaltainen kenttätö ja sen tuoma kaksoisrooli tutkijana ja alokkaana vaikuttivat tutkijan position lisäksi hyvin konkreettisesti tutkijaan. Alkupäivät olin kentällä hyvin ”ahkerasti” ja tein jatkuvasti muistiinpanoja. Kaikki oli uutta. Tiesin viettäväni armeijassa vain kaksi kuukautta ja koetin imeä kaiken itseeni ja kirjata tapahtumia ahkerasti. Jouduin päivittäin tekemään ratkaisuja: lähteäkö nuorten kanssa illalla sotilaskotiin puhumaan päivästä vai jäädäkö tupaan kirjoittamaan kenttämuistiinpanoja. Molempia ei päivän tuntien rajallisuuden takia ehtinyt tekemään. Toisinaan jouduin antamaan havaintojen ja muistiinpanojen kirjoittamisen sijaan tilaa omille tunteille, väsymykselle ja olemiselle. Varsinkin leiriltä tullessani jouduin lepäämään hetken ennen kuin pystyin palaamaan muistiinpanojen kirjaamiseen. Väsymys oli toki myös alokkaille tuttua, mutta osa väsymyksestäni johtui kaksoisroolista ja kentällä olon alkuinnostuksesta. (Ks. myös Honkasalo 2008a, 62–65.) Koetin kokea, tuntea ja kysellä mahdollisimman paljon ja kirjoittaa kaiken muistiin. Innostavaa alkua, jonka aikana lähes kaikki vapaa-aika päivästä meni kenttämuistiinpanojen tekemiseen, seurasi noin kahden viikon kohdalla kentällä olon arkipäiväistyminen. Tämän jälkeen pystyin rauhoittumaan kenttätöössä ja suuntaamaan muistiinpanoni kokonaisuuden sijaan tarkemmin tiettyihin tapahtumiin.

Kaksoisrooli tutkijana ja alokkaana uuvutti myös henkisesti. Näiden kahden roolin painotukset vaihtelivat sen mukaan, mitä olin tekemässä ja millainen oli kulloinenkin henkinen vireystasoni. Väsyneenä tai täysin uuden asian äärellä jouduin keskittymään enemmän alokkaan rooliin. Tyksissä ja toistuvissa kohdissa taas muistutin itseäni siitä, että tosiaan olin kentällä ja tein ympärillä olevasta todellisuudesta havaintoja (ks. Hoikkala 2009a, 37). Toisinaan siirtymät roolista toiseen kangertelivat. Lyhytkin keskittyminen pelkästään tutkijan toimeen esimerkiksi tutkijatapaamisten aikana sai minut unohtamaan sotilaallisen käyttäytymisen. Astellessani takaisin tutkimusyksikköön kuulin usein varusmiesjohtajien huutelevan minulle ohjeistuksia siitä, miten taskuni tuli olla kiinni, kengännauhani piti piilottaa tai lippalakki tuli olla päässä. Tuntui kuin olisin ollut hetken jossain toisessa maailmassa ja palannut pöllähtäneenä sieltä takaisin. Tuolloin jatkuva kontrolli tuntui ahdistavalta.

Välillä varusmiesryhmän toiminnasta poikkeaminen tuntui erityisen vaikealta. Näin kävi esimerkiksi kun palasin marraskuussa 2008 tutkimusyksikön luokse metsäleirille. Tarkoitukseni oli viettää 4–5 päivää tuttujen varusmiesten kanssa ja haastatella heitä epävirallisesti palveluksen lomassa. Ensimmäisen yön jälkeen sain kuitenkin allergisen reaktion, joka paheni toisena yönä. Silmäluomeni paisuivat lähes umpeen ja kasvoni olivat punaiset ja kauttaaltaan turvoksissa. Armeijan ulkopuolella ollessani olisin hakeutunut suoraan lääkä-

rille, mutta leirillä mietin pitkään, koska oli oikea aika lähteä pois. Kaksi yötä tuntui kenttätöiden kannalta turhan lyhyeltä, ja pelkäsin nuorten arvioivan lyhyeksi jääneen reissun liittyvän melko epämiellyttäviin sääolosuhteisiin. Nuorten kestäessä pakkasta ja kovaa tuulta tuntui erityisen vaikealta kertoa heille, että olin lähdössä niin nopeasti pois leiriltä. Myös oma terveystähtäytymiseni oli muokkautunut noudattamaan ryhmän normia, jonka mukaan poistuminen leiriltä tulkittiin helposti epäsolidaarisuudeksi ryhmää kohtaan (ks. luku 6).

Paikka nuorten joukossa

Armeijassa kaikilla on oma paikkansa hierarkiassa, mutta tutkijan paikkaa armeijasta ei löydy. Tutkijana saamani erioikeudet, kymmenen vuotta vanhempi ikäni ja se, että olin todellisuudessa siviili, erottivat minut varusmiehistä. Pysin osoittamaan nuorille, että tarkoitukseni oli seurata heidän arkeaan, enkä esimerkiksi ollut poissa ikävältä kuulostavina päivinä. Erityisen varovasti käytin oikeuttani lähteä pois palveluksesta. Lunastinkin tutkijan paikkani hyvin konkreettisesti – olemalla paikalla niin paljon kuin se vain oli mahdollista.

Tutkijan erioikeudet aiheuttivat aika ajoin muissa varusmiehistä hämmennystä. Vaikka kaikki tiesivät, että olin siviilitutkija, ei virallisissa säännöissä lukenut miten siviilitutkijan kanssa tulisi toimia. Varusmiesjohtajat käskivät minut aluksi yksikön johtajan luo joka kerta, kun lähdin kasarmialueelta, koska minulla ei ollut esittää erillistä lupalappua. Vaikka tutkijan roolini vahvistui haastattelujen alettua seitsemännellä viikolla, varusmiesjohtajat kysyivät vielä kenttätöni viimeisten päivien aikana, olisinko todella saanut lähteä kasarmilta pois milloin vain halusin. Nuoret eivät edes tuolloin ymmärtäneet, etteivät minua koskeneet heitä sitovat armeijan säännöt – en ollut suorittamassa varusmiespalvelusta.

Tein tarkempia muistiinpanoja naisten tuvan ja yhden miesten tuvan varusmiehistä. Tarkemman tutkimuksen kohteena ollutta miesten tupaa kutsun ”tutkimustuvaksi”. Kerroin ensimmäisenä päivänä tutkimuksesta ja pyysin miehiä harkitsemaan, voisinko oleskella heidän tuvassaan ja tehdä erityisesti heistä huomioita. Tupa oli käytännön syistä lähellä naisten tupaa. Tuvat määrittyivät palveluksen alussa tupalaisten henkilökohtaiseksi alueeksi, minä takia toisten tupaan astuminen ei aluksi ollut helppoa tai suotavaa. Tähän auttoivat käytännön järjestelyt: olin saanut kantahenkilökunnalta luvan niin sanotusti järjestäytyä tutkimustuvan puolelle. Joka kerta kun olimme siirtymässä palvelukseen tai ruokailuun, tuli ennen lähtöä istua oikea varustus päällä ryhdikkäästi tuvan jakkaralla kätet suorana polvien päällä ja katse kohdistettuna edessä olevan seinän ja katon rajaan. Järjestäytymiseen kehoittavan käskyn kajahtettua suuntasin siis naisten tuvan sijaan tutkimustupani jakkaralle istumaan. Tämä järjestely antoi minulle noin 5–10 kertaa päivässä syyn astua miesten tupaan. Pian miehet alkoivat tottua paikalla olooni, ja

tuvassa oleskelu muinakin aikoina helpottui. Melko nopeasti käytännöstä tuli luonnollinen osa päivää.

Jatkuvan läsnäolon kautta pääsin osaksi nuorten toimintaa. Vaikka olin tutkittavia selvästi vanhempi, yhtenäinen pukeutuminen, käskyt ja päivärytmi auttoivat pääsemään hyvin varusmiesryhmään mukaan. Minua pyydettiin sotilaskotiin kahville, tupakalle, heittelemään koripalloa ja punttisalille. Olin mukana epävirallisissa vedonlyönneissä, kuuntelin nuorten tulevaisuuden suunnitelmia ja lähdin vapaailtana heidän mukanaan strippibaariin. Tutkijuuttani ja siihen sisältyvää epätavallista paikkaani käytettiin toisinaan myös hyväksi. Toimin viestinviejänä tutkimustuvan ja naisten tuvan välillä. Miehet halusivat esimerkiksi tietää, oliko joku naisista mahdollisesti saanut heitä paremman tuloksen Cooperin testissä tai ampunut heitä tarkemmin tai oliko naisten tuvasta kukaan lähdössä iltavapailla baariin. Kuulin myös tapauksesta, jossa tutkimustani oli käytetty tekosyynä myöhästymiselle, koska tutkimushaastatteluun meneminen antoi mahdollisuuden normaalia vapaampaan liikkumiseen. Toisinaan tutkijuuteni myös unohdettiin. Minulta esimerkiksi kysyttiin, miksen hakenut liikuntamerkintöjä punttisalilla käymisestä, vaikka niitä keräämällä voisi saada ylimääräisen vapaapäivän.

Tutkijan sisäänpääsyä kentälle tuki se, ettei armeijan ulkopuolista elämää juuri ollut ja ensimmäiset kaksi viikkoa olimme jatkuvasti kasarmilla. Siviili maailma alkoi etäännyä, ja keskustelut kiertyivät armeijan ja päivän tapahtumien ympärille.²⁵ Koska olin arjessa mukana, pääsin helposti mukaan keskusteluihin. Kaikkia yhdistävä kulttuurishokki ja jatkuva yhdessäolo mahdollistivat sen, etteivät muista poikkeava statukseni ja eri sukupuoli tuntuneet alun kankeuden jälkeen haittaavan. Palatessani intensiivisen kenttätöyön jälkeen vielä kerran varusmiehen vaatteissa kentälle marraskuussa 2008 huomasi erityisen selvästi, miten tärkeä osa alokasajan kenttätöitä paikka instituutiosta oli ollut. Koska olin ollut poissa monta kuukautta, minulle ei löytynyt enää luonnollista roolia instituutiosta tai edes varusmiesten joukosta. Koetin seurailta sivusta ja auttaa, mutta tuntui vaikealta olla paikaton instituutiosta, jossa jokaisella oli tarkkaan määritelty tehtävä.

Etnografiassa tutkija voi ottaa ja saada kentällä monenlaisia positioita. Itse heittäydyin kentällä melko kokonaisvaltaisesti varusmiehen rooliin (ks. Tapaninen 2009, 3; vrt. Tolonen 2001, 46), vaikka jokaiselle nuorelle oli selvää, etten ollut varusmies. Tutustuin totaalilaitoksen arkeen, koin laitosarjen henkilökohtaisesti ja pääsin tutustumaan nuoriin hyvin suhteellisen lyhyen kenttätöyeni aikana. Tämä ei kuitenkaan tarkoittanut sitä, ettenkö olisi avoimesti keskustellut nuorten kanssa tutkijuudestani tai etten olisi ollut paikalla ensisijaisesti tutkijana. Sen sijaan, että olisin vain tarkkaillut tapahtumia, koke-

²⁵ Huomasin oman maailmani kutistumisen käydessäni kenttätöyön puolivälissä sukulaiseni 30-vuotisjuhlista. Istuimme varusmiespalvelusta käyvän sukulaisen kanssa muista juhliloista erillään ja vertailimme kasarmiemme arkea ja käytäntöjä. En osannut enää keskustella luontevasti muusta kun armeijasta. Aloin ymmärtää, mistä loputtomissa tyksissä armeijatarinoissa oli kyse (ks. Lahelma 2005). Muu elämä tuntui kovin kaukaiselta.

mukseni oli lähempänä Marja-Liisa Honkasalon (1994, 18) kuvausta kenttätöiden maailmaan sosiaalistumisesta. Tutkittavista tuli pian kohteiden sijaan subjekteja, ja myös heidän kasarmin porttien ulkopuolinen elämänsä avautui minulle vähitellen keskustelujen ja tutustumisen kautta. Totaalilaitos antoi minulle tutkittavien kanssa yhtenäisen vaatetuksen, mutta ympärivuorokautisen oleskelun takia yhteistä oli myös laitosarki ja sen rutiinit.

Vaikken erottunut varusmiesten kokonaisuudesta sen liikkeessä paikasta toiseen, erotuin nuorista tekemällä avoimesti muistiinpanoja ja kantamalla muistiinpanovälineitä. En myöskään seurannut varusmiesten pienryhmäjakoja, vaan pyrin keskustelemaan tasapuolisesti kaikkien nuorten kanssa. Parhaiten tutustuin tutkimustuvan ja naisten tuvan nuoriin. Heidät opin tuntemaan mielestäni hyvin, ja huomasin viikkojen kuluessa heidän puhuvan minulle hyvin avoimesti. Erotuin varusmiehistä myös siinä, että kävin ajoittain epävirallisia keskusteluja kantahenkilökunnan kanssa. Tässä mielessä sijoituin näiden kahden ryhmän väliin, mutta hierarkkisen totaalilaitoksen näkökulmasta määriylin alokkaaksi.

Naisen tutkiessa miesvaltaista armeijaa tulee sukupuolen vaikutusta tutkimukseen pohtia tarkasti (Higate & Cameron 2006, 222). Ennen kentälle menoa pohdin, miten sukupuoleni vaikuttaisi tutkimuksen tekoon. Sopsisinko joukkoon vai erottautuisinko niin, että läsnäoloni koettaisiin häiritseväksi? Sopeutumista helpotti se, että tutkimusyksikössäni oli varusmiespalvelusta käyviä naisia, minkä takia naisten läsnäolo oli instituution käytännössä valmiiksi otettu huomioon (mm. naisten vessa, naisten tupa). Sukupuoleni tuntui häiritsevän eniten kenttätöiden alussa, jolloin tunkeutuminen tutkimustupaan tuntui kovin luonnottomalta, vaikka olinkin saanut tuvan asukeilta luvan oleskeluuni. Uusi kaikille tuntematon ympäristö, jonka sosiaalinen maailma oli vasta muotoutumassa, helpotti kuitenkin liikkumistani ryhmästä ja tuvasta toiseen. Alun jälkeen oleskeluni tutkimustuvassa ei näyttänyt herättävän erityistä huomiota. Ikäni sekä se, että olin äiti, tuntuivat neutralisoivan mahdollista naisten ja miesten väliseen vuorovaikutukseen liittyvää seksuaalista jännitettä. Sain position, jossa olin kyllä nainen, mutta en samanlainen kuin tutkimustupaa vastapäätä asustavat naisvarusmiehet. Esimerkiksi piereskely naisten ollessa paikalla ei erään tutkimustupalaisen mukaan ollut soveliasta, mutta minun läsnäoloni ei rajoittanut häntä, koska en hänen mukaansa ollut nainen vaan tutkija (ks. Järviluoma 2002).

Etnografiassa pohditaan sitä, muuttaako tutkija läsnäolollaan kenttää ja sen tapahtumia ja miltä osin. Nykyisin on vakiintunut näkemys, jonka mukaan tutkija vaikuttaa aina paikalla ollessaan tilanteisiin (mm. Davies 2002, 4–10). Koska tutkija ei voi havainnoida tapahtumia silloin, kun ei itse ole paikalla, on muutoksen suuntaa ja määrää vaikea arvioida. Naistutkijan läsnäolo vaikutti hyvin todennäköisesti esimerkiksi avoimeen piereskelyyn tai seksuaalisväriteisten juttujen kertomiseen, vaikkeivät ne täysin puutu minunkaan aineis-

tostani (vrt. Hoikkala 2009b, 132). Nämä eivät kuitenkaan ole tutkimuksen kokonaisuuden kannalta kovin oleellisia seikkoja. Vaikka sain jatkuvan läsnäoloni ansiosta kuulla oman osani alapäähuumoria ja seksivitsejä, jäi aineisto seksuaalisuuteen liittyvissä asioissa niin vähäiseksi, ettei seksuaalisuus esiinny väitöskirjassani kuin mainintana.

Joskus tutkijan läsnäolo vaikuttaa sosiaaliin tilanteisiin konkreettisesti. Olin kenttätyössä mukana tutkijana, mutta myös omana itsenäni, vaikka pyrin aktiivisesti myös miettimään oman persoonani vaikutusta saamaani tietoon ja kontakteihin. Sosiaalisena ihmisenä jouduin tekemään toisinaan töitä pysyäkseni hiljaa. Kohdatessani kiusaamista (ks. tarkemmin luku 5, 124–129) pyrin puuttumaan siihen puhumalla nuorille heidän mielestäni epäasiallisesta käytöksestään. Aina toimintani ei kuitenkaan ollut harkittua tai sopinut tutkijan reflektoivaan ja itsensä hillitsevään ideaaliin (ks. Mäkelä 2005; Hoikkala 2009a, 37–41). Kentän ollessa jatkuvasti lähellä minulla ei ollut paikkaa minne vetäytyä väsyneenä tai tunteiden vallassa. Tutkittavat tutustuivat yhtä lailla minuun kuin minä heihin. Kahteen otteeseen reagoin väsyneenä ärähtämällä nuorelle, mitä myöhemmin kaduin. Tapaukset saivat minut pohtimaan sitä, miten kenttätyössä todella joutuu hyväksymään tutkittavien tunteiden ja mielialojen lisäksi omat vaihtelevat reaktiot.

Intensiivisen kenttätyövaiheen lopulla naisvarusmiehet kyselivät minulta, harmittiko minua lähteä kotiin. Ihmettelin kysymystä, mutta myöhemmin liitin sen palveluksen keskeyttämiseen. Kaikki palveluksen keskeyttäneet, erityisesti naiset, tuntuivat päätöksen jälkeen olevan allapäin, harmissaan ja osin häpeissään. Itse koin hyvin intensiivisen kenttätyön loppumisen ensin helpottavana. Tutkijan ja siviilin rooli teki muutoin kiinnostavasta, innostavasta ja opettavaisesta kenttätyöstä monilta osin raskasta. Vasta viikon palautumisen jälkeen aloin pohtia, olisiko sittenkin pitänyt jatkaa kenttätyötä vielä neljä kuukautta. Jatkoin nuorten aktiivista seuraamista ja palasin kasarmille noin kerran kuukaudessa tekemään tutkimukseen liittyviä haastatteluja. Kenttätyöni jatkui näin ollen hieman kevyemmin kunnes 12 kuukautta palvelleet nuoret saivat oman palveluksensa päätökseen.

KENTTÄTYÖAINEISTO

Kentällä olemisen tapa ja rajattu aika määrittivät paljon aineistoa, joka kenttätyön aikana kertyi. Aineisto koostuu kenttämuistiinpanoista, tutkijadiologeista ja -monologeista, spontaaneista kenttähaastatteluista, valokuvista ja kenttätyön aikana tehdyistä yksilöhaastatteluista.

Keskeisen osan kenttäaineistoani muodostavat käsin kirjoitetut kenttämuistiinpanot. Omaksuin sellaisen muistiinpanotekniikan, että kirjasin avainsanoja ja tapahtumia pieneen muistivihkoon. Kannoin tätä A5-kokoista vihkoa maastohousujen reisitaskussa koko päivän (ks. kuva 2), mikä mahdollisti parin

sanan tai lauseen kirjaamisen lyhyidenkin taukojen aikana. Jos muistikirjaa ei ehtinyt tai voinut ottaa esille, kirjasin havaintoja kännykän tekstiviesteihin tai luentopapereihin ja kerran myös teepussin käärepaperiin. Palveluksen pidemmillä tauoilla, luennoilla ja iltaisin avasin avainsanoja kokonaisiksi lauseiksi ja tapahtumiksi. Pyrin arkirutiinien lisäksi huomioimaan ja kirjaamaan erityisesti terveystietämiseen ja laajemmin terveystajuun liittyviä teemoja koulutuksessa, nuorten puheissa ja toiminnassa.

Kuva 2. Muistivihko kulki aina tutkijan mukana.
Valokuvan ottanut tutkittava.

Kenttätöypäiviä, joiden aikana olin ympärivuorokautisesti kentällä, kertyi yhteensä 44. Aktiivinen muistiinpanojen tekeminen ja havainnointi ei toki ollut mahdollista ympärivuorokautisesti, mutta myös nukkuminen ja lepääminen kentällä auttoivat kokemuksen ja ymmärryksen karttumisessa (vrt. Pekkala & Salmela 2013). Minulla ei ollut mahdollisuutta palata takaisin tarkentamaan havaintoja kenttätöön jälkeen, vaan suurin osa havainnoista piti tehdä kahden kuukauden aikana. Kenttätöön jälkeen minulla oli vihoissa 195 sivua muistiinpanoja ja pää täynnä erilaisia huomioita, kokemuksia ja muistoja kentältä. Niitä kävin läpi tarkemmin työhuoneella. Pitkän kenttätöön sijaan minut oli kokonaisvaltaisesti uitettu armeijan arjessa. Tiheän kuvauksen (Geertz 1973) ohella koin kenttätöni olevan tiheää kokemista.

Kirjoitin päivisin kenttämuistiinpanoja monessa osassa, enkä aina tiennyt miten paljon aikaa huomioiden tekemiseen kulloinkin olisi. Siksi päädyin muistiinpanotekniikkaan, jossa pidensin tapahtumien kuvausta sitä mukaa kun aikaa oli. Palasin usein samana päivänä täydentämään tiettyjä muistiinpanoja ja huomioita. Muistiinpanojen hajanaisuuden takia (ks. alla oleva esimerkki) päädyin tutkimusta kirjoittaessani muodostamaan kenttähuomioista, -analyysistä ja haastatteluista tekstin, jossa havainnot ja haastattelupätkät esiintyvät vain ajoittain täysin autenttisina lainauksina. Analyysiosioiden leipäteksti on kuitenkin koottu näistä muistiinpanoista. Tutkimuksen kenttävaiheen intensiivisyyden vuoksi osa muistiinpanoista vaati tutkimuksen kirjoitusvaiheessa selvennystä ja avaamista luettavampaan muotoon. Jos tällaisia muokkauksia

on tehty, se on merkitty lainauksen loppuun (esimerkiksi väitöskirjan aloituslainaus, s. 13). Muistiinpanoihin ei ole lisätty analyysiä tai havaintoja, vaan lausejärjestystä on muutettu ja tekstiin on lisätty luettavuutta parantavia lauseita. Lainauksissa käytetään litteroinnissa käytettyjä merkintöjä. Näistä (...) tarkoittaa pidempää taukoa, ## puhumista päällekkäin ja kolme pistettä lauseen jäämistä kesken tai sen jatkamista edellisestä puhejaksosta. Hakasulkeisiin on lisätty kenttätyön jälkeen tai myöhemmin kentällä muistiinpanoihin tehdyt lisäykset, selvennykset ja täydennykset.

Seuraava esimerkki on alokasajan kolmannelta päivältä, jolloin päivän ohjelma oli hektinen ja mahdollisuudet muistiinpanojen kirjoittamiseen olivat vain lyhyitä hetkiä. Lainauksesta tulee hyvin ilmi se, miten kenttätyön toteuttamistapa käytännössä muovaa myös lopullista kirjallista etnografista työtä (ks. myös Tapaninen 2009, 3).

Oppitunti: *Kantahenkilökunnan edustaja: ”yksilö väistyy tästä lähtien, tilalle tulee ryhmä”, käskyn ehdottomuus, ei vaihtoehtoa käskyn täyttämättä jättämisestä, ei edes saa miettiä sitä.*

Oppitunti: *Vihollinen: historiasta opittu näkökulma ”eipä se juuri ole muualta tullut” (ei mainita itää tai Venäjää).*

Oppitunti: *Kantahenkilökunnan edustaja: ”kun mennään baariin ottamaan kebuskia eli keskisolutta, joka on oikein herkullista minunkin mielestä, niin normaali kotoa opittu käyttäytyminen unohtuu”.*

Oma huomio: *Aina kun alkoholi tulee puheeksi hän kertoo sivulauseessa että vaikka hänestäkin kaljan juonti on mukavaa, koettakaa pitää järki päässä. Painottaa omaa juomista ja nuorten juomisen ymmärtämistä. Taustaoletuksena on (vanhanaikainen?) oletus siitä, että dokaaminen on nuorista hienoa, haluaa painottaa tämän näkökulman & nuorten ymmärtämistä, mutta onko koko oletus vanhanaikainen (?!).*

Oppitunti: *Kertoi tapauksen, jossa iltavahvuuden aikana ennen ryömitettiin alasti muiden päältä ja lisäsi ”perusheterona tämä ei kuulosta hyvältä”, lisäksi lupaa vetää ”takas pataan”, jos joku tulee lyömään (sanktioiden lisäksi).*

Marssilaulut: *”Tiku, Taku, Tiku, Taku, Iines ja Aku, Iines leipoo pullia ja Aku... VASEN, VASEN...” [Toinen versio oli: tikutaku tikutaku iines ja aku, Iines on pomo ja Aku on...vasen, vasen.]*

(Kenttämuistiinpanot 9.7.2008.)

Hieman toisenlainainen kenttämuistiinpanon muoto olivat äänitetyt tutkijatapaamiset, joita oli kenttätyön aikana yhteensä viisi. Tapaamiset järjestettiin niin, että tutkimusryhmäni jäsen Mikko Salasuo tuli Parolannummelle. Keran mukana oli myös tutkimusavustaja Jenni Wessman. Tapasimme kasarmin ulkopuolella sijaitsevan sotilaskodin läheisyydessä. Jotteri minun olisi tarvinnut

mieltä, kuuliko joku ulkopuolinen keskustelumme, istuimme joko Mikon autossa tai sotilaskodin läheisyydessä nurmikolla. Usein keskustelut olivat lähes monologeja, ja jos viikonloppu oli tulossa, ne jatkuivat koko matkan Parolanummelta Helsinkiin. Äänitin nämä tapaamiset nauhalle (yhteensä noin 6 tuntia), ja niistä muodostui kenttämuistiinpanojen ohella tärkeä muistiinpano- ja muistelun väline. Toisen tutkijan tuki ja apu sekä korvat, jotka kuuntelivat, tulivat myös kenttätöiden aikana tarpeeseen. Sain tauon kentältä, tärkeää apua havaintojen suuntaamiseen ja tarkentamiseen sekä tilan, jossa purkaa kentällä kohtaamiani tunteita (ks. myös Tolonen 2001, 45). Tapaamiset toimivat myös työnohjauksena, ja niiden avulla jaksoin kenttätöiden intensiivistä arkea paremmin.

Äänitiedostoihin tallentuivat keskustelujen ja muistiinpanojen lisäksi myös puheen eri sävyt, äännähdykset ja vähemmän pohditut lausahdukset. Kenttätöiden herättämä hämmennys, ihmetys ja tarinoiden sävyt tulivat tallennetuksi autenttisemmin kuin olisin pystynyt kuvaamaan niitä kenttämuistiinpanoissa. Keskusteluista tuli esille alun innostuksen lisäksi väsymys, turhautuneisuus ja oman tilan puutteen ahdistavuus. Erityisesti kirjoitusvaiheessa äänitiedostojen kuuntelu toi koetut tunteet konkreettisesti takaisin mieleen.

Tutkijadialogeilla oli myös metodologinen puolensa. Ne ikään kuin lisäsivät yhden analyysikerroksen ja reflektointitason tutkimukseeni. Tutkimusprojekti, jossa kahdella muulla tutkijalla oli takanaan kenttätöjako Kajaanin varuskunnassa, tuki ja haastoi omassa kenttätöissäni tekemiäni havaintoja ja pohdintojani. Muodostimme tutkimusryhmän kanssa yhdessä kenttätöiden pohjalta käsitteitä, jotka myös suuntasivat havaintoja ja analyysia. Tutkijadialogien ja tutkimusryhmän tapaamisten aikana saatoimme toisinaan käydä kiivaita keskustelua yksittäisen kenttähavaintoni yleisyydestä ja mahdollisista tulkintatavoista. Jouduin perustelemaan näkökulmaani useaan otteeseen, koska vastassa oli juuri oman kenttätönsä tehnyt armeijaetnografi, joka osasi kysyä yksityiskohtaisia ja osuvia kysymyksiä. Kenttämuistiinpanojen kirjoittaminen vihkoon oli oman pääni, kokemuksen, muistin ja pohdinnan varassa, kun taas tutkijadialogeissa havaintojani pohti myös toinen tutkija. Palattuaani keskustelujen jälkeen kenttätöihin saatoin kiinnittää tiettyyn keskustelua herättäneeseen aiheeseen tarkempaa huomiota. Vaikka etnografinen tutkimus ei koskaan ole toistettavissa tai vertailtavissa suoraan, kahden muun armeijaetnografin kanssa puhuminen auttoi, ja erityisesti kenttätöiden aikana käydyt tutkijadialogit terävöittivät tekemiäni havaintoja. Keskusteluissa konkretisoitui myös se, miten eri näkökulmia hyvin samankaltaisissa tilanteissa olevilla tutkijoilla saattoi olla. Jopa samaan aikaan samalla tutkimuskentällä olleet kollegat olivat erimielisiä oman kentän tapahtumista ja siitä, miten tutkijan tuli reagoida yllättäviin tilanteisiin (ks. Hoikkala 2009a, 36–41). Tutkijan tulkinnat ja ymmärrys tapahtumista eivät etnografiassa ole tutkittavista riippumattomia, vaan ne tuotetaan yhdessä tutkittavien kanssa käytyjen keskuste-

luiden, pohdintojen ja kokemusten nojalla. Tutkijadialogit auttoivat samaan tapaan muodostamaan käsityksiä yhdessä tutkijaryhmän kanssa. (Ks. Davies 2002, 8–16; Gordon ym. 2007.)

Toinen ääniaineisto muodostui leireillä tekemistäni suullisista muistiinpanoista. Koska leireillä oli mahdotonta sanoa, olisiko tiedossa minuutin vai tunnin tauko, kirjoittamisen sijaan oli helpompi kävellä hieman muista syrjään ja sanella muistiinpanoja nauhuriin. Olin leireillä useimmiten myös liian väsynyt kirjoittamaan. Yöunet olivat metsässä lyhyitä ja päivät fyysisesti aivan eri tavalla rasittavia kuin kasarmilla. Leireillä äänitetyt muistiinpanot olivat pääasiallinen muistiinpanotekniikkani, jota täydensin leirin jälkeen kasarmilla tehdyillä kenttämuistiinpanoilla. Nauhurista oli paljon apua, mutta en lopulta kokenut itsekseni puhumista samalla tavalla luonnollisena tapana tehdä muistiinpanoja kuin kollega Salasuo (Hoikkala 2009a, 31). Tein äänimuistiinpanoja itsekseni yhteensä vain reilun tunnin verran. Niiden lisäksi käytin nauhuria leireillä yhden spontaanin ryhmähaastattelun ja yhden tutkimushaastattelun tekemiseen.

Samaan kokonaisvaltaiseen muistiinpanotekniikkaan kuului valokuvaus kenttätöön aikana. Kuljetin kameraa aina mukana ja säilytin sitä taisteluvyön sivutaskussa. Aluksi kuvaaminen herätti huomiota ja tuntui korostavan liikaa tutkijan läsnäoloa. Vasta kenttätöön keskivaiheilla kuvaaminen helpottui ja otin kameras aktiivisemmin käyttöön. Kuvatessani nuoria kysyin siihen mahdollisuuksien mukaan erikseen luvan. Sanoin myös, että jos käyttäisin kuvia, joista heidät voitaisiin tunnistaa, pyytäisin tähän myöhemmin erikseen luvan. Tutkimustuvan ja naisten tuvan nuoria kuvasin hieman vapaammin, koska olin pyytänyt heiltä jo aiemmin kuvaamiseen luvan ja he tiesivät mihin tarkoitukseen kuvia käyttäisin. Pääosin kuvaamiseni otettiin positiivisesti vastaan. Poikkeuksena oli tapaus, jossa tutkimustuvan nuori leikin varjolla vältteli kameraa ja työnsi käteensä ristiin kasvojensa eteen. Myöhemmin sama nuori suhtautui kuvaukseen kuitenkin myönteisesti, ja tulkitsin tapauksen haluksi kyseenalaistaa silloista kuvaushetkeä. Toisinaan kameras esiin ottaminen sai nuoret poseeraamaan kameralle²⁶.

Kuvat toimivat kolmessa eri tarkoituksessa. Kuvien avulla ihmisten, tapahtumien ja paikkojen muistaminen helpottui. Lisäksi otin kuvia, joissa nuoret eivät ole tunnistettavissa, jotta voisin mahdollisesti käyttää niitä tutkimusraportissa tai luennoilla kenttä-äänien tukena. Tutkimustarkoitusten lisäksi annoin joitain valokuvia myös nuorille itselleen. Vaikka nuoret kuvasivat arjessa toisiaan melko paljon, ei kuvien ottaminen ollut heille sallittua palveluksen aikana. Koostin haastatteluihin osallistuneille nuorille omista kuvistani DVD:n.

²⁶ Tästä hyvä esimerkki oli aamupäivä, jolloin vietimme lyhyttä taukoa rastiharjoittelusta varuskunta-alueella. Olimme kokoontuneet tienristeykseen, jossa meidän tuli odottaa käskyä siirtyä seuraavaan paikkaan. Kuin automaattisena taukotoimintana useat varusmiehet sytyttivät tupakan. Ilma täytyi savusta, ja koetin pikaisesti ottaa kuvan tapahtumasta. Kun nuoret huomasivat kamerasi, he asettautuivat kuitenkin kaulakkain riviin ja pysyivät minua ottamaan heistä kuvan. Tupakat huulessa ja aseet kaulassa nuoret näyttivät aivan amerikkalaisten elokuvien sotilailta. Nuoret katsoivat ottamaani kuvaa ja olivat lopputuloksesta hyvin innoissaan. He pysyivät erityisesti tätä kuvaa muistoksi itselleen armeija-ajasta.

HAASTATTELUT KENTTÄTYÖN KESKELLÄ

Toisen keskeisen aineiston muodostivat haastattelut. Yhteensä niihin osallistui 23 nuorta, joista 15 oli miehiä ja 8 naisia. Iältään he olivat 18–23-vuotiaita. Yhteensä haastatteluja kertyi 39. Lyhin niistä kesti 44 minuuttia (juuri ennen kuin nuori keskeytti oman palveluksensa) ja pisin 119 minuuttia (ks. haastattelurungot, liitteet 2 ja 3).

Ensimmäinen haastattelukierros tehtiin palveluksen seitsemännen viikon kohdalla, jolloin varusmiesten kahdeksan viikkoa kestävä alokaskausi oli loppuillaan. Haastattelun tavoitteena oli armeijaodotusten ja -kokemusten lisäksi kertoittaa nuorten taustaa, elämäntyyliä ja terveyskäyttäytymistä avoimen elämäkerrallisen haastattelun avulla. Ensimmäiseen haastatteluun osallistujia oli 21 (14 miestä, 7 naista). Ensin valitsin haastateltaviksi tutkimustuvan (7 kpl) ja naisten tuvan (7 kpl) nuoret. Heidän lisäksi haastattelin joitain yksikön avainhenkilöitä, joihin olin tutustunut kenttätyön aikana (9 kpl). Kaksi nuorta kieltäytyi haastattelusta. Kumpaakaan heistä en tuntenut yhtä hyvin kuin tutkimustuvan tai naisten tuvan nuoria. Tulkitsin tämän olleen yksi keskeinen tekijä haastatteluista kieltäytymisessä. Kenttätyön aikana tein lisäksi kaksi lyhyttä spontaanisti syntynyttä ryhmähaastattelua. Vieraillessani kasarmilla intensiivisen kenttätyön jälkeen tein myös kaksi informanttihaastattelua tutkimustuvan varusmiesten kanssa. Niiden tarkoitus oli seurata koulutuksen kulkua ja kysellä yleisiä kuulumisia. Nuorten haastatteluiden lisäksi haastattelin kenttätyön jälkeen keväällä 2009 myös kantahenkilökuntaa (4 kpl) ja sosiaalikuraattoria. Kantahenkilökunnan anonymisointiin ja vapaaehtoisuuteen liittyvien haasteiden takia en kuitenkaan analysoi näitä aineistoja väitöskirjassani tarkemmin. Ne kuitenkin lisäsivät ymmärrystäni kentän toiminnasta ja siellä esiintyvistä ilmiöistä.

Olin ensimmäisten haastattelujen aikaan itse vielä tiiviisti kentällä. Haastattelut tehtiin sotilaskodin toisen kerroksen kerhohuoneessa ja sotilaskodin salissa. Ne sijoituivat pääosin keskelle päivän palvelusta. Olin haastatteluhetkellä itse pukeutunut sotilasasuun. Nuoret saivat haastattelun ajaksi palveluksesta vapaata, minkä osa koki myönteisenä asiana. Arjen sujuvuuden ja nuorten tavoitettavuuden takia suurin osa ensimmäisistä haastatteluista tehtiin kolmen päivän aikana. Pyysin haastatteluiden tekemiseen apua tutkimusryhmäni kahdelta tutkijalta (Mikko Salasuo ja Jenni Wessman). Tiesin jo tässä vaiheessa haastattelevani tutkittavat myöhemmin uudelleen, joten uskalsin ottaa apua vastaan, vaikka tiesin haastattelijan vaikuttavan myös haastattelun kulkuun (ks. Snellman 2003, 57–59). Analyysivaiheessa huomasin järjestelyn tuottaneen myös odottamatonta lisäarvoa. Vaikka kaikilla haastattelijajoilla oli käytössään yhteinen haastattelurunko (ks. liite 2), nuoret puhuivat projektin graduntekijä Jenni Wessmanin tekemissä haastatteluissa armeijasta tavalla, joka jäi usein muista haastatteluista pois. Koska hänen ei nuorena naisena ole-

tettu tietävän armeijan arjesta mitään, nuorten kuvaukset olivat osin tarkempia ja selittivät arkea enemmän kuin minun tekemissäni haastatteluissa (mt., 59). Toisinaan minun oletettiin jakavan ymmärryksen ja kokemukset palveluksen arjesta ja tapahtumista niin, että tapahtumiin vain viitattiin. Toisaalta jaettu kokemus auttoi tekemään lisäkysymyksiä, joita ulkopuolinen tutkija ei olisi haastateltavalta osannut kysyä (ks. Hervik 1994, 78). Koin ajoittain myös teennäiseksi kysyä haastattelussa asioita, joihin haastateltava tiesi minun jo tietävän vastauksen.

Haastattelut onnistuivat mielestäni hyvin, joskin osa haastatteluista jäi odotettua lyhyemmiksi. Tähän vaikutti todennäköisesti nuorten tapa käydä aiempi siviilielämänsä melko nopeasti läpi. Osa nuorista miehistä oli melko lyhytsanaisia myös haastattelun ulkopuolella. Pyrin saamaan haastateltavien kanssa aikaan keskustelua aiheista, joiden tiesin tai huomasin olevan heille itselleen tärkeitä. Tämä vähensi joillain nuorilla haastattelutilanteeseen liittynyttä jännitystä. Haastattelujen tekemistä vaikeutti ehkä eniten se, että olin edelleen osa kentän päivittäistä toimintaa. Nuoret tiesivät, että haastattelun jälkeen palaisimme molemmat samaan arkeen, jossa he olivat jo esittäneet itseään tietynlaisena nuorena.

Haastattelupuhe poikkeaa monessa suhteessa kentällä tehdyistä havainnoista ja havainnoiduista tilanteista, vaikka keskustelu haastatteluissa oli pääosin vapautunutta. Haastatteluissa keskusteltiin teemoista, jotka eivät varusmiespalveluksen arjen keskellä todennäköisesti muuten olisi tulleet puheeksi. Koin, että haastattelujen jälkeen haastateltavat olivat minulle monessa mielessä paljon tutumpia, mutta toisaalta myös tiesin heistä puolia, jotka eivät tuntuneet sopivan armeijassa esitettyyn rooliin. Haastattelujen jälkeen suhteeni nuoriin tuntui jakautuvan osin sen mukaan, keitä olin valinnut haastatteluihin. Haastattelujen ulkopuolelle jääneet saattoivat kokea, että olin valinnut vain osan nuorista tutkittaviksi. Haastattelut tuntuivat konkretisoivan tutkimuksen nuorille, ja haastattelujen jälkeisinä päivinä he kyselivät aiempaa enemmän tutkimuksesta ja sen eri vaiheista. (Ks. myös Tolonen 2001, 66.)

Tein toisen haastattelukierroksen nuorten oman palvelusajan loppupuolella, eli heidän omasta palvelusajastaan riippuen joko viiden ja puolen kuukauden tai yhdentoista ja puolen kuukauden palveluksen kohdalla. Näihin haastatteluihin osallistui yhteensä 20 nuorta, joista 16 oli osallistunut myös ensimmäiselle haastattelukierrokselle (11 miestä ja 5 naista). Nuorista kolme haastateltiin vain ensimmäisellä kerralla ja neljää vain toisella kierroksella. Toisella haastattelukierroksella toteutin kaikki haastattelut itse. Ne tehtiin pääosin sotilaskodissa lukuun ottamatta kolmea haastattelua, joista yksi tehtiin metsäleirillä ja kaksi palveluksen keskeytymisen takia nuoren kotiseudulla. Toisen haastattelukierroksen haastattelut keskittyivät erityisesti terveysteemaan. Valmistauduin haastatteluihin käymällä ensimmäiset haastattelut tarkasti läpi, ja käytin haastatteluja, kenttämuistiinpanoja ja kentällä saamaani käsitystä nuo-

rista hyväksi muokatessani toisen haastattelun kysymysrunkoa. Tein jokaiselle haastateltavalle erikseen näiden tietojen pohjalta hänen omaan terveyskäyttämiseen liittyviä kysymyksiä. Tällaiset osittain räätälöidyt kysymykset täydensivät yleistä haastattelurunkoa ja antoivat mahdollisuuden keskittyä juuri kyseisestä nuoresta tärkeiltä tuntuviin aihepiireihin.

Kentällä kerätyn aineiston lisäksi minulle kertyi epävirallisempaa tutkimusaineistoa. Kenttätöön aikana kirjoitin tutkimusryhmälleni lyhyitä selostuksia kenttätöystä ja kerroin kuulumisiani ystäville ja perheelleni sähköpostitse ja tekstiviestein. Lisäksi pidin kenttätöön jälkeen yhteyttä tutkittaviin nuoriin ja he myös minuun. Tutkimuksen aineiston keräämisen jälkeen jatkoin tutkijan töitä projektissa, jossa tarkasteltiin aineettoman pääoman ylisukupolvista periytymistä. Projektissa haastateltiin nuorten lisäksi heidän vanhempiaan. Näihin haastatteluihin osallistui seitsemän tähän tutkimukseen osallistunutta nuorta, joiden siviilielämään ja perheeseen sain näin tutustua tarkemmin kuin tässä tutkimuksessa (ks. Häkkinen ym. 2013).

AINEISTON ANALYYSI

Koska kenttätöni oli fyysinen kokemus, tuntui, että osa aineistostani myös jäi kehooni. Ymmärsin kenttätöön ensimmäisen viikon jälkeen, etten voisi mitenkään saada kaikkea relevanttia kenttäkokemusta ja tietoa kirjoitettua muistiin. Analyysin alkuvaiheessa törmäsin useita kertoja kirjattujen kenttämuistiinpanojen rajallisuuteen. Vaikka kenttätöystä oli kulunut jo jonkin aikaa, pääni oli edelleen täynnä tapahtumia ja tilanteita, joita ei löytynyt kenttäpäiväkirjoistani. Vaikka miten kirjoitin ja kirjasin, en päässyt eroon tunteesta, että kirjoitettu aineisto oli vain kevyt raapaisu pään sisälle ja kehon muistiin tallentuneesta aineistosta (ks. Okley 1994, 61–62; Coffey 1999, 127; Aromaa & Tiili 2015). Huomasin, että vaikka aineiston keruuhetkellä pyrin pitämään havainnot ja tulkinnat erillään toisistaan, törmäsin viimeistään analyysivaiheessa aineiston, analyysin ja kokemusten rajojen hämmärtymiseen. Aineistoa eivät muodostaneet vain havaintoni kentältä tai edes kirjaamani kenttämuistiinpanot. Kenttätökokemukseni tapaan myös aineisto oli osin fyysisessä muodossa, kehon muistissa. Tämä vaikutti oleellisesti tulkintaani ja aineiston analysointiin. (Ks. myös Kosonen 1998, 31–32; Samudra 2008; Anttila 2009.)

Aloin todella ymmärtää, mitä tarkoittaa, että etnografinen kenttätö pohjaa tutkijan kokemukseen arjesta. Tutkija todella toimii aineiston keruun instrumenttina ja on yksi tärkeimmistä tiedonkeruun välineistä (Honkasalo 2008a, 40). Aineiston keräämisen lisäksi kenttätöössä opitaan ymmärtämään tutkittavien tapaa toimia ja kokea asioita (ks. Hirvi & Snellman 2012). Käytin kokemustani ja kentällä kokemiani hämmennyksen hetkiä (Spradley 1980, 60) analysoinnin apuna. Omien kokemusten reflektointi yhdistyi tutkittavien kertomiin kokemuksiin ja näkemyksiin. Tieto ja ymmärrys muodostuivat näi-

den erilaisten kokemusten, näkemysten, tuntemusten ja tulkintojen keskellä. Minulla oli oma kokemus kehon jatkuvasta kontrollista, taisteluvuonon painosta marssilla ja armeijan punkassa vietetyistä öistä. Tunsin myös varusmiesryhmästä lähtevän omaperäisen hajun²⁷. Omat kokemukseni auttoivat analyysissä myös silloin, kun tutkittavien kertomukset eivät vastanneet omia kenttäkokemuksiani ja jouduin pohtimaan kokemusten erojen tai samankaltaisuuden syitä. Armeijan ulkopuolisena naishenkilönä huomioni kohdistui eri asioihin kuin jos olisin ollut palveluksen käynyt mies, puolustusvoimien työntekijä tai palvelusta käyvä nuori (ks. Snellman 2003, 58; myös Davies 2002).

Kenttätöön jälkeen äänitiedostot litteroitiin²⁸. Aineiston analyysin alkuvaiheessa kuuntelin aineistoa ja tarkastin muiden litteroiman materiaalin ja täydensin sitä niiltä osin kuin ulkopuolinen litteroija oli kuullut väärin. Lisäksi kuuntelin ja luin haastatteluja, jotta ne tulisivat minulle läpikotaisin tutuiksi. Heti intensiivisen kenttätöövaiheen loputtua siirsin kenttämuistiinpanot tietokoneelle. Lisäsin täydentäviä kommentteja ja tarkennuksia hakasulkeisiin tekstin joukkoon, jotta erottaisin jälkikäteen lisätyt kommentit kentällä kirjoitetusta. Usein kyse oli tiivistä kirjoitusta avaavista kommenteista, mutta lisäsin myös viittauksia muihin kentällä tekemiini havaintoihin ja siellä sattuneisiin tapahtumiin. Tämä aineiston läpikäynti lisäsi yhden kerroksen muistiinpanoihin ja jatkoi jo kentällä aloitettua aineiston analysointia. Aineiston analysointi oli näin myös käytännössä monikerroksinen prosessi (Coffey & Atkinson 1996, 108–109; Lahelma & Gordon 2007, 29).

Siirsin koko aineiston Atlas.ti-ohjelmaan, jossa tein koodauskierroksen sekä ensimmäisille haastatteluille että kenttämuistiinpanoille. Ensimmäisellä kierroksella koodasin niin, että lopulta koodeja oli yli kaksisataa. Suoraan terveysteemoihin (mm. tupakointi, varuskuntasairaala) liittyvien koodien lisäksi tein koodeja instituution käytännöistä, nuorten mainitsemista mielialoista, heidän suhtautumisestaan armeijan arkeen sekä heidän suhteistaan kantahenkilökuntaan ja muihin varusmiehiin. Tässä vaiheessa en tiennyt, miten tiiviisti väitöskirjani keskittyisi vain terveysteemoihin ja tulisiko siihen myös yleisempi ryhmiä ja armeijakokemuksia kuvaileva analyysiosio. Myöhemmillä kierroksilla yhdistelin koodeja ja teemoja yläkategorioiden alle. Tässä kohtaa koodeja

²⁷ Yli vuosi kenttätöön jälkeen kävin Tikkakosken kasarmialueella. Astuessani sisälle rakennukseen vastaani tulvi tuttu tuoksu. Tiesin heti, että rakennuksessa sijaitsivat varusmiesten tuvat. Viereinen rakennus, jossa oli kantahenkilökunnan tiloja, ei haissut lainkaan samalta kuin tupa-alue. Tuolloin tulin tietoiseksi siitä, että varusmiesryhmällä todella oli aivan omanlaisensa haju, ja tuo haju toi mieleen konkreettisia muistoja kenttätööstä. Olen useaan otteeseen pohtinut, mistä tuo tuoksu tulee – ehkä vuosia käytössä olleista vaatteista, liasta, metsän tuoksusta ja hiestä.

²⁸ Litterointeja tekivät tutkijan lisäksi Nuorisotutkimusverkoston tutkimusavustajat Jenni Wessman, Hannu Hooman, Essi Syrjäkari ja Mikko Piispa. Heillä jokaisella oli omanlaisensa tapa litteroida, minkä takia osaan litteraatioista on merkitty tarkemmin muun muassa tutkittavan ja tutkijan hymähdykset ja puheen tauot. Tämä ei kuitenkaan ollut ongelma, koska tutkimukseni analyysi ei ollut esimerkiksi keskusteluanalyysiä tai diskursianalyysiä. Kuunnellessani haastatteluja tarkensin litteraatioita ja yhdenmukaistin niitä. Litterointi ja valmiiksi litteroitujen tekstien kuuntelu ja korjaus ovat erilaisia työskentelytapoja. Perehdyin erityisesti niihin haastatteluihin, joita en ollut itse litteroinut lukemalla ja kuuntelemalla niitä useita kertoja. Näiden kuuntelu-, luku- ja analyysikertojen avulla ero eri tavalla tehtyjen litteraatioiden ja niihin kytkettyneen esianalyysin välillä vähitellen hälyni niin, etten katso sen vaikuttaneen merkittävästi lopulliseen analyysiin.

oli 163, ja pääni oli täysin pyörällä. Miten ihmeessä tästä aineistokasasta tulisi kokonaisuus?

Tällöin päätin keskittyä analyysissä aluksi tiiviisti terveysvalintoihin. Terveystä nousivat ensin esille vahvasti teemat, joita olin spesifisti kentällä havainnoinut ja suoraan kysynyt haastatteluissa. Tällaisia olivat esimerkiksi tupakointi ja ruokailutavat. Samalla kun koodasin temaattisesti, kirjasin myös teemoja ja ajatuksia, jotka olivat hämmentäneet ja ihmetyttäneet minua kenttätöiden aikana. Näitä havaintoja seuraamalla esille nousi asioita, joissa oli ristiriitoja tai jotain erityisen kiinnostavaa. Tällaisia olivat esimerkiksi tapa, jolla varusmiehet puhuivat varusmiessairaalaan lähdöstä, tai se, miten pelkkä ajatus raskaana olevasta sotilaasta sai usein puolustusvoimissa työskentelevät hymyilemään. Yksi suurimmista yllätyksistä kenttätöiden aikana oli ollut se, miten yksilöllisyyttä korostavan ajan nuoresta muuntuu niinkin helposti kokonaisruumiin osa. Yksilöllisten terveysvalintojen lisäksi liitin temaattiseen koodaukseen laajemmin kyseiseen terveyskäyttäytymisen alueeseen liittyviä laitouselämän realiteetteja ja sitä, millaisia rajoja toiminnalle kentällä asetettiin. Huomasin, että terveystee-man kuvailun ja analysoinnin kautta tuli ymmärretyksi myös useita oleellisia sosiaalisia ilmiöitä ja tapahtumia. Terveystä tuli lopulta tutkimusteeman lisäksi kokonaisvaltainen näkökulma, jonka avulla tarkastelen varusmiespalveluksen sosiaalista maailmaa myös yleisemmin.

Kohdensin aineiston analyysin kysymykseen siitä, mitkä kaikki toimijat ja tekijät suuntaavat nuorten toimintaa varusmiespalveluksessa. Niitä olivat ainakin armeijan viralliset asiakirjat ja käskyt, yksikön ja kasarmin tapa toimia ja tulkita näitä käskyjä, käskyjen ulkopuolelle jäävän toiminnan järjestäminen kasarmilla ja yksikössä, kouluttajien ja varusmiesjohtajien johtamistavat, erilaiset varusmieskulttuurit, nuorten pienryhmät, nuorisokulttuurit ja fyysiseen ympäristöön ja sen järjestelyyn liittyvä ihmisten toiminnan suuntaaminen. Näiden lisäksi olivat tietysti yksilölliset valinnat ja niiden taustalla erilaiset siviilielämään liittyvät toimintaa muokkaavat tekijät. Tässä vaiheessa tasoja tuntui olevan niin paljon, ettei aineiston jäsenitys vaikuttanut edistyvän mitenkään.

Päätin keskittyä siihen, miten instituution käytännöt, jotka ovat jonkinlainen muunnelma tai tulkinta virallisista säännöistä, suuntaavat nuorten toimintaa ja miten varusmieskulttuuri on mukana nuorten erilaisissa arjen valinnoissa. Aineiston temaattinen koodaaminen jakautui vähitellen kolmeen tasoon niin, että instituution käytännöt, varusmieskulttuuri ja nuorten yksilölliset arvot, asenteet ja valinnat jäsensivät analysoitavaa terveysteemaa. Vähitellen keskittyminen esimerkiksi siihen, miten eri tasot käytännössä rajaavat ja ohjaavat toimintaa, alkoi vaikuttaa toimivalta tavalta hahmottaa aineistoa laajemminkin. Ensin analysoin haastatteluista, kenttämuistiinpanoista ja tutkijatapaamisista pätkät, jotka koskivat esimerkiksi tupakointia. Tämän jälkeen hahmotin kenttämuistiinpanojen ja haastattelujen avulla kunkin tason rajat

tupakoinnille. Missä ja milloin voi tupakoida, kuka päättää siitä, ja mitä tapahtuu, jos ei noudata instituution ohjeistusta? Millaisia vastarinnan tai -puheen muotoja voi löytyä, ja miten varusmieskulttuurissa on tapana toimia tupakoinnin suhteen? Entä mitä merkityksiä tupakointiin liitetään? Näiden eri tasojen kysymysten jälkeen analysoin sitä, miten yksilöllinen valinta tupakoida tai olla tupakoimatta suhteutuu instituution käytäntöihin ja varusmiesten yhteiseen toimintaan.

Tutkimuksen analyysin edetessä päätin keskittyä aina kerralla yhteen terveyskäyttäjyymisen osa-alueeseen. Tämä tarkoitti aiempaan tutkimukseen ja aiheeseen liittyvään teoreettiseen keskusteluun tutustumista rinnakkain analyysin kanssa. Tutkimuksen tekeminen suuntautui pian kohti tapaa, jossa yleisen teorian muodostamisen tai todentamisen sijaan tavoitteena on teorian ja empirian vuoropuhelu, abduktiivinen päättely. Kuvaamalla valitsemaani ilmiötä (terveyskäyttäjyminen) monista eri näkökulmista ja eri aineistojen avulla päädyin ilmiön tarkentamiseen, ymmärryksen syventämiseen ja selkeyttämiseen. Pyrin terveyskäyttäjyymisen eri osa-alueiden analyysiin monista eri lähtökohdista ja tilanteista käsin. Analysoimaani tarkastelin myös rinnakkain aiemman tutkimuskeskustelun kanssa. (Ks. Snow ym. 2003.) Tarkassa aineiston läpikäynnissä käytin *grounded theorylle* ominaista tapaa mikrokoodata aineisto, vaikkei tavoitteena ollut oman teorian muodostaminen. Tarkastelin aineistoa myös rinnan teorian ja empiiristen tutkimusten kanssa, joten lähtökohdista ei myöskään ollut tutkijan teorioista vapaa mieli, vaan *grounded theorylle* ominaista tapaa jäsentää aineistoa käytettiin pikemminkin analyysin työkaluna. (Ks. Strauss & Cobin 1998.)

Vaikka usein kohdistin analyyseissä huomioni erityisesti nuoriin miehiin, naisista kerätty aineisto on ollut tutkimuksen lopputulokselle keskeinen. Naiset toimivat monilta osin hyvin tunnollisesti sen mukaan, miten palveluksen sosiaalinen kenttä heitä ohjeisti. Koska he pyrkivät sopeutumaan instituution toimintaan hyvin aktiivisesti ja innoissaan, heidän toimintansa kautta rajat ja ideaalit olivat jopa selvemmin havaittavissa kuin miesten toiminnan. Samalla heidän kauttaan tuli selväksi myös joitain sukupuolittuneita käytäntöjä.

INSTITUUTION PURISTUS

Kirjoittaessani analyysejä kokonaisiksi teksteiksi huomasin instituutiossa olemisen vaikuttaneen myös tapaan kirjoittaa joistain teemoista ja tarttua tiettyihin tapahtumiin. Tiesin, mitkä aiheet olivat armeijainstituution näkökulmasta arkoja ja miten joistain asioista oli totuttu puhumaan (ks. luku 1, alaluku ”Armeija herättää tunteita”). Esimerkiksi kiusaamisesta ja naisten asemasta kirjoittaessani huomasin pohtivani, saisiko näin edes kirjoittaa. Teemoista kirjoittaminen tuntui vaikealta, vaikka tutkimusaineistossani oli niistä paljon tietoa ja kirjattuja tapahtumia. Samoin kestämissen eetos, joka leijui varusmies-

sairaalaan lähtemisen ympärillä, tuntui heti kenttätyön jälkeen ymmärrettävältä. Olin oppinut kentän tavan ajatella asioita, instituutio puhui minussa (Douglas 1986). Vaikka tästä oli myös hyötyä, oma sisäinen instituutiopuhe häiritsi aluksi ajattelua ja jopa aineiston analysointia.

Kentästä etäännyttämisessä minua auttoi ajan lisäksi eniten se, että päätin lopulta kirjoittaa väitöskirjani monografian muotoon. Näin ollen mahdollinen muiden antama palaute tulisi vasta tutkimuksen tekemisen jälkeen, eikä minun tarvinnut kirjoittaessani pohtia välitöntä palautetta. Taustalla oli ajatus, että monografian julkaisun aikaan en ehkä olisi enää yhtä tiiviisti yhteydessä puolustusvoimiin ja monet vastuuhenkilöt olisivat jo siirtyneet toisiin tehtäviin. Samalla kokonaisen kirjan kirjoittaminen antoi mahdollisuuden päättää, mitä tutkimuksesta kertoisin ennen analyysiin siirtymistä ilman artikkelien merkkimäärien rajoituksia. Tämä helpotti ja rauhoitti työtäni. Analyysi tuntui lopulta etenevän kunnolla vasta, kun olin päässyt instituutiosta kauemmas. Tämä tapahtui vuoden 2009 jälkeen, jolloin niin sanottu Siilasmaan työryhmä sai työnsä päätökseen. Työryhmä oli koottu puolustusvoimien ulkopuolisista toimijoista, ja sen tarkoitus oli arvioida puolustusvoimien yhteiskunnallista vaikuttavuutta nyt ja tulevaisuudessa (ks. tarkemmin Suomalainen asevelvollisuus 2010).

Instituution puristus ei kuitenkaan rajautunut vain pääni sisälle, vaan kenttä minussa ohjasi analyysiä sekä mahdolliseksi oletamani että todellisen palautteen välityksellä. Kirjoittaessani pohdin, kuka oli vastuussa jostain tapahtumasta ja mitä kantahenkilökunta tutkimusyksikössä tai pääesikunnassa aiheesta ja tulkinnasta ajattelisi ja miten he reagoisivat. Olin myös oppinut projektin kirjan (Hoikkala ym. 2009) julkistamista seuranneesta keskustelusta, että varusmiesten tutkiminen herättää tunteita erityisesti aktiivireserviläisissä. Heidän mielestään tutkijat kritisoivat armeijaa turhaan tai väärällä tavalla tai olimme vääriä ihmisiä ylipäänsä puhumaan varusmiehistä. Puolustusvoimien henkilöstön puolelta vastaanotto oli kuitenkin pääosin myönteistä, vaikka kuulin toki myös heiltä tutkimukseen liittyvää negatiivista palautetta. Yhden mukaan olimme tutkineet vääränlaisia yksiköitä, toinen painotti, että myös muunlaisia kokemuksia varusmiespalveluksesta oli olemassa, ja kolmas epäili, etten ollut osannut tulkita miesten välistä huumoria oikealla tavalla. Tällaiset reaktiot ovat ymmärrettäviä. Vaikka miten suuntaisin puheeni vain varusmiehiin, tutkimus oli tehty instituutiossa, joka myös tuli samalla tutkituksi. Palautteeseen liittyen puolustusvoimilla näyttäisi olevan yleinen toimintamalli, jonka mukaan palautteeseen reagoidaan joko oikaisemalla ”väärä” tieto tai muuttamalla vääränlainen toimintatapa. Vaikka maskuliininen instituutio toisinaan näytti pahoittavan mielensä yllättävän herkästi, se myös pyrki korjaamaan toimintaansa. Minulta myös toivottiin suurempia kehittämisehdotuksia.

TUTKIMUKSEN EETTISET KYSYMYKSET

Totaalilaitoksen etnografiaan liittyy erityisiä eettisiä kysymyksiä. Tutkimusluvut, vapaaehtoisuus ja anonymiteetti muodostuvat tavalla, jonka rajoja on pysähdyttävä pohtimaan tarkemmin. Tutkimusprojektin muiden tutkijoiden kenttätöön aikana professori Klaus Mäkelä (2008) kirjoitti Kulttuurintutkimuslehteen puheenvuoron, jossa hän käsitteli etnografisen moraalien hallinnollista ennakkosäätelyä. Tällä hän viittasi yleistyneeseen tapaan arvioida ennakkoon eettisissä lautakunnissa tutkimukseen liittyviä riskejä ja sen eettisyyttä. Hän otti yhdeksi esimerkiksi tutkimusprojektimme Kajaanin kenttätöön, johon liittyen tutkijat pyysivät varusmiehiltä kirjallista lupaa tutkia tutkimustuvan nuoria palveluksen aikana. Mäkelä kysyi, miten realistista nuoren varusmiehen olisi ollut laitososuhteissa kieltäytyä tutkimuslupan allekirjoittamisesta ja miten tutkimustuvasta pois siirtyminen olisi käytännössä tehty. Hänen mukaansa yksilöllä oli todellisuudessa vähän mahdollisuuksia kieltäytyä. Hän suositteli jatkossa lupien sijaan tiedon välittämistä tutkittaville ja luottamuksen synnyttämistä kenttätöön aikana. (Mt.)

Luin artikkelin juuri ennen kenttätöni aloittamista. Päädyin siihen, että jaoin tietoa tutkimuksestani mahdollisimman paljon ja pyrin pohtimaan mahdollisia kieltäytymisiä jo ennen kenttätöön alkua. Todellisuudessa totaalilaitoksen pakkosidos yhdistyi nuorilla täysin vieraaseen ympäristöön niin, että ensimmäisinä viikkoina he olisivat helposti tottuneet ja suostuneet myös vaikkapa elefantin oleskeluun keskellä tutkimustupaa. Miten sitten varmistaa, ettei kukaan osallistunut tutkimukseen vastoin omaa tahtoaan? Rehellisesti sanottuna täysin varmaa tietoa tästä ei voi saada. Oma vastaukseni tähän ongelmaan oli mahdollisimman avoin tiedon jakaminen ja luvan pyytäminen vaiheittain.

Esittäydyin yleisesti tutkimusyksikön varusmiehille ensimmäisenä päivänä luennolla (ks. muistiinpanot esittäytymisestä, liite 4). Painotin tuolloin tutkimukseen osallistumisen vapaaehtoisuutta ja sitä, että minulta voisi tulla koska vain kyselemään tarkemmin tutkimuksesta. Jaoin tutkimustuvassa ja naisten tuvassa ensimmäisen päivän aikana jokaiselle paperin, jossa kerrottiin tutkimuksesta. Tässä paperissa oli myös yhteystietoni (ks. liite 5). Kerroin samalla sanallisesti tutkimuksesta ja siitä, miten tutkimusta tein. Seuraavana päivänä kysyin jokaiselta tutkimustuvassa ja naisten tuvassa asuvalta henkilökohdaisesti lupaa tehdä havainnot erityisesti heidän tuvassaan. Yksi nuori mietti muita kauemmin, mutta suostui lopulta pyyntööni. Hän siirtyi (ei omasta pyynnöstään) kuitenkin ensimmäisen viikon jälkeen toiseen varuskuntaan, joten havainnot kyseisestä nuoresta ovat vähäisiä. Muut nuoret ilmoittivat heti suostuvansa havainnointiin. Kävin ennen molempien haastattelujen alkua läpi haastatteluihin osallistumisen vapaaehtoisuuden. Kerroin myös, että kaikki minulle kerrotut asiat olisivat suojattuja niin, etten toisi haastatteluissa

mainittuja asioita esille varusmiespalveluksen arjessa. Pyysin lupaa siihen, että aineistoa voisivat käyttää minun lisäksi myös tutkimusryhmäni jäsenet, ja painotin, että lopullisessa tutkimusraportissa tutkittavien nimet anonymisoidaisiin. Haastattelujen yhteydessä kyselin nuorilta myös yleisiä tuntemuksia siitä, että tein havaintoja heidän arjestaan. Ensimmäiseen haastatteluun mennessä olin mielestäni saavuttanut tutkittavien luottamuksen sillä tasolla, että pystyin varmistamaan jokaisen haastatteluun osallistuvan vapaaehtoisuuden. Valitessani henkilöitä lisähaastatteluihin poimin mukaan erityisesti nuoria, joiden toimintaa olin tutkimustuvan nuorten toiminnan lisäksi kirjannut muistiinpanoihin. Tätä kautta kävin myös heidän kanssaan keskustelun vapaaehtoisuudesta ja tutkimuksen luonteesta.

Suurempi kysymys on kantahenkilökunnan vapaaehtoisuus tutkimukseni suhteen. Koska tarkoitukseni oli alun perin tutkia vain nuorten erilaisia terveyskäyttäytymisen tapoja, en ymmärtänyt instituution muiden toimijoiden vahvaa roolia terveyskäyttäytymisen muotoutumisessa. Siksi en myöskään kyselyt heiltä sen enempää lupia. Kenttätöön aikana ymmärsin asenteeni olleen naiivi ja päädyin haastattelemaan myös osaa kantahenkilökunnasta. Tässä kohtaa otin esille heidän osallisuutensa tutkimuksessa ja sen, mitä tuntemuksia tutkimukseni heissä herätti. Jos totaalilaitos tuottaa vaikeuksia vapaaehtoisuuden suhteen, samoin on myös sotilasorganisaation hierarkian laita. Olin saanut virallisen tutkimusluvan pääesikunnasta, joka oli lähettänyt myös tutkimusyksikköön tutkimuskäskyn (eli tutkimusluvan). Koetin parhaani mukaan painottaa, etten ollut puolustusvoimien tutkija, minkä kantahenkilökunta varmasti huomasi viimeistään kenttätöni alkaessa. Silti vapaaehtoisuus ja erityisesti anonymiteetti kantahenkilökunnan osalta mietitytti. Päädyin lopulta ratkaisuun, että kuvaan kantahenkilökuntaa pääosin yhtenä instituution edustajana, jolloin yksittäiset henkilöt eivät tule esille. Kohdat, joissa kantahenkilökunnan edustaja esiintyy anonymisoidulla nimellä (ks. kantahenkilökunnan edustaja Wasenius), luetutin kyseisellä henkilöllä. Näin pyrin välttämään heille niistä mahdollisesti aiheutuvaa harmia, erityisesti koska kantahenkilökunnan anonymiteetti oli instituution sisällä rajallinen.

Vaikka itse pidin tutkimusyksikön anonyymina, sain pian huomata, että instituution sisällä yksikkö ei useinkaan ollut kovin anonyymi. Yksikköni viitattiin vaikkapa seminaareissa seuraavalla tavalla: ”Ojajärvi, se sinun yksikkösi on kyllä poikkeus”. Kantahenkilökunnan kohtelu yhtenä toimijana mahdollistaa heidän ottamisensa mukaan, erityisesti koska he eivät edusta vain itseään, vaan tuovat instituutiopuheen kautta yleisemmin esille armeijan arkea. Pyrin erityisten kuvausten sijaan keskittymään kantahenkilökunnan suhteen yleisiin ja toistuviin puheisiin ja tapahtumiin.

Jos tutkimusyksikkö ei ollut anonyymi instituution sisällä, ei anonymiteettiä voi luvata myöskään varusmiesten kesken. Tutkittavat itse tunnistavat hyvin todennäköisesti itsensä, tietävät tapahtumat, joista kirjoitan, sekä tunnistavat

myös muita nuoria tutkimusyksiköstä. Tältä osin pyrin sensitiivisyyteen sen osalta, että tutkittavia kohdellaan aineistona reilusti ja niin, ettei arkaluontoisia asioita tule esille. Jätin kertomatta joitain asioita, joiden avulla nuoret olisi liian helposti voitu tunnistaa, ja parissa kohtaa käytän anonymisoituja haastatteluja niin, ettei haastattelulainasta voida yhdistää tiettyyn pseudonyymiin. Tämä tarkoittaa myös monien kiinnostavien yksityiskohtien muuttamista tai poisjättöä. Tämä on kuitenkin tarpeellista, koska katson olevani vastuussa siitä, ettei tutkimukseni tuota tutkittaville hankalia tai epämiellyttäviä tilanteita. He voivat toki olla joistain tulkinnoistani eri mieltä, mutta itse tapahtumien kuvauksen ja kerronnan osalta pyrin hienotunteisuuteen. Tämä tarkoittaa lähinnä tapaa olla tietoinen omasta tutkijanroolistani niin, etteivät kantahenkilökunta tai varusmiehet joutuisi vaikeuksiin tutkimukseni takia. Otin myös väitöskirjan kirjoittamisen loppuvaiheessa yhteyttä pariin tutkittavaan ja annoin pätkiä tutkimuksesta heille luettavaksi sekä keskustelin tekemistäni tulkinnoista heidän kanssaan. Tutkittavien anonymiuden säilyttämisessä auttaa myös aika, joka on kulunut tutkimustyön ja tutkimuksen raportoinnin välillä. Tuolloin noin 20-vuotiaat nuoret ovat nyt lähes 30-vuotiaita, ja kenttätöiden aikana sattuneet tapahtumat eivät ole enää tuoreessa muistissa.

Kenttätöiden aikana eettinen toiminta liittyi erityisesti siihen, etten tuonut nuorten minulle kertomia asioita muiden tutkittavien tai kantahenkilökunnan tietoon. Kenttätöiden alussa kantahenkilökunnan edustaja esimerkiksi koetti pitää minua informanttina sen suhteen, mitä yksikön varusmiesten kesken tapahtui. Tähän en kuitenkaan suostunut. En ollut tarkkailemassa, toimivatko he sääntöjen mukaisesti.

Sosiaalisen median ja julkisuushakuisuuden aikakaudella tekstien leviäminen verkossa voi haastaa uudella tavalla anonymisyyden rajat. Osa nuorista saattaa tavoitella julkisuutta ja haluta esiintyä tutkimuksessa julkisesti omalla nimellään. Nuoret itse voivat myös kertoa osallistumisestaan tutkimukseen ja tieto tästä voi levitä laajalle. Tutkijan tulee kuitenkin pyrkiä suojelemaan heitä mahdollisuuksien mukaan ja pitämään tutkimukseen osallistujat anonymisina. Tutkijan pitää pyrkiä kenttätöiden aikana selittämään tutkimuksen eettinen puoli niin, että nuoret ymmärtävät anonymiteetin tärkeyden itselleen ja muille tutkimukseen osallistujille.

Pyrin seuraamaan tutkimuksen jokaisessa vaiheessa yleisiä kenttätöitä koskevia tutkimuseettisiä ohjeistuksia (mm. Code of Ethics of the American Anthropological Association 2009). Niiden avulla sain tietoa ja ymmärrystä kenttätöiden yleisistä ohjeista ja periaatteista. Tämä ei kuitenkaan tuntunut aina riittävän. Pyrkimyksenä on kohdella tutkittavia niin, ettei tutkimus aiheuta heille haittaa ja että tutkittavat ovat tietoisia tutkimukseen osallistumisen eri vaiheista ja tavoitteista. Sitä, missä esimerkiksi riittävän informoinnin raja menee, ei voida määritellä suoraan yleisillä säännöillä. Seurasin omassa tutkimuksessani periaatetta, että pyrin pohtimaan rajoja ohjeiden lisäksi omien

tuntemusteni kautta. Niiden avulla huomasin, milloin jokin vaikea eettinen pohdinta vielä painoi mieltäni ja miten erilaisten pohdintojen ja ratkaisuyritysten jälkeen sain kiinni mielestäni oikeanlaisesta toimintatavasta. Viralliset ohjeistukset ovat tärkeitä tutkijan työvälineitä, mutta lopulta etnografian tutkimusetiikassa näyttäisi olevan kyse myös tutkijan omastatunnosta.

4 Kasarmielämän perusteet, lyhyt oppimäärä

Tässä luvussa tehdään lyhyt etnografinen kurkistus tutkittavien maailmaan. Sen tarkoituksena on tutustuttaa armeijaa tuntematon lukija varusmiesten arkeen, vapaa-aikaan ja sotilaallisen käyttäytymisen perusteisiin (ks. myös Salasuo 2009c, 86–114). Samalla muodostuu käsitys siitä, miksi ryhmään kuuluminen on varusmiehille niin oleellinen osa palvelukseen sopeutumista ja miten varusmiehet pitävät yhteyttä siviilimaailmaan.

Tutkimusyksikössä asui palveluksen alussa 98 alokasta. Tupia oli kahdessa kerroksessa, ja jokaiseen tupaan oli majoittautunut 8–10 varusmiestä. Jokaiselle varusmiehelle oli tuvassa oma kaappi ja sänky. Yksikössä herättiin kello kuusi. Varusmiesjohtajat avasivat tuolloin tupien ovet ja ilmoittivat minuuttimäärän, joka oli varattu aamutoimiin. Aamutoimet sai tehdä itsenäisesti ilman määrättyä järjestystä, mutta ajan umpeutuessa tuli olla käsketty vaatetus päällä tuvan jakkaralla jähmittämässä eli istumassa ryhdikkäästi. Aamutoimiin kuului aamupesu, vaatteiden vaihto ja sängyn petaus. Myös sängyn petaukselle oli tarkat säännöt. Lakanakankainen päiväpeitto tuli asetella sängylle niin, että peiton sinivalkoiset ruudut olivat suorassa ja peiton reunat oli tungettu patjan alle. Sängyn piti olla siististi pedattuna koko päivän, ja varusmiesjohtajat tarkastivat alokkaiden tupien siisteyden useita kertoja päivässä. Illalla päiväpeitto viikattiin tuvan jakkaralle neliöksi niin, että peiton ruudut olivat suorassa ja peitto oli täsmälleen jakkaran kokoinen (ks. kuva 3). Siisti punkka ja pinkka olivat yksi osa sotilaallista kurinalaisuutta, johon pyrittiin heti palveluksen alussa. Sain itse ensimmäisten päivien aikana ojennusta aiheesta: alikersantin mielestä sänkyni ei ollut riittävän siististi pedattu. Hän ilmoitti, että jos tällainen epäsoitilaallisuus toistuisi, asiasta tehtäisiin merkintä päivästäjän kirjaan. Toistuvat merkinnät johtaisivat esitutkintaan²⁹.

Kuva 3. Pinkan tarkkaa viimeistelyä.

Valokuva Anni Ojajarvi.

²⁹ Esitutkinnalla tarkoitetaan puolustusvoimissa tehtävää selvitystä epäillystä rikoksesta, sen teko-olosuhteista, sillä aiheutetusta vahingosta, siitä saadusta hyödystä, asianosaisista ja muista seikoista. Esitutkinnan suorittaa siviilimaailmassa poliisi, mutta armeijassa esitutkintaviranomaisena toimii sotilasviranomainen. (Esitutkintalaki 2011; Laki sotilaskurinpidoista ja rikostorjunnasta puolustusvoimissa 2014.)

Aamupalalle siirryttiin vasta, kun varusmiesjohtajat olivat varmistaneet, että tuvat olivat siistejä ja että kaikilla varusmiehillä oli oikea varustus päällä. Alokasaikana varusmiehet siirtyivät paikasta toiseen vain erillisten käskyjen mukaisesti. Ensin tupien jakkaroilta siirryttiin käskystä jonoon tupien oviaukkoihin, missä odotettiin seuraavaa käskyä siirtyä yksikön pihalle. Paikasta toiseen tuli liikkua nopeasti, mutta ei juosten. Ensimmäisinä päivinä pihalle siirtymistä harjoitettiin useita kertoja peräkkäin, koska varusmiesjohtajien mielestä alokkaat eivät liikkuneet riittävän ripeästi. Pihalle päästyään alokkaat järjestäytyivät marssimuotoon³⁰ ja lähtivät tahdissa marssien kohti ruokalaa eli muonituskeskusta (ruokailusta ks. tarkemmin luku 7). Ruokailun jälkeen oli usein hetki vapaata ennen ensimmäistä koulutusta. Tällaiset tauot käytettiin lepäämiseen, tekstiviestien lähettämiseen, omien eväiden syömiseen tai tupakointiin (ks. luku 8). Alokasaikana tauot olivat keskellä päivää usein melko lyhyitä, eikä niiden pituutta ilmoitettu etukäteen. Tämä teki päivän lyhyistä sosiaalisista taskuista (Hoikkala 2009b, 174–176; Salasuo 2009c, 102) ennakoimattomia. Alokkaan tuli aina olla valmis jatkamaan palvelusta parin minuutin varoitusaikalla. Itse kuvasin taukojen luonnetta tutkimusryhmälleni lähettämässäni sähköpostissa kenttätyön kolmannella viikolla näin:

Tuvisa jakkaroilla ei saa maata, eikä tyhjissä sängyissä, vääpelinpunkissa, saa olla. Näitä molempia on kokeiltu, joista toisesta oli tuloksena jakkaroiden takavarikointi alikersanttien tupaan ja toisesta merkintä päivystäjän kirjaan, joka toistuessaan johti esitutkintaan. Ainoa vaihtoehto tuvassa on ottaa maihinnousukengät pois ja maata omassa sängyssä. Tämä kuitenkin vaatii sen, että tietäisi paljon aikaa lepäämiseen on, jotta voisi laskea ehtiikö lepäämisen lisäksi myös laittaa maihareita takaisin jalkaan ja pedata sängyn. Tällaisen tiedon omaaminen on todella harvinaista, joten jos ei jaksa istua kiltisti pöydän ääressä, on helpompi suunnata tupakkapaikalle. (Sähköposti tutkimusryhmälle 28.7.2008.)

Sotilaskoulutus koostui alokasaikana luennoista, sotilaallisen käyttäytymisen harjoittelusta, fyysisestä koulutuksesta sekä aseenkäytön teoriasta ja käytännön harjoituksista. Jo ensimmäisinä päivinä oli kaksi luentoa sotilasoikeudesta ja sotilastoiminnan ohjeistuksista. Näiden luentojen aikana kerrottiin varusmiesten lainmukaiset velvollisuudet ja oikeudet. Lisäksi opimme, että armeijassa ylempiarvoisen tai esimiehen käskyä tulee noudattaa kuuliaisesti ja täsmällisesti. Luennolla opittuja asioita harjoiteltiin ensimmäisinä viikkoina käytännössä koko valveillaoloaika. Koulutuksen myöhemmässä vaiheessa metsäleirien ja käytännön sotilastoiminnan osuus lisääntyi niin, että varusmiehet viettivät usein viikon metsässä ja viikon kasarmilla. Myös vapaahetket keskellä päivää yleistyivät.

³⁰ Marssimuoto koostuu kolmesta vierekkäisestä jonoista, jotka ovat käsivarren mitan päässä toisistaan.

Päivän palveluksen aikana oli noin kahdesta kolmeen kertaa päivässä siivouspalvelus. Tämä tarkoitti tupien, käytävien ja vessojen siivoamista annettussa ajassa (usein noin 10–20 min). Määräajan umpeutuessa varusmiesjohtajat suorittivat tarkastuksen. Jos siivousjälki ei ollut varusmiesjohtajien mielestä riittävän hyvä, annettiin siivoukseen lisää aikaa (noin 5 min). Siivouspalvelun aikana kaikkien tuli osallistua omalle tuvalle määrättyjen alueiden siivoamiseen, ja esimerkiksi istuminen oli tuolloin kiellettyä.

Palvelus päättyi tutkimusyksikössä metsäleirejä lukuun ottamatta lähes joka iltana noin puoli seitsemän. Tämän jälkeen alkoi vapaa-aika, jonka keskeytti kello 21.45 miehistönvahvuuslaskenta. Tällöin tarkistettiin, että kaikki varusmiehet olivat yksikössä, päiväpeitoista tehdyt pinkat siistejä ja jokaisella varusmiehellä yöpuku päällä. Kello kymmenen alkoi hiljainen tunti, jonka aikana tuvissa liikkuminen, puhuminen, vessassa käynti ja käytävillä kävely oli kiellettyä. Varusmiesten tuli joko maata omassa sängyssään tai pysytellä televisiohuoneessa. Televisiohuoneesta sai siirtyä takaisin tupiin vasta hiljaisen tunnin päätyttyä (kello 23). Päivinä, jolloin varusmiehille oli myönnetty palveluksen jälkeen ”iltavapaa”, palveluksen jälkeisen vapaa-ajan sai viettää myös kasarmialueen ulkopuolella. Tuolloin jokaisen varusmiehen tuli ilmoittautua takaisin oman yksikkönsä päivystäjälle viimeistään kello 21.29 tai pidennetyillä iltavapailla kello 23.59 (iltavapaiden vietosta Varusmiesbaarissa ks. tarkemmin luku 9). Vapaa-aikaa oli illalla yhteensä noin kolmesta neljään tuntia.

SOTILAALLINEN KÄYTTÄYTYMINEN JA KOKONAISRUUMIS

Sotilaskäsky, -kuri ja -arvot ovat sotilasorganisaation kulttuurisia fundamentteja (Mattila & Tukiainen 2010, 109), ja ne pyrittiin opettamaan varusmiehille mahdollisimman nopeasti palveluksen alussa (Hockey 1986, 23–31; Salo 2004, 76–77). Jokaiselle varusmiehelle jaettavassa *Sotilaan käsikirjassa* kirjoitetaan sotilaskäskystä seuraavasti: ”Käskynalaisen on toteutettava täsmällisesti esimiehen hänelle antamat lailliset käskyt” (*Sotilaan käsikirja* 2008, 52).

Sotilaskäskyllä on velvoittava luonne. Sitä vastaan ei voi armeijassa asettua ilman sanktioita. Käskyn ehdottomuutta painotettiin heti ensimmäisellä luennolla. Sellaista vaihtoehtoa, että joku jättäisi käskyn täyttämättä, ei tulisi luennoilla saadun ohjeen mukaan edes ajatella. Poikkeuksena oli laiton käsky, jota taas ei saanut toteuttaa³¹. Samalla luennolla alokkaille kerrottiin, että sopeutuminen varusmiespalvelukseen edellytti ”ehdotonta kuuliaisuutta”.

³¹ Käskyn laittomuudesta tulee ilmoittaa käskyn antajalle, tai jos tämä tästä huolimatta toistaa käskyn, hänen esimiehelleen. Ei siis riitä, että sotilas sokeasti noudattaa käskyä. Ehdottoman kuuliaisuuden velvollisuuden rinnalla on vaade arvioida käskyn mahdollista laittomuutta. Sen arviointi ympäristössä, jonka toimintalogiikkaa ei ymmärrä, on alokkaille varsin haastavaa. Jokaiselle alokkaalle jaettava *Sotilaan käsikirja* (2008, 52) lisää käskyn mahdollisuuden myös soveltaa itse sääntöä: ”Käskyn voi liittyä toimintaohjeita. Alainen päättää, miten hän käskyn toteuttaa.” Tällaista soveltamisen vapautta ei kuitenkaan tuotu käytännössä esille luennoilla tai harjoituksissa.

Sotilaan käsikirjan (2008, 47) mukaan ”sotilaallisella kurilla ymmärretään annettujen käskyjen ja määräysten täsmällistä noudattamista”. Suorien käskyjen ja ohjeistuksen noudattamisen lisäksi varusmiehiltä edellytettiin sotilaallista käyttäytymistä. Alokkaan näkökulmasta ohjeet määrittyivät rajoiksi, joita sotilaselämässä tuli noudattaa. Miten sotilaan sitten tulee käyttäytyä, ja mitä yleinen sotilaallisen käyttäytymisen ohje käytännössä tarkoittaa? Luennolla sotilaallisuus sai määreitä: reipas, ryhdikäs ja asiallinen (ks. myös Jokinen, A. 2000, 172). Tarkemmin sotilaallista käyttäytymistä ei kuitenkaan alokkaille määritelty, vaan nuoret oppivat käytännön kautta, mitä sotilaallisuus eri tilanteissa tarkoitti.

Saimme konkreettisen muistutuksen sotilaskäskyn velvoittavuudesta ja hierarkkisen käskyvaltasuhteen yksisuuntaisuudesta puolitoista viikkoa palveluksen alun jälkeen. Kantahenkilökunta oli jo aiemmin samalla viikolla kyselyt, olisiko alokkaissa vapaaehtoisia, jotka haluaisivat siirtyä jatkamaan palvelustaan toiselle paikkakunnalle. Kun vapaaehtoisia ei ilmaantunut tarpeeksi, kantahenkilökunta suoritti siirroista ”arvonnan”. Siirto ja siitä ilmoittaminen konkretisoivat hyvin selvästi sotilaskäskyjen vallan varusmieheen. Kuvasin tapahtumia kenttämuistiinpanoissa seuraavasti:

Eilen meidät koottiin yksikön ala-aulaan kolmiriviin. Vapaaehtoisia toiselle paikkakunnalle siirtyviä oli ilmoittautunut vain kolme. Nuoret olivat lähes kahden viikon palveluksen jälkeen alkaneet juuri tuntea olonsa kotoisaksi ja alkoivat ystävystyä keskenään. Tutkimustuvan nuoret mieltivät tuvassa kukin vuorollaan, että jos siirto osuisi kohdalle, keskeyttäisivät he palveluksen ennemmin kuin siirtyisivät toiselle kasarmille.

Seistessämme ala-aulassa kantahenkilökunnan edustaja ilmoitti varusmiesten oikeusturvan olevan tässä asiassa huono. Hän täsmensi vielä: ”... me [puolustusvoimat] saamme määrätä missä olette, kauan olette, mitä te teette”. Kaikille kävi selväksi, ettei asiasta voinut valittaa ja että valta oli heillä. Valintojen lisäksi tässä kerrottiin hyvin konkreettisesti alokkaalle paikka. Seuraavana päivänä siirtovalinnat ilmoitettiin. Arvonta osui motivaatioitaan ja suoritukseltaan kahteen joukon heikoimpaan.

(17.7.2008 kenttämuistiinpanojen tekstistä muokattu.)

Kaksi siirtymään valittua nuorta olivat juuri ne, joiden sopeutuminen armeijaan oli muiden alokkaiden mielestä ollut vaikeaa. Toinen heistä kertoi minulle, ettei palvelus kiinnostanut ja että käskyjen seuraaminen tuntui vaikealta. Hän oli miettinyt jo aiemmin siviilipalvelukseen siirtymistä. Toinen valituista oli tutkimustuvastani. Tupakaverien mielestä hän yritti parhaansa mukaan olla sotilaallinen, mutta ei voinut levottomalle luonteelleen mitään. Kantahenkilökunta konkretisoi samalla tavoin varusmiehen aseman pariin

otteeseen alokaskauden aikana. Toinen esimerkki tällaisesta oli ensimmäisten palvelusrikerangaistusten ilmoittaminen koko yksikön varusmiesten ollessa läsnä.³² Rangaistukset toimivat julkisesti ilmoitettuina rankaisun lisäksi muille muistutuksena sotilassääntöjen velvoittavuudesta (ks. myös Asevelvollisuuslaki 2007, § 57).

Sotilaallisuuden vaatimus ja säännöt kohdistuivat usein ulkoiseen olemukseen ja ruumiin kontrolliin. Alokasajan alussa nuorille opetettiinkin täysin uudenlainen, sotilaallinen tapa seistä, kävellä ja puhua (ks. myös Hockey 2002). Varusmiesjohtajat ohjeistivat koko valveillaoloajan alokkaita oikeanlaisesta tervehtimisestä ja varustuksesta. Kulkiessamme käytävällä saimme ohjeita erityisesti pukeutumisesta. Usein jokin neljästä maastotakin vetoketjusta oli jäänyt auki, maastohousujen puntit eivät olleet siististi, maastokenkien nauhat näkyivät tai maastolippalakki oli jäänyt sisällä päähän tai ulkona taskuun. Toisinaan taas unohdimme tervehtiä sotilasarvoltaan ylempiä tai tervehtimisemme ei ollut varusmiesjohtajien mielestä suoritettu oikein. Myös puhumiseen eri tilanteissa oli määritelty erikseen annetut ja opetetut säännöt.

Jatkuva kontrolli saattoi instituution arkeen tottumattomalle nuorelle näyttäytyä yksittäisten kehon- ja puheenkorjausten sarjana, jonka järkeä tai tavoitteita oli vaikea ymmärtää. Ohjeistusten lomassa omille mielihaluille ja toiminnalle oli vain vähän tilaa. Nuorille tuntui erityisesti palveluksen alussa jäävän vain käskyjen toteuttajan rooli (Värrä 1997, 177–179). Epävarmuus uudessa ympäristössä sai nuoret (ja tutkijan) seuraamaan kirjaimellisesti annettuja käskyjä ja muiden nuorten toimintamalleja (Vertio 1984, 24–25; ks. myös Tolonen 2001, 86). Käytännössä tämä tarkoitti sitä, että ensimmäisinä viikkoina alokkaat eivät tehneet juuri muuta kuin mitä oli käsketty. Siviilihenkilöstä pieniltä tuntuvat asiat näyttivät alokkaiden näkökulmasta vaikeilta päätöksiltä, koska he joutuivat aina pohtimaan, oliko toiminta sotilaallista.

Tästä esimerkkinä voidaan pitää tapausta, jolloin vietimme eräänä lämpimänä heinäkuun päivänä taukoa luentojen välissä ulkona. Suurin osa varusmiehistä suuntasi kohti tupakkakoppia, josta alkoi pian nousta pari metriä leveä yhtenäinen savupilvi (ks. tupakoinnista tarkemmin luku 8). Jäin tupakoimattomien nuorten kanssa yksikön eteen seisomaan. Paikka oli hankala, koska sen ohi käveli kantahenkilökuntaa. Tämä aiheutti aina pientä jännitystä alokkaissa: kantahenkilökuntaa piti muistaa tervehtiä oikein, ja joutilas seisokelu tuntui heidän lähetyvillään muutoinkin vaivaannuttavalta. Koetimme löytää paikan, jossa olisimme voineet viettää vapaa-aikaa rauhassa katseilta. Ulkona vain tupakkakopissa oli penkkejä. Eräs alokas pohti, olisimmeko voineet näin kauniilla ilmalla ehkä istua maassa. Olimme saaneet viime päivinä kuulla useista meitä koskevista käyttäytymissäännöistä, mutta emme silti tienneet, miten sotilaallisen käyttäytymisen³³ ohjeistus suhtautuisi nurmikolla

³² Sini Timonen (2013) on kirjoittanut kiinnostavan ammattikorkeakoulun opinnäytetyön poissaolorikkomuksista.

³³ Sotilaallisella käyttäytymisellä tarkoitetaan yleisiä kohteliaisuus- ja käyttäytymissääntöjä, jotka koskevat varusmiehiä heidän ollessaan sotilaspuvussa, niin palveluksessa kuin vapaa-ajallakin.

istumiseen. Istuisiko sotilas maassa vai kenties vain seisoi ryhdikkäästi ulkona nauttimassa raittiista ilmasta? Koska emme osanneet päätellä, voisiko sotilas istua maahan, jäimme seisomaan paikoillemme. Käytimme runsaasti aikaa pohdiaksemme niinkin pientä asiaa kuin nurmikolla istumista. Tämä johtui siitä, ettemme osanneet soveltaa saamiamme käskyjä käytäntöön. Siviilimaailmassa oppimiamme käyttäytymissääntöjä ei voinut suoraan soveltaa palvelukseen (vrt. Salo 2004, 33). Vaikka myöhemmin osa ennen armeijaa opituista resursseista tuli paremmin käyttöön, sopeutuminen ja instituution sääntöjen sisäisen logiikan oppiminen tuotti lähes kaikille alokkaille alussa vähintään pieniä vaikeuksia.

Yksi tärkeä osa sotilaallista käyttäytymistä oli oppia toimimaan osana sotilas-yksikköä. Kehon yhtenäistä kontrollia opeteltiin marssimuodossa ja erityisesti sulkeisjärjestysharjoituksissa (Hockey 2002; Mälkki 2008; Salasuo 2009c, 104–106). Alokasaikana myös liikkuminen paikasta toiseen toteutettiin usein marssimuodossa. Sotilaista koostuvan rivistön oli tarkoitus liikkua aina samaan tahtiin kävellen tai juosten. Marssin tahdin määräsi vasemmanpuoleisen rivin ensimmäinen varusmies, jota kutsuttiin kulmamieheksi. Ensimmäisinä päivinä marssimuotoon järjestäytyminen ja marssiminen vaativat alokkailta keskittymistä ja toistuvia ohjeita varusmiesjohtajilta. Myöhemmin marssimuodossa harjoiteltiin liikkumisen lisäksi ase- ja paraatikäyttöä. Näitä harjoituksia kutsuttiin sulkeisjärjestysharjoituksiksi. Sulkeisjärjestys ja marssimuoto ovat alun perin olleet tärkeä osa sotatoimia. Niiden avulla joukkoja hallittiin ja liikuteltiin sotatilanteissa erityisesti 1700–1800-luvuilla (Hockey 1986, 22). Nykypäivänä sulkeisjärjestysharjoituksia pidetään tärkeänä osana sotilaan perustaitoja, koska ne kehittävät fyysisen kunnan lisäksi erityisesti kehon yhteishallintaa ja kuria ja mahdollistavat suurten joukkojen järjestäytyneen liikuttamisen paikasta toiseen (mt.).

Marssi- ja sulkeisharjoitusten avulla alokkaat oppivat toimimaan täysin yhtäaikaaisesti, ikään kuin rivistö olisi vain yksi yhteisesti liikuteltava sotilas, kokonaisuus (Hockey 2002; ks. myös Salo 2008, 39). Kokonaisuuteen käsite kuvaa laajemminkin sitä yhtenäisyyden tilaa, jonka sotilaskoulutus saa aikaan. Yksilö häviää vähitellen yhdeksi koneiston osaksi. Kokonaisuuteen oli läsnä myös sotilaan käyttäytymisohjeissa. Luennoilla painotettiin useaan otteeseen sitä, miten varusmiespalveluksessa ”yksilö väistyy ja tilalle tulee ryhmä”. Perusteluna ryhmän ensisijaisuudelle oli yleinen ryhmätoiminnan tehokkuus ja ryhmähengen nostaminen. Ajoittain kantahenkilökunta vetosi myös ”talvisodan henkeen” (ks. Virkkunen 1941; Mälkki 2008) ja siihen, miten ”kaveria ei jätetä” -ajatuksen tuli olla varusmiesyhteisön perusohje. Esimerkkinä käytettiin sotaa, jossa oman ryhmän huomiotta jättäminen ja käskyjen noudattamattomuus voisi pahimmillaan tarkoittaa jonkun ihmisen kuolemaa. Myös varusmiespalveluksen tavoite on suunnattu kokonaisuudelle. Koulutuksen tavoitteena on ”kouluttaa taistelutahtoinen ja sotakelpoinen sodan ajan jouk-

ko tai sen osa” (*Sotilaan käsikirja* 2008, 16). Alokkaista pyritäänkin muodostamaan mahdollisimman nopeasti ryhmä, joka toimii yhdessä (Gal 1986, 104). Mahdollisissa sotatilanteissa yhdenmukaisuus ja ennalta tarkkaan määritellyt toimintamallit lisäävät ennustettavuutta ja sitä kautta todennäköisyyttä pysyä yhdessä (Kovitz 2003, 5–6) ja selvitä sotatilanteesta hengissä (Hockey 2002).

VAPAA-AIKAA SOTILASPUVUSSA

§ 58: Palveluksessa olevalla on oikeus riittävään lepoon sekä virkistystä varten tarpeelliseen vapaa-ajkaan, jota sotilasviranomaisen luvalla voidaan viettää myös palveluspaikan ulkopuolella (Asevelvollisuuslaki 2007).

Armeijassa aika, jonka sai viettää vapaasti, oli määrätty minuutin tarkkuudella. Myös se, missä ja miten vapaa-aikaa sai viettää, oli osin rajattu etukäteen. Silti vapaa-aika antoi mahdollisuuden keskittyä omiin harrastuksiin ja kiinnostuksen kohteisiin ja tutustua varusmiestovereihin paremmin kuin palveluksessa. Ystävyysuhteet syntyivät ja syvenivät monesti juuri yhdessä vietetyn vapaa-ajan kautta (Aaltonen ym. 2011). Toisin kuin päivän palveluksessa, vapaalla oli mahdollista itse valita seuransa.³⁴ Suurin osa tutkimusyksikön nuorista vietti vapaahetket omien tupakavereidensa tai tupakkapaikalta saamiensa ystävien kanssa. Vapaa-aika oli toisaalta myös hetki, jolloin oltiin yhteydessä siviilimaailmaan ja sinne jääneisiin ystäviin ja sukulaisiin. Tässä luvussa tarkastellaan varusmiesten vapaa-aikaa ajan, tilan ja toiminnan näkökulmista. Nuorten erilaisia suhteita siviiliin tarkastellaan tarkemmin kahden esimerkin avulla. Näistä ensimmäinen keskittyy tyttö- ja poikaystäviin ja toinen siihen, miten nettiyhteys voi osaltaan tehdä armeijan ja siviilimaailman rajan aiempaa liukuvammaksi. Luvun tarkoituksena on antaa yleiskuva varusmiesten vapaa-ajasta, sillä se on terveyteen liittyvien yksilöllisten valintojen kannalta keskeistä aikaa.

Vapaa-ajan raamit

Varusmiehet olivat tarkkoja omasta vapaa-ajastaan. Jos vapaa-aika uhkasi lyhentyä, syntyi varusmiesten keskuudessa äänekkästä vastustusta ja valittelea silloinkin, kun kyse oli vain lyhyistä hetkistä. Esimerkiksi päivittäisten siivouspalveluiden yhteydessä naisvarusmiehet oli määrätty viemään kaikkien varusmiesten käyttämät siivousrätit yksikön alakertaan pestäviksi. Naiset kyseenalaistivat annetun tehtävän, koska se tarkoitti naisille muihin varusmiehiin verrattuna paria minuuttia pidempää siivouspalvelua. Tämä lisäaika oli pois omasta ajasta. Naisten mielestä pelkkä vapaaehtoinen palvelukseen hakeutuminen ei voinut olla syy siihen, että heiltä vaadittiin palvelustehtävien

³⁴ Siviilistävien tapaaminen oli kuitenkin rajoitettu tiettyyn aikaan ja paikkaan, ja erilaisten aikataulujen takia muiden kuin oman yksikön varusmiehiäkin saattoi olla vaikea saada kiinni.

suorittamista vapaa-ajalla. Rättien vieminen ei ollut raskasta tai vaikeaa, vaan kyse oli siitä, että oma aika oli kaikille varusmiehille niin kallisarvoista, ettei siitä haluttu luopua edes minuuteiksi. Vapaa-aika oli varusmiehen oikeus, jota suojeltiin tarkkaan. Naisten miehiä pidemmässä siivouspalvelussa ei myöskään toteutunut varusmiesten kesken tärkeä tasavertaisuuden periaate (ks. myös mm. luku 5, 117).

Toimintaa ei vapaa-ajalla ohjattu säännöin, mutta sotilaallisen käyttäytymisen vaatimus ulottui myös vapaa-aikaan. Lisäksi kantahenkilökunnalla oli epävirallisempia odotuksia sen suhteen, mitä varusmiesten toivottiin vapaa-aikana tekevän. Varusmiehiä kannustettiin erityisesti liikkumaan, ja 15 vapaa-ajalla tehdyn liikuntakerran jälkeen sai anoa kuntoisuuslomaa eli vapaapäivää. Mahdollisuuksia fyysisesti aktiivisen vapaa-ajan viettoon oli varusmiehille tarjolla runsaasti. Kasarmilla oli punttisali ja hyvät lenkkipolut ja kasarmialueen vieressä vapaasti käytössä oleva jalkapallokenttä. Varusmiestoimikunnat järjestivät varusmiehille liikuntakerhoja. Halutessaan nuori pystyi käyttämään vapaa-aikansa urheilun (ks. tarkemmin Wessman 2010; Salasuo 2009a, 336–340).

Monille toimeettomana oleminen oli kuitenkin liikkumista mielekkäämpi vapaa-ajanviettotapa (vrt. nuorten vapaa-ajasta Aaltonen ym. 2011, 44). Toimeettomuus ja omaehtoisuus antoivat hengähdystauon totaalityön ulkoapäin säänneltyyn ja aikataulutettuun päivään. Vain harva tutkimusyksikön varusmies oli mukana organisoidussa vapaa-ajan toiminnassa. Poikkeuksena tästä olivat nuorten yksittäiset uimahallireissut tai punttisalilla käynnit. Organisoidun toiminnan vastaisuus on tullut esille myös muissa nuorison vapaa-aikaa koskevissa tutkimuksissa. Tutkija Sanna Aaltosen ja kumppanien (mt., 25) mukaan ”[m]itä organisoidummasta tai institutionaalisemmasta ajankäytöstä on kyse, sitä vähemmän se siis tuntuu omalta” (ks. myös Myllyniemi 2009). Nuoret kuvasivat toimeettomuutta ”rötväämiseksi”³⁵, joka tarkoitti omassa punkassa makoilua, nukkumista tai vaikkapa tietokoneella pelaamista.

Ojajärvi: Joo. Entäs tota, käyt sä iltapalalla?

Lauronen: En.

Ojajärvi: Et oo käynny kertaakaan?

Lauronen: Kerran oon käynny.

Ojajärvi: Miks et käy?

Lauronen: En mää jaksa. Kyllä mä pärjään sillä mitä mää syön.

Mielummin rötvään punkalla ja vähän lepäilen ja, saa hetken omia ajatuksiaan sillei, ettei tarvi miettiinä, et koko ajan olla skarppina koska huudetaan tuolla.

(1. haastattelu 20.8.2008.)

³⁵ Vuonna 1984 ilmestynyt sotilasslangisanakirja määrittelee rötväilyn/rötväilyä yleisesti epäsoitilaalliseksi käytökseksi, vetehimiseksi, palveluksen kartteluksi (Penttinen 1984, 215–216).

Varsinkin alokasajan alussa jatkuvien sääntöjen ja ohjeistuksen vastapainoksi vapaa-ajalla haluttiin olla hetki paikallaan ilman, että oli pakko miettiä sotilaallisen käyttäytymisen sääntöjä, ”olla skarppina” tai johtajien ohjennusten alaisena. Alokaskauden pitkät päivät olivat väsyttäviä ja psyykkisesti sekä fyysisesti (ks. Santtila 2003) kuormittavia, mikä vähensi aktiivista vapaa-ajan toimintaa. Myöhemmin erikoiskoulutuskaudella koulutuksessa oli hetkiä, jolloin oleskeluaikaa oli varusmiesten mielestä jopa liikaa.

Fyysinen liikkuminen kasarmilla ja sen ulkopuolella oli vapaa-aikoina palvelusta vapaampaa, mutta silti kontrolloitua. Vain toisinaan saaduilla iltavapailla oli mahdollisuus poistua kasarmilta. Poikkeuksena Parolannummella oli toinen sotilaskoti, joka sijaitsi kasarmin välittömässä läheisyydessä, porttien ulkopuolella. Tämä sotilaskoti antoi mahdollisuuden tavata omia siviilistäviä normaaleina iltoina. Poistuttaessa vapaa-aikana yksiköstä tuli ilmoittaa yksikön ala-aulassa istuvalle päivystäjälle, mihin oli matkalla. Kaikkien varusmiesten sijainti oli nähtävissä yksikön ala-aulan seinällä olevasta taulusta.

Tilalliset ratkaisut ja fyysinen ympäristö sekä ymmärrys siitä, mihin tila on tarkoitettu, suuntaavat ihmisen tapaa käyttää tilaa. Ne vaikuttavat muun muassa siihen, missä kohdassa tilaa oleskellaan ja missä kohtaa vain kävellään paikasta toiseen. (Raittila 2009, 231–232; ks. myös Haarni ym. 1997.) Armeijan fyysinen ympäristö on hyvin pelkistetty ja suuntaa olemisen sijaan liikkeeseen. Poikkeuksen muodostivat sotilaskoti, tupakkakopit, oma tupa ja iltaisin televisiohuone. Ne määrittivät rauhallisen oleskelun, hengailun³⁶ tiloiksi (ks. tupakoinnista luku 9 ja sotilaskodista luku 7).

Tiivis yhteisasuminen tuvissa pakotti lähes jatkuvaan yhdessäoloon. Muiden läsnäolo ei kuitenkaan tuntunut häiritsevän nuoria, vaan sosiaalisuuden koettiin pääosin vain tukevan palveluksessa jaksamista. Vaikka kaikki eivät osallistuneet tuvan keskusteluihin (ks. turpakäräjistä Hoikkala 2009b, 132), niissä saattoi olla mukana myös kuuntelijana. Eräs naisvarusmies vertasi tuvan keskusteluja televisioon. ”Se on meidän oma televisio tai se kun kuuntelee muitten [keskusteluja], se korvaa sen [television].” Jos varusmies kaipasi rauhaa, sille piti raivata tila. Oma tilaa saattoi hakea vetäytymällä yhteisistä tiloista fyysisesti (ulkoilma, punttisali, lenkkipolku, kuivaushuone), henkisesti (nukkuminen, lukeminen) tai äänitilallisesti (musiikin kuuntelu kuulokkeilla) (ks. kuva 4).³⁷

³⁶ Hengailu oli hitaasti tekemistä tai lähes tekemättömyyttä näissä paikoissa (Kuusisto-Arponen & Tani 2009). Rövviily viittasi vielä vähempään tai hitaampaan toimintaan ja tapahtui useimmiten joko omassa sängyssä tai tupakkakopissa.

³⁷ Itse en sopeutunut yhtä hyvin intensiiviseen yhdessäoloon, ja toisinaan jatkuva kentällä olo ja muiden läsnäolo tuntui raskaalta. Olin saanut kenttätöiden ajaksi käyttööni aiemmin siivouskomerona toimineen ikkunattoman huoneen. Vaikken ehtinyt kenttäjakson aikana kovin montaa kertaa huoneessa olla, käytin huonetta toisinaan soittaessani työ- ja henkilökohdaisia puheluita tai vain vetäytyäkseni hetkeksi muiden luota. Lyhytkin oleskelu huoneessa pöydällä maaten auttoi minua jaksamaan kentän intensiivistä yhdessäoloa paremmin. Varusmiehillä ei ollut samanlaista mahdollisuutta yksityisyyteen.

Koski (naisvarusmies): Yks kerta mä menin kyl puhuun kuivaushuoneeseen. Sinne tuli porukkaa hakee kamaa. Yleensä, jos haluat [omaa rauhaa], niin sit johonki kirjastoon tai sit mennä tonne ylös. Mutta ei sielläkään voi oikeen puhua puhelimes. Jos puhuu puhelimes tuvassa, niin siin kaikki kuulee.

(1. haastattelu 18.8.2008.)

•••

Mustonen: No jos lenkille lähtee niin siinä saa setviä omia ajatuksia ja lehteä voi mennä lukemaan, siinä saa olla suht koht rauhassa, ni ...//... Kyllä sitä välillä, sellanen kun maaseudulla asun niin siihen omaan rauhaan on ehkä vähän totunutkin sitten, niin välillä tulee sellainen olo että ihan hyvää.

(1. haastattelu 20.8.2008.)

•••

Sinivuori (naisvarusmies): No joo, se on kyllä ehdottomasti, et lenkit on sitä omaa aikaa ja just sillei niinku, ottaa vaikka jotkut päikkärit et laittaa ne laput korville [kuuntelee musiikkia korvalapuilla] ja sitten nukkuu sillon omalla ajalla. Joo ei sitä omaa rauhaa, ei sitä täällä niinku oikeen oo. Mutta ei se oo ollu mikään iso ongelma todellakaan.

(1. haastattelu 18.8.2008.)

Suhde siviilimaailmaan

Eräs tapa palautua palveluspäivistä oli viettää hetki ”oikean elämän” ystävien, tyttöystävän tai lähellä asuvien sukulaisten kanssa. Tällä tavoin pääsi hetkeksi eroon totaalityöstä ja muista varusmiehistä.

Kuva 4. Oma punkka tarjosi hetken rauhaa varusmiesryhmästä.

Valokuva Anni Ojajärvi.

Harju: No, siihen on ihan hyvät niinku just iltavapaat ja tollaset et lähtee kaupunkiin moikkaan sitten vaikka ihan muita frendejä, oikeen elämän kavereita.

(1. haastattelu 17.12.2008.)

•••

Vuori: No se menee mun oma aikani oikeestaan siihen, että joko mä meen nukkumaan, et siin on niinku oma aika, tai sitten mä soitan mun muijan hakeen, kun me lähetään sen kaa pörräilee niin siinä mä saan aikaa [itselle].

(1. haastattelu 27.8.2008.)

Armeijaan sopeutumisessa on kyse paljolti siitä, miten nuori osaa ratkaista siviilielämän ja sotilaselämän välisen jännitteen näiden maailmojen erotessa toisistaan melkoisesti (vrt. Goffman 1961). Totaalilaitoksessa ulkopuolinen elämä etääntyi vähitellen, sillä päivän aikana tapahtuva toiminta sijoittui tiiviisti instituution sisälle tai sen välittömään läheisyyteen (ks. tarkemmin luku 2; myös Aikko 2010, 34). Naisvarusmiehet kertoivat viikonloppuvapaiden jälkeen palaavansa tyytyväisinä kasarmille, koska siviiliystävät eivät jaksaneet kuunnella armeijajuttuja, eikä heille löytynyt luonnollista tapaa kertoa kuumusia, koska heidän elämässään kaikki liittyi jollain tapaa armeijaan. Saman huomasi muut varusmiehet.

Alikersantti ja Rantanen kertoivat siitä, miten vaikeaa on olla puhumatta inttitarinoita siviilissä. Rantanen oli päättänyt, ettei puhu tyttöystävälleen inttijuttuja, mutta huomasi sen olevan mahdotonta. Saman huomasi itse perjantaina kun tapasin Niilon ja Tuuren [tutkijan perheenjäseniä], että inttitarinat on se, mitä nyt on pää täynnä, kun kerran siellä on 24 h, eikä uutisia juuri näe ja kuten Rantanen sanoi, vaikea muistella mitä tätä ennen tapahtui.

(Kenttämuistiinpanot 13.7.2008.)

Varusmiespalvelus on kokemuksena intensiivinen ja tiivis. Yhteyttä siviiliin ei aina jaksanut ylläpitää. Varusmies Karhunen ilmaisi tämän haastattelussa viittaamalla kahteen eri maailmaan: ”Tää on tää maailma ja sit on se [siviili-maailma]”. Hän kertoi, ettei jaksanut raskaan päivän jälkeen olla yhteydessä siviiliin jääneeseen maailmaan. Tunnetta siviili-maailmasta eriytyneestä elämästä lisäsi uutispimento. Päivän lehti ja televisiouutiset olivat sotilaskodista saatavilla, mutta hyvin harva nuori käytti vähäisen vapaa-aikansa lehtien lukemiseen.

Nuoret, joilla oli tyttö- tai poikaystävä, pitivät kuitenkin heihin yhteyttä usein päivittäin. Tutkimustuvan kahdeksasta varusmiehestä viisi seurusteli ja yhdellä oli lapsi. Armeijan henkilöstö suhtautui tyttö- ja poikaystäviin hie-man ambivalentisti. Varusmiehille kerrottiin kenttätyöni aikana useaan otteeseen sopeutumisongelmien johtuvan pääosin juuri siviilipuolen ongelmista ja erityisesti parisuhdeongelmista. Tätä lausumaa tukevat myös tutkimukset,

jotka kertovat, että nuori, joka ei ole parisuhteessa, sopeutuu varusmiespalvelukseen parisuhteessa olevaa helpommin (Salo 2008, 134–139, 149, 178). Varusmiehiksi ei kuitenkaan voi valikoida vain nuoria, jotka eivät seurustele, eikä nuoria voi käskää lopettamaan parisuhteitaan. On mielenkiintoista, että parisuhde nähtiin haittatekijänä. Sama ei varmasti päätisi, jos kyseessä olisi esimerkiksi työelämän tutkimus. Tulos, joka kertoisi parisuhteettomien sopeutuvan työelämään perheellisiä paremmin, herättäisi varmasti laajempaa keskustelua tuloksen yhteiskunnallisesta merkityksestä ja siitä arvopohjasta, johon yhteiskuntamme nojaa. Varusmies tutkimuksissa päähuomio on perustehtävissä eli sotilaskoulutuksessa, jolloin siviilimaailman suhteita tarkastellaan vain tutkimuksen taustamuuttujina. Vaikka parisuhteettomat miehet määrittävät ideaalivarusmiehiksi, he näyttäytyvät muissa tutkimuksissa pikemminkin yksinäisinä ja syrjäytymisvaarassa olevina (ks. Ojala & Kontula 2002; ks. kuitenkin Mäkinen, A. 2008).

Armeija pyrki valmistamaan nuoria parisuhteelle haasteelliseen varusmiespalvelusaikaan. Palveluksen alkupuolella järjestettiin ”Sinä, minä ja puolustusvoimat” -päivä, jolloin seurustelukumppanit pääsivät tutustumaan varuskuntaan. Päivän tarkoituksena oli ymmärtääkseni selvittää seurustelukumppaneille, mitkä ovat palveluksen tavoitteet ja yleiset rasitteet parisuhteelle. Myös terveydenhuollon henkilöstön pitämällä tunnilla saimme kuulla näkökulmia varusmiesten parisuhteisiin. Luennon pitäjän mukaan ei kannata välittää, jos parisuhde ei kestä palvelusta. Parisuhteita ehtisi hänen mukaansa tulla ja mennä nuorilla vielä useaan otteeseen. Parisuhteessa elävälle miehelle oma kumppani on kuitenkin tutkimusten mukaan usein tärkein emotionaalisen tuen lähde (mm. Paajanen 2003). Myös monelle tutkimusyksikön varusmiehelle yhteys seurustelukumppaniin näytti olevan tärkeä tuki ja palveluksessa jaksamisen ehto. Henkilöstön asenne kertoi mielestäni kevyestä suhtautumisesta nuorten ihmisten parisuhteisiin. Samaa pohdimme tutkimuksen tekemisen aikaan kollegan kanssa.

Useita kertoja ja monella suulla varusmiehille toisteltiin, että ”mikäli tyttöystävä jättää armeijan takia, ei suhde ole kestävä”. Tutkijakollega Ojajärvi puuskahti myöhemmin vastaavan puhettavan toistuessa Parolassa, että ”onpa melkoinen näkökulma jätkien parisuhteeseen”. Debatoimme teemasta ja esiin nousi erityisesti se, kuinka loukkaavana useat jampat pitivät oman parisuhteensa vähätelyä. Useat heistä seurustelivat vakavissaan, asuivat yhdessä tyttöystävänsä kanssa ja olipa joillakin jo lapsiakkin. Miesten reaktiot ovat hyvin ymmärrettäviä, sillä he katsovat armeijan olevan este parisuhteelle, ei toisinpäin.

(Salasuo 2009c, 99.)

Vaikka tutkijoiden korviin kyseinen kommentti särähtikin, osa nuorista kertoi olevansa samaa mieltä luennolla esitetyn väitteen kanssa. Nämä nuoret nä-

kivät armeija-ajan koettelemuksena, joka määritteli parisuhteen lujuu- den. ”Mulla oli just se idea, että jos suhde ei kestä armeijaa, niin sitten se ei [selviä muutenkaan]”, kiteytti eräs nuori asenteensa varusmiespalveluksen aikaiseen parisuhteeseen.

Osa siviilisuhteista oli luonteeltaan sellaisia, etteivät ne näkyneet tai kuulu- neet armeijassa kuin vilaukselta. Vaikka eräällä tutkimustuvan nuorella oli ko- tona pieni lapsi, ei tuvassa kuultu vauvajuttuja. Ainoastaan haastattelussa asiaa sivuttiin, ja pariin otteeseen otin asian lyhyesti puheeksi ollessani hänen kans- saan kahden kesken. Samalla tavoin varusmiehet tiesivät puolitoistavuotiaasta pojastani, mutta tutkimustupalaiset ottivat aiheen esille vain kerran. Tuolloin varusmies Hakala kysyi minulta naljailun muodossa: ”Miten sä voit olla pie- nen lapsen äiti, kun sä kiroilet noin paljon?” Syytin kiroilusta seuraani, ja asian käsittely jäi siihen. Naisten tuvassa lapsestani puhuttiin useampaan otteeseen, mutta keskustelut ajoittuivat usein joko lomien alkuun tai lomalta paluuseen. Isyys ja äitiys eivät tuntuneet kuuluvan puheenaiheina armeija-arjen keskelle.

Nettiyhteisöjä

Monet siviilimaailmaan kuuluvat toiminnot, kuten sosiaalisen median ja kännykän käyttö, oli rajattu varusmiespalveluksessa vapaa-ajalle. Koska pu- helimien käyttö oli päivän aikana virallisesti kiellettyä, keskellä päivää joutui viestittelemään salaa. Tutkimustuvan Rantasen löysikin päivän aikana monta kertaa tuvan kaapin oven takaa piilosta. Hän viestitteli salaa tyttöystävälleen, ja erityisesti leireillä viestien vaihto näytti olevan tiivistä. Kun nuoret tuovat tie- totekniikkaa varuskuntaan, siviilimaailma liukuu aivan uudella tavalla osaksi vapaa-aikaa, mikä kyseenalaistaa siviilin ja palveluksen välisen tiukan kahtia- jaon (ks. myös luku 2). Vaikka päivän palvelus kasarmilla ja metsäleirit pa- kottivat tiiviiseen varusmiehenä oloon, illan vapaa-aika antoi mahdollisuuden tiiviimpään yhteydenpitoon siviilimaailman kanssa. Myös internetin keskus- telufoorumeilla ja blogeissa vaihdetaan armeijakokemuksia ja osallistutaan kol- lektiivisen armeijatarinan kerrontaan (ks. tarkemmin liite 1).³⁸

Hyvä esimerkki teknologian aikaansaamasta muutoksesta siviilimaailman ja palveluksen suhteessa oli tutkimustuvan varusmies Korpi. Hän sai palautet- tua yhteyden omaan siviiliyhteisöönsä heti palveluksen kolmannella viikolla, kun tupiin oli lupa tuoda omat tietokoneet.³⁹ Palasin ensimmäiseltä lomalta

³⁸ Teknolaliaitteiden avulla voitiin lisätä vuorovaikutusta ja sosiaalisuutta myös tupakavereiden kesken. Tuvassa kuun- neltiin tietokoneelta yhdessä musiikkia ja jaettiin armeijakuvia. Armeijassa otetut valokuvat ja videopätkät olivat tärkeä yhteisöllisten muistojen jakamisen muoto. Vapaa-ajalla varusmiehet järjestivät toisinaan elokuvailtoja, joissa kokoonnuttiin pienellä porukalla jonkun tupaan katsomaan tietokoneelta yhdessä elokuvaa. Usein koneessa pyöri amerikkalaisia sotaelo- kuvia. Iltaa voitiin myös viettää varusmiesjohtajilta lainattujen pelikonsolien parissa. Toisaalta multimediavälineiden ja puhelimen avulla voitiin myös tehdä eroa totaalilaitokseen ja sosiaalisuuteen vetäytymällä yksin niiden ääreen.

³⁹ Tutkimusyksikössä oli lupa käyttää omia tietokoneita, kunhan oli tehnyt tarvittavan lupa-anomuksen. Käytännössä tämä tarkoitti sitä, että kaksi viikkoa palveluksen alun jälkeen nuoret alkoivat tuoda omia tietokoneitaan kasarmille, ja tietoko- neet olivat tämän jälkeen monille keskeinen osa vapaa-ajan viettoa.

kahden viikon palveluksen jälkeen sunnuntaina 21.7.2008 kasarmille hyvissä ajoin. Tutkimustupalaisista ainoastaan Korpi oli ennen minua paikalla. Vaihduani armeijavaatteet päälle siirryin tutkimustupaan kyselemään Korven mielteitä kasarmille palaamisesta. Hän sanoi paluun olleen helppo. Korpi oli aiemmin kertonut olevansa ”tietokonenörtti”, millä hän tarkoitti aktiivista tietokoneharrastusta ja -pelaamista. Hän pelasi tietokonepelejä nettiryhmässä, joka edellytti useiden tuntien päivittäistä läsnäoloa. Koska hän ei varusmiespalveluksen alussa päässyt pelaamaan näin aktiivisesti, hän koki tippuvansa tästä itselleen tärkeästä sosiaalisesta verkostosta. Tämän selostettuaan hän tokaisi, että ”saman tien sitä on sitten täällä [armeijassa]”, jossa nyt oli kavereita ja sosiaalista toimintaa.

Korven siirtyä siviilielämästä armeijaelämään oli sosiaalisten suhteiden osalta nopea, vaikkei täysin vaivaton. Alun jännitys sai Korven miettimään, pystyisikö hän sopeutumaan palvelukseen. Ensimmäisen viikon jälkeen jännitys kuitenkin väheni. Vaikka hän oli ennen armeijaa viettänyt useita tunteja päivästä tietokoneen ääressä ja pitänyt lähes kaikkiin ystäviinsä yhteyttä pääosin verkon välityksellä, sopeutumisongelmat liittyivät enemmän sotilaallisen toiminnan oppimiseen kuin nettiriippuvuuteen tai Korven sosiaalisiin taitoihin. Hän oli positiivisesti yllättynyt, että ”täällä on näinkin mukavia ihmisiä”. Vaikka Korpi oli tutkimustuvan hiljaisin mies, hän sopeutui tuvan sosiaalisuuteen hyvin. Eniten vaikeuksia hänelle aiheuttivat sotilaallisen toiminnan täsmällisyys, oman punkan pikkutarkka petaus ja muut sotilaskoulutukseen kuuluvat asiat, joissa hän sai kuitenkin apua muilta tutkimustupalaisilta.

Alokaskauden puolivälissä Korpi sai tietokoneen kasarmille ja pääsi aktiivisemmin mukaan nettiyhteisöönsä. Hän vietti iltaisin kasarmilla kahdesta kolmeen tuntia tietokoneen ääressä. Korpi kuvasi toisessa haastattelussaan alokaskauden puolivälin jälkeistä elämää kasarmilla ja netin äärellä seuraavasti:

Ojajärvi: No miten vapaa-aika menee kasarmilla?

Korpi: No ihan mukavasti, aina sotilaskodissa tällei ja, sit mä oon aika, mul on toi kannettava ja sit mul [on] se mobiilinetti ni mä oon aika paljon siinä.

Ojajärvi: Aijaa, sul on se? No sä oot päässy sitte, sun nettimaailmaan taas takas?

Korpi: Joo.

Ojajärvi: Ootko?

Korpi: Oon aika paljon ja tuolla [varuskuntasairaalan] osastolla, mä olin siellä 8 tuntia päivässä aina koneella.

Ojajärvi: Nii mä muistan et sä puhuit viimeks siitä et netti, onks ne sit pelejä tai maailmoita tai...

Korpi: Joo.

Ojajärvi: ... yhteisöjä niin tota, miten sä niitä kuvaat niin tota, et niis on vähän sillei et jos käy vaan silloin tällöin ni ne ei oo niinku...

Korpi: Joo ne ei oo sitte, mä oon aika, niinku tipabtanu sieltä, kun sinne on tullu, sieltä on lähteny ihmisiä, sinne on tullu lisää ihmisiä.

Ojajärvi: Joo. No mites nytte, oot sä päässy?

Korpi: No oon mä aika hyvin päässy sillein että niinku mikä on meno ja tällein että.

Ojajärvi: Oot sä iltaisin sitten kuinka monta tuntia tietokoneella?

Korpi: Öö niinku kotona vai täällä?

Ojajärvi: Täällä.

Korpi: Täällä mä oon, no, joku ehkä, kahdesta kolmeen tuntia.

Ojajärvi: Joo et aika paljon niinku iltavapaat menee siihen.

Korpi: Nii.

Ojajärvi: Entäs sitten kotona?

Korpi: No kotona mä oon silleen, heti kun nousen ehkä, niinkun lomilla joskus kymmenen pintaan nousen ylös, avaan tietokoneen, meen suihkuun, meen koneelle, oon siinä ehkä kello kahteen asti yöllä.

(1. haastattelu 18.9.2008.)

Asepalvelus ei syrjäyttänyt Korpea täysin nettiyhteisöstä, vaan pienen tauon jälkeen nämä kaksi hyvin erilaista maailmaa lomittuivat taas sujuvasti toisiinsa. Haastattelussa Korpi kertoi saaneensa paljon ystäviä armeijassa, mutta hän oli tyytyväinen siihen, että oli pystynyt pitämään yhteyttä myös internetyhteisöön. Siviilisuhteet ja armeijasuhteet toimivat Korvella hyvin rinnakkain.

Korpi ei tehnyt suurta eroa nettiyhteisöiden ja niin sanottujen irl-yhteisöiden (in real life) välille (ks. Castronova 2005). Hänen ystävänsä olivat netissä, mutta hän tapasi heitä toisinaan myös kasvokkain. Netti tarjosi yhteisöllisen kentän, jolla hän jutteli ystävien kanssa arkipäivän asioista. Korpi kertoi myös eräänlaisista virtuaalikotibileistä, joissa jokainen osallistuja joi alkoholia oman kotitietokoneensa äärellä. Nettiyhteisöjen tai -yhteisöllisyyden karkea erottaminen kasvokkain tapahtuvasta yhteisöllisyydestä ei tuntunut Korven kokemusmaailmassa luonnolliselta. Samaa on pohtinut yhä useampi tutkija: internet on väline, ei oma maailmansa (Pasanen 2010). Rajat kasvokkaisen ja virtuaalielämän välillä hämärtyvät, ja internetin erilaisista maailmoista tulee luonnollinen osa arkea (Castronova 2005, 260). Armeijan arkikin limittyi nettiyhteisön kanssa sujuvasti päällekkäin ilman suurempia hankaluuksia. Ellei varusmiesten eristämistä siviilimaailmasta nähdä itsetarkoituksellisena (vrt. Goffman 1961, 15), voivat virtuaaliyhteisöt tukea osaltaan palveluksessa jaksamista siinä missä varusmiestoveritkin. Erityisesti varusmiesryhmässä marginaaliin tai sen liepeille jääville nuorille yhteydet siviilimaailmaan ja aiempiin sosiaalisiin ryhmiin voivat osoittautua erityisen tärkeiksi (ks. luku 5).

Ennen tutkimuksen analyysiosioon siirtymistä esitellään lyhyesti tutkimuksessa usein esiintyvät nuoret. Vaikka jokainen haastatteluun osallistunut nuori on mukana aineistossa, toiset nuoret tulevat lukijalle muita tutummiksi. Kuvausten tarkoitus on auttaa lukijaa tutustumaan nuoriin ja helpottaa analyysilukujen lukemista. Nuorista 23 osallistui tutkimushaastatteluun. Kahdeksaa nuorta haastateltiin vain kerran, kolmeatoista nuorta kahdesti ja kahta kolmeen otteeseen. Yhteensä haastatteluja kertyi 39 kappaletta. Tekstin luettavuutta parannetaan myös viittaamalla harvemmin esiintyviin nuoriin ajoittain ilman anonymisoituja pseudonyymejä.

TUTKIMUSTUVAN NUORET MIEHET (8 kpl)

Heino (12 kk kestävä johtajakoulutus): Iloinen virnuilija, joka koetti päästä armeijassa vähällä aina kun se suinkin oli mahdollista. Sai kipeytyneiden nilkkojen takia alokaikanaan pitkän vapautuksen raskaista harjoituksista, mutta tupalaiset epäilivät oireiden olevan keksittyjä. Ei syönyt salaattia, koska se oli ”pupujen ruokaa”. Terveysvalistus oli hänen mukaansa ”neiteilyä”. Käytti nuuskaa ja tupakoi toisinaan.

Lauronen (6 kk palvelus keskeytyi): Tuvan sosiaalinen huumorimies oli nuorempana harrastanut liikuntaa aktiivisesti, mutta se oli hänen omien sanojensa mukaan jäänyt, kun elämään tulivat ”viina, naiset ja musiikki”. Palveluksen alussa Laurosella oli vaikeuksia keskittyä koulutukseen, vaikka hän olisi kovasti halunnut suorittaa palveluksen ja pärjätä hyvin. Palvelus keskeytyi kuitenkin heti alokasajan jälkeen. Tupakoi päivittäin ja joi runsaasti alkoholia viikonloppuisin.

Rantanen (6 kk palvelus): Laurosen kanssa hyvä ystävä, erityisesti ilman häntä melko hiljainen kaveri. Terveysnäkökulma omassa elämässä oli ulkoistettu äidille/tytöystävälle. Tupakoi päivittäin.

Korpi (6 kk palvelus): Tutkimustuvan hiljainen tietokoneharrastaja, jolla oli alussa vaikeuksia sopeutua armeijan tahtiin. Hiljaisuudestaan huolimatta sopeutui tutkimustuvan sosiaalisuuteen. Suostui äidin terveysinterventioihin, mutta terveysnäkökulma oli omassa valinnoissa harvoin mukana. Ei polttanut.

Heikkinen (6 kk palvelus): Sosiaalinen ja rauhallinen nuori. Harrastanut aktiivisesti urheilua ja laihtunut huomattavasti pari vuotta ennen varusmiespalvelusta. Tiesi paljon terveellisestä ruokailusta ja liikunnasta, mutta suhtautui varusmiespalvelukseen ”välivuotena” terveysnäkökulmasta. Ei tupakoinut, joi runsaasti alkoholia viikonloppuisin.

Pakkala (12 kk palvelus): Toiminnan mies, joka erityisesti metsässä oli keskeisessä roolissa. Armeijan tuli olla hänen mukaansa fyysisesti rankkaa, ja se tuli vain kestää. Katsoi omien sanojensa mukaan ”automaattisesti”, ettei syö liian epäterveellisesti. Tupakoi päivittäin.

Hakala (12 kk johtajakoulutus): Hyväkuntoinen urheilija, joka kävi aktiivisesti vapaa-ajalla salilla ja vältteli sotilaskotia. Oli tuvan sosiaalisen kudoksen ytimessä, ja haastatte- luissa tupakaverit nimittivät häntä johtohahmoksi. Halusi suoritua palveluksesta hyvin ja pääsi RUK:uun. Hakalalla oli paljon tietoa liikunnan ja ruokailun terveystieteiden alueilta. Hän pyrki valitsemaan ruokansa muonituskeskuksesta ”lautasmallia” seuraten. Tupakoi satunnaisesti, nuuskasi päivittäin.

Erkkilä (palveluspaikka muuttui, pituudesta ei tietoa): Vaikeuksia sopeutua palvelukseen. Kun palvelusta oli takana 10 päivää, hänet siirrettiin toisella paikkakunnalla sijaitsevalle kasarmille. Tupakoi päivittäin.

MUUT KESKEISET HENKILÖT (6 kpl)

Mustonen (12 kk varusmiesjohtajakoulutus): Hiljainen ja särmä herrasmies, joka har- rasti vapaa-aikana liikuntaa ja pyrki aktiivisesti noudattamaan terveellistä ruokavaliota. Ei tupakoinut eikä juonut alkoholia ja söi vain satunnaisesti makeita välipaloja. Söi ilta- palan pääosin muonituskeskuksessa.

Salo (6 kk palvelus, keskeytyi): Palveluksessa keskeisin tavoite sosiaalisuus ja luoviminen palveluksesta mahdollisimman vähällä. Sai runsaasti vapautuksia koulutuksesta ja mui- den varusmiesten keskuudessa valesairastelijan maineen. Oli lopettanut liikunnan ja liho- nut lyhyessä ajassa huomattavasti. Terveysteema ei tuntunut koskettavan Saloa. Tupakoi päivittäin paljon. Palvelus keskeytyi 4 kuukauden kohdalla.

Kosonen (12 kk johtajakoulutus): Liikunnallisesti aktiivinen nuori, joka oli hyvin tie- toinen ruuan ja liikunnan vaikutuksista terveyteen. Suhtautui varusmiespalvelukseen kuitenkin pääosin välivuotena aktiivisesta terveystietoisuudesta. Ei tupakoinut eikä juo- nut alkoholia.

Kortelainen (12 kk johtajakoulutus): Solidaarinen varusmies, joka auttoi kaikkia ja kan- toi aina oman vastuunsa. Fyysisesti kovakuntoinen ja tietoisia terveystieteitä jo siviilissä tehnyt nuori mies pyrki jatkamaan myös armeijassa omia terveystottumuksiaan, silloinkin kun instituutio tai varusmiesryhmä eivät niitä tukeneet.

Janatuinen (12 kk johtajakoulutus): Naisten tuvan keskeinen sosiaalinen hahmo. Kevyt- rakenteisena joutui pinnistelemaan jaksakseen fyysisesti raskaat suoritukset, mutta pärjäsi sisun ja motivaation ansiosta lopulta hyvin. Poltti satunnaisesti tupakkaa.

Karhunen (12 kk johtajakoulutus): Hyväkuntoinen naisvarusmies, joka suoritui myös fyysisistä tehtävistä keskivertoa paremmin. Harrasti liikuntaa vapaa-ajalla ja pyrki syö- mään terveellisesti. Ei tupakoinut.

5 Varusmiesideaaleja ja -marginaaleja

”[P]arempi olla porukassa väärässä paikassa kuin yksin oikeassa paikassa”, kiteyttää nuori koulumaailman ryhmän merkityksen Petri Pajun (2011) väitöskirjassa. Tämä lause sopii erinomaisesti myös varusmiespalvelukseen. Ryhmällä on sekä sotilaskoulutuksen että varusmiesyhteisön kannalta keskeinen merkitys (Liesinen 2003; Salasuo 2009b, 59; Salo 2011). Sotilaskoulutus tähtää taistelussa tarvittavaan ryhmän kiinteeseen, ja sama ryhmä auttaa nuorta myös yleisemmin sopeutumaan armeijaelämään. Koska aiempi elämäkokemus ei välttämättä auta armeijainstituutioon sopeutumisessa, alokas etsii ympäristöstään erilaisia vihjeitä siitä, millainen käytös on missäkin tilanteessa tavoiteltavaa ja hyväksyttyä (ks. myös Hockey 1986, 112). Yksi tapa sopeutua on seurata muita, lähtivätpä he lenkille tai munkille. Silloin omalle toiminnalle saa ryhmän tuen. Tämän takia varusmiesryhmässä on aivan erityinen vetovoima, se lähes imaisee mukaansa. Ryhmästä poikkeaminen sen sijaan vaatii uskallusta tehdä toisin. Millaiseen toimintaan ryhmä nuoria sitten rohkaisee ja miksi?

Nuorten toimintaa voi ymmärtää varusmiehen roolin esittämisenä (Goffman 1959). Roolien esittäminen ei viittaa toiminnan pintapuolisuuteen, vaan se on koko sosiaalisen elämän perusta (mt.). Ihminen esittää arjessa erilaisia rooleja (esim. nuori, koululainen, skeittaaja) ja pyrkii niissä mahdollisimman vakuuttavaan suoritukseen. Roolin esittäminen tapahtuu osin tietoisesti ja osin tiedostamatta. Koherentin esityksen aikaansaamiseksi siihen kuulumattomat osat pyritään piilottamaan tai poistamaan (ks. vanhemmuuden roolin sopimattomuus varusmieheyteen, luku 4, 96–97). Rooleista muodostuu vähitellen luonnollinen osa käsitystä itsestä. Jotta nuoret osaisivat suoriutua varusmiehen roolista uskottavasti, heidän tulee tietää, millaista roolia ollaan esittämässä eli miten varusmiehenä yleensä toimitaan. Rooliin liittyvät käsitykset kiteyttävät usein myös yhteisölle keskeisiä arvoja ja näkemyksiä (Goffman 1959, 35).

Varusmiehen roolin taustalla on erilaisia käsityksiä ja kulttuurisia malleja, jotka kertovat mitä tarkoittaa olla varusmies ja miten varusmies käyttäytyy. Nämä taustaoletukset ovat usein itsestäänselvyksiä, jotka ovat ihmiselle niin tuttuja, ettei niitä kyseenalaisteta (Habermas 1987, 84). Oletukset ovat samassa kulttuurissa eläville yhteisiä, koska ne perustuvat yhteiseen tietovarantoon tai Habermasin (mt., 84) termein elämismaailmaan. Yhteinen tietovaranto on kielellisesti organisoitunut ja uusiutuu kulttuurisesti sukupolvelta toiselle. Tietovaranto ei ole pysyvä, vaan sitä uusinnetaan ja muutetaan jatkuvasti. Uudet tilanteet ja tulkinnat kytkeytyvät olemassa oleviin tietorakenteisiin. Yhteiseen tietovarantoon pohjaava elämismaailma antaa ihmisille tulkintahorisontin, jota käyttämällä he ymmärtävät kohtaamaansa arkea ja tulkitsevat sitä (Berger & Luckmann 1994, 80). Elämismaailman taustalla oleva tietova-

ranto sisältää näin ollen kulttuurisesti omaksuttuja käsityksiä ja tulkintatapoja. Esimerkiksi käsitys äidistä sisältää sekä käsityksen ihmisen omasta äidistä että yleisen oletuksen äitinä olemisesta ja äideille sopivasta toiminnasta.

Astuessaan kasarmille nuorilla on valmiiksi erilaisia ennakkokäsityksiä siitä, millainen varusmiehen tulisi olla. Samalla kun alokkaat oppivat institution arjen ja sotilaskäskyt, he sosiaalistuvat paikalliseen varusmieskulttuuriin ja siinä esiintyviin aiempien varusmiesryhmien muodostamiin tulkintoihin varusmiehen roolista ja toimintatavoista. (Ks. myös Becker 1963.) Varusmieskulttuuriin liittyviä epävirallisia ihanteita, käyttäytymismalleja ja kulttuurisia käsityksiä kutsutaan tässä tutkimuksessa varusmiesidealeiksi. Ideaalit ovat tässä tutkimuksessa analyttisiä käsitteitä, jotka voidaan ymmärtää vain suhteessa toisiinsa. Ne ovat tapa kuvata varusmiesten vaihtelevia toimintarepertuaareja ja niihin liittyviä merkityksiä.

Varusmiesideaalit ovat tiettyyn aikaan ja paikkaan sidottuja (kentäspesifejä), vaikka ne sisältävät myös yleisempiä kulttuurisia perusoletuksia ja itseäänselvyyksiä – kuten esimerkiksi sen, että varusmiehen sukupuoli on mies (vrt. Schein 1987, 125–139). Tämä johtuu siitä, että paikallisesti muodostuneisiin varusmiesidealeihin suodattuu aineksia siitä, mitä suomalaisessa yhteiskunnassa yleisesti yhdistetään varusmieheen ja sotilaaseen (ks. tarkemmin luku 2). Näkemyksiä oikeanlaisesta varusmiehestä siirretään sukupolvelta toiselle muun muassa kollektiivisen armeijatarinan, miesihanteiden ja sotilasmyyttien avulla. Tämän takia paikallisilla idealeilla on yhtymäkohtia myös yleisempiin yhteiskunnallisiin varusmiestä koskeviin käsityksiin, mielikuviin ja kulttuuriin malleihin (ks. Goffman 1959, 27).

Ideaalit eivät suoraan määränneet tutkimieni nuorten toimintaa, mutta toimivat odotushorizonttina ja taustaoletuksina. Ne auttoivat nuoria jäsentämään yksittäisiä toimintoja laajemmin sitä, millainen toimintatapa oli varusmieskulttuurissa hyväksyttävä. Ne sisälsivät muun muassa tietoa siitä, miten varusmieskulttuurin mukaan tulee suhtautua varusmiespalvelukseen, sotilaskäskyihin tai oman kehon tuntemuksiin. Ideaalit määrittivät myös rajat, joiden sisälle varusmiesten toiminnan oli mahdollista. Liikaa idealeista poikkeavaa nuorta voitiin ojentaa vertaisten toimesta muun muassa sarkastisilla kommentteilla, negatiivisella leimalla tai eristämällä liian poikkeava muiden joukosta.

Varusmiesyhteisössä esiintyi useita rinnakkaisia varusmiesidealeja, joita nuoret käyttivät joustavasti ja tilannekohtaisesti esittäessään itseään (ks. Goffman 1959). Nuori saattoi käyttää idealeja resurssina esimerkiksi selviytyäkseen jostain tilanteesta kunnialla, säilyttääkseen hyvän kuvan itsestään muiden varusmiesten silmissä tai päästäkseen mahdollisimman hyvään asemaan sotilashierarkiassa. Kyyninen tai ulkokohtainen suhtautuminen varusmiespalvelukseen ei estänyt vakuuttavaa varusmiesroolin esittämistä, vaan ideaalit saattoivat myös silloin toimia esityksen resurssina. (Vrt. Goffman 1959,

17–20.) Myös yleisö vaikutti esitykseen. Varusmiehen rooliesitys oli erilainen, jos yleisönä oli vain muita varusmiehiä, kuin jos esitystä seurasi kantahenkilökunta, nuoren vanhemmat tai tyttöystävä (ks. myös Pipping 1978, 19–20). (Ks. myös Goffman 1959; Goffman 1963.)

Terveyskäyttäytymisen kannalta ei ole yhdentekevää, millaiseksi varusmieheksi nuoret palveluksen aikana pyrkivät. Ideaalit vaikuttavat myös terveyskäyttäytymisen muotoutumiseen ja siihen liitettäviin sosiaalisiin merkityksiin. Tässä luvussa tarkastellaan varusmiesyhteisössä esiintyneitä varusmiehen ideaaleja ja niihin liittyviä toimintamalleja. Analyysin kautta konstruoidaan kolme varusmiesideaalia ja pohditaan sitä, millaisiin taustaletuksiin ne tukeutuvat ja millaiset rajat ne luovat varusmiesten toiminnalle. Tämä luku keskittyy ideaaleihin yleisellä tasolla, ja erityisesti yhteenvetoluvussa käydään tarkemmin läpi, miten ideaalit ohjaavat nuorten terveyskäyttäytymistä.

RANKKA SOTILAS

Ensimmäisellä metsäleirillä kuulin varusmiesten useaan otteeseen toteavan, että metsässä oli rankkaa, mutta kasarmia vapaampaa. En ymmärtänyt mihin tällä vapaudella viitattiin. Harjoituspäivät olivat metsässä pitkiä, eikä virallista vapaa-aikaa ollut. Vaikka luppoaikaa oli, varusmiesten tuli olla jatkuvasti valmiina harjoitteluun, ja unen katkaisi vähintään kerran yössä tunnin mittainen vahtivuoro. Kasarmilla sai nukkua yöt rauhassa, ja vapaa-aikaa oli joka ilta vähintään kolme tuntia. Vapaudella ei siis ainakaan tarkoitettu vapaa-aikaa.

Ymmärsin pian, että vapaus, johon varusmiehet viittasivat, liittyi vapaan ajan sijaan leiriarjen käytäntöihin. Kasarmialueella sotilaallisen käyttäytymisen säännöt määrittelivät tarkasti muun muassa sen, mitä varusmiehillä tuli olla päällä ja miten (ks. YIPalvO 2008, 25). Leireillä ulkoisesta olemuksesta ei oltu tarkkoja, eikä sotilaallisen käyttäytymisen sääntöjä noudatettu yhtä tarkkaan kuin kasarmilla. Esimerkiksi metsässä sotilasarvoltaan ylempiä ei tarvinnut tervehtiä virallisesti. Tupakoida sai melkein missä tahansa, kunhan koulutus ei ollut käynnissä. Kun odotettiin koulutuksen jatkumista, ei tarvinnut seistä muodossa kuten kasarmilla, vaan sai maata vapaasti nurmikolla, jopa nukkua. Myös kantahenkilökunta esiintyi leireillä kasarmia rennommin. He puhuttelivat varusmiehiä epävirallisesti ja olivat varusmiesten keskuudessa kasarmipäiviä tiiviimmin. Metsän tuoma vapaus oli siis vapautta kasarmin pikkutarkoista säännöistä ja käskyistä. Tätä vapauden tunnetta ei häirinnyt leirin fyysinen rasitus, vähäinen uni tai ympärivuorokautisuus.

Knut Pipping (1978, 195–201) kuvaa samaa asiaa jatkosodan (1941–1944) konekiväärikomppanian rivisotilaan näkökulmasta. Hänen havaintojensa mukaan rivisotilaiden keskuudessa oli käytössä sääntö, jonka mukaan sotilaallisen kurin formaalit säännöt, ”pikkumaisuudet”, olivat ”vittuilua”, eikä niitä tar-

vinnut noudattaa. Tärkeintä oli, että annetut sotatoimeen liittyvät tehtävät, ja niistäkin vain ”järkevät käskyt”, hoidettiin kunnolla. Jatkosodan aikainen epävirallinen käytäntö, joka nojasi muodollisen kurin⁴⁰ turhuudelle, näyttäisi olevan rauhanajan varusmiespalveluksessa virallinen toimintamalli metsäleireillä.

Ajatus metsäleirien vapaudesta yhdistyi kenttähavainnoissa vähitellen laajempaan varusmiehenä olemisen ihanteeseen, jota kutsun rankan sotilaan ideaaliksi. Vaikka nuoret kertoivat leirien olevan fyysisesti ja henkisesti rankkoja, niiden katsottiin kuuluvan sotilaskoulutukseen, ja siksi ne piti kestää (ks. Aikko 2010, 51). Rankan sotilaan ideaali on tuttu kollektiivisesta armeijatarinasta, jonka kautta se siirtyy sukupolvelta toiselle. Tarinoissa rankat kokemukset muodostuvat oleelliseksi osaksi armeijakokemusta. Tilanteesta ja tarinasta riippuen kuri ja kovuus keitetään tai se osataan välttää huijaamalla järjestelmää ja johtajia. Tarinoilla voi nähdä myös toisen puolen. Ne valmistavat nuoria jaksamaan palveluksessa, koska arki osoittautuu lähes poikkeuksetta tarinoita helpommaksi.

Yllätyksekseni lähes kaikki haastattelemiani nuoret olivat odottaneet, että armeijassa olisi kovempaa tai rankempaa⁴¹ menoa (ks. myös Myllyniemi 2010, 48⁴²). He kuvasivat koulutusta odotuksiinsa nähden leppoisaammaksi, rennommaksi tai turhan kevyeksi ”liirumlaarumiksi”. Kommentit olivat samanlaisia molemmissa haastatteluissa, joskin toisessa haastattelussa johtajakoulutuksen käyneet nuoret kertoivat osan harjoituksista olleen rankkoja. Fyysisesti ja henkisesti rankoista hetkistä yli pääseminen antoi onnistumisen ja selviytymisen kokemuksia. ”Sen jälkeen kun se on ohi, niin sitä on heti semmonen ihan hyvä fiilis, et on joutunu tekeeki”, kiteytti varusmies Pakkala⁴³ fyysisesti raskaiden harjoitusten myönteiset puolet. Fyysiseen epämiellyttävyyteen tottui, ja henkisesti vaikeiden hetkien ja negatiivisten tunteiden ymmärrettiin olevan vain hetkellisiä. Myös oikeanlainen asenne, joka kiteytyi siihen, että palvelus tulee vain kestää eikä sille voi mitään, auttoi vaikeiden hetkien yli.

Heino: Mut sen ties että pääsee pois ni se on kaks tuntia ni ei tänää tuntunukkaan enää missään, se on hetkellistä vaan, sen tietää et ei sitten enää kun pääsee pois sieltä [metsäleiriltä] niin vituta lähellekään niin paljon, että kertaalleen kärsitty jo...//... vituttaahan se koko ajan, mutta asennoituu silleen, et ei voi yhtään mitään.

(1. haastattelu 20.8.2008.)

⁴⁰ Soeters & Winslow & Weibull (2006) jakavat kurin funktionaaliseen ja formaaliin. Funktionaalinen kuri on sitä, mitä vaaditaan, jotta armeija toimisi tehokkaasti tietyissä tilanteissa. Formaali (muodollisella) kurilla taas viitataan seremoniaaliseen, itseisarvoiseen kurivaltaan ja käskyihin.

⁴¹ Nuoret käyttivät rankkuutta ja kovuutta synonyymeinä.

⁴² Nuorisobarometrin kyselyn mukaan vain noin kymmenesosa palveluksen käyneistä nuorista katsoi koulutuksen olevan fyysisesti tai henkisesti liian raskasta (Myllyniemi 2010, 48).

⁴³ Käytän tutkimuksessa varusmiehistä pseudonyymeinä sukunimiä, koska sekä virallisessa koulutuksessa että nuorten itsensä kesken käytettiin vain sukunimiä.

Ajattelutapaan liittyi myös se, ettei turhasta saanut valittaa. Haastattelussa varusmies Hakala kertoi, miten vastoinkäymiset toivat esille ”ne kovimmat jätkät”, jotka eivät välttämättä olleet aiemmin äänekkäästi kovina jätkinä esiintyneet. Hiljainen varusmies, joka kesti valittamatta ja jonka ”pää ei hajonnut”, oli tosi tilanteessa Hakalan mukaan kovin jätkä (ns. ”pään hajoilusta” ks. luku 6). Kovuus todistettiin kestämillä vastoinkäymisillä. Tällainen sankarillisuus yhdistyy suomalaisilla miehillä perinteisesti kovan fyysisen työn tekemiseen (Stark 2011, 247–250; Kortteinen 1992; Pietilä 2013).

Hakala: Se oli varsinkin just semmonen leiri, jossa oikeesti katotaan että kellä sitten pakka hajoo, kuka ei oikeesti kestä sitä hommaa ja, kyllä siel niinku, oli just hyvin sanottu, meidän kouluttaja sano että ainakin sillä marssilla niin loppuvaiheessa tulee vastoinkäymisiä. Niin huomaa että, ne kovimmat jätkät mielestään, on niitä suurimpia valittajia jotka vinkuu joka asiasta. Ne jotka ei, tai jotka ehkä on niitä hiljasimpia ni, ne on niitä kovimpia jätkeä sitte. Siinä ehkä testattiin että kellä se pakka hajoo niinku ihan käsiin.

(2. haastattelu 6.6.2009.)

Rankan sotilaan ideaali rinnastuu pärjäämisen ja kestämissä eetokseen sekä itselliseen toimintaan. Niiden on katsottu olevan suomalaisen miehen ja sotilaan keskeisiä ominaisuuksia (Kortteinen 1992; Mälkki 2008; Hoikkala 2009b, 154–156; Ahlbäck 2010). Jo aikanaan tukkimiesjätkän mentaliteetissa tärkeää oli työn avulla saavutettu itsellisyys ja mieheys (Snellman 1996; Pöysä 1997). Matti Kortteinen (1992) on tutkinut työmiehiä, jotka puhuivat siitä, miten miehellä on rankkaa, rankkuus pitää kestää, kipua ja epämukavuutta tulee sietää eikä saa valittaa. Kovan manuaalisen ja fyysisen työn teko, rehellisyys ja itsenäisyys yhdistyivät perinteisessä suomalaisen työmiehen mallissa perheen ja isänmaan eteen ponnisteluun. (Kortteinen 1992; Siltala 1994; Stark 2011, 247–250; Pietilä 2013.) Tässä kansallisessa mieskuvassa varusmiespalvelus määrittyy suomalaisen miehen velvollisuudeksi, joka tulee suorittaa (ks. myös Kenola-Krusberg 2012). Näin miehisyyden ja varusmiehen hyveet ja idealit kietoutuvat toisiinsa.

Toiveet palveluksen kovuudesta voi tulkita myös toiveeksi miehuuden saavuttamisesta. Armeija todella oli miesten koulu vain, jos palvelus lunasti odotukset kovista kokemuksista ja vastoinkäymisistä. Vasta näistä suoriutumalla varusmies erottuisi ”muista” eli naisista, siviileistä ja pojista (ks. Barrett 2001; Godfrey & Lilley & Brewis 2012). Vaikka nuori itse ei olisi halunnut kovaa koulutusta, armeijan täytyi olla mielikuvien tasolla rankka koettelemus, jotta riittävä siirtymäriitin merkitys täyttyisi. Ilman riittävää rankkuutta kyseenalaistuu myös lupaus mieheksi tulemisesta, koska kevyen koulutuksen voi suorittaa kuka tahansa, myös ei-mies (ks. urheilusta miesiniciaationa Tiuhonen 2002, 267–268). Kovuus oli tarpeellista, jotta palveluksen suorittamisesta voisi

olla ylpeä (ks. Aikko 2010, 51). Palvelukseen on vuosien varrella tehty helpotuksia. Jotkut varusmiehet epäilivät muutosten olevan lähtöisin kasarmien porttien ulkopuolelta tai armeijan ylemmiltä tahoilta, ja siellähän ei käytännön koulutuksesta heidän mukaansa ymmärretty mitään. ”Kädestä pitäminen”, kuten kaikkea liian pehmeää koulutusta kutsuttiin, ei nuorten mukaan opeta sitä, mitä armeijalta halutaan ja sieltä haetaan – miehisyyden ja sotilaan perustutkintoa (ks. myös Goldstein 2001, 264–265). On tehtävä työtä, kovaa työtä, josta selviää, jonka kestä, koska sitä kautta saavuttaa tosi mieheyden (ks. Tiuhonen 2002, 135). Jos joku pajaa päätä tai pitää kädestä, ei kovaa työtä pysty tekemään.

Riittävän kovan koulutuksen kestäminen ja oikeanlaisen mentaliteetin lisäksi keskeistä rankan sotilaan ideaalissa oli se, että yksittäisten harjoitusten järkevyyttä arvioitiin aina suhteessa sodankäyntiin. Paitsi että metsäleirit tarjosivat vapautta, ne olivat nuorten mielestä oikeanlaista koulutusta, koska ne mahdollistivat todellisten sotatilanteiden simuloinnin. Tämä palautuu siihen, miten jatkosodan rivisotilas arvioi itse käskyn järkevyyden. Käskyt suhteutettiin sotimiseen, ei formaaliin kuriin tai käskyhierarkiaan (Pipping 1978, 200). Samalla tavalla rankan sotilaan ideaalissa arvostettiin teorian tuntien ja kirjallisuuden sijaan tositoimia ja käsillä tekemistä⁴⁴. Kasarmikuria vieroksuvasta flegmaattisesta varusmiehestä saattoikin metsässä kuoriutua yhtäkkiä omatoiminen ja aktiivinen sotilas.

Ideaali tuki fyysistä koulutusta ja antoi fyysisesti osaaville ja kestäville varusmiehille erityistä arvoa. Myös käytännön sotilastehtävien hyvä tuntemus oli arvostettua. Taustalla oli ajatus, että armeija kasvattaa nuoria, koska se opettaa kestämistä. Fyysiset kokemukset, kivun ja epämiellyttävyyden sieto sekä hieman yllättäen jopa se, ettei saanut aina päättää itse mitä teki, olivat nuorten mielestä kasvattavia kokemuksia (ks. tarkemmin Ojajärvi 2012). Varusmies Heinon mukaan varusmiespalvelus antoi kokemuksen kurista ja palveluksen avulla ymmärsi ”pahemmastakin”. Puheessaan hän erotteli palveluksen suorittaneet nuoret siviilipalvelusmiehistä, jotka eivät tiedä tai eivät ole kokeneet samaa kuin varusmies: he ovat saaneet aina tehdä ”oman päänsä mukaan”.

Heino: Noh hieman ehkä ymmärtää pahemmastaki, sanotaanko näin, vaikkei täällä nyt mikään rangaistussiirtola täysin oo niin, [mutta] verrattuna siihen et jos tällä ei oo ollu ni, tää on tämmönen oma maailmansa sääntöjen ja kurin ja muun suhteen että mistä sit taas joku sivari [siviilipalvelusmies] ei sit tiedä hölkäsen pöläystä ku ei oo, aina saanu tehdä ihan mitä niiden oma pää sanoo että kukaan ei oo koskaan käskeny.

(2. haastattelu 17.6.2009.)

⁴⁴ Suomalaisen maalaisköyhälistön käsitys älykkyydestä kytkeytyi koulutuksen ja varallisuuden sijaan juuri kokemukseen ja käytännöllisyyteen. Tyhmyydeksi taas määrittäytyi se, ettei osannut käytäntöä eli oli ”käytännön tyhmä”. Maalaisköyhälistön näkökulmasta ylempi herrasmies oli älykäs, kun hän asennoitui köyhiin eroja häivyttämällä, tasapuolisesti ja itseään toisinaan alentamalla. Köyhyys ja tyhmyys olivat näin ollen henkisiä kykyjä. Määrittely voidaan tulkita myös vastarinnaksi herrojen olemusta ja arvoa kohtaan. (Stark 2011, 144–146, 163.)

Rankan sotilaan ideaalin suhde armeijainstituutioon oli kaksijakoinen. Se sisälsi oletuksen, että palveluksesta piti suoriutua hyvin, koska se oli miehinen velvollisuus. Samaan aikaan ajatus kurilaitoksesta, joka määräsi yksilön toimintaa tarkkaan, oli haastava. Kurin ja sääntöjen noudattamatta jättäminen olikin toisinaan täysin hyväksyttävää, kunhan samalla otti huomioon muut varusmiehet ja rikkoi sääntöjä kohtuuden rajoissa (esim. valesairastelu, ks. luku 6). Koska puolustusvoimat on luopunut epävirallisesta joukkorangaisuksen käytännöstä eli siitä, että yhden varusmiehen rikkeestä rangaistaan koko joukkoa, ei sääntöjen vastainen toiminta välttämättä aiheuttanut suoraa harmia muille varusmiehille (Salasuo 2009c, 108–109). Kyse ei siis ollut suoranaisesti puolustusvoimien vastaisuudesta, vaan pikemminkin kurin, hierarkian ja yksityiskohtaisten sotilaskäskyjen vierastamisesta. Pikkutarkan sotilaallisen käyttäytymisen yhteyttä sodankäyntiin ei aina ymmärretty. Samaa niskuroinnin värittämää työetosta esiintyy niin Knut Pippingin (1978, 21, 118, 199–200) jatkosotaa käsittelevässä tutkimuksessa kuin Matti Kortteisen (1992, 108–109) tutkimiin metallityömiesten asenteissa. Työtehtävät hoidettiin hyvin, mutta turhilta tuntuvat käskyt ja herroittelu ohitettiin tai kierrettiin (ks. Hockey 1986, 73; Hoikkala 2009b, 153–155; kaunokirjallisuudesta ks. Linna 1954).

Ideaali konkretisoitui tutkimusyksikössä varusmiesten lisäksi kouluttaja Waseniuksen toiminnassa. Wasenius ei ollut sotilasarvoltaan korkeassa asemassa, mutta hänen uskottavuutensa perustui muita kouluttajia rankempiin ja sotatilanteita simuloiviin koulutuskäytäntöihin. Hänen koulutuksessaan olleet varusmiehet tekivät muita enemmän töitä: muiden marssiessa rauhallisesti tien vartta tarpoi Waseniuksen ryhmä saman lenkin keskellä metsää. Kovista harjoituksista huolimatta – tai juuri niiden takia – varusmiehet arvostivat Waseniusta kouluttajana. Hänen kertomuksensa rauhanturvatehtävistä antoivat kouluttajalle varusmiesten silmissä uskottavuutta ja arvostusta. Waseniuksen toimissa kiteytyi ajatus siitä, että sotilas on sotilas vasta kun hänellä on kokemusta sodasta. Varusmiehet tulkitsivat kovan koulutuksen ja rankkojen harjoitusten kumpuavan suoraan todellisista sotilastehtävistä. Varusmiesten näkemyksen mukaan hän tiesi parhaiten, mihin nuoria koulutti.

Rankan sotilaan ideaalin mukaisesti kouluttaja Waseniuksen suhde sotilasorganisaatioon tuntui olevan hieman ambivalentti. Hän oli instituution edustaja, mutta toimi usein rankan sotilaan ideaalin mukaisesti. Wasenius esimerkiksi opetti koulutettaviaan lataamaan aseensa vasemmalla kädellä. Näin oikea käsi pysyisi aina liipaisimella, mikä takaisi jatkuvan laukaisuvalmiuden sodassa. Muut kouluttajat opettivat lataamaan oikealla kädellä. Varusmiehet ihmettelivät keskenään erilaisia koulutustyyliä, ja Waseniuksen perustelu sai eniten kannatusta: sotilaaksihan tässä oltiin opettelemassa. Pian koulutuksen alun jälkeen Wasenius sai omalta esimieheltään palautetta opetustavasta, koska se poikkesi virallisesta ohjesäännöstä ja turvamääräyksistä. Vaikka lataamiskäsi

vaihdettiin oikeaan, jäin itse useiden varusmiesten tapaan pohtimaan rauhan ajan varusmieskoulutuksen ja sotilaskoulutuksen välisiä eroja. Kumpia varusmiehistä oikeastaan koulutetaan, sotilaita vai rauhan ajan varusmiehiä?

Rankan sotilaan ideaalin seuraaminen ei ollut kaikille helppoa tai edes mahdollista. Esimerkiksi varusmiesten ylempään johtajakoulutuksen (reservi-upseerikurssi, RUK) käyneet varusmiehet joutuivat tekemään kovasti töitä pyrkiessään käyttäytymään ideaalin mukaisesti. Vaikka RUK:n johtajakoulutus oli varusmiesten keskuudessa arvostettua, se perustui joidenkin mielestä liikaa kirjatietoon. ”Rukkipaskaa”, kommentoivat jotkut viitaten toimintamalleihin ja teorioihin, joita RUK:n käyneet olivat koulutuksessaan oppineet. Esimerkiksi varusmies Heinon mielestä alemman johtajakoulutuksen (aliupseerikurssi, AUK) käyneet varusmiehet osasivat oikeasti johtaa ja sotia. RUK:n käyneet taas olivat nörttejä, jotka olivat päässeet koulutukseen vain kirjatietonsa ansiosta. Heino puhui ”rukin” käyneistä Mikki Hiirinä, jotka eivät olleet lainkaan miehiä. Erityisesti se, että kokelaat ”mussuttaa pikkuasioista” eli että he olivat liian tarkkoja turhilta tuntuvien sotilaskäskyjen toimeenpanossa, ärsytti Heinoa ja tuntui monista muistakin varusmiehistä turhalta ”nipottamiselta”.

Heino: Noi kokelaat on semmosia Mikki Hiiriä meillä suurin osa, että.

Haastattelija⁴⁵: Mitä tarkoittaa Mikki Hiiriä?

Heino: Sellasii saatanan nörttejä. Ei miehiä niinkään.

Haastattelija: No mikä? Luulis, et kun kokelaat tulee ni ois jotenkin arg [pelottavaa].

Heino: Niihän sitä luulis, mut kun nää on semmosia luku-, ne on lukemalla menny, sinne [RUK:uun] pelkästään.

Haastattelija: Aa, mites noi alikessut sitten on?

Heino: ## Alikessuista on suurin osa, ne on niin kun enemmän johtajia [toisin] kun nää kokelaat. Kyllä siel kokelaissa muutamia on siis ihan okei, jotka vaikuttaa.

(2. haastattelu 17.6.2009.)

Rukin käyneiden kokelaiden täytyikin todistaa muille varusmiehille, etteivät he olleet liian teoriapainotteisia ja osasivat myös käytännön sotilastoimintaa. Heidän tuli toisinaan osoittaa myös rankan sotilaan asennetta – virallista organisaatiota ei pitänyt ottaa liian tosissaan eikä saanut nipottaa. Heidän piti todistaa myös, etteivät he olleet ainoastaan kirjanoppineita, vaan myös fyysiseen toimintaan kykeneviä sotilaita. Tässäkin tullaan lähelle Pippingin (1978, 201–202) rivisotilaiden näkemystä ylempien kunnioituksesta, joka perustuu käskyjen sijaan käytännön harkintaan ja rivimiesten mielipiteiden huomioimiseen.

⁴⁵ Intensiivisen kenttätöyön takia ensimmäisistä haastatteluista osa on tutkimusharjoittelija Jenni Wessmanin ja osa dosentti Mikko Salasuon tekemiä (ks. tästä tarkemmin luku 3).

HERRASMIESVARUSMIES

Rankan sotilaan ideaalissa on havaittavissa suomalaisen miehen mallista tuttuja elementtejä. Varusmiehen rooliin liittyvät taustaoletukset ja ideaalit eivät kuitenkaan tyhjentyneet rankkaan sotilaaseen. Varusmiespalveluksesta selviytyi kunnialla myös seuraten herrasmiesvarusmiehen ideaalia. Ideaali tarjosi erityisesti hyvin pärjääville, motivoituneille ja johtajakoulutukseen haluaville nuorille sosiaalisesti hyväksyttävän tavan esittää varusmiehen roolia. Juuri tämän ideaalin mukaiseen varusmieheen viitataan, kun armeijan sanotaan kasvattavan pojista kunnollisia, kohteliaita ja hyväkäytöksisiä miehiä (Lahelma 2002; Ojajärvi 2012).

Herrasmiesvarusmiehen ideaalissa arvostettiin rankan sotilaan tapaan fyysisiä ja psyykkisiä haasteita sekä fyysistä kompetenssia. Erona oli se, miten suhtauduttiin vaikeisiin hetkiin. Rankan sotilaan ideaalin mukaan koulutus toi eteen rankkoja hetkiä, jotka piti vain kestää. Herrasmiesvarusmiehen ideaalissa kestäminen liitettiin enemmän omakohtaiseen mahdollisuuteen oppia itsekuria ja vastuun kantamista. Palveluksen sanottiin esimerkiksi kasvattavan henkiset hartiat ja tuovan ryhtiä. Palvelus oli näin nähtynä mahdollisuus oppia uutta ja kartuttaa fyysistä, henkistä ja koulutuksellista pääomaa (ks. myös Scott 2011). Siinä missä Heino kiteytti rankan sotilaan puritaanisen pärjäämisen asenteen lausumaan ”vituttaahan se [palvelus] koko ajan, mutta asennoituu silleen, et ei voi yhtään mitään”, herrasmiesvarusmiehen ideaalissa palvelus nähtiin yhteiskunnallisen velvollisuuden lisäksi yksilöllisenä investointina, josta voi saada johtajakoulutusta ja -kokemusta ja muita siviilimaailmassa tarpeellisia taitoja. Pelkän sietämisen ja kestämisen sijaan palvelus määrittyi itsen kehittämiseksi ja henkilökohtaisten rajojen rikkomiseksi.

Hierarkkisessa sotilasorganisaatiossa ylemmällä sotilasarvolla on alempia enemmän valtaa, mutta keskeistä sotilasorganisaatiolle on ylemmän arvon kunnioitus ja arvostus. Myös varusmiesten keskuudessa ylempi sotilasarvo oli arvostettu. Varusmiehet eivät kuitenkaan jakautuneet Kortteisen (1992) metallityömiesten tapaan tiukasti kahtia johtajiin ja alaisiin. Tämä johtui siitä, että nuoret kokivat, että jokaisella varusmiehellä oli (periaatteessa) yhtäläinen mahdollisuus päästä johtajaksi. Kaikille yhteisen alokaskauden jälkeen varusmiehistä valittiin testeihin, suorituksiin ja halukkuuteen perustuen sopivimmat varusmiehet johtajakoulutukseen. Sotilaskoulutukseen liittyvissä testeissä ja pistokokeissa menestyneitä nuoria arvostettiin varusmiesten keskuudessa, ja heidän mielipiteitään kuunneltiin. Menestys loi uskottavuutta. Nuoret yrittivät yleisesti olla särmiä eli kunnollisia ja osaavia varusmiehiä. Vaikka kirjatieto ja hierarkiat olivat ristiriidassa rankan sotilaan käytännönläheisen maailman-kuvan kanssa (ks. edellä ”runkipaskaa”), tekivät lähes kaikki nuoret parhaansa testeissä ja kilpailuissa. Kyse ei ollut niinkään johtamisesta, vaan yleisemmin sotilastaidosta. Tästä syystä herrasmiesvarusmiehen ideaali ei ollut varattu

ainoastaan varusmiesjohtajille, vaan yleisesti hyvin ja särmästi oman toimintansa hoitava varusmies pyrki herrasmiesvarusmiehen ideaaliin.

Herrasmiesvarusmiehen ideaali ammensi näkökulmansa vahvasti virallisen organisaation toimintatavoista ja malleista. Se painotti sotilas- ja kohteliaisuus-sääntöjen noudattamista ja kurinalaisuutta, koska niiden avulla sotilasorganisaation toiminta on tehokasta ja tarkoituksenmukaista. Suhde armeijainstituiotioon oli kunnioittava, ja koulutuksen uskottiin onnistuvan parhaiten, kun annettuja käskyjä noudatettiin kunnolla. Toimintatapansa herrasmiesvarusmies pohjasi sääntöihin ja oppimiinsa sota- ja kansalaistaitoihin.

Ideaalia saatettiin käyttää yhtenä strategiana palveluksesta selviämiseen. Sosiaalinen ympäristö ei suhtautunut ideaaliin kuitenkaan varauksettomasti, vaan toimintatapa saatettiin tulkita yli-innokkuudeksi tai merkiksi siitä, että nuori suhtautui palvelukseen liian vakavasti. Siksi ideaali olikin usein eräs, muttei ainut, strategia palveluksen erilaisista tilanteista selviämiseksi.

Armeijan katsottiin perustuvan siihen, että jokaisella on oma paikkansa hierarkkisessa järjestelmässä eikä käskyjä kyseenalaisteta tai niiden perusteluja kysellä turhaan. Alaisilla tulisi olla luottamus esimieheen, jolloin kaikkea toimintaa ei tarvitsisi selittää ja perustella. Siinä missä rankan sotilaan ideaalissa käskyjä arvioitiin itse ja ne suhteutettiin sotatoimiin, toivoi herrasmiesvarusmies alaisilta ja kollegoilta uskoa johtajiin ja heidän antamiinsa käskyihin. Toiminta perustui sotilaalliseen kuriin, jonka rapauttajaksi nähtiin sääntöjen noudattamatta jättäminen ja kyseenalaistaminen. Osa nuorista katsoi, että käskyjen perusteluiden tivaaminen teki sotilaskouluttamisesta vaikeaa ja rapautti sotilaskurin perusteita. Seuraavasta esimerkistä tulee hyvin esille naisvarusmies Janatuisen turhautuminen johtamiinsa alaisiin, jotka kyselivät ja kyseenalaistivat toiminnan perusteluja.

Janatuinen: Ni se on jotenki se että, et kun kaikki pitää, siis ei saa niinku edes poistuttaa⁴⁶ [juoksuuttaa] ilman, että sanoo että te olette nyt käyttäytyneet koko viikon niin huonosti että sen takia teitä poistutetaan. Ni se et kaikki pitää perustella, kaikelle pitää olla niinku järkevä, looginen syy että...

Ojajärvi: Nii, oisko se parempi et jos ei tarviis sit niinku, tavallaan. Tai mikä siin on?

Janatuinen: No jos niinku, parempi se et jos alusta asti, heti kun ne tulee tänne tehtäis selväks että tää on nyt armeija, tää on johtajat, jos johtaja sanoo jotain, niin te teette sen, ettekä kyseenalaista. Siis, tietysti sillä niinku periaatteella ettei ne nyt voi käskee ihan mitä tahansa, et sellaista et hyppää kaivoon, mut just se et jos se käskee sua poistumaan niin sit sä poistut, ja silloin sä ite tiedät et sä oot nyt tehny jotain, et miks sä poistut. Eikä aina niinku kyseenalaistettais et miks ja miks

⁴⁶ Poistuttaa: antaa käsky, jonka saadessa pitää poistua muodosta taaksepäin mahdollisimman nopeasti juosten kymmenen askelta.

ja miks mun pitää tehdä näin ja miks meidän nyt taas täytyy tehdä näin ja miks tätä ja tätä. Kun se vaan menee niin että jos me halutaan että tää niinku, sisäjärjestys [sotilaallinen kuri] toimii ja et se toimii sit siellä leireilläkin, niin meidän on pakko saada alusta asti sellanen tietynlainen sotilaallinen kuri tänne että. Jotenki ku se on menny ihan semmoseks, jotenki, semmosta paperihommaa ja kaikkea tällöistä vaan, perusteita ja anomuksia ja, tää ei oo niinku enää sellaista, oikeesti sellaista johtaja-alainen, niinku suhdetta mun mielestä.

Ojajärvi: Mikä sen sotilaallisen kurin merkitys sun mielestä on? Sä sanoit just että olis semmoinen sotilaallinen kuri, jotta se niinku toimis muualla, näät sä sen jotenki laajempaan että, et se ois niinku pohja muulle toiminnalle vai?

Janatuinen: Siis se on semmonen niinku että, jos ne [alaiset] heti alusta asti rupee kyseenalaistaa kaikkee ni sit jos on taistelutilanne. No en tiiä sitten, riippuu ihmisestä mutta jos on taistelutilanne ja ryhmänjohtaja sanoo että käy hakemassa komentopaikalta lisäapuja, ”no miks?”.

Ojajärvi: Nii nii.

Janatuinen: Niin se että, et se, ja jos ne alusta asti oppis siihen että oikei, tää tehdään nyt vaan näin täällä niin ne ei enää sitten tässä, loppuvaiheessakaan enää niinku jaksais koko ajan kysellä sitä miks, vaan ne tekis vaan.

(2. haastattelu 16.6.2009.)

Sama ajatus toistui muiden varusmiesten ja erityisesti varusmiesjohtajien puheessa: he eivät ymmärtäneet, miksi jotkut nuoret vaativat jatkuvasti perusteluja. Heidän ajattelunsa mukaan sotilaskuri perustui sille, että alaisen tulee totella käskyjä ilman kyselyjä. Varusmiesten kouluttaminen virallisen koulutusajan ulkopuolella vaati erillisen luvan hakemista kantahenkilökunnalta. Tällä pyrittiin vähentämään mahdollisuuksia esimiesaseman väärinkäyttöön. Janatuisen mukaan myös tämä vaikeutti oikeanlaisen (kyseenalaistamattoman) esimiesalaisuuden muodostumista. Kyse ei silti ollut suoranaisestä sinisilmäisyydestä, vaan myös herrasmiesvarusmiesideaalissa virallisten toimintamallien järkevyyttä voitiin kyseenalaistaa. Tällöin ei kuitenkaan rikottu sääntöjä tai kysely kesken harjoitusten käskyjen perusteluja, vaan kehitysehdotukset tuotiin ylempien johtajien tietoon myöhemmin. Tätä kautta palautteen uskottiin siirtyvän parhaiten käytäntöön.

Nuori, joka pyrki herrasmiesvarusmiehen ideaalin mukaiseen käyttäytymiseen, suhtautui palvelukseen myönteisesti. Motivaatio-ongelmia esiintyi lähinnä, mikäli koulustehtävä tuntui liian helpolta tai muut varusmiehet eivät ottaneet koulutusta tosissaan, kyselivät liikaa tai vaikeuttivat koulutuksen etenemistä. Rankan sotilaan toimintamalli näyttäytyi herrasmiesvarusmiehen näkökulmasta usein pieruhuumorina, sääntöjen rikkomisena ja turhana pelleilynä (ks. myös Lahelma 2005, 314). Sotilaallisuus ymmärrettiin reiluksi ja kuralaiseksi toiminnaksi sekä sovittujen sääntöjen mukaan toimimiseksi.

Herrasmiesvarusmiehen ideaalissa varusmiespalvelus nähtiin yhteiskunnallisena velvollisuutena, joka tuli suorittaa mahdollisimman hyvin (Hoikkala 2009c, 261; Aikko 2010). Ideaali painotti, että armeijasta kannattaa ottaa ”kaikki hyöty irti”. Pelkästään fyysinen kestäminen ei kuitenkaan riittänyt, vaan sen oli yhdistyttävä tietotaitoon, joka karttui koulutuksen ja harjoittelun myötä. Ideaalinen varusmies on hyvin motivoitunut ja pyrkii suorittamaan ne tehtävät ja kantamaan vastuut, jotka hänelle ja ryhmälle on annettu. Ideaalissa on yhtymäkohtia tutkija Arto Jokisen (2000) armeijan kirjallisista ohjeista ja oppeista löytämään uuteen suomalaiseen mieheen. Ideaalin mukainen mies noudattaa terveellisiä elämäntapoja ja harrastaa liikuntaa jo sen takia, että sotilas on velvoitettu reservissä ylläpitämään fyysistä kuntoaan (ks. myös YIPalvO 2008, 3). Hän on myös järjestelmällinen, hänellä on itsekuria eikä hän salli itselleen fyysistä tai psyykkistä heikkoutta. Jokisen analysoimien tekstien pohjalta puolustusvoimat näyttävät sota-aitojen sijaan yhä enemmän elämäntaitoja opettavana instituutiona, jollaiseksi myös herrasmiesvarusmies mielsi koulutuksen. (Jokinen, A. 2000, 189–192.)

Herrasmiesvarusmiehen rooli on toimintastrategiana helppo rinnastaa myös hyvin koulussa menestyvään poikaan. Sillä on yhtymäkohtia muut huomioivan ja sosiaalista vastuuta kantavan (tyttö)oppilaan ideaalin kanssa (ks. Näre & Lähteenmaa 1992). Toisin kuin koulumaailmassa (Ojajärvi 2006; Tolonen 2001; Paju, P. 2011) hyvin käyttäytyvä, sääntöjä noudattava kiltti varusmies ei kuitenkaan lähtökohtaisesti ollut vaarassa leimautua negatiivisesti nörtiksi tai hikariksi (Tolonen 2001; ks. koulumenestyjistä myös Ojajärvi 2006). Vaikka liian tunnollinen varusmies saatettiin leimata yli-innokkaaksi, ei leima ollut yhtä negatiivinen kuin koulumaailmassa. Varusmies Mustonen oli tästä hyvä esimerkki. Hän suoritti aina annetut tehtävät mahdollisimman hyvin ja kritisoi palvelusta hyvin harvoin ja vain harkitusti. En kuullut kenttätöiden aikana muilta nuorilta minkäänlaisia Mustoseen liittyviä väheksyviä tai kyseenalaistavia kommentteja. Pikemminkin hänen väsymätöntä asennettaan arvostettiin yleisesti. Palveluksen ottaminen tosissaan ei sisältänyt uhkaa liian feminiiniseksi leimautumisesta. Tämä voi johtua siitä, että sotilaskoulutus ja sotiminen itsessään ovat yhteiskunnassamme niin vahvasti miehisiä määreitä (ks. Klein 1999; Woodward 2000).

Herrasmiesvarusmiehen toiminnalle löytyi sekä instituution piiristä että varusmiesten joukosta hyväksyntää. Virallisissa testeissä pärjääminen ei ollut kiusaamisen aihe nuorten keskuudessa, varsinkin jos suoriutui hyvin myös fyysisistä tehtävistä. Tästä syystä myös rankan sotilaan ideaalia pääosin käyttävät nuoret käyttäytyivät toisinaan herrasmiesvarusmiehen ideaalin mukaisesti. Herrasmiesvarusmiehen ideaaliin yhdistyvä kunnollisuus näyttikin olevan koulumenestystä helpompi yhdistää ”rentoon miehisyyteen” (Tolonen 1999, 150–154; Tolonen 2001, 150) tai myös rankan sotilaan ideaaliin, eli molempia pystyi parhaimmillaan toteuttamaan myös lomittain.

TASAPAINOTTELUA

Ideaalit näyttäytyivät armeijan todellisuudessa eri tilanteissa eri tavalla. Esimerkiksi pääosin rankan sotilaan ideaalia seuraava nuori saattoi yhtenä hetkenä kyseenalaistaa sotilaskoulutuksen käytäntöjä ja toisessa kohdassa panna kaikkensa peliin, jotta antaisi itsestään kuvan mahdollisimman särmästi käyttäytyvänä herrasmiesvarusmiehenä. Se, kumpi ideaali oli tavoiteltavampi, määrittyi yksilöiden lisäksi tilanteiden ja ajankohdan mukaan (vrt. Hinojosa 2010). Metsässä kovassa pakkasessa toimittiin todennäköisemmin rankan sotilaan ideaalin mukaisesti, kun taas oppitunneilla ja kasarmilla herrasmiesvarusmiehen taidot tulivat tarpeeseen. Ideaalit eivät sulkeneet toisiaan pois, vaan esiintyivät myös yhtäaikaisesti, mikä aiheutti toisinaan ristiriitaisia tilanteita varusmiehille. Asenne palvelukseen, palveluksen vaihe ja oma sotilastehtävä vaikuttivat myös siihen, mikä varusmiehen ideaali kulloinkin näytti nuoren näkökulmasta tavoiteltavalta. Esimerkiksi tutkimustuvan nuoret pyrkivät ensimmäisinä viikkoina todella kovasti särmän herrasmiesvarusmiehen ideaaliin. Palveluksen edetessä alkuun liittynyt jännitys helpottui, ja itselle luontevammaksi vaihtoehdoksi vakiintui monella rankan sotilaan ideaali.

Kahtiajako ja ristiriitaiset oletukset tuovat esille sotatilanteen ja rauhan ajan varusmieskoulutuksen välisen jännitteen. Menestyäkseen organisaatiossa sotilaan täytyi toimia organisaation sääntöjen mukaisesti, mutta tilanteen sitä vaatiessa myös kiertää sääntöjä. Vaikka sotilasorganisaatio toimii hierarkioiden ja käskyvaltasuhteiden pohjalta, siedettiin niskurointia ja sääntöjen taivuttelua myös virallisen organisaation puolelta. Kuuliainen herrasmiesvarusmies ei lopulta ollut se, mihin pyrittiin, vaan mukana täytyi olla myös rankan sotilaan itsenäistä ja uhmakasta otetta. Varusmiesideaalit muodostivat näin tarkasteltuna yhden varusmiesidealin, joka sisälsi kaksi toisiinsa nähden ristiriitaista puolta. (Ks. Hockey 1986, 148–149.)

Kyse on myös siistin sisätyön ja fyysisen työn välisestä tasapainoilusta. Pääesikunnassa vieraillessani törmäsin useaan otteeseen siihen, että ”paperien pyörittäminen” nähtiin negatiivisena ja sotilaan tehtäviin sopimattomana. Oikeat ja todelliset sotilastehtävät, kuten rauhanturvaaminen, olivat fyysisiä töitä ulkoilmassa, eivät toimistossa istumista. Silti kantahenkilökunnasta suuri osa pyrkii etenemään sotilashierarkiassa, mikä tietää lisää sisätöitä ja paperinpyörittystä. Ylenemistä ja virallista hierarkiaa kunnioitetaan ja hierarkiassa pyritään ylenemään, mutta tärkeää on myös kokemus ”todellisista” sotatilanteista ja kosketus sotilaan kenttäolosuhteisiin.

Kahdesta varusmiesideaalista kumpikaan ei noussut arjessa hierarkkisesti toisen yläpuolelle (vrt. Huuki 2010; Manninen 2010). Parasta oli, jos nuori kykeni tilanteittain tasapainottelemaan kahden ideaalin välillä ja vaihtamaan tarvittaessa ideaalista toiseen. Tällöin ideaaleja voitiin käyttää toimintaa etukäteen määrittävän roolin sijaan itsen esittämisen resursseina. Tällainen tasapai-

nottelu vaati nuorelta tilannetajun lisäksi runsaasti herkkyyttä tulkita tilannetta ja taitoa vaihdella omaa käyttäytymistään eri tilanteissa. Jos rankan sotilaan ideaali yhdistyi nuoren siviilielämän ideaaleihin ja malleihin vahvasti, se näyttyi kehollisena kokemuksena tavalla, josta irtaantuminen ei välttämättä ollut mahdollista. Vastaavasti kiltin ja tunnollisen nuoren pyrkimykset rankan sotilaan ideaaliin eivät välttämättä olleet muiden mielestä uskottavia. (Giddens 1991, 82–83, 90–91.) Tästä johtuen vain nuoret, joilla oli tietynlaista sosiaalista ja kulttuurista pääomaa, pystyivät sopeuttamaan fyysisen olemuksensa, toimintatapansa ja puheensa eri hetkinä vallitseviin ja vaihteleviin ideaaleihin. (Vrt. habitus, Bourdieu 1984.)

Kahdesta edellä esitetystä ideaalista löytyy yhtäläisyyksiä. Molemmat liittyvät vahvasti miehisyyteen. Sotilas määrittyy sosiaalisilta ominaisuuksiltaan ja varsinkin biologiselta sukupuoleltaan mieheksi (ks. myös Ahlbäck 2010; Jokinen, A. 2000). Se, mitä miehisyyden on, määrittyy ideaaleissa eri näkökulmista. Molemmissa arvostetaan fyysistä kompetenssia ja fyysisesti raskaista harjoituksista selviytymistä (ks. Lahelma 2005, 309). Nämä ominaisuudet liitetään yleisemmin yhteiskunnassamme miehisyyteen (Tiihonen 2002; Stark 2011, 247–249; Berg 2010). Ideaalit määrittivät rajat sille, millainen oli sosiaalisesti hyväksyttävä varusmies, ja muodostivat tässä mielessä vastakkaisuuksineenkin yhdessä hegemonisen varusmiehen ideaalin (ks. Coles 2009). Näiden kahden ideaalin lisäksi aineistosta oli löydettävissä myös kolmas ideaali, joka liittyi vain naisvarusmiehiin.

NAISVARUSMIEHEN IDEAAALI

Ojajärvi: Sanotaan että, että armeija tekee miehiä, tekeeks se sitten...

Mitä se tekee naisista?

Koski (naisvarusmies): Miehen (naurahtaa).

(1. haastattelu 18.8.2008.)

Yllä oleva tokaisu on vitsi, mutta tuo esille sen, miten tiiviisti varusmies yhdistetään mieheen. Palveluksen sanotaan tekevän pojista miehiä, mutta ei ole sanontaa, joka kertoisi mitä palvelus tekee tytöistä. Vaikka armeija ei tee tytöistä miehiä, naisvarusmiehille oli varattu oma ideaalinsa. Naiset joutuivat omien sanojensa mukaan päivittäin taistelemaan paikastaan varusmiesyhteisössä. Pääosin se tarkoitti herrasmiesvarusmiehen ideaalin noudattamista. Myös muissa armeijatutkimuksissa on huomattu, että naissotilaiden tulee pyrkiä mahdollisimman hyvin täyttämään ideaalisen (mies)sotilaan kuva (Carreiras 2006, 49). Silti heitä lokeroitiin aktiivisesti myös vain naisille varattuihin rooleihin, ja heiltä odotettiin naisvarusmiehen ideaalin mukaista käyttäytymistä. Käytän vapaaehtoista varusmiespalvelusta suorittavista naisista tietoisesti termiä naisvarusmies. Se kuvaa mielestäni hyvin sitä, miten naisten tulee palveluksessa yh-

täällä täyttää sekä naisille että miehille suunnattuja odotuksia (ks. myös Persson 2011; Levin 2011).

Ennen erojen esiin tuomista on hyvä muistuttaa siitä, miten tutkijoiden huomio kiinnittyy sukupuolen tarkastelussa usein eroihin. Hetkistä, jolloin naiset ja miehet toimivat ryhmässä tasavertaisina, yhdenmukaisina ja ilman jännitteitä, on vaikeampi raportoida kuin tilanteista, joissa sukupuoli näkyy ja erot kärjistyvät. Vaikka jatkossa keskityn naisten erityisasemaan, haluan painottaa, että naisvarusmiehet sopeutuivat yleisesti ottaen palvelukseen ja miesten joukkoon hyvin. He olivat motivoituneita ja innostuneita koulutuksesta ja puhuivat palveluksessa olemisesta pääosin erittäin myönteisesti. Edes kokemukset kiusaamisesta ja epäasiallisesta kommentoinnista eivät näyttäisi vähentävän naisten myönteistä suhtautumista palvelukseen (ks. Leinonen & Nikkanen & Otonkorpi-Lehtoranta 2012, 22–34). Tutkimani naiset kokivat sukupuolensa ongelmalliseksi lähinnä silloin, kun heitä kohdeltiin sukupuolensa edustajina. Tällöin nainen oli keskimääräisen naisen esiintymä, stereotyyppiä, ja hänen henkilökohtainen toimintansa sivuutettiin (ks. Thorne 1993, 132). Naisvarusmiehet pyrkivät sopeutumaan varusmiesryhmään. Tämä oli haasteellista, koska lähtöasetelma ei ollut tasa-arvoinen. Miesten suorittaessa lainmukaista kansalaisvelvollisuuttaan naiset olivat paikalla oman valintansa tuloksena. Mies on armeijassa luonnollinen, ja naiselta kysytään, miksi tulit tänne. Kysymys on ymmärrettävä, mutta se erottelee joka kerran naisen muiden joukosta ja vaatii häneltä kysymykseen sopivaa vastausta. Naiset tulkitivat jatkuvan kyselyn palvelukseen tulon syistä tarkoittavan, että miehet kyseenalaistivat heidän oikeuttaan olla palveluksessa.

Erioikeudet, usein pienetkin sellaiset, saivat armeijan totaalilaitoksessa muita instituutioita keskeisemmän roolin (ks. Goffman 1969, 40–42). Niiden avulla viestitettiin esimerkiksi virallisia ja epävirallisia valta-asemia ja rooleja. Naisten erioikeudet, kuten tuvan verhot, pitkät hiukset ja omat suoritusrajat ja -tavat fyysisissä testeissä, rikkoivat varusmiehille tärkeää tasavertaisuuden periaatetta (ks. Cohn 2000; Leinonen ym. 2012, 23).⁴⁷ Osan mielestä naisten olisi pitänyt osallistua palvelukseen samoin ehdoin ja sääntöin kuin miesten.

Heino: No mun mielestä jos tänne vapaasta ehdostaan [tahdostaan] tulee niin mun mielestä ei pitäis olla mitään erityissäntöjä. Siviilissä totta kai saa olla sääntöjä, mut eri, mutta siis jos tänne tulee ja vapaasti haluaa niin mun mielestä tukka pois ihan samalla lailla, ei mitään hemmetin verhoja kautta muita peilejä tupiin, että ite ovat valinneet tänne tulemisen eikä pakotettu, että... (1. haastattelu 20.8.2008.)

⁴⁷ Kentättyön jälkeen naisten erillisistä kuntotestien rajoista on luovuttu. Varusmiesliitto nosti myös keväällä 2014 keskusteluun mahdollisuuden sukupuolineutraaleihin tupiin, joita on käytössä esimerkiksi Norjan armeijassa (ks. ES 2014).

Koska naiset pyrkivät sopeutumaan varusmiesryhmään, erityiskohtelu saattoi ärsyttää myös naisia. Esimerkiksi varusmies-sanan korvaaminen varusnaisella oli useimpien naisten mielestä turhaa. Naiset olivat mieluummin varusmiehiä kuin varusnaisia, jolloin he määrittyivät samaan joukkoon muiden varusmiesten kanssa. Myös kantahenkilökunnan kysymykset naisvarusmiehille siitä, miten he olivat naisina pärjänneet tai mikä oli naisen näkökulma asiaan, saatiin kokea kiusalliseksi sukupuolen esille nostamiseksi. Naisten sopeutuminen ryhmään tarkoitti jatkuvaa työtä, jotta sukupuolen rajan ylitys miesten maailmaan onnistuisi (Thorne 1993, 132).

Toisinaan naisten erityiskohtelu herätti epäilyjä siitä, ylettyikö erityisasema muuhunkin kuin vapaaehtoisuuteen ja tuvan verhoihin. Erään naisvarusmiehen pääsy reserviupseerikurssille sai miehet puhumaan ”pillukiintiöstä” eli siitä, että naisilla olisi oma kiintiö johtajakoulutukseen. Kyseistä naisvarusmiestä epäilyt ärsyttivät. Lopulta hän kävi kysymässä kantahenkilökunnan edustajalta asiasta ja sai kuulla päässeensä kurssille erinomaisilla pisteillä. Ajatus naiskiintiöistä oli tiukassa, ja tuleva reserviupseerikurssilainen pohti haastattelussa, että ehkäpä naisille oli kuitenkin aliupseerikurssille olemassa kiintiönsä.⁴⁸

Leimautuminen naissukupuolen edustajaksi häiritsi sopeutumista, koska naiseus nähtiin harvoin myönteisenä. Jos nainen suoritti jonkin tehtävän huonosti tai jokin meni vikaan, kuului varusmiesten joukosta tokaisu ”naiset armeijassa”. Vaikka kyseessä oli huumori, sillä viitattiin virheeseen, joka tapahtui, koska toimija oli nainen. Naisen onnistumisen taas katsottiin johtuvan naiseuden sijaan yksilöstä. Kun naiseus määrittyi luovuttamiseksi ja heikkoudeksi, sekä naiset että miehet pyrkivät välttämään naiseksi tai naismaiseksi leimautumista. Toisinaan naiset käyttivät sukupuoltaan hyväkseen tietoisesti naljaillakseen miehille. Kun nainen oli jossain tehtävässä parempi, heikommin suoriutuneille miehille voitiin kuitailla heidän hävinneen juuri naiselle. Naiselle häviäminen nähtiin erityisen nolona (ks. myös Hockey 2003, 17). (Ks. Godfrey ym. 2012.)

Varusmiehet saattoivat määritellä naiset perinteisesti naisille mielettyihin rooleihin, tai naiset saattoivat itse ottaa tällaisen roolin (ks. Hauser 2011). Tästä yksi esimerkki oli, kun löysin itseni metsäleirillä keittämistä tutkimustupalaisille aamupuuroa. Minulle oli annettu yksi helpoimmista kipinävuoroista, joka mahdollisti yhtenäisen yöunen. Ennen kuin varusmiesjohtajat ilmoittivat vuorolistat, kerrottiin, että viimeinen kipinävuorolainen keittää kaikille aamupuuron. En noteerannut asiaa tuolloin. Vasta hämmentäessäni aamuhämärässä trangjalla puuroa ymmärsin, että kipinävuorolista taisi olla tiedossa jo ennen puuron keittämisen lisätehtävää. Muiden herättyä sain kehuja puuron mausta. Kuulemma huomasi, että puuro oli naisen keittämää. Vaikka ystäväpiirini tietää hyvin minun olevan huono ruuanlaittaja, varusmiehet näkivät minut

⁴⁸ Kurssille päässyt nainen menestyi erinomaisesti ja pärjäsi sosiaalisesti miesten kesellä hyvin.

naisena, jolle ruuanlaitto on luontainen ominaisuus. Ruuanlaitto on perinteisesti mielletty feminiiniseksi alueeksi (Roos & Prättälä & Koski 2001) ja naisten tavaksi hoitaa (Murcott 1982) ja osoittaa rakkautta perheelle (Mäkelä, J. 2002, 22). Vaikka sukupuolten välinen työnjako ruuanlaitossa ei välttämättä ole enää näin yksioikoinen (mm. Szabo 2014), näytti se ainakin varusmiesten mielestä kuuluvan erityisesti naisille.

Naisilta odotettiin kovaa motivaatiota ja valittaminen oli erityisesti heiltä kielletty. Vapaaehtoisesti palvelukseen hakeutuneet eivät miesten mielestä olleet oikeutettuja valittamaan mistään. Pidättymällä valittamasta naiset välttivät myös samaistumasta yleisesti sukupuolensa edustajiin, joiden ominaisuuksiin katsotaan kuuluvan juuri heikkous ja valittaminen (ks. myös Barrett 2001, 82).

Mustonen: Noh, ehkä tota naisilta sitä vaaditaan, tai sillain niinku odotetaan enemmän ku sit taas miehiltä ku he ovat tulleet tänne vapaaehtoisesti niin sitte sitä vähän odottaakin et sitä motivaatiota ehkä löytyykin vähän enemmän ja sit jos sitä ei niinku löydy niin kyllä siitä palautetta tulee.

(2. haastattelu 17.6.2009.)

Naisvarusmiesten tuli muiden tapaan kestää naljailua (ks. tarkemmin läpänsieto-oletus, s. 129). Miesten epäasiallisiin kommentteihin puuttumisen tulkittiin helposti valittamiseksi tai tosikkoudeksi, joka söi naisvarusmiehen roolin uskottavuutta. Naiset kertoivat kasvattaneensa palveluksen aikana runsaasti itseluottamusta ja varmuutta. Toisten muutos näkyi selvästi myös ulospäin. Naisvarusmies Janatuinen vertasi varmuutta hartioihin, jotka kasvoivat palveluksen aikana. Varmuutta lisäsi vastuun kantaminen sekä se, että oppi puolustamaan itseään. Se, että oppi toimimaan miesten maailmassa nähtiin itsessään arvokkaana. Osa naisista näki kasvamisen myös liittyvän siihen, että osasi olla ottamatta miesten juttuja liian vakavasti eli olla loukkaantumatta niistä.

Janatuinen: Ainakin ite saanu henkisesti ihan hirveesti hartioita täällä. Että osaa pitää puoliani ja en suu... en esimerkiksi loukkaannu jostain, niinku et esimerkiksi nyt on niinku se miesten maailman niinku käyny läpi niin ei loukkaannu enää mistään jutuista mitä ne heittelee. Ja, et et varmaan miesvaltaisillakin aloilla tulis pärjäämään ihan hyvin et tajuu sen huumorin ja ei ota sitä mitenkään itteensä.

Ojajärvi: Millasena sä näät naisen asema on armeijassa?

Janatuinen: No onhan se, siis ellet sä oo päätä pidempi, harteikkaampi, vedä kaikki paremmin ku ne niin silloin sä oot nainen, nainen armeijassa. Se on meilläkin perusläpänheitto, miehet sanoo aina ”naiset armeijassa” (huokaisten). Aina tää perus et et niinku, naisen asema on vähän semmonen niinkun, et ne ei oikein, oikeestaan tavallaan tiiä et miten ne suhtautuis, et ottaisko ne meiät täysin vitsinä vai. Jotenki se on vähän semmonen, vähän vielä epävarma asema.

(2. haastattelu 16.6.2008.)

Janatuinen kertoi yllättyneensä siitä, miten miehet olivat palveluksen alussa kannustaneet ja tukeneet häntä. Yleisesti tuntui, että yksittäisiin naisiin suh-
tauduttiin hyvin, ja moni mies myönsi naisten suoriutuvan useita miehiä pa-
remmin.

Silti sukupuolena nainen näyttäytyi ambivalenttina. Haastatteluissa sa-
mat nuoret miehet sekä kehuivat että epäilivät naisten pärjäämistä armeijas-
sa. Yksilöiden sijaan epäilyksen kohteena tuntui olevan yleisemmin naisuu-
sukupuoli. Kollektiivisessa armeijatarinassa kulki tiiviisti mukana kertomuksia
naisvarusmiehistä, joiden tavaroita miehet joutuivat kantamaan, joille an-
nettiin normaalia kevyemmät reput ja jotka olivat armeijassa vain hakemassa
poikaystävä. tarinat fyysisesti heikoista naisista näyttäisivät olevan oleellinen
osa armeijan miehisyyttä, onhan palveluksen eräs epävirallinen tavoite erottaa
kestävät miehet muista (ks. myös Barrett 2001, 82–83). Naisten muita hei-
kommista fyysisistä suorituksista puhuttiin jo ennen kuin kukaan oli juossut
metriäkään.

Naisten tuli myös kontrolloida omaa ja muiden naisten ulkonäköä ja toi-
mintatapoja. Eräs naisvarusmies, joka meikkasi palveluspäivinä, sai kuulla
muilta naisilta kommentteja turhamaisuudestaan. Naisille liian suuret armei-
jan vaatteet auttoivat vähentämään erottumista miehistä⁴⁹. Naisvarusmies ei
silti saanut olla liian miehekäs, eli tavoitteena ei ollut mieheksi muuttumi-
nen. Liian miehekkäänä pidetyistä naisista käytettiin solvaavia termejä, kuten
sotanorsu ja rekkalesbo. Sotanorsu viittasi fyysiseen voimaan, joka muutoin
määrittyi varusmiesideaaleissa myönteisesti. Termin negatiivinen konnota-
tio viittasi naiselle vääränlaiseen ja liialliseen vahvuuteen. Naisen piti kestää ja
jaksaa, mutta lisäksi hänen täytyi tasapainottaa vahvuutta riittävän naisellisel-
la ulkomuodolla ja käyttäytymisellä. Rekkalesbo viittasi naiselle harvinaiseen
miehiseen työhön (rekkakuski) ja seksuaaliseen vähemmistöön, joka määrittyi
varusmiesten keskuudessa negatiivisesti, kuten myöhemmin tässä luvussa tu-
lee ilmi. Naisvarusmiehen arviointi perustui kahteen hyvin erilaiseen ideaaliin,
joita arvioitiin yhtäaikaaisesti. Naisen oli pystyttävä toteuttamaan yleisiä varus-
miesideaaleja niin, että hän samalla säilytti oikealla tavalla naiseuteen liittyviä
ominaisuuksia ja huolehti ulkonäöstään (ks. Herbert 1998; Carreiras 2006,
49; Levin 2011).

Naisvarusmiehen ristiriitainen ideaali ja naisten erityinen vastuuttaminen
nousivat vahvasti esille naisvarusmiehille suunnatussa infotilaisuudessa. Tuol-
loin kaikki kasarmin naiset (yhteensä 25 naista) koottiin yhteen ”naisteniltaan”.
Tilaisuudesta oli pyritty tekemään epävirallinen, ja se pidettiin palvelusajan lo-
puttua kello 18.00. Naisille tilaisuus oli kuitenkin määritelty osaksi palvelusta,
joten osallistuminen oli pakollista. Paikalla oli kolme henkilökuntaan kuulu-
vaa naista. Tarjolla oli munkkeja, teetä ja kahvia. Tilaisuuden tarkoituksena oli

⁴⁹ Myös itse huomasi valitsevani kentälle lähtiessäni vaatteet tarkkaan. Tiukkojen farkkujen laitto kasarmialueelle tuntui vaikealta, vaikka ennen kenttätöitä ne olivat normaali työasuni.

kertoa, millaisia erityisiä haasteita naisilla oli varusmiespalveluksessa. Alussa käytiin läpi naisille yleisimpiä fyysisiä rasitusvammoja (mm. lonkan rasitusmurtumat) ja selvennettiin, ettei pitäisi pinnistellä kivun kanssa liian pitkään ilman lääkärin konsultointia. Lisäksi kerrottiin kuukautisten siirtämisen mahdollisuudesta leirien aikaan ja mitä sotilaallinen ulkomuoto vaatii naisilta (mm. ei liikaa meikkiä, pitkät hiukset kunnolla kiinni).

Varusmiesten keskinäisten parisuhteiden oli aiemmin kerrottu olevan kiellettyjä. Naistenillan vetäjät totesivat, että jos varusmiehet silti seurustelisivat keskenään, se ei saisi näkyä kasarmialueella. Erikseen haluttiin vastuuttaa naisia olemaan tarkkoja seurustelusuhteissa ja kerrottiin jokaisen naisen edustavan armeijassa kaikkia naisia (ks. myös Leinonen ym. 2012, 26). Vastuuttaminen ja erityisesti ohje, joka rohkaisi olemaan välittämättä miesten alarvoisista kommentteista, kuvastivat hyvin naisvarusmiehiltä odotettua vastuullisen ja kunnollisen naisen ideaalia. Naisille kerrottiin, että vaikka muut varusmiehet olisivat heidän kanssaan ystäviä, ei poikiin kannattaisi luottaa. He kertoisivat naisista selän takana mauttomia vitsejä ja antaisivat ymmärtää, että olivat ystävyiden lisäksi myös seksuaalisessa suhteessa tytön kanssa. (Ks. Käyhkö 2006.) Naisten odotettiin näin ollen kantavan vastuuta myös miesten käyttäytymisestä.

Naistenillan alustajien puheiden välille syntyi ristiriitaa, kun puhuttiin tarkemmin naiseudesta. Osa alustajista toivoi, etteivät naisvarusmiehet menettäisi naiseuttaan palveluksen aikana, kun taas eräs alustaja esitti hieman erilaisen näkökulman aiheeseen. Hän antoi naisille suoraa palautetta liian vapaana heiluvista poninhännistä ja epäsotilaallisista hiuksista. Kyseisen alustajan oma olemus oli rankan sotilaan ideaalin stereotyyppi. Puheet olivat ronskit ja viesti naisille oli se, ettei pienistä kannattanut välittää, vaan piti kestää, kun miehiin maailmaan kerran oltiin tultu. Lopuksi hän sanoi, että kannattaa miettiä tarkkaan, kannattaako kuukautisia siirtää pelkän leirin takia. Mahdollinen sota voi kestää helposti kuukausia tai vuosia, eikä siinä paljon kuukautisia siirrellä.

Naistenilta kiteytti sen, minkä olin jo aiemmin huomannut kuuluvan naisvarusmiehen ideaaliin. Naisten oli yhdistettävä varusmieheyteen oikeanlainen, hillitty, naisellisuus. Ideaaliin kuului oleellisena osana myös seksuaalisten suhteiden kontrollointi (Leinonen ym. 2012, 26). Naisilta odotettiin myös oikeanlaista (kevyttä) suhtautumista miesten juttuihin. Lisäksi ajatus naisista hoivaajina tuli esille puheissa, jotka painottivat naisten erottuvan pehmeystensä, lempeytensä ja muista huolehtimisen ansiosta muista varusmiehistä (ks. myös Jokinen, E. 2005, 65).

Kenttätyössä tapaamani miehet suhtautuivat naisvarusmiehiin pääosin asiallisesti. Pidemmät keskustelut siitä, tulisiko armeijassa ylipäänsä olla naisia ja pitäisikö heitä rekrytoida lisää, toivat kuitenkin esille ristiriitaisempia suhtautumistapoja aiheeseen. Kun keskusteluja tarkastelee varusmiesideaalien

kautta, naisten sotilaskoulutukseen liittyvä ristiriitaisuus tulee hyvin esille. Rankan sotilaan ideaaliin liittyvä ajatus siitä, että mies puolustaa maata, naisia ja lapsia, minkä takia naisten itsensä ei pitäisi sotkeutua sotimiseen. Naiset voivat rikkoo pelkällä läsnäolollaan miesten välisen yhteisöllisyyden, ja miesten tulisi siksi saada olla keskenään. Jos naisia kuitenkin hakeutuu palvelukseen, heillä tulisi olla samat säännöt ja rajat kuin miehillä. Tällaisen ajatuksen mukaan naiset eivät itsestään selvästi tuo mitään erityistä lisäarvoa sotilaskoulutukseen tai sotimiseen.

Sen sijaan herrasmiesvarusmiehen ideaalin mukaisessa ajattelutavassa harvoin kritisoidaan suoraan naisvarusmiehiä, vaikka saatetaan ilmaista, ettei palvelus sovi kaikille naisille. Naisvarusmiehet, jotka jaksavat palveluksessa, peittoavat usein tunnollisuutensa ja innostuksensa avulla monet motivaatio-ongelmista kärsivät miehet. Herrasmiesvarusmiehen ideaalin mukaan naiset voivat tuoda armeijaan naisellisia ominaisuuksia, joista voi olla erityistä hyötyä. Toisaalta nainen määrittyy heikomman sukupuolen edustajaksi, jota suojellaan ja jolle herrasmies avaa ovia (ks. myös Barrett 2001, 84; Korhonen 2004). Herrasmies voi hämmentyä, koska armeijassa myös naisia kohdellaan sotilasarvon, ei sukupuolen, mukaisesti. Tutkija Anne Korhonen (2004) löysi sotilaskouluttajien kielenkäytöstä sympaattisen herrasmiehen diskurssin, jota käytettiin puhuttaessa naissotilaista. Naisista puhuttiin kohteliaasti, kunnioittavasti ja miespuolisia varusmiehiä helläkätisemmin. Hyvää tarkoittavalta kuulostava puhetapa ylläpiti kuitenkin samalla sukupuolten epätasa-arvoista suhdetta ja kohtelua armeijassa (mt., 261; ks. myös Mankayi 2006).

IDEAALIT TOIMINNAN RAJAAJINA

Varusmiesideaalit loivat yhdessä raamit, joiden sisällä oli pysyttävä, jos halusi esittää uskottavasti varusmiestä. Tutkija Barrie Thorne (1993, 98–99) kritisoi stereotyyppioihin parhaiten sopivien poikien olemisen tavan yleistämistä kaikkiin poikiin. Tällöin muut tavat olla poika jäivät helposti lyhyiksi kuvauksiksi marginaalista. Vaikka tämä tutkimus keskittyy paljolti nuoriin, joilla ei näyttänyt olevan suuria ongelmia varusmiesroolin esittämisessä, vaikuttivat ideaalit myös heidän käyttäytymiseensä. Vaikka varusmiehen ideaalit näyttäytyivät arjessa liikkuvina, ne kiteyttivät yhdessä hegemonisen varusmieheyden. Hegemonisen varusmiehen ideaali on lähellä hegemonisen maskuliinisuuden käsitettä (Connell 1995, 75; Ojala & Pietilä 2013, 24). Yhden mallin sijaan varusmiehen ideaali oli kuitenkin moninainen. Ideaalien perusteella varusmiehen oletettiin olevan lähtökohtaisesti terve, kestävä, suomalainen, hetero ja mies.

Varusmiehen ideaalit liitettiin ensinnäkin mieheyteen. Varusmiespalvelus kasvattaa pojista miehiä, ja siksi ideaalit olivat sukupuolisidonnaisia. Armeijan koulutuksessa ja kasvatuksessa sukupuoli oli sekä jatkuvasti läsnä että täysin

piilossa. Tämä johtui siitä, että mies on armeijassa normi. Koska naisia on varuskunnissa vähän, sukupuolikysymys näyttäytyy aina kysymyksenä naisten sopeutumisesta armeijaan tai armeijan sopeutumisesta naisten siellä olemiseen. (Ks. Kronsell 2006.) Koska varusmies on mies, keskeiseksi tulee rajan vetäminen miehisen ja ei-miehisen välille (Barrett 2001). Tämä takia väärellä tavalla (muiden mielestä) omaa miehisyyttään esittävät nuoret ja naisvarusmiehet joutuivat kamppailemaan hyväksytyksi tulemisesta.

Kaikki kolme ideaalia sisälsivät myös oletuksen varusmiehen terveydestä ja kestämisestä. Palvelukseen astuva nuori on lähtökohtaisesti terve. Kestämällä tarkoitetaan oletusta fyysisesti ja henkisesti vaativan koulutuksen läpikäymisestä ilman valittamista tai luovuttamista. Kestämisen eetokseen ja siihen liittyviin tulkintoihin palataan tarkemmin myöhemmissä luvuissa. Terveysoletus tulee esille erityisesti luvussa kuusi, jossa tarkastellaan sairauden ja terveyden yhteisöllisiä rajoja.

Varusmiespalvelus liittyy vahvasti myös suomalaisuuteen. Tutkimusprofessori Tommi Hoikkala kutsuu armeijaa ”suomalaisuuden identiteettikoneeksi” (Hoikkala 2009b, 128; Salasuo 2009d, 224). Tällä hän viittaa palvelukseen kokemuksena, jonka avulla nuoret (miehet) ansaitsevat paikkansa miesyhteisössä. Myös ulkosuomalaiset kertovat kansalaisuuden lunastuksen olleen yksi syy tulla pysyvästi ulkomailla asuvana Suomeen varusmiespalvelukseen (Kenola-Krusberg 2012). Kenttätöissä suomalaisuus oli taustaoletus, joka tuli esille erityisesti viholliskuvassa. Vaikka vihollinen ilmaistaan varusmiespalveluksessa virallisesti vain värein (mm. keltainen vihollinen idässä), käsitti varusmiesjoukko melko nopeasti viholliseksi Venäjän. Kenttätöiden aikana käytiin Venäjän ja Georgian välinen sota, joka mahdollisesti vahvisti entisestään vanhan viholliskuvan uusintamista. Varusmiesjohtajat ja alokkaat hyökkäsivät Venäjää vastaan keskenään metsäleireillä, kun taas luennoilla sama toistettiin hienovaraisemmin sanoilla ”eipä se [vihollinen] juuri ole muualta tullut”, millä viitattiin idästä hyökkäävään Venäjään. Samalla kun vihollinen määriteltiin Venäjäksi, rakennettiin rajaa ”meidän suomalaisten” ja ”heidän venäläisten” välille.

Kasarmilla oli palvelustaan suorittamassa jonkin verran venäläistaustaisia nuoria, jotka kertoivat minulle ymmärtävänsä viholliskuvan luomisen, mutta miettivät samaan aikaan omaa paikkaansa armeijassa. Alla oleva lainaus on anonymisoitu, mutta se tuo kiteytyneesti esille sen, miten historiasta nouseva viholliskuva luo rajaa, joka saa venäläistaustaisen nuoren pohtimaan, sopiiko hän, ja miltä osin, varusmiespalvelukseen.

Kun kuulee et ryssä kuolee tai jotain vastaavaa, se ei lisää sitä motivaatioo (...) Mä en ota sitä koskaan henkilökohtaisesti (...) [joskus silti] mietin et mitä helvettiä mä täällä teen.

(Anonyymi haastateltava.)

Jos nuori poikkesi ideaaleista liikaa, hänen piti tehdä aktiivista työtä, jottei hänen varusmiehen roolin esityksensä uskottavuus kyseenalaistuisi. Esimerkiksi nainen pystyi määrittämään kompetentiksi varusmieheksi, mutta uskottava esitys vaati naisvarusmiehen ideaalin lisäksi myös muiden varusmiesideaalien uskottavaa hallintaa. Naisideaali sisälsi oletuksen hoivasta, seksuaalisesta vastuusta, pehmeystä ja ulkoisen naiseuden säilyttämisestä. Uskottava esitys vaati toisinaan myös erottautumista naissukupuolesta. Varusmiesideaalin liittyessä (fyysisesti kompetenttiin) mieheen ei nainen mielellään esiintynyt heikomman sukupuolen edustajana, vaan painotti yksilöllisyyttään. Nainen ei silti saanut olla liian miesmäinen, ja myös naiseutta tuli säädellä armeijaan sopivaksi. Keskeistä naisvarusmiehen ideaalissa oli sen alisteinen suhde kahteen muuhun varusmiesideaaliin – naiset olivat altavastajaan roolissa. Naisen varusmiesesitystä ei suoraan uskottu, mutta oikeanlainen esitys mahdollisti naisille uskottavan varusmiehen roolin. Tämä tarkoitti kuitenkin jatkuvaa sukupuolten välisen rajan ylitystä ja rajoihin liittyvää neutralointia (Thorne 1993, 64–66). Miesten pyrkiessä välttämään feminiinisyyttä naiset tasapainottelivat oikeanlaisen ja hyväksyttävän naiseuden ja uskottavan varusmiesroolin esittämisen välimaastossa.

Kaikki nuoret tekivät enemmän tai vähemmän töitä pitääkseen varusmiehen roolinsa uskottavana. Ideaalien rajat eivät siis koskeneet vain marginaaliin kuuluvia nuoria, vaan nuoret kävivät tilannekohtaisesti neuvotteluja oman esityksensä uskottavuudesta. Aina esitys ei ollut vakuuttava tai ideaalista poikettiin muiden mielestä liikaa. Seuraava pitkäkö esimerkki kertoo siitä, miten varusmiesyhteisö voi suhtautua liikaa ideaaleista poikkeavaan nuoreen. Esimerkki kertoo kollektiivisesta kiusaamisesta, joka on itsessään kiinnostava ilmiö⁵⁰. Samalla avautuu mahdollisuus tarkastella varusmiesryhmän suhtautumista erilaisuuteen ja nuoren miehen vastarintaa varusmiesideaalien rajoilla.

Varusmies Kosonen oli sosiaalinen ja ulospäin suuntautunut. Vaikka Kosonen hoiti varusmiespalvelukseen liittyvät tehtävät hyvin, hän joutui nopeasti yleisen vitsailun kohteeksi. Kysyessäni mikä Kososessa häiritsi muita, vastaus liittyi joko hänen mahdolliseen homoseksuaalisuuteensa tai yleisemmin vain ”olemuksen” (ks. Salmivalli 1998, 85, 102–104). Naismaisella käytöksellä tarkoitettiin eleitä, jotka olivat joidenkin varusmiesten mielestä liian sieviä, tai ääntä, joka oli miehelle liian korkea tai heikko. Vain varusmies Pakkala viittasi haastattelussa siihen, että Kosonen oli tehnyt hänen mukaansa samoja virheitä useaan otteeseen. Yksi haastateltava sanoi Kososen pilaavan tuvan maineen, ja toista häiritsi hänen osallistumisensa oman tuvan keskusteluihin.

⁵⁰ Kyselyn mukaan noin joka kolmas varusmies ja yli puolet naisvarusmiehistä kokee kiusaamista palveluksena aikana (Leinonen ym. 2012, 35; ks. myös Laitinen 2010, 188). Kiusaamista esiintyy kaikissa yhteisöissä, ja usein se kertoo jotain oleellista yhteisöstä ja sen määrittämistä sosiaalisesti hyväksytyistä rajoista. Tämä yhteisöllisyyden puoli voi olla varusmiespalveluksessa kantahenkilökunnalle lähes näkymätöntä, mutta varmasti ainakin jossain muodossa jokaiselle varusmiehelle tuttua ja näkyvää.

Kysyessäni tarkemmin, mikä toisen nuoren mahdollisessa homoseksuaalisuudessa oli vaikea hyväksyä, sain vastaukseksi: ”Ne on semmosia hintelöitä, ei niitä voi laskea ees ihmisiks eikä, ei ainakaan miehiks voi”. Sama argumentti ei-miehisyydestä tuli vastaan puhuttaessa siviilipalvelusmiehistä (ks. Hale 2008; Goldstein 2001, 265)⁵¹. Tiivistäen voisi siis sanoa, että mies on varusmiesten mukaan sotilaskoulutuksen käynyt hetero. Miesryhmien sisäiseen solidaarisuuteen ja identiteettiyöhön liittyvä homofobia on tullut esiin myös muissa mies-tutkimuksissa (mm. Lehtonen, J. 2003; Leyser 2003; Huuki 2010). Homofobia liitetään miesvaltaisissa yhteisöissä miesten väliseen tiiviiseen yhteisöllisyyteen, homososiaalisuuteen, jossa heteronormatiivisuuden rikkoja koetaan uhkaksi yhteisöllisyydelle. Seksuaaliseen suuntautumiseen liittyvät kommentit voi tulkita myös varusmiesten huumoriksi, joka oli täynnä heteronormatiivisuutta vahvistavia homovitsejä (McCann & Plummer & Minichiello 2010). Ryhmässä toteutuvaa vahvaa heteronormatiivisuutta ja ei-miehisyyden karttamista vitsailu ei kuitenkaan muuta. Pienikin naismaiseksi mielletty piirre, liike tai teko saattoi kyseenalaistaa varusmiehen roolin uskottavuuden (ks. Thorne 1993; Barret 2001; Leyser 2003; Connell & Messner 2005). Homottelu ja heteronormatiivisuus olivat tutkimusyksikön arjessa vahvasti läsnä, usein juuri Kososen kiusaamisen kautta. Vaikka Kosonen toteutti varusmiesideaaleja monilta osin hyvin (hoiti tehtävänsä, ei valittanut, kesti), ei hänen silti katsottu sopivan ideaaleihin.

Heteronormatiivisuus on ainakin pinnalla ja vahva. Hyvin pienet asiat leimaavat homoksi. Homo ei ole pelkästään haukkumasana, vaan viittaa spesifisti seksuaaliseen suuntautumiseen. Kosonen on omassa tuvassaan yleisen vitsailun kohde naismaisuutensa takia, vaikka muuten hoitaa asiat hyvin (tämäkin kyllä huomattu) eikä valita. Tänäinkin hän söi yksin ruokalassa ja varmasti saa kuulla kuittailuja pitkin päivää. Edes hänen aktiivista urheilulajien harrastamista ei noteerata minään⁵².

(Kenttämuistiinpanot 17.7.2008.)

Naljailu tapahtui pääosin Kososen selän takana. Haastatteluissa kysymys kiusaamisesta johti usein automaattisesti Kososesta puhumiseen. Tämä kertoo nuorten ymmärtäneen Kososeen kohdistuneen naljailun kiusaamiseksi. Vähintään he ymmärsivät, että voisinkin tulkita kohtelun kiusaamiseksi. Yllätyin siitä, miten myös varusmiehet, jotka muutoin toimivat muut huomioiden,

⁵¹ Siviilipalvelusmiesten eroa varusmiehiin rakennettiin myös homoseksuaalisuuden kautta. Oletus siviilipalvelusmiesten homoseksuaalisuudesta liittyi seksuaalisen suuntautumisen sijaan vahvemmin ei-miehisyyteen. Ei-miehisyyttä korostivat jopa naisvarusmiehet: ”Naisvarusmies Koski kommentoi sivariin siirtymistä pohtivalle kaverille ruokapöydässä sen olevan ”homojen hommaa”. Minun oli pakko lisätä näiden olevan kuitenkin jokaisen henkilökohtaisia valintoja, eikä hyviä tai oikeita valintoja ole. Mietin itse juuri eilen aseahdistuksissani sitä, miten tämä [palvelus] todella on pakollinen kaikille miehille ja sivari ei välttämättä ole edelleenkaan kaikille vaihtoehto.” (Kenttämuistiinpanot 17.7.2008.)

⁵² Poikien on aiemmissa tutkimuksissa katsottu määrittelevän miehisyyttä ja maskuliinisia identiteettejä juuri ruumiin kompetenssin ja urheilun kautta (mm. Swain 2004; Berg 2010).

osallistuivat naljailuun tai olivat vähintään passiivisen suvaitsevaisia kiusaamista kohtaan (rasismista ks. Souto 2011, 66–67). Esimerkiksi yleensä hyvin solidaarinen Pakkala poikkesi linjastaan Kososen tapauksessa. Haastattelussa hän myönsi suoraan: ”Ei mulla omaa mielipidettä siit [Kososesta] oo. Sama kun kaikilla muilla – homoidiootti.” Vaikka muiden varusmiesten arviointi⁵³ oli toisinaan karskia, kommentit olivat hyvin harvoin siviilielämään liittyviä. Kosonen oli poikkeus, ”jota on kyllä dissattu niin paljon ku pystyy” (Pakkalan 1. haastattelu 18.8.2008).

Epäsuora kiusaaminen ylettyi Kososen lähellä oleviin. Vitsin osaksi liitettiin myös muita varusmiehiä, varsinkin jos he olivat hiljaisia, kuten Korpi.

Tänään Korpi joutui Kososen kanssa samaan pöytään lounaalla, eikä pöydässä ollut muita. Hakala huikkasi Korvelle: ”Romanttinen deitti teillä”, mikä sai Korven syömään 2 minuutissa ja nousemaan pöydästä. Hakala jatkaa vittuilua myöhemmin puhumalla Korvelle Kososesta hänen poikaystävänsä.

(Kenttämuistiinpanot 29.7.2008.)

Komentointiin osallistui lopulta jopa kaikista hiljaisiin varusmies. Kososen huutaessa keittäjille kiitokset hiljainen varusmies kommentoi minulle ilkkuvaan sävyyn ”huomaa heti missä Kosonen on, kuulee äänestä”. Kommentti viittasi korkeaan, naismaiseen ääneen. Myös naiset osallistuivat kiusaamiseen, vaikka he reflektoivat haastatteluissa enemmän sitä, miten ”Kososella on kova paikka”. Naisvarusmies Janatuinen tutustui Kososeen lähemmin koulutuksessa, mikä sai hänet ymmärtämään Kososen olevan ”ihan tavallinen ihminen”. Hän pohti haastattelussa sitä, miten kiusaaminen liittyi mahdollisesti ryhmän yhdenmukaisuuden paineeseen ja siihen, ettei Kosonen edes pyrkinyt muuttamaan tai muuttamaan käytöstään ryhmän tahdon mukaiseksi. Hän ei sopinut ideaaleihin, mutta ei suostunut kiltisti marginaaliin tai keskeyttänyt palvelusta.

Janatuinen: Kosonen on oma ittensä ja se on se kynnyksysymys kun tää on niin sellanen, mun mielestä nykyään semmonen yhteiskunta ainakin nuorilla että semmonen parvi, parveillaan, ollaan parvina, niin jos et sä sopeudu siihen parveen ni sä et oo mitään. Ni, ei vaan uskalleta jotenki, semmosia niinku jotka on omia itsejään, niitä vaan vieroksutaan niin paljon. Jätkät, jätkille varsinkin tommone niinku et oot vähän tommonen neittimäinen poika, se on ihan kauhee niinku kynnyksysymys.

(2. haastattelu 16.6.2009.)

⁵³ Erityisen rajuja kommentit olivat sikavihossa, joka oli varusmiesten oma epävirallinen palautevihko varusmiesjohtajille. Tämän vihon olemassaolosta kantahenkilökunta ei ollut tietoinen. Varusmiesjohtajien mielestä sikavihon palaute oli virallista palautetta rehellisempää. Osan mielestä alaisten runsas negatiivinen palaute kertoi parhaiten siitä, että varusmiesjohtaja osasi pitää alaisilleen kuria.

Kun yhdestä ihmisestä tehdään pilkan kohde, kaikki mitä hän tekee nähdään erilaisuuden kautta. Vitsailua kyseenalaistettiin hyvin harvoin. Kuulin ainoastaan kerran erään nuoren kyseenalaistavan muiden tavan kategorisoida Kosonen negatiivisesti (ks. Juhila 2004, 29). Tällainen vastapuhe oli mahdollista vain kyseiselle varusmiehelle, joka oli muiden silmissä kunnioitettu ja jolla oli sosiaalisten resurssiensa takia runsaasti liikkumavaraa (Thorne 1993, 123; vastapuheesta ks. Juhila 2004, 28–30). Hän oli kotoisin pääkaupunkiseudulta ja oli aktiivinen konemusiikkipiireissä. Hänellä oli varusmiesten joukossa korkea status (ks. Huuki 2010), jonka takia hänellä oli varaa murtaa kiusaamiseen liittyvää puuttumattomuuden normia.

Kosonen pysyi silmätikkuna koko kenttätyöni ajan. Toisinaan pyrin sanallisesti puuttumaan varusmiesten puheeseen ja kyselin heiltä, oliko reilua kohdistaa nälviminen aina samaan henkilöön. Tähän sain vastaukseksi korkeintaan tuhahtuksen ”Ojajärvi on tollanen YK [Yhdistyneet Kansakunnat]”, jolla viitattiin sovitteluyrityksiini.⁵⁴ Kävin useita keskusteluja Kososen kanssa ja haastattelin häntä kahdesti. Sain kuvan, että hänen suhtautumistapansa jatkuvaan naljailuun oli, että muut ovat lapsellisia.

Vasta kun Kososesta tuli varusmiesjohtaja, katsoi tutkimustuvan varusmies, kokelas Hakala, tarpeelliseksi puuttua asiaan. Hän ei pyrkinyt lopettamaan kiusaamista sen takia, että olisi ajatellut kiusaamisen olevan itsessään väärä toimintatapa, vaan liitti puuttumisen haastattelussa armeijan johtamisoppiin. Oppien mukaan johtajat eivät saa haukkua toisiaan tai antaa vertaisistaan huonoa kuvaa alaisille. Vertaisia tulee tukea, eikä alaisille saa näyttää esimerkkiä huonosta käytöksestä. Hakala toimi tältä osin sääntöjen mukaisesti, mutta alleviivasi haastattelussa, ettei henkilökohtaisesti silti erityisesti välittänyt Kososesta. Alikersantit olivat kommentoineet Hakalan asiaan puuttumisen olevan ”sitä rukkkipaskaa”.

*Hakala: Koska, silloin ku meikäläinen, tai kun me tultiin rukista, niin mä en muista olis se eka vai toka ilta, eiku se oli ollu valokuvaus, meil oli valokuvaus ja sitten tota noin, meil oli tietysti Kosonen... Kosonen siel valokuvauksessa ja sitten noi niinku johtajat nauro sille, ja sitä myötä sitten alaiset nauro sille, ja sitten noi johtajat naureskeli muutamalle alaisellekin meidän omasta yksiköstä. Ni mä sitten otin noi meidän johtajat ja sanoin niille että vittu tämmönen ei toimi, että vaikka Kosonen nyt on mitä on, ja kaikilla on siitä oma mielipide, meikäläisen mielestä se on aivan täys hintti koko äijä, mutta kuitenkin, ei sitä alaisille voi sanoa.
(2. haastattelu 6.6.2009.)*

⁵⁴ Mietin kenttätyön aikana ja vielä pirkään sen jälkeenkin, olisiko minun pitänyt puuttua asiaan tiukemmin tai ilmoittaa kiusaamisesta kantahenkilökunnalle. Tämä oli kenttätyön kohta, jossa jäin pisimpään miettimään läsnäolon eettisiä ulottuvuuksia ja sitoumuksia. Teinkö oikein kun vain toisinaan sanallisesti puutuin toimintaan? Olisiko eettisesti ollut oikein ilmoittaa asiasta eteenpäin, vaikkei kiusattu sitä olisi välttämättä halunnut tai ilmaissut koskaan olevansa muita yleisemmin kiusaamisen kohteena? Vai olisiko se mahdollisesti pahentanut suljetussa laitoksessa olevan nuoren tilannetta? (Ks. kenttätyössä tapahtumiin puuttumisesta Hoikkala ym. 2009, 14–22.)

Tapahduma on mielenkiintoinen varusmiesideaalien näkökulmasta. Hakala pyrki virallisella puuttumisellaan (johtajien ojentaminen) toteuttamaan herrasmiesvarusmiehen ideaalia eli toimimaan sääntöjen mukaisesti. Samaan aikaan hän kuitenkin erotteli sotilasasemaan liittyvän oikeanlaisen käyttäytymisen omasta henkilökohtaisesta mielipiteestään. Kososta ei saa kiusata, koska säännöt kieltävät sen, mutta epävirallisesti hän painotti, että itsekin katsoi Kososen olevan ”täys hintti koko äijä”.

Ryhmäilmiönä kiusaaminen näyttäytyi kenttätyössä muiden samankaltaisuuden korostamisena yhden kustannuksella. Ei ole vain sattumaa, että erilaiseksi valikoitui mies, joka muiden mielestä käyttäytyi naismaisesti, ei suostunut muokkautumaan muiden mukaiseksi ja oli kaikesta huolimatta sosiaalinen ja ystävällinen muita kohtaan. Epäilyt Kososen homoudesta liittyivät siihen, miten hän esitti tai ei suostunut esittämään tietynlaista varusmiehen (ja miehen) roolia. Muista esitys ei ollut vakuuttava, vaan sisälsi liikaa piirteitä vastakkaiselle sukupuolelle ominaisista tavoista olla ja elehtiä (Thorne 1993, 111). Miehen feminiinisyys ja homoseksuaalisuus näyttivät puheissa määrittyvän usein synonyymeiksi (mt., 117). Jos esitys ei ollut uskottava tai sen sisältö oli vääränlainen, kyseenalaistui esityksen uskottavuuden lisäksi kaikki muutkin yksilön esittämät roolit.

Yhdenmukaistavat sosiaaliset käytännöt samankaltaistavat käyttäytymistä ja vahvistavat oletusta, jonka mukaan varusmiehet muodostuvat ”meistä” ja me yhtenäisestä joukosta. Oletettu samankaltaisuus vetää myös puoleensa. Vaikka palveluksen edetessä ryhmien yhdenmukaisuuden paine vähenee, näyttivät nuoret kahdessa kuukaudessa (alokasaika) monilta osin yhdenmukaistavan myös itse omaa käyttäytymistään. Tämä on kiinnostavaa, koska ryhmä ei ole nuorten itsensä valitsema, vaan ulkoapäin pakotettu ja määrätty (Napier & Gershenfeld 1999, 72–74). Tutkimustupalaisia yhdisti sukupuolen ja löyhästi asuinalueen lisäksi sama sukunimen ensimmäinen kirjain. Silti he muodostivat nopeasti ryhmän, jossa oli ajoittain vahva me-henki. Ryhmäilmiöitä kuvaavat sosiaalipsykologian klassikot tuovat esille sen, miten ihmiset eivät halua kokea itseään ryhmässä erilaiseksi, vaan mieluiten mukautuvat ryhmän näkemykseen (mm. Asch 1961; Sherif 1961). Samalla halutaan säilyttää autonomia ja tehdä ajoittain ryhmästä poikkeavia ratkaisuja.

Keskeistä kiusaamistapauksen ymmärtämisessä on se, miten naljailu, huumori ja kiusaaminen sekoittuivat varusmiehillä helposti keskenään. Tulkinnat siitä, mistä oli kyse, määrittyivät tilanteen, kohteen ja puhumisen tavan kautta⁵⁵. Tulkintoihin vaikuttivat myös näkökulma ja subjektiivinen kokemus (ks.

⁵⁵ Pekka Leimu (1985) esittelee väitöskirjassaan *Pennalismi ja initiaatio suomalaisessa sotilaselämässä* kaverisorron pitkiä historiallisia juuria Suomen armeijassa. Vanhemmat varusmiehet testasivat alokkaita ja opettivat heitä talon tavoille julmalta kuulostavain tavoin. Leimun (mt., 91) mukaan taustalla oli pyrkimys opettaa nuoremmille itsehillintää ja sotilaskuria. Viime vuosikymmenen lopulla puolustusvoimat otti pennalismiin (kaverisorto) ja erityisesti simputukseen (esimiesaseman väärinkäyttö) nollatoleranssin. Samoihin aikoihin myös palveluksen alkua pehmennettiin, jolloin palveluksen alun ”shokkihoitoa” ja siihen liittyviä initiaatiוריittäjä pyrittiin vähentämään (ks. Salo 2004, 70–71).

Paju, P. 2011, 188). Huumori oli tärkeä osa varusmiesten yhteisöllisyyttä (ks. myös McCann ym. 2010). Vaikealta tai tylsältä tuntuvat hetket täytettiin vitsailulla ja toisten viihdyttämällä (ks. myös Hockey 1986, 56–57). Ympäri-vuorokautinen yhteiselo tiivistyi toisinaan suoriin sanallisiin yhteenottoihin, mutta hienovaraisempaa nahistelua tai ilkeämielistä toisen pilkkua harrastettiin huumorin varjolla (ks. Thorne 1993, 79). Se mikä oli huumoria ja mikä pilkkua, oli vaikeasti määriteltävissä, varsinkin ulkopuolisille⁵⁶. Vaikka huumori lisäsi varusmiesten yhteisöllisyyttä, yhteen varusmieheen kohdistuessaan se työnsi huumorin kohdetta samalla yhteisön rajojen ulkopuolelle (ks. myös Huuki 2010, 62; McCann ym. 2010, 519).

Varusmiesten kesken vallitsi epävirallinen sääntö, jonka mukaan muiden naljailua ja vitsailua tuli kestää. Tutkija Petri Paju (2011, 179–180) puhuu samasta ilmiöstä koulussa läpänsieto-oletuksena eli velvollisuutena ”kestää tai ainakin olla kestävinään verbaalista väkivaltaa” ja suhtautua sanomiseen pilana. Tällainen läpänsieto-oletus näyttäisi olevan erityisesti miesryhmien tapa rakentaa sosiaalista identiteettiä, lisätä yhteenkuuluvuuden tunnetta ja kerätä muiden hyväksyntää (ks. Barrett 2001; Collinson 1988; McCann ym. 2010; Nielsen 2011). Normi vaikeuttaa kuitenkin kiusatun asemaa, koska naljailua ei saa ottaa tosissaan (Paju, P. 2011, 180). Myös kiusaamisen antaminen ilmi rikkoo epävirallisia sääntöjä ja mitä todennäköisimmin johtaa kiusatun eristämiseen vielä kauemmas yhteisöstä (Thorne 1993, 77–78; Salmivalli 1998, 83).

VASTARINNAN PAIKKA?

Tässä kohtaa varusmiespalveluksen suorittanut lukija voi alkaa pohtia sitä, missä on ideaali, joka asettuu selvästi instituutiota vastaan. Sitä ei ole: suurempia vastakulttuurereja tai armeijavastaisuutta ei aineistossa esiintynyt. Toki instituutiokritiikkiä oli runsaasti, mutta se oli tiukasti sosiaalisesti säänneltyä. Edes Salasuon ja Hoikkalan (2009, 443–444) Kainuun kenttätyöaineistosta kiteyttämässä karikatyyreissä ei esiinny täysin organisaation vastaista hahmoa. Lähimpänä on ehkä ”perseilijä”, jonka tavoitteena on muiden hauskuuttamisen lisäksi järjestelmän ”kusetaminen”. Silti hänen kuvataan suhtautuvan itse palvelukseen tosissaan. Kuten myöhemmistä luvuista selviää, vastarinnan ja -puheen paikat olivat yksittäisiä ja hetkittäisiä ja niihin ryhtyivät vaihtelevat henkilöt. Varusmiesyhteisö säätelivät sitä, milloin ja miten instituution vastustaminen oli sosiaalisesti hyväksyttyä. Vastarinnasta ei muodostanut omaa ideaaliaan, vaan aiemmin esitetyt varusmiesideaalit säätelivät kritiikin tapaa.

⁵⁶ Esimerkiksi kantahenkilökunnan on lähes mahdoton huomata epäsuoraa kiusaamista, sillä se on usein hienovaraisista eikä näy suoran kiusaamisen tapaan ulospäin (Salmivalli 1998, 44–45). Usein kiusaamisen ja hyväntahtoisen huumorin välille ei voi tehdä rajaa, ellei tiedä tarkemmin, millaiset suhteet osapuolilla on keskenään ja millaisessa asemassa he yhteisössä ovat (ks. myös Paju, P. 2011, 190–191). Usein kommentit oli tarkoitettu hyväntahtoiseksi vitsailuiksi, joka lisäsi varusmiesten yhteisöllisyyttä, myös vitsailun kohteen ja sen kertojan välillä. Jos esimerkiksi nuori A sanoi nuorelle B ”vitun homo”, se voi tarkoittaa tilanteesta ja ihmisistä riippuen: 1) kaverillista naljailua, 2) nuoren A harmitusta tilanteesta, jossa B on ollut mukana tai 3) ryhmästä ulossulkevaa kommentointia, joka toistuu juuri B:lle, eikä sisällä vitsiä tai vastavuoroisuutta.

Varusmiespalvelukseen liittyvä vastarinta on silti oleellinen osa kollektiivista armeijatarinaa, joka oli usein arjessa läsnä. Järjestelmän ja hierarkian järjettömyyden päivittely oli yleinen puheenaihe. Puheen ja toiminnan välinen ero tulee kuitenkin muistaa. On aivan eri asia puhua tietyistä asioista kuin tehdä niitä. Puhe palveluksen keskeyttämisestä on tästä hyvä esimerkki. Keskeyttämisestä puhuttiin fantasian tapaisena tarinana ilman, että sitä todellisuudessa edes harkittiin. Jos joku varusmies puhui muiden mielestä liikaa keskeyttämisestä, puhetta voitiin kontrolloida penäämällä sen toteuttamista (”mikset sitten lähde?”). Tämä useimmiten lopetti keskeytyspuheet tai ainakin vähensi niitä.

Instituution vastaisen ideaalin puuttuminen liittyy osin kiristyneisiin palvelukseen ottamisen kriteereihin ja keskeyttäneiden määrään (mm. HS 2008; Suomalainen asevelvollisuus 2010; Yle 2013). Nämä rajaavat palveluksesta pois nuoret, jotka lähtökohtaisesti eivät pidä instituution toimintaa järkevänä. Nuoret, joilla on vaikeuksia sopeutua totaalilaitoksen arkeen ja armeijan käskyvaltaan, todennäköisesti keskeyttävät ensimmäisten viikkojen aikana tai eivät hakeudu palvelukseen. Osalla nuorista olikin jo tiedossa jokin fyysinen vaiva tai vamma, jonka varjolla he uskoivat saavansa vapautuksen palveluksesta, jos palvelusmotivaatio laskisi liian alas. Samaan aikaan lähiyhteisön, kuten ystävien, sukulaisten ja perheen, luoma paine suorittaa palvelus loppuun näyttäisi aiempiin sukupolviin verrattuna pienentyneen (Myllyniemi 2010; Salasuo 2010), vaikka se on monilla edelleenkin suuri.⁵⁷ Palvelukseen astuneet varusmiehet näyttivät ehkä tämän takia arvostavan ainakin jollain tasolla armeijainstituutiota.

Yhdenmukaisuuden rinnalla nuoret tekivät ratkaisuja, jotka poikkesivat instituution käytännöistä ja varusmiesyhteisön toiminnasta. Tällaiset yksilölliset ratkaisut, samoin kuin pieni vastarinta tai vastustaminen, voidaan tulkitä pyrkimyksiksi esittää ja ylläpitää autonomiaa ja yksilöllisyyden tunnetta laitososuhteissa (Goffman 1961; Goffman 1959; ks. myös Ugelvik 2011). Esimerkiksi oikealla tavalla käytetyt vastapuhe ja -teot olivat osa varusmiehen sosiaalista identiteettiä. Samoin oikein ajoitettu valesairastelu saattoi antaa nuorelle tunteen autonomiasta ja kertoi muille varusmiehille nuoren myös pistävän instituutiolle tarvittaessa kampoihin (ks. luku 6). Eroa voitiin hakea myös varusmiesyhteisöstä – voitiin vastustaa liian yhdenmukaisilta tuntuvia toimintoja, jolloin tehtiin poikkeavia ratkaisuja.

Nuorella on ennen armeijaan tuloa ehtinyt olla useita erilaisia rooleja. Yksilön siviilimaailmaan liittyvien roolien (opiskelija, autoharrastaja, skeittaaja) resurssit eivät välttämättä olleet varusmiesideaalien vastaisia, vaan niistä voitiin

⁵⁷ Rankan sotilaan ideaalissa sääntöjen vastustaminen tai kritisointi oli yleistä. Kyse ei kuitenkaan ollut instituution vastaisuudesta, vaan siitä, ettei koulutuksen nähty palvelevan todelliseen sotatilanteeseen valmistautumista. Vastustettiin sotilaskoulutuksen toteuttamistapaa, ei niinkään itse sotilaskoulutusta, tai kapinoitiin niin pienimuotoisesti, ettei sitä huomattu. Näin voitiin vastustaa instituutiota oikealla tavalla: saavutettiin rankan sotilaan ideaaliin liitetty itsellisyys ja riippumattomuus ilman, että todellisuudessa vaarannettiin kunniaakasta palveluksen suorittamista.

ammentaa aineksia varusmiehen roolin esitykseen. Nuorten moninaiset toimintamallit ja erilaiset valinnat tulevat paremmin ymmärretyiksi kun otetaan huomioon sekä varusmiesideaalit että yksilölliset ihanteet ja ratkaisut.

Varusmiespalveluksen laitosolosuhteissa ei ole ”takahuonetta”, vaan nuori on varusmiehen roolissa jatkuvasti (Goffman 1959, 106–140). Erilaiset varusmiehen ideaalit voivat kuitenkin yhdessä yksilöllisten ideaalien kanssa toimia hetkittäisinä takahuoneina toisilleen. Herrasmiesvarusmiehen roolia esittävä nuori voi paeta rankan sotilaan rooliin tai rankan sotilaan roolia esittävä voi viettää iltavapaan baarin sijaan toisinaan lähellä asuvan isoäidin luona lapsenlapsen roolissa. Toiminnalla oli silti rajat, joiden ylittäminen määritteli nuoren liikaa ideaaleista erottuvaksi tai liian omanlaisia ratkaisuja tekväksi. Kiinnostavaa onkin tarkastella, miten paljon varusmiesesityksiin mahtuu variaatiota ja millaisia sosiaalisia ja kulttuurisia merkityksiä erilainen toiminta saa varusmiesyhteisössä. Seuraavassa luvussa tarkastellaan miten nuoret tulkitsevat totaalilaitoksen käytäntöjä ja epävirallisia ohjeita sairauden ja terveyden rajoista ja miten sairaus ja terveys liittyvät uskottavan varusmiehen esitykseen.

6 Sairauden ja terveyden rajoja

Metsä tuo kasarmia selvemmin esille jätkien erilaiset terveystajut. Yksi lähtee varuskuntasairaalaan heti kun kantapäissä ja varpaissa on kipeät rakot. Toinen taas sinnittelee liian pienten kumisaappaiden tuomien rakkojen kanssa leirillä loppuun asti ja pyrkii vaihtamaan maihinnousukengät jalkaan aina kun se vain on mahdollista [vähentääkseen kipua]. Kivun kokemisen subjektiivisuus yhdistyy muun muassa metsässä olemisen mielekkyyteen, armeijassa olemisen motiiveihin sekä move-leiman⁵⁸ välttämiseen. Jokainen itse määrittää näille oman painoarvonsa. [Pidempään palveluksessa ollut] [n]aisvarusmies kertoi meille taannoin, miten hän ei ole koskaan käynyt varuskuntasairaalassa. Hän sinnittelee kotiin asti ja käy mieluummin yksityisellä lääkärillä kuin ottaa move-leiman. Varuskuntasairaalassa käymisestä kun hänen mukaansa saa kuitenkin aina kuulla. Kokemus sairaudesta tai kivusta ei välttämättä ole äijämäisen korkea, vaan korkea palvelusmotivaatio saa varusnaisen kääntymään lääkärin puoleen vasta kotona. (Kenttämuistiinpanot 13.8.2008.)

Kenttäpäiväkirjan merkintä on kirjoitettu erään harjoitusleirin jälkeen. Metsässä päivät olivat pitkiä, eikä vapaa-aikaa juuri ollut. Yöunet katkaisi vähintään yksi tunnin mittainen kamiinan tulen vartiointivuoro (kipinävuoro) tai leirialueen vahtivuoro. Vaikka leireillä oli alokasaikana usein hyvä sää, fyysinen ja psyykinen rasitustaso oli kasarmia kovempi ja olosuhteet karummat. Varusmiesten suhde oman kehon ja mielen tuntemuksiin tuli metsässä paremmin esille kuin kasarmilla. Kyse oli myös motivaatiosta. Siinä missä yhdellä varusmiehellä oli aina hermot kireällä leireillä, löysi toinen palveluksen mielekkyyden vasta päästyään metsään. Leireillä toimittiin tiiviisti yhdessä, ja leiriltä pääsi kesken pois ainoastaan, jos oli päästävä kasarmille varuskuntasairaalaan. Vaikka leireillä koettiin eriasteisia epämiellyttäviä tuntemuksia, näyttivät oireet, kehon tuntemukset ja sairaudet olevan vain osa varusmiehen sairauden ja terveyden rajojen määrittymistä. Moni nuori kertoi palvelevansa mieluummin sairaana⁵⁹ kuin menevänsä liian kevyin perustein varuskuntasairaalaan. Mistä varusmies sitten tiesi, koska oli liian sairas leirille?

Sairaaksi määrittelyä voidaan tarkastella fysiologisen tilan lisäksi sosiaalisesti ja yhteisöllisesti määrittävänä tilana. Se kuka määritellään sairaaksi ja millä perusteella, on sidottu aikaan, paikkaan ja lähiyhteisöön. Sairautta voidaan tarkastella myös poikkeavuutena, jolloin huomio keskitetään kontrolloivien

⁵⁸ Movella (motivaatiovempalla) tarkoitetaan varusmiesslangissa vapautuksen hakemista alhaisen motivaation takia. Termi näyttäisi olevan tutkimusyksikön lisäksi käytössä yleisemmin varusmiesten keskuudessa (Armeijaslangi 2015), mutta vuoden 1984 sotilasslangisanakirjasta (Penttinen 1984) sitä ei vielä löydy.

⁵⁹ Käytän sairauden ja kipeänä olemisen käsitteitä rinnakkain niin, että kipeys liittyy kehon tuntemuksiin ja sairaus yhteisön tai lääkärin oireille antamaan määritelmään. Kenttäpäiväkirjan ja haastatteluiden otteissa termit näyttävät puhkielen käytön takia usein kuitenkin synonyymeinä.

tahojen arvioihin sairaasta ja sairauksista. Yhteisöiden ja yhteiskunnan tapa määritellä sairauden ja terveyden rajat kertoo paljon yhteisöstä itsestään ja tuo esille muun muassa normiodotuksia, joita yhteisö liittyy sairauksiin. (Ks. Freidson 1972, 206–222.)

Jo hoitoon hakeutuminen on aiempien tutkimusten mukaan yhteydessä siihen, miten lähiyhteisö arvioi oireitamme (*lay referral system*, Freidson 1972; ks. myös Calnan 1983). Ihminen pohtii lähiyhteisönsä avustuksella, onko tulossa sairaaksi, ovatko oireet normaaleja ja milloin hakeutua lääkäriin. Fyysinen olotila suhteutetaan omiin ja muiden aiempiin kokemuksiin, ja samalla pyritään hakemaan lähiyhteisön hyväksyntää omalle sairaustulkinnalle. Lähiyhteisöissä ja esimerkiksi työpaikoilla sairauksiin ja oireisiin liittyvissä keskusteluissa muodostuu epävirallisia rajoja sairastamiselle ja kotiin jäämiselle. Ennen lääkärin vastaanottoa oireista ja sairaudesta on tehty useita tulkintoja ja ”diagnooseja”. Hoitoon hakeutumiseen vaikuttavat myös ihmisten erilaiset arkielämään liittyvät fyysiset vaatimukset ja terveyspalveluiden saatavuus (Bury 1997, 22–28).

Varusmiehet muodostivat keskenään ideaaleja, käytäntöjä ja ohjeistuksia siitä, milloin ja millä kriteereillä on sosiaalisesti hyväksyttävää sairastaa. Lisäksi armeijan viralliset ohjeet ja laitoksen omat epäviralliset ohjeistukset vaikuttivat siihen, milloin sairauden kriteerit täyttyivät. Kiinnostavaa on erityisesti se, missä institutionaalisesti ja yhteisöllisesti määrittynyt rajat menevät ja mitkä tekijät fyysisten oireiden lisäksi vaikuttavat rajoihin. Tutkittaessa varusmiesten sairauden ja terveyden sosiaalisesti määrittynyt rajoja tulee huomioida, että kyseessä on perusterve nuori. Palvelukseen hyväksytään vain ne nuoret, jotka on terveystarkastuksessa todettu terveystensä puolesta palveluskelpoisiksi. Harvalla varusmiehellä on siksi omakohtaisia kokemuksia pidempiaikaisista tai vakavista sairauksista. Palveluksen aikaiset varusmiesten tapaturmat ja sairaudet eivät pääosin ole vakavia (Sahi 2005). Lievemmän sairastelun tapauksissa rajan määrittely on vaikeaa. Yksilön terveystajun lisäksi korostuu lähiyhteisön ja instituution tapa määritellä sairauden rajoja.

Varuskunnassa sairastaminen poikkesi siviilimaailmasta, koska se oli julkista. Siinä missä kuumeinen työntekijä jää yleensä kotiin sairastamaan, sairasti varusmies lähes aina kasarmilla. Kasarmilla sairastettiin joko omassa punkassa tai kovan taudin sattuessa varuskuntasairaalan vuodeosastolla. Flunssainen ei voinut vetäytyä yksityiseen tilaan, vaan oli kaikkien nähtävissä ja arvioitavissa. Myös sairauden kriteerit erosivat siviilistä. Varusmiesten kesken jokin oire, kuten kuume, ei itsessään ollut kovin varma sairaaksi luokittelun kriteeri. Sairauden ja terveyden rajat määrittyivät tilannekohtaisesti ja sisälsivät paljon muutakin kuin fyysisiä oireita. Toisaalta hoitoon hakeutuminen oli siviiliä aktiivisempaa (ks. Sahi 2005). Tämä johtui siitä, ettei palveluksesta saanut olla poissa ilman hoitohenkilöstön antamaa vapautusta. Sairauden rajoihin liittyvää pohdintaa ja keskustelua käytiin tutkimusyksikön nuorten kesken aktiivisesti:

*Rajankäyntiä siitä, milloin ilmoitautua varuskuntasairaalaan käyvät selvästi myös he, jotka eivät koskaan varuskuntasairaalaan ilmoitautu. Metsässä pohdintaa käydään usein. Sitä käydään hiljaa omassa päässä, kysellään muilta neuvoa tai tokaistaan, valitellaan vaivaa ja katsotaan miten muut tähän reagoivat. Ryhmälogiikka ja yksilön terveystaju kohtaavat näissä keskusteluissa.
(Kenttämuistiinpanot 13.8.2008.)*

Varusmiesten sairauden ja terveyden muodostumista tarkastellaan tässä luvussa neljän kentällä esiintyneen näkökulman avulla (biomedisiininen, sotilas-koulutuksellinen, varusmiesyhteisöllinen ja vastapuhe). Niiden keskellä nuori teki ratkaisunsa siitä, pitäisikö lähteä sairastuvalle vai pysytellä koulutuksessa. Erityistä huomiota luvussa kiinnitetään siihen, miten varusmiesyhteisön kollektiiviset arviot tilanteesta ja oireista ohjasivat sairauden ja terveyden rajojen muotoutumista.

MITÄ TEHDÄÄN SAIRASTAPAUKSESSA – VIRALLINEN TOIMINTAMENETTELY

Jos varusmies tunsi olonsa sairaaksi, hänen tuli virallisen ohjeen mukaan ilmoittaa asiasta yksikön päivyestäjälle. Tämän jälkeen varusmies seurasi varuskuntasairaalaan lähteville tai jo aiemmin palveluksesta vapautuksen saaneille (vempoilta, ”vapaustaistelijoille”) annettuja erillisiä käskyjä. Esimerkiksi aamupalalle siirryttäessä vapautuksen saaneille oli oma marssimuotonsa, ”vempamuoto”. Kun muut varusmiehet marssivat tasatahdissa ruokalaan, vempat kävelivät joukon viimeisimpinä ilman pakotettua askeltahtia. Aamupalan jälkeen vapautusta hakevat lähtivät varuskuntasairaalan päivyestykseen.

Varuskuntasairaalassa oli aamusta riippuen jonottamassa useita kymmeniä tai jopa satoja varusmiehiä. Päivyestyksessä omaa vuoroaan saattoi nuorten mukaan joutua odottamaan tunteja. Ruuhkan helpottamiseksi varusmiehet kävivät ensin sairaanhoitajalla, joka arvioi, ketkä tarvitsivat lääkärintarkastusta. Sairaalaan lähteneet varusmiehet palasivat yksikköön usein vasta keskipäivän jälkeen. Sairaaksi tuli ilmoitautua heti aamulla. Lisäksi oli mahdollisuus ilmoitautua varuskuntasairaalaan keskellä päivää niin sanotun jälki-ilmoittautumisen avulla. Leireillä sairastuneet tuotiin aamulla kasarmille päivyestykseen. Isommilla leireillä oli kenttäsairaala, josta tuotiin vain tarvittaessa varusmiehiä varuskuntasairaalaan.

Palveluksesta sai olla pois silloin, kun lääkäri tai sairaanhoitaja oli määrännyt vapautuksen palveluksesta. Vapautuksia oli useita eriasteisia. Lievin niistä oli vapautus marssi-, taistelu- ja liikuntakoulutuksesta (VMTL). Käytännössä tämä tarkoitti sitä, että varusmies oli koko päivän palveluksessa mukana, mutta seurasi fyysisesti rasittavat koulutuksen osat sivusta. Jos päiväohjelma sisälsi pääosin vain fyysistä koulutusta, VMTL-vapautuksen saaneille järjestettiin ke-

vyempää koulutusta. Kun vapautus päättyi, varusmies joko siirtyi normaaliin palvelukseen tai hakeutui uudestaan varuskuntasairaalan vastaanotolle. (Ks. YIPalvO 2009, 57–58.)

Marssi-, taistelu- ja liikuntakoulutus -vapautuksen lisäksi vapautuksen saattoi saada esimerkiksi ulkopalveluksesta (VUP), jolloin nuori osallistui vain (yli +15 asteen) sisätiloissa tapahtuvaan koulutukseen. Vapautus oli mahdollista saada myös kaikesta muusta paitsi oppitunneista (VPO) tai vaikkapa vasemman käden käytöstä (VVKK). Vapaa palveluksesta (VP) tarkoitti, että varusmiehen täytyi osallistua vain ruokailuihin. Ainoastaan vuodelepo (VL) tarkoitti sitä, että taudin vakavuudesta riippuen varusmies sairasti joko omassa punkassa, yksikön lepohuoneessa tai sotilassairaalan vuodeosastolla. Jos terveydenhuoltohenkilökunta katsoi, että henkilö pystyi osallistumaan palvelukseen, hän sai sotilasslangin mukaan ”keppiä” (kykenee palvelukseen = KP) ja palasi vastaanoton jälkeen takaisin koulutukseen. (YIPalvO 2009, 57–58; ks. myös Hoikkala 2009c, 245–247.)

Virallinen ohjeistus tarkasteli sairautta lääketieteellisestä, biomedisiinisestä näkökulmasta. Siinä sairaus on fysio-biologinen tila ja sairastuminen loogisesti etenevä prosessi. Sairaus on mitattavissa ja analysoitavissa objektiivisesti, ja tauteihin on (lähes aina) hoito-ohjeet. (Ks. Honkasalo 2008a, 87.) Jos koki olevansa kipeä, ilmoittautui varuskuntasairaalan vastaanotolle. Jos hoitohenkilökunta katsoi tarpeelliseksi, sai vapautuksen palveluksesta. Yksinkertaisuudessaan kaikki toimi näin.

Vapautuksia ei vastaanotolla kuitenkaan jaettu suoraan lääketieteellisin perustein, vaan lääkäri otti huomioon sen, minkälaista palvelusta varusmiehellä oli tulossa. Ennen raskasta leiriä lääkäriltä sai varusmiesten mukaan eri vapautuksen kuin jos tiedossa oli kevyttä kasarmipalvelusta. Varusmiesjohtaja Metson mielestä oli huono asia, että lääkäri antoi vapautuksia helposti juuri ennen leiriä.

Metso: Mutta yleisimmät [valesairauksien syyt] on justiin nää, mulla on vähän kurkku kipeä ja on vähän kuumetta ollu. Ja sitten kun kertoo, että meillä on leiri. ”Ai jaa no montaks vp:tä [vapautus palveluksesta] laitetaan?” Et sieltä saa leireille tosi helposti vapautuksia, mikä on huono. Me juuri P-kauden [alokasskauden] palautekeskustelussa käytiin sitä että kenttäsaaraanhoitaja oli äärimmäisen hyvä juttu. Tiedetään että siellä on semmoinen mulkku joka ei anna edes 40:n kuumeessa olevalle vapautuksia, niin kukaan ei lähde yrittää.

(1. haastattelu 18.9.2008.)

Metson mielestä kenttäsaaraalan linja, jonka mukaan takaisin kasarmille oli vaikea päästä, oli hyvä, koska se nosti vapautuksen hakemisen kynnystä. Taus-talla oli oletus siitä, että leireillä suurin osa vapautuksen hakijoista oli valesai-raitia tai ainakin liian vähästä valittavia. Metson ja monien muiden nuorten

mielestä olisi ollut parempi, jos myös kasarmilla olisi ollut vaikeampi saada vapautuksia.

Toimintaohjeiden selkeys hämärtyy huomattavasti, kun mukaan tarkasteluun otetaan kantahenkilökunnan ohjeistukset ja viestejä tulkitsevat varusmiehet. Jo se, miten viralliset ohjeet esitettiin varusmiehille, kertoi sairastamisen sosiaalisesti hyväksytyistä rajoista ja normiodotuksista, jotka liittyivät kipuun, sairauksiin ja sairastamiseen.

KANTAHENKILÖKUNNAN OHJEISTUKSIA

Ensimmäisen päivän luennolla kerrottiin varuskuntasairaalan toimintaperiaatteista. Luennoitsija käski varusmiehiä ilmoittautumaan varuskuntasairaalaan heti, jos tunsi olevansa kipeä. Hän jopa kielsi palvelemasta sairaana. Luennon aikana kävi kuitenkin selväksi, ettei kuka vain itsensä sairaaksi kokeva ollut automaattisesti oikeutettu lähtemään varuskuntasairaalaan. Esimerkiksi sairauksista luennoitsija otti varusmiehen, joka oli ”kuoleman kielissä”:

Luennoitsija kertoo, että ”jos te olette kipeitä, te olette kipeitä, sille ei voi mitään”. Hyväksyy tämän. Eli jos on ”mies kuoleman kielissä tai nainen” pitää hakeutua vastaanotolle, jossa lääkäri antaa vapautuksen. Kipeänä kieltää olemasta palveluksessa. Jos kuitenkin näyttää siltä, että p-kauden [alokasskauden] aikana ”aina sama naama” näkyy varuskuntasairaalassa, kantahenkilökunta seuraa tätä. Lisäksi muistutetaan, että 30 vapautuspäivää aiheuttaa palveluksen keskeyttämisen. ”Tämä katsotaan tapauskohtaisesti, mutta helposti menee sinne asennepuolen piikkiin.” (Luentomuistiinpanot 7.7.2008.)

Kantahenkilökunta ei koskaan estänyt varuskuntasairaalaan lähtemistä, mutta ohjeeksi annettiin, ettei jokaisesta pienestä flunssasta tai kipeytyneestä varpaasta pitäisi välittää. Sairaalaan ilmoittautuessa tuli olla ”oikeasti kipeä”. Tämä ilmaisu toistui useita kertoja, kun puhuttiin varusmiesten sairastamisesta. Kantahenkilökunnan ohjeet sisälsivät paljon tulkinnallisia ilmauksia, kuten ”liian usein”, ”oikeasti kipeä”, ”liian pienestä”. Näiden ohjeiden perusteella nuorten oli vaikea arvioida omaa terveydentilaansa, koska ohjeet eivät olleet yksiselitteisiä eivätkä kertoneet mitä ”oikeasti kipeä” käytännössä tarkoitti. Lääkäri oli yksi harvoista, joka korosti luennollaan omaa arviota ja ruumiin tuntemusten kuuntelua ja niihin luottamista. Hän antoi myös selvän ohjeen: ”jokainen tietää sen oman rajansa ja puoli astetta siihen niin [siinä on sairauden] raja”. Kantahenkilökunnan puheesta pystyi päättelemään, että ”oikeasti kipeä” varusmies oli sellainen, joka ei valittanut pienistä vaivoista, vaan hakeutui varuskuntasairaalan vain harvoin ja riittävän selvästä syystä.

Kantahenkilökunnan varuskuntasairaalaan liittyviä ohjeistuksia ja käytäntöjä kehysti epäluottamus tai vähintäänkin epäily. Puheessa toistuivat oikeanlaisen sairauden lisäksi sairauslomien väärinkäytökset. Jos joku ei ennen armeijaan tuloa tiennyt, että vapautuksia voisi käyttää väärin, oppi hän sen viimeistään oppitunneilla. Taustalla oli oletus, että varusmiehet käyttäisivät vapautuksia väärin aina kun siihen ilmaantuisi mahdollisuus. Jos varuskuntasairaalaan palasi lapun kanssa, jossa luki ”KP” (kykenee palvelukseen), katsottiin, että kyseessä oli yritys saada vapautus, vaikka oli terve (ks. myös Pipping 1978, 105; Puska 1973, 24; Ahlbäck 2006, 115–116)⁶⁰. Tuolloin varusmiehellä ei erään kantahenkilökunnan edustajan mukaan ”ollut tarpeeksi hyvää tarinaa, vaan on koetettu saada jotain vapaata”. Huoli järjestelmän väärinkäytöstä oli läsnä aina, kun varusmiehille kerrottiin sairastamiseen liittyvistä käytännöistä.

Kantahenkilökunta pyrki estämään liiallisia varuskuntasairaalakäyntejä epävirallisten ohjeistusten lisäksi muistuttamalla varusmiehiä vapautuksiin liittyvistä säännöistä. Tällaisia sääntöjä oli esimerkiksi se, että jos vapautuksia kertyisi yli 30 päivää, palvelus keskeytettäisiin ja jäljelle jäävä palvelusaika tulisi suorittaa myöhemmin. Lisäksi isommat harjoitukset, kuten marssit ja kuntotestit, joutui sairaustapauksissa uusimaan ylimääräisenä palveluspäivänä. Rästipäivä oli lauantai, joka oli muutoin varusmiehille vapaa. Lievemmillä vapautuksilla (esim. VMTL) oli myös epämiellyttävä maine. Sen lisäksi, että vapautuksen oikeutusta epäiltiin helposti, koulutuksen seuraaminen vierestä tarkoitti useimmiten tuntien seisoskelua koulutuspaikalla ilman mielekästä tekemistä. Lieviä vapautuksia saaneille järjestettävä koulutus taas tarkoitti usein varusteiden huoltoa tai kasarmialueen siivoamista, jotka eivät tuntuneet miellyttävän nuoria. Ääriesimerkki tästä tuli esiin tutkimusprojektini Kajaaenin kenttätöön aikana. Tutkijakollegat raportoivat useista tapauksista, ”joissa kuumeiset (ruumiinlämpö yli +37 astetta) vmtl-miehet joutuvat lumitöihin sekä erilaisiin sisätöihin kasarmilla” (Hoikkala 2009c, 248). Tulkitsen, että pyrkimyksenä oli valesairastelun estäminen ja kontrollointi. Samalla varmistettiin, ettei nuorten keskuuteen syntynyt ryhmiä, joiden arvot ja normit tukisivat liikaa tällaista koulutuksen vastaista toimintaa. (Parsons 1951; Freidson 1972.⁶¹)

Kantahenkilökunta seurasi sairaalakäyntejä ja tarpeen tullen kävi nuorten kanssa keskustelua sairastelun syistä. Eräs kantahenkilökuntaan kuuluva kertoi

⁶⁰ Pipping (1978, 105, 149) kirjoittaa valesairastelun johtaneen sodan aikana rangaistukseen. Silti lääkintämiehelle oli hänen mukaansa jonoa etenkin, ”jos sää oli erityisen huono tai päiväohjelma tavallista epämiellyttävämpi”. Puskan (1973, 24) mukaan 1970-luvulla varusmiehet kokivat arvion ”kelpaa palvelukseen” (KP) rangaistuksena, koska kantahenkilökunta helposti katsoi sen merkitsevän aiheutonta käyntiä varuskuntasairaalaan. Ahlbäck (2006, 116) taas kuvaa, etteivät varusmiehet 1920–1930-luvulla uskaltaneet ilmoittautua varuskuntasairaalaan, koska pelkäsivät terveen papereiden johtavan rangaistukseen.

⁶¹ Aiemmissä tutkimuksissa (Parsons 1951; Freidson 1972; Young 2004) sairautta ja sairaana olemista on tarkasteltu fyysisen tilan lisäksi sosiaalisena tilana. Tästä näkökulmasta katsottuna sairaana olemisen liittyvä tietynlainen rooli ja odotus käyttäytymisen suhteen. Kun sairaus määrittyi sosiaalisiksi poikkeavuudeksi, yhteisö pyrkii sairauteen liitetyn stigman ja sosiaalisen kontrollin kautta palauttamaan sairaan mahdollisimman pian takaisin terveiden ja työtä tekevien joukkoon.

ensimmäisen viikon luennolla siitä, miten hän pystyi arvioimaan päiväohjelman ja sää tietojen perusteella, milloin varusmiehet hakisivat normaalia enemmän vapautuksia. Tällainen sään ja ohjelman mukaan sairastelu saattoi hänen mukaansa käydä varusmiesten mielessä. Juuri tästä syystä henkilökunta seurasi ”semmosia, kellä homma ei sitten oikein maistu, että aina käydään jotain mukamas tuolla sairaalassa [valittamassa] kovin helposti”. Hän lisäsi, että henkilökunta keskustelee erikseen myös jälki-ilmoittautumiseen tulevien varusmiesten kanssa siitä, miksi he eivät olleet huomanneet olevansa sairaita heti aamusta ja miksi oireet ilmaantuivat vasta, kun he huomasivat, että ulkona satoi räntää.

Vaikka varuskuntasairaalassa käynnejä valvottiin, vastuu omasta terveydestä oli nuorella itsellään. Sairaana palveleminen oli kiellettyä. Nuoren piti varmistaa, että oli ”oikeasti kipeä” ennen varuskuntasairaalaan lähtöä, mutta hän ei saanut palvella sairaana. Sairaus täytyi myös huomata heti aamusta. Yksilön vastuu omasta terveydestään totaalilaitoksessa oli monilta osin ongelmallinen, koska yksilö ei voinut useinkaan vaikuttaa siihen, mitä hänellä oli päällä, missä hän oli tai mitä teki (Haahti 1928, 97–99; Salasuo 2009c, 100). Ristiriitaa lisäsi se, että vaikka nuori itse oli vastuussa omien oireidensa arvioinnista, kantahenkilökunta tarkkaili sitä, miten usein nuori kävi varuskuntasairaalassa. Koska palvelusta käyvät nuoret olivat lähtökohtaisesti perusterveitä, kantahenkilökunnalla näytti olevan tavoitteena, etteivät nuoret luovuttaisi liian helposti ja ettei vapautuksia käytettäisi väärin. Kestämisen eetosta (Kortteinen 1992) vahvistamalla pyrittiin vähentämään ”turhaa” valittamista.⁶²

Sairauden määrittelyä vaikeutti se, että vaikka kantahenkilökunnan ohjeet olivat suhteellisia ja vaativat oireiden riittävyuden omaa arviointia, virallisella tasolla sairauksista puhuttiin pääosin selvärajaisina – sairaus joko oli tai ei ollut ihmisessä. Vaikka biomedisiininen näkökulma vetää sairauden ja terveyden välille selvän rajan, erityisesti vähemmän vakavissa sairauksissa raja on hyvin liukuva (ks. Lewis 1980, 115) ja tilannekohtainen ja riippuu myös siitä, miten hyväksyttävää eri tilanteissa on tuoda esille omia sairauksia ja oireita (ks. myös Mechanic 1980, 204–207). Kun sairautta tarkastellaan poikkeavuutena (Freidson 1972), näyttäytyvät ohjeistukset sairauden rajojen kontrollointina.

Kantahenkilökunnan epävirallisissa ohjeissa sairauden ja terveyden rajoja tarkasteltiin ensisijaisesti sotilaskoulutuksen näkökulmasta. Siitä katsottuna nuorten fyysisen rasituksen ja oireiden sietämisen rajaa tuli nostaa, tai vähintäänkin varmistaa, ettei vapautuksia haettu liian helposti. Kantahenkilökunta opasti, seurasi ja valvoi, että nuorilla oli sotilaskoulutuksen näkökulmasta oikeanlainen suhtautuminen oman kehon tuntemuksiin ja pieniin oireisiin.

⁶² Se, että varusmiehet ovat perusterveitä eivätkä saa palvella sairaana, ei kuitenkaan poista väärin arviointien mahdollisuutta. Juuri ennen kenttätyön alkua terveeksi todettu varusmies oli kuollut Cooperin testissä (IS 2008). Ennen Cooperin testiä varusmiehille annettiin poikkeuksellisen yksityiskohtaiset terveysohjeet. Lisäksi jokaista, joka vähänkään epäili olevansa kipeä, kiellettiin osallistumasta testiin. Näin suuri varovaisuus rajoittui kuitenkin vain Cooperin testiin.

Epäviralliset ohjeet painottivat oireiden kestämistä ja palveluksessa pysymistä. Liian pienistä oireista valittaminen, vapautusten toistuva hakeminen ja valesairastelu eivät olleet toivottavaa käyttäytymistä. Samaan aikaan sotilastoiminta vaatii silti myös ymmärrystä oman kehon ja mielen rajoista. (Ks. myös Hockey 1986.)

VARUSMIESKULTTUURIN YHTEISÖLLISET RAJAT

Myös varusmiesjohtajat⁶³ ohjeistivat alokkaita sairasteluun liittyvissä kysymyksissä. Heidän ohjeensa olivat selvästi kantahenkilökunnan ohjeita ristiriitaisempia. Tämä johtui varusmiesjohtajien kaksoisroolista sotilaskoulutuksen ja varusmieskulttuurin välissä. He toimivat alokkaiden lähiesimiehinä ja opettivat heille sotilaskoulutukseen ja armeijan arkeen liittyviä käytäntöjä. Samaan aikaan he perehdyttivät alokkaita myös talon epävirallisempiin tapoihin ja varusmieskulttuuriin. Varusmiesjohtajat tulkitsivat sairauden rajoja tilannekohtaisesti hyvin eri tavoin. Eräs varusmiesjohtaja kertoi pienten vaivojen kestämistä erityisen kunniallisena asiana. Varuskuntasairaalaan kyseinen nuori kertoi lähtevänsä vasta, kun kuume nousi yli 39 asteen⁶⁴. Myöhäinen hakeutuminen sairaalaan näytti varusmiesjohtajien tarinoissa sankarilliselta ja tuki kestämisen eetosta. Sama kestämisen eetoksen tarinaa uusintava varusmiesjohtaja jakoi kuitenkin hetkeä myöhemmin parhaat vinkit valesairasteluun.

Ensimmäiset vinkit valesairastelun tavoista kuulin jo ennen kuin ehdin astua porttien sisäpuolelle. Varusmiespalvelukseen saapuessani sotilaspoliisit olivat juna-asemalla vastassa uusia alokkaita. He kertoivat paikalla oleville alokkaille ja tutkijalle, miten ja milloin palveluksesta kannatti hakea vapautusta. Jo ennen kasarmille pääsyä olin oppinut, että vapautuksia pystyi käyttämään fyysisesti raskaiden ja epämiellyttävien harjoitusten välttelyyn. Ensimmäisen kenttätöypäivän muistiinpanoissa oli useita merkintöjä sairauslomista ja valesairastelusta:

*Hämeenlinnan kohdalla sotapoliisin luokse tuli lisäksi kaksi miestä. Sotapolii-
sit hymyilivät innoissaan uusien alokkaiden tulosta ja jakoivat jo bussipysäkillä
armeijatarinaa. Vempkaa eli vapautuksia palveluksesta kuulemma kannattaa ha-
kea heti kun on tetsausta eli taisteluharjoittelua. Tämän jälkeen he kertoivat kilpaa
eri tapoja hakea vapautuksia.*

*Alikersantti tupakalla: ”Ei kannata valittaa pienistä flunssista, sitten vasta kun on
38 astetta kuumetta kannattaa mennä varuskuntasairaalaan. Tai kannattaahan*

⁶³ Alokkaiden lähiesimiehinä toimivat varusmiesjohtajat olivat itse olleet puoli vuotta alaisiaan kauemmin palveluksessa ja saaneet armeijan johtajakoulutuksen. He opettivat alussa alokkaille kädestä pitäen instituution käskyt ja käytännöt.

⁶⁴ ”Varusmiesjohtaja rehvasteli tutkimustuvassa ollessaan, että vasta kun on 39 [astetta kuumetta] hän menee veksiin. Mietin, että niin sitä tosimiehen terveystajua täällä uusinnetaan ja siirretään eteenpäin. Samanlaisia sankaritarinoita olen kuullut jo useita. Naiset ovat tässä mukana melkein enemmän kuin miehet.” (Kenttämuistiinpanot 23.7.2008.)

*sitä aina mennä...” ja [tämän jälkeen hän] kertoi miten jos haluaa sluibata jostain marssista, menee veksiin [varuskuntasairaalaan] ja sanoo että jalkoihin koskee.
(Kenttämuistiinpano 7.7.2008.)*

Varusmieskulttuurin näkökulmasta sairauden ja terveyden rajoissa ei ole kyse ainoastaan lääketieteellisesti määriteltävästä sairaudesta eikä myöskään sotilas-koulutuksen kestämissä eetoksesta. Sairastamisen rajat tai sairaalaan lähtemisen kriteerit määrittyivät varusmieskulttuurissa ennen kaikkea yhteisöllisesti. Sairastaminen liittyi yhteisöllisiin sääntöihin, jotka kertoivat, milloin ja miten oli sosiaalisesti hyväksyttävää sairastaa.

Suomalaisessa varusmieskulttuurissa käytetään yleisesti termejä ”moverus” tai ”motivaatiovamppa”. Niillä tarkoitetaan vapautuksen hakemista alhaisen palvelusmotivaation takia. Tällaisen valesairastelun tavat ja kikat ovat yksi keskeinen kollektiivisen armeijatarinan aihe. Lukuisat tarinat kertovat siitä, miten valesairastelulla voi keventää omaa palvelustaan ja millainen huijaus on mennyt parhaiten varuskuntasairaalaan läpi. Käytäntö on kaikille palveluksen suorittaneille tuttu.

Valesairastelu vaikutti myös sairauden sosiaalisiin määritelmiin ja merkityksiin. Valesairastelulla oli varusmiesten keskuudessa sosiaalisesti määritetty raja, jonka noudattamista yhteisö itse tarkkaili. Jokainen käynti varuskuntasairaalaan huomattiin varusmiesyhteisössä ja siitä huomauteltiin. Tulkinnat muiden varusmiesten huomautteluista vaihtelivat. Yksi nuori ymmärsi muiden kommentit hyväntahtoisena ja humoristisena naljailuna, kun taas toinen piti niitä tuomitsevana kyseenalaistuksena. Vapautuksen saajista joka tapauksessa puhuttiin, ja heidän vapautustensa oikeutusta punnittiin varusmiesten kesken. Kaikilla tuntui olevan näkemys siitä, ketkä varusmiehistä olivat ”oikeasti kipeänä” ja kuka oli ”move”.

Muiden sairauden arviointi ei ollut helppoa. Varusmiehiltä puuttui virallinen biomedisiininen tieto toisten sairauksista. Lääkärin antama vapautus ei vielä riittänyt muille todisteeksi sairaudesta. Varusmiesten näkökulmasta oli selvintä, jos sairaus näkyi ihmisestä ulospäin. Näin se oli konkreettisesti muiden todennettavissa. Näkymättömän sairauden todellisuus herätti epäilyjä. Esimerkiksi tutkimustuvan Heino sai kipeytyneen nilkan takia useita VMTL-vapautuksia. Vapautusten kevyt luonne (VMTL) ja niiden määrä saivat tupakaverit epäilemään, oliko Heinin nilkkakipu todellista. Tapaukset, joissa Heino ei aiempien poissaolojensa takia tiennyt, mitä harjoituksissa piti tehdä, ärsyttivät muita varusmiehiä. Toistuvat sairauslomamat tai runsas varuskuntasairaalaan käyminen yhdistettiin helposti laiskuuteen. Heino sai pitkän vapautuksen aikana tuvassaan maineen, ettei hän yrittänyt tarpeeksi eikä ollut riittävän motivoitunut.

Valesairaus tulkittiin varusmieskulttuurissa usein negatiiviseksi asiaksi, ja moveksi kutsuminen oli leima, jota varusmiehet pyrkivät pääosin välttämään.

Alla olevassa haastattelupätkässä varusmies Lauronen kertoo oman näkemyksensä valesairastelijoista.

Lauronen: Mut tota tota, en mä ainakaan arvosta niitä. Mua harmittaa se että ne, sitten kun ne rästii [väliin jääneen harjoituksen], aina muut sykkii [= tekee fyysistä harjoitusta], ja ne ei syki. Sitten ne rästii niitä puolet vähemmän kuin muut ja en mä tiiä, en mä anna sille oikeestaan, se ei oo mun mielestä hirveen tasavertaista sit...

Ojajärvi: No niin, niin.

Lauronen: ...et menis kotio jos ei jaksa olla täällä.

(1. haastattelu 20.8.2008.)

Lauronen inhosi movettajia eikä arvostanut heitä. Syyksi hän kertoi sen, että movettajat saavat makoilla muiden palvellessa normaalisti. Nuori, joka haki vapautuksia vain sen takia, ettei häntä huvittanut osallistua palvelukseen, toimi muita varusmiehiä kohtaan epäreilusti. Yhden poissaolo aiheutti muille enemmän töitä, tai vähintään muut kokivat joutuvansa tekemään enemmän kuin poissaolija. Tämä rikkoi varusmieskulttuurin yleistä tasavertaisuuden periaatetta (ks. myös Hockey 1986, 124). Toisaalta joidenkin varusmiesten mielestä kukin oli itse vastuussa omasta toiminnastaan, joten valesairauden esittäminen oli jokaisen henkilökohtainen asia. Varusmies Hakala taas arvioi lähipiirin valesairastelua haastattelussa näin:

Hakala: Mun näkökulmasta Heino on vähän semmonen [move], kyllähän sillä voi olla niissä nilkoissansa jotain, mutta välillä tuntuu että aina välillä veti vähän että. No vittu Salo ny erillislaatu erikseen, se on saatana semmonen vitun velikulka et se on ihan hyvä äijä mutta vittu ku se vetää sitä vempkaa koko ajan, voi helvetti. Se menee vähän ylitte välillä mutta...

(1. haastattelu 18.8.2008.)

Tutkimustuvan Heino oli Hakalan mukaan movettaja, mutta poikkesi silti naapurituvan Salosta, jonka poikkeuksellisen vahvaan move-leimaan palataan myöhemmin tässä luvussa. Valesairauttakin oli siis eriaisteista. Heimon tapauksessa kyse oli Hakalan mukaan osittaisesta valesairastelusta tai hakeutumisesta varusmiessairaalaan liian helposti.

Varusmieskulttuurin tuottama move-leima toimi kantahenkilökunnan ohjeistuksien kanssa samansuuntaisesti. Varusmiehet todennäköisesti kokeilivat oman kestämisensä rajoja pyrkiessään välttämään move-leimaa. Vaikka varusmiehen kivunsieto ei olisi ollut erityisen korkea, esimerkiksi hyvä palvelusmotivaatio saattoi saada hänet venymään uskomattomiin suorituksiin ja kääntymään lääkärin puoleen vasta viimeisenä keinona. Kyse ei ollut ainoastaan valesairastelusta, vaan laajemmin vapautusten hakemisesta. Varusmies

Lauronen ilmaisi erään marssin tauolla näkemyksensä kaikista sairaana olevista tokaisulla ”sotilas ei ole vemppe”. Hän perusteli väitettä sillä, että oikeat sotilaat eivät lepää kasarmilla, koska he eivät välitä pienistä vaivoista. Sotilaan maineeseen ei sovi sairastelu.

Maine

Vapautukset olivat osa nuorten varusmieskulttuurissa muodostunutta sosiaalista identiteettiä⁶⁵ ja yhteisöllisesti määrittynyttä mainetta. Maine oli yksittäistä tekoa suurempi kokonaisuus, joka määritteli nuoren paikkaa varusmieskulttuurissa.⁶⁶ Maineen takia päätöstä varuskuntasairaalaan lähtemisestä ei tehty vain oman olotilan mukaan, vaan ennen lähtemistä mietittiin tarkkaan, milloin sairastaminen olisi muiden varusmiesten mielestä hyväksyttävää. Toisinaan oman maineen varjelu tarkoitti sairaana palvelemista. Esimerkiksi varusmies Mustonen punnitsi tarkkaan oikeaa hetkeä lähteä varuskuntasairaalaan, ettei hänen maineensa olisi varusmiesten ja kantahenkilökunnan silmissä kyseenalaistunut.

Mustonen: Noh kyllähän sitä aina muutaman kerran miettii et lähteekö sinne varuskuntasairaalaan et onks se tarpeellista. Helpostihan siinä sitten saa semmosen vähä kyseenalaisen maineen jos siellä useammin ramppaillee että.

Ojajärvi: Niin sen maineen takia justiin sitten mieluummin sinnittelee ja on ihan varma et on kipee ennen ku menee?

*Mustonen: Senkin takia, joo yrittää välttää semmosia turhia käyntejä.
(1. haastattelu 20.8.2008.)*

Maine ei liittynyt ainoastaan move-leimaan, vaan myös sairastelu liian usein, turha valittaminen ja fyysinen heikkous heikkensivät varusmiehen mainetta. Tulkinnat muiden sairauslomien syistä sovitettiin varusmiehen maineeseen. Fyysisesti heikoksi leimautuminen oli varusmiehen maineen kannalta move-leimaakin pahempi. Siksi toisinaan oli kunniallisempaa vedota valesairauteen kuin myöntää avoimesti muille, että ei fyysisesti tai henkisesti jaksa, kuten varusmies Pakkala tekee seuraavassa esimerkissä.

Pakkala oli erityisesti metsäleireillä toiminnan mies. Ilman häntä ei tutkimustupalaisilla olisi ollut ensimmäisillä leireillä polttopuita tai teltaa pystyssä. Pakkala otti käskyt ja tehtävät vastaan valittamatta ja hoiti ne esimerkillisesti. Hän oli omatoiminen ja auttoi tarvittaessa muita. Pakkala näyttäytyi leireillä rankan sotilaan ruumiillistumana. Peruskoulutuskauden (alokaskausi) toisella leirillä Pakkala joutui kuitenkin lähtemään kesken leirin kasarmille. Hän sai ensimmäisenä yönä tunnin kestävästä vahtivuoroista kaksi raskainta keskiyön

⁶⁵ Sosiaalisella identiteetillä tarkoitetaan tässä samaistumista varusmiesryhmään, -kulttuuriin ja ryhmän toimintatapoihin ja erityisesti muiden nuorten arviota yksilöstä ryhmän jäsenenä (ks. tarkemmin Tajfel & Turner 1986).

⁶⁶ Maine yhdistyy osin itsen esittämiseen ja siihen, miten vakuuttava ja koherentti esitys on. Jos esitys ei ollut koherentti, maine kärsi ja esitys joutui kyseenalaistetuksi.

vuoroa, mutta ei valittanut asiasta. Toisena yönä hänelle annettiin uudestaan kaksi keskiyön vuoroa, minkä Pakkala nieli taas ilman valitusta. Kolmantena aamuna Pakkala oli vaisu. Aamiaisella hän kertoi tupakavereilleen virnistellen ilmoittautuvansa varuskuntasairaalaan lähteväksi. Kaikki tupakaverit ja tutkija jäivät siihen uskoon, että häntä ei enää kiinnostanut olla leirillä ja että kyse oli puhtaasti motivaation loppumisesta. Leiri ei maistunut, koska se tuntui pelleilyltä. Oletettu movetus paljastui kuitenkin kasarmilla rasituksen aiheuttamaksi heikotukseksi. Kasarmilla olijoille Pakkala kertoi tarkemmin oireistaan. Käsien tärinä, heikko olo ja pyörrytys olivat yllättäneet nuoren miehen, ja kun olo ei ollut helpottanut, hän hakeutui varuskuntasairaalaan. Haastattelijalle hän kertoi suoraan, että ”fysiikka petti”. Liika valvominen oli aiheuttanut pahaa oloa, heikotusta ja silmien sumentumista.

Haastattelija: Mites, onks tääl tullu semmosii tosi rankkoja, niin ku et ei oo meinannu riittää tai?

Pakkala: Ei kunnan osalta oikeestaan. Fysiikka petti tossa viime viikon leirillä.

Haastattelija: Miten?

Pakkala: Aamutuimaan keskiviikkoamuna lähti taju, tai ei nyt lähteny, mut meinas lähtee että...

Haastattelija: Taju? Miten.

Pakkala: Viiskytä tuntia valvomista neljän tunnin unilla ni ei riittäny.

Haastattelija: Aha. Mites ne neljän tunnin?

Pakkala: Mä sain niin huonot kaikki yön vahtivuorot et en kerinny nukkuu siinä välissä oikeen yhtään.

Haastattelija: No miltäs se tuntu?

Pakkala: Kylä se muuten meni, niin kauan kun sitä jakso, mutta sit joutu lähtee kasarmille nukkumaan.

(...)

Haastattelija: No mites, kun sä olit vuorokauden jo valvonu ni?

Pakkala: No se vielä meni sitten. Kylä toinenkin vuorokausi meni perään vielä, mut aamuna ei enää jaksanu kun tuli suoraan, kolmelta heränny ja kuuden aikaan muut heräs vasta ja sit meinas lähtee, että.

Haastattelija: Niin, no mitäs sitten tuliks sul oikeen niin ku heikotus?

Pakkala: Joo. Pahaa oloa, heikotusta ja rupes vähän sumenee. Mut eihän siinä mitään mä tulin käymään veksissä täällä ja se sano et ei sulla varmaan mitään hätää oo et sen kun meet nukkumaan.

Haastattelija: Niin nukkumaan vaan.

Pakkala: Illalla oli jo hyvä olo.

(1. haastattelu 18.8.2008.)

Pakkala kuunteli omia oireitaan ja seurasi tilannetta. Lopulta hän päätti lähteä varuskuntasairaalaan. Hänen oli oman maineensa kannalta helpompi kestää yksi leirimovetus kuin se, että olisi myöntänyt kesken leirin muille, ettei jaksanut leiriä loppuun asti. Hän karttoi fyysisen heikkouden osoittamista jopa move-leimaa enemmän. Tämä sopii yhteen sen maskuliinisuuteen liittyvän oletuksen kanssa, että mies mieluummin ottaa terveystarpeen ja piilottaa heikkoutensa (ks. Charmaz 1995; Courtenay 2000b). Omien oireiden kuuntelu ja avun hakeminen ei sen sijaan sovi tähän oletukseen.

Pakkalan esimerkistä tulee hyvin esille se, miten kyse on pelkän yksittäisen tilanteen sijaan laajemmin vuorovaikutuksessa rakentuvasta maineesta. Varsinkin palveluksen alussa pelkkä varuskuntasairaalaan lähteminen koettiin häpeälliseksi. Silti varusmiesyhteisö leimasi vain ne, jotka käyttivät valesairautta liian usein tai liian löyhin perustein. Toisinaan tapahtuva valesairastelu hyväksyttiin helpommin, tietyin ehdoin. Kunniakkaan maineen rakentumisessa muiden arviot olivat tärkeitä, ja neuvotteluja käytiin jatkuvasti.

Erving Goffman (1963) kirjoittaa stigman hallinnasta. Stigma on leima, joka yhdistetään ihmisen sosiaaliseen identiteettiin. Se voi olla muille joko näkyvä tai näkymätön. Ihminen voi pyrkiä piilottamaan jonkin epätoivottavan ominaisuutensa, kompensoimaan sitä tai antamaan vääriä informaatiota välttääkseen stigmaa. Suoranaisen peittelyn lisäksi stigmaa voi vältellä jättämällä kertomatta siihen liittyvistä seikoista. Koska sekä fyysinen heikkous että valesairastelu voivat johtaa oman sosiaalisen identiteetin kannalta kielteiseen lopputulokseen, varusmies joutui harjoittamaan maineen tai mahdollisen stigman hallintaa tai peittelyä.

Seuraavassa tarkastelen lähemmin kolme jo esiteltyä tapausta maineenhallinnan näkökulmasta. Tapaukset muodostavat kolme erilaista esimerkkiä siitä, millaisiin tuloksiin yhteisöllinen arviointi ja neuvottelut voivat johtaa. Niiden avulla tulee esille, miten nuoret tasapainottelevat omien tuntemustensa ja terveystajunsa, instituution käytäntöjen ja varusmieskulttuuriin kuuluvien ristiriitaisten signaalien keskellä. Esimerkkitapauksista ensimmäinen päättyi palvelemaan sairaana ja toinen pyrkii tasapainottelemaan omien oireidensa ja maineenhallinnan välissä, kun taas kolmas kantaa pysyvämpää leimaa varusmiesyhteisössä.

Kun kantahenkilökunta pyrki ohjeistuksien avulla estämään turhien vapautusten hakemista, epäviralliset ohjeet nostivat kaikkien varusmiesten sairaaksi ilmoittautumisen kynnyksiä. Erityisesti tunnollisiin varusmiehiin kestämissä eetos ja yksilöiden vastuuttaminen toimivat toisinaan hieman liiankin hyvin. Varusmies Mustonen oli kovakuntoinen ja tunnollinen nuori, joka pyrki pärjäämään palveluksessa mahdollisimman hyvin. Kun haastattelussa kysyttiin henkisesti raskaista hetkistä, Mustonen kertoi tapauksesta, jossa hän oli antettu ohjeita seuraten päättynyt uimataitotestiin sairaana, mikä johti ikävään jälkitautiin.

Mustonen: ... Ehkä se, se tuntu vähän ikävältä silloin torstaina kun oli silloin kuumeessa ja kun siinä oltiin niin joustamattomia siinä jälki-ilmoittautumisessa, kun sinne ei päässy sitten oikeen enää, jälkeinpäin ilmottautuun. Tai olis, mutta olis pitäny mennä henkilökunnan juttusille ja henkilökunnan olis pitäny soittaa [sotilashierarkiassa ylemmälle] siitä ja kuulosti vähän semmoselta hankalalta operaatiolta ja en sitten ryhtyny siihen.

Ojajärvi: Niin aivan, se olis sitten ollu vähän...

Mustonen: Nii, mutta sekin oli tietysti vähän oma moka, että olis tietysti pitäny aamulla silloin heti mennä ilmottautuun, että eipä nyt sellai mitään hirveen suurta vääryyttä oo täällä kokenu.

Ojajärvi: Nii onhan se ja justiin se ettei välttämättä aina tiedä aamulla että miten se on.

Mustonen: Nii.

(...)

Mustonen: Hmm. Mulla on molemmat silmät tulehtunu ja sitten mahdollisesti jonkinlainen ylärasitustila, just siitä johtuen ku mä olin silloin torstaina kuumeessa ja sitten, olin siellä uimataitotestissä, ja... ja perjantainakin oli sitten semmonen kohtuuranka päivä kun on sitä harjoittelua, siellä kentällä seisomista, olin varmaan silloinki pienessä kuumeessa.

(1. haastattelu 20.8.2008.)

Mustonen oli huomannut kesken päivää olevansa kuumeessa. Perussääntönä oli, että varuskuntasairaalaan tuli ilmoittautua heti aamusta. Mustonen kysyi mahdollisuutta jälki-ilmoittautua varuskuntasairaalaan. Varusmiesjohtajat kertoivat hänelle sen vaativan erityisiä toimenpiteitä ja kantahenkilökunnan vaivaamista. Mustonen päätyi palvelemaan sairaana, koska jälkikäteen ilmoittautuminen kuulosti hänestä erityisen hankalalta toimenpiteeltä. Hän koki itse olevansa syyllinen sairaana palvelemiseen, koska ei ollut ohjeiden mukaisesti kyennyt arvioimaan omaa oloaan heti aamulla. Mustonen ei ainakaan mennyt lääkäriin turhaan tai liian pienestä. Hyvän maineen säilyttäminen meni tässä tapauksessa oman terveyden edelle. Varman päälle ottaminen tarkoitti palveluksessa olemista, kunnes nuori itse vakuuttui olevansa varmasti riittävän sairas.

Toisenlainen esimerkki maineenhallinnasta on tilanne, johon tutkimustuvan varusmies Heino joutui. Hän oli saanut kipeiden nilkkojensa takia palveluksen alkupuolella kahden viikon VMTL-vapautuksen. Näin epämääräinen, pitkä ja kevyt vapautus sai muut tupalaiset epäilemään oireiden todellisuutta. Heino yritti toisella viikolla saada poistettua saamansa vapautukset. Hänelle kuitenkin kerrottiin, ettei annettuja vapautuksia voinut poistaa. VMTL-vapautuksen lisäksi Heino oli saanut vapautuksen seisomisesta, ja hänelle oli tarjottu kipuihin särkylääkettä ja kainalosauvat. Kainalosauvat olisivat

tehneet oireista näkyvämpiä, jolloin tupalaiset olisivat ehkä uskoneet oireet helpommin todellisiksi. Heino ei kuitenkaan käyttänyt kainalosauvoja. Hän koki näyttävänsä ”liian rammalta semmosilla kepeillä”. Heino ei myöskään kehdannut muistuttaa kouluttajia seisomiseen liittyvästä vapautuksesta, vaan sinnitteli koulutuksessa mukana särkylääkkeiden avulla. Kun jalkaa särki, hän lisäsi särkylääkkeiden syöntiä eikä palannut sairaalaan. Tämä johtui siitä, että viikonloppu oli lähellä. Sairaana oleminen olisi voinut vaarantaa viikonloppuvapaille pääsyn (ks. tarkemmin s. 138).

Heino: Mäkään en pysyny näillä nilkoilla,

mä oisin kepitkin saanu mut en kehdannu ottaa.

Haastattelija: Et kehannu ottaa, miks ei?

Heino: Ei suinkaan, näyttää liian rammalta semmosilla kepeillä.

Yhden perjantain mä vedin viistoista buranaa että pysty olee kun en viittiny mennä tonne sairaalaan hakee vapautuksia että vahingossakaan mee kotiinlähtö pieleen sen takii.

(...)

Heino: Määhän sain myös lapulle sillon alkuun että mun ei tarvii seistä yhtään eikä kävellä mihinkään. En käyttäny sitäkään hyödyks kertaakaan, siin tuli tunteja seisottua pihalla välillä, en kehdannu sanoo semmosesta sitten yhtään mitään.

Haastattelija: Sattuks sua silti? Ei sitten niin kun lopettanu vaikka sattu?

Heino: Eih.

Haastattelija: Okei, onks se niin ku?

Heino: No aamulla kun yritti ni mulla ei jalat kestäny, tai sängyssä ei sattunu yhtään, ku mä aattelin et ihan terve, sitten nousen ja painoo tuli päälle ni tipahtanu lattialle.

(1. haastattelu 20.8.2008.)

Maineen säilyttäminen ei Heinolle tarkoittanut vain move-leiman karttamista, vaan myös liian rammalta näyttämisen välttelyä. Hän pyrki välttämään valittamista ja käytti vain osan saaduista vapautuksista. Näin hän pyrki ylläpitämään käsitystä omasta fyysisestä jaksamisestaan. Heino kesti VMTL-vapautusten tuoman kuittailun muilta varusmiehiltä, koska se oli hänestä parempi kuin se, että erottuisi liikaa joukosta.

Move-leimaa pyrittiin välttämään, mutta toistuvien vapautusten jälkeen termi henkilöityi tiettyihin varusmiehiin. Kysyttäessä haastatteluissa, mikä on motivaatiovemppe, moni nuori vastasi suoraan: Salo. Salo oli heti palveluksen alussa saanut useita vapautuksia, ja valesairastelu yhdistyi vahvasti juuri häneen. Haastattelussa Salo kertoi avoimesti käyttävänsä vapautuksia toisinaan ilman fyysisistä syytä, mutta taustalla oli myös oikeita sairauksia ja kipuja erityisesti polvissa.

Kun move-leima yhdistettiin yksittäisen tapauksen sijaan henkilöön, leima oli suhteellisen pysyvä. Muiden silmissä Salo oli aina movettaja, ja hänen saamansa vapautukset tulkittiin suoraan valesairasteluksi. Useimmiten varusmiehet välttelivät tuomitsemasta muita nuoria liian helposti moveiksi, mutta Salon tapauksessa move-leima oli yleisesti hyväksytty tulkinta. Syy leimalle oli myös selvä – Salo oli palveluksen seitsemännellä viikolla ollut 45 palveluspäivästä yli 2,5 viikkoa (19 päivää) vapautettuna.

Ojajärvi: Mites sitten toi motivaativemppa?

Lauronen: Motivaativemppa?

Ojajärvi: Nii, move.

Lauronen: Jaa move. Sitä mää oikeestaan inhoon yli kaiken.

Ojajärvi: Onkos meillä niitä?

Lauronen: On, Salo. Salohan on ihan move. Oikeesti move.

(1. haastattelu 20.8.2008.)

Salo ei pyrkinyt aktiivisesti pois move-leimasta, vaan viittasi useimmiten omiin vapautuksiinsa huumorilla. Erityisesti muille varusmiehille puhuessaan hän kehysti vapautukset instituution vastapuheeksi, vaikka toistuvat vapautukset ja oireet näyttivät toisaalta harmittavan häntä.

Salo kertoi tupakkapaikalla, että vaikka oli vemppamies, hän teki täysillä poistumisharjoitukset⁶⁷, koska ”inhoa vempvoja”. Vaikka itse haki vapautusta flunssan takia, pitää muita, varsinkin usein vemppana olevia ärsyttävänä lusmuilijoina, jotka ei osaa edes seistä muodossa hiljaa.

(Kenttämuistiinpanot 17.7.2008.)

•••

Varusmiesjohtajien epäilykset Salon oireista selvästi harmittivat häntä itseään.

(Kenttämuistiinpanot 23.7.2008.)

Neljän kuukauden kohdalla Salo keskeytti palveluksen. Toinen haastattelukerta tehtiin keskeytyksen jälkeen hänen omalla kotipaikkakunnallaan. Salo kertoi tuolloin keskeytyksen syyksi fyysiset oireet ja sen, että kaksi oman tuvan kaveria oli keskeyttänyt samalla viikolla. Lisäksi hän kertoi suksien menneen ristiin kantahenkilökunnan edustajien kanssa.

Todellinen sairastelu ja valesairastelu eivät yksittäisten nuorten pohdinnoissa näyttäneet dikotomiana, vaan pikemminkin prosenttiosuuksina. Tunnollinen varusmies pyrki kompensoimaan pieniä oireita motivaatiolla ja pysyi palveluksessa, kun taas täysin valesairas oli ”oikeesti” move. Suurimmalla osalla sairauden ja valesairauden osuus vaihteli. Siihen vaikuttivat muun mu

⁶⁷ Harjoitus, jossa käskyistä siirrytään muodosta taaksepäin mahdollisimman nopeasti juosten kymmenen askelta.

assa tilannetekijät ja oma maine. Tilannetekijöistä erityisesti mielenterveyteen liittyvät psyykkiset seikat olivat varusmieskulttuurissa hyväksyttävä syy vapautuksen hakemiseen valesairauden nojalla.

Yhteisöllisiä neuvotteluja

Yksi tapa välttää move-leima oli keskustella omista oireista muiden varusmiesten kanssa. Varuskuntasairaalaan lähtöä pohdittiin oman tuvan ja myöhemmin sotilaskoulutuksessa muodostettavan ”sodan ajan joukon” kesken sekä tupakkaporukoissa ja pienissä kaveriryhmissä. Näissä ryhmissä sairauden ja terveyden rajat sekä asenteet palvelusta ja varuskuntasairaalaan menoa kohtaan vaihtelivat paljon. Neuvotteluissa pyrittiin maineenhallinnan lisäksi arvioimaan muiden avustuksella omia oireita ja niiden vakavuutta.

Naiset olivat erityisen tarkkoja omasta maineestaan. He olivat vapaaehtoisina ja fyysisesti heikomman sukupuolen edustajina jatkuvasti muiden erityisen arvioinnin alaisina (ks. myös luku 5). He kokivat joutuvansa todistelemaan toistuvasti sitä, että pystyivät, kykenivät ja olivat oikeutettuja olemaan armeijassa. He eivät olisi mistään hinnasta halunneet joutua seuratuiksi tai epäilyiksi moveruksesta tai liian heikosta fyysisestä kunnosta. Erityisen asemansa takia naiset olivat herkkiä muiden humoristiselle naljailulle. Naiset todistelivat fyysistä kestämistään muun muassa välttämällä viimeiseen asti varuskuntasairaalassa käyntiä.

*”Ei mun ollu tarkoitus näin aikaisin [3. vko] olla jo vempassa, ärsyttävää” harmitteli naisten tuvan Janatuinen. Tupakaveri lohdutti, ettei kannata välittää siitä, mitä muut ajattelee ja itekin koetin lohduttaa, että senhän takia varuskuntasairaala on olemassa, että jos tulee kipeäksi, sinne voi mennä. Myös muissa tuvissa vempaksi meneminen on jotenkin erityisen häpeällistä.
(Kenttämuistiinpano 23.7.2008.)*

Naisten tuvassa pohdittiin usein omaa terveydentilaa ja neuvoteltiin muiden kanssa järkevästä toimintatavoista. Tuvassa pohdittiin esimerkiksi sitä, pitäisikö varuskuntasairaalaan lähteä, olivatko vaivat riittävän vakavia ja miten muut (miespuoliset varusmiehet ja kantahenkilökunta) tulkitisivat varuskuntasairaalan lähtemisen. Tupapohdinnat ratkaisivat usein sen, lähtikö nainen varuskuntasairaalaan vai ei. Vaikka muut eivät voineet taata, ettei sanomista tai move-leimaa tulisi, muiden hyväksyntä auttoi päätöksen tekemisessä. Tuolloin ainakin neuvotteluissa olleet tiesivät, että sairaalakäynnin syy oli oikea ja riittävä. Lopullisen tuomion naiset kokivat silti saavansa miespuolisilta varusmiehiltä. Naisten tuvassa käytiin kenttätyöni aikana lukuisia neuvotteluja siitä, pitäisikö varuskuntasairaalaan lähteä. Samoja neuvotteluja käytiin naisvarusmies Karhusen mukaan läpi koko varusmiespalveluksen.

Ojajärvi: Nii. Mut mites sit justiin sen tasapainoilla et milloin menee [varuskuntasairaalaan] niinku käyt sä sitä pohdintaa siinä pitkään?

Karhunen: Käyn, kauhee tappelu siitä. Aina se on, se on aina meillä tuvassa, ”et meenks mä nyt veksiin vai enks mä mee ja mitä noikin sanoo jos mä meen ja...”, menee hermot aina jos joku pohtii sitä et meneekö vai ei.

Ojajärvi: No kuittaileeks sit, kuittaillaaks jätkille yhtä paljon siitä jos menee veksiin?

Karhunen: Musta tuntuu et se on jätkien osalta niinku hyväksytympää.

Ojajärvi: Kuin naisilla?

Karhunen: Nii.

Ojajärvi: Mikä siin on?

Karhunen: En mä tiää, ne väittää et niitten on pakko olla, mut onhan munkin pakko olla täällä nykyään.

Ojajärvi: Nii.

Karhunen: Nii, jotenki se varmaan on sitten vaa. En mä sit tiää. Nii, se on vaa se jatkuva todistelu et me saadaan olla täällä, tai ansaitaan olla tai...

Ojajärvi: Nii, et sitä oikeesti joutuu käymään koko ajan?

Karhunen: Joo.

Ojajärvi: Edelleenki vaik sä oot niinku kolmanneks paras?

Karhunen: Joo joo, ku en mä tee mitään niinku (nauru). Joo ei se oo, se on ihan jatkuvaa hommaa että.

(2. haastattelu 8.6.2009.)

Karhunen mukaan naisvarusmiesten täytyi joka päivä uudelleen ansaita miesten hyväksyntä sille, että he olivat palveluksessa (ks. tarkemmin luku 5). Todisteluun kuului myös se, etteivät naiset saaneet käydä liian usein varuskuntasairaalassa. Eräs naisvarusmies kertoi, että hän ei ollut koskaan käynyt varuskuntasairaalassa. Hän sinnitteli aina kotiin asti ja kävi mieluummin yksityisellä lääkärillä kuin vaaransi oman maineensa. Tämä oli muiden naisten mielestä kuitenkin ylireagointia. Toisaalta myös Karhunen kertoi lykkäävänsä toisinaan varuskuntasairaalaan lähtemistä. Syyksi tähän hän kertoi sen, ”[k]un ei jaksa kuunnella sitä vittuilua, mitä siitä tulee. Varsinkin se tuntuu et aina kun on, no siis [kun on varusmies]johtaja tai, aina tuntuu et kun on kipee niin se on just jonkun leirin päällä, kun ei pitäis olla.” (2. haastattelu 8.6.2009.) Paitsi että naiset eivät halunneet kuunnella muiden naljailua myös vastuunkanto oli tärkeä osa naisten ideaalia. Tärkeiltä tuntuissa tilanteissa (mm. metsäleirit) vastuunkanto menikin naisilla toisinaan oman terveyden vaalimisen edelle. (Swain 2004.)

Miehet kävivät samalla tavalla neuvotteluja varuskuntasairaalaan lähtemisestä. Myös minä neuvottelin tutkimustuvan nuorten kanssa, kun sain allergisen reaktion toisella leirillä. Koin suurta helpotusta saadessani tutkimustupa-
laisten hyväksynnän sille, että oli oikea ratkaisu lähteä kesken leirin kasarmille.

Huomasin myös itse pohtivani vempaleimaa. Se nyt olisi sääliittävä, jos tutki- ja leimattaisiin lusmuilijaksi. Olen koettanut 5 viikkoa pysyä mahdollisimman paljon palveluksessa mukana samalla tavalla kuin muutkin. Kun tutkimustuvan jätkä kutsui minua aamulla paisuneiden silmieni takia kalaksi, huomasin olevani tyytyväinen. He ainakin huomasivat, että lähdän näkyvästä ja tämän takia todellisesti syystä, enkä vaan poistunut takaisin kasarmille heti kun tuntui pahalta. Selit- telin myös lähtöäni parille tutkimustuvan jätkälle, jotka työkyttelivät hyväksyvästi. Tietysti pitää mennä, kun naama on tuon näköinen, mutta rajankäynti veksiin lähtemisen kanssa ei ole niin yksinkertaista. Omaan lähtemiseeni tarvittiin useita päähkäilyjä, suunnittelua ja pari puhelua kollegalle, joka tietystikään ei voinut kuin kompata. Päätökset ja määrittelety terveysasioissa kun kuuluvat jokaiselle itselleen. (Kenttämuistiinpanot 13.8.2008.)

Yhdessä käydyt neuvottelut olivat maineen kannalta keskeisiä, vaikka muilta varusmiehiltä ei aina herunut sympatiaa tai hyväksyntää. Neuvottelut auttoivat varusmiehiä tekemään terveyteen liittyviä päätöksiä muuten hyvin risti- riitaisten ohjeistusten keskellä. Niiden avulla varusmiehille konkretisoituivat yhteisöllisesti muodostuneet sairauden rajat. Neuvottelujen tuloksena oli yhteisesti muodostettu käsitys tilanteesta. Samalla sai vähintään lähiyhteisön ymmärryksen päätökselleen.

Suhtautuminen varuskuntasairaalaan lähtemiseen muuttui palveluksen ku- luessa. Alussa move-leiman välttäminen voitti useilla nuorilla oman terveyden vaalimisen. Tuolloin moni mieluummin palveli sairaana kuin kävi vastaanotolla. Asenteet sairaalaan lähtöä kohtaan lievenivät varusmiespalveluksen edetessä. Sil- loin oma maine oli jo monilta osin vakiintunut varusmiesyhteisössä. Nuorten oman palvelusajan loppupuolella tehdyssä haastattelussa naisvarusmies Janatui- nen pohti, mikä oli tehnyt varuskuntasairaalaan lähtemisestä alussa niin vaikeaa:

Janatuinen: Se oli sellainen niinku kynnyskysymys jotenki, et kun sitä oli tajunnu et sä oot heti suoraan movettaja jos sä meet sinne ni se oli niin että, että mä kestan tän vaikka mulla ois kuumetta et mä en mee veksiin. Ei se, ei sitä nykyään enää ajattele sillai. Et jos mä oikeesti oon kipee niin totta kai mä meen sinne hakee vä- hän lääkettä ja vapautusta et mä saan itteni sit terveeks.

(2. haastattelu 16.6.2009.)

Varsinkin toisella haastattelukierroksella, kun varusmiesten oma palvelusai- ka oli lopuillaan, move-leimasta ei välitetty yhtä paljon (ks. Goffman 1961, 151–152). Osalla tämä liittyi laskeneeseen palvelusmotivaatioon. Toiset taas olivat päätyneet siihen, ettei omaa terveyttä kannattanut varusmiespalveluksen takia vaarantaa. Sosiaalinen paine maineen säilyttämiseen ei myöskään ollut yhtä kova kuin palveluksen alussa. Myös tasavertaisuuden periaate alkoi palve- luksen lopussa hajota. Muiden lisääntynyt valesairastelu rasitti erityisesti niitä, jotka olivat tunnollisesti palveluksessa.

Sairauden määrittelyssä oireita tärkeämpää oli se, miten omien oireiden ilmaisuun vastattiin sosiaalisessa vuorovaikutuksessa (vrt. Zola 1973). Myös valesairastelulle voitiin neuvotella ja sopia yhdessä hyväksyttävät rajat, varsinkin jos kyseessä oli yhteinen sopimus valesairastelusta. Varusmiehet tekivät yhdessä sopimuksia siitä, miten esimerkiksi epämiellyttäväksi koettu leiri tai palveluspäivä hoidettaisiin. Tällöin kyse ei ollut siitä, oliko joku yksittäinen varusmies sairas, vaan päätös koski kaikkia neuvotteluun osallistuvia. Taustalla oli tasavertaisuuden periaate. Jos yksi movetti leirillä, muut joutuivat tekemään enemmän töitä. Koska tämä koettiin erityisen epäreiluksi, varusmiehet tekivät keskenään sopimuksia siitä, lähtisikö koko tupa leirille vai hakisivatko kaikki vapautusta. Kantahenkilökunta toisti usein ”kaveria ei jätetä” -fraasia. Varusmiehille tämä tarkoitti yhteisten neuvottelujen tuloksesta riippuen joko palveluksessa olemista tai sairausloman hakemista. Yhdessä tekemisen lisäksi myös yhteisesti hyväksyty valesairastelu saattoi sopia ainakin lähiyhteisön tasavertaisuuden periaatteeseen.

Varusmiehet Rantanen ja Harju olivat eri sodan ajan joukoissa⁶⁸, ja molemmilla oli ennen pitkää loppusotaleiriä neuvottelut käynnissä. Rantasen ryhmä päätti lähteä leirille ja Harjun ryhmä jäädä kasarmille. Haastattelussa molemmat puhuivat päätökseen johtaneista neuvotteluista. Rantanen kyseenalaisti Harjun ryhmän päätöksen. Hän kertoi oman ryhmänsä ratkaisun perustuvan siihen, että kaikilla olisi helpompaa leirillä, kun jokainen lähtisi mukaan.

Ojajärvi: Mut et oo kuitenkaa [ottanut vapautuksia], samaan aikaan kun muistaakseni [toisesta] ryhmästä lähes kaikki jäi tänne kasarmille kun oli loppusota ni sä et kuitenkaan käynny sillo [varuskuntasairaalassa]...

Rantanen: En.

Ojajärvi: ... hakemassa, en tiedä oliko kaikki kipeenä mut, en ota kantaa.

Rantanen: ## En usko.

Ojajärvi: Et usko?

Rantanen: En.

Ojajärvi: Ai oliko se vähän niinku tiedossa ettei oikeen ollu?

Rantanen: Mm [myöntävä vastaus].

Ojajärvi: Joo. Mut et kuitenkaan sillo käynny?

Rantanen: Eei, me sovittiin ton [oman] ryhmän kaa että, mennään kaikki leirille ja...

Ojajärvi: Joo.

Rantanen: Kaikille helpompaa sillai.

(2. haastattelu 17.12.2008.)

⁶⁸ ”Sodan ajan joukon kouluttaminen ajoittuu miehistön palvelusajan (165 päivää) loppujaksolle, jota kutsutaan joukkokoulutuskaudeksi. Joukkokoulutuskausi kestää seitsemän viikkoa. Tavoitteena on, että harjoittelu ja muu toiminta tapahtuu koko koulutusjakson ajan mahdollisimman todenmukaisissa olosuhteissa sodan ajan kokoonpanossa, samoina joissa myös harjoitellaan kertausharjoituksissa.” (Varusmies 2014 2013, 39; ks. myös Hoikkala 2009b, 148–149.)

Harjun ryhmä päätyi omissa neuvotteluissaan päinvastaiseen päätökseen. Kokonainen ryhmä varusmiehiä jäi leiriltä pois. Kun seuraavan kerran kävin kasarmilla, sain kuulla tapauksesta sekä muilta varusmiehiltä että kantahenkilökunnalta. Useiden samassa sodan ajan joukossa toimivien varusmiesten poissaolo ei herättänyt edes epäilyjä – tapauksesta kerrottiin minulle suoraan yhteismovetuksena. Varusmies Harju kertoi itse, että hänellä oli ”vähän kuumetta just sattumoisin sillo”, minkä turvin hän jäi kasarmille. Vaikka ryhmässä olleista osa saattoi olla flunssaisia, heitä ei puheissa erotettu muista, vaan joukko oli yhtä ja samaa valesairasteluryhmää.

Yhteissopimuksena sairauden ja terveyden rajat liittyvät myös instituutioon kohdistuvaan vastarintaan. Yhdessä harkittu valesairastelu antoi oman pienryhmän hyväksynnän vapautukselle, mutta saattoi alttiiksi muiden varusmiesten ja erityisesti kantahenkilökunnan paheksunnalle. Koska jokainen nuori oli kuitenkin hakenut ja saanut vapautuksen varuskuntasairaalaista, henkilökunta ei puuttunut asiaan muuten kuin epävirallisen kontrollin ja paheksunnan kautta. Yhteisesti sovitut sairastamiset kertovat sosiaalisen yhteisön vaikutuksesta terveysvalintoihin ja siitä, ettei niissä välttämättä ole kyse terveydestä lainkaan.

VASTARINTAA JA POIKKEUKSIA

Sairauden rajat eivät määrittäneet vain yhteisöllisesti, vaan myös suhteessa ympäristöön (kasarmi/leiriolot) ja eri tilanteisiin. Varuskuntasairaalaan lähtijöiden jono kasvoi aina ennen leirien alkua. Tämä johtui osittain siitä, että osa nuorista katsoi kestävänsä oireet kasarmilla, mutta arvioi ulkona nukkumisen ja fyysisen rasituksen olevan oireisiin nähden liikaa. He siis kuuntelivat omaa kehoaan ja suhteuttivat olotilansa päivän tehtäviin. Heidän tilannettaan hankaloitti se, että varuskuntasairaalassa oli samaan aikaan nuoria, jotka eivät pitäneet leireistä ja pyrkivät mitä erilaisimpien valesairauksien avulla saamaan vapautuksia. Juuri heidän takiaan varuskuntasairaalaan lähteminen ennen leiriä oli erityisen suurennuslasin alla. Lähtijät leimattiin sekä kantahenkilökunnan että varusmiesten keskuudessa hyvin helposti leiriltä pakenijoiksi.

Varusmiehet pyrkivät viimeiseen asti suojelemaan omaa tilaa ja aikaa (ks. luku 4). Tämä vaikutti myös hoitoon hakeutumiseen. Isommat harjoitukset, kuten marssit ja kuntotestit, piti sairastumisen sattuessa suorittaa lauantaisin pidettävänä rästipäivänä. Jos oli sairas lähellä viikonloppuvapaiden alkua, oli riski, että saisi vapautuksen, joka pakottaisi jäämään sairastamaan kasarmille. Tutkimustuvan varusmiesjohtaja kertoi heti ensimmäisillä viikoilla alokkaille, mitä vapautuksia varuskuntasairaalaista kannatti pyytää minäkin viikonpäivänä, ettei lomille pääsy vaarantuisi. Viikonlopun viettäminen kasarmilla muiden varusmiesten ollessa lomalla oli monille pahin mahdollinen tilanne. Nuoret kertoivat haastatteluissa suoraan palvelevansa mieluummin kuumeessa kuin jäävänsä vapaapäivänä kasarmille. Omaa aikaa suojeltiin jopa siviilissä

tärkeiksi koettuja asioita uhraamalla, kuten Hakalaa koskevasta kenttämuisiinpanosta tulee ilmi. Terveysteen liittyvät argumentit olivat tällöin harvoin läsnä.

Hakala on kipeään oloinen, muttei meinaa mennä varuskuntasairaalaan, koska lihaskuntotestin joutuu tekemään rästikoulutuksena lauantaina. Huono tulos [testissä] ei haittaa edes urheilutyyppejä, kunhan ei tarvitse lauantaina jäädä tänne. (Kenttämuisiinpanot 22.7.2008.)

Varusmiehen oma palvelusmotivaatio vaikutti myös siihen, miten sairauden rajat tilanteittain määrittyivät. Varusmiehet tulkitsivat kestämissä eetoskseen ja sen, mikä oli liian pienestä valittamista, keskenään hyvin eri tavoin. Toisille kestäminen tarkoitti vapautusten välttämistä kokonaan, toisille taas sitä, että odotti ja pohti oireiden vakavuutta itseksensä ennen hoitoon hakeutumista (ks. myös O'Brien ym. 2005). Se taas mikä on pientä, on jokaisen subjektiivinen kokemus. Osalle kynnyksensä mennä varuskuntasairaalaan nousi aluksi hyvin korkealle. Varsinkin naiset ja motivoituneet miehet tulkitsivat ”oikeasti kipeään” tarkoittavan, että ”mieluummin menee tyyliin sillon kun on pää kainalossa, kuin menee sitte pienemmästäki” (Kortelaisen 1. haastattelu 17.11.2008). Sinnittely oireiden kanssa liittyi myös siihen, että omat tehtävät haluttiin hoitaa mahdollisimman hyvin. Oma terveys saattoi olla nuorille keskeinen arvo, jolloin he pohtivat tarkkaan, pahenisivatko oireet esimerkiksi fyysisemmästä palveluksesta ja olisiko tämän takia (terveydellisesti) järkevämpää hakea vapautusta. Jos varusmies oli motivoitunut, mutta terveystietoinen, hän meni varuskuntasairaalaan silloin, kun oma olo esti fyysisen harjoituksen. Moni motivoitunut varusmies pohti pitkään, missä menee raja ja milloin on parasta suunnata kohti varuskuntasairaala. Oma keho kuuntelemalla oppi, milloin pitää ottaa rauhallisemmin. Erityisesti varusmiesjohtajien oli mahdollista myös itse vaikuttaa oman palveluksen rasitukseen vain kertomalla oireista kantahenkilökunnalle.

Kortelainen: Ei ensimmäisenä jos vähän yskittää tai nenä vuotaa ni, en mä oo ensimmäisenä juoksemassa sinne, koska se on normaalisti ohimenevä. (...) Että kun ei saa happea niin sitten rupee ihan oikeesti hikoilemaan. Sitten vaan, se on sinänsä hyvä merkki että täytyy vaan oppia, oppia ja osata kuuntelee omaa kehoa että, siinä vaiheessa kun rupee hikoiluttaa niin sitten vaan himmaa ja sanoo että ei pysty (...) että oon vaan odottanu että joko tää tulee tää tauti päälle tai ei. Tön sanonu kouluttajille muutama kertaan että nyt on semmonen että on vähän semmonen että täytyy kattoo vähän sivusta, muttei vaan jaksa oikeesti. On joko nousemassa tauti tai ei, ne onneks ymmärtää koska se on niille enemmän hommia jos mä oon kipeenä. (1. haastattelu 17.12.2008.)

Sairastelu vastapuheena

Valesairastelu voitiin tulkita myös vastarinnaksi. Tällöin vapautukset olivat tapa vastustaa laitosisolusuhteita. Vapautusten avulla voitiin pyrkiä lisäämään omaa autonomiaa ja kontrollia. Vastarinta saattoi suuntautua myös varusmiesyhteisöä vastaan. Vastapuheena valesairaus irrottautui fysiologisista ja henkisistä oireista ja oli yhteydessä omaan ja muiden palvelusmotivaatioon. Sairastelu oli vastarintaa esimerkiksi silloin, kun vapautuksen hakemisen syynä oli epärealistinen kohtelu tai pettymys upseeri- tai muissa koulutusvalinnoissa. Toisaalta valesairastelua voitiin käyttää myös kevyemmistä syistä, kuten esimerkiksi silloin, kun koulutus tai ilma oli poikkeuksellisen epämiellyttävä. Vastarinnaksi ymmärretty valesairastelu oli varusmieskulttuurissa myös yksi huumorin laji. Valesairastelua pidettiin toisinaan jopa pelinä, jossa taitavin pelaaja voitti eniten vapaapäiviä (ks. Salasuo 2009b, 76).

Valesairastelusta oli kerrottava muille varusmiehille, jottei se sekoittuisi oikeaan sairauteen. Kertomalla muille varusmiehille nuori ilmaisi, ettei ollut fyysisesti heikko, vaan valitsi itse valesairastelun. Nuori kertoi teostaan toisille joko suoraan tai pienten vihjeiden avulla. Naureskelu tai hymyillen kerrottu tarina vapautuksesta herätti epäilyksen siitä, ettei kertojalla todella ollut tautia, johon vapautus oli myönnetty. Pysyvämältä move-leimalta voitiin välttyä, jos muut varusmiehet hyväksyivät nuoren tavan vastustaa instituutiota valesairastelulla. Yhden varusmiehen järjestelmän huijaaminen näytti tuottavan myös muille nuorille nautintoa ja ajoittain movettajaa jopa ihailtiin.

Vaikka liiallinen valesairastelu tuomittiin, se oli samalla monen mielestä oleellinen osa varusmieskulttuuria, eikä sitä yrityksistä huolimatta koskaan saataisi kitkettyä pois. Valesairastelun hyväksyttävyyteen vaikuttivat palveluksen ajankohta, varusmiesten yhteiset sopimukset, tilanne ja valesairastelun syy. Jos varusmies halusi pitää maineensa muiden nuorten silmissä hyvänä, hänen täytyi huomioida varusmieskulttuurin hyväksymät valesairastelun rajat. Varusmiesten pienryhmissä movetusta arvioitiin ja arvostettiin eri tavoin.

Toisinaan vastarinta kohdistui varusmiesyhteisöön. Tuolloin nuori ei suostunut sopeutumaan varusmieskulttuurin sääntöihin, tai hän ei välittänyt muiden sosiaalisesta kontrollista. Varusmies Heino oli joutunut omien vapautustensa takia epäilyn kohteeksi niin useasti, ettei enää välittänyt muiden varusmiesten kommentista. Hänen mukaansa kommentit eivät ylipäänsä liittyneet siihen, oliko oikeasti sairas vai ei, vaan kaikkien varuskuntasairaalan lähtijöiden sairaalaan lähdön oikeutusta epäiltiin. Hänellä oli periaate, ettei hän palvelut sairaalaa, koska palveluksessa sai olla muutenkin jo ihan tarpeeksi.

Ojajärvi: Niin, noh, miten paljon vaikuttaa se move... movetusleima siihen et lähteeks veksiin [varuskuntasairaalaan]?

Heino: Ei kilin vittuakaan, tällä kiinnostuksen tasol.

Ojajärvi: No onks joskus aikasemmin vaikuttanu?

Heino: Eih, tääl on ihan turha niinku täällä sanotaan ihan kaikista jotka on läh-dössä [varuskuntasairaalaan], vaikka sill ois nelkytä kuumettaki, nii tulee puheit, se kuuluu niinku tähän kulttuuriin myös. Niin sen mää oon täysin selväks itelle tehny et mää en täällä toisaalta kipeenä ala itteeni rehkimään että tääl saa ihan tarpeeksi rehkiä muutenkin, että kipeen ala tekee yhtään mitään et jos vähänkään tuntuu, jos on vähän kipee, jotain 37 kuumetta, niin paska ei ainakaan parane sillä että tonne menee repimään. Ja välillä taas jos on niin pieni asia et se on hel-pompi kun veksiin lähteminen, niin siinä tapauksessa meen tekee sen [palveluksen]. (2. haastattelu 17.6.2009.)

Heino ei toisen haastattelu aikaan enää ottanut päätöksissään huomioon tasa-vertaisuuden periaatetta, vaan vapautusten hakeminen liittyi hänen yksilöl-lisiin tilannearvioihinsa. Yksilölliset päätökset, joissa yhteisöllistä näkökul-maa ei huomioitu, kyseenalaistivat varusmiesyhteisön sosiaalisen kontrollin. Heino ei myöskään toteuttanut kestämissä eetosta, vaan katsoi kuumerajan ylityksen riittäväksi syyksi vapautuksen hakemiselle. Taustalla oli pitkään jatkunut muiden epäily Heinin vapautuksien oikeutuksesta. Aiemmin tässä luvussa tuli jo ilmi, miten alokaskaudella Heino tasapainotteli omien tunte-musten ja fyysisen heikkouden näyttämisen välillä. Hän on hyvä esimerkki siitä, miten eri ohjeita ja normeja puntaroiitiin lopulta yksilöllisestä näkökul-masta ja valinnat tehtiin suhteessa paitsi tilanteisiin myös omiin aiempiin ko-kemuksiin ja tapahtumiin. Totaalilaitoksessa yksilö tekee kuin tekeekin omaa elämäänsä koskevia strategisia valintoja, vaikka mahdollisten vaihtoehtojen määrä on siviilimaailmaan verrattuna selvästi rajatumpi (vrt. Giddens 1991; Roos & Hoikkala 1998).

Mielenterveys ja vemppa varaventiilinä

Kestämisen eetos ei yletynyt henkiseen terveyteen samalla lailla kuin fyysi-seen. Virallisella tasolla mielenterveysongelmiin⁶⁹ ja -häiriöihin suhtauduttiin vakavasti ja niihin reagoitiin nopeasti. Varmasti oli myös nuoria, joita ei otettu vakavasti, mutta sellaisia en kentällä ollessani nähnyt. Kantahenkilökunnan tai varuskuntasairaalan tietoon tulleet mielenterveyden ongelmat ovat lopulta vain pieni osa varusmiesten mielenterveyttä. Varusmiesten keskuudessa lie-vempää mielenterveyteen liittyvää tasapainoilua tapahtui päivittäin. Vaikka kyse ei usein ollut kovinkaan dramaattisista mielen heilahteluista, ne olivat tärkeä osa varusmiesten terveyden ja sairauden määrittelyä.

⁶⁹ Mielenterveysongelmista puhutaan puolustusvoimissa usein niin, että niihin niputetaan myös sopeutumishäiriöt. Näillä tarkoitetaan varuskuntasairaalaassa tehtyä arviota varusmiespalvelukseen liittyvästä sopeutumishäiriöstä, eikä kyse ole viralli-sesta mielenterveysdiagnoosista. (Ks. Salasuo 2009d, 189.)

Varusmiehet puhuivat keskenään yllättävän avoimesti omasta mielenterveydestään. He puhuivat hajoamisesta. Hajoaminen kuvaa hetkittäisiä henkisen epämiellyttävyyden tiloja, pahaa oloa ja ”pään ottamista”, joiden yli useimmiten päästiin helposti. Hajoaminen asettuu kestämissä eetoskseen vastakohdaksi – mieli tai keho ei kestä, vaan ”hajoaa”. Kaikki epämiellyttävä hajotti varusmiehiä, ja pitkät leirit olivat erityisen hajottavia. Kun hajottaa-termiä tarkastelee arkipäivän mielenterveydellisen tasapainoilun ilmaisuna, se avaa uuden näkökulman varusmiesten terveyskäyttäytymiseen ja -tajuun. Hajoamisen kääntöpuolena on psyykinen kestäminen. Kun kysyin hetkistä, jotka olivat olleet raskaita jaksamisen kannalta, nuoret kertoivat fyysisen jaksamisen sijaan ensimmäisenä henkisesti vaikeista tai raskaista hetkistä ja niiden kestämisestä. Erityisen raskaaksi varusmiehet kokivat varusmiespalvelun alun ja siihen liittyvän vapauden ja oman päätösvallan rajoittamisen.

Ojajärvi: Nii. Mikä siin on henkisesti rankinta?

Kortelainen: Varmaan just tää vähän niin sanottu vankilameininki, että mihkään et pääse lähtee et. Kyl vaikka sitten myöhemmin iltavapaat ja nää on pyöriny ja tällel mutta ei niillekkään aina jaksanu lähtee kun oli pakko aina palata takas.

Ojajärvi: Mmm, nii.

Kortelainen: Että se ehkä se suurin, ku ei saa päättää niin paljon enää omista asioistaan.

(1. haastattelu 17.12.2008.)

•••

Hakala: Ei tää fyysisesti oo raskasta. Henkisesti vaan hajoilee siihen kun täällä joutuu viettää niin helvetisti aikaa.

(1. haastattelu 18.8.2008.)

Tutkimustuvan varusmiehet puhuivat odottamattoman avoimesti mielenterveydestään sekä haastatteluissa että toisilleen. Jo ensimmäisten parin päivän aikana oli tutkimustuvassa käyty läpi parin varusmiehen aiempi mielenterveydestä. Myös varusmiespalveluksen alun jännitystä ruodittiin yleisissä tuvan keskusteluissa⁷⁰. Yhtä tutkimustupalaista jännitti palveluksen alussa kovasti. Hän mietti, kestäkö hän jännitystä vai pitäisikö hänen siirtyä siviilipalvelukseen.

Ojajärvi: Mitä varten sä mietit sitä sivaria, missä vaiheessa sä?

Varusmies: No mulla oli alussa semmoisia että mä esim, tuolla vastaanotolla sain yhdessä vaiheessa paniikkikohtauksen ja sit mä olin niin kuin semmoinen kauheen abdistunu vähän aikaa, ja sillei mä siinä vaiheessa mietin että vois mennä siviilipalvelukseen mut sit se meni ohi kun mä sain lääkkeitä ja semmoista tuolta.

⁷⁰ Ks. turpakäräjistä Hoikkala 2009b, 132.

Ojajärvi: Joo. Oot sä viel käyttäny niitä?

Varusmies: En oo käyttäny, mä oon nyt ihan tottunu tähän.

(Anonymisoitu haastattelu.)

Tutkimustuvan varusmies joutui käymään jännityksen takia varuskuntasairaalassa ja kertoi tästä haasteellisesta alusta avoimesti tupalaisilleen. Tuvassa syntyi keskustelu jännittämisestä ja mielenterveydestä. Varusmiehet eivät välitelleet aiheita tai häpeilleet puhua siitä ja kertoivat omista kokemuksistaan, mikä ei välttämättä sovi käsitykseen stereotyyppisestä suomalaismiehestä (ks. O'Brien ym. 2005; ks. kuitenkin Pietilä 2008, 152–153, 167–168). Tupalaiset tukivat toisiaan alun vaikeuksissa ja auttoivat käytännön ongelmissa. Eräs tutkimustupalainen, jolla oli aiemmin elämässään ollut masennusta, kertoi omasta kokemuksestaan ja rohkaisi muita sanomalla, että näistä haasteista kyllä selvitään.

Instituution toiminta ei tuntunut tässä suhteessa varusmiehistä kovin sensitiiviseltä. Kaksi varusmiestä kertoi tarvinneensa varuskuntasairaalassa tavallista pidemmän ajan lääkärintarkastuksessa mielenterveyteen liittyvien haasteiden takia. Molemmat olivat lääkärintarkastuksen jälkeen erityisen harmissaan ja hieman noloina siitä, että lisäpuhuminen tarpeesta oli pitänyt kertoa muiden ollessa läsnä. Lääkärintarkastus kesti normaalista vain pari minuuttia, ja nuoret kokivat nöyryyttäväksi sen, että pidemmän ajan tarve tuli kaikkien tietoon. Koko iltapäivä meni molemmilla apeissa tunnelmissa. (Ks. myös Puska 1973, 15–16.) Vaikka varuskunnissa on hyvin tarjolla sosiaalista ja psyykkistä apua, kynnys hakea palveluja voi nousta korkeaksi. Näin erityisesti, jos avun piiriin hakeutuminen tulee muiden varusmiesten tietoon (ks. Ojajärvi & Salasuo 2011; myös Galdas 2009). Miesten mielenterveyteen liittyvässä hoitoon hakeutumisessa tulisi ottaa huomioon erityisesti mahdollisuus ”kasvot säilyttävään” hoitoon hakeutumiseen (Robertson 2003). Vaikka avointa keskustelua käytiin pienryhmissä, ei omia ongelmia haluttu käsiteltävän julkisesti.

Jos varusmiespalvelus koettiin tilapäisesti liian raskaaksi, valesairauksia voitiin käyttää henkisenä varaventiilinä. Tällainen vapautusten käyttö oli varusmiesten kesken hyväksyttyä. Jos esimerkiksi seurustelukumppanin kanssa oli vaikeaa, nuorten mielestä oli hyväksyttävää hakea valesairaudella vapautusta, jotta ”ei tarvitse sitten vielä täällä rikkoo itteensä”. Samoin suuret pettymykset koulutuslinjavalinnoissa tai hankaluudet instituution käytäntöjen kanssa johtivat varusmiehillä useimmiten hetkelliseen hajoamiseen. Apua voitiin hakea parin päivän vapautuksesta, joka toi tarvittavaa aikaa ja tilaa. Toisin kun moveutus yleensä, tämä valesairastelun laji ei liittynyt suoraan palvelusmotivaatioon. Myös hyvin motivoituneet varusmiehet joutuivat toisinaan turvautumaan tällaiseen varaventiiliin, esimerkiksi jos he kokivat suuren pettymyksen, kuten Metso.

Ojajärvi: Oletko itse ollut motivaatiovempassa?

Metso: Olen. Olen, mutta oikeastaan aino kerta kun olen...

Ojajärvi: Tää on vähän retorinen kysymys. Mä tiedän.

Metso: ... sataprosenttisesti ollut motivaatiovempassa, ni aino sellainen kerta oli se kun valinnat oli julistettu ja seuraavana päivänä olisi pitänyt lähte leirille, et kuuli, että se jäi, pääsikö viimeinen peräti samoilla pisteillä kun meikäläinenkin. Ei paljon nappaillut sillä kohtaa enää olla täällä ja ei muuta kun veksiin ja vähän vuppia.

Ojajärvi: Miten sitä saa? Mitä siellä pitää sanoo?

Metso: Suoraa vastausta ei oo. Jokainen movettaa omalla lainillaan.

Siis jokaisella on oma tapansa saada vapautuksia.

(1. haastattelu 18.9.2008.)

Metso oli omien sanojensa mukaan ollut sataprosenttisesti valesairas vain keran. Se, ettei hän päässyt haluamaansa koulutuspaikkaan, oli suuri pettymys. Valesairaus oli muuten ylitsepääsemättömältä tuntuvassa tilanteessa tärkeä selviytymisstrategia. Sen avulla sai hetken omaa aikaa, jonka ansiosta saattoi jakaa vaikeimman hetken yli. Samalla se osoittaa nuorten sensitiivisyyttä omaa ja muiden mielenterveydellistä tasapainottelua kohtaan. Nuorten ei tarvinnut ainoastaan purra hammasta ja selviytyä yksin, kuten aiempien sukupolvien miesten on kuvattu tehneen (Kortteinen 1992; O'Brien ym. 2005; Siltala 1994; ks. kuitenkin Emslie ym. 2006). Vaikka fyysisen kestämissen eetos on armeijassa edelleen vahva, varusmiehet toivat siihen mielenterveystasapainottelullaan ja avoimuudellaan piirteitä, joita en olisi uskonut löytäväni armeijasta. Kyse ei ollut todellisuudessa valesairaudesta, vaan siitä, että varusmiehet hakivat apua tekaistuilla fyysisillä oireilla.

Vaikka nuorten keskustelu oli toisinaan avointa, vapautus haettiin silti fyysisellä tekosyöllä. Hetkellisen henkisen hajoamisen ei ehkä uskottu olevan riittävä vapautuksen peruste, tai mielenterveydestä puhuminen sairaalassa koettiin vaikeaksi. Aihetta sivuttiin lyhyesti sairaanhoitajan oppitunnilla. Terveystieteiden edustaja toivoi tunnilla, ettei vastaanotolle tulaisi olemattomien oireiden kanssa. Hän painotti, että nuorten olisi parasta kertoa tullessaan oikea sairauden syy – oli se sitten henkinen tai fyysinen – eikä hakea vapautusta jonkin muun oireen varjolla.

Pitää luennoitsijan mukaan miettiä kaksi kertaa ennen kun lähtee valehtelemaan vapautuksista, koska heillä herää epäily [yhteismovesta], jos samoista asioista valitetaan jatkuvasti samasta yksiköstä. Jos ottaa päähän olla täällä, niin pitää sanoa suoraan, eikä keksiä syitä, kuten maha kipeä tai muuta. Mieluummin tulette sen oikean asian kanssa, eikä minkään muun asian varjolla.

(Luentomuistiinpanoista muokattu 23.7.2008.)

Ideaalivarusmies ei ole pelkästään kuuliainen ja kiltti, vaan pyrkii myös toteuttamaan tietyissä määrin omaa tahtoaan ja autonomiaansa esimerkiksi valesairastelun avulla (ks. rankan sotilaan ideaali, luku 5). Jos varusmies oli muutoin tunnollinen ja ahkera, hän pystyi silloin tällöin movettamaan niin, että muut varusmiehet hyväksyivät tämän. Varsinkin yhteissopimukset tai henkilökohtaisen elämän vaikea tilanne antoivat legitiimin syyn valesairastelulle. Myös pitkälle edennyt varusmiespalvelus löyhensi varusmiesten näkemyksiä valesairastelun tuomittavuudesta. Tuolloin sosiaalinen paine oli vähäisempää, ja instituution vastainen omaehtoinen toiminta oli jo varusmiesten mukaan ansaittua. Täysin valesairastelua hyväksyvää alakulttuurista varusmiesten keskuudessa ei tiettyjä hetkiä lukuun ottamatta ilmennyt. Viime vuosina palveluksesta vapautettujen määrä on noussut, ja myös palveluksen keskeyttäminen on aiempiin vuosikymmeniin verrattuna yleistä (Puolustusvoimat 2012; TS 2013). Tämä esti todennäköisesti varusmieskulttuurista ja sotilaskoulutuksesta täysin erillisen alakulttuurin syntyä. Erittäin huonosti motivoituneet nuoret eivät todennäköisesti enää edes saavu kasarmille asti.

VARUSMIESTEN SIEDÄTYSHOITOA

Sotilaskoulutuksen näkökulmasta sairauden ja terveyden sosiaalisesti määrityneet rajat opettivat oikeanlaista suhtautumista omaan kehoon ja sen viesteihin. Nuoria siedätettiin, jotta he eivät antaisi pienille oireille periksi. Tämä liittyy terveyden sijaan ensisijaisesti sotilaskoulutukseen (Janowitz & Little 1965; Little 1971; Aikko 2010). Koska sota on kovaa, myös koulutuksen ja sotilaan tulee olla kovia. Kovuudella viitattiin sotilasharjoitusten lisäksi mielentilaan, joka auttoi kestäämään erilaisia kehon ja mielen epä mukavia tiloja. Tällaisia olivat esimerkiksi väsymys, uupumus, märkä, kylmä, kipu. (Hockey 1986, 34–35.) Rauhan ajan varusmiespalvelus jää silti henkiseltä rasitustasoltaan kauaksi todellisen sodan aiheuttamasta stressistä. Tämä ero katsotaan sotilaspedagogiikan näkökulmasta koulutuksen haasteeksi (Halonen 2007, 126–132). Nuorille pyritään silti antamaan fyysisesti ja henkisesti rankkoja kokemuksia, joiden katsotaan olevan oleellinen osa sotilaskoulutusta. Se, opettaako väsyneenä harjoittelu tekemään terveyden kannalta hyviä ratkaisuja, on aivan toinen kysymys (ks. Hoikkala 2009c, 288–289).

Nuorten kesken epämiellyttävien tilanteiden ja olotilojen siedätyshoito näyttäytyi kasvatuksellisena tapahtumana. Taitoa kestää ja olla luovuttamatta katsotaan tarvittavan varusmiespalveluksen lisäksi myöhemmin elämässä ja työelämässä (ks. myös Aikko 2010; Ojajärvi 2012). Työelämässä korkea kynnyksellä pitää sairauslomaa yhdistyy työn arvostukseen, yksin pärjäämisen eettöseen ja kunniaan. Sairastuminen tai työstä pois jääminen nähdään silloin luovuttamisena ja häpeänä. (Oikarinen 2008, 132; Kortteinen 1992.) Sama ilmiö on yhdistetty maskuliinisuuteen – tosimies ei jää sairauslomalle (Courtenay

2000b). Varusmiesten opettaminen kestämaan pieniä sairauksia ja välttämään turhaa valittamista kasvattaa näin ollen suomalaisen työkuultuuriin. Varusmiespalvelus on työtä, josta tulee olla pois vasta kun on todella riittävän sairas. Aineistoni pohjalta palveluksen ei voida ainakaan sanoa lisäävän nuorten miesten herkkyyttä hakeutua hoitoon tai avoimesti tunnustaa henkisiä ja fyysisiä oireita. Kovuus, kasvu ja koulutus yhdistyivät itsen ylittämiseen ja vastuun kantamisen kunniaan. Niiden käänköpuoleksi määrittyivät keskeyttäminen ja heikkous sekä näihin liitetty häpeä. (Vrt. Pietilä 2013.)

Myös nuorten miesten omista kaveriporukoissa fyysinen vahvuus, kestäminen ja tasavertaisuus näyttäisivät olevan tärkeitä arvoja (ks. Prout 1989; Hoikkala 1996; Tolonen 2001; Paju, P. 2011). Työmaailmassa ja varusmieskoulutuksessa vallitseva protestanttisen etiikan työeetos (Weber 1980) tuntuu olevan ainakin osittain yhdenmukainen nuorten arvomaailman kanssa. Varusmiesten terveyskäsitteksen yksinkertaistaminen pelkkään kestämissen eetokseen ei kuitenkaan kertoisi koko totuutta. Vaikka varusmiespalveluksessa painotettiin yleisesti fyysisestä kestämisestä, varusmiehet antoivat toisilleen paljon tukea ja apua (ks. Virtanen & Isotalus 2010). Myös vaikeista asioista keskustelu oli nuorten kesken avointa. Se, miten nuoret hyväksyivät valesairastelun henkisesti liian vaikeilta tuntuissa tilanteissa, tuo uudenlaisen näkökulman keskusteluun nuorten miesten terveyskäyttäytymisestä. Avoin keskustelu henkisesti vaikeista tilanteista, toisten varusmiesten tuki ja apu sekä valesairaudesta käyttäminen henkisenä varaventiilinä olivat kaikki mielenterveyden ja jaksamisen kannalta tärkeitä asioita.

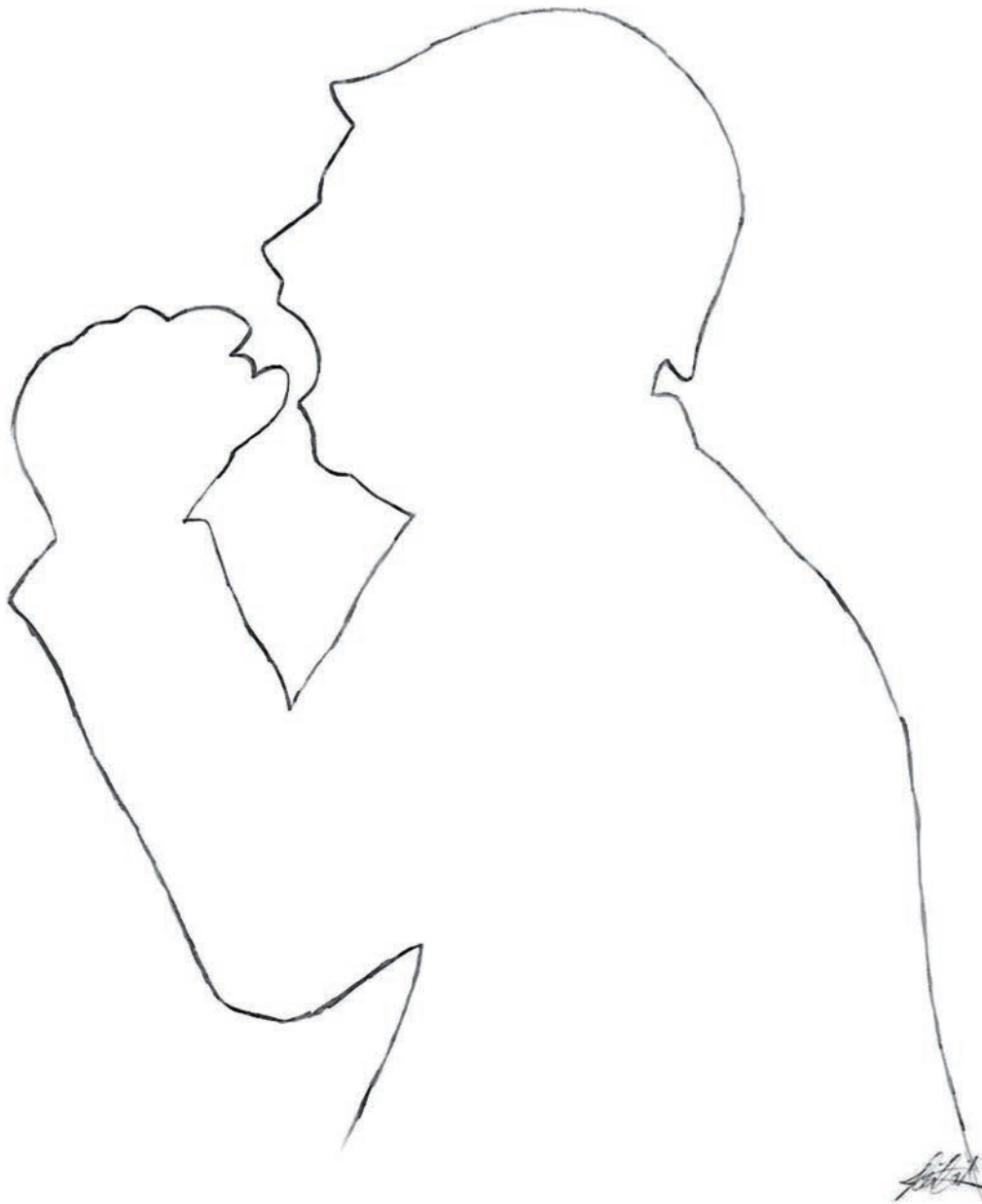
Ideaalinen varusmies ei varusmiesyhteisön näkökulmasta ollut vain kunnollinen ja kiltti, vaan pikemminkin tyylikkäästi valesairastelun ja särmän sotilaan roolin välillä tasapainoileva. Sairaudesta rajat rakensivat varusmiesten sosiaalista identiteettiä ja määrittivät, oliko nuori turhasta valittaja vai sinnittelijä. Rankan sotilaan ideaalin mukaisesti toimiva lähti sairastuvalle vasta kun muut käskivät (ks. myös O'Brien ym. 2005, 514). Jatkuvan tarkkailun ja kontrollin tilanne muodostui, kun kantahenkilökunnan lisäksi myös varusmiehet arvioivat omia ja muiden varusmiesten oireita ja niiden todenmukaisuutta (vrt. Foucault 1980, 227–229; Scott 2011, 89). Yksilöllisistä tulkinnoista ja erilaisista palvelusmotivaatioista syntyi lopputuloksena omien fyysisten ja psyykkisten rajojen haastamista ja ylittämistä, valesairastelun vähentymistä tai yhtä lailla sairaana palvelemista. Varusmiesyhteisön normit ja ideat pääosin nostivat kynnyksestä hakea vapautusta. Herrasmiesvarusmiehen ideaalin mukaan palvelus haluttiin suorittaa mahdollisimman hyvin, mikä saattoi johtaa siihen, ettei vastaanotolle lähdetty edes silloin, kun se olisi ollut tarpeellista. Sairaana voitiin palvella varmuuden vuoksi, jottei oma maine varusmiesyhteisön ja kantahenkilökunnan silmissä vaarantuisi. Erityisesti rankan sotilaan ideaalin mukaan varuskuntasairaalaan lähtö tulkittiin helposti fyysiseksi heikkoudeksi

ja kestämisen eetosta vastaan toimimiseksi. Kaiken kestävä rankka sotilas ei sairauslomia kaipaa.

Vaikka varusmiesideaalit tuntuvat toistavan vuosikymmenten takaista kestämisen eetosta, se näyttäisi joiltain osin myös rakoilevan (ks. Siltala 2013, 400–403). Yksin pärjääminen ei ollut ainut tapa selvitä vaikeista tilanteista (vrt. Kortteinen 1992). Vaikka monet viralliset ja epäviralliset toimet pyrkivät nostamaan kynnystä hakeutua vastaanotolle, nuoret osaavat, uskaltavat ja ymmärtävät hakeutua varuskuntasairaalaan. Näyttäisi siltä, etteivät nuoret miehet yksioikoisesti niele aiempien sukupolvien miehisyden mallia, vaan voivat ja osaavat hakea apua fyysisiin ja psyykkisiin ongelmiinsa (mm. Emslie ym. 2006).

Kyse on siitä, miten sukupuoli, identiteetti, arvot ja sosiaalinen konteksti yhdessä määrittelevät ideaaleja miesten terveyskäyttäytymiselle (Galdas 2009). Hyväksyttävä sairastelu ja avun hakeminen voivat määrittää hyvin eri tavalla eri pienryhmissä. Koska kyse ei varusmiespalveluksessa useinkaan ole vakavista taudeista, sairauden ja terveyden väliin jäävä harmaa alue on suuri. Jos nuori kokee hoitoon hakeutumisessa olevan vaara leimautua tai vahingoittaa omaa mainetta, voi pienessä flunssassa palveluksessa oleminen näyttää tähän verrattuna pieneltä riskiltä (ks. Pietilä 2008, 113–117; O'Brien ym. 2005). Ryhmän ulkopuolelle ajautuminen ja vähäinen yhteisöllinen tuki voivat vaikeuttaa varusmiehen tukeutumista lähiyhteisöön (ks. tarkemmin luku 5; Ojajärvi & Salasuo 2011).

Sairauden ja terveyden rajat ovat osa monitasoisia ja monimerkityksellisiä arjen toimintoja (Honko 1994, 23–28). Merkitykset ja rajat, joita sairauksille annetaan, syntyvät lääketieteen ja terveysvalistuksen lisäksi paikallisen yhteisön arjessa (Honkasalo 2008a, 19). Raja sairauden ja terveyden välillä ei ole dikotominen, vaan oireiden, yhteisöllisen neuvottelun ja tilannetekijöiden summa. Sairauden rajat ja merkitykset ilmentävät yksilön ja yhteisön arvoja (Nichter 1981; Honkasalo 1988; Young 2004). Erityisesti lievempien sairauksien tapauksessa myös oireiden tunteminen ja itsearviointi näyttäisivät liittyvän sosiaaliseen identiteettiin, tietyn ryhmän jäsenyyteen ja oireille annettuihin merkityksiin (ks. myös St. Claire & Clucas 2012). Tämä tulisi ottaa jatkossa huomioon, kun tarkastellaan nuorten hoitoon hakettumista ja sen esteitä.

7 KAHTIA JAKAUTUNUT ARMEIJARUOKAILU

Armeija pakkorytmitti monilta osin varusmiehen arkea. Myös syömiselle oli selvä aika, paikka ja tapa, johon nuori joutui sopeuttamaan yksilölliset ruokailutottumuksensa (ks. Ruckenstein 2012; Ruckenstein 2013.) Siksi on yllättävää, että armeijoissa tehdyt ruokatutkimukset jättivät usein kontekstin vähälle huomiolle. Huomiota kiinnitetään sen sijaan sotilaan toimintakykyyn, energiansaantiin tai kansanterveydellisiin ja ravitsemustieteellisiin näkökulmiin (mm. Hirsch & Kramer & Meiselman 2005; Hill ym. 2011; Bingham 2012). Totaalilaitoksen ja sotilaskoulutuksen erityispiirteisiin saatetaan viitata, mutta konteksti ja instituution käytännöt jäävät silti tutkimuksissa sivumaininnoiksi (ks. kuitenkin Schei 1995; Hoikkala 2009d).

Vaikka instituution käytännöt muodostavat tiukat raamit, mukaan mahtui yksilöllisiä valintoja ja erilaisia tapoja sopeutua armeijaruokailuun. Syömisestä onkin sanottu olevan sekä täynnä yksilöllisiä valintoja että kollektiivista toimintaa (Fischler 1998; Conner & Armitage 2002). Se, mitä ihminen syö ja kenen kanssa, on armeijassa kiinteä osa sosiaalista identiteettiä ja itsymmärrystä. Totaalilaitoksissa ruokailun ja siihen liittyvän sosiaalisuuden merkitys näyttäisi jopa korostuvan (vrt. Mennell & Murcott & Otterloo 1992, 112–114; Edwards ym. 2007). Laitosolosuhteissa ruokaa ja ruokailutilanteita käytetään muun muassa kiusaamisen, vastustamisen, palkitsemisen, lohdun ja nautinnon välineinä (Valentine & Longstaff 1998; Smith 2002, 204; Godderis 2006). Ruuassa ja syömisessä näyttäisi tiivistyvän laitospelämän kannalta jotain aivan olennaista.

Tässä luvussa keskitytään tarkastelemaan armeijaruokailua arjen rytmien ja niihin sopeutumisen näkökulmasta. Yhdessä epävirallisten ohjeistusten kanssa arjen rytmit ja käytännöt ohjasivat varusmiehiä siihen, miten syömiseen tuli missäkin tilanteessa suhtautua. Ruokailurytmien kautta tulevat esille nuorten erilaiset kokemukset ja tavat sopeutua instituution määrittelemiin rytmeihin (ks. mm. Lefebvre 2004⁷¹). Ruokailuun liittyvissä rytmeissä kohtaavat yksilölliset, biologiset, kulttuuriset ja yhteiskunnalliset rytmit. Armeijaruokailua ohjaavat fysiologisen ruumiin rytmien (ihmisen energiantarve) lisäksi instituution määrittelemät toimintatavat (mitä ja missä syödään) ja yhteiskunnassa yleinen tapa syödä tiettyyn kellonaikaan ja tietyssä vaiheessa päivää tietynlaista ruokaa. (Murcott 1982; Mäkelä, J. 2002.) Armeijaruokailun keskeisin jako

⁷¹ Rytmien analyysissä kiinnitetään huomiota arjen eri tilanteissa ja paikoissa syntyviin rytmeihin. Luonto ja ihminen muokkaavat arkea, ja lineaarisiin ja syklisiin arjen rytmeihin vaikuttavat yksilölliset, biologiset, kulttuuriset ja yhteiskunnalliset rytmit (ks. mm. Lefebvre 2004, 8–75). Yksinkertaistettuna esimerkkinä voidaan pitää sitä, miten luonnon rytmiin ja fysiologiseen ruumiiseen yhdistetään armeijassa instituution toimintatavat ja yhteiskunnan tapa syödä tietynä kellonaikana ja tietyssä vaiheessa päivää. Usein vasta rytmien rikkoutuessa ja jonkin niitä häiritsevä tulemme tietoiseksi arjen rytmeistä. Puolustusvoimien muonituskeskukset yhtiöitettiin vuonna 2011 (HE 109/2001).

liittyy päivällä syötävän, muonituskeskuksen valmistaman laitospöydän⁷² syömiseen ja vapaa-ajalla tapahtuvaan syömiseen.

LAITOSRUOKAILUN SOTILAALLINEN RYTMİ

Kasarmilla oltaessa ruokailtiin päivisin muonituskeskuksessa. Ruokaa oli tarjolla neljä kertaa päivässä (aamiainen, lounas, päivällinen ja iltapala). Kolme ensimmäistä ateriaa olivat osa sotilaskoulutusta: niihin oli pakko osallistua ja niiden aikana tuli käyttäytyä sotilaallisesti (sotilaallisesta käyttäytymisestä ks. luku 4, 87–91). Iltapala oli vapaamuotoinen ja vapaaehtoinen.

Linjastolla oli tarjolla pääruoka (liha/kala), lisuke (peruna/riisi/pasta), salaatti, näkkileipä, juoma (vesi/maito/piimä) ja jälkiruoka. Annoksesta oli toisinaan linjaston alussa esillä esimerkkilautanen, joka näytti miten linjaston ruuasta koottaisiin terveellinen ja tasapainoinen kokonaisuus. Lautaset olivat kouluruokailusta tuttuja muovilautasia ja mukit puolen litran peltimukeja. (Ks. kuva 5.) Varusmiehet söivät pitkissä pöydissä niin, että varusmiesjohtajilla oli oma pöytä ja alokkeilla tai kauemmin palveluksessa olleilla varusmiehillä omansa. Kantahenkilökunta ruokaili erillisessä tilassa muonituskeskuksen toisessa päädyssä. Ruokailussa oli samanaikaisesti läsnä useita yksiköitä eli useita satoja varusmiehiä. Kuten myöhemmin tässä luvussa käy ilmi, ruokailu näytti ensi silmäyksellä lähinnä kokonaisuuteen kollektiiviselta tankkaukselta.

Kuva 5. Muonituskeskuksen lounas. Valokuva Anni Ojajärvi.

⁷² Syöminen jaotellaan tutkimuksissa usein karkeasti kahteen eri tilanteeseen: kotona ja kodin ulkopuolella tapahtuvaan ruokailuun. Instituutiuruokailu sijoittuu kuitenkin näiden kahden välimaastoon. Se ei täysin rinnastu ravintolaan eikä myöskään kotiruokailuun. Instituutio- tai laitospöydä onkin hyvä tarkastella omana erillisenä syömistilanteenaan (Mennell ym. 1992, 112; Edwards 2012).

Sotilaallisen syömisen aika ja rytmi

Alokasajan alussa ruokailuun siirryttiin ja sieltä poistuttiin marssimuodossa. Ennen ruokailua varusmiehet kokoontuivat yksikön pihalle kolmijonoon, ja muonituskeskukseen siirryttiin yhtäaikaaisesti marssien. Ensimmäisinä viikkoina ruokailuun oli varattu aikaa säännönmukaisesti enintään 20 minuuttia (ks. YIPalvO 2009, 45⁷³). Tässä ajassa piti saada ruoka syödyksi ja palata takaisin marssimuodossa. Varusmiesjohtajat aloittivat ajanoton, kun alokkaat olivat saaneet muonituskeskuksen pihalla luvan siirtyä ruokailuun. Alokkaat siirtyivät ripeästi kahteen tai kolmeen linjaston jonoon, valitsivat ruuan linjastolta, söivät ja siirtyivät astianpalautusjonoon. Tämän jälkeen alokkaat suuntasivat vatsat täynnä ulos muonituskeskuksen päädyssä muodostettavaan muotoon. Ensimmäisillä kerroilla pari alokasta oli myöhässä, mutta nuhteluiden jälkeen kaikille tuli selväksi, ettei myöhästymisiä hyväksytty. Astioiden palautukseen piti siksi siirtyä ajoissa ja pari minuuttia ennen määräaikaa tuli jo etsiä omaa paikkaa muodossa. Syömiseen jäi ennakkoinnin ja jonotuksen jälkeen aikaa noin 10 minuuttia, ja jos jonoa oli enemmän tai aikaa vähemmän, ruokailu-aika lyheni.

Kun armeijan ruokailua tarkastellaan ajankäytön näkökulmasta, se näyttää kenttäpäiväkirjan otteiden mukaan tarkkaan aikataulutetulta:

8.7.08: Ruokailuun aikaa 20 min, pöytään istuessa aikaa jäljellä 13 min (sisältäen palautuksen ja siirtymisen muotoon). Pitää syödä melko nopeasti, ei kovin paljon sosiaalisuutta ehdi mahtua [mukaan].

9.7.08: Aamiaiselle [oli] varattu muodosta muotoon tasan 20 min. Saimme nuhteita kun vika oli 3 min myöhässä ja myöhästyneitä oli paljon, kun palautuslinja oli aivan täysi. Naiset kertoivat, että heille oli [jonoista johtuen] jäänyt 10 min aikaa syödä.

9.7.08: Tänään [päivällisellä] 20 min [aikaa,] joskin viimekertaisen jälkeen kukaan ei kehdannut olla myöhässä. Olin itse n. 5 min ajoissa ja kaikki 1,5 min [ennen määräaikaa].

10.7.08: Aamiainen 13 min muodosta muotoon, vaikka olin heti 1. muodossa tuli hieman kiirus. Toisilla todella kiirus. Kaikki kuitenkin paikalla muodossa ajoissa, ruokailua noudettaessa lasketaan mitä syödään, jotta ehditään ajoissa muotoon. Lounaalla esim. puhuimme, miten [pää]ruuan jättää kesken, jotta ehtii koskea jälkiruokaan ja palaa pääruokaan jos aikaa vielä riittää.

13.7.08: Nyt saal/pitää juosta. Aamun Mukeen järjestäytyminen meni vain yhdellä yksiköllä uusiksi. Kaikki myöhästyiivät [tämän takia] ruokailusta. Muodosta muotoon 14 min, ruokailuun n. 7 min siirtymät poistettuna.

⁷³ Pääsääntönä on, että perusyksikkö siirtyy ruokailuun yhtenä joukkona. Perusyksikkö ilmoittaa päivän aterioiden ruokailuvahvuudet muonituskeskukseen käskettyjen ohjeiden mukaisesti." (YIPalvO 2009, 45.)

13.7.08: Iltapäivän ruokailussa 22 min = 7 min jonossa, 10 min syömiseen, 5 min palautusjonossa & muotoon juoksemiseen.

15.7.08: [Amiainen] muodosta muotoon noin 15 min (jonoa, murot loppu, maidot loppu), ruokailuun jäi aikaa noin 5 minuuttia ja oppitunnille.

(Kenttäpäiväkirja 8.7.–15.7.2008.)

Sotilaallisella pikaruokailulla on varusmiesten puheissa ja armeijatarinoissa pitkät perinteet. Kenttätyöni aikana varusmiesjohtajat kertoivat omalta alokasajaltaan tarinoita, joissa kiire ja pikaruokailu olivat usein läsnä. Tarinoissa ruokailuun saattoi olla aikaa vain pari minuuttia tai jopa niin vähän, ettei ruokaa ehtinyt syömään lainkaan, vaan alokkaiden piti kävellä ruuan saatuaan suoraan astioiden palautukseen. Tarinoihin liittyi usein lopetus, jossa kerrottiin, että tällaiset pikaruokailut olivat nykyisin kiellettyjä ja varusmiehille piti antaa vähintään 20 minuuttia aikaa ruokailla⁷⁴ (ks. YIPalvO 2009, 45). Varusmiesjohtajat kertoivat minulle, että tarkka ruokailuaika johtui siitä, että he olivat vastuussa seuraavaan koulutukseen ehtimisestä. Alokkaiden ruokailu oli helpointa sovittaa aikatauluun, jos tiesi minuutilleen ruokailuun tarvittavan ajan (ks. Salasuo 2009c, 95–96). Toisaalta pikaruokailu sopi myös varusmiesjohtajien käsityksiin sotilaallisista ruokailutavoista.

Joillekin pikaruokailuun sopeutuminen tuotti erityisiä vaikeuksia etenkin aivan palveluksen alussa, jolloin tiukat ruokailuohjeet eivät olleet edes tulleet vielä voimaan. Varusmies Janatuinen kertoi ensimmäisen palveluspäivän ruokailun jälkeen vaikeuksistaan sopeutua muiden ruokailurytmiin.

Huomasin hotkivani ihan vain siksi, että oli hiljaista, tuleva palvelus jännitti ja alikersantti seisoj vieressä. Kaikki muutkin söivät nopeasti, paitsi naisalokas, joka ei selvästi ollut tottunut syömään hotkien ja myöhemmin hän pohti pikaruokailun olevan hänelle hitaana syöjänä melko vaikeaa. En jäänyt odottamaan naista, koska olin valmis aiemmin ja tuntui vaikealta vain istua paikallaan. Odotimme lopulta [kaikki muut] ulkona kunnes naisalokas oli syönyt ja lähdimme yhdessä kohti tutkimusyksikköä.

(Kenttämuistiinpanot 7.7.2008.)

Myös Janatuinen oppi syömään nopeammin, mutta jäin miettimään, miksi tuntui niin vaikealta istua paikallaan odottamassa häntä. Ehkä kyse oli instituution käytäntöjen lisäksi vaikeudesta olla toimeettomana varusmiesjohtajien vahtiessa tilannetta. Myös mielikuvat ja tarinat armeijan pikaruokailusta muokkasivat oletuksia armeijaruokailusta. Kiire ja funktionaalisuus tulivat esille myös varusmiesjohtajien antamissa ohjeistuksissa (ks. myös Hoikkala

⁷⁴ Kollektiiviseen armeijatarinointiin kuuluu oleellisena piirteenä se, että palvelus oli aiemmin, ennen nykyisiä nuoria, vaikeampaa, kovempaa ja karumpaa. Siksi se oli myös jotenkin aidompaa ja oikeampaa. Samaa sanoivat jo varusmiesjohtajat, joilla oli vain puoli vuotta alokkaita pidempi kokemus palveluksesta.

2009d, 361). Nuoret, jotka olivat olleet puoli vuotta alokkaita kauemmin palveluksessa, kiteyttivät ruokailuun liittyviä käytäntöjä ja ohjeistuksia erilaisten sanontojen muodossa:

Siinä [ruokailussa] ei syödä, siinä ruokitaan keho.

Syödään nyt, maistellaan myöhemmin.

Sotilaan ruokailu on väkivaltainen tapahtuma.

Haarukka raapii poskea.

Sanonnoissa erotetaan toisistaan syöminen ja kehon ruokinta. Syöminen kuvastaa tässä sosiaalista toimintaa, maistamista ja mielitekoja, jotka yhdistettiin siviilimaailmaan ja vapaa-aikaan. Sotilaskoulutuksessa ei ollut tarvetta maistella, ja syöminen sijaan vain ruokittiin kehoa. Sotilasruokailun kuvattiin olevan jopa väkivaltainen tapahtuma, jossa toimitaan niin nopeasti ja tehokkaasti, ettei välitetä, vaikka ”haarukka raapii poskea”. Ohjeissa kiteytyivät varusmiesjohtajien näkemykset sotilaan ruokailusta.

Myös kantahenkilökunta antoi ohjeita, jotka sopivat varusmiesjohtajien käsityksiin. Yksi esimerkki tästä oli tapaus, jossa kantahenkilökunnan edustaja sanoi varusmiesjohtajille, ettei haluaisi enää jatkossa nähdä ”iloisten alokkaiden joukkoa viettämässä ruokailussa leppoisaa aikaa”. Hänen mukaansa maastoruokailuun annettua aikaa lyhennettäisiin nykyisestä, ja vain jos kaikki eivät ehtisi syödä, kantahenkilökunnalta sopisi erikseen hakea lupaa ruokailun pidentämiseen. Tulkintani on, että ruokailuun varattua aikaa ei kyseisen kantahenkilökunnan edustajan mielestä tulisi käyttää muuhun kuin kehon tankkaukseen. Ruokailu oli palvelusaikaa, ja myös syöminen tuli tehdä sotilaallisesti. Hauskanpito ei kuulunut sotilaalliseen ruokailuun. Ruokailu oli armeijassa vakava asia. Varusmiesjohtajat ohjeistivat yleisemmin sotilaalliseen asenteeseen sanomalla, että ”sotilas ei hymyile, ei tunne nälkää, ei kipua, ei kylmää” (ks. kestämissä eetoksesta tarkemmin luku 5). Sotilas söi, koska tarvitsi polttoainetta, mutta ei antautunut ruumiin toimintojen vietäväksi (maku, nälkä).

Aikataulutettu ruokailu vaikutti monella tapaa nuorten arkeen. Rutiineja täynnä olevassa armeijassa (Wollinger 2000, 51) ruokailurutiini jakoi ensinnäkin päivän neljään osaan ja rytmitti päivän toimintaa. Jos palvelus oli epämiellyttävää tai puuduttavaa, nuori tiesi ruokailun katkaisevan tehtävät aina säännöllisiin väliajoin. Toisaalta varusmiehen keho oppi syömistä tavan ja ruokailurytmin. Nuoret kertoivat olevansa viikonloppuvapailta nälkäisiä armeijan ruokailurytmin mukaisesti. Kehon oli oppinut armeijaruokailun käytännöt ja muokkautunut säännöllisiin ruokailuihin.

Ojajärvi: No miten sit armeija-aika on vaikuttanu sun ruokailutottumuksiin?

Hakala: No ehkä oikeestaan silleen aina että kun nälkä tulee suurin piirtein aina samassa vaiheessa päivää. Että ehkä kotonakin tottuu ehkä aina siihen että sitten

kun heräilee joskus 10–11 maissa niin sitten tarviis heti saada joku lounas siihen tai että ehkä sitten tulee enemmän syötyä se aamupala sitten mielummin siihen väliin. Suurin piirtein että jos kotonakin vaan pystyis niin tekis ehkä enemmän just sillei että ruuat olis aina samoihin aikoihin, pysyis se sama rutiininomaisuus siinä mutta...

(2. haastattelu 6.6.2009.)

Nuoret kertoivat usein armeijan ateriarhythmin olevan aiempiin ruokailutottumuksiin verrattuna säännöllisempi. Ruokailu noudatti heidän siviiliruokailuunsa verrattuna paremmin perinteistä suomalaista kahden lämpimän aterian ruokailurytmiä (Absetz ym. 2010; myös Mäkelä, J. 2002, 23). Jotain varusmiesten odotuksista armeijaruokailua kohtaan kertoi se, että vaikka alle puolet varusmiehistä koki kyselytutkimuksen mukaan ruokailun jälkeen olonsa virkistyneeksi ja yhtä harva arvioi ruokasalin viihtyisäksi tai rauhalliseksi, ruokailut olivat silti enemmistön mielestä miellyttäviä (Jallinoja ym. 2010, 32). Ruokailun käytäntöjen kautta vahvistui kyselyn tulos: armeijaruokailun ei edes odotettu olevan viihtyisää tai rauhallista.

Laitosruokailun pikasosiaalisuus

Nuoret oppivat nopeasti syömään rauhassa, mutta tietoisina kellosta ja jäljellä olevista minuuteista. Syömistä pystyi myös optimoimaan niin, että siirtyi hyvissä ajoin syömään jälkiruokaa ja jos aikaa jäi jäljelle, siirtyi takaisin pääruokaan. Itselläni ei lopulta kertaakaan jäänyt syömättä edes jälkiruokaa, ja usein söin melko rauhassa. Istuskeluun ei sen sijaan jäänyt juuri aikaa, eikä se kai ollut tarkoituksaan. Varusmiehet uskoivat pikaruokailun olevan osa sotilaskoulutusta. Kuten varusmies Mustonen totesi, nopeat ruokailut ”kai kuuluu siihen koulutukseen, että silloin aluksi oli kuri vähän tiukempaa”. Sotilas söi nopeasti, koska se oli osa sotilaan (kuri)kasvatusta (ks. Ahlbäck 2010, 157–158; Ojajärvi 2012). Jotkut nuoret kyseenalaistivat nopean syömisestä käytännön, varsinkin silloin kun kiireelle ei näyttänyt olevan selvää syytä, ja aterian jälkeen palattiin yksikköön odottamaan seuraavaa koulutusta.

Nopeasti syöminen saattoi tuntua erityisesti alussa vaikealta ja epämiellyttävältä, ja varusmiehistä osa kertoikin saavansa pikasyömisestä vatsakipuja. Vähitellen nopeaan syömiseen tottui. Jo palveluksen toisella viikolla syömiseen annettiin enemmän aikaa, ja kolmannella viikolla ruokailusta sai palata itsenäisesti yksikköön. Siihen mennessä oli kuitenkin ruokailtu kiireisesti lähes 50 kertaa, joten nopea ruokailu ja siihen liittyvä mentaliteetti oli jo opittu hyvin. Jotkut nuoret alkoivatkin syödä entistä nopeammin, koska nopeampi syöminen tarkoitti tällöin pidempää taukoa ennen seuraavan koulutuksen alkua (myös Salasuo 2009c, 96). Varusmies Salo yhdisti armeijan pikasyömisestä laajemmin suomalaisiin ruokailutapoihin.

Kasarmilla ruokailuun menttiin muodossa, mutta takaisin omaan tahtiin. Päivällisellä tämä tarkoitti sitä samaa 20 minuuttia, mutta matka, jossa tuli tehdä (noin 3 min matka) oli pidempi eli hotkiminen vain yltyi. Liikuntamotivaatio nousi holkän muodossa, kun jätkät koetti tunkea samaan minuuttimäärään vielä tupakoinnin. Juttelimme paluumatkalla Salon kanssa ruokailusta. Hänkin mainitsi, ettei ihme että suomalaiset ruokailutavat on niin heikot kun täällä pitää ahmia. Sanoin itse ymmärtäväni nyt paremmin mistä miesten huonot pöytätavat ainakin tulevat. (Kenttämuistiinpanot 21.7.2008.)

Päivän nopeat ja funktionaaliset ruokailut olivat silti tärkeitä ja odotettuja tapahtumia. Vaikka syödessä piti olla jatkuvasti tietoinen ajan kulusta, nuoret saivat ruokailutilanteisiin mahtumaan hieman sosiaalisuutta, yhteistä toimintaa ja omia valintoja. Sosiaalisuus ja omat valinnat tulivat esille jo siinä, keiden kanssa nuori päätti istua ruokalassa (vrt. Godderis 2006, 263; Ruckenstein 2012). Aluksi nuoret istuivat pääosin omien tupakavereidensa kanssa ja naiset söivät keskenään. Vähitellen istumapaikkoja alettiin valita tarkemmin. Pelkän jonon mukana etenemisen sijaan ruokalinjaston jälkeen pysähdyttiin katsomaan, mihin seurueeseen istahtaisi. Instituution käytännöt jakoivat kuitenkin edelleen rivisotilaat ja varusmiesjohtajat eri pöytiin, ja erityisesti kantahenkilökunnan ja varusmiesten välinen ero pysyi koko palveluksen ajan. Siinä missä yhdessä syöminen oli ystävyuden ja yhteisöllisyyden merkki, toistuva yksin syöminen kertoi yhteisön ulkopuolelle eristämisestä tai omaehtoisesta eristäytymisestä. Ruokailuseurasta voitiin myös kiusata. Näin kävi, kun liian naismaiseksi leimatun varusmies Kososen kanssa syöminen johti varusmies Korpeen kohdistuvaan naljailuun (ks. luku 5, 124–129).

Sosiaalisuutta ja ystävyyttä tuotiin esille ruokailussa myös synkronoimalla ruokailua ystävän kanssa. Pöydästä noustiin samaan aikaan, vaikkei pöytään jäätykään pitkäksi aikaa sen jälkeen, kun oma lautanen oli tyhjä. Varusmieskollegan odottaminen oli viesti kaveruudesta. Vain harva nuori käveli yksin takaisin yksikköön. Yhteensovitus tapahtui odottamisen sijaan pienimuotoisempana sopeutumisen toisen ruokailurytmiin. Koordinointi tapahtui useimmiten ilman verbaalista kommunikaatiota. Yhdessä lähtemiseen riitti pelkkä nyökkäys tai katsominen ystävän silmiin (ks. myös Hoikkala 2009d, 362).

Laitosruokaa metsässä

Muonituskeskus toimitti alokasaikana ruuan myös metsäleireille. Metsässä ruoka syötiin jokaisella mukana olevasta peltisestä purkista, perinteisestä pakista. Pakki suojattiin pakastepussilla (niin sanottu pakkipussi) ennen ruuan hakemista. Tämän ansiosta itse pakkia ei tarvinnut pestä, vaan ruokailun jälkeen muovipussi heitettiin roskiin. Ruoka syötiin pakista armeijan lusikka-haarukka-yhdistelmällä (luha), jota moni säilytti maastohousujen taskussa. Pa-

rilla pidemmällä leirillä varusmiesten varustukseen kuului retkikeitin, trangia, jolla jokainen keitti kuivamuonapakkauksesta oman ruokansa. Myöhemmin leireillä varusmieskokit valmistivat leiriruuan. Leirillä ruoka mukaili kasarmien ruokalista, joskin se oli muokattu leiriolosuhteisiin sopivaan muotoon. Tämä tarkoitti salaatin ja erillisen kastikkeen puuttumista, ja useimmiten ruoka koostui joko pelkästä keitosta ja leivästä tai lihasta, lisukkeesta ja leivästä.

Leireillä ruokailurytmissä oli harjoitusohjelman ja etäisyyden takia kasarmia enemmän vaihtelua. Nuoret katsoivat tasaiset ruokailuvälit itsestäänselvyyksiksi ja luottivat ruokailuiden säännönmukaisuuteen. Niinpä yksittäiset tapaukset, joissa ruoka oli leirillä myöhässä tai jotain sen osaksi miellettyä ruokalajia ei ollut tarjolla, herättivät voimakkaita reaktioita. Kyse ei useinkaan ollut nälästä, vaikka nuoret kertoivat olevansa leireillä nälkäänsä kuin kasarmilla. Nuoret esimerkiksi palasivat useaan otteeseen tapaukseen, jossa puuro oli jäänyt tulematta leirille, vaikka moni myönsi, ettei itse syönyt aamupuuroa. Laitosruokailun toistoon ja rytmiin oli totuttu, ja sen oletettiin toimivan kellontarkasti myös metsässä. Siksi ruokahuollon epätarkkuus herätti nuorten keskuudessa erityistä huomiota. Se rikkoi sisäistettyä säännönmukaisuutta.

Vaikka nuoret valittivat leiriruokailusta muonituskeskuksen ruokia enemmän⁷⁵, olivat ruokailuhetket leireillä vielä odotetumpia tapahtumia kuin kasarmilla. Ruokailuun liittyi leireillä kasarmia selvästi enemmän epävirallista oleskelua. Tämä johtui jo siitä, ettei varusmiesten itsensä tarvinnut olla tietoisia ruokailuajasta, vaan kouluttajat ilmoittivat ruokailun loppupuolella, kuinka monta minuuttia oli seuraavan harjoituksen alkuun. Leireillä alokkaat, varusmiesjohtajat ja toisinaan myös kantahenkilökunta söivät samaan aikaan, usein toistensa lähellä, ja epävirallinen sosiaalisuus eri sotilasarvojen välillä oli tilanteessa luonnollista. Ruokailu oli rauhallista aikaa, jota ei edes simuloidun sotatilanteen aikana kertaakaan keskeytetty. Toisaalta juuri tähän liian rauhalliseen oleskeluun eräs kantahenkilökunnan edustaja halusi muutosta. Edes leireillä ei ollut tarkoitus vitsailla tai naureskella ruokailun aikana. Ruokailun loppuksi varusmiehillä oli tapana pelata kivi-sakset-paperi-peliä, jonka häviöjä joutui viemään muiden pakkipussit roskapussiin. Ruokailun yhteydessä oli usein mahdollisuus pestä ruokailuvälineet, lähinnä lusikka-haarukka-yhdistelmä, saippualla ja vedellä, jota mahdollisuutta harva nuori kuitenkaan käytti. Useimmat nuolivat lusikan puhtaaksi ja tunkivat sen takaisin housutaskuun.

Ennen ruokaa leireillä varusmiesten joukosta valittiin pari nuorta jakamaan ruokaa. Muut varusmiehet muodostivat jonon, jossa jonottajien väliin oli tarkoitus jäädä viisi metriä. Myös ruokailun aikana oli asettauduttava metsään

⁷⁵ Erityisesti tapa nauttia ruoka pakeista oli monien mielestä epämiellyttävä, ja myöhemmin varusmieskokkien tekemä ruoka sai usein moitteita. Leirillä olisi toisten mielestä myös pitänyt olla enemmän ruokaa, ja oletettua energiavajetta paikkaitiin omilla eväillä. Aina kyse ei ollut leiriruuan riittävydestä, vaan mausta.

niin, että varusmiesten väliin jäi vähintään viisi metriä. Erityisesti simuloiduissa sotaharjoituksissa tätä sääntöä korostettiin ja jonon väleistä oltiin tarkkoja. Kun levittydyttiin laajalle alueelle, mahdollinen vihollisen ilmahyökkäys ei osuisi kuin osaan ruokailijoista. Tämän lisäksi äänekäs puhuminen oli ruokailun aikana kielletty, ja varusmiesten tuli olla korkeassa polviasennossa odottaessaan ruokaa. Aina ei kuitenkaan ollut selvää, oltiinko niin sanotussa simuloidussa sotatilanteessa vai tauolla sotilaskoulutuksesta (ks. myös Leimu 1985, 37–39). Tämä tilanteisiin liittyvä vaihtelu aiheutti epäselvyyttä ja hämmennystä varusmiesten keskuudessa:

Aamupäivän kestäneiden ammuntojen jälkeen söimme pakkiruokaa (jauheliha-keittoa, mehua, jugurttia ja tummaa leipää) sateessa. Koko aamun oli satanut. Istuimme viiden metrin välein ampumaradan viereisessä pusikossa, jotta mahdollinen vihollisen hyökkäys ei poistaisi muonavahvuudesta koko yksikköä, vaan vain osan. Istuessamme pusikossa eräs varusmies kommentoi, että voi olla, että vihollinen olisi ampunut meitä jo silloin, kun kävelimme maalitaulut olalla jonossa ampumaradalle. Jatkuvasti vaihtelevat sodan ja rauhan ajan kontekstit tuottavat välillä huvittavia kokonaisuuksia, eikä aina tiedä onko nyt tarkoitus simuloida sotaa vai ei. Varsinkin tilanne, jossa toinen osa yksiköstä oli saanut käskyn syödä rauhan ajan logiikalla – he istuivat ampumaradan katoksen alla syömässä samaan aikaan kun me kykimme viereisessä pusikossa – tuntui hassulta. Melko usein alikersantit mainitsevat vihollisen, ja sota-ajan, kun etsitään motivoivaa tekijää meille, mutta tässä kohtaa osalla oli sota ja osalla varusmieskoulutus kontekstina. (Kenttämuistiinpano 21.7.2008.)

Hämmennys syntyi ruokailuun liittyvistä vaihtelevista ja ristiriitaisista käytännöistä. Metsäruokailu muistutti yleisessä rentoudessaan usein enemmän vapaahetkeä kuin laitosruokailua. Toisaalta leirillä sotilaskoulutukseen liittyvä simulointi tarkoitti lisäsääntöjä ruokailuun. Niiden seuraaminen taas riippui tilanteesta ja kantahenkilökunnasta, kuten yllä olevasta esimerkistä käy ilmi. Käytännöissä erotettiin toisistaan paitsi sotilaallinen ja siviiliruokailu myös ruokailu palveluksen aikana ja sen jälkeen. Dikotomia ei aina toteutunut täydellisesti, vaan iltaruokailu tapahtui pääosin laitoksessa, ja päivän ruokailut metsässä saattoivat muistuttaa simuloidun sotatilanteen sijaan vaellusseurueen leppoosaa ruokahetkeä. Jakoa pyrittiin ylläpitämään riisumalla päivän ruokailuista sosiaalisuutta ja painottamalla sotilaallisen koulutuksen elementtejä. Tauot olivat silti toimettomuuden, sosiaalisuuden ja vapauden hetkiä – osa lyhyempiä, osa pidempiä. Myös viiden metrin välein sateessa istuvat nuoret huvittautuivat salaa lähemmäs toisiaan, jotta voisivat vaihtaa edes pari sanaa ruokailun lomassa. Vaikka sosiaalisuutta ja palautumista pyrittiin suuntaamaan illan vapaahetkiin, ei varusmiesten ruokailu jakautunut siististi kahtia niin, että päivällä söisi vain sotilas ja illalla nuorison edustaja.

VAPAA-AJAN RUOKAILU VAPAUDEN SYMBOLINA

Totaalilaitoksissa, joissa ihmisten elämää säädellään monilta osin ulkoapäin, ruoka ja erityisesti epäterveelliset välipalat muodostuvat tavaksi lisätä yksilöllisyyden ja itsemääräämisoikeuden tunnetta (Goffman 1969; Smith 2002; Godderis 2006; Edwards ym. 2007). Instituutoruokailun ulkopuolinen ruoka voi auttaa sopeutumaan uuteen stressiä aiheuttavaan tilanteeseen (Schei 1995). Esimerkiksi norjalaisista varusmiehistä 80 prosenttia kertoi syövänsä siviiliin verrattuna enemmän välipaloja ja makeisia ja juovansa enemmän limsaa. Stressi, negatiiviset asenteet ja kokemukset armeijasta ja vertaisista sekä vähäiset mahdollisuudet lomiin lisäsivät välipalojen määrää (Schei 1995). Samoin näyttäisi osin käyvän myös suomalaisilla varusmiehillä (Jallinoja ym. 2010; Hoikkala 2009d; Ojajärvi 2009c). Kyse ei ole vain yksittäisten nuorten stressinhallintamenetelmästä, vaan vapaa-ajan ruokailua näyttäisivät ohjaavan yksilöllisten valintojen lisäksi vahvasti instituution kahtia jakautunut ruokarytmi, varusmieskulttuurin tavat ja sotilaskodin pitkä historia.

Vapaa-ajan ruokailun tila ja rytmi

Muonituskeskuksen tarjoama iltapala oli varusmiehille ilmainen ja vapaaehtoinen. Alokasaikana iltapalalle tuli ilmoittautua jo iltapäivällä. Laskin useaan otteeseen kenttätyön aikana, että vain noin kymmenen yksikön lähes sadasta varusmiehestä ilmoittautui muonituskeskuksen iltapalalle (ks. myös Jallinoja ym. 2010, 23). Muonituskeskuksen iltapala oli päivän ruokailuihin verrattuna epämuodollisempi, vaikka tila ja linjasto pysyivät samoina. Kiireen sijaan ruokailu iltapalalla oli rauhallista, vaikka sinne siirryttiin yhdessä marssimuodossa. Suurin osa nuorista kävi ilmaisen iltapalan sijaan ostamassa itselleen iltapalaa sotilaskodista. Sotilaskoteihin nuoria veti instituution arjesta eroava rytmi, vapaus käskyistä, siviilimaailmaa muistuttava konteksti ja runsas valikoima maukkaita munkkeja, karkkeja ja muita eväitä.

Sotilaskodit ovat varuskunta-alueella tai heti sen läheisyydessä toimivia vapaa-ajankeskuksia. Niiden toiminta nojaa pääosin vain naisista koostuviin vapaaehtoiisiin (Vanonen 1996). Jo vuonna 1918 perustetun sotilaskotiyhdistyksen tarkoituksena on tasapainottaa armeijan muutoin ulkoapäin määriteltyä ja kontrolloitua toimintaa. Sotilaskodit, sotkut, ovat tupakkakopin (ks. luku 8) lisäksi kasarmilla niitä harvoja paikkoja, jotka voi määritellä totaalilaitoksen ulkopuoliseksi tiloiksi. Sotilaskotitoimijat ja kantahenkilökunta esittävät sotilaskodit usein kasarmin lepopaikkoina, kodinomaisina tiloina, joissa kaikki ovat samanarvoisia. Niiden tarkoitus on lievittää koti-ikävää, ja ne yhdistyvät mielikuvissa siviiliin ja kotiin (Jallinoja & Suihko 2007).

Jo parin viikon palveluksen jälkeen sotilaskotia luonnehtivat kenttämuisiinpanoissani jonotus, sokeriset iltapalat ja vapaus. Vaikka munkinsyöntikilpailuiden voidaan katsoa jatkavan leikin varjolla laitospuokailusta opittua pikaruokailua, ne toimivat osin laitospuokailun vastakohtana.

*Illalla jonotetaan sotkuun noin 30 min ja olen kuullut munkinsyömiskilpailusta, jossa kilpailtiin siitä kuka on nopein syömään 10 munkkia! Munkit ovat valittu kuulemma Suomen parhaiksi Varusmieslehden kilpailussa, mutta laatuja on vähemmän kun Kajaanissa. Karkkia ja suklaata menee naisten tuvassa törkeesti (tutkijalla todella paljon!) ja miehet vetää sipsejä ja munkkeja. Nekin, jotka eivät siviilissä syö karkkia, mässäyttävät vapaa-ajalla. Ehkä kyse on juuri siitä vapaudesta, keskellä päivää rutiinin rikkomisesta ja väsymyksen tuomasta energiantarpeharhasta. Ruokaa on kyllä riittävästi ja se on yllättävän ok.
(Kenttämuisiinpanot 17.7.2008.)*

Vapaa-ajalla nuorille oli tärkeää ottaa etäisyyttä instituutiosta (ks. luku 4). Sotilaskoti tarjosi tähän helpon ratkaisun. Tilan lisäksi sotkuun liittyvät rytmit ja käytännöt erosivat päivän sotilaskoulutuksesta. Toisin kuin muonituskeskukseen, sotilaskodin iltapalalle sai lähteä oman aikataulun mukaisesti ilman ennakkoilmoittautumista. Lisäksi muonituskeskuksen iltapalalle oli mentävä marssimuodossa, mikä riitti nuorten mukaan jo yksinään syyksi jättää muonituskeskuksen iltapala väliin. Omassa punkassa ja toisinaan hyvin pitkissä sotilaskodin jonoissa oleskelu tuntuivat varusmiehistä mielekkäämmiltä vaihtoehdoilta viettää vapaa-aikaa kuin sotilasmuodossa marssiminen. Varusmiehet eivät halunneet edes lyhyttä marssia osaksi omaa vapaa-aikaansa (ks. luku 4, 92).

Myös sotilaskodin ruoka erosi laitospuokailusta, ja tarjolla oli laaja valikoima erilaisia herkkuja ja välipaloja. Tarjolla olevat munkit, suklaat, karkit, pitsat ja sämpylät poikkesivat laitospuokailun tarjonnasta. Hinnat olivat sotilaskotiyhdistyksen tukemia, joten erityisesti munkit ja leivät olivat selvästi halvempia kuin normaalikahvioissa. Kun nuorilta haastatteluissa kysyttiin, miten heidän ruokailunsa oli muuttunut siviiliin verrattuna, moni kertoi syövänsä armeijassa selvästi enemmän makeisia tai suolaisia välipaloja kuin siviilissä (ks. myös Absetz ym. 2010). Nuoret rakentavat eroa arkeen ja vanhempiinsa valitsemalla terveellisistä vaihtoehdoista poikkeavia ruokia (mm. Guidetti & Cavazza & Graziani 2014). Sotilaskodin makeat ja suolaiset ruuat sopivat tähän kuvaan hyvin. Samalla ne kompensoivat sitä, että päivällä maistelu jää funktionaalisen pikaruokailun alle (”syödään nyt, maistellaan myöhemmin”). Kovin suuresta vastarinnasta ei ollut kyse, koska sotilaskoti on tiivis osa instituutiota ja sen historiaa.

Vapaa-ajan ruokailun merkityksistä

Illalla syöminen ei ollut vakavaa, eikä ruokaa pikatankattu. Päivittäisen sotilasruokailun jälkeen sotilaskoteihin mentiin täyttämään energiavarastojen sijaan sosiaalisuuden ja oleskelun vajetta. Sotilaskoulutuksen, pikaruokailun ja ulkoapäin määrittyvän laitosruuan kääntöpuolena oli hidas nautiskelu, oleilu ja vapaa valinta. Vapaa-ajalla pyrittiin rakentamaan yhteyttä sotilaskoulutuksen sijaan varuskunnan ulkopuoliseen siviilimaailmaan ja nuorisoon (ks. myös luku 4). Sotilaskoti yhdistyi rentoutumiseen ja sosiaaliseen syömiseen. Se oli paikka, jossa hengailtiin ja tavattiin ystäviä. Toisen varusmiehen saattoi pyytää illalla munkille tai tupakalle. Usein sotkuun lähdettiin pienissä ryhmissä. Ryhmään pääseminen tuntui avoimelta, vaikka tarkemmin katsottuna yksittäisiä nuoria ja myös muiden yksiköiden nuoria rajattiin ryhmän ulkopuolelle. Vaikka sotilaskodissa oleskelu tuntui irti otolta instituutiosta, oli irti otto melko symbolista sillä se tapahtui kasarmin sisällä tai sen välittömässä läheisyydessä. Myös nuorten keskustelut jäivät usein tiiviisti varusmiespalveluksen arkeen ja päivän tapahtumiin.

Parolannummen toisessa sotilaskodissa yhteys ulkomaailmaan oli konkreettinen, sillä se sijaitsee varuskunta-alueen ulkopuolella. Iltavapailla tämä sotilaskoti mahdollisti esimerkiksi tyttö- ja poikaystävien tapaamisen. Toisinaan nuoret suuntasivat juuri tähän sotilaskotiin vain nähdäkseen vilauksen siviilimaailmasta. Myös siviilin nautintoihin liitettyjen ruokien syöminen ja valinnan mahdollisuus muistuttivat armeijan ulkopuolisesta elämästä ja symboloivat kaikkea sitä, mikä oli jäänyt taakse. Kuten varusmies Korpi valinnan kiteytti, ”saa syödä niin kuin ihan mitä tykkää”. Valintojen tekemisellä oli oma erityinen arvonsa, joka yhdistyi vapaa-aikaan. Koska palvelusaikana yksilölliset valinnat olivat harvinaisia ja rajattuja, valinta tuntui vapaudelta, vaikka kyse oli usein vain siitä, ostaisiko tänään palan pitsaa vai sämpylän. Muonituskeskuksessa tällaisia valintoja ei päässyt samalla tavalla tekemään.

Ojajärvi: Mitä varten et oo käynyt iltapalalla?

Korpi: No mä tuun yleensä sotilaskotiin syömään jotain.

Ojajärvi: Mut jos miettii tälle että ilmainen iltapala tai sotilaskoti, niin mitä varten sotilaskoti voittaa?

*Korpi: No, saa syödä niin kuin ihan mitä tykkää, tääl on laidasta laitaan kaikkee.
(1. haastattelu 18.9.2008.)*

Sotkussa käymisestä muodostui nuorille helposti päivittäinen tapa merkitä siirtymä palveluksesta omaehtoiseen vapaa-aikaan. Tommi Hoikkala (2009d, 375–377, 386) kirjoittaa sotilaskodeista lohdun linnakkeina, joissa keskeistä on vapaa-ajan lisäksi sukupuolten välinen työnjako. Hoikkalan (mt.) mukaan sotilaskodin tehtävänä on tuottaa karskiin miesyhteisöön perustuvalla armei-

jalle vastapainoksi lohtua ja hyvinvointia. Sotilaskotisisaret esitetään mielellään sotilaskotihenkilöstön ja kantahenkilökunnan toimesta äidillisinä hahmoina, jotka tarjoavat lohtua, lämpöä ja naisellista hoivaa. Heidän kutsumisensa vihreiksi sisariksi yhdistää heidät kodin kontekstiin, tekee heistä ikään kuin perheenjäseniä (siskoja). Myös varusmiehet yhdistivät sotilaskotisisaret kotiin. Eräs haastattelemani naisvarusmies oli itse toiminut hetken sotilaskotisisarena. Hän kiteytti sotilaskodin roolin miesvaltaisen yhteisön vastapainona ja henkireikästä seuraavasti:

Naisvarusmies: Pelkästään se, että kun menee sotilaskotiin ja näkee esimerkiksi vanhempia naisia et vitsi, tos vois olla mun äiti, ja sit jos näkee nuorempia sotilaskotisisaria ni ei vitsi et mun tyttöystävä tai mun sisko tai joku. Se on ehkä vähän kosketus ulkomaailmaankin samalla ja just tää naisnäkökulma, et ku ollaan äijien kesken, ni sitten ku on naisia, ni sitten käyttäydytään vähän siivommin, kun tullaan sotilaskotiin, ja tällei mm siis, on niillä varmaan nykyäänki ihan yhtä iso rooli tossa että et jaksaa, jaksaa niinku, jos aina välillä saa semmosta pientä henkireikää tähän hommaan.

(Anonymisoitu haastattelu.)

Lohdun linnakkeessa hyvinvointi yhdistyy naissukupuoleen. Ruokatutkijoiden mukaan naiset jakavat perheenjäsenilleen hellyyttä ja rakkautta valmistamalla ja tarjoamalla ruokaa (mm. DeVault 1991; Murcott 1995; Mäkelä, J. 2002; Honkasalo 2008a). Välipaloihin ja herkkuihin yhdistyvä hoiva on joutunut terveysvalistuksen hampaisiin jo 1980-luvulta lähtien (Honkasalo 2008a, 191–192). Jo tuolloin sotilaskotimunkkeja syytettiin nuorten miesten ylipainosta. Sotilaskotiyhdistyksen lehdessä munkkeja puolusteltiin vetoamalla sotilaskotien perinteisiin ja munkkien herkullisuuteen. 1990-luvun Sotilaskoti-lehden artikkelin mukaan ”sotkun munkki [ei] ole ravintofysiologiaa vaan sielunhoitoa” (Jallinoja & Suihko 2007). Argumenteista löytyi terveysintoilun uhmakasta kritiikkiä, joka vastasi terveysvaateeseen lähinnä viitaten hyvän maun ja hoivan tuomaan mielihyvään. Sotilaskotiyhdistykset ovat suojelleet munkki-perinnettä niin terveysintoilijoilta kuin vaihtelua kaipaavalta nuorisoltakin. (Mt.)⁷⁶

Sotilaskoti ei ollut ainut paikka, josta sai ostaa herkkuja. Kasarmin portille tilatut pitsataksit, varusmiesten iltavapaamatkat pikaruokaravintoloihin ja kotoa tuodut eväät toivat vaihtelua omaehtoiseen ruokailuun ja vapaa-ajan

⁷⁶ Tutkimusprosessin aikana törmäsin siihen, miten sotilaskodin munkki oli lähes pyhä ja sitä vastaan ei tule asettua. Kun tutkijoiden huomio kohdistui munkkien epäterveellisyyteen (Jallinoja & Suihko 2007; Tähtinen ym. 2002; Suomalainen asevelvollisuus 2010), korostivat sotilaskotisisaret ja -veljet välipalojen sijaan sotilaskotiyhdistysten monipuolista hyvinvointia tukevaa toimintaa. Asevelvollisuustyöryhmän raportin ilmestymisen jälkeen sain työryhmän jäsenenä sotilaskotijärjestöltä lausunnon. Sen ytimenä oli suru siitä, että raportti oli käsitellyt sotilaskotien toimintaa ”yksipuolisesti vain munkin myyjän roolissa”. Kirjeessä muistutettiin työryhmän jäseniä siitä, miten sotilaskodin toiminta sisälsi yhtä lailla maanpuolustusvalmiuden ja -hengen ylläpitoa ja runsaasti varusmiehille suunnattua toimintaa ja palveluja (sanomalehdet, radio, televisio, kirjasto, internet, hengellisen ja varusmiestoimikunnan tukeminen).

ruokailuvaihtoehtoihin. Myös metsässä syötiin omia eväitä, vaikka se oli virallisesti kiellettyä. Ensimmäisten leirien aikana kantahenkilökunta varoitteli tulevista varustetarkastuksista, joissa kaikki ylimääräiset herkut poistettaisiin laukuista. Tällaista ei kuitenkaan tapahtunut, ja lähes kaikilla varusmiehillä oli jotain matkaevästä mukana leireillä. Leirit olivat pitkiä, ja ruuan määrä oli niillä joidenkin nuorten mielestä liian vähäinen. Eväät, kuten suklaa ja karkit, vähensivät nuorten mukaan myös stressiä ja mielipahaa. Makean syöminen yhdistettiin usein tunteisiin, ja karkin kerrottiin auttavan vaikean tilanteen yli. (Ks. Jallinoja ym. 2010.)

Korpi: Joo no mä syön täällä huomattavasti enemmän makeeta koska mua ottaa aina päivän päätteeks huomattavasti enemmän päähän kuin siviilielämässä, niin mä aina syön jotain makeeta siihen.

Ojajärvi: Se auttaa?

Korpi: Joo.

Ojajärvi: Joo kyl se, se yllättävästi auttaa.

Korpi: Nii.

Ojajärvi: No syöt sä sit siviilissä ollenkaan mitään makeeta tai?

Korpi: No syön mä mutta sillein kohtuudella.

(1. haastattelu 18.9.2008.)

Eväiden avulla rikottiin tylsiä hetkiä. Monotoniseen kävelyyn ja yövalvomiin tuli vaihtelua makeisten, pastillien ja tupakan avulla (tupakoinnista ks. luku 8). Toisaalta nuoret, jotka ottivat oman sotilastehtävänsä erityisen vakavasti, korvasivat leireillä aterioita omilla eväillä. He eivät omien sanojensa mukaan ehtineet syödä päivällä. Aina eväät eivät olleet makeaa, vaan leireillä teltan kamiinan päällä voitiin lämmittää omia ruokia, kuten tonnikalaa, nuudeleita tai makkaraa. Leirieväissä oli mukana paljon myös nautintoa, rentoutumista ja yhdessäoloa.

Erityisesti sotilaskodin pakettiauto, joka piipahti yllättäen kenttätyön ensimmäiselle ampumaleirille⁷⁷, toi mukanaan yhteisesti jaettuja eväitä ja iloa. Auton kyljessä oli luukku, joka toimi kioskin tiskinä. Koulutuksen tauolla saimme luvan käydä ostoksilla, jolloin alkoi kiireinen rahojen etsintä ja lainaus. Jos eväitä aikoi hankkia, oli aikaa vain hetki. Sotilaskotiauto ei vierailut alokkaiden ensimmäisellä leirillä, minkä takia harva oli ottanut mukaansa rahaa. Varusmiesjohtajat naureskelivat alokkaille. He sanoivat tienneensä sotilaskotiauton tulosta leirille, mutta eivät kertoneet siitä alokkaille, koska eivät itse olleet omalla alosajallaan nähneet sotilaskotiautosta kuin perävalot. Lopulta kaikki kuitenkin saivat lainattua kolikoita varusmiesjohtajilta. Kyse ei ollut

⁷⁷ Tutkimusluvan mukaisesti en itse osallistunut kovapanosammuntoihin. Lähdin kuitenkin kerran katsomaan, mitä ampumaleireillä tapahtui. Vietettyäni leirinuotion äärellä 17 tuntia putken päätin seuraavana päivänä siirtyä kasarmille kirjoittamaan muistiinpanoja. Leirimuistiinpanot sisälsivät lähinnä sosiologiaa havaintoja ajan tappamisen eri muodoista.

suurista summista: munkki maksoi 20 senttiä ja kahvi 60 senttiä. Kahvitauko keskeytti päivän ja tarjosi makuja, jotka siviilissäkin yhdistetään taukoon. Sotilaskotiauto tuntui tuovan siviilimaailman hetkeksi keskelle leirielämää. Suodatinkahvi ei ole koskaan maistunut niin hyvältä kuin se maistui tuolloin nuotion äärellä.

Leireillä eväillä oli aivan erityinen merkitys, koska niiden saatavuus oli rajattua. Eväät leireillä olivat pääosin nuorten omia, ja niiden jakamisesta oltiin tarkkoja. Niistä ei ollut tapana jakaa kuin korkeintaan lähimmälle ystävälle. Sotilaskotiautosta ostetuista eväistä riitti helpommin myös muille. Sotilaskotiauto kävi vielä toisenkin kerran samalla leirillä. Kävellenäni ostosteni kanssa teltalle päin huomasin erään nuoren kantavan kahta pientä muovipussia, jotka olivat täynnä munkkeja. Mietin söisikö hän todella kaikki munkit yksin. Yllättäen nuori suuntasikin tutkimustuvan tupakkapaikalle. Tutkimustuvan nuoret olivat tehneet teltan viereen kivillä reunustetun tupakkapaikan, jonka ympärille he olivat nostaneet puupölkkyjä ja isoja kiviä istuimiksi. Nuoret asettuivat tupakkapaikan ympärille, ja munkkeja kantanut nuori tarjosi kaikille eväitään. Istuuduin muiden joukkoon, ja myös minulle tarjottiin munkki. Saaliista 10 munkkia oli tuotu varusmies Heinolle, joka koetti myydä niitä minulle parilla eurolla kappale. Hinta kuulemma nousi viiteen euroon heti kun sotilaskotiauto lähti leiriltä. Tyydyin yhteen munkkiin ja nautin iloisten varusmiesten seurasta. Hetkeen, jolloin istuimme ringissä kesäillan auringon laskeutessa, tiivistyi hyvin ruokailun sosiaalisuus. Nautintoa ilmaisevat hymähdykset yhdistyivät yhdessä olemiseen tavalla, jota en ollut nähnyt muonituskeskuksessa.

Kuva 6. Sotilaskotiauto metsäleirillä. Valokuva Anni Ojajärvi.

Armeijaruokailu jakautui kahtia niin, että päivän funktionaalisessa laitospöydässä nuorten tarvitsi vain liukua muiden mukana linjaston läpi ja kerätä instituution tarjoama, muiden kokoama ateriakokonaisuus. Ruokailuun liittyvän terveystajun pystyi päivisin ulkoistamaan täysin instituutiolle. Vapaa-ajan ja eväiden osalta valinnat olivat omaehtoisempia, vaikka monilta osin sosiaalisesti suunnattuja ja symbolisesti latautuneita. Entä miten nuoret sitten sopeutuivat ja sopeuttivat omaa ruokasuhdettaan vaatimuksiin, joita kohtasivat näiden kahden hyvin erilaisen institutionaalisen käytännön ristipaineissa?

NUORTEN SOPEUTUMINEN ARMEIJARUOKAILUUN

Jo pelkkä muiden läsnäolo (Bell & Pliner 2003) ja ympäristö (Meiselman ym. 2000), jossa syödään, vaikuttavat ihmisten ruokavalintoihin ja arvioon ruuasta (ks. myös mm. Edwards 2012; Bisogni ym. 2007; Cardello & Bell & Kramer 1996). Ihminen mukauttaa omaa syömistään toimintaympäristöönsä sopivaksi (Conner & Armitage 2002, 130; Wills 2005). Ruoka ja syöminen ovat siis vahvasti aikaan ja paikkaan sidottuja konventioita. Vaikka instituution käytännöt viestivät armeijan laitospöydän olevan ensisijaisesti tehokasta ja nopeaa kehon ravitsemusta, viestejä tulkitsi hyvin moninainen nuorten joukko.

Varusmiespalveluksen vaikutuksista nuorten ruokailuun on jonkin verran aiempaa tutkimusta (mm. Tähtinen ym. 2001; Absetz ym. 2010; Jallinoja ym. 2011; Hankonen ym. 2014). Niiden mukaan jälkiruokien, munkkien, karkkien ja suklaan kulutus lisääntyy varusmiespalveluksessa ensimmäisen puolen vuoden aikana. Toisaalta rasvaisten ruokien syöminen vähenee (Jallinoja ym. 2011). Varusmiespalveluksen edetessä nuoret näkevät ruuan aiempaa yleisemmin palkintona ja nautintona, ja samalla makeanhimo lisääntyy (mt.). Nuorten kiinnostus terveyteen ei silti näyttäisi muuttuvan palveluksen aikana, vaan kyse on ennemminkin väliaikaisesta sopeutumisesta armeijaruokailuun ja instituutioelämään. Siinä missä terveysasioista kiinnostuneet miehet söivät siviilissä muita vähemmän rasvaista ruokaa (Roininen & Tuorila 1999; Roininen ym. 2001), ei vastaavaa yhteyttä löytynyt varusmiesaineistosta (Jallinoja ym. 2011). Kiinnostus terveysasioihin ei siis erotellut varusmiesten ruokailutottumuksia, joskin jo ennen palvelusta valmiiksi terveysorientoituneet nuoret pystyivät ylläpitämään terveellistä ruokavaliota myös palveluksen aikana (Hankonen ym. 2014; myös Jallinoja ym. 2011). Oman aineistoni perusteella suhtautuminen ruuan terveellisyteen ja sopeutuminen armeijaruokailuun näytti myös riippuvan nuorten erilaisesta suhtautumisesta varusmiespalvelukseen. Osalle laitospöydän sopeutuminen tarkoitti pieniä, toisille suurempia muutoksia aiempiin ruokailutottumuksiin nähden.

Omien ruokailutapojen sopeuttaminen armeijaan

Jos nuori halusi ylläpitää terveellisiksi katsomiaan valintoja armeijassa, se tarkoitti käytännössä pyrkimystä koota päivisin tarjotusta ruuasta mahdollisimman terveellinen kokonaisuus. Esimerkiksi varusmies Hakala pelasi siviilissä aktiivisesti jalkapalloa, kävi palveluksessa iltaisin salilla ja oli hyvin tietoinen ruuan ravitsemussisällöistä. Hän kertoi silmäilevänsä ruuan ravitsemussisältöjä myös armeijan linjastolla ja oli tyytyväinen, että muonituskeskuksen ruuasta sai valituksi helposti lautasmallin⁷⁸ mukaisen kokonaisuuden.

Hakala: Oon tykänny kyllä tosi paljon. On hyvät safkat on ollu, ruoka oli hyvää ja sitä oli riittävästi. Kyl se aika hyvin että siinä ny on kaikki, on sitä salaattia ja sitte on leipää ja perunaa ja lihaa. Sillei tasapuolisesti et sen lautasmallin täyttää.

Ojajärvi: Mietit sä mitä kaikkee siin ruuassa on, mitä me syödään täällä?

Hakala: No kylhän nyt suurin piirtein pystyy arvioimaan että tai laskeskelee sitte että riippuen mitä siinä on sitten käytetty.

Ojajärvi: Lasketsä?

Hakala: E...en mä oikeestaan.

Ojajärvi: Ootsä jokus laskenu tai tietsä silleen?

Hakala: En mä silleen oikeestaan laskemalla laske mut silleen niinku jonki verran on tullu laskeskeltua että jos määhän nyt otan tästä kymmenen perunaa ja köntin lihaa että kannattaisko ottaa tästä kolme perunaa ja sitten salaattia silleen niinku. Aika vähän perunaa tulee syötyä että, enemmän sitä salaattia ja totta kai ny muutama peruna on pakko ottaa, aina hiilareita tarvitaan, ei ilman että mitään atkinsonia rupee vetää mutta et.

(1. haastattelu 18.8.2008.)

Aktiivisesti terveysvalintoja tekevien nuorten puheessa vilisi ruuan ravintosisältöön viittaavia termejä, kuten ”protsku” (proteiini) ja ”hiilarit” (hiilihydraatit). Näillä nuorilla ruoka liittyi muita tiiviimmin nimenomaan sen terveellisyyteen. Siinä missä muut nuoret keskittyivät haastatteluissa kuvailemaan lähinnä ruokailuvalintojensa sisältöjä, terveysruokailijoiden puhe käsitti omien ruokailutapojen ja -tottumusten kriittistä arviointia ja pohdintaa. He kävivät aika ajoin hyvin yksityiskohtaisia keskusteluita laitosten ruuan ravitsemuksellisesta sisällöstä. Haastattelussa varusmies Kortelainen kritisoi muonituskeskuksen ruokaa. Hän kävi palveluksen jälkeen iltaisin salilla eikä katsonut tarjotun ruuan

⁷⁸ Lautasmallilla tarkoitetaan terveysvalistajien ohjetta, jonka mukaan puolet lautasesta täytetään salaattilla, neljäsosa perunalla, riisillä tai pastalla ja neljäsosa lihalla.

tukevan lihasmassan kehittymistä, vaikka arvelikin ravitsemusasiantuntijoiden laskeneen ravinnon riittävän varusmiehille (ks. myös YLE 2014).⁷⁹

Kortelainen: [Muonituskeskuksen ruoka] on just sitä polttoainetta, et siin on mun mielestä liikaa hiilareita, ei oo tarpeeks niinku... vaikka siellä on ehkä joku mua fiksumpi laskenu, mutta mitä itte oon miettiny että, jos illalla käy vielä salilla niin kyllä siinä pitäs, pitää melkein jotain omaa evästä syödä, että saa kaikki, et pystyy kehittyä lihaket ja kroppa ylipäätään.

(1. haastattelu 17.12.2008.)

Omien terveystalintojen ylläpito tarkoitti toisinaan kieltäytymistä sosiaalisista herkutteluhetkistä. Varusmies Hakala kertoi ostavansa sotilaskodissa vain juoman tai välttävänsä toisinaan kokonaan sotilaskotiin menemistä. Tällainen suhtautuminen instituution ja varusmieskulttuurin käytäntöihin oli tietoinen valinta, joka vaati omaa yksilöllistä näkemystä ruokailutottumuksista ja motivaatiota niiden ylläpitämiseen armeijassa. Hakala pohti haastattelussa muun varusmiesryhmän vaikutusta omaan terveystalintymiseensä. Sotilaskodin ja tupakkakopin houkutusia olisi ollut helpompi välttää, jos tupakaverit olisivat lähteneet sotilaskodin sijaan esimerkiksi salille.

Hakala: Ehkä joka ei motivoi niin jos ei oo semmosia omassa tuvassa, jotka niinku liikkuis vapaa-ajalla, niinku meidän tuvassa ei ihan hirveesti oo että jätkillä on paljon puhetta mutta kukaan ei oo täällä mitään tehny vapaa-ajalla. Jätkät istuu joko sodessa, vetää röökiä tai sitten lähtee iv:lle [iltavapaalle] juomaan kaljaa [baariin]. Se nyt tietysti vähän silleen mutta kyllä mua sitte taas niinku auttaa että tässä on hyvät mahdollisuudet liikkua.

Ojajärvi: //... eikö muut pyydä mukaan [sotilaskotiin]?

Hakala: Pyytää, pyytää, mutta siis, no, mä voin ottaa helposti kahvin tai sitten just jonkun vissyin tai vastaavan, eihän siinä [tarvitse ostaa muuta], tai sitten menee vaan suoraan pöytään istuu että...

(1. haastattelu 18.8.2008.)

Tietoisia terveystalintoja tekevät nuoret toivoivat terveellisempiä vaihtoehtoja sotilaskotiin ja toivat omia eväitä ja lisäravinteita kasarmille täydentämään ruokailua ja tukemaan vapaa-ajan urheiluharrastusta. He pyrkivät jatkamaan siviiliin ruokailutottumuksia ympäristössä, joka ei aina tukenut heidän ruokailutapojaan. Tietoisilla terveystalintajilla oli kaikilla jo ennen palvelusta aktiivinen suhde terveyteen ja ruuan terveystalintajien. Haastatelluista nuorista erityisesti Heikkinen, Vuori, Hakala ja Kortelainen tiesivät myös omakohtais-

⁷⁹ Kesällä 2014 käytiin mediassa keskustelua varusmiesten ruuan ravitsemussisällöstä, määrästä ja mausta. Osa varusmiehistä koki, ettei tarjottu ruoka riitä heille ja he joutuvat tuomaan kasarmille omia eväitä. Parolannummen Leijona Cateringin toimitusjohtaja Ritva Paavonsalo vastasi tähän muun muassa vetoamalla siihen, että "[r]uussa on laskennallisesti ihan kilpaurheilijoille riittävät ravintoarvot". (YLE 2014.)

ten kunto- tai laihdutusprojektien kautta ruuan terveysvaikutuksista.⁸⁰ He todella olivat sisäistäneet terveystietoon ja terveilyn (ks. Crawford 1980, 365–368; vrt. Pietilä 2008, 141). Tämä tukee tutkimustuloksia, joiden mukaan miehillä on aiempaa suuremmat paineet ylläpitää omaa terveyttä ja terveeltä näyttävää kehoa (mm. Monaghan 2008, 82–83).

Siviilissä terveystietoisuudeksi määrittynyt nuori ei kuitenkaan aina pyrkinyt ylläpitämään ruokailutottumuksiaan armeijassa. Oman ruokailun sopeuttaminen armeijaan saattoi liittyä yleisemmin armeijaan elämänvaiheena. Esimerkiksi varusmies Heikkinen suhtautui palvelukseen välivuotena, jonka aikana ei tarvinnut seurata siviilissä omaksuttuja terveystottumuksia (liikunnasta ks. Wessman 2010). Omaehtoinen terveydestä ja ruokailusta huolehtiminen rajautui hänellä siviiliin armeijan ollessa poikkeustila. Ensisijaisena tavoitteena oli sopeutua instituution käytäntöihin ja varusmieskulttuuriin. Heikkinen katsoi voivansa syödä palveluksessa ”vähän jotain kuraa”, mutta pyrki palaamaan siviilissä terveystietoiseen syömiseen. Hän kertoi jatkavansa liikuntaharrastusta heti palveluksen jälkeen, vaikkei armeijassa harrastanut vapaa-ajalla liikuntaa. Armeijan aiheuttama poikkeustila johti myös siihen, että aiemmin itselle tuttu ruokailun terveystietoisuus saattoi tuntua laitosolosuhteissa kaukaiselta. Vaikka Heikkinen oli hyvin tietoinen omista ruokailutottumuksistaan, keskustelu laitosruokailusta liittyi vain ruuan makuun. Pidemmät pohdinnat koskivat laitosruokailun sijaan usein juuri itse ostettuja välipaloja ja vapaa-ajan ruokailua.

Ojajärvi: No entäs tääl armeijassa sitte, onks sun ruokailutottumukset muuttunu?

Heikkinen: No [...] en mä tiiä.

Ojajärvi: Jos miettii sitä niinku kevättä?

Heikkinen: Täällä nyt vaan sellanen, kun ei tykkää tosta muken safkasta ni, tai ei tykkää laitossafkasta ylipäänsä. Niin se on vähän vaikeeta sanoo et miten, onko ne muuttunu hyvään vai huonoon suuntaan. Intissä se on huonoon suuntaan, sen takia [kun] täällä tulee syötyä kaikkee ylimääräistä...

Ojajärvi: Niin tästä...

Heikkinen: Juurikin, sotku on vähän petollinen. Mutta, sillei aina ajatellu vaan, et ehkä mä nyt tän puolen vuoden aikana voin syödä vähän jotai kuraa ja sitten intin jälkeen rupee taas hoitaa lenkkihommia sun muita.

(3. haastattelu 16.12.2008.)

⁸⁰ Kortelainen kertoi haastattelussa, miten hän oli ennen omaa kuntokuuriaan kerännyt vuoden ajan terveystietoa televisioista ja äidin tilaamista kuntolehdistä. Tämän jälkeen hän toteutti itse suunnittelemansa ohjelman, johon sisältyi sekä päivittäinen juoksulenkki että tarkkaan suunniteltu ruokavalio.

Kortelainen: Mää rupesin miettii sitä että kun syö, lähtee tonne juoksee että rupes beti miettii sitä sellai että mitä syö ja huomaa sillai että jos on vetäny spagettia mahan täyteen tietenkä ni ei jaksa juosta, sillai periaatteella ja vuoden mä olin imenyt aika paljon noita tietoja sillai, ihan vaan muuten vaan mielenkiinnosta, erinäköisistä terveellisistä ruokavaliosta ja tämmöteistä.

Ojajärvi: Mistä lähteistä, sä oot semmosia saanu?

Kortelainen: Niitä oli ihan kaikista. Siis sillai niinku että meille tuli, äitille tuli Kunto Plussaa ja tv:ssä oli just näitä Olet mitä syöt -ohjelmia sun muita.

Ojajärvi: Niin aivan, no niitähän on.

Kortelainen: Ihan vaan sillai niinku, se oli sinänsä hyvä että siitä sai sitten jonkinlaisia nippelitietoja sieltä täältä pikkubiljaa ja tossa oli aika hyvin ollu, oli ainakin siihen aikaan siinä Kunto Plussassa eri raaka-aineet, ja mistä saa mitäkin vitamiineja sun muuta. (1. haastattelu 17.12.2008.)

Osa nuorista sopeutui siis antautumalla instituution ja muiden varusmiesten vietäväksi. Tällöin nuori katsoi instituution hoitavan ruokailun, ja hän voi vain kulkea virran mukana instituution ohjeita seuraten, eli sen kun söi tarjolla olevan ruuan. Nuori esimerkiksi luotti instituution miettineen hänen puolestaan sen, että tarjoiltu ruoka sopi koulutukseen, eikä pohtinut ruuan ravitsemussisältöä tarkemmin. Omaa toimijuutta kuvattiin vähäisenä ja passiivisena. Aiemmin tietoisia terveysvalintoja tehnyt nuori saattoi sopeutua armeijaruokailuun muovaamalla omaehtoista ja aktiivista ruokasuhdettaan ikään kuin passiivisemmaksi. Varusmies Kosonen oli omien sanojensa mukaan siviilissä hyvin tarkka siitä, mitä pisti suuhunsa. Armeijassa hän kuitenkin luotti siihen, että ”instituutio hoiti” ruokailut ja koko hänen terveytensä. Siinä missä siviilissä nuori tai perheen vanhemmat olivat vastuussa nuoren syömisestä, armeijassa ruokailun hoiti instituutio.

Osa nuorista muutti ruokailutottumuksiaan tietoisesti, mutta muutoksen taustalla ei suinkaan ollut terveys, vaan palveluksessa pärjääminen. Omien ruokailutapojen sopeuttaminen armeijaan tarkoitti esimerkiksi sitä, että nuori söi armeijassa ruokia, joita hän ei normaalisti siviilissä olisi syönyt. Näin toimineilla nuorilla ei omien sanojensa mukaan ollut kovin paljon valinnanvaraa. Tällä he viittasivat ruokavalintojen puuttumisen lisäksi siihen, ettei armeijassa voinut olla syömättä, ilman että fyysinen suorituskyky vaarantuisi. He halusivat huolehtia energian riittävydestä, jotta eivät saisi oireita, kuten päänsärkyä tai kireitä hermoja. Jos halusi suorittaa palveluksen hyvin, piti syödä ruoka, piti siitä tai ei. Ruoka oli polttoainetta, joka tarvittiin sotilaskoulutuksesta selviytymiseen. Vaikkei nuori sinänsä olisi ollut kiinnostunut pohtimaan omaa ruokailuaan, muutokset ruokailutottumuksiin tehtiin palveluksen, ei terveyden, näkökulmasta.

Heino: Mutta kyllä täällä siihen... Asennoiduin heti alkuun et pitää syödä aina jotain että ei tuu sitten nälkä ja pää kipeäksi ja muuta ettei... jaks.

Haastattelija: Mm. Käyt sä kaikilla, tai sehän on pakko käydä kaikilla [ruuilla]?

Heino: Juu, kaikilla on pakko käydä syömässä, ei oo pakko ottaa tai sun on pakko ottaa jotain joku pikku nokare, sitten viedä pois se.

Haastattelija: Niin, mut säätelet sä sitä silleen et syötsä oikeesti paljon joka kerta tai niinku et tarvitsä sitä ruokaa niin paljon ku tääl on tarjolla?

Heino: Kyllä mä syön jos täällä niin kun ollaan liikenteessä. Sitten jos on niitä vapautuksia, ni en mä silloin syöny sitten niin paljon taas.

(1. haastattelu 17.6.2008.)

Sopeutuminen armeijaruokailuun oli suoraviivaista ja sopi instituution käytäntöihin ja viesteihin hyvin. Aina tällaista funktionaalista ruokasuhdetta ei kuitenkaan tarvinnut noudattaa. Yllä olevassa haastattelupätkässä varusmies Heino kertoi suhteuttavansa ruokailutottumuksensa päivän palvelusohjelmaan. Hän

kertoi olleensa aina ”nirso” ja ettei syönyt juuri koskaan edes kouluruokaa. Armeijassa hän koetti syödä silti aina jotain, jotta jaksaisi koulutuksen. Jos koulutus oli kevyttä, hän söi vähemmän tai jätti ruuan syömättä. Vaikkei ruuan terveellisyydestä välttämättä oltu kiinnostuneita, nuoria kiinnosti se, miten ruoka auttoi jaksamaan palveluksessa.

Vastaava suhtautuminen ruokailuun ja syömiseen kuin Heinolla toistui haastatteluissa. Nämä nuoret jäsensivät armeijaruokailua ensisijaisesti fyysisen toimintakyvyn kautta. Ruokaa arvioitiin määrän ja riittävän energiansaannin näkökulmasta. Eräs varusmies sopeutti omaa ruokavaliotaan armeijaan niin, että luopui tietoisesti kasvisruokavaliosta armeijaan tullessaan. Perusteluksi hän kertoi sen, ettei uskonut armeijan kasvisruuan olevan riittävän monipuolista fyysiseen palvelukseen. Toinen taas ilmoittautui kesken palveluksen kasvisruokailijaksi, koska huomasi, että erikoisruokavaliota noudattaville tuli omat ruokapakkaukset, joissa oli muita enemmän ruokaa.

Tietoinen valinta ei aina ollut terveystalenta. Joidenkin nuorten ruokasuhdetta voisi kuvata ”perinteisen miehen⁸¹” tavaksi suhtautua ruokaan ja syömiseen. He painottivat puheessaan erityisesti terveystalentojen vastaisia valintoja. Ruoka pyrittiin valitsemaan niin, että ”siinä on rasvaa ja suolaa”. Puhetapa kertoi uhmakkaasta suhteesta ruokailun terveystalentoihin. Keskusteltaessa ruokaan liittyvistä kysymyksistä kävi ilmi, että puhujalla olikin runsaasti tietoa ja ymmärrystä ruokailun terveellisyydestä. Nämä nuoret kuitenkin vastustivat ruokaan liittyviä terveystalentoja ja terveystalentojen holhoavuutta (ks. myös Karisto & Prättälä & Berg 1993). Heille armeijaruokailuun sopeutuminen oli pienten omien valintojen tekemistä. Näitä oli esimerkiksi se, että laitosruokailussa ei otettu linjastolta ”pupujen ruokaa” eli salaattia. Valintaa perusteltiin myös sillä, että salaatti oli naisten ruokaa (ks. myös Roos ym. 2001; Pöysä 2004; Sobal 2005). Näiden nuorten mukaan juuri tällainen ruokasuhte kuului armeijaan ja oli tapa, jolla sotilaat söivät. Terveystalento ei heidän mukaansa sopinut armeijaan, koska ”me ollaan sotilaita, mukamas” ja terveystalento ovat ”neiteilyä” eli eivät sovi miehille. Varusmiespalvelus ja terveystalentoisuus määrittivät toisilleen vastakkaisiksi ja sukupuolittuneiksi asioiksi.

Tutkijan oli helppo tarkastella edellä kuvattujen nuorten ruokasuhdetta, koska he olivat eri syistä itse aktiivisesti pohtineet asiaa. Heidän puheistaan jäi kuitenkin kuva, että jokainen nuori mies ottaisi itse kantaa ruokailuun ja sopeuttaisi ruokasuhdettaan tietoisesti armeijaan. Kaikkiin nuoriin tämä ei kuitenkaan pätenyt. Osa ei lainkaan pohtinut ruokaa ja syömistä aktiivisesti (ks. myös Roos & Wandel 2005).

⁸¹ Asenne ei välttämättä ole miesten kesken yleisempi, mutta se viittaa stereotyyppiin, jolla miesten ruokailua usein kuvataan (Gough 2007). Miesten terveystalentoisuus tai machomiehen asenne on tullut esille myös useissa miesten terveystalentoja ja -tottumuksia tarkastelevissa tutkimuksissa (mm. Pietilä 2008; de Visser ym. 2009).

Passiivinen sopeutuminen

Kuunnellessani nuorten ruokailupuhetta törmäsin toistuvasti siihen, että nuori kertoi ruuan terveellisyysyden olevan automaattisesti osa ruokailuvalintoja, itsestään tai ”siinä sivussa”. Nuori saattoi kertoa syövänsä toisinaan esimerkiksi ”roskaruokaa”, mutta katsovansa, että epäterveellisen ruuan syönti pysyi kuitenkin kohtuudessa. Tällaisessa ruokasuhteessa oli kyse passiivisemmasta terveysvireestä. Nuori puhui esimerkiksi siitä, ettei syö joka päivä pikaruokaa, ja sanoi katsovansa ”vähän mitä syön”. Tällä viitattiin nimenomaan ruuan terveellisyysyteen. Nuoret määrittelivät tällä tavoin itsensä terveellisesti ja epäterveellisesti syövän nuoren välimaastoon.

Korpi: No, en mä muuten, kun et sen mä katon vähän mitä mä syön.

En mä silleen erityisesti mieltä koskaan ...//... Öö, no, silleen, en terveellisesti enkä niinku epäterveellisesti, siitä väliltä vähän.

Ojajärvi: Joo. No, katot sä yhtään sitä, sitä sä sanoit kuitenkin et ei-epäterveellisesti ni mä, jotenki, kontrolloit sä sitä jotenki et mitä sä syöt tai?

Korpi: No, sillein etten mä kuitenkaan ihan niin kuin pitsaa syö joka päivä ja tällein että. Et niinkun, emmä nyt salaattiakaan syö mutta silleen että, katon vähän sitä ruokaa ettei se oo mitään ihan rasvaista mössöä.

(2. haastattelu 17.12.2008.)

•••

Ojajärvi: Katotsä joskus mitä sä syöt?

Pakkala: En oikeestaan mmm... Siit tulee jotenkin automaattisesti mä en ikinä syö sitä kauheeta paskaa ja ku tulee sipsejäkään syötyä niin mä syön niitä kevytversioita koska on niin paljon rapeempia.

Ojajärvi: Mutta onks siin kuitenkin periaatteessa se terveyspuoli?

Pakkala: Mm, jotenkin heijastuu vähän siihen mut en nyt silleen laskeskele mitään kaloreita kuten jotkut tuolla.

(2. haastattelu 16.6.2009.)

Haastateltavat erottelivat itsensä päivittäin pitsaa syövästä. Toisin kuin päivittäin pitsaa syövät, he katsoivat hieman, mitä suuhunsa pistivät. Toisaalta he eivät myöskään kuuluneet niihin, jotka laskivat esimerkiksi ruuan sisältämiä kaloreita. Nuoret tasapainottelivat epäterveellisen ja terveellisen välimaastossa tai terveyskurin ja riittävän epäterveellisen miehisyysyden välillä (ks. Pietilä 2008, 246–249). Näillä nuorilla oli passiivinen terveystaju. Keskusteluista tuli ilmi, että he olivat sisäistäneet elämän aikana samaansa terveystietoa ja tiedostivat yhteiskunnassa vallalla olevan terveysvelvoitteen. Kunnollinen ihminen pitää huolta itsestään syömällä terveellisesti (ks. Pajari & Jallinoja & Absetz 2006). Silti ruuan terveellisyys ei suunnannut heidän elämäänsä tai määritellyt heidän omakuvaansa aktiivisesti.

Näiden nuorten kanssa oli aluksi vaikea puhua haastattelussa terveydestä. Tutustuttuani tarkemmin nuoriin ja heidän elämäänsä huomasin, miten he tekivät arjessa terveyteen liittyviä valintoja. Puhuttaessa tarkemmin nuorten elämään liittyvistä terveysvalinnoista he myönsivät tekevänsä ainakin toisinaan valintoja terveysperustaisesti. He eivät myöskään vastustaneet, mikäli joku pyrki suuntaamaan heidän ruokavaliotaan terveellisemmäksi. Esimerkiksi tutkimustuvan varusmies Korpi kertoi syövänsä aina äidin tietokoneen ääreen laittamat vihannekset, vaikkei koskaan itse valinnut vihanneksia ruuaksi. Passiivisen terveystajun omaavat nuoret kokivat armeijainstituution terveelliset käytännöt myönteisinä, vaikka eivät itse viitsineet pohtia ruokailua aina terveysnäkökulmasta.

Pientä osaa haastatelluista nuorista miehistä kuvasi vielä toisenlainen passiivisen terveystajun muoto. Toisin kuin suurelle osalle haastatelluista, ruoka ei näille nuorille edes erikseen kysyttäessä liittynyt terveyteen. He vaikuttivat olevan kokonaan terveysvalistuksen ja yksilöllisen terveysvastuun ulkopuolella. Ruokasuhde liittyi heillä lähinnä ruuan tekemisen helppouteen ja makuun (ks. Roos & Wandel 2005). Suhdetta ruuan terveellisyteen kuvasti parhaiten lausahdus ”ihan sama”. Pitkien ja varsinkin alussa tutkijan puheeseen painotuvien keskustelujen myötä kävi selväksi, ettei terveystieto yksinkertaisesti koskettanut heitä samalla tavoin kuin muita nuoria.⁸² Oli ilmeistä, ettei pelkkä terveystiedon jakaminen saisi näitä nuoria muuttamaan ruokailutottumuksiaan, vaikka osalla epäterveellisen ruokavalion vaikutukset terveyteen ja liikumiseen näkyivät jokapäiväisessä elämässä. Heillä epäterveellinen ruokavalio ei liittynyt identiteettiin, miehisyyteen tai imagoon. Terveellisyys ei näyttänyt olevan ylipäänsä minkäänlainen arvo ruokavalintoja tehdessä. Ihan sama -tyyppi söi paljon ja rasvaista, koska se oli hyvää ja helppoa.

Ihan sama -tyyppiä edusti parhaiten varusmies Salo. Hän oli klassinen esimerkki siitä, miksi nuorten miesten terveydestä ollaan huolissaan. Salo oli pelannut nuorempana jalkapalloa ja jääkiekkoa, jotka molemmat olivat jääneet vuosituhannen vaihteessa. Hän alkoi tuolloin viettää öitä uudella tietokoneella pelaten ”räiskintäpelejä”. Hän söi ja joi (1,5 litran limsapulloja) tietokoneen äärellä ja lihoi lopulta parissa vuodessa yli 40 kiloa. Samoihin aikoihin hän muutti pois lapsuudenkodistaan omaan asuntoon ja alkoi juhlia ”huolella”. Omaa ruokailuaan Salo luonnehti sanoilla ”todella paljon ja nopeesti”. Siviilissä hän sanoi syövänsä pääasiassa vain valmisaterioita, ”yleensä vaan kuralättyjä [valmispitsoja] kun en mä jaksa tehdä mitää ruokaa himassa”. Haastattelussa hän ei keksinyt mitään, mikä olisi innostanut häntä muuttamaan ruokava-

⁸² Vaikka olin erikseen kerännyt toiseen haastatteluun nuoreen itseensä liittyviä terveysteemoja sen mukaan millaisena olin nuoren oppinut tuntemaan ja mitä hän puhui aiheesta ensimmäisellä haastattelukerralla, juuri näiden nuorten tapauksessa tutkimusmetodini ei tuntunut toimivan. Kiteytin haastattelujen vaikeuden ja turhautumiseni kenttämuistiinpanoihin 17.12.2008 seuraavasti: ”En tiedä miten suhtautua, tuntuu nyt, et hyvä suunnitelmani siitä, miten saisin kaikki nuoret puhumaan terveysjutuista onkin vähän liian ideaali. Miten puhua jostain mitä ei ole mieltynyt lainkaan?” Heillä ei tuntunut olevan sanastoa eikä kiinnostusta terveydestä puhumiseen (ks. Pietilä 2008, 79).

liotaan. Salo laihtui palveluksen alussa viisi kiloa, mutta tämä ei innostanut liikunta- tai ruokailuvalintojen pysyvään muuttamiseen.

Armeijassa tällainen suhde ruokailuun saattoi tulla esille esimerkiksi siinä, että varusmies kieltäytyi syömästä ruokaa, koska se maistui pahalta.⁸³

Ojajärvi: No entäs sitten ruokailu?

Turunen: Nyt kysyt huonolta mieheltä.

Ojajärvi: Ei kun nyt kysyn mielenkiinnosta. Leiriruokailu on sitten ihan oma juttunsa. Aloitetaan leiriruokailusta. Mä oon kuullut tästä villiä huhua, että te ette syö leirillä ollenkaan?

Turunen: Pitää paikkansa.

Ojajärvi: Mistä syystä? Ja millä logiikalla?

Turunen: Koska pakkiruoka on perseestä. Noin niin kun ihan suoraan sanottuna.

Ojajärvi: Mites toi energiataso pysyy kohtuullisena jos ei syö mitään?

Turunen: Siis täytyy sanoa, että syön kyllä mitään, mutta en syö ruokaa.

Ojajärvi: No mitäs te syötte sitten?

Turunen: Leipää.

Ojajärvi: Leipää. Leivällä?

Turunen: Näkkileivällä. Näkkileipää, mehua, vettä, näillä.

Ojajärvi: Leipää ja vettä?

*Turunen: Vettä ja leipää, leipää ja vettä. Niillä pärjää viikon, hyvin.
(1. haastattelu 18.9.2008.)*

Vaikka näiden nuorten ruokasuhteen voisi tulkita niin kutsutun terveysterro-
rismin vastaisuudeksi, oli ero tietoiseen epäterveellisyyteen selvä. Ihan sama
-asenteen omaavat nuoret keskustelivat terveydestä, ruokailusta ja liikunnasta
vain lyhyin murahduksin. Tutustumalla heihin sain käsityksen elämäntavasta,
jossa ei ollut sijaa terveysveloitteelle eikä edes tarvetta puhua haastattelijalle
tietyllä terveysnäkökulman huomioivalla tavalla (vrt. van Exel & De Graaf
& Brouwer 2006). Pyrkimykset oman terveyden ja elämäntavan muuttami-
seen olivat harvassa, ja jos sellaisista kerrottiin, oli ajatus muutoksesta tul-
lut ulkopuolisen esimerkin tai kehotuksen ohjaamana. Kun pikaisia tuloksia
ei saavutettu, kiinnostus muutoksen ylläpitämiseen haihtui. Armeijassa ihan
sama -tyypit saattoivat parantaa ruokailutottumuksiaan instituution ohjatessa
ja rajoittaessa ruokavalintoja monilta osin. Usein kuitenkin juuri heidät tapasi

⁸³ Ruuan maku vaihteli tilanteittain hyvin paljon, mikä vaikutti varusmiesten ruokailuun. Erityisesti leireillä, joilla keittön varusmieskokit tekivät ruuan, ruoka saattoi toisinaan olla mautonta ja koostumukseltaan normaalista poikkeavaa, toisinaan erittäin maukasta. Marraskuun leiriltä tullessani kuvailin ruokaa kenttämuistiinpanoihin: ”Ennen lähtöä mentiin syömään, minulle ei maistunut. Keitto näytti etovalta, kuten se ainut lämmin ruoka, jonka söin 1,5 vuorokauden aikana. Keitto oli pääosin perunaa ja juureksia. Jossain kohdassa lillui hieman jauhelihaa. Ei ihme, että jätkät tankkaa suklaata! Päivällisellä oli kebab-kiusausta, joka oli mennyt kuumille kiville. Iltapalaa en nähnyt, enkä kuullut puhuttavan siitä koko reissun aikana. [Pääpaikalla oli sotku, josta jätkät haki purtavaa. Heikkinen osti isoja 1,5 l juomia ja suklaata.] (...) Heikkinen antoi ison kourallisen kolikoita kaverilleen, joka oli menossa sotilaskotiautolle, ja sanoi: ”Tuo mitä vaan, jotain epäterveellistä, ei mitään oikeeta ruokaa, ettei tarvi syödä näitä mömmöjä.” (21.11.2008.)

päivittäin syömästä munkkeja sotilaskodissa. Jäin miettimään, että jos armeija muutti näiden nuorten ruokailutottumuksia terveellisemmiksi, miten pysyviä tällaiset ulkoapäin tulleet muutokset heidän tapauksessaan olisivat?

Ruoka ja sen terveellisyys nelikenttänä

Nuorten ruokasuhteista voidaan muodostaa alla oleva taulukko (ks. taulukko 1). Siinä nuorten erilaisia ruokasuhteita jäsennetään kahden jatkuvan janan avulla, jotka on tiivistetty neljään erilaiseen tyyppiin. Ensimmäinen jana kuvaa nuorten asennetta ruuan terveellisyyteen, eli sitä, pitääkö nuori terveellisyyttä itselleen tärkeänä (terveellisyys – epäterveellisyys). Toinen jana puolestaan kuvaa sitä, millaisena nuori näkee oman toimijuutensa ruokailussa (aktiivinen – passiivinen). Nelikenttään voidaan sijoittaa myös erilaiset tavat sopeutua armeijaruokailuun (suluissa), vaikka ne eivät ainakaan kaikkien tapauksessa kuvanneet heidän suhdettaan ruokaan siviilissä.

Taulukko 1. Haastateltujen nuorten suhde omaan ruokailuun ja sen yhteys ruuan terveystieteeseen

	Ei pidä terveellisyyttä tärkeänä ruokailuvalinnoissa	Pitää terveellisyyttä tärkeänä ruokailuvalinnoissa
Oma toimijuus ruokavalinnoissa aktiivinen	<p>Tietoisesti epäterveellinen</p> <p>(Armeija välivuotena, terveystieteen vastaisuus)</p>	<p>Terveystieteilijä</p> <p>(Aktiivinen terveystieteilijä tai funktionaalinen syöminen)</p>
Oma toimijuus ruokavalinnoissa passiivinen	<p>Ihan sama</p> <p>(Sopeutuu armeijan rajoituksiin, ruuan terveellisyys ei ohjaa ruokavalintoja)</p>	<p>Passiivinen terveystieteilijä</p> <p>(Sopeutuja)</p>

Perinteinen stereotypia miehistä, jotka eivät ole kiinnostuneita omien ruokailutottumustensa terveellisyydestä, jakautui kahteen erilaiseen ryhmään. Joillain epäterveellisyys oli tietoista ja uhmakasta, kun taas toisille ruuan terveellisyys tai epäterveellisyys ei liittynyt syömiseen tai edes siitä puhumiseen. Nuorista miehistä löytyi toisaalta terveystietoisia ruokailijoita, jotka toteuttivat yhteiskunnan terveysvaateita elämässään konkreettisesti. Osalla nuorista terveystaju taas oli passiivisempaa. Nämä nuoret eivät aktiivisesti seuranneet oman ruokailunsa terveellisyyttä, mutta eivät vastustaneet heihin kohdistuvia terveysvaateita tai interventioita. He katsoivat terveellisyyden tärkeäksi arvoksi, mutta heidän omassa ruokailussaan se tarkoitti lähinnä kohtuudessa pysymistä.

Erilaiset tavat sopeutua armeijaruokailuun eivät kertoneet vain nuorten yksilöllisistä ruokasuhteista. Ne kytkeytyivät toisilla nuorilla terveyden sijaan varusmiespalvelukseen liittyviin näkemyksiin ja asenteisiin. Suhde laitosuokailuun kertoi siitä, millaisena instituution rooli nähtiin ja miten aktiivisina toimijoina nuoret näkivät itsensä ruokailun suhteen. Toisille tämä tarkoitti välivuotta omaehtoisista terveysvalinnoista ja toisille aktiivista omien ruokailutottumusten muokkaamista jaksamista paremmin tukeviksi. Armeijan käytännöt ja ideaalit eivät siis välttämättä aktivoineet nuorta ruokailuvalinnoissa.

TANKKAAVA KONE JA NAUTISKELEVA NUORI

Ruokailut olivat keskeinen osa armeijan arjen rytmejä. Koulutuksen sisällöstä ja paikasta riippumatta ne toistuivat aina säännöllisesti. Päivän ja illan erilaiset ruokailutavat tuottivat ruokailuihin kahtia jakautuneen luonteen. Päivän palveluksessa ruokailu oli osa sotilaskoulutusta. Syöminen oli silloin nopeaa, tehokasta ja suoraviivaista. Illalla kiire vaihtui kiireettömyyteen ja oleskeluun sotilaskodissa, jossa sosiaalisilla ja emotionaalisilla tekijöillä oli keskeinen rooli. Illalla syöminen paikka (sotilaskoti), ruokailuun käytetty aika ja syöty ruoka erosivat päivän laitosuokailusta. Lisäksi illalla ruokailuun liittyi suurempi mahdollisuus tehdä yksilöllisiä valintoja kuin päivällä. Koska laitolosuhteissa valinnan vapaus oli harvinaista, mahdollisuus tuntui lähes velvoittavalta: valinta oli tehtävä aina, kun siihen tarjoutui mahdollisuus. Instituution rytmit, perinteet ja käytännöt olivat vahvasti mukana muokkaamassa nuorten ruokailuun liittyviä valintoja.

Kahtia jakautuneen ruokailun käytänteissä myös varusmies jakautui kahtia. Päivällä muonituskeskuksessa ruokaili kehoaan tankkaava sotilas ja illalla sotilaskodissa nuori, joka kaipasi nautintoa ja makuelämyksiä. Instituutiotutkijat puhuvat sosiaalisuutta ja nautintoa vähättelevistä ruokailutilanteista ”epätapahtumina” (ks. Golden 2005; Ruckenstein 2012). Niissä ruoka on vatsan täytettä, eikä ruokailutapahtumien kasvatuksellista tai emotionaalista merkitystä nähdä keskeisenä. Juuri tällaiselta laitosuokailu näytti varusmiesjohtajien ohjeistuksissa. Niiden kasvatuksellinen viesti oli, että kehon erilaisia tunteita ja haluja

tuli siedättää (ks. myös luku 6). Nuoren näkökulmasta muutos ei välttämättä ollut kovin radikaali, sillä viesti oli monilta osin yhtenäinen kouluruokailun käytänteiden kanssa (Ruckenstein 2012). Vasta illalla nuoren oletettiin maistelevan, nautiskelevan ja viettävän sosiaalista aikaa sotilaskodissa.

Todellisuudessa jako ei ollut näin suoraviivainen, vaan nuoret mukautuivat armeijaruokailuun hyvin eri tavoin. Laitosruokailuun saatiin mukaan myös sosiaalisuutta, ja laitosruokaa muokattiin omiin maku- ja ruokailutottumuksiin sopivaksi. Jos esimerkiksi ruuan terveellisyys oli nuorelle tärkeä asia, hän saattoi koota tarjotuista ruuista omasta mielestään terveellisimmät vaihtoehdot ja vältellä illalla sotilaskodin herkkuja. Valinnoissa ei ollut kyse ainoastaan ruuan terveellisyydestä. Nuoret, jotka pyrkivät suorittamaan varusmiespalveluksen mahdollisimman hyvin, muokkasivat ruokailutottumuksiaan niin, että syöty ruoka tuki palveluksessa jaksamista. Palvelusaika voitiin nähdä myös poikkeustilana, jonka aikana ravitsemuksellisiin asioihin ei tarvinnut kiinnittää huomiota. Armeija saattoi tällöin määrittää välivuodeksi omista terveellisistä ruokailutavoista. Vaikka armeijan laitosruokailun käytänteet ohjasivat nuorta funktionaaliseen ruokasuhteeseen, nuori pystyi määrittelemään sen, miten paljon ja mitä hän söi. Jos nuori ei ajatellut aktiivisesti ruuan terveellisyyttä, eivät instituution käytännöt tuoneet terveysteemaa erityisemmin esiin. (Ks. myös Jallinoja ym. 2011.)

Kun ruokailua tarkastellaan yksilöiden tietoisina terveysvalintoina, keskeiseksi nousee tarve tukea nuorten itsekontrollia ja elämänhallintaa, joiden avulla he ylläpitävät valitsemiaan terveellisiä ruokailutottumuksia (ks. Kinnunen ym. 2012; Hankonen ym. 2014). Varusmiesten ruokailuvalinnat eivät kuitenkaan aina ole tietoisia, saati terveysvalintoja. Ruokailua ohjasivat paljon myös armeijan sosiaalinen konteksti, tilanne, varusmiesryhmä, ruokailupaikka, tarjolla olevat vaihtoehdot ja muut ruokailuvalintoja ohjaavat arvot (mm. maku, helppous) (ks. Meiselman ym. 2000; Conner & Armitage 2002, 130; Roos ym. 2001; Wills 2005; Edwards 2012). Usein sopeutuminen ryhmään ja uuteen ympäristöön määrittivät varusmiehelle ruokavalinnoissa terveyttä tärkeämmäksi asiaksi (ks. myös Wills 2005). Jos armeijaan suhtautui muusta elämästä erillisenä poikkeustilana, saattoi myös tietoisia terveysvalintoja siviilissä tekevä nuori luopua niihin nojaavasta ruokasuhteestaan palveluksen ajaksi. Armeijassa erityisesti ne nuoret, joilla ei ollut valmiiksi tietoista terveysnäkökulmaa ruokailuun, seurasivat armeijan käytäntöjä ja varusmieskulttuurin viitoittamaa polkua. Tästä syystä on tärkeää kiinnittää huomiota siihen, mihin kokonaisruumiin, arjen rutiinien ja käytäntöjen virta nuoria ohjaa.

Nuorten erilaisia suhteita armeijaruokaan voidaan tarkastella myös varusmiesideaalien avulla (ks. luku 5). Herrasmiesvarusmiehen ideaali ohjasi nuoria luottamaan puolustusvoimien ateriakokonaisuuksiin. Ideaali kannusti nuoria joko sopeutumaan instituution tarjoamiin ruokiin sellaisinaan tai sopeuttamaan omaa ruokasuhdettaan joustavasti instituution arkeen. Tavoitteena oli

tasapainotella oman ruokasuhteen ja sotilaskoulutuksen välimaastossa niin, että sai palveluksen suorittamiseen tarvittavan määrän energiaa. Ruokailuiden kiire nähtiin osana sotilaskoulutusta, eikä sen katsottu vaarantavan ravitsevan ruuan syömistä.

Rankan sotilaan näkökulmasta sotilaskoulutukseen kuuluva ruokailu oli väkivaltainen tapahtuma. Toisin kuin herrasmiesvarusmiehen, rankan sotilaan ei oletettu välittävän syödyn ruuan ravitsemussisällöstä. Riitti, että ruokaa oli riittävästi. (Ks. Roos & Wandel 2005.) Rankan sotilaan idealisissa suhteissa ruokaan oli funktionaalista sopeutumista armeijaruokailuun. Ruuan terveellisyyden pohtiminen oli ideaalin mukaan naisten asia, ja terveilevä sotilas kuulosti rankan sotilaan korviin ristiriitaiselta käsiteparilta. Myös armeijan käytännöt ja rytmit tukivat ajatusta ruuasta joko varusmieskoneeseen tankattavana polttoaineena tai arjesta irrottavana nautintona. Kone-metafora sopii armeijaruokailuun hyvin, varsinkin kun nuorten miesten on katsottu tarkastelevan terveyttä fyysisyyden kautta (Välimaa 2000; vrt. talonpoikaiskulttuuri, Prättälä 1989; Räsänen 1982). Vaikka tankattavan energian laadulla oli väliä, pikaiset ruokailut ja tiukka rytmi kiinnittivät nuoren huomion lähinnä nälän taltuttamiseen.

8 Tupakointi oman tilan rakentajana

Lyhyen taivalluksen jälkeen pysähdyimme hetkeksi tarkistamaan varustusta ja juomaan vettä. Pienen arvannon jälkeen yksi miehistä ryhtyi kaivamaan maahan kuoppaa, johon tupakantumpit tuli piilottaa. Asettauduimme istumaan kuopan ympärille ja suurin osa jätkistä sytytti tupakan. Aurinko paistoi ja olimme hyvillä mielin. Lauronen silminnähdän nautiskeli tupakoinnista auringossa ja tokaisi ”[oi-kea] sotilas vetää tupakkaa”.

(Kenttämuistiinpanot 31.7.2008.)

Varusmies Lauronen liittyy edellä olevassa lainauksessa sotilaan ja tupakoinnin toisiinsa. Heti kenttätöiden alussa havaitsin tupakoinnilla olevan oma erityinen paikkansa armeijan arjessa. Alokkaiden ensimmäisenä palveluspäivänä, jo ennen armeijavaatteiden hakemista, varusmiesjohtajat hakivat uusia tulokkaita säännöllisiin väliajoin tupakalle. Varusmiesjohtajien aktiivisuudesta saattoi päätellä, että tupakointi kuului oleellisena osana varusmiespalvelukseen. Jotta ymmärrettäisiin tarkemmin, miksi kunnan sotilas Laurosen mukaan tupakoi, tarkastellaan tässä luvussa nuorten tupakoinnille antamia merkityksiä, armeijainstituution luonnetta sekä armeijan ja tupakan pitkää yhteistä historiaa. (Oja-järvi 2009d.)

Aikaisemmissa nuorten tupakointitutkimuksissa on osoitettu, että nuoret mieltävät tupakoinnin vahvasti sosiaalisesti toiminnaksi ja käyttävät tupakointia apuna sosiaalisten suhteiden ylläpidossa (Pietilä 1997; Charlton 2001; Wiltshire ym. 2005; Amos ym. 2006). Tupakointi saattaa auttaa nuorta tutustumaan ihmisiin ja sopeutumaan uuteen sosiaaliseen ympäristöön. Nuoret ilmentävät tupakoimalla muun muassa erottautumista, yhteenkuuluvuutta, vapautta ja aikuisuutta (Piispa 1997; Pietilä 1997). Sen sijaan, että tupakointi olisi pelkkä terveysriski, se liittyy nuorilla laajemmin elämäntyyllisiin valintoihin ja oman identiteetin rakentamiseen (Amos ym. 2006). Tupakointiin liitetyt myönteiset merkitykset ovat kuitenkin saaneet vain vähän tilaa suomalaisissa tutkimuksissa (ks. kuitenkin Sihto 1986; Piispa 1997; Pietilä 1997; Hakkarainen 2000; Katainen 2006; Katainen 2011).

Tupakointi nivoutuu niihin tilanteisiin ja siihen sosiaaliseen kontekstiin, jossa se tapahtuu. Tavat ja merkitykset syntyvät tilanteen, yhteisön ja yksilön vuorovaikutuksessa. Vasta kun toiminta määrittyy tilanteeseen sopivaksi, se voi vakiintua yksilön tavanomaiseksi käyttäytymiseksi (Katainen 2011, 30). Uudessa ympäristössä ihminen joutuu arvioimaan uudestaan sen, miten omat tavat sopivat eri tilanteisiin: milloin on sosiaalisesti hyväksyttävää juoda tai polttaa, kenen kanssa ja miten? Vastaus näihin kysymyksiin määrittyy niin kutsutun kulttuurisen käyttöohjeen tai reseptin avulla, jonka alokkaat omaksuvat ympäristöstään. Deborah Maloffin (Maloff ym. 1980, 13–18; myös

Berger & Luckmann 1994, 53, 79) mukaan kulttuurinen käyttöohje viittaa päihteiden käytön epäviralliseen sosiaaliseen kontrolliin ja säätelyyn. (Ks. myös Salasuo 2004.) Vaikka kulttuurisen käyttöohjeen käsitettä on käytetty pääosin huumetutkimuksen piirissä, se sopii mielestäni hyvin myös tupakoinnin tutkimiseen. Tupakoinnin kulttuurinen käyttöohje sisältää tiedon siitä, miten ja mihin tarkoituksiin tupakkaa käytetään, sekä siitä, milloin tupakointi on missäkin tilanteessa soveliaista. Käyttöohjeen lisäksi se sisältää siis myös käyttäytymisohjeita.

Tupakointitilanteen ja kontekstin huomioiminen on tässä tutkimusympäristössä erityisen tärkeää, koska tupakka yhdistyy mielikuvissa ja historiassa tiiviisti armeijaan. Tupakka levisi Eurooppaan ja Ruotsi-Suomeen sotaväen kautta (Lahtinen 2007, 55, 89), ja jo 1800-luvulla tupakkamainonnassa osattiin käyttää hyväksi mielikuvia, jotka liittivät tupakan ja sotaväen toisiinsa (mt., 71). Siksi onkin yllättävää, ettei sotaväen elämää kuvannut sotilassosiologian klassikko tuo tätä yhteyttä voimakkaammin esille. Knut Pipping (1947; 1978) kirjoittaa tupakasta lähes yksinomaan vaihdon välineenä ja valuuttana, mutta kuvaukset tupakoinnista puuttuvat. Tuohon aikaan tupakointi oli erittäin yleistä: kolme neljäsosaa sotasukupolven miehistä tupakoi (Martelin 1984). Tupakointi saattoi olla niin itsestään selvä osa sotilaan arkea, ettei edes tutkija huomannut raportoida siitä. Sotien jälkeen armeijassa suhtauduttiin tupakointiin edelleen myönteisesti. Varusmiehille tarjottiin juhlapäivinä ilmaisia savukkeita (Rimpelä 1973, 68), ja kasarmien sisätiloissa ja tuvissa tupakointia alettiin prikaatikohtaisesti säädellä vasta 1960-luvun lopulla. Vasta vuoden 1993 tupakkalain myötä tupakoiminen kasarmien sisätiloissa kiellettiin kokonaan (Kipinoinen 2009). (Ks. myös Ojajärvi 2009d.)

VARUSMIESTEN TUPAKOINTI TILASTOISSA JA KENTÄLLÄ

Terveystieteisiin kiinnittyvissä tutkimuksissa tupakointia tarkastellaan perinteisesti kyselyaineistojen avulla (ks. kuitenkin mm. Sihto 1986; Piispa 1997; Pietilä 1997; Katainen 2006). Tupakointi nähdään ensisijaisesti riippuvuutena. Tupakoinnin kulttuurinen ja sosiaalinen konteksti ja erilaiset tupakointitavat jäävät vähemmälle huomiolle tai täysin huomiotta. Riippuvuuskeskeisissä tutkimuksissa nuoria tarkastellaan usein olosuhteiden uhreina. Tupakkamainonta, ystävät, vanhemmat ja terveyskasvatus selittävätkin osin tätä nuorten epäterveellistä tapaa (mm. Topo & Kontula & Meriläinen 1988; 20–22, 44; Paavola 2006; Settertobulte & Gaspar de Matos 2004). Näkökulma on kuitenkin liian yksioikoinen. Nuoret eivät ole vain passiivisia uhreja, vaan tekevät myös aktiivisesti valintoja ja antavat omalle ja muiden toiminnalle merkityksiä.

Aktiivisen tupakanvastaisen kansanvalistustyön ansiosta nuoret eivät ole tietämättömiä tupakointiin liittyvistä riskeistä. Pelkän rationaalisen toiminnan tai passiivisen ympäristötekijöihin alistumisen sijaan kyse onkin nuorten moninaisista ja tilannekohtaisista arvoista ja heidän tupakoinnille antamistaan merkityksistä sekä elämäntyyliin ja -tapoihin liittyvistä valinnoista. Valintoja ohjaavat usein muut kuin terveystutkimukset (Hoikkala ym. 2005). Kun tupakointia tarkastellaan nuorten valintana (Karvonen & Rahkonen 2000, 144) ja sosiaalisena ilmiönä (Katainen 2011, 11; Denscombe 2001; Michell & Amos 1997), saadaan esille laajempi tupakointiin liittyvä merkityksmaailma.

Varusmiespalvelusta suorittavien nuorten tupakointi seuraa pääosin yleistä pitkän aikavälin tupakoinnin vähenemistrendiä (ks. Helldán ym. 2013, 13, 22), ja varusmiesten tupakointi on vähentynyt tasaisesti 1960-luvulta lähtien (Äijänseppä ym. 2001). Suurin osa varusmiesikäisten miesten terveystutkimuksista perustuu poikkileikkausaineistoon ja vain hyvin harva keskittyy siihen, miten varusmiespalvelus vaikuttaa nuorten terveystietoisuuteen (ks. kuitenkin mm. Absetz ym. 2010; Schei & Sjøgaard 1994; Hämynen ym. 1985). Väestöpohjaisten kyselyiden 15–24-vuotiaisiin nuoriin miehiin verrattuna varusmiehet tupakoivat selvästi yleisemmin⁸⁴. Vuonna 2008 noin kolmasosa varusmiehistä ilmoitti tupakoivansa päivittäin (Bingham-Teissala ym. 2008). Viimeisimmät tutkimukset (Absetz ym. 2010) eivät tue usein kuulemaani oletusta, että nuoret aloittaisivat tupakoinnin armeijassa. Tupakoivilla nuorilla tupakointimäärät kuitenkin lisääntyvät, ja osa satunnaistupakoitsijoista aloittaa armeijassa säännöllisen päivittäisen tupakoinnin (Absetz ym. 2010; ks. myös Hämynen ym. 1985).

Kyselytutkimukset keskittyvät useimmiten vain säännöllisesti tupakoivien osuuteen. Riippuvuusnäkökulmaan keskittyminen voi jättää huomiotta nuoret, joiden tupakointi liittyy tiettyihin tilanteisiin (esimerkiksi leiritupakoitsijat, vain varusmiespalveluksessa polttavat) tai toistuu satunnaisesti. Vaikka satunnaisesti tupakoivien määrä ei näyttäisi uudempien aineistojen valossa olevan armeijassa suurempi kuin siviilissä (Absetz ym. 2010; vrt. Sahi ym. 1996), kyse voi olla siitä, että satunnaistupakoitsijat eivät välttämättä kyselyä täyttäessään miellä tupakoivansa. Esimerkiksi suurin osa tutkimuskentän naisista oli satunnaistupakoitsijoita (ks. Nichter ym. 2006), mutta koska tupakointi oli tilannesidonnaista (leirit, ravintolaillat), he eivät omasta mielestään olleet edes satunnaistupakoitsijoita. Silti he saattoivat omistaa oman tupakka-askin tai pyysivät tupakkaa ystäviltään tietyissä tilanteissa.

Tutkimusyksikössä tupakointi oli kyselytutkimusten tuloksiin verrattuna keskimääräistä yleisempää (vrt. Absetz ym. 2010). Alokaskauden lopussa varusmiesten kanssa tekemäni laskelman mukaan yksiköstä noin viidesosa ei käyttänyt koko alokasaikana mitään nikotiinituotteita edes satunnaisesti. Tut-

⁸⁴ Varusmiehistä 30 prosenttia (Bingham-Teissala ym. 2008) ja nuorista miehistä (15–24-vuotiaat) 18 prosenttia tupakoi päivittäin vuonna 2008 (Helakorpi ym. 2009) ja vuonna 2013 samassa ryhmässä (15–24-vuotiaat) 12 prosenttia (Helldán ym. 2013).

kimustuvasta vain varusmies Korpi ei ollut palveluksen lopussa polttanut kertaakaan, ja naisten tuvassa täysin tupakoimattomia oli kahdeksasta vain kolme. Haastattelemistani nuorista kolme alkoi polttaa satunnaisesti palveluksen aikana, vaikka he eivät olleet aiemmin maistaneet kuin yksittäisiä tupakoita tai sikareita. Lisäksi varusmies Harju alkoi tupakoida puolentoista vuoden tauon jälkeen. Tutkimusyksikön keskimääräistä yleisempi tupakointi johtui todennäköisesti osin sattumasta, mutta kiinnittyi myös sosiokulttuuriseen kontekstiin, jossa tupakoinnin ympärille muodostui aivan erityinen sosiaalisuuden muoto.

TUPAKKAKOPPI NUORISOTILANA

Kasarmialueella tupakointi oli pääosin sallittua vain oman yksikön tupakkakopissa ja iltavapailla lisäksi sotilaskodin läheisyydessä sijaitsevassa tupakkakopissa. Tutkimusyksikön edessä sijaitseva tupakkakoppi oli puurakenteinen grillikatosta muistuttava rakennus, jonka sisäreunusta kiersi penkki. Kopissa oli seinien sijaan suuret avonaiset ikkunan paikat. Kopin katon sisäpuoli oli täynnä palveluksensa vuosien aikana suorittaneiden nuorten kirjoituksia. Ne kertoivat muun muassa ”hajoamisesta” ja jäljellä olevista palveluspäivistä. Kirjoitukset ja kopin epävirallinen tunnelma toivat mieleen armeijan sijaan nuorisotilan. (Ks. kuva 7.)

Kuva 7. Tupakkakoppi savuaa. Valokuva Anni Ojajärvi.

Tupakkakoppi vapautti nuoren hetkeksi armeijan kontrollista. Alokasaikana ruumiin ja käyttäytymisen kontrolli ylettyi tupiin asti, mutta tupakkakoppi oli tästä vapaa alue. Koppi oli nuorten oma tila, jossa he määrittivät varusmiehen sijaan ensisijaisesti nuoriksi. Sotilaskodin (ks. luku 7) lisäksi ainoastaan tupakkakopissa nuoret oleskelivat keskenään, lähes instituution sääntöjen tavoittamattomissa. Edes kopin ohi käveleviä kantahenkilökunnan edustajia ei tarvinnut tervehtiä kopista sotilaallisesti, eikä kantahenkilökunta vierailut kopissa. Edes sotilaallisen käyttäytymisen ohjeita ei noudatettu tupakkakopissa yhtä tarkasti kuin muualla (ks. YIPalvO 2008).

Käyttäytymissäännöt olivat tupakkakopissa melko löyhät. Sotilastervehtiminen vaadittiin ainoastaan, kun koppiin saapui varusmiesjohtajia. Silloinkin tervehtiä sai rennosti istuen. Varusmiesjohtajat viettivät usein pitkiä aikoja tupakalla kertoillen alokkaille tarinoita omasta varusmiespalveluksestaan. Toisin kuin muualla kasarmilla, tupakkakopissa varusmiesjohtajat kohtelivat alokkaita kuin vertaisiaan. Toinen sääntö koski siisteyttä. Iso metallinen kurkkupurkki toimi tuhkakuppina. Jos varusmies heitti tupakantumpin tynnyrin ohi, hänen piti kerätä maasta kolme tumppea tuhkakuppiin. Lisäksi syljeskely oli sallittua vain kopin keskiosan hiekka-alueelle. Sääntöjä seurattiin hyvin niin kauan kun varusmiehet tarkkailivat toinen toisiaan. Siisteyssäännöistä lipsuttiin hyvin pian alokaskauden jälkeen, ja sittemmin tupakkakoppi oli täynnä räkäklimpejä ja tumppeja.

Tupakoinnin ympärille muodostui erityinen sosiaalisen kanssakäymisen muoto, tupakkasosiaalisuus, jonka merkitys näyttäisi korostuvan erityisesti tottaalisissa laitoksissa (ks. Sihto 1986; Richmond ym. 2009). Sosiaalisuuden keskeisyyttä kuvastaa hyvin se, että tupakkakopilla kävi myös nuoria, jotka eivät polttaneet. Tupakka toimi alkoholin lailla sosiaalisuuden välineenä (ks. Piispa 1997; Wiltshire ym. 2005; Ojajärvi 2009d; alkoholista mm. Partanen 1992; Simonen 2007; Maunu 2012, 9). Tupakointi auttoi nuoria rakentamaan uudessa ympäristössä sosiaalisia verkostoja ja ystävyysuhteita. Palveluksen ensimmäisinä päivinä tupakkakopissa tutustui muihin varusmiehiin nopeasti ja helposti. Tuvat olivat erityisesti palveluksen alussa henkilökohtaista aluetta, jolle ei sopinut astua ilman lupaa. Tuvan ovelta saattoi silti huikata kaverille kutsun tupakoimaan. ”Hei, lähtekös Ojajärvi tupakalle?”⁸⁵ oli helppo tapa saada seuraa tupakkakoppiin.

⁸⁵ Olen itse polttanut nuoruudesta lähtien toisinaan sosiaalisissa tilanteissa. Kenttätöön alussa huomasin pian, että juuri tupakkakopissa tutustuisin helpoiten varusmiehiin ja voisin keskustella heidän kanssaan rauhassa. Päädyin siihen ratkaisuun, että poltin 1–2 kertaa päivässä muiden joukossa. Valinta ei kuitenkaan liittynyt puhtaasti tutkimukseen, vaan myös oppimaan tapaan tupakoida tilanteissa, joissa se on sosiaalisesti luontevaa. Tupakkalakien tiukentumisen jälkeen satunnaispolttaminen on ollut omalta osaltani hyvin harvinaista, mutta heti kenttätöön alussa ymmärsin, että houkutus tupakoida oli suuri.

Tupakkakopin sosiaalisuus oli avointa. Kaikki varusmiehet pääsivät kopiin, ja keskusteluja käytiin pienissä ryhmissä. Käynnissä saattoi olla yksi iso tai useita pienempiä keskusteluja. Keskustelun aiheita olivat muun muassa päivän koulutus, iltavapaat ja lomat. Päivien toistuessa usein melko samanlaisina puheen sisältö pyöri siinä, montako päivää oli seuraavaan lomaan. Jos taas päivä oli ollut fyysisesti raskas, tunnelmien kommentointi oli lyhyempää ja tupakkakopin keskustelut vaisumpia. Kaikkien ei tarvinnut osallistua keskusteluihin, ja osa nuorista nautti tupakkansa omissa oloissaan tai kuunnellen hiljaa muiden juttuja. Sosiaalisuus oli avointa, kevyttä (ks. Noro 1991, 28–62). Täysin omaa rauhaa tupakkahetkeen oli silti vaikea saada, koska tupakointi oli sallittua ainoastaan kopin sisällä.

Tupakoimattomuus ei lähtökohtaisesti jättänyt nuorta ryhmän ulkopuolelle, koska vapaa-aikaa vietettiin paljon myös tupakkakopin ulkopuolella. Tupakkasosiaalisuus oli kuitenkin niin oleellinen osa sosiaalisuutta, että haastatte luissa myös tupakoimattomat nuoret viittasivat tupakkakopin sosiaalisuuteen. Käydessään tupakkakopissa vain satunnaisesti he eivät päässeet yhtäläisesti osaksi tupakkakopin yhteisöllisyyttä. Aktiivikäyttäjistä taas muodostui pian tupien ulkopuolinen heimo (ks. Maffesoli 1995), jossa monet olivat ystäviä keskenään.

Tupakkakoppi oli keskeinen tiedonvälityksen paikka. Ensimmäisinä päivinä, kun koulutusohjelma oli varusmiehille vielä uusi, tupakkakopissa sai kuulla koulutukseen liittyvää epävirallista tietoa, jota oli muualta vaikea saada. Tupakoinnin lomassa varusmiesjohtajat kertoivat tarkempaa tietoa varusmieskoulutuksesta. Heiltä sai tietää esimerkiksi sen, millaista leirillä todellisuudessa olisi, missä kantahenkilökunta oli suorittanut varusmiespalveluksensa ja – alokkaille tärkeimpänä – mitä seuraavaksi tapahtuisi. Tietojen avulla tulevaan palvelukseen saattoi orientoitua paremmin, mikä vähensi uusista tilanteista syntyvää stressiä. Toisaalta tupakkakoppi oli paras paikka levittää mitä viltimpiä tornihuhuja⁸⁶. ”Röökipaikalla oppii enemmän kun tuvassa istumalla”, kuvaili eräs varusmies minulle tupakoinnin hyviä puolia istuessamme taas kerran illalla rauhassa tupakkakopissa.

TUPAKOINNIN KÄYTÄNNÖT KASARMILLA

Tupakkatauot, niiden määrä ja pituus, olivat keskeinen osa varusmiehen vapauden astetta. Varusmiesjohtajilta kysyttiin, pyydettiin tai aneltiin tasaiseen tahtiin tupakkataukoja. Tauoista käytiin alokkaiden ja varusmiesjohtajien välillä toisinaan kovaa kädenvääntöä. Varusmiesjohtajat saattoivat käyttää tau-

⁸⁶ ”Varusmiesten ja/tai Puolustusvoimien kantahenkilökunnan välityksellä leviäviä kertomuksia tai tarinoita, joissa on mukana jokin absurdi tapahtuma, yleensä jonkin toisen varuskunnan tai joukko-osaston kantahenkilökunnan edustajan suorittamana tai kertomana. Tornihuhut ovat sukua urbaaneille legendoille.” (Armeijaslangi 2015.)

kojen vähentämistä ja tupakointiin annetun ajan lyhentämistä epävirallisena rangaistuksena, tai tauolle pääsyle asetettiin ehtoja.

Yleissääntönä oli, että tupakkatauolle pääsi kasarmilla ainoastaan ilmoittautumalla yleisen palvelusohjesäännön mukaisesti päivystäjälle (YIPalvO 2008). Päivystäjä päätti, pääsikä varusmies tupakalle. Virallista ilmoittautumista edelsi pikainen vaatetarkastus, jossa päivystäjä tarkisti, olivatko kysyjän takin taskut kiinni, kaulus oikaistu, housunpuntit sopivan mittaiset ja kengännauhat piilossa. Alokasajan alussa päivystäjä saattoi myös pyytää tunnistamaan kuvista sotilasarvoja, jotka piti osata, jos halusi päästä tupakkakoppiin. Päivystäjän luona saatettiin käydä toistuvasti kysymässä lupaa päästä tupakkakoppiin, varsinkin jos tupakkataukoja oli varusmiesten mielestä annettu päivän aikana liian vähän.

Toisinaan päivystäjä määräsi tupakoinnille tarkan minuuttimäärän, jonka jälkeen tuli olla takaisin yksikössä. Kesken palveluksen saaduilla tauoilla aikaa annettiin usein 5 minuuttia. Lyhyt aika vähensi luonnollisesti tupakoinnin sosiaalista luonnetta ja teki siitä pikemminkin funktionaalista nikotiinitankkausta. Luentojen tauoilla toisinaan yli 30 nuorta saattoi ahtautua samaan aikaan tupakkakoppiin, josta nousi pian yhtenäinen savupilvi – näytti kuin varusmiesten kokonaisuus olisi todella savunnut. Sosiaalisuus rajoittui tuolloin lähinnä samaan paikkaan ahtautumiseen ja tupakkapaikalle juoksemiseen. Armeijassa oppi tällaisten lyhyiden tupakkataukojen ansiosta tehokkaaksi tupakoitsijaksi (vrt. pikaruokailu, luku 7). Osa nuorista ehti viidessä minuutissa polttaa rauhallisesti savukkeen jos toisenkin, ja aikaa jäi silti myös jutteluun.

Tupakointitavat vaihtelivat päivän ohjelman mukaan. Jos aamutoimiin oli varattu aikaa enemmän kuin kolme minuuttia, osa nuorista ryntäsi savukkeelle jo ennen aamupalaa. Tämä vaati aamutoimien suorittamista kiireesti. Parin viikon palveluksen jälkeen, kun päivän ruokailuista sai siirtyä omaan tahtiin takaisin yksikköön, osa nuorista söi nopeasti saadakseen sovitetuksi ruokailun yhteyteen tupakkahetken. Mitä nopeammin söi, sitä pidempi tupakkatauko oli. Mahdollistaakseen rauhallisen istuskelun tupakkakopissa myös muutoin liikuntaa karttavat nuoret saattoivat juosta muonituskeskuksesta tupakkakopille. Ruokailun aikana saatettiin valmiiksi sopia myös tupakkaseurasta. Ruokailu lopetettiin yhtä aikaa ja suunnattiin yhdessä kohti tupakkapaikkaa.

Vapaa-ajalla oli päivän koulutukseen verrattuna loistavat mahdollisuudet tupakkasosiaalisuudelle. Osa nuorista kävi ainoastaan pikaisesti hakemassa sotilaskodista eväitä ja suuntasi sitten suoraan yksikön tupakkakopille. Koska tutkimuksen kenttävaihe osui kesäaikaan, vakioporukka saattoi oleskella illalla pitkiäkin aikoja tupakkakopissa (vrt. Salasuo 2009c, 101–102). Varusmies Salo oli yksi tupakkakopin vakioasukeista. Kysyessäni haastattelussa vapaa-ajasta kasarmilla vastaus oli ytimekkäästi: ”Tupakkakoppi.” Tupakkakopin hän kertoi olevan heti oman sängyn jälkeen armeijan mukavin paikka.

Ojajärvi: Miten toi tupakkakoppi...

Salo: Ni.

Ojajärvi: Minkäslainen rooli sillä on tässä?

Salo: Se on ehkä intin mukavin paikka. Heti oman sängyn jälkeen, se on intin mukavin paikka. Sit siel tulee vietettyä kaikista eniten aikaa.

Ojajärvi: Mikä siel on mukavaa?

Salo: Siel on paljon ihmisiä aina.

Ojajärvi: Rento fiilis?

Salo: Sekin, joo.

Ojajärvi: Vai mikä siin on mikä siin on?

Salo: Siis siel saa vaan röväätä ja poltella tupakkia omaan rauhalliseen tahtiin.

(1. haastattelu 19.8.2008.)

Kysyessäni Salolta metsäleireistä hän kommentoi niiden eroavan kasarmipäivisistä, koska ”[s]iel sai polttaa vähän vapaammin tota tupakkia”.

LEIRISAVUT – TUPAKOINTI LEIREILLÄ

Nuoret kertoivat useaan otteeseen, että he tupakoivat metsäleireillä kasarmia enemmän. Satunnaistupakoitsijat tupakoivat usein juuri leireillä, ja osa heistä varasi leireille oman tupakka-askin, vaikkeivät muutoin ostaneet omaa tupakkaa. Leiri ja tupakointi näyttivät liittyvän tiiviisti yhteen. Leireillä tupakointiin yhdistyivät sosiaalisuus, oma tila ja töiden rytmitys, mutta myös vapaus, ajan tappaminen ja töiden välttely (ks. myös Katainen 2011). Tupakointi tuntui kuuluvan metsään ja sopivan nuorten mielestä myös sotilaan imagon rakentamiseen (ks. myös Amos & Bostock 2007).

Metsäleirit olivat kasarmipalvelusta vapaamuotoisempia, koska monia kasarmien palvelusohjesääntöjä ei noudatettu (ks. luku 5). Myös tupakointi oli leireillä vapaampaa, eikä tupakkatauoille määritelty tarkkaa aikarajaa. Nuoret juhlistivat vapautta polttamalla lähes aina, kun se suinkin oli mahdollista. Nuoret saivat metsässä itse usein päättää tupakkatauoista, ja ne rytmittivätkin lähes kaikkea toimintaa. Jos tarkoituksena oli pystyttää telta, töihin ryhdyttiin tupakkatauon jälkeen. Kun telta oli saatu pystytetyksi, oli jälleen aika tupakoida. Pidemmät työt keskeytettiin sopivalta tuntuvin väliajoin tupakkatauoilta. Tupakointi oli eräänlainen yhteisöllinen rituaali, joka liittyi yhdessäoloon ja yhteiseen tapaan, jota saattoi toistaa palveluksen välissä pitkin päivää (ks. Simmel 1949; Piispa 1997). Sen avulla myös merkittiin siirtymiä työtehtävistä toisiin.

Tupakointia käytettiin leireillä työn tauottamisen lisäksi suuremmin myös töiden välttelyyn. Varusmies Pakkala kertoi haastattelussa siitä, miten tupakoivat jätettiin työtehtävien ulkopuolelle, jos he sattuivat juuri työnjaon aikaan tupakoimaan.

Pakkala: Täällä ei voi olla tupakoimatta. Moni on kuulemma alottanu täällä tupakin polton.

Haastattelija: Nii, mites täällä jos sä yrität olla tupakoimatta ni kuin kauan kestää et joku tulee sua nykimään hihasta tai jotain? Pakko lähtee?

Pakkala: Ei se oo pitk... pitkään mee, mutta muun muassa se et tupakoitsijoita tuetaan liikaa. Niil on paljon enemmän taukoo ja yleensä jos ollaan tupakilla jossain, niin ne jotka ei polta, ni joutuu hommiin sit. Että jos jotain pitää tehdä, ni no ne joilla ei oo tupakkia suussa, ni ne lähtee sitte. Mun mielest se on väärin. (1. haastattelu 18.8.2008.)

Nuoret käyttivät tupakoinnin tuomaa legitimaatiota luonnollisesti hyväkseen, ja tupakka saatettiin sytyttää, jos ennakoitiin esimerkiksi varusmiesjohtajien esivän alokkaita suorittamaan pieniä tehtäviä. Jopa Pakkala, joka tupakoi säännöllisesti, koki tupakoivien suosimisen epäreiluksi. Erityisesti tupakoimattomat varusmiesjohtajat kiinnittivät tupakoitsijoiden erioikeuteen huomiota ja rikkoivat käytäntöä valitsemalla tehtäviin nimenomaan tupakoitsijoita.

Tupakoinnin rooli oli erityisen keskeinen leireillä, joilla päivä sisälsi paljon odottelua. Näin oli esimerkiksi alokasajan ammunteleirillä. Päivän ohjelmaan kuului harjoituksiin valmistautumista, ampumisharjoituksia ja ennen kaikkea paljon odottelua. Harjoittelemaan pääsi turvallisuussyistä vain pari varusmiestä kerrallaan. Omaa vuoroaan odottaessaan muut nuoret löhöilivät leirinuotion äärellä, nukkuivat, juttelivat, söivät makeisia, veistelivät puuesineitä⁸⁷ ja myös tupakoivat ahkerasti. Useiden tuntien odottelun aikana tupakoinnin merkitys näytti vähitellen liudentuvan vapauden symbolista lähinnä räytetoiminnaksi ja lopulta ajan tappamiseksi. Tupakointi oli ”jotain tekemistä” pitkän odotuksen keskellä, eikä sille oikein edes osattu sanoa tarkempaa syytä. Tupakointi oli tuttu rutiini, joka auttoi jaksamaan (ks. Katainen 2011, 28–29). Alla olevissa haastatteluissa tupakoinnin kontekstisidonnaisuus (leiri, ulkoilma) tulee vahvasti esille. Tupakointi näyttäytyi nuorille toimintana, jota oli vaikea perustella muuten kuin tekemisen puutteella tai tilanteilla (metsäleiri), joihin tupakointi nuoren mielestä vain kuului.

⁸⁷ ”Hakala teki ensimmäisen puusta veistetyt ’leirikyvän’ eli miehen sukupuolielintä muistuttavan puuveistoksen, ja kun muut huomasivat, alkoi syntyä useita tällaisia luomuksia. Hakala vuoli myös voiveitsiä (minulle pyynnöstäni ruokailuun ja naisvarusmies Karhuselle) ja yhden isomman, kauniisti koristellun leipäveitsen. Erilaisia veistoksia syntyi jokaisella puukolla, joka oli mukana, ja alikersanttien ja kokelaiden leiripuukot olivat heillä itsellään myös aktiivisesti käytössä. Täällä erämiestaitojen lisäksi oppii myös kädentaitoja. Veistosten lisäksi alikerstantit/kokelaat opettivat meille kuksan teon. Hakala on ajan kuluksi myös kehittänyt itse erilaisia lauluja, joissa yhdessä päähenkilönä on Heikkinen, ja Harjun kanssa hän teki yhdessä trancebiisin, joka keskittyy lähinnä seksuaalisiin nautintoihin.” (Kenttämuistiinpanot 28.8.2008.)

Janatuinen: Mut se on jotenki semmonen että, me ollaan niinku mietitty et mikä siin on, ku jotkut ostaa neljätoistaki askia leirille, niin kuin joku viiden päivän leiri. Et kun niin koko ajan, ni siel on semmonen että kun, että oot siin ulkoilmassa ja ei oo just sillä hetkellä mitään tekemistä, niin yleensä sä menisit jonnekin vaikka, nukkumaan tai lepäämään, syömään, jääkaapille, tietokoneelle tai jotain. Mut sit sä oot leirillä, sä et oikein voi muuta kuin pistää se rööki huuleen ja poltella sitä siinä ja. Ja tota, jotenki, en tiiä, mä en oo oikeestaan ikinä miettiny et minkä takia siellä menee niin paljon mut. Sit siel on varmaan sekin et kun siel ollaan koko ajan ulkona. Että sisällä ei voi nykyään polttaa, että pitää mennä aina erikseen.
(2. haastattelu 16.6.2009.)

•••

Kortelainen: No se vähän, no niin, no kyllähän sitä nyt ehkä johtaja-aikana on sitten menny enemmän, että mitä enemmän on sellai niinku periaatteessa tyhjää aikaa, että ei oo oikein mitään tekemistä niin ehkä silloin menee enemmän.
(1. haastattelu 17.12.2008.)

Myös leireillä tupakointiin liittyi vahvasti sosiaalisuus. Nuoret kuvailivat leiritupakointia ryhmätoimintana. Tämä tarkoitti tupakointia ”seuran mukana”, ”samalla kun muutkin” tai, kuten eräs nuori totesi, ”porukalla kaikki lähtee röökille”. Leireillä tupakkapaikalle meno ei vaatinut virallista ilmoittautumista, vaan tupakointipaikka syntyi, kun tumppeja varten kaivettiin kuoppa maahan. Kuopan ympärille kerääntyi vähitellen tupakkarinki. Tämän pienen ringin ympärille tuli myös tupakoimattomia. Leireillä tupakkasosiaalisuus muodostui näiden pienten hetkittäisten tupakkapaikkojen ympärille.

Myös osa tupakoimattomista nuorista kertoi tupakoivansa leireillä. Selitykset leiritupakointiin olivat samat kuin säännöllisesti tupakoivilla: ei ollut mitään tekemistä, harmitti tai kaikki muut ympärillä tupakoivat. Leiripolttajista kukaan ei polttanut kasarmilla, joten kyse ei ollut tupakoinnista riippuvuutena, vaan tiettyyn paikkaan tai sosiaaliseen ympäristöön sidottuna toimintana (vrt. Zinberg 1984; Salasuo 2004).

TUPAKOINTI TUNTEIDEN PURKAJANA

Sen lisäksi, että tupakointi tarkoitti sosiaalisuutta, tiedonjakohetkeä ja hengähdystaukoa, sille annettiin yksilöllisiä merkityksiä. Tupakointiin yhdistettiin rauhoittuminen, sen avulla purettiin tunteita ja lievitetiin stressiä (ks. Wiltshire ym. 2005; Amos & Bostock 2007). Tupakointi auttoi nuorten mukaan kestämään erityisen vaikeat hetket, ”hajoamiset”, mielipahan ja henkiset paineet (ks. hajoamisesta tarkemmin luku 6).

Varusmies Kortelainen ei polttanut ennen armeijaan tuloa säännöllisesti, mutta alkoi tupakoida omalla varusmiesjohtajakaudellaan. Hän koki tuolloin vastoinkäymisiä, joihin hän ei itse voinut vaikuttaa. Tämä tuntui Kortelai-

sesta epäreilulta, ja kun asiat tuntuivat kaatuvan päälle, tupakointi oli tapa saada hetki omaa aikaa. Hän kuvasi käyttävänsä tupakointia eräänlaisena mielialalääkkeenä (päihteiden käytöstä itselääkintänä ks. Hussong ym. 2001; McCreary & Sadava 1998) ja koki tupakoinnin purkavan pahaa mieltä ja lisäävän itsehillintää. Kortelaisen mukaan oli parempi tupakoida kuin antaa asioiden kaatua päälle.

Kortelainen: Joo en määhä kassulla sellai [polta tupakkaa], no, täälläki asiat joskus tuntuu kaatuvan päälle ni silloin on ehkä parempi [polittaa]. Varsinki vapailla kaipaa hetken olla yksin, ja kumminki tota, täytyis rentoutua siinä samassa ajassa, niin se on, tavallaan käyttäny vähän niinku mielentilalääkkeenä, saa höyryt päästettyä pois sillai.

Ojajärvi: Nii, mut tupakkakopissa saa harvoin olla yksin kuitenkaan.

Kortelainen: Kyllä vapaalla nykyään saa aika hyvin. Iv:t [iltavapaat] pyörii ja sodet on auki, soden tupakkikopit ja kaikki. (...) Nuohan oli nuo [rivisotilaat] murtuneita ekan kerran kun ne näki mun polttavan. [Nimi] sanoo mulle että ei nyt tää menee huonosti, mitä me ollaan tehty kun nyt Kortelainen on vetäny rökiks. Mä olin että silloin kiristi noi just noi asiat, mä aattelin et mun täytyy vähän vaan hillitä itteensä että.

(1. haastattelu 17.12.2008.)

Kortelainen ei silti kokenut olevansa nikotiinista riippuvainen, ja useiden satunnaistupakoitsijoiden ja leiritupakoitsijoiden tapaan hän ei omasta mielestään edes tupakoinut ”oikeasti” (ks. myös Wiltshire ym. 2005, 608). Tällä viitattiin siihen, ettei tupakointi ollut säännöllistä, sitä ei jatkettu siviilissä eivätkä nuoret katsooneet olevansa riippuvaisia nikotiinista. Silti Kortelainen kertoi polttavansa silloin, kun koki tarvitsevansa tupakkaa. Tarvitsemisella satunnaistupakoitsija viittasi fyysisen riippuvuuden sijaan rauhoittavaan vaikutukseen, joka polttamisella oletetaan olevan.

Tupakoinnille annetut merkitykset muuttuivat osalla palveluksen aikana. Naisvarusmies Janatuinen kuvasi alun satunnaistupakoinnin olleen ”kiva sosiaalinen tapa”, mutta johtajakauden alettua tupakointi lisääntyi ja liittyi sosiaalisuuden sijaan stressin ja paineiden lisääntymiseen.

Janatuinen: Nytten, jos rehellisiä ollaan niin kyllä. Se on siis, mul oli semmonen et p-kaudellahan [alokaskaudella] mä pari kertaa aina kävin, se oli kiva sosiaalinen tapa että, ku siel jotenki, se on aina se, se on semmonen pieni sosiaalinen ympyrä missä kuulee kaikki jutut ja siel puhutaan hirveesti kaikkee niinku, mitä nyt tuvassa ehkä välttämättä pysty. ...//... Mut sitten aukkiin⁸⁸ ku menttiin ni, se vähenty, ihan hirveesti, just sen takia et oli semmonen niinku, et nyt mun täytyy

⁸⁸ Aliupseerikurssi on alempi johtamiskoulu, jossa varusmiehistä koulutetaan ryhmänjohtajia.

oikeesti parantaa kuntoa, et mä en voi polttaa. Mut sitten se repes ihan täysin käsistä kun alko johtajakausi. Siis se stressin määrä, se semmoinen niinku henkinen semmonen paine, niin jotenki se, se vaan ajo siihen että sit rupes tupakoimaan ihan päivittäin niinku, paljon ja se on nyt oikeestaan ollu sitä niinku tähän asti että.

Ojajärvi: Joo. Paljon sulla menee viikossa?

Janatuinen: Hmm, kyl mul yleensä yks aski, tai kaks askia.

Ojajärvi: Oho.

Janatuinen: Et siis, tosi paljon, ihan oikein niinku hävettää myöntää.

Leireillä menee viel enemmän.

(2. haastattelu 16.6.2009.)

Tutkija Matti Piispa (1997) määrittelee tupakoinnin kulttuuriseksi rituaaliksi, johon voidaan liittää pysähtyminen, keskittyminen ja mietiskely. Varusmiehillä tähän rauhoittumisrituaaliin yhdistyi vahvasti tunteiden hallinta ja purkaminen. Kun tupakalle annettiin stressiä vähentäviä ja mielen hallintaa lisääviä merkityksiä, se näytti myös toimivan näiden oletusten ja annettujen merkitysten mukaisesti (ks. Zinberg 1984). Varusmiesten arki tiukkoine aika-tiluineen ja vaatimuksineen rinnastuu Hilary Grahamin (1987) tutkimiin työttömiin yksinhuoltajajäiteihin. Heidän tapaansa myös nuoret kokivat toisinaan olevansa tiukoilla ilman mahdollisuutta päästä tilanteesta pois. Näissä tilanteissa tupakoinnista tehtiin oman tilan ja rauhoittumisen hetki (mt.). Vaikka tupakointiin tavataan liittää itsen hallinnan sijaan pikemminkin hallitsematon riippuvuus, tupakointi voi yksilön merkityks maailmassa olla myös keino hallita vaikeaa elämäntilannetta.

Tupakointi on myös imagonsa puolesta sopiva tunteiden purkamisen väylä varusmiehille, koska se yhdistetään puheissa kovan jätjän (Piispa 1997; Pietilä 1997; Nichter ym. 2006) ja sotilaan maskuliinisiin piirteisiin. Tupakointi ja sotilaselämä on liitetty vahvasti yhteen mainonnassa (Lahtinen 2007, 71) ja elokuvissa. Varusmiehet käyttivät populaarikulttuurista poimittuja mielikuvia rakentaessaan itselleen halutunlaista ”oikean sotilaan” imagoa. Imagon rakentamisessa käytettiin esimerkiksi Hollywoodin Vietnam-elokuvista opittua käytäntöä kääriä tupakka-aski t-paidan hihan sisään. Vaikka tämä oli virallisesti kiellettyä, niin tehtiin heti valvovien silmien poistuttua. Samalla tavoin tupakointi kiellettyyn aikaan ja kielletyissä paikoissa, esimerkiksi kasarmirakennuksen sisällä tai leireillä yövartiossa, toi varusmiehen arkeen pientä vaihtelua ja jännitystä.

Nuoret suhtautuivat tupakointiin suvaitsevasti. Toisten runsasta tupakointia kommentoitiin harvoin eikä tupakkakopissa pohdittu ääneen tupakoinnin terveydellisiä haittoja. Terveysriskien sijaan tupakointipuhe liittyi lähinnä siihen, oliko tulevalle leirille varattu riittävästi tupakkaa. Joku saattoi laskea humoristiseen sävyyn, miten monta tupakka-askia kenelläkin oli leirin aikana mennyt. Vaikka moni nuori kertoi pohtineensa tupakoinnin vähentämistä tai

lopettamista, varusmiespalvelus nähtiin yleisesti niin haastavana poikkeustilana, ettei tupakointia sen aikana kyetty rajoittamaan tai edes haluttu rajoittaa. Jos tupakoinnin lopettamista suunniteltiin, suunnitelmat liittyivät palveluksen jälkeiseen aikaan (ks. myös Rimpelä 1973, 67–68). Myös muissa tutkimuksissa on huomattu, että nuorten asenteisiin tupakointia kohtaan vaikuttaa se, jos nuori suhtautuu omaan elämäntilanteeseensa poikkeuksena tai välitilana (Nichter ym. 2006).

INSTITUUTIO TUPAKOINNIN TUKENA

Luentojen välissä saimme aikaa käydä ulkona haukkaamassa happea. Suurin osa suuntasi kohti tupakkakoppia. Minä jäin kahden nuoren kanssa oven viereen seisomaan. Puhuimme heidän kanssaan siitä, miten yleistä tupakointi näyttäisi täällä olevan. Toinen heistä arvioi: ”melkein 80 prosenttia varmaan tupakoi täällä” ja jatkoi toteamalla että ”aika paljon täällä kyllä tuetaan tupakointia”. Tupakkakopista pursusi savumuuri ja istumapaikkojen puutteessa nuoret seisovat kopin tungoksessa.

(Kenttämuistiinpanot 12.7.2008.)

Tupakointi varusmiespalveluksen aikana liittyy nuorten omien tapojen ja mielikuvien lisäksi tiiviisti totaalilaitoksen luonteeseen, armeijainstituution käytänteisiin ja tupakan historialliseen paikkaan armeijassa. Nämä kaikki yhdessä vaikuttivat siihen, että nuorten epävirallinen ryhmätoiminta muodostui juuri tupakoinnin ympärille.

Vaikka varusmiesten tupakoinnin vähentämistä on pyritty tukemaan, on armeijan virallisissa ja epävirallisissa käytännöissä ja rakenteissa edelleen piirteitä, jotka tukevat tupakointia. Jo armeijan käskyt huomioivat erikseen tupakoitsijat. Varusmiesjohtajat huusivat useita kertoja päivässä käskyn, joka kuului näin: ”tupien kautta tupakalle, tupakalle aikaa [X] minuuttia, mars”. Käsky, jota tuli noudattaa täsmällisesti (*Sotilaan käsikirja* 2008, 52), antoi nuorelle ainoastaan kaksi luvallista paikkaa: tuvan ja tupakkakopin. Varsinkin alokasaikana käskyjen tulkinta ja muu kuin niihin liittyvä toiminta tuntuivat uudessa ympäristössä vaikeilta. Siviilihenkilöstä pieniltä tuntuvat asiat näyttivät alokkaalle vaikeilta päätöksiltä. Pohdimme monesti, mitä sotilaallinen käyttäytyminen eri tilanteissa tarkoitti. Miten sotilas käyttäytyi esimerkiksi tauoilla ulkona? Ulkoilu kasarmien lähimaastossa oli toki taukojen aikana sallittua, mutta käyskentely toimettomana kasarmialueella keskellä päivää ei tuntunut kuuluvan kuvaan. Armeijassa painottui oleilun ja toimettomuuden sijaan toiminta ja tekeminen. Tupakointi oli instituution hyväksymää toimintaa, ja myös annettujen ohjeiden mukaan sotilas tupakoi. Taukokäsky tarkoitti sitä, että nuori siirtyi joko suoraan tupaan tai vietti hetken tupakkakopissa totaali-instituution kontrollin ulkopuolella.

Epävarmuus uudessa ympäristössä sai nuoret usein seuraamaan kirjaimellisesti käskyjä ja muiden nuorten toimintamalleja (Vertio 1984, 24–25; ks. myös Tolonen 2001, 86; Amos & Bostock 2007). Alokkaat pyrkivät lukemaan ja tulkitsemaan myös ympäristöä ja tilaa kasarmialueella ja päättellemään siitä, millaiset toimintamallit olivat armeijassa hyväksytyjä (ks. Woodward 2014). Kun kerran ainoat penkit ulkotiloissa olivat tupakkakopissa, fyysinen ympäristö tuki taukojen viettoa siellä (vrt. Raittila 2009, 231–232; Haarni ym. 1997). Osaltaan nuorten tupakointia tukivat sinänsä pieniltä tuntuvat seikat, kuten fyysisen tilan järjestely, käskyjen sisältö ja ilmapiiri, jotka eivät ainakaan kannustaneet tupakoimattomuuteen. Koulutuksen edetessä nuoret uskalsivat toimia armeijaympäristössä vapaammin. Yksilölliset käytännöt ja tavat toimia olivat kuitenkin jo monilta osin muuttuneet rutiiniksi. Epävirallisen kulttuurin tavoille oppimisen jälkeen vakiintuneista tavoista oli vaikea luopua.

Tutkija Pekka Puska (1973, 12) käsitteli armeijaa koskevassa pamfletissaan varusmiespalveluksen yhteyttä tupakointiin. Hänen mukaansa ”[v]aaditaan harvinaisen lujaa luonnetta, ettei varusmies armeijan aikana aloittaisi tai lisääisi tupakointia. Kun tarpeeksi kauan on ryömitty märässä lumessa ja esimies ilmoittanut tupakkatauon, joutuu piintyneinkin tupakoimaton tarkistamaan näkemyksensä.” Puskan huomiot 1970-luvun alusta ovat edelleen osuvia. Tupakoinnin tiivis yhteys sotilaskoulutukseen on huomattu myös muiden maiden armeijoissa (ks. Jahnke ym. 2011). Vaikka Suomessa varuskunnista on poistettu niin sanotut ”tupakan mittaiset tauot”, ohjaavat epäviralliset käytännöt ja rakenteet edelleen varusmiehiä tupakkapaikalle (ks. myös Salasuo 2009c, 101). Rakenteet ja käytännön tilanteet asettuvat tässä suhteessa terveystieteiden näkökulmia, kuten tupakoimattomuutta, vastaan (ks. Puska 1973).

Nuoret yhdistivät tupakoinnin mielikuvissaan ja odotuksissaan vahvasti armeijan arkeen. Esimerkiksi varusmies Harju alkoi tupakoida uudelleen puolentoista vuoden tauon jälkeen jo ennen palvelukseen astumista kasarmialueen parkkipaikalla. Tämä tapahtui siis jo ennen kuin hän oli tutustunut yksikkönsä tupakkamyönteiseen ilmapiiriin.

*Harju: Joo siis, mä olin ennen inttii puoltoist vuotta polttamatta, heinäkuun 7. päivä [päivä jona palvelus alkoi] mä jäin tuolla parkkiksella kaverin kyydist pois, mä otin askist yhen röökkin kylmän viileesti sytytin ja kävelin porteille päi, mut se loppuu tos nytte TJO-päivänä [tänään palveluspäiviä jäljellä nolla].
(1. haastattelu 17.12.2008.)*

Armeijan ja tupakan kiinteää suhdetta on pyritty katkaisemaan myös valistuksen avulla, mutta valistuksen tulokset ovat jääneet laihoiksi (mm. Vertio 1984). Terveystieteissä on keskitytty virallisen organisaation tavoitteisiin. Tupakoinnin käytännöt määrittävät kuitenkin epävirallisella tasolla. Jos instituution

käytännöt tukevat tupakointia ja nuoret edelleen yhdistävät armeijan ja tupakoinnin toisiinsa, ei näin vahvan yhteyden voida olettaa katkeavan yksittäisellä valistustunnilla.

TUPAKAN PAIKKA ARMEIJASSA

Huumeututkija Norman Zinberg (1984, 172–191) tarkastelee sosiokulttuurisen kontekstin vaikutusta huumeiden käyttöön osuvasti jaotteleamalla aineiden käytön kolmeen osa-alueeseen: aineen farmakologiseen vaikutukseen, käyttäjän mielentilaan ja käytön sosiaaliseen ympäristöön. Jaottelu houkuttaa pohdimaan sen toimivuutta tupakkatutkimuksessa. Kun erotetaan vaikuttava aine (nikotiini) käyttäjän mielentilasta ja asenteista käyttöä kohtaan (vapaahetki, tunteiden purkaja) sekä huomioidaan myös laajemmin aineen käyttöön tietyssä tilanteessa liittyvä sosiaalinen ja kulttuurinen konteksti (tupakkasosiaalisuus, autonomia), varusmiesten tupakoinnille antamat myönteiset merkitykset tulevat ymmärrettäviksi ilman, että aineiden farmakologista vaikutusta vähäteltäisiin.

Kun tupakointia tarkastellaan sille annettujen merkitysten ja mielentilan näkökulmasta, se näyttäytyy varusmiehille sekä yhteisöön ja sosiaalisuuteen liittyvänä rituaalina että yksilöllisiin merkityksiin liittyvänä tapana. Tupakointiin liitettiin odotuksia ja mielikuvia hiljentymisestä, omasta ajasta sekä itsehillinnän ja stressin siedon lisääntymisestä. Tupakoinnin uskottiin purkavan paineita, ja sitä käytettiin apuna mielialojen ja tunteiden tasaamisessa. Sen avulla voitiin irrottautua hetkeksi laitoksen jatkuvasta kontrollista ja sotilaskäskyistä. Varsinkin alokasaikana tupakointi oli hyvä syy taukoon, jota kannatti käyttää, jos siihen ilmaantui mahdollisuus. Myös muissa totaalilaitoksissa on huomattu tupakoinnilla olevan erityinen paikka laitosarjessa ja sen on huomattu olevan tärkeä ajankäyttöhyödyke (Sihto 1986, 46; Hemilä 2007, 54; Richmond ym. 2009). Yksilöstä, paikasta ja tilanteesta riippuen tupakointi määrittyi nikotiinitankkaukseksi, irtiotoksi, työn välttelyksi tai ajan tappamiseksi.

Yhteisöllisesti tupakointiin kutoutui sosiaalisuutta, joka liittyi erityisesti tiettyihin tilanteisiin ja yhteistoimintaan. Tupakkasosiaalisuus oli tärkeä osa nuorten epävirallista armeijakulttuuria, ja se tuki palveluksessa jaksamista. Alokkaana nuoret sosiaalistuivat instituution tupakointikäytäntöihin, ja tupakointia käytettiin sosiaalisuuden apuvälineenä (Amos ym. 2006; ks. myös Wiltshire 2005). Tupakoinnin avulla voitiin esimerkiksi juhlistaa yhdessä metsäleirien tuomaa vapautta tai solmia uusia ystävyys-suhteita. Valintaan kytketyti pelkän terveysteeman sijaan siis yksilöllisiä, yhteisöllisiä ja sosiaalisia elementtejä. Yksi tupakkasosiaalisuuden keskittymä oli tupakkakoppi, joka määrittyi instituution sisällä olevaksi nuorisokulttuuriseksi tilaksi. Se mahdollisti epävirallisen keskustelun ilman sotilaskulttuuriin liittyviä hierarkioita ja muodostui epävirallisen tiedonjaon keskuksiksi.

Hyvä esimerkki sosiaalisen ympäristön vaikutuksesta tupakointiin oli leiri-tupakointi. Monen nuoren satunnaistupakointi rajoittui vain metsäleireille tai palvelusaikaan, eivätkä he polttaneet siviiliin päästyään. Tupakoinnille annettiin erilaisia merkityksiä, joista vähitellen syntyi myös tiettyyn aikaan ja paikkaan sidottuja rutiineja. Nikotiiniriippuvuuden osuutta tupakoinnissa ei pidä vähätellä, mutta tupakointi on syytä yhdistää siihen ladattuihin tilannekohtaisiin merkityksiin ja käyttökontekstiin. Konteksti ohjasi myös laajemmin nuorten suhdetta tupakointiin. Nuorten mukaan armeija ei ollut hyvä paikka tupakoinnin lopettamiselle, ja lopettamiseen liittyvät puheet yhdistettiin poikkeuksetta varusmiespalveluksen jälkeiseen aikaan (ks. myös Rimpelä 1973, 67–68). Koska armeija oli nuorille poikkeustila, tupakoinnin lisääntymiseen suhtauduttiin huolettomasti. Nuoret olettivat tupakointimäärien palautuvan palveluksen jälkeen itsestään armeijaa edeltävälle tasolle. (Ks. myös Nichter ym. 2006.)

Konteksti ei tarkoita vain sosiaalista ympäristöä, vaan myös instituution käytäntöjä. Armeijan rakenteet ja epäviralliset käytännöt, kuten käskyt ja fyysisen ympäristön järjestelyt, osaltaan mahdollistivat nuorten runsaan tupakoinnin. Tupakointi yhdistyi myös tiettyihin tilanteisiin. Esimerkiksi marssien tauoilla nuoret kertoivat tupakoivansa lähes automaattisesti, myös silloin kun tupakkaa ei tehnyt erityisesti mieli: tupakka vain kuului näihin taukoihin. Tupakkatauot näyttäytyivät vapaahetkinä, jotka nähtiin perusoikeutena (Piispa 1997, 303–305) ja joiden määrästä käytiin usein kouluttajien kanssa neuvottelua. Tupakoinnin luomat tauot mahdollistivat työtehtävien hidastamisen ja myös niiden välttelyn. Tupakoinnin arkea rytmittävä merkitys korostuu tutkimusten mukaan erityisesti ympäristöissä, joissa yksilön mahdollisuus päättää omasta ajankäytöstään on vähäinen. Näin on esimerkiksi tehdastyöntekijöiden (Piispa 1997), koululaisten (Pietilä 1997), mielisairaaloiden potilaiden (Ratschen & Britton & McNeill 2011) ja työttömien yksinhuoltajaahtien (Graham 1987) tapauksessa. Tupakointi yhdistyi varusmiehillä omaan aikaan ja taukoon, josta teki entistä houkuttelevamman tupakkakopin tuoma mahdollisuus poikkeuksellisen tasavertaiseen ja hierarkiattomaan sosiaaliseen hetkeen.

Tupakoinnin erityistä paikkaa armeijassa tukivat myös sotilaan ja tupakoinnin toisiinsa yhdistävät mielikuvat, jotka uusiutuivat armeijan tupakointikäytänteissä. Vuosikymmenten kuluessa rakentuneessa kollektiivisessa armeijatarinassa kasarmi näyttäytyy paikkana, johon tupakointi edelleen yhdistetään. Nuorilla on jo palvelukseen astuessaan käsitys siitä, mitä varusmiehen rooliin kuuluu. Munkkien syöminen (Jallinoja & Suihko 2007) ja tupakointi tuntuvat sitkeästi symbolisoivan varusmiehen arkea. Mielikuvat, kuten ajatus siitä, että ”oikea” sotilas polttaa, ja erilaiset tupakoinnille annetut merkitykset (mielialalääke, stressin poistaja) tukivat tupakointia valintana ja toimivat osin myös itsensä toteuttavina ennusteina. Tupakointi toimi sen mukaan, millaisia

merkityksiä varusmies sille antoi. Lopulta tupakointi näyttäytyi yksilöllisenä ja yhteisöllisenä rituaalina, joka ilmaisi nuorten yhteisöllisyyttä ja autonomiaa totaalilaitoksen arjessa.

Tupakointi oli niin luonnollinen osa varusmiehen arkea, että se sopi toimintatapana kaikkiin varusmiesideaaleihin (ks. luku 5). Rankan sotilaan imagoon sopi runsaskin tupakointi, mutta myös herrasmiesvarusmiehen ideaaliin tupakointi mahtui. Herrasmiehen ideaaliin pyrkivä nuori saattoi vetäytyä liiallista henkistä painetta kohdatessaan rauhallisesti yksinään tupakoimaan, jottei purkaisi pettymystään, vihaansa tai ahdistuneisuuttaan muihin varusmiehiin. Tupakkatauon jälkeen nuori saattoi jatkaa taas normaalisti sotilastehtäviä. Tupakointi oli tällöin henkireikä, johon turvauduttiin, kun muuta keinoa hillittyyn stressin purkamiseen ei löytynyt. Tupakointi ei ollut ristiriidassa edes naisvarusmiehen ideaalin kanssa, vaan myös he saattoivat käyttää tupakointia juuri stressin vähentämisen keinona. Tupakointiin liittyvä sosiaalisuus yhdisti varusmiehiä, ja usein juuri naiset kertoivat suoraan tupakoivansa myös päästäkseen osaksi varusmiesyhteisöä. Tupakointi näyttäytyi monilta osin luonnollisena osana sotilaallista toimintaa.

Kenttätyöni perusteella muuhun yhteiskuntaan hyvin purreet tupakkavalistus ja -rajoitukset eivät toimi kunnolla armeijan porttien sisäpuolella. Terveysjärjestöjen tavoite, että Suomi olisi savuton vuonna 2040 (ks. Savuton Suomi 2040 2015), on haasteellinen suljettujen laitosten, kuten armeijan, osalta, vaikka kenttätyön jälkeen varusmiesten tupakointiin on pyritty vaikuttamaan monella tavoin (ks. Suomalainen asevelvollisuus 2010; Bingham 2012; Filha 2013). Jos tavoitteena todella on pyrkiä vähentämään varusmiesten tupakointia, tulisi nikotiiniriippuvuuden lisäksi huomioida yhtä lailla tupakointiin liitetyt myönteiset merkitykset, tupakkasosiaalisuus sekä armeijan arjen tupakointia tukevat käytännöt.

9 Varusmiesten alkoholin käyttö

Varusmiespalveluksesta on vuosien kuluessa kerrottu lukuisia tarinoita, myyttejä ja urbaaneja legendoja. Tarinat luovat nuorille mielikuvia ja odotuksia armeijasta jo paljon ennen oman palvelusajan alkua. Näissä kollektiivisissa armeijatarinoissa alkoholilla ja siihen liittyvillä tarinoilla on oma paikkansa. Iltavapailla ja viikonloppuisin varusmies juhlii tarinoiden mukaan rankasti ja kosteasti. Niihin kuuluu ajatus, että raskas varusmiespalvelus vaatii raskaita huveja (ks. myös Seppälä & Salasuo 2001). Humala näyttyy tarinoissa kurinalaisuuden ja harjoittelun äärimmäisenä vastakohtana. Tarinoihin sisältyy myös uhoa, ja niiden eri muodot näyttävät siirtyvän palvelussukupolvelta toiselle melko identtisinä.

Vaikka tutkimusten mukaan kymmenen viime vuoden aikana nuorten raitius on lisääntynyt ja humalajuominen vähentynyt, alkoholin rooli on edelleen keskeinen ilta- ja viikonloppuvapaista kerrotuissa tarinoissa (ks. Ahlström & Karvonen 2010, 138; Hibell ym. 2012, 16). Tarinoista saa sen kuvan, että varusmiehet viettäisivät lähes kaiken vapaa-aikansa humalassa. Todellisuus lieenee kuitenkin harvoin tarinoiden veroinen. Varusmiehille suunnatut kyselytutkimukset eivät tue kuin osin mielikuvaa juopottelevasta varusmiehestä. Alkoholin juominen itse asiassa vähenee alokasaikana (palveluksen ensimmäiset kahdeksan viikkoa), joskin se palaa puolen vuoden kohdalla lomien ja iltavapaiden lisääntyessä takaisin armeijaa edeltävälle tasolle (Absetz ym. 2010, 54–55). Vaikka juomiskertojen määrä vähenee, juodun alkoholin määrä pysyy samana eli humalajuominen lisääntyy varusmiespalveluksen aikana (mt., 83; ks. myös Jallinoja ym. 2013).

Alkoholin juomisen lisäksi humalasta ja juomisesta puhuminen näytti olevan nuorilla armeijassa keskeisessä roolissa. Tutkija Satu Apo (2001, 378) kirjoittaa siitä, miten suomalaiset käyttävät alkoholin kahteen kertaan. Ensin alkoholi juodaan illalla ja toisen kerran alkoholitarinoiden muodossa. Varusmiesten tapauksessa alkoholi nautittiin itse asiassa kolmeen kertaan. Ensin nuoret unelmoivat alkoholin juomisesta, tämän jälkeen joivat vapailla, ja sitten juodusta alkoholista ja humalasta kerrottiin vielä tarinoita. Tutkimukseni kannalta tarinoiden totuudenmukaisuuden sijaan kiinnostavaa oli niiden rooli varusmiespalveluksessa. Pelkkä alkoholin juomisesta unelmointi näytti lisäävän nuorten jaksamista. Lopulta varusmiesten rankka juominen jäikin usein vain tarinoiden tasolle.

Koska juomisen rooli tarinoissa on keskeinen, tarkastellaan tässä luvussa sitä, miten nuoret puhuivat alkoholin käytöstä, miten juominen näkyi kenttäaineistossa ja millaisia tarinoita nuoret juomiseen liittivät. Ennen nuorten alkoholitarinoiden ja alkoholin käytön tarkastelua lukua kehystetään armeijan erilaisilla juomiseen liittyvillä ohjeistuksilla.

OHJEISTUKSIA ALKOHOLIN KÄYTTÖÖN

Älä tee itsestäsi huomionkohdetta tulemalla palvelukseen humaltuneena ja muista, että sotilaan esiintyminen juopuneena on rangaistavaa samoin kuin päihteiden tuominen kasarmialueelle.

(Varusmies 2014 – opas varusmiespalvelukseen astuvalle 2013, 21.)

•••

Varusmiehellä ei ole oikeutta nauttia alkoholia sotilaspuvussa muilla yleisillä paikoilla kuin ravintoloissa ja muissa virallisissa anniskelupaikoissa.

(YIPalvO 2008.)

Viralliset ohjeistukset kielsivät alkoholin tuomisen kasarmialueelle. Myös päihtyneenä esiintyminen sotilaspuvussa oli rangaistavaa. Nuorille kerrottiin rangaistuksen olevan ensimmäisellä kerralla joko puhuttelu tai pari päivää poistumiskieltoa⁸⁹ riippuen päihtymyksen tilasta.

Lähes joka viikko pidettävien viikonloppuvapaiden lisäksi varusmiehillä oli noin kerran viikossa iltavapaata. Tuolloin varusmiehet saivat poistua illaksi kasarmialueelta. Heidän tuli palata takaisin kasarmille tiettyyn kellonaikaan mennessä. Muistan itse, miten vielä 1990-luvulla varusmiehet saivat olla iltavapailla puoleenyöhön asti, ja humalaisten varusmiesten rivistö baareissa oli tuttu näky. Kuulin kenttätöyön aikana useaan otteeseen puolustusvoimien henkilökunnan kertovan, että varusmiesten iltavapaita oli viime vuosina useilla kasarmeilla lyhennetty liiallisen alkoholinkäytön takia puolestayöstä puoli kymmeneen. Parolannummella alokkaiden iltavapaa alkoi noin puoli seitsemältä ja loppui kello 21.29, jolloin tuli viimeistään olla päivystäjän pöydän luona ilmoittautumassa takaisin kasarmille. Annetuista aikarajoista ei saanut myöhästyä minuuttiakaan. Myöhästymisestä seurasi rangaistus. (Myös Ojajärvi 2009e.)

Alokasaikana pidetyillä luennoilla alkoholiin liittyviä virallisia ohjeistuksia tarkennettiin. Varusmiehille kerrottiin, että vaikka palvelusohjesääntöjen mukaan päihtyneenä ei saanut esiintyä, parin oluen juominen sopi vielä sotilaalliseen käyttäytymiseen. Alkoholin nauttimisen ylärajan kerrottiin olevan ”kolme sotilaallista”. Tällä viitattiin kolmeen oluttuoppiin (ks. myös Tallberg 2009, 117–120). Kantahenkilökunnan edustaja lisäsi vielä, ettei vapaiden jälkeen saisi levitellä kehon eritteitä yksikön käytäville. Annetuista lisäohjeista oli tulkittavissa, että kolme sotilaallista oli melko suuntaa antava ohjeistus. Kantahenkilökunnan alkoholipuheesta oli kuultavissa kaksoisviesti. Samalla kun kantahenkilökunta muistutti kohtuukäytöstä, he lisäsivät ohjeistuksiin kohtia, joissa painottivat ymmärtävänsä juomisen olevan mukavaa. Epävirallisissa ohjeissa juomiseen yhdistettiin kohtuuden ja kontrollin sijaan pikemminkin miehinen häpeilemätön humala (Alasuutari 1985; Simpura 1985; Simonen 2012; Vilku 2014).

⁸⁹ Rangaistusmuoto, jossa varusmieheltä evätään mahdollisuus poistua varuskunta-alueelta ja hänen tulee ilmoittaa paikalla olostaan yksikön päivystäjälle vapaa-ajalla tunnin välein.

Aina kun alkoholi tulee puheeksi kertoo [kantahenkilökunnan edustaja] sivulauseessa että vaikka hänestäkin kaljanjuonti on mukavaa, koettakaa pitää järki päässä. Painottaa omaa juomista (”tykkään minäkin keppanasta”) ja nuorten juomisen ymmärtämistä. Onko taustaoletuksena (vanhanaikainen?) oletus siitä, että dokaaminen on nuorista hienoa ja hän haluaa painottaa nuorten ymmärtämistä? (Kenttämuistiinpanot 10.7.2008.)

Myös muista sotilasetnografoista käy ilmi, miten alkoholin oletetaan kuuluvan luonnollisena osana sotilaan vapaa-aikaan (Hockey 1986, 113–115; Tallberg 2009, 117–120; Poehlman ym. 2011). Vaikka juominen kuului epävirallisissa ohjeissa ja armeijatarinoissa varusmiehen elämään, nuoret puhuivat omasta viikonloppuun liittyvästä alkoholin käytöstään mielikuvaa moninaisemmin.

PUHETTA ALKOHOLIN KÄYTTÖSTÄ: NOLLATA JA PEHMENTÄÄ

Lomalle lähdössä oli säpinää. Jätkät painiskeli käytävällä ja naiset testailivat ensimmäistä kertaa lomavarustuksia, jotka olivat selvästi normaalivarustuksia pienempää mallia. Istuvia housuja kauhisteltiin ja mallailtiin peilin edessä. Samalla mietittiin mitä kaikkea tehdään, kun päästään vapaalle ja särmäiltiin [oiottiin] kaappeja ensimmäistä kaappitarkastusta varten. Sukkahien haju alkoi vähitellen muuttua myös miesten puolella hajusteisiin. (Kenttämuistiinpanot 1.7.2008.)

Viikonloppuvapaita, joilla varusmiehet pääsivät kotiin nukkumaan, oli lähes joka viikonloppu. Varusmiehet keskustelivat palveluksen lomassa lomista runsaasti. Tulevista ja menneistä lomista puhuminen oli yksi pitkien ja tylsiksi koettujen päivien ajanviete. Menneistä vapaista kerrottiin tarinoita ja tuleviin laskettiin päiviä⁹⁰. Siviilissä oleminen, edes hetken, oli ”vapaalla” olemista, kun taas palveluksessa olevan sanottiin olevan ”kiinni”. Jos joutui viettämään viikonlopun kasarmilla, ”jäi kiinni”. Lomien lähestyessä varusmiesten puheessa vilahtelivat vapaalla olemisen lisäksi yhä enemmän kalja ja kaljan juominen.

Naiset haluavat myös iltavapaille: uimaan ja kaljalle tai kotiin kaljalle. Kaljasta puhutaan myös tutkimustuvassa usein ja lasketaan aamuja lomaan. (Kenttämuistiinpanot 15.7.2008.)

Vaikka alkoholi ei kuulunut missään muodossa palvelukseen, sillä oli armeijassa tärkeä siviiliä ja vapaa-aikaa symboloiva arvo (ks. myös Törrönen & Maunu 2005). Kalja, humala ja vapaana oleminen olivat jotain, mitä arkeen ei kuu-

⁹⁰ Varusmiehet laskivat päiviä niin palveluksen loppuun kuin seuraavaan lomaan. TJ tarkoitti ”tänään jäljellä palvelusta”, ja myös tupakkakopin seinät olivat täynnä varusmiesten TJ-merkintöjä. TJ0 viittaa päivään, jona palvelus on suoritettu loppuun.

lunut. Siksi jo niistä puhuminen auttoi jaksamaan palveluksessa. Keskustelut kaljan juomisesta ja juomisen odotus ja kaipaus kertoivat alkoholin himon sijaan usein yleisemmästä kaipauksesta siviilimaailmaan. Juomiseen liittyvät tarinat symboloivat vapautta, joka liittyi erityisesti viikonloppuihin. Juominen yhdistyi myös tiettyihin tilanteisiin, joista armeijassa saattoi vain haaveilla.

Pakkala: En mä tiedä kyl se on vähän se et leirien jälkeen [tulee juotua alkoholia], leireillä tekee niin perkeleesti aina bissee mieli. Lämmin aurinkoinen päivä tai sit leirillä jos käyt saunassa, sauna tekee pirun hyvää, mut sitte ei oo kuitenkaan mitään juotavaa.

(2. haastattelu 16.6.2009.)

Viikonloppuisin mielikuvista saattoi tulla totta, vaikka kaljasta puhuminen ja sen nauttiminen olivat kaksi eri asiaa. Kertomuksissa viikonloppuvapaista olivat pääosassa juodun alkoholin määrä, humalan vahvuus ja toisinaan baari-iltaan liittyvät tappelut. Puhujat kertoivat vahvasta humalasta, joka jätti sosiaalisen vuorovaikutuksen toissijaiseksi. Tärkeintä oli päästä ”toiseen todellisuuteen”, kuten tutkija Juha Partanen (1992, 381) syvää päihtymystilaa kuvaa. Vastavasti varusmies Heikkinen kuvasi tällaista juomisen tapaa fyysisen tilan kautta – jos tarkoitus oli juoda enemmän, jäi siirtyminen kotoa baariin tekemättä: ”Sillo yleensä ei päästäkään sitten baariin asti. Se on sitten kotihommia.” Vaikka tarinoissa oli mukana liioittelua ja huumoria, ne kertoivat haastateltavien varusmiesten asenteesta erityisesti viikonloppuvapailla juomista ja humalaa kohtaan (ks. myös Puska 1973, 64). Tarinoissa ei juotu sosiaalisesti, vaan mahdollisimman paljon kerralla, niin että varusmiespalveluksen epämiellyttäviksi koetut muistot unohdettaisiin tai ”tasattaisiin” juomisen avulla.

Tällaiset tarinat sopivat hyvin miehiseen kollektiiviseen kokemusvarantoon, jossa keskeistä on rankka, tavoitteellinen ryppääminen (Simonen 2012). Haastatteluissa tällaista tapaa juoda kutsuttiin kasarmiarjen ”nollaamiseksi”. Aika, joka palveluksessa oltiin oltu ”kiinni”, ja koulutuksen sisältö määrittivät nollaamisen tarpeen. Mitä rankemmalta esimerkiksi leiri tuntui tai mitä pidempi aika armeijassa vietettiin ilman lomaa, sitä enemmän tarvittiin ”kaljaa” ja ”nollausta”.

Heikkinen: [R]iippuu vähän että minkälainen viikko ollu intissäki et jos on intissä oikein kettumainen leiri niin sitten sitä mielellään vetää vähän enemmän mutta, normi viikonloppu on sellane... Mitäköhän siinä normaalisti menis, kuus lonkeroo, ennen baaria ja, baarissa varmaan, kuus... alle. Sillane normi, sitten ku otan vähän enemmän ni sit otan vähän enemmän. Sillo yleensä ei päästäkään sitten baariin asti. Se on sitten kotihommia.

Ojajärvi: No erooks se, tai juot sä useemmin tai enemmän, jos vertaa ennen inttiä – inttiäikana?

Heikkinen: No, niin no, totatota, en mä nyt tiiä oikein, et se, aika samana se on pysyny loppujen lopuks. Intin aikana, siis se määrällisenä. Tai niinku, kertoja on ollu vähemmän mutta, määriä, määrä on pysyny samana niin sanotusti. Alkoholin kulutus on pysyny samana mutta...

Ojajärvi: Mut ne pakkautuu sit vaan yhteen?

Heikkinen: Nii, niin ne pakkautuu vaan, ehkä joskus voi olla että on kaks viikkoo selvin päin mutta pitää juoda kahen viikon edestä sitten.

Ojajärvi: Nii nii ettei vaan mee sitten...

Heikkinen: Esimerkiks kun on kahen viikon gines [palvelus ilman vapaapäiviä], sit on otettu kahen–kolmen viikon edestä sitten viikonloppuna.

Ojajärvi: Okei.

Heikkinen: Ni se on kato, siinä menee täyspäiväistä hommaa sitte.

(3. haastattelu 17.12.2008.)

Varusmies Heikkisen ja muiden rankkaa humalaa hakevien nuorten puhe tuki varusmiestutkimusten tulosta, jonka mukaan juomiskertojen vähenemistä palveluksen aikana kompensoitiin kerralla juodun alkoholin määrällä (ks. myös Absetz ym. 2010, 53). Heikkinen tasoitti useita viikkoja kestänyttä lomatonta palvelusaikaa keskittymällä viikonloppuvapaalla ”täysipäiväisesti” alkoholin juomiseen. Tällä hän viittasi siihen, miten juomisesta tuli seurallisuuden välineen sijaan itsetarkoitus. Ajatus, että humalalla ikään kuin kurottiin kiinni menetettyä aikaa tai tasoitettiin epätasapainoa siviilielämän ja armeijaelämän välillä, toistui useissa haastatteluissa. Osa nuorista kertoi armeija-ajan lisänneen juomista juuri viikonloppuina. Varusmies Harju arvioi oman armeija-aikaisen juomisensa olevan runsasta ja ”lähteneen aika käsistä”. Hän ei silti ollut huolissaan lisääntyneestä juomisestaan, vaan katsoi sen liittyvän palvelusaikaan ja oletti sen tasoittuvan armeijan jälkeen itsestään. Samoin kuin tupakoinnin tapauksessa armeija-aika määrittyi poikkeustilaksi, jonka aikana päihteiden käyttö saattoi hetkellisesti lisääntyä, mutta sen uskottiin palautuvan palveluksen jälkeen itsestään aiemmalle tasolle (ks. luku 8).

Vapaa-ajan juominen oli monin tavoin yhteydessä armeijaan. Palvelus oli peruste sekä juomiselle että juomattomuudelle. Osa nuorista kertoi, ettei viikonloppuvapailla jaksanut juoda, koska armeijassa oli niin rankkaa. Toiset taas sanoivat, ettei ennen leirejä viitsinyt juoda, koska armeijassa olisi seuraavalla viikolla raskasta. Näissä tapauksissa palvelus toimi myös vapaa-ajalla alkoholin käytön ulkoisena kontrolloijana (Alasuutari 1985).⁹¹ Joillekin palveluksen rankkuus taas oli syy käyttää alkoholia: täytyi juoda, koska armeijassa oli niin rankkaa. Viikonloput määrittyivät täysipainoisen siviilielämän sijaan eräänlaiseksi välitulaksi armeijan ja ”oikean elämän” välillä. Siviilissä oltiin vain hetki, ja toiminta määrittyi usein suhteessa varusmiespalvelukseen.

⁹¹ Moni kertoi myös aiempaa pienempien tulojen vähentäneen tai hillinneen alkoholin käyttöä.

Osa nuorista käytti alkoholia myös siirtyessään palveluksesta lomalle ja lomilta palvelukseen. Alkoholin avulla sekä merkittiin siirtymä että helpotettiin siirtymiin liittyvää ahdistusta.

Myös takaisin tultiin iloisin mielin, toiset tosin reilusti baarin kautta. ...//... Naiset myönsivät, että oli ikävä tupakavereita kun kaverit [siviilissä] ei osaa tai jaksa kuunnella inttijuuttuja. Tutkimustuvan jätkät olivat myös melko iloisen oloisia, ei mitään suurempia pahoja fiiliksiä. Naiset kertoivat syöneensä herkkuja ja juoneensa, jätkät erityisesti kertoivat juomareissuista. Lauronen kuulemma molemmat illat kunnon kännissä ja tuli baarin kautta Rantasen kanssa kasarmille.

(Kenttämuistiinpanot 21.7.2008.)

Varusmies Lauronen kertoi tutkimushaastattelussa tavastaan juoda tupakaverin kanssa paluumatkalla kasarmille vähintään pari olutta. Myös muut nuoret kertoivat parin oluen helpottavan ”kovan paikan tullen” siirtymistä takaisin kasarmille, enkä kuullut muiden kohdalla tapahtuneen ylilyönnejä. Sen sijaan Lauronen joutui lopulta keskeyttämään palveluksen liiallisen päihteiden käytön takia. Vaikka hän oli motivoitunut suoriutumaan palveluksesta hyvin, erityisesti siirtymät siviilistä palvelukseen tuntuivat henkisesti vaikeilta. Lauronen kertoi liiallisen juomisen syyksi ”vitutuksen”, jota juominen hänen mukaansa helpotti. Päihtymyksellä oli symbolisen merkityksen lisäksi Lauroselle selvästi itselääkinnällinen tarkoitus (ks. Hussong ym. 2001; McCreary & Sadava 1998).

Ojajärvi: Onks se yleistä, onks teil joku tämmönen traditio?

Lauronen: Se on aika perinteinen joo, että ei, mä en ees pysty enää tai siis sillei että kerran kokeilin tulla tänne sillei että me ei otettu kaljaa, siis se oli vittu mikä vitutus, tota noin niinku ihan käsittämätön, mä olin että vittu mä lähen menee tästä parkkipaikalta, niinku et et, kyllä se jeesaa vähän niinku sitä vitutuksen määrää.

(1. haastattelu 20.8.2008.)

Varusmieshaastatteluissa tuli esille myös toisenlaisia tapoja viettää viikonloppuvapaita. Nuoret käyttivät vapaa-ajan lepäämiseen, ystävien ja tyttöystävien tapaamiseen ja perheen kanssa oleskeluun. Tässä suhteessa parisuhteessa elävät ja muut varusmiehet eivät näyttäneet eroavan toisistaan: parisuhde ei määritellyt sitä, joiko nuori vai lepäsi viikonloput rauhassa. Naisvarusmies Janatuinen ei yhdistänyt nollaamista alkoholiin, vaan rauhassa olemiseen ja nukkumiseen. Väsymys ja palautuminen veivät monesti voiton juomisesta ja juhlimisesta. Tarinoita rauhallisesti vietetyistä vapaista ei varusmiesten kesken kuitenkaan kuultu yhtä usein kuin tarinoita, joihin liittyi alkoholi ja humala.

Ojajärvi: Entäs sitten, voisitko kuvailla millainen ois tavallinen, perinteinen viikonloppu, mitä teet?

Janatuinen: Nyt ainaki intin aikana niitä on ollu kahenlaisia, toinen on se että täys nollaus, meen mökille porukoitten kanssa, nukun sen 30 tuntia, saunon ja syön ja oon vaa ja, makailen siellä jossain ihanassa, ihana viltti ympärillä.

Ojajärvi: Joo.

Janatuinen: Ja sit taas toinen viikonloppu se et menee kotiin, näkee kavereita ja lähtee sitten illalla, ylläri, baariin ja bilettämään niitten kanssa.

(1. haastattelu 18.8.2008.)

•••

Korpi: Ei kyllä siis, intissä on tullu juotua huomattavasti vähemmän intin aikana kun, ei viikonloppusin jaksa ja sitten, mulla on ollu monesti sillei et mun pitää, pitäis mennä nyt juomaan, mut sit mä oon aatellu et ens viikolla on kahden viikon leiri ja sitten on kauheen väsyny nyt että ei kyllä jaksa.

(2. haastattelu 17.12.2008.)

Äänekkäimmät ja hurjimmat tarinat eivät kuvaa kaikkien todellisuutta, vaikka niitä kuuli kenttätöissä toistuvasti. Vaikka varusmiehet uhosivat juovansa runsaasti, vain osa nuorista siis todella ryhtyi sanoista tekoihin. Haastattelujen perusteella juominen liittyi pikemmin arkisiin tilanteisiin, kuten saunomiseen, auton asennukseen tai pihatöihin, ja oli usein varsin maltillista.

SANOISTA TEKOIHIN: ILTA VARUSMIESBAARISSA

Kenttämuistiinpanoihin alkoi kertyä kasvavassa määrin huomioita tarinoista, jotka liittyivät alkoholin juomiseen iltavapailla. Koska viikonloppuisin alkoholin käyttöä näyttivät määrittävän ennen armeijaa omaksutut tavat, suuntasin huomioni erityisesti iltavapaihin. Ne tuntuivat siviilissä vietettyjä viikonloppuja sopivammalta hetkeltä tarkkailla varusmiesyhteisön juomatapoja. Kyseessä oli myös käytännöllinen ratkaisu, koska vapaa-ajan juomisen tarkkailu olisi vaatinut pääsyn nuorten viikonloppujen viettoon.

Myös iltavapaihin liittyi juomistarinoiden perinne, joka erosi viikonloppujen juomistarinoista yhteisöllisen luonteensa vuoksi. Viikonloppuvapaat vietettiin pääosin omissa ystävä- ja sukulaispiireissä, mutta iltavapailla ryhmä muodostui halukkaista saman yksikön varusmiehistä. Heidän kanssaan suunnattiin porukalla kaupunkiin. Armeijaetnografi John Hockey (1986, 114) kirjoittaa tällaisesta kollektiivisesta juomisesta nollauksena (blow-out). Siihen kuuluvat Hockeyn mukaan runsas alkoholin käyttö, naisten ”iskeminen” ja tappelu. Hockeyn (mt.) kuvaama sotilaiden vapaailta oli kaikilta osin liioitteleva, hedonistinen, karnevalistinen, estoton ja normaalista poikkeava. Nollaus oli irtioton juhla armeijasta, kontrollista, stressistä ja sotilaskurista. Tällaisia myyttisen juhlinnan tasoa hipovia irtiottoja Hockey (mt.) kuvaa sanayhdis-

telmällä ”booze, birds and brawling”. Tällainen kollektiivinen hulvattomuuden tila rinnastuu alkoholitutkija Jenni Simosen (2007, 35–41) kuvaamaan juomisen pidäkkeettömään sosiaalisuuteen. Tällaista juomisen sosiaalisuutta kuvastaa kontrolloimaton hurmos, jossa alkoholi luo yhteisen rajattoman ulottuvuuden juomisporukan keskuuteen. Alkoholi ja humala toimivat yhteisön sosiaalisuuden tiivistäjinä. Samanlainen kuva tuli iltavapaista kerrotuista tarinoista.

Tutkimusyksikön nuorilla iltavapaatarinoiden kerronta alkoi ensimmäisten viikkojen aikana. Mukana olivat Hockeyn (1986) irtiottojen mukaisesti viina ja naiset, mutta tappeluista kuulumme tarinoita lähinnä kantahenkilökunnalta. Vaikka alokaskautta ei oikein voi verrata brittiarmeijan ammattisotilaiden todellisuuteen, niistä löytyy tarinan tasolla samoja elementtejä.

Jätkät kertoivat rajuja viinakertomuksia ampumaharjoitusten tupakkatauolla, joita komppasi striptease-esitysten kuvailu. He miettivät myös ensimmäistä iltavapaata ja läheistä baaria. Ensimmäisessä striptease-esityksessä ehti kuulemma nähdä muutakin kuin rinnat. Joku varusmiesjohtaja oli vetänyt silkkinarua stripparin alapäästä ja jätkät olivat innoissaan jutelleet baaritiskin takana olevan yläosattoman naisen kanssa.

(Kenttämuistiinpanot 21.7.2008.)

•••

Varusmiesjohtajat kertoivat legendaä baretin takana olevista nauhoista. Nauhoista voi kiristää baretin reunoja ja nauhat pidetään normaalisti baretin sisällä piilossa. Legendan mukaan kaksi nauhaa hatun ulkopuolella viestittää muille siitä, että on ampunut jonkun ja yksi nauha sitä, että on ”saanut varuskunta-alueella” eli harrastanut seksiä kasarmialueella.

(Kenttämuistiinpanoista 13.7.2008 muokattu.)⁹²

•••

Eilen rökikopissa jätkät puhu tyttöystävien läsnäolon tuomasta panetuksesta. Alikersantti kertoi paikan, missä olisi voinut harrastaa seksiä (tibeä metsikkö), jossa tosin SP:t [sotapoliisit] voi olla tarkastuskierroksella. Moni hymyili illalla kun oli nähnyt tyttöystävän. Kun saavuin takaisin varuskuntaan klo 18.30 nojaili varuskunta-alueen nurmikolla puiden vieressä pariskuntia, yksi pariskunta menossa porttia kohti, mies selvästi melko rikki. Aurinkoinen ilta sai näkymän jopa romanttiseksi. [Tässä taas kohta kun elämä ja nuorisokulttuuri sulautuu totaali-instituutioon. Näkymä oli kun jostain festarin liepeiltä, jossa pariskunnat istuskelee puistossa romanttisesti. Tosin sotilaspuvut rikkoi hieman kuvaa.]

(Kenttämuistiinpanot 13.7.2008.)

⁹² Internetsivustolta, johon on kerätty varusmiespalvelukseen liittyviä tarinoita (tornihuhuja) löytyi versio, jossa toinen baretin nauha saa näkyä, jos on riistänyt hengen toiselta ihmiseltä tai jos on harrastanut seksiä kantahenkilökuntaan kuuluvan tai kantahenkilökunnan edustajan perheenjäsenen kanssa (Armeijaslangi 2015).

Kuultuani edellä olevia keskusteluja oletin niiden kaikkien olevan vain tarinaa. Myöhemmin minulle kuitenkin kerrottiin läheisen kaupungin Varusmiesbaarin todella tarjoavan parin euron kaljan lisäksi striptease-esityksiä. Esitykset oli ajoitettu niin, että lyhyillä iltavapailla olevat varusmiehet ehtivät nähdä esityksen. Aloin pohtia, miltä osin tarinat iltavapaista ja niiden todellisuus kohtasivat ja miltä Varusmiesbaari⁹³ näyttäisi tutkijan silmin. Näkyisikö armeijatarinoiden humalahakuisuus iltavapaidenviettokäytännöissä?

Valmistautuminen iltaan

Valmistautumisrituaali oli oleellinen osa illan juhlimista. Siihen liittyi yhteishengen nostaminen, joka aloitettiin jo hyvissä ajoin iltapäivällä (ks. Simonen 2007, 49–50). Lähdin varusmiesten mukaan iltavapaalle 20.8.2008. Lähtijöiden kartoitus alkoi heti, kun huhu mahdollisista vapaista levisi tutkimusyksikössä. Yksittäisten varusmiesten kaupunkireissut eivät kiinnostaneet muita nuoria samalla tavalla kuin jos lähdössä oli isompi ryhmä. Muita varusmiehiä houkuteltiin mukaan, jotta reissuun saataisiin mahdollisimman iso joukko. Iltapäivällä aloitettiin tarkempi verkostoituminen: kuka lähtisi, kenen kyydillä ja minne. Viimeinen kysymys illanviettopaikasta oli retorinen, koska kaikki suuntasivat lähikaupungin Varusmiesbaariin.

Palvelus tuntui menevän iltapäivällä jo helposti, koska tiedossa oli baari-ilta. Rauhattomuus ja kuhina tosin lisääntyivät päivän loppua kohden. Kerrankin oli jotain mitä odottaa. Iltapäivällä tupasiivous suoritettiin naureskellen, lauleskellen ja toisia hännäten, kuin oltaisiin valmiiksi pienessä nousuhumalassa. Virallinen päätös lähtemisestä tehtiin ilmoittamalla iltavapaanviettopaikkakunta päivystäjälle. Jokaisen tuli ilmoittautua päivystäjälle palvelusohjesäännön mukaisesti: ”herra alikersantti, alokas Ojajärvi ilmoittautuu iltavapaalle”. Tämän jälkeen piti kertoa, millä paikkakunnalla viettäisi iltavapaan. Päivystäjä merkitsi ilmoittautumisen päivystäjän kirjaan, minkä jälkeen virallinen päätös lähdestä oli tehty.

Päivän palveluksen jälkeen alkoi valmistautuminen iltaan. Iltavapailla varusmiesten tuli käyttää M05-maastopukua, joka oli palveluksessa käytettävää vuoden 1991 mallia uudempi ja modernimpi. Lomamaastokengät olivat monilla nuorilla uudet. Päässä tuli olla baretti, jota alokkaat saivat käyttää ainoastaan lomavaatteiden kanssa. Ennen ensimmäistä iltavapaata tuvissa opeteltiin innokkaasti baretin oikeaoppista asettelua päähän. Ennen iltaa ei ehtinyt käydä suihkussa, joten ulkonäköä pyrittiin kohentamaan muilla tavoin. Tutkimustuvan nuoret lainasivat toisiltaan hajusteita, ja ennen iltavapaiden alkua tupalaiset tuoksuivat armeijavaatteista lähtevän ummehtuneen hajun sijaan suklaalle vivahtavalta trendihajusteelta. Myös lyhyitä hiuksia oiottiin ja

⁹³ Ravintolan nimi on anonymisoitu pseudonyymi.

muotoiltiin. Valmistautumisen lomassa nuoret keskustelivat siitä, miten iltaa vietettäisiin. Oliko tarkoitus ottaa rauhassa ja juoda maltillisesti, vai tavoiteltaisiinko yhdessä kunnan humalaa? Aikaa oli käytössä kolmesta neljään tuntia, johon sisältyivät siirtymiset kaupunkiin ja takaisin. Jos illan aikana oli tarkoitus humaltua kunnolla, vaadittiin melko päämäärätietoista juomista.

Myös naisten tuvassa aloitettiin valmistautuminen iltaan heti palvelusajan loputtua. Naisille oli annettu ohjeistus, että sotilasasussa tuli meikkejä käyttäen hyvin kohtuullisesti. Liika meikki ei sopinut sotilaalliseen ulkoasuun. Palveluspäivinä meikkejä ei juuri näkynyt, mutta iltavapaan läheystyessä kaapeista pengettiin ripsivärejä ja huulipunia. Palveluksessa naiset pyrkivät pääosin pysyttelemään miesten mukana niin, ettei sukupuoli herättäisi liikaa huomiota (ks. luku 5, 116). He eivät yhtä naisvarusmiestä lukuun ottamatta meikanneet normaaleina palveluspäivinä. Iltavapaille lähdeäessä naiset joutuivatkin miettimään, mikä oli liiallista meikkaamista ja miten laittaa hiukset kauniisti niin, että baretti mahtui edelleen oikealla tavalla päähän.

Iltavapaille lähti sinä iltana jokaisesta tuvasta useita nuoria. Valmistautuessaan iltaa varten he näyttivät hetken varusmiesten sijaan nuorilta. Vaikkei kasarmilla voinut aloitella juomista, pelleilevät ja innostuneet nuoret loivat ilmapiiirin, joka oli odottava ja hyväntuulinen. Vielä ennen lähtöä oli edessä virallinen tarkastus. Kaikki iltavapaille lähtijät järjestäytyivät yksikön aulaan kolmiriviin. Varusmiesjohtajat huusivat vuorotellen alokkaiden nimiä, ja oman nimensä kuullessaan nämä ottivat asennon ja vastasivat huutoon ”herra alikersantti!”. Lopuksi alikersantti muistutti joukkoa siitä, miten alkoholin käytössä tuli noudattaa ”kolmen sotilaallisen” periaatetta.

Kuva 8. Varusmiehet odottamassa taksikyttä Varusmiesbaariin. Valokuva Anni Ojajärvi.

Naiset saivat kyydin varusmieheltä, joka suuntasi itse iltavapailla kaupungissa sijaitsevaan kotiinsa lepäämään. Kuski jätti naiset kyydistä matkalla kaupunkiin ja lupasi noutaa heidät illan päätyttyä. Sovin viereisen tuvan nuorten kanssa, että ottaisimme yhdessä taksin kaupunkiin. Saimme ennakolta tilatun ison taksin täyteen ja suuntasimme yhdessä kasarmin porteille. Ennen taksin saapumista istuimme hetken nurmikolla odottamassa. Poltimme tupakkaa ja nautimme kauniista auringonlaskusta. Taksin saapuessa minut ohjattiin eteen istumaan, ja ennen kuin huomasinkaan, laskeskelin pienistä kolikoista koostuvaa yhteiskassaa. Matkalla joku pyysi takapenkiltä taksikuskia pistämään musiikkia, ja minä sain taksikuskin kanssa sovittua hinnan niin, että rahat riittivät. Pysähdyimme pankkiautomaatille, jonka edessä oli jo valmiiksi jono varusmiehiä. Mietin, että vaikka ilta hieman jännitti, sopeuduin jo melko hyvin varusmiesten joukkoon. Varsinkin kun tilillä näytti olevan juuri sillä hetkellä vain 20 euroa.

Varusmiesbaari

Narikka täynnä armeijan lomatakkeja. Baaritiski täynnä varusmiehiä. Useilla oli pöydissä edessään 3–4 tuoppia. Järkytin aluksi, kun naiset ottivat kaksi juomaa kerralla, kunnes huomasin vieressä varusmiehen neljän tuopin kanssa. Olin luullut, että naiset hakivat kavereilleen, mutta kuulin, että syynä olivat pitkät jonot tiskille ja aikaa juoda oli vain klo 19–21, koska ilmoittautuneena tulee olla klo 21.29 mennessä.

(Kenttämuistiinpanot 21.8.2008.)

Siirryimme varusmiesten kanssa baariin. Ovimiehen takana oli naulakko, joka pursui armeijan maastotakkeja. Toisin kuin kasarmilla, ravintolassa sotilastakki piti riisua sisätiloissa. Pieni, lähinnä kaljaa myyvä ravintola levittäytyi kahteen kerrokseen ja oli tupaten täynnä varusmiehiä. Siviilihenkilöitä näkyi lähes ainoastaan ravintolan henkilökuntana. Jos varuskunnan sisällä olisi ravintola, se näyttäisi juuri tältä. Kokonaisuus näytti juovan ja juhlivankin yhdessä.

Kimppataksikyydin porukka hajosi nopeasti ympäri ravintolaa, ja jäin yksin. Huomasin, että tuntemani naisvarusmiehet seisoivat tiskin lähellä peränurkassa, ja lyöttäydyin heidän seuraansa. Muuhun porukkaan hakeutuminen ei tuntunut luontevalta, varsinkaan kun en löytänyt heti muita tuttuja kasvoja ympäriltäni. Ravintolan tiski oli täynnä nuoria, jotka ostivat yhden juoman sijaan kaksi tai kolme juomaa kerralla. Varusmieskorttia näyttämällä oluttuoppi maksoi ainoastaan kaksi euroa. Ostamalla useamman tuopin kerralla säästyisi naisten mukaan jatkuvalta jonotukselta, ja juomia riittäisi tasaisesti koko ilaksi. Ostin itsekin siiderin, koska se tuntui helpoimmalta tavalta sopeutua joukkoon. Olen tottunut vähäisen alkoholin käyttöni takia olemaan tilanteis-

sa, joissa olen ryhmästä ainut joka ei juo. Varusmiesbaarissa oleskelu juomatta tuntui silti vaikealta.

Ravintolassa oli useita 2–5 hengen varusmiesryhmiä. Varusmiesjohtajat istuivat pöydän ympärillä ja pelasivat pöydällä olevalla peliautomaatilla laiskasti korttia. Heitä tervehdittyäni sain vastaukseksi katseita, jotka kertoivat minulle, ettei tällainen tuttavallinen tervehdys ollut tilanteessa sovelias. Alokkaat näyttivätkin pääosin viettävän iltaa varusmiesjohtajista erillään. Tämä sääntö näytti joiltain osin rikkoutuvan myöhemmin illalla, jolloin tiskin läheisyydessä seisoivat seurue, joka koostui parista naisalokkaasta ja alikersantista.

Puoli yhdeksän aikaan lähes kaikki varusmiehet siirtyivät alakertaan. Luvassa oli illan huipentuma – striptease-esitys. Alakerrassa tunnelma oli tiivis ja hikinen. Pöydissä istui nais- ja miesvarusmiehiä, nyt jo sopuisasti vierekkäin. Siirryin tutun seurueen pöytään, jossa juteltiin ja naljailtiin hyväntuulisesti. Tilanteeseen liittyvä sukupuoliroolien epävarmuus toi mieleeni tyttöjen ja poikien välisen jännittyneen tunnelman yläasteen diskossa. Läheinen yhteiselo eri sukupuolten välillä oli baarissa erilaista kuin kasarmilla. Baarissa esiinnyttiin selvästi naisina ja miehinä. Varusmiesten väliset romanttiset suhteet olivat kiellettyjä kasarmilla, eikä iltavapaillakaan pariuduttu avoimesti. Kuulin myöhemmin pariskuntien syntymisestä. Sen huomasi toisinaan myös kasarmilla, kun tietyt henkilöt juttelivat aiempaa useammin yhdessä ja heidän välisestä suhteestaan laskettiin leikkiä.

Ennen esitystä takaseinällä sijaitsevan esiintymislavan ympärille muodostui tiivis rinki varusmiehiä. Esityksen aikana varusmiesjoukko huusi, vihelteli ja eläytyi esityksen kulkuun. Rinki oli niin tiivis, ettei takarivistä nähnyt nais-esiintyjästä juuri mitään. Ringin ulkopuolella parveili joukko naisia ja miehiä, jotka yrittivät kiipeillä sohvilla, pöydillä ja toistensa päällä, jotta näkisivät edes vilauksen esiintyjästä. Vaikka takarivistä kuului kriittisiä kommentteja esityksestä, vain harva varusmies jäi ravintolan yläkertaan. Joukon huutelu ja vihellys yltyi esityksen kohokohdissa korvia viiltävän lujaksi. Hullaantuneelta tuntuva ryhmä nautti esityksestä yhdessä, vaikka myöhemmin illalla ja seuraavana päivänä esityksen tasoa ja esiintyjän ulkomuotoa myös arvosteltiin. Yhteinen iltavapaa näytti huipentuvan tähän esitykseen, striptease-tanssijan symboliseen pokaamiseen tai sen yrittämiseen. Henkilökohtaista naisseuraa oli Varusmiesbaarista lähes mahdoton saada, kun varusmiesten keskinäinen romanttinen seurustelu oli kiellettyä. Tutkijan silmiin asetelma, jossa varusmiehille tarjotaan olutta ja striptease-esitys, näytti hyvin stereotyyppiseltä ja seksistiseltä. Mietin vielä pitkään illan jälkeen oliko tämä todella sitä, mitä 20-vuotias mies halusi vapaa-ajaltaan, vai oliko kyse enemmän siitä, mitä hänen oletettiin haluavan.

Esityksen loputtua alokkaat suuntasivat takaisin kasarmille. Varusmiesjohtajille oli myönnetty pidennetty iltavapaa, joten heidän piti olla kasarmilla vasta ennen puoltayötä (kello 23.59). Osa alokkaista halusi pidentää iltaa ja sopi

lähtevänsä takaisin vasta hieman lähempänä puolta kymmentä. Ilta oli ollut sotilaallisen tehokas. Se oli kuin tavallinen ravintola-ilta nopeutettuna vajaaseen kolmeen tuntiin. Vielä ennen paluuta kasarmille pysähdyimme ostamaan videovuokraamosta karkkia. Viimeiset vapauden hetket vietimme suut täynnä makeisia.

Autoseurueeni oli ensimmäisten joukossa kasarmilla. Jännitimme myöhemmin palaavien puolesta ja toivoimme, että heidän aikataululaskelmansa pitäisivät paikkansa. Vähitellen myös muut varusmiehet palasivat yksikköön. Kukaan ei näyttänyt olevan kovin humalassa. Iltatoimien, pinkan tarkastamisen ja iltavahvuuslaskennan jälkeen osa nuorista jatkoi juhlia televisiohuoneessa. Kuulin myöhemmin, että televisiohuoneessa oli pelattu korttia, juteltu ja katsottu televisiota vielä pari tuntia. Itse nukahdin kello kymmeneltä heti valojen sammumisen jälkeen.

Iltavapaan jälkeisenä päivänä käytiin erilaisia keskusteluja muun muassa illan kulusta, striptease-esityksen tasosta ja erään varusmiehen yöllisestä vessareissusta (vrt. Apo 2001). Tästä kuulin erilaisia versioita, joista varusmies Rantanen kertoi haastattelussa omansa.

Rantanen: Samaisena yönä, siis onks siitä nyt pari viikkoo aikaa kaverit tuli sitten iltavapailta ja tota sitten jossain yhen kahen maissa yöllä kaveri kävelee alasti päivystäjän pöydän edestä vessaan ni siitä meinas tulla sitten vähäsen Esa-Pekkaa [poistumiskieltoa]. Suoriutui melkeen tehtävässään.

Haastattelija: Okei. Mites se, miten se pääs näin käymään?

Rantanen: Veikkaan, et se oli vaan niin kassalla [humalassa] se jätkä, että... (1. haastattelu 28.8.2008.)

Varusmiesten iltavapaa muistutti nuorten yhteisöllistä ravintolailtaa – ilta toteutettiin vain normaalia nopeammin ja täysin samanlaisiin vaatteisiin puukeutuneina (ks. Simonen 2007; myös Maunu 2014). Iltaan valmistauduttiin ilmoittautumalla iltavapaille, kutsumalla muita mukaan illanviettoon ja odottamalla yhdessä vapaan alkua. Vapaiden alettua kokonaisuus ahtoi itsensä Varusmiesbaariin, joi itsensä enemmän tai vähemmän humalaa ja katsoi yhdessä itselleen suunnatun striptease-esityksen. Aamulla podettiin lähinnä väsymyksen ja levottomien juttujen muodossa yhteisesti myös krapulaa. Yhdessä vietetty ilta kasvatti yhteisöllisyyttä ja hieman paheellista toimintaa voitiin muistella yhdessä. Erona siviilielämään oli konteksti, illanviettoon käytössä oleva tarkka minuuttimäärä ja sotilaallisen käyttäytymisen säännöt.

Alkuinnostuksen jälkeen iltavapailta käyminen väheni tutkimusyksikössä, ja muutamien kokeiluiden jälkeen Varusmiesbaariin lähti kerta kerralta pienevä porukka. Nuoret kertoivat haastatteluissa kuulleen jo ennen armeijaa tarinoita iltavapaista ja halusivat käydä kokemassa saman itse. Toisella haastattelukerralla, jolloin nuorten oma palvelus oli lopuillaan, iltavapaidenviettota-

vat olivat alokaskautta moninaisemmat. Varusmiesbaarissa ei enää juuri käyty, ja moni nuorista jäi iltavapailla loikoilemaan omaan punkkaansa. Tuolloin enää vain pieni ryhmä piti yllä tarinoista tuttua iltavapaatraditiota. Varusmiesbaarista oli ”saatu tarpeeksi”, ja iltavapaista tuntui menneen alun jälkeen hohoto, koska niitä saattoi olla useita kertoja viikossa. Pienen kaveriporukan kanssa saatettiin käydä ravintolassa syömässä, istuskella läheisellä rannalla tai vieraila lähellä asuvan varusmiehen kotona. Alkoholia voitiin juoda, mutta sen rooli ei ollut yhtä keskeinen kuin tarinoissa. Ryyppäämisen ja juopottelun sijaan nuoret puhuivatkin toisessa haastattelussa enemmän oluen nautiskelusta. Iltavapaissa tuntui olevan kyse siitä, että jo pelkkä mahdollisuus iltaan kasarmin porttien ulkopuolella lisäsi nuorten vapaudentunnetta.

Ojajärvi: No mitä te teette iltavapailla?

Janatuinen: No.

Ojajärvi: Onks tää retorinen kysymys?

(naurua)

Janatuinen: Ei, tota siis. No se riippuu vähän mielentilasta, välillä lähetään vaan käymään tossa kaupassa ja syömässä ja sit tullaan jo heti seittemäks takas mut sit joskus, esimerkiks nyt ku me ollaan johtajakaudella saatu pidennettyjä iltavapaita anottua ni lähetään sillai et mennään kaupan kautta, ostetaan muutamat oluet, kun se on halvempaa siellä ostaa ja ajellaan just tuolla kaupungilla ja käydään eri paikoissa ja, vähän siinä nautiskellaan olutta. Tullaan sitten yleensä jo, jos ei oo pidennetty iltavapaat, ni tullaan puol kymmeneks takasin.

(2. haastattelu 16.6.2009.)

Iltavapaiden humalatarinoissa oli lopulta kyse kollektiivisen armeijatarinan uusintamisesta. Juomiseen liittyvät puhe, uho ja unelmointi kävivät vain harvoin toteen tarinoiden mittakaavassa. Tapaukset, jolloin näin kävi, muistettiin kuitenkin pitkään ja niistä kertovia tarinoita toisteltiin useaan otteeseen. Yhteen tällaiseen kertomukseen törmäsin palatessani puoli vuotta kenttätyön jälkeen kasarmille haastattelemaan nuoria.

Tuttuja jätkiä alkoi kerääntyä pöytäni sotilaskotiin, joten jätin muistiinpanojen tekemisen kesken. Suurin osa oli varusmiesjohtajia, pari tuntematontakin joukossa. Eräs tutkimusyksikön nuori oli edellisellä kerralla kännipäissään kasarmilla avannut leukansa ja nyt oli kännissä tippunut kerrossängyn yläsängystä ja olkapää oli mennyt sijoiltaan. Hymyili, että aina kun tulen, on hänellä joku sattumus iltavapailta kerrottavana. Mietin ääneen, miten siinä iltavapailla ehtii edes ottaa niitä kännejä, että pitää olla aika päämäärätietoista toimintaa. ”Sitäpä sitä juuri”, tokaisi hän, mutta onnistui kun varusmiesjohtajilla on pidennetty iltavapaa puoleenyöhön. Tämähän on sitä perinteistä iltavapaatarinaa, josta luennoillakin puhuttiin, jota ei alokaskaudella ehditty kovin paljon nähdä.

(Kenttämuistiinpanot 16.2.2009.)

Iltavapailla ei näkynyt kuin yksittäistapauksia armeijatarinoiden herooisesta ja toiseen todellisuuteen pakenevasta humalasta (Törrönen & Maunu 2005). Juominen oli hillittyä ja sosiaalisuus pääosassa. Tämä rinnastuu Törrösen ja Maunun (mt.) löytämään ”seuralliseen juhlintaan”. Tällaista alkoholin käyttöä voi kuvailla rituaalinomaiseksi ja sosiaaliseksi. Kenttähavaintojen perusteella juomistarinat ja todellisuus poikkesivat siis selvästi toisistaan. Humala ei suinkaan ollut iltavapaiden keskeisin osa. Kyse oli hetken kestävästä irtiotosta arjesta, mahdollisuudesta itsenäiseen elämänhallintaan, ja kaikki oli lopulta melko kontrolloitua niin ajankäytön kuin humalankin suhteen. Ulkopuoliselle ryhmän käyttäytyminen saattoi vaikuttaa herooisen humalan hakemiselta, mutta lähempi tarkastelu toi esille sen todellisen luonteen. Varusmiehet säätelivät myös itse ryhmän toimintaansa. Vaikka humalassa hölmöilystä kerrottiin tarinoita, liian humalassa olemista ei katsottu hyvällä, eikä se ollut yleisesti tavoiteltu tila.

Vaikka varusmiehet muuten painottivat vapaa-ajallaan itsenäisen valinnan mahdollisuutta, Varusmiesbaarissa vietetyssä illassa yksilöllisyys ei näkynyt kovin selvästi. Armeija oli myös illanvietossa tiiviisti mukana: puheenaiheet liittyivät varusmiespalvelukseen, toiminta oli kollektiivista, ja illan kulussa oli useita samankaltaisuuksia (vrt. Willis 1977) yhdenmukaisen armeijatoiminnan kanssa. Illan toimijana tuntui yksilöiden sijaan olevan kokonaisuus, joka joi ja säilytti yhtenäisyytensä ja yhtäaikaisuutensa. Yksittäisiä poikkeuksia lukuun ottamatta nuoret eivät pyrkineet erottautumaan muista varusmiehistä. Yhtenäinen asu, aikataulu ja varusmiesystävät loivat ryhmän, joka oli armeijan arjesta tuttu. Vain toiminnan konteksti oli toinen. Kaupungin muissa ravintoloissa sotilasasu olisi erottunut joukosta selvästi, mutta Varusmiesbaarissa ilta vietettiin omien joukossa. Edes ravintolassa varusmiesten muodostamasta tuesta ja turvallisesta kokonaisuudesta ei haluttu erottautua liikaa.

TARINOIDEN JA TODELLISUUDEN VÄLINEN KUILU

Armeijan viralliset säännöt ohjeistivat varusmiehiä juomaan kohtuudella. Ohjeistuksista tuli silti ilmi oletus, että iltavapaat ja alkoholin käyttö kuuluivat lähtökohtaisesti yhteen. Kantahenkilökunnan epävirallisemmat ohjeet ja kollektiiviset armeijatarinat taas liittivät varusmiehen vapaa-ajan vahvasti juomiseen. Armeijan viralliset säännöt ja lyhyet iltavapaat eivät kuitenkaan antaneet viikolla mahdollisuutta kovin rajuun juomiseen. Samaan aikaan varusmieskulttuurissa puhuttiin runsaasta juomisesta, joka symboloi varusmiehille armeijan ulkopuolista aikaa. Monille pelkkä puhe juomisesta ja kohtuullinen alkoholin käyttö riittivät irtiotoksi instituutiosta.

Tarinoiden ja todellisuuden välinen kuilu näkyi erityisen selvästi viikolla vietetyillä iltavapailla, jotka haastatteluiden ja havaintojen perusteella olivat villin illanvieton sijaan maltillisia yhteisöllisiä juomistapahtumia. Kyse oli suu-

relta osin varusmiesten yhdessäolosta, ja alkoholi toimi sosiaalisena voiteluaineena ja hyvänä syynä viettää yhdessä iltaa (ks. myös Törrönen & Maunu 2005). Haastattelussa eräs naisvarusmies kiteytti ravintolaillan juuri yhteisöllisyyden kautta: ”Siel on hyvä me-henki, kaikki on kavereita keskenään ja tietysti kun on juotu muutama.” Alkoholin tai humalan sijaan joukkoa yhdisti enemmän yhteinen elämäntilanne. Sotilaallinen käytös, seuraavan aamun palvelus ja tiukka aikataulu toimivat iltavapailla ulkoisina juomisen kontrollivälineinä ja tekivät iltavapaista lähinnä symbolista irrottelua.

Varusmiesbaari näyttäytyi strippareineen ja varusmiesalennuksineen hyvin maskuliinisena maailmana (Hockey 1986, 112–117; ks. myös Alasuutari & Siltari 1983; Sulkunen ym. 1984, 14; Vilkuna 2014), joka tuntui ensi silmäyksellä runsaan juomisen tapaan sopivan rankan sotilaan ideaaliin. Rankalla sotilaalla oli rankat hovit (ks. Hockey 1986, 112–117). Todellisuudessa moni varusmies oli striptease-esityksessä ensimmäistä kertaa elämässään, eivätkä he todennäköisesti olisi ennen varusmiespalvelusta valinneet Varusmiesbaaria illanviettopaikaksi. Kyse oli enemmän siitä, mitä stereotyyppiseen varusmiehen illanviettoon ajateltiin kuuluvan. Tarinat kosteista ja railakkaista ravintolailloista elävät armeijatarinoissa edelleen sitkeästi. Osallistumalla yhteiseen illanviettoon nuori pääsi osalliseksi tarinaan ja uusinsi sitä omalta osaltaan. Samalla avautui mahdollisuus kertoa itse tarinoita laajemmalle (varus)miesyleisölle ja liittyä eri sukupolvien miesten yhteiseen kertomukseen ja varusmiespalveluksen käyneiden (miesten) yhteisöön. Armeijatarinalla ja sen uusintamisella on tätä kautta paikallista varusmiesyhteisöä laajempi merkitys.

Se, ettei armeijatarinaan sovi rauhallisesti vietetyt illat on kollektiiviselle tarinalle luonteenomaista. Se suodattaa armeija-ajan kokemuksista tietynlaisen tarinan, jonka muoto tuntuu muuttuneen hämmentävän vähän vuosien mittaan. Jokainen sukupolvi tuo armeijatarinaan silti myös oman aikansa logiikan. Havaintojeni perusteella ainakin humalan rooli näyttäisi olevan todellisuudessa pienempi kuin tarinoissa, vaikka armeijatarinoissa alkoholille ja humalalle löytyy edelleen oman paikkansa. Ehkä juomisen aseman heikentyminen voi ajan myötä muokata myös suomalaisessa kulttuurissa vahvasti esiintyvää alkoholin juomisen kulttuurista pakkoa (vrt. Vilkuna 2014, 97) tai ainakin hapertaa humalatarinaa (päihitteettömistä nuorista ks. mm. Ojajärvi & Salasuo 2012).

10 Yhteenveto ja pohdinta

Tämä tutkimus sai alkunsa huolesta, joka kohdistuu nuoriin miehiin ja heidän oletetusti huolettomaan terveyskäyttäytymiseensä. Ennen kuin nuoret miehet leimataan terveyskurittomaksi ryhmäksi, heidän valintojaan on kuitenkin syytä tarkastella osana sitä yhteisöä ja ympäristöä, jossa he elävät. Näin saadaan lisää tietoa siitä, miten ja mille pohjalle heidän mahdollinen ”piittaamattomuutensa” terveydestä rakentuu. Sosiaalinen ja kulttuurinen konteksti voi joko tukea tai ehkäistä tietynlaista terveyskäyttäytymistä (ks. Demers ym. 2002; Wills 2005; Wiltshire ym. 2005; Poland ym. 2006). Keskeistä onkin kysyä, millaista terveyskäyttäytymistä nuorten miesten erilaiset kasvuympäristöt tukevat, millaista ne eivät tue ja millaisen terveyskäyttäytymisen ne suorastaan kieltävät.

Tässä väitöstutkimuksessa nuorten miesten terveyskäyttäytymistä varusmiespalveluksessa lähestyttiin arjen kokonaisuuden kautta, koska terveyskäyttäytymistä ei voida erottaa nuorten muusta elämästä. Yksilöllisten terveysvalintojen lisäksi tutkimuksessa analysoitiin sitä, miten armeijainstituution käytännöt, varusmiesyhteisö sekä mielikuvat ja odotukset varusmiehen roolista ohjasivat ja rajasivat nuorten yksilöllisiä terveyteen liittyviä valintoja. Armeijassa instituution viralliset ja epäviralliset käytännöt, säännöt, sanktiot ja normit rajasivat ja ohjeistivat kaikki omalla tavallaan nuorten toimintaa. Myös varusmieskulttuuri, nuorisokulttuurit ja yksikön yleinen ilmapiiri tukivat tai pyrkivät ehkäisemään tiettyjä käyttäytymismalleja. Ne olivat toisinaan ristiriidassa keskenään ja vaihtelivat tilanteiden, ajan ja paikan mukaan. Varusmiesten terveyskäyttäytyminen näyttäytyi aineiston perusteella instituution rajaamana yhteisöllisenä prosessina, jonka osana nuoret tulkitsivat tilanteita ja tekivät valintoja.

Tutkimuksessa käytettiin terveystajun käsitettä kuvaamaan nuorten kokonaisvaltaista tapaa jäsentää, ymmärtää ja arvottaa eri terveyskäyttäytymisen osa-alueita. Terveystaju määriteltiin tavaksi soveltaa terveysvalintoihin liittyvää kulttuurista käyttöohjetta eri tilanteissa. Käsite auttaa ymmärtämään, miten arjen rakenteet yhdistetään käytännöissä sosiaaliseen merkity maailmaan ja yhteisöön. Terveystajun käsite ja tutkimuksen kokonaisvaltainen näkökulma mahdollistivat terveyskäyttäytymisen tutkimisen ilman, että nuoret itse olisivat välttämättä määritelleet toimintaansa terveyden kautta. Vaikka hoitoon hakeutuminen, ruokailu, tupakointi ja alkoholin käyttö näyttäytyivät tutkijalle perinteisinä terveyskäyttäytymisen osa-alueina, nuorten itsensä ei tarvinnut nähdä niiden liittyvän terveyteen.

Alokaskausi on terveyskäyttäytymisen kannalta keskeistä aikaa. Nuoret sopeutuvat tuolloin uuteen toimintaympäristöön ja sopeuttavat aiemmat toimintatavat armeijan arkeen. Siirtyminen siviilimaailmasta armeijan ulkoapäin säänneltyyn laitoselämään on jokaiselle nuorelle suuri muutos. Parin ensimmäisen viikon aikana nuoret oppivat uudenlaisen tavan istua, puhua ja kävellä.

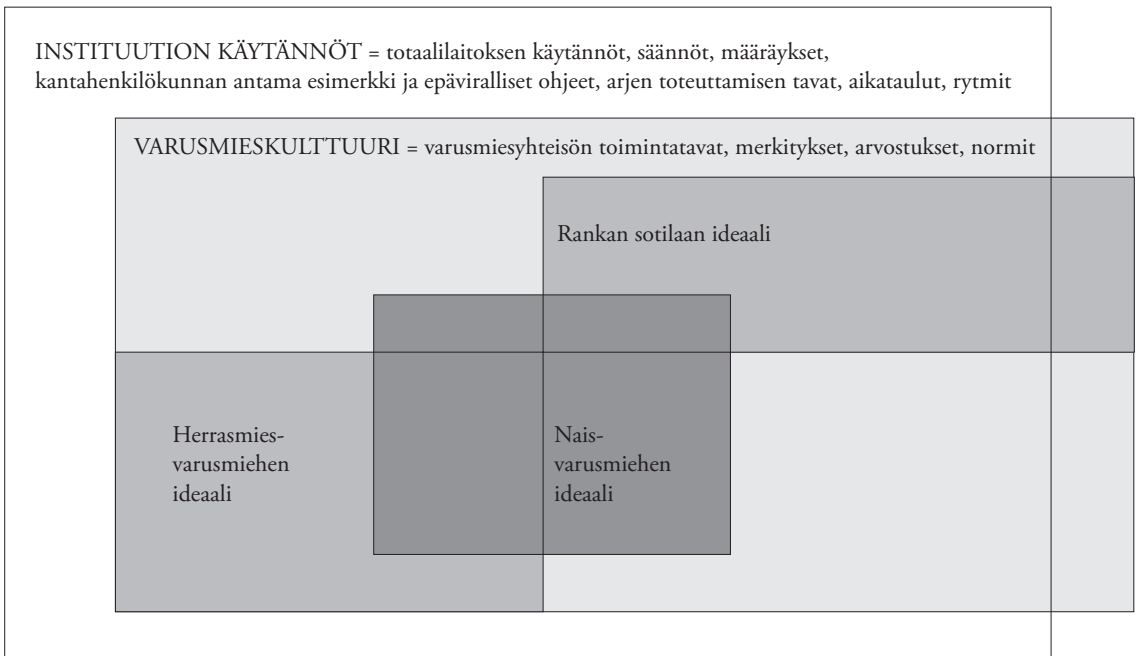
Samalla nuori sopeutuu osaksi varusmiesyhteisöä. Muutaman viikon jälkeen nuoret oppivat tiettyihin tilanteisiin liittyviä rutiineja, ja valintojen miettiminen väheni. Samalla aiemmin siviilissä opitut toimintatavat ja myös terveystottumukset muokkautuivat armeijan arkeen sopiviksi. Arkeen sopeutumisen jälkeen rutiineja oli helppo toistaa. Opittujen tapojen siunaus ja kirous on juuri siinä, ettei niitä tarvitse miettiä, vaan ne tapaistuvat ja tapahtuvat kuin itsestään.

Etnografisen kenttätöön ja haastattelujen kautta kerättyä aineistoa analysoitiin kolmen analyysitason avulla (instituution käytännöt, varusmieskulttuuri, nuoret). Viralliset ja epäviralliset käskyt, ohjeet ja lait sekä yhtä lailla myös palveluksen aikataulut, päivärytmi, luennot, kantahenkilökunnan toimintatavat ja vitsit muodostivat instituution käytännöt, jotka rajasivat konkreettisesti nuorten arkea sekä toiminnan ja valinnan mahdollisuuksia. Varusmiesyhteisössä paikallisesti määrittyvät arvot ja toimintamallit (varusmieskulttuuri) auttoivat nuoria sopeutumaan varusmiespalvelukseen ja oppimaan sosiaalisesti hyväksytyjä käyttäytymismalleja, joihin saattoi turvautua uudessa ja epävarmassa tilanteessa. Yhteisö tarjosi nuorelle apua arkipäivän rutiinien muodostamisessa, ja varusmiesryhmässä arjen valintoja ei tarvinnut miettiä yksin. Samalla varusmiesyhteisö myös valvoi, suuntasi ja määritteli toimintatapoja – se kertoi omalta osaltaan, millaiseksi varusmieheksi palveluksessa pyrittiin. Kolmantena analyysitasona olivat yksilölliset nuoret, jotka tulkitsivat tilanteita, ohjeita ja kulttuuria omasta näkökulmastaan, motiiveistaan, arvoistaan ja aiemmista elämänkokemuksistaan käsin.

Aineistosta rakennettiin kolme varusmiehen rooliin liittyvää ideaalia (rankka sotilas, herrasmiesvarusmies, naisvarusmies). Varusmiesideaalit olivat tutkimusyksikössä esiintyviä kenttäspesifejä varusmieheen ja armeijaan liittyviä oletuksia, joita nuoret käyttivät tilannekohtaisesti hyväkseen esittäessään varusmiehen roolia. Ideaalit sisälsivät aineksia myös yleisemmistä varusmieheen ja armeijaan liittyvistä kulttuurisista odotuksista ja mielikuvista. Ne auttoivat tutkimuksen analyysivaiheessa jäsentämään tarkemmin varusmiesten ruohonjuuritason toimintalogiikkaa sekä tarkastelemaan sukupolvilta toisille siirtyviä kulttuurisia malleja, mielikuvia ja varusmiehen rooleja. Rankan sotilaan ideaalissa painottui kestäminen ja yksin pärjääminen eetos. Sillä on useita yhtymäkohtia työväenluokkaisen suomalaisen miehen malliin (ks. Kortteinen 1992; Siltala 1994; Snellman 1996). Varusmiespalveluksen tuli olla raskasta, jotta se valmistaisi sotaan ja samalla erottaisi varusmiehet ei-miehistä, kuten lapsista, naisista ja palvelusta käymättömistä miehistä (ks. Godfrey ym. 2012, 559). Herrasmiesvarusmiehen ideaalissa taas pyrittiin noudattamaan hierarkkisen organisaation sääntöjä ja normeja mahdollisimman hyvin ja säntillisesti. Vastoinkäymiset nähtiin tästä näkökulmasta itsekurin ja vastuun kantamisen opettelemisena. Pelkän sietämisen sijaan palvelus näyttäytyi herrasmiesvarusmiehen ideaalista katsottuna osana ihmisenä kasvamista ja henkilökohtaisen

pääoman kartuttamista. Näiden kahden lisäksi esiin tuli naisvarusmiehen ideaali. Naisen tuli ideaalin mukaan sekä esiintyä fyysisesti pärjäävänä että pystyä samalla täyttämään odotukset erityisestä sensitiivisyydestä, hoivasta ja vastuunkannosta.

Instituution käytännöt, varusmieskulttuuri ja varusmiesideaalit muodostivat yhdessä sosiaalisen kentän, jonka piirissä yksittäinen nuori teki yksilöllisiä tulkintoja ja valintoja. Sosiaalisen kentän rajat määrittyivät tilannekohtaisesti, ja ne määrittivät mahdollisen, toivottavan ja sosiaalisesti hyväksyttävän toiminnan alueet. Rajojen sisällä toimintaa ohjattiin erilaisin virallisoin ja epävirallisoin kannustimin (lomat, tunnustukset, ryhmän suosio, tuki). Liika poikkeaminen rajoista johti joko instituution tai varusmiesyhteisön pyrkimyksiin palauttaa nuoren toiminta rajojen sisäpuolelle. Instituution osalta kyse oli sanktiosta, suullisesta ojentamisesta tai ohjeistamisesta. Nuorten kesken ei-toivottua käyttäytymistä rajoittivat muun muassa sosiaalisen stigman uhka (maine), häpeä, sosiaalinen eristäminen, nimittely ja kiusaaminen. Yksittäinen nuori teki valintojaan tilanteittain määrittyvän sosiaalisen kentän ohjaamana ja sen luomien rajojen puitteissa. Tämä kaikki vaikutti myös terveystyöskäytännön muotoutumiseen. (Ks. kuvio 1.)

Kuvio 1. Varusmiehen sosiaalinen kenttä

TOTAALILAITOS TERVEYSKÄYTTÄYTYMISEN RAJAAJANA

Instituutioilla on oma toimintalogiikkansa ja ajattelumallinsa. Antamalla valmiiksi luokiteltuja ja jäsenneiltyjä ajattelumalleja instituutiot ohjaavat niissä toimivien ihmisten tapaa ajatella ja muistaa (Douglas 1986, 106–113). Niinpä varusmiesten terveystajua tutkittaessa on keskeistä tarkastella myös instituution toimintalogiikkaa, sen antamia ohjeita ja luokitteluja. Eräs näkyvä esimerkki armeijainstituutioon sisältyvistä luokituksista on sotilaan sukupuoli. Kun sotilaan sukupuolen nähdään noudattavan luonnollista ja lähes luonnonmukaista jakoa, miehen ruumis määrittyy sotilaan ideaaliksi ja normiksi. Tämä selittää naisvarusmiesten ambivalenttia paikkaa sotilaskoulutuksen miehisellä kentällä. Sotilaan määrittäessä mieheksi määrittyi ei-miehisyyss ei-sotilaaksi (ks. Barret 2001; Goldstein 2001, 265; ks. myös Connell & Messerschmidt 2005). Naisvarusmies joutui tekemään jatkuvasti töitä ylittääkseen sukupuolensa rajan (Thorne 1993, 132) ja esittääkseen varusmiehen roolia muiden mielestä uskottavasti. Samalla hänen myös oletettiin pitävän yllä varusmiehen rooliin sopivaa naiseutta.

Armeijaa tarkasteltiin tässä tutkimuksessa totaalilaitoksen (Goffman 1961) käsitteen avulla. Yksinkertaisimmillaan sen voidaan sanoa olevan laitos, jossa päivän toimet suoritetaan samassa paikassa tarkan aikataulun ja sanktioitujen sääntöjen mukaisesti ja jossa laitoksessa asuvia kohdellaan pääosin joukkona (mt.; Scott 2010). Totaalilaitoksella, kuten myös armeijalla, on poikkeuksellista valtaa siellä asuviin ihmisiin, koska se pystyy kontrolloimaan heidän kaikkia elämänalueitaan. Armeija ei kuitenkaan välttämättä tuhonnut nuoren yksilöllistä minuutta tai hänen aiempaa sosiaalista maailmaansa, mutta se siirsi siviiliroolin pääosin kauaksi armeijan arjesta. Aineiston perusteella voidaan sanoa, että laitosolosuhteet rajasivat tiukkojen sääntöjen ja instituution käytäntöjen kautta itseilmaisua ja nuorten mahdollisuuksia arjen valintoihin. Kun varusmiespalveluksen käytäntöjä ja käskyjä suhteutettiin yhteiskunnalliseen aikaan ja paikkaan (ks. luku 2) tuli ilmi, että armeija on 2000-luvulla varusmiehen näkökulmasta (ks. Pipping 1978, 33) yhä edelleen totaalinen.

Suorien ohjeiden ja käskyjen lisäksi armeijan epäviralliset toimintamallit ja luokitukset olivat terveyskäyttäytymisen kannalta keskeisiä. Niiden avulla nuori päätteli, millainen toimintamenettely oli missäkin tilanteessa toivottava. Totaalilaitoksen toiminta ei nojannut vain virallisiin sääntöihin, vaan myös varusmiesyhteisöön, joka tuki monilta osin laitoksen totaalisuutta. Ympäri- vuorokautinen yhteiselo, kapeat rooli-odotukset ja yhdenmukaisuuden paine tuottivat varusmiesten kesken tiiviin sosiaalisen maailman, joka oli nuorille väistämättä keskeinen. Koska varusmies oli sidottu laitokseen, muuhun tätä kompensoivaan elinympäristöön ei ollut pääsyä kuin hetkittäin. Varusmiesyhteisössä sosiaalinen kontrolli tuotti esimerkiksi valesairasteluun liittyen stigman, joka vaikutti sosiaalisesti muodostuvaan identiteettiin. Laitoksen totaali-

suus toteutui näin ollen instituution virallisten sääntöjen ja sanktioiden lisäksi varusmiesten omien epävirallisten normien ja kontrollin kautta.

Totaalilaitos tarjosi periaatteessa hyvän mahdollisuuden terveystalouden ja -kasvatuksen toteuttamiselle. Palveluksessa oli tarkkaan määritelty, milloin ja miten varusmies syö, nukkuu ja liikkuu. Instituutio näin ollen rajasi ja ohjasi konkreettisesti nuorten terveystalouden käyttäytymistä. Terveystalouden on kuulunut armeijan koulutukseen sen syntyaajoista lähtien. Niinpä sotilaskoulutus voi kansanterveyden näkökulmasta laajentua tehokkaaksi terveystaloudeksi. Maan puolustamisen velvollisuus laajenee näin pyrkimykseksi opettaa nuorille miehille velvollisuus hallita omaa elämää ja omaksua terveystalouden. (Foucault 1998, 10; Helén 2004, 207–209.)

Tutkimuksessani sotilaskoulutuksen toimintalogiikka ja tavoitteet eivät kuitenkaan aina tukeneet tällaisia terveystalouden tavoitteita, vaan arki näyttöäytyi terveystalouden näkökulmasta ristiriitaisena. Tutkimuksen kenttätyön perusteella sotilaskoulutus sisälsi sekä terveystalouden tukevia että terveystalouden heikosti sopivia toimintamalleja. Instituution käytännöt esimerkiksi rajoittivat nuorten alkoholin käytön viikonloppuvapaille ja keskellä viikkoa vain lyhyisiin, noin kolme tuntia kestäviin iltavapaisiin. Muonituskeskuksen ruokailu taas tuki säännönmukaisia ja terveellisiä ruokailutottumuksia, vaikka ateriat olivatkin päivän keskellä usein pikaisia tankkaushetkiä. Sotilaan perustaitojen lisäksi sotilaskouluttajat opettivat nuorille fyysisen ja psyykkisen epämuokavuuden sietämistä, omien rajojen koettelua, pienten sairauksien kestämistä ja valittamattomuutta. Tämä saattoi olla monelle nuorelle kuntoa ja henkistä kestävyyttä kasvattava kokemus. Se ei kuitenkaan tukenut nuorta oman kehon kuuntelussa eikä terveystalouden liittyvien valintojen tarkemmassa pohdinnassa. Suomalaisten miesten heikon hoitoon hakeutumisen ja itsensä kuuntelun on nähty johtavan jopa lyhentyneeseen elinajanodotteeseen muihin pohjoismaihin verrattuna (ks. HS 2014). Tässä suhteessa sotilaskoulutuksella ja terveystalouden kasvatuksella näyttäisi olevan toisiinsa nähden ristiriitaiset tavoitteet.

Instituution arjen käytännöt tukivat myös tupakointia. Totaalilaitoksessa, jossa oman tilan saaminen oli vaikeaa eikä laitososuhteista pystynyt päivän aikana irrottautumaan, oli tupakoiville nuorille varattu oma instituution sääntöjen ulkopuolelle jäävä tupakkakoppi (ks. luku 8). Se oli vapauden valtakunta, kuin heijastuma ulkopuolisesta vapaasta maailmasta. Tupakointi tarjosi hetken ilman sotilaslaitoksen sääntöjä, hierarkiaa ja fyysistä kehon kontrollia. Tupakoitsijat otettiin huomioon myös työnjaossa ja heitä ohjeistettiin erikseen käskyin. Tupakkatauko oli metsässä hyväksytty syy keskeyttää hetkeksi annetut tehtävät. Instituution käytännöt tukivat tupakointia: tupakointi oli sotilaille vähintäänkin hyväksyttävää.

VARUSMIESYHTEISÖ TERVEYSKÄYTTÄYTYMISEN OHJAAJANA

Varusmiesyhteisöllä oli epävirallisia normeja, arvoja ja ideaaleja, joiden pohjalta muodostui yksittäisen varusmiehen ylittävä varusmiesyhteisön näkemys asioista. Nuori saattoi hyväksyä tai hylätä yhteisön ohjeet ja normit, mutta varusmiesryhmä arvioi toimintaa joka tapauksessa suhteessa yhteisön normeihin ja toimintamalleihin. Ihminen pyrkii tulemaan hyväksytyksi siinä ryhmässä, johon hän katsoo kuuluvansa (mm. Tajfel & Turner 1986). Vaikka ihminen tekee yksilöllisiä ratkaisuja, hän haluaa monilta osin myös sopeutua ja kuulua joukkoon. Ryhmään kuulumista saattoi osoittaa terveysvalintojen kautta, esimerkiksi lähtemällä muiden nuorten mukana tupakkapaikalle. Vaikka palvelukseen astuttiin lakisääteisen pakon velvoittamana, annettua varusmiesroolia pyrittiin esittämään mahdollisimman hyvin. Varusmiestä uskottavasti esittämällä sopeuduttiin tilanteeseen liittyvään sosiaaliseen rooliin (Goffman 1959). Roolia esittäessään nuori toteutti niitä oletuksia ja mielikuvia, jotka hän liitti varusmiehen rooliin. Samalla hän valvoi muiden varusmiesten esityksiä ja arvioi niiden uskottavuutta.

Terveyskäyttäytymisen eri muotoihin liittyi varusmiesten keskuudessa erilaisia sosiaalisia tapoja ja merkityksiä. Hoitoon hakeutuminen, syöminen, tupakointi ja alkoholin käyttö liittyivät kaikki kiinteästi varusmiesyhteisöön ja siinä toiminnalle eri tilanteissa annettuihin merkityksiin ja sosiaalisiin vuorovaikutussuhteisiin. Varusmiesryhmä vaikutti myös konkreettisesti terveyskäyttäytymisen tapoihin ja yksittäisen varusmiehen tuntemusten ja oireiden arviointiin (ks. myös St. Claire & Clucas 2012). Terveyskäyttäytyminen näyttyi varusmieskulttuurista käsin tarkasteltuna tilanteittain määrittävänä yhteisöllisenä prosessina.

Kolme varusmiesideaalia konkretisoivat varusmiehiin kohdistuneiden odotusten ja mielikuvien eri puolia. Tilanteittain vaihtuvat odotukset tuottivat yhden sijaan kolme kuvaa sotilaasta. Yhdessä sotilas oli rankka ja painotti fyysisestä kestämisestä ja kovuutta. Siinä oman kehon kuuntelu ja terveily rajautuivat sotilaskoulutuksen ulkopuolelle. Toisessa kuvassa sotilas oli fyysisesti hyväkuntoinen ja teki myös terveellisiä valintoja. Hän kesti epämiellyttävyyttä ja kipua, koska sotilaskoulutus vaati itsekuria ja oman luonteen kehittämistä. Kolmannessa kuvassa sotilas on nainen. Hän tasapainotteli kestämissä eetosensa ja häneltä odotetun erityisen vastuun ja hoivan sekä terveilyn välimaastossa.

Rankka keho koneena

Rankan sotilaan ideaali kohteli kehoa koneena. Koneetta tankattiin, sen piti kestää, se ei saanut hajota. Kone-metafora tuo hyvin esille tietynlaisen suhteen omaan kehoon: koneetta ei tarvitse kuunnella, tärkeintä on se, että se toimii.

Ruokailussa keho sopeutettiin sotilaan pikatankkaukseen. Suhde ruokaan oli funktionaalinen: ruokaa syötiin, jotta jaksettiin palveluksessa. Toisinaan tämä saattoi tarkoittaa omien makumieltymysten unohtamista tai ruokailusuhteen luovuttamista instituution haltuun: varusmiehen ei tarvitse kuin syödä ruoka, joka oli tarjolla. Ruokailuun syntyi kiinnostava kahtiajako, kun päivittäisen pikaruokailun kääntöpuolena illalla vapaa-ajalla syötiin sosiaalisuutta ja nautintoa painottaen. Tässä yhteydessä kehoa myös kuunneltiin ja ruuasta nautiskeltiin. Iltaruokailu sotilaskodissa toimii sotilaskoulutuksen kovuutta ja kontrollia tasapainottavana tekijänä.

Varusmiesyhteisö oli keskeisessä roolissa nuorten hoitoon hakeutumises-
sa. Varusmiesyhteisö auttoi nuorta arvioimaan oireiden vakavuutta. Se myös harjoitti sosiaalista kontrollia ja leimasi nuoren valesairaaksi, jos hän haki vapautuksia muiden varusmiesten mielestä turhaan tai liian vähäisten oireiden perusteella. Kehon kestävyys oli keskeinen rankan sotilaan ideaaliin liittyvä oletus. Sairastuminen oli todiste kehon heikkoudesta, mikä nosti kynnystä hakeutua varuskuntasairaalaan. Rankka sotilas ei sairastunut, tai ainakaan hän ei näyttänyt sairastumistaan muille. Varusmiesyhteisön arvioinnin lisäksi varuskuntasairaalaan hakeutumiseen vaikuttivat myös instituution säännöt ja ohjeet, kantahenkilökunnan toiminta sekä tilanne ja paikka. Sairauden ja terveyden rajojen yhteisöllisen määrittymisen prosessissa yksilön oma arvio oli lopulta vain yksi näkökulma muiden joukossa.

Vastarinta oli varusmiespalveluksessa eräs keino rakentaa omaa tilaa ja autonomiaa. Rankan sotilaan ideaalin mukainen toimintatapa oikeutti sääntöjen rikkomisen ja lintsaamisen, kunhan sitä ei tehty liikaa eikä se aiheutanut muille varusmiehille liikaa haittaa. Sairauden tapauksessa vastarinta tarkoitti valesairastelua. Jotta valesairastelu olisi muiden varusmiesten keskuudessa ymmärretty heikkouden sijaan vastarinnaksi, se täytyi ilmiantaa muille. Muiden hyväksyntä edellytti myös varusmiesyhteisön kanssa käytyjä neuvotteluja valesairastelun (yhteisöllisestä) oikeutuksesta. Oikeutus ei välttämättä liittynyt nuoren fyysiseen tai psyykkiseen olotilaan. Varusmiesryhmä teki toisinaan yhteisiä sopimuksia siitä, tekeytyisikö koko ryhmä sairaaksi vai lähtisikö leirille.

Totaalilaitoksen arjessa on vain rajallinen määrä keinoja purkaa stressiä. Kun koulutus, laitososolosuhteet tai siviilielämään liittyvät murheet tuntuivat liian raskailta kestää, sairauslomia voitiin käyttää vastarinnan lisäksi henkisenä varaventtiilinä. Tällöin henkisesti vaikeisiin tilanteisiin haettiin helpotusta fyysisten oireiden varjolla. Hetken hengähdystauon jälkeen nuori jaksoi taas palveluksessa. Kyse ei suoranaisesti ollut valesairastelusta, vaan pikemminkin nuorten stressinhallintakeinosta. Myös tupakointi liittyi varusmiehillä stressinhallintaan. Tupakointi sopi valmiiksi varusmiespalveluksen instituution käytäntöihin, imagoon ja historiaan. Se tarjosi tauon, mahdollisuuden hengähtää, ja nuorten mukaan tupakoinnilla oli stressiä poistava vaikutus. Tupak-

kakoppi näyttäytyi eräänlaisena armeijan nuorisotilana, jota myös instituution käytännöt tukivat. Samanlainen hetken vapaus voitiin kokea yhteisten baari-iltojen aikana, ja niistä kerrottiin myöhemmin rankan sotilaan ideaaliin sopivia tarinoita kosteista illoista ja striptease-esityksistä. Kenttäaineiston perusteella Varusmiesbaarista haettiin humalan sijaan kuitenkin rauhallista yhteisöllisyyttä ja yhteistä, suomalaisen armeijatarinaan sopivaa kokemusta.

Säntillinen herrasmies

Herrasmiesvarusmiehen ideaali antoi kestämissä eetoskseen vaihtoehtoisen toimintamallin. Ideaali kiteytyy mielikuvaan fyysisesti hyväkuntoisesta ja terveestä sotilaasta. Pyrkimys yhdistää sotilaskoulutus terveystieteisiin liittyy juuri tähän ideaaliin. Siinä tehokas ja kuuliainen sotilas yhdistyy tietoisia terveystieteitä tekevään kuuliaseen terveystieteilijään. Ideaalin mukaista toimintaa esiintyi palveluksen arjessa, vaikkei se sovi yhteisesti kerrottuun armeijatarinaan yhtä hyvin kuin rankan sotilaan hahmo. Oletus, jonka mukaan varusmies on fyysinen ja vastarintaan kykenevä toimija jättääkin tarinoiden tasolla hiljaisemmän ja rauhallisemmän varusmiehen helposti näkymättömiin. Silti oleskelu, pysähtyminen ja hiljaisuus sekä kuuliaisuus ja tunnollisuus olivat yhtä lailla läsnä varusmiespalveluksen arjessa. Tähän ideaaliin liian tunnollisesti pyrkivä nuori saatettiin kuitenkin luokitella varusmiesten kesken varusmiespalveluksen suhteen yli-innokkaaksi.

Ideaali toi esille myös sen, miten oman mielen herkkyys ja hauraus olivat läsnä nuorten miesten elämässä tavalla, jota ei pienryhmissä tarvinnut peitellä. Mielenterveyteen liittyvistä asioista puhuttiin varusmiesten kesken avoimesti, joskin armeijan käytännöiltä toivottiin sensitiivisyyttä, jotteivät henkilökohdalliset asiat tulisi koko varusmiesyhteisön tietoon. Vaikka kehoa kuunneltiin hyvin, sen toiveita ei aina haluttu tai voitu kuulla. Siinä missä rankka sotilas liitti sairauden heikkouteen, oli herrasmiesvarusmies sairauslomalla vain, jos tiesi ettei oma tehtävä jäänyt hoitamatta. Sairaana palveleminen liittyi kovuuden todistelun sijaan tunnollisuuteen. Valesairastelua herrasmiesvarusmiehen ideaalissa ei hyväksytty, vaan se nähtiin toisten varusmiesten pettämisenä tai merkinä siitä, ettei koulutukseen suhtauduttu riittävän tosissaan.

Vaikka herrasmiesvarusmiehen ideaalissa pyrittiin sopeutumaan instituution käytäntöihin, saatettiin esimerkiksi pikaruokailu pyrkiä toteuttamaan niin, että se mahdollisti myös yksilöllisten terveystottumusten ylläpidon. Osalle nuorista terveellinen ruokavalio oli jo pitkään ollut keskeinen osa arjen valintoja, ja sitä pyrittiin ylläpitämään myös silloin, kun varusmiesyhteisö tai instituution käytännöt eivät tällaisia valintoja tukeneet. Tupakkakopilla saatettiin käydä polttamatta itse, ja sotilaskodissa ja muonituskeskuksessa tehtiin tarkkoja valintoja, jotta ruoka tukisi palveluksessa jaksamista ja omia terveystieteitä. Ryhmän ja instituution käytännöistä poikkeaminen vaati kuitenkin nuorilta omaa tietoa ja aktiivista toimintaa.

Ristiriitainen nainen

Kahden edellisen varusmiesideaalin lisäksi aineistosta konstruointiin kolmas ideaali, joka koski naisvarusmiehiä. Naisvarusmiehen ideaaliin liittyi oletus siitä, että he kontrolloisivat varusmiesten keskinäisiä seksuaalisia suhteita (ks. myös Leinonen ym. 2012, 26). Koska naiset olivat tulleet palvelukseen vapaaehtoisesti, heiltä odotettiin poikkeuksellisen kovaa motivaatiota, jota tuli ilmaista välttämällä kaikenlaista valittamista. Heidän tuli myös suhtautua miesten epäasiallisiinkin kommentteihin ”oikealla tavalla”, mikä tarkoitti kommenttien tulkitsemista harmittomaksi huumoriksi tai niiden jättämistä huomiotta. Naisvarusmiesten oletettiin toisinaan myös erottuvan miehistä pehmeystensä, lempeytensä ja muista huolehtimisen takia. Naisten tuli paitsi sopia naisvarusmiehen ideaaliin myös tasapainotella kahden muun, lähtökohtaisesti miehille suunnatun, varusmiesideaalin välillä. Naisen piti kestää ja jaksaa miesten tapaan, mutta lisäksi hänen tuli ulkomuodollaan ja käyttäytymisellään viestittää oikealla tavalla hillittyä naisellisuutta.

Naisiin kohdistuva paine ”miesten maailmassa” näkyi terveyskäyttäytymiseen liittyvissä valinnoissa. Esimerkiksi tupakointi tuntui yhdeltä helpoimmista tavoista päästä osaksi varusmiesyhteisöä ilman, että naisen sukupuoli erotti hänet muusta ryhmästä. Naisten täytyi myös olla erityisen tarkkoja, jotta heitä ei leimattaisi fyysisesti liian heikoiksi. Osa naisista tulkitsti tämän tarkoittavan varuskuntasairaalan välttämistä viimeiseen asti, kun taas toiset kävivät jatkuvia yhteisöllisiä neuvotteluja omien oireiden vakavuudesta ja rajasta, jonka ylittyttyä olisi parasta hakeutua hoitoon. Naisvarusmiehiin kohdistuneet paineet pärjätä ja kestää eivät juuri tukeneet terveyttä ylläpitäviä valintoja.

Ideaalit varusmiehen rajoina

Rankan sotilaan ideaali on monista populaarikulttuurin teoksista tuttu hahmo, joka tuntuu kestämissään eetoksineen ja perinteisine mieskuvineen edelleen näyttävästi vahvana odotushorisonttina varusmiehille. Siihen kuuluvat miehisyyden perinteiset elementit – autonomia, kestäminen ja omien tuntemusten ja tunteiden sivuuttaminen – vaikuttavat konkreettisesti myös terveyskäyttäytymiseen liittyviin valintoihin ja toimintamalleihin. Tähän ideaaliin pyrkiminen ei kuitenkaan ollut ainut toimintamalli. Sen rinnalta löytyivät myös instituution ohjeita kunnioittava herrasmies ja tunnollinen naisvarusmies. Vaikka erilaiset kuvat sotilaasta näyttävät monessa suhteessa keskenään ristiriitaisilta, ne muodostivat yhdessä hegemonisen varusmieheyden rajat. Varusmiehen oletettiin ideaalien pohjalta olevan terve hyväkuntoinen suomalainen heteromies. Ideaalit kiteyttivät kunnan varusmiehen (ja kansalaisen) kriteerit. Samalla ne myös luokittelivat ja erottelivat niitä, jotka eivät mahduneet ideaalien sisältämien oletusten rajoihin. (Ks. myös Helén 1988, 79.)

Aineistosta rakennetut varusmiesideaalit toistivat ajatusta miehestä, joka painottaa fyysistä kestämistä ja pinnistää vaikeuksien yli. En sitoutunut tutkimuksen alussa hegemonisen maskuliinisuuden käsitteeseen, koska se ei tuntunut taipuvan nuorten moninaisiin arkisiin valintoihin. Kenttäaineiston perusteella muodostetuissa varusmiesideaaleissa mielikuva varusmiehestä toisti kuitenkin melko perinteistä kuvaa miehestä. Erityisesti rankan sotilaan ideaali on lähellä hegemonisen maskuliinisuuden oletuksia herrasmiesvarusmiehen ideaalin näyttäytyessä tälle vaihtoehtoisena toimintatapana. Ideaalit erottivat kehon ja mielen, tunteen ja toiminnan toisistaan. Kun keho nähtiin koneena, itsen kuuntelu näyttäytyi heikkoutena ja esteenä kestämiselle. Kestämisen saattoi silti nähdä myös toisesta näkökulmasta: fyysiset ja psyykkiset epämiellyttävyydet kestettiin itsekurin ja kontrollin avulla, mutta myös keskustelemalla muiden varusmiesten kanssa ja pohtimalla yhdessä kuinka kulloinkin olisi järkevää toimia.

Tulee muistaa, että ideaaleissa on kuitenkin todellisen toiminnan sijaan kyse oletuksista, mielikuvista ja käsityksistä, joita nuoret liittivät varusmiehenä olemiseen. Nämä vaikuttivat toimintaan, mutta eivät määränneet sitä. Parhaiten armeijan arkeen sopeutui nuori, joka pystyi tasapainottelemaan tilannekohtaisesti ideaalien välillä. Hän käytti ideaaleja oman toimintansa resursseina. Yksittäisten varusmiesten valintoja tarkasteltaessa tuleekin ilmi, että ideaalien antamia ohjenuoria toteutettiin hyvin moninaisesti. Tasapainoilu ideaalien välillä vaati kuitenkin moninaisia kulttuurisia ja sosiaalisia pääomia, minkä takia tasapainoilu oli mahdollista vain osalle nuorista.

MONINAISTEN NUORTEN TILANNEKOHTAISIA VALINTOJA

Kun varusmiespalvelua tarkastellaan sekä instituution arjen käytäntöjen että varusmieskulttuurin kautta, käy ilmi, että totaalilaitoksen lisäksi myös varusmiehen rooli oli nuorille hyvin totaalinen. Totaalilaitoksessa nuorelta riisuttiin siviiliin liittyvä identiteettikalusto, ja myös valintojen määrä oli hyvin rajallinen (Goffman 1961; luku 2). Varusmiehistä näytti aluksi muodostuvan yksilöiden sijaan yksi yhtenäinen kokonaisuus, jonka terveyskäyttäytymisestä voi tehdä päätelmiä suoraan instituution käytäntöjen ja varusmieskulttuurin pohjalta. Tutkimuksen edetessä kävi kuitenkin ilmi, ettei tällaista yksinkertaistusta voinut tehdä. Totaalilaitoksessa hyvin pienistä valinnoista ja eroista tuli merkityksellisiä. Erilaisten terveyteen liittyvien valintojen avulla varusmies saattoi esimerkiksi ilmaista yhteisöllisyyttä ja ryhmään kuulumista tai esittää kuuluaista varusmiestä. Valinnat antoivat myös mahdollisuuden vastarintaan ja velttoiluun. Nuori ei siis vain toteuttanut armeijan ohjeita tai tehnyt terveysvalintoja, vaan pyrki sopeutumaan omalla tavallaan varusmiehen elämään ja varusmiesyhteisöön. Vaikka yhdenmukaisuuden paine ja toive ryhmään kuulumisesta olivat palveluksessa ilmeisiä, jäi yksilöllisille valinnoille jonkin verran tilaa.

Tulkintoja ja valintoja teki lopulta hyvin erilaisten nuorten joukko. Armeijassa opittujen tapojen lisäksi nuorilla oli erilaisia aiemmin opittuja toimintamalleja. Nuorilla oli monenlaisia perheitä, erilaisia sosiaalisia yhteisöjä, uskonnollisia vakaumuksia ja arvopohjia, moninaisia lähiyhteisöjä ja nuorisokulttuurisia kytkentöjä. Mukana aineistossa oli nuoria pieniltä paikkakunnilta, kaupunkien lähiöistä ja taajamista. Mukana oli muun muassa taiteilija, lätkänpelaaja, tietokonenörtti, sotilaskotisisar, bodari, autonrassaja ja konemusiikkiin erikoistunut nuori. Myös suhtautuminen armeijaan oli moninaista. Osalla oli tarkkaan tiedossa oman suvun armeija- ja sotakokemukset, kun taas toiset eivät olleet puhuneet armeijasta saati sotahistoriasta perheessään lainkaan. Näistä erilaisista taustoista käsin nuoret tulkitsivat armeijan sosiaalista maailmaa, jonka he kohtasivat ensimmäisenä palveluspäivänä. (Ks. myös Helén 1988, 81.)

Nuoret suhteuttivat yksilöllistä terveystajuaan siihen sosiaaliseen kenttään, jolla valintoja kulloinkin tehtiin. Kyse oli siitä, miten varusmiehen rooli liitettiin käsitykseen itsestä terveystoimijana. Tässä suhteessa varusmiehen rooli yhdistyi nuoren sosiaalisesti määrittymiin käsityksiin itsestään (ks. Goffman 1959; Tajfel & Turner 1986). Nuorella oli käsitys siitä, miten varusmiesryhmän jäsenenä tuli toimia eri tilanteissa ja miten muut varusmiehet arvioivat eri toimintatapoja (minä ryhmän jäsenenä ja ryhmän jäsenten silmissä). Tämän lisäksi nuorella oli myös käsitys itsestään ennen palvelusta (minä siviilissä), johon hän suhteutti armeijassa tekemiään valintoja (ks. Giddens 1991, 84), sekä käsitys itsestään armeijassa varusmiehen roolissa (oma suhteeni varusmiespalvelukseen) (ks. myös Goffman 1959, 19–20). Näiden erilaisten käsitysten pohjalta nuori teki valintoja, jotka näyttäytyivät hänelle mahdollisina tietyissä tilanteissa.

Pelkkä tietoisuus terveysvalinnoista ei kuitenkaan aina johtanut terveyttä tukeviin valintoihin. Nuori saattoi esimerkiksi ennen palvelusta olla hyvin tietoinen omista terveysvalinnoistaan, mutta suhtautua palvelukseen poikkeustilana, jonka aikana varusmiesryhmään sopeutuminen oli terveysvalintoja tärkeämpää. Jos tupakoimalla pääsi varusmiesryhmään helposti mukaan, nuori saattoi päättää tupakoida armeijassa satunnaisesti, vaikkei siviilissä olisikaan tupakoinut. Kyse oli monilla juuri armeijakontekstiin muokatusta tilannekohtaisesta terveystajusta. Toisaalta jos terveysvalinnat nähtiin itselle erityisen keskeisinä valintakriteereinä, nuori teki yksilöllisiä valintoja myös silloin, kun instituution käytännöt tai varusmiesryhmä eivät niitä tukeneet. Nuori saattoi esimerkiksi käydä Varusmiesbaarissa ja tupakkakopissa, mutta pidättäytyä päihteiden käytöstä. Tämä vaati kuitenkin nuorelta hyvin tietoista yksilöllistä valintaa, joka poikkesi ryhmän toiminnasta.

Nuoren terveyskäyttäytyminen oli myös tärkeä osa armeijaan kytkeytyvää sosiaalista identiteettiä, koska muut tekivät päätelmiä toisista heidän erilaisten tilannekohtaisten ratkaisuidensa perusteella. Nuoret toimivat lopulta hyvin eri

tavoin armeijan rajojen ja moninaisten ohjeistusten ristipaineessa. Tilanne ei ollut lainkaan yksinkertainen. Esimerkiksi varuskuntasairaalaan lähtöä koskevat ristiriitaiset ohjeistukset saivat yhden nuoren kestämään mahdollisimman pitkään palveluksessa, kun taas toinen näki niissä mahdollisuuden ylimääräiseen vapaahetkeen valesairastelun muodossa.

Varusmiesten terveystiedon suhde terveyskäyttäytymiseen

Ihminen ei toimi elämässään yksinomaan terveellisesti tai epäterveellisesti. Nuori voi esimerkiksi käydä aktiivisesti salilla mutta syödä lähinnä pikaruokaravintoloissa tai kieltäytyä alkoholista mutta tupakoida päivittäin. Terveysvalinnat liittyvät myös tilanteisiin: esimerkiksi tupakointi voi kuulua vain tiettyihin sosiaalisiin hetkiin tai paikkoihin. Terveystaju ei ole yhtenäinen kokonaisuus, vaan nuorilla on erilaisia tilannekohtaisia terveyteen liittyviä toimintamalleja. Siksi terveyskäyttäytymistä tutkittaessa tulisi huomioida laajasti eri tilanteisiin liittyvät merkitykset, odotukset ja toimintamallit.

Jotta ihminen voisi tehdä terveysvalintoja, hänellä on oltava tietoa, taitoa, mahdollisuuksia ja tahtoa käyttäytyä terveyttä edistävällä tavalla. Nuoret käyttävät terveystietoa valintoja tehdessään eri tavoin. Valintaan voi liittyä nuorisokulttuurinen merkitys tavalla, joka jättää terveysnäkökulman taka-alalle tai täysin huomiotta. Yhtä lailla valinta voi määrittyä instituution ohjeiden ja käytäntöjen tai muiden nuorten seuran perusteella. Koti, naapurusto, koulu, järjestöt, yhteisöt, seurat ja ystäväpiiri antavat erilaisia, usein toisiinsa nähden ristiriitaisia toimintamalleja. Terveyskäyttäytymisen jokin osa-alue voi myös näyttäytyä täysin irrelevanttina, jolloin valintojen tekeminen määrittyy muun kuin terveysnäkökulman kautta. Vaikka nuorilla olisi terveystietoa, sitä ei välttämättä käytetä terveysnäkökulmien mukaisten valintojen tekemiseen. Terveyskuria voidaan myös vastustaa tietoisesti. Näiden erilaisten näkökulmien takia pelkkään tietoiseen terveyskäyttäytymiseen keskittyvällä tutkimuksella ei päästä nuorten toiminnan ja todellisten arkipäivän valintojen tasolle.

Miten sitten jäsentää tilanteittain vaihtelevia ja moninaisia terveysvalintoja? Muodostin terveyskäyttäytymiseen liittyvistä valinnoista nelikentän (ks. taulukko 2), joka tuo esille tutkittavien nuorten moninaisia näkökulmia terveyskäyttäytymiseen. Nuori voi sijoittua terveyskäyttäytymisen osalta nelikentän eri kohtiin, ja myös tilannetekijät voivat vaikuttaa sijoittumiseen. Nelikenttä muodostuu neljän selvän lokerikon sijaan kahdesta jatkuvasta janasta, joille jokainen haastateltu nuori voidaan sijoittaa. Niistä toinen on tietoisuus terveysnäkökulmasta (terveystiedon rooli valintaa tehdessä) ja toinen kuvaa sitä, miten terveystietoa käytetään (toiminnan suunta suhteessa tietoon). Nelikentän lokeroiden avulla voidaan tehdä yksinkertaistus, joka auttaa erillisten valintojen tarkastelussa.

Taulukko 2. Nuorten terveystiedon käytön suhde terveysnäkökulmaan

TIETOISUUS VALINnaan LIITTYVÄSTÄ TERVEYSNÄKÖKULMASTA

		VALINNAN SUUNTA	
		Terveellisyys ei tärkeä valintakriteeri	Terveellisyys keskeinen valintakriteeri
Aktiivinen		Tietoisesti epäterveellinen	Tietoinen terveilijä
Passiivinen		Terveellisyys ei ole valintakriteeri, asenne terveystietoon ”ihan sama”	Passiivinen terveystaju

Taulukon oikeaan yläkulmaan sijoittuvat ne nuorten valinnat, joita ohjaa yksilön oma tietoinen terveystietäminen. Nuori katsoo omaavansa sekä tietoa että tahtoa terveystietäminen, ja hän myös pyrkii toimimaan näkemysensä mukaisesti. Tästä esimerkkinä ovat aineiston nuoret, jotka pyrkivät instituution arjessa tekemään terveystietäminen, tukipa instituutio tai varusmiesyhteisö näitä valintoja tai ei. Hyvin toisenlaista näkökulmaa edustivat valinnat, jotka sijoittuvat taulukossa vasempaan yläkulmaan. Näissä tapauksissa nuorella oli tiettyyn valintaan, esimerkiksi tupakointiin, liittyvää terveystietoa, mutta hän valitsi aktiivisesti tämän tiedon vastaisesti. Tietoisesti epäterveelliset valinnat näyttäytyivät nuorten miesten maailmassa monessa tapauksessa tavoiteltavina ja itseisarvoisina. Tällainen suhde terveyteen ja terveystietoon saattoi liittyä tiettyyn tilanteeseen, jossa haluttiin erottautua ”järkevästä” valinnasta, mutta yhtä lailla se saattoi liittyä yleisemmin omaksuttuun asenteeseen, joka oli terveystietoon nähden uhmakas ja sitä vastustava.

Edellä mainittujen lisäksi aineistossa esiintyi valintoja, joihin liittyi passiivisempi terveystaju. Nuori saattoi esimerkiksi suostua ympäristön terveysinterventioihin ja vaikkapa lähteä ryhmän mukana urheilemaan. Nuori oli omaksumat ympäristöstään perustietoa terveellisistä elämäntavoista, mutta tieto ei ohjannut valintoja kovin vahvasti. Valinnat saattoivat tukea terveellisyyttä, mutta terveystiedon omakohtainen käyttö oli pääosin passiivista. Passiivisemmän terveystiedon omaavista erottautuivat omaksi ryhmäkseen vielä nuoret, joille terveellisyys ei miltei osin liittynyt itse tehtyihin valintoihin. Heidän tapauksessaan terveystieto, -taito saati asenne ei tukenut valintoja, ja asenne terveysvalintoihin kiteytyi tokaisussa ”ihan sama”. Nelikenttä lähestyy tutkija Steve Robertsonin (2006) mallia, joka tarkastelee hegemonisen maskuliinisuuden ja terveyden välistä suhdetta. Siinä akseleina esiintyvät yksilön kontrollin tarve (control–release) ja suhde terveystietoon (should care – don’t care).

Kun varusmiesideaalit asetetaan nelikentän päälle hieman sivuttain, osuu ”terveellisyys ei tärkeä valintakriteeri” -akseli pääosin rankan sotilaan ideaaliin. Herrasmiesvarusmiehen puolelle taas jäävät terveystietoisemmat valinnat. Tästä muodostuu taulukko, jossa yksilölliset terveysvalinnat kohtaavat varusmiesyhteisön terveystiedon mallit. Yksilö tasapainottelee ideaalien ja omien tilannekohtaisten valintojensa keskellä ja pyrkii hallitsemaan varusmiehen roolin esitystä niin, ettei poikkeakaan liikaa tilanteen yleisestä toimintalogiikasta.

Terveyden edistäminen

Nelikentän avulla voidaan jäsentää myös yksittäisiä nuorten terveystietoisuuden muotoja (tupakointi, alkoholin käyttö, suhde sairauslomiin). Lisäksi sen avulla voidaan pohtia, millaisia terveystietoisuuden erilaiset nuoret huomioivat ja kuuntelevat. Esimerkiksi vain hyvin tietoisesti terveysvalintoja tekevät nuoret (ks. luku 7) muistivat armeijassa olleen terveystietoisuutta. Muiden varusmiesten mukaan mitään terveyteen liittyvää opetusta tai terveystietoisuutta ei varusmiespalveluksen aikana ollut tai jos olikin, he eivät muistaneet siitä mitään (ks. tarkemmin Ojajärvi 2012). Tämä herättää pohtimaan sitä, suuntautuvatko terveyttä edistävät toimenpiteet vain ja ainoastaan jo tietoisesti ja aktiivisesti terveystietoisuutta kerääviin. Tietoon perustuva terveystietoisuus osuu valmiiksi terveystietoisuuteen virittyneisiin nuoriin, jotka etsivät aktiivisesti siihen liittyvää tietoa. Hyvä esimerkki tällaisesta nuoresta oli varusmies Hakala. Haastattelussa Hakala kertoi saaneensa armeijassa tietoa terveellisistä ruokailutottumuksista ja nähneensä muonituskeskuksessa vihannesten syömisen lisäämiseen pyrkivän kampanjan sekä kuvan siitä, miten linjastolta koottiin ruokaa niin, että se vastasi terveystietoisuussuosituksia. Hän teki huomioita ruokailuun liittyvistä terveystiedoista ja myös terveystietoisuudesta, joka oli käynnissä Parolannummella vuonna 2008–2009 (ks. tarkemmin Bingham ym. 2012; Jallinoja ym. 2010; Absetz ym. 2010). Siinä missä terveystietoisuuden tapauksessa pelkkä tiedon välittäminen voi tukea toi-

minnan muuttamista tai ylläpitoa, tarvitsee ainakin passiivisemmän terveysta-
jun omaava nuori instituution käytäntöjen muuttamista niin, että ne tukevat
terveellisiä valintoja.

Tietoisesti terveystavastarintaa tekevän nuoren tapauksessa tiedon jakaminen
ei välttämättä ole kovin toimivaa. Hänet voisi todennäköisemmin saada pohti-
maan omaa toimintaansa paremmin virittävän valistuksen avulla (Soikkeli ym.
2011). Sen tarkoituksena ei ole vain jakaa oikeaa tietoa, vaan virittää moni-
äänistä ja avointa keskustelua nuorten kanssa valitusta teemasta. Interventio
on tällöin laaja-alainen ja pyrkii muuttamaan kulttuuria tietoisuuden ja sivistyksen
prosessien avulla. (Ks. myös Hemanus ym. 1987.) Myöskään valinnat,
joissa terveellisyys ei näyttäyty valinnan kriteerinä eikä terveystietoisuus ole
aktiivista, eivät todennäköisesti muutu vain tietoa jakamalla. Näissä tapauksis-
sa valinnat muuttuvat pikemminkin instituution käytäntöjä suuntaamalla ja
rajoittamalla valinnan mahdollisuuksia ja tarjontaa. Toisin sanoen terveyden
edistämässä tulisi ottaa ryhmän lisäksi huomioon nuorten erilaiset itsemäärit-
telyt ja käsitykset siitä, miten nuoret ymmärtävät terveystietoisuuden tietys-
sä tilanteessa ja tietyn ryhmän jäsenenä (Jetten ym. 2012).

Terveyden edistämisen ei tulisi instituutioissa pohjautua vain yksilöihin
kohdistuvaan valistukseen. Varusmiespalveluksessa instituution käytännöt ra-
jaavat nuorten valintoja vahvasti ja määrittävät sen, millaisia valintoja nuori
ylipäänsä voi tehdä. Tämän lisäksi varusmieskulttuuri ja siinä esiintyvät
mielikuvat ja ideat ohjeistavat nuorta tekemään sosiaalisesti hyväksytyjä
ja arvostettuja valintoja. Mikäli nuorella itsellään ei ole tietoa ja aktiivista
terveysvalintoja ohjaavaa motiivia, hän perustaa valintansa terveystiedon sijaan
todennäköisemmin instituution käytäntöihin ja varusmiesyhteisön esimerkkiin.
Siksi terveyden edistämässä tulisi kiinnittää nuorten terveystietoisuuden
edistämisen lisäksi huomiota siihen, millaiseen toimintaan instituution käytännöt
ja toimintamallit nuoria ohjaavat. Keskeistä on ymmärtää, että arki on täynnä
toimintaa, joka sisältää tietoisia tai vähemmän pohdittuja terveystietoja.
Kuten kasvatuksessa, myös terveystietoisuudessa vahvin on viesti, joka välittyy
toiminnassa ja epävirallisessa puheessa. Ainakin osa instituution käytäntöjen
viesteistä voi olla tahattomia ja täysin turhaan terveystietoisuuden vastaisia.

Varusmieskoulutuksen todellisuuteen ei pääse käsiksi virallisten sääntö-
jen ja käskyjen kautta. Terveystietoisuuden toteutusta, saati vaikuttavuutta, ei
voida arvioida instituution virallisten tavoitteiden tai ohjeiden pohjalta. Varus-
miespalveluksen todellisuus rakentuu instituution moninaisten virallisten ohjei-
den, sääntöjen ja käskyjen lisäksi erityisesti sääntöjen epävirallisista toteutustavois-
ta, ohjeistuksista, rytmeistä ja aikatauluista. Nämä kaikki yhdessä muodostavat
varusmiespalveluksen instituution käytännöt. Lisäksi arjessa toimii varusmiesyh-
teisö, joka muokkaa omalla toiminnallaan ja ohjeistuksillaan palveluksen arkea.
Tässä kokonaisuudessa virallinen terveystieto sai melko pienen painoarvon, var-
sinkin jos instituution käytännöt ja varusmieskulttuuri eivät sitä tukenet.

ARVIOINTIA JA JATKOTUTKIMUSAIHEITA

Tämän tutkimuksen metodologinen lähtökohta oli varusmiesten arjen toimintalogiikan selvittäminen. Nuorten erilaiset valinnat tulevat paremmin ymmärretyiksi, kun niitä tarkastellaan heidän omista lähtökohdistaan käsin. Huomiota ei pidä kiinnittää ainoastaan siihen, miksei nuori käyttäydy terveysvalistajien toiveiden mukaisesti, vaan on otettava huomioon myös se, miten nuori määrittelee ja arvottaa erilaisia valintoja eri tilanteissa. Esimerkiksi tupakointi oli varusmiehen näkökulmasta tarkasteltuna epäterveellisyydessäänkin valintana looginen ja ymmärrettävä (vrt. Graham 1987; Calnan & Williams 1991). Toisin sanoen nuorten terveystajun rakentumista ymmärtääkseen tulee ottaa huomioon institutionaaliset ja yhteiskunnalliset rajat ja mahdollisuudet sekä nuorten ympärillä oleva sosiaalinen kudus. Havainnollamalla varusmiesten arkea ja tutustumalla nuoriin haastattelujen ja kenttätöiden avulla muodostui käsitys siitä, mihin nuorten valinnat ja tulkinnat erilaisissa tilanteissa pohjasivat. Etnografisen kenttätöiden ja haastattelujen avulla saatiin näkyviin yksittäisten nuorten tai nuorisoryhmien sijaan kokonaiskuva varusmiesten arjesta ja elämismaailmasta. Terveysvalinnat saivat tätä kautta ympärilleen kontekstin, joka auttoi toimintatapojen tulkitsemisessa. Sosiaalisen kontekstin ja kulttuurin tuntemisesta tulee näin ollen oleellinen osa terveyskäyttäytymisen selittämistä.

Tämä tutkimus kuvasi yhden varusmiesyksikön arkea mahdollisimman monipuolisesti ja realistisesti. Olemalla mukana arjessa tutkija ymmärsi, mitkä tapahtumat toistuivat ja mitkä olivat poikkeuksinakin tutkittavan ilmiön kannalta kiinnostavia. Totaalilaitoksessa arjen rytmit ja käytännöt näyttivät hyvin nopeasti alkavan toistaa itseään, ja ihmisillä oli monilta osin ennakolta määritellyt roolit. Tämä auttoi arjen rutiinien hahmottamisessa. Pian havainnoja pystyi suuntaamaan rutiinien, toiston ja rytmien lisäksi normaalista poikkeaviin tapahtumiin ja pieniin vastarinnan tekoihin. Vaikka yhden yksikön arjen kokonaisvaltainen kuvaus ei kerro muiden yksiköiden todellisuudesta, se voi valottaa osin armeijaan yleisesti liittyviä instituution käytäntöjä, mielikuvia ja kulttuurisia toimintamalleja. Jatkossa tulisikin selvittää, miltä osin kyse on yleisistä toimintatavoista palveluksessa. Tutkimus kuvasi tutkittujen nuorten miesten tapaa jäsentää terveystajua arjessa. Sen tulosten perusteella voidaan esittää, ettei nuorten miesten terveyskäsitteitä ja -tapoja tule niputtaa yhteen, vaan myös nuorilla miehillä on hyvin moninaisia terveystajun muotoja.

Tämä tutkimus ei tarkastellut sitä, onko nuorten terveystaju erilainen siivilissä kuin armeijassa ja muuttuuko se palveluksen aikana. Se ei myöskään ottanut huomioon nuorten erilaisia sosioekonomisia taustoja tai tarkastellut erilaisista taustoista tulleiden nuorten sopeutumistapojen eroja. Näihin tulisi jatkossa kiinnittää huomiota. Nuorten sosioekonomisen taustan huomioiminen toisi lisäarvoa varusmiesten terveystajun tutkimiseen, sillä perhetausta

on yksi keskeinen terveyseroja selittävä tekijä (mm. Martikainen ym. 2014). Myös varusmiesideaalit sisälsivät aineksia luokkataustaiseen analyysiin, johon tulee jatkotutkimuksissa kiinnittää tarkempaa huomiota. Lisäksi nuorten seuraaminen palveluksen jälkeen toisi lisää ymmärrystä siitä, miltä osin palveluksessa opitut tavat siirtyvät siviilimaailmaan.

Myös kantahenkilökunnan todellisuuden kuvaaminen etnografisin keinoin lisäisi ymmärrystä varusmiespalveluksen arjen käytännöistä. Kantahenkilökunnan parissa tehty ruohonjuuritason etnografia toisi tästä tutkimuksesta poikkeavan näkökulman varusmiespalveluksen arkeen ja voisi paremmin avata henkilökunnan toimintatapojen taustoja. Heidän näkemyksensä ja kokemuksensa varusmiesten kouluttajina, kasvattajina ja terveystieteiden toteuttajina voisivat myös auttaa koulutuksen kehittämässä. Jos tällainen tutkimus toteutettaisiin useiden etnografioiden yhteistyönä niin, että mukana olisi sekä organisaatiota hyvin tuntevia että ulkopuolisia siviilitutkijoita, se toisi varmasti esille uusia näkökantoja sekä näkökulman, jotka jäivät tässä tutkimuksessa huomiotta.

Myös ylisukupolvinen tarkastelu olisi erittäin kiinnostava lisä varusmies-tutkimukseen. Olen väitöskirjatutkimuksen jälkeen aloittanut tutkimuksen ylisukupolvisesta maanpuolustustahdosta, jonka tavoitteena on tutkia miten asevelvollisuuteen, armeijaan ja maan puolustamiseen liittyvistä asioista keskustellaan perheissä. Kiinnostavaa on se, mistä teemoista puhutaan ja mistä vaietaan ja miten näihin teemoihin liittyvät merkitykset ovat muuttuneet kulttuurisesti ja sosiaalisesti kahden sukupolven aikana.

Armeija on yksi kasvatusinstituutio muiden joukossa. Etnografista terveys-tutkimusta tulisi lisätä myös muissa lapsia ja nuoria kasvattavissa instituutioissa, kuten neuvoloissa, päiväkodeissa ja urheiluseuroissa, samoin kuin vapaa-ajan toimijoiden parissa. Tällaisen tutkimuksen avulla voidaan tehdä näkyväksi se, miten viralliset strategiat ja tavoitteet toteutuvat ruohonjuuritason todellisuudessa.

Lähteet

- Aaltonen, Sanna & Kivijärvi, Antti & Peltola, Marja & Tolonen, Tarja (2011) Ystävytydet. Teoksessa Mirja Määttä & Tarja Tolonen (toim.) *Annettu, otettu, itse tehty. Nuorten vapaa-aikaa tänään*. Nuorisotutkimusseuran/Nuorisotutkimusverkoston julkaisuja 112. Helsinki: Nuorisotutkimusseura, 29–56.
- Aalto-Setälä, Terhi & Marttunen, Mauri & Tuulio-Henriksson, Annamari & Poikolainen, Kari & Lönnqvist, Jouko (2002) Psychiatric treatment seeking and psychosocial impairment among young adults with depression. *Journal of Affective Disorders* 70 (1), 35–47.
- Aapola, Sinikka (2002) Exploring Dimensions of Age in Young People's Lives: A Discourse Analytical Approach. *Time & Society* 11 (23), 295–314.
- Aapola, Sinikka & Ketokivi, Kaisa (2005) Johdanto: Aikuistumisen ehdot 2000-luvun yhteiskunnassa. Teoksessa Sinikka Aapola & Kaisa Ketokivi (toim.) *Polkuja ja poikkeamia. Aikuisuutta etsimässä*. Nuorisotutkimusseuran/Nuorisotutkimusverkoston julkaisuja 56. Helsinki: Nuorisotutkimusseura, 7–32.
- Aboim, Sofia (2010) Plural Masculinities. *The Remaking of the Self in Private Life*. Farnham/Burlington: Ashgate.
- Absetz, Pilvikki & Jallinoja, Piia & Suihko, Johanna & Bingham, Clarissa & Kinnunen, Marja & Ohrankämmen, Olli & Sahi, Timo & Pihlajamäki, Harri & Paturi, Merja & Uutela, Antti (2010) *Varusmiesten ravitsemus ja muut elintavat sekä terveyden riskitekijät palveluksen aikana. Kuuden kuukauden seurantatutkimus*. Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen raportti 16/2010. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Ahlbäck, Anders (2006) Sodan kokemushistoria. Uusi saksalainen sotahistoria ja kokemushistorian sovellusmahdollisuudet Suomessa. Teoksessa Taina Kinnunen & Ville Kivimäki (toim.) *Ihminen sodassa. Suomalaisen kokemuksia talvi- ja jatkosodasta*. Helsinki & Jyväskylä: Minerva, 69–86.
- Ahlbäck, Anders (2010) *Soldiering and the Making of Finnish Manhood: Conscription and Masculinity in Interwar Finland, 1918–1939*. Turku: Åbo Akademi University. <http://www.doria.fi/handle/10024/67001> (Viitattu 2.1.2015.)
- Ahlström, Salme & Karvonen, Sakari (2010) Miten nuoret juovat. Teoksessa Pia Mäkelä & Heli Mustonen & Christoffer Tigerstedt (toim.) *Suomi juo. Suomalaisen alkoholinkäyttö ja sen muutokset 1968–2008*. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 129–141.
- Aikko, Jyrki (2010) *Muutosmatka sotilaaksi. Sotilaan kasvu kovissa olosuhteissa ja siihen vaikuttaminen sotilaskoulutuksessa*. Maanpuolustuskorkeakoulun täydennyskoulutus- ja kehittämisskeskuksen tutkimuksia 1/2010. Helsinki: Edita Prima Oy.
- Alasuutari, Pertti (1985) Pullon läpi näkyvä mies. Teoksessa Seppo Helminen & Merja Hurri (toim.) *Miehen mallit*. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Alasuutari, Pertti & Siltari, Jorma (1983) *Miehen vapauden valtakunta. Tutkimus lähiöravintolan tikkakulttuurista*. Tampereen yliopiston yhteiskuntatieteiden tutkimuslaitoksen julkaisusarja B 37/1983. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Amos, Amanda & Bostock, Yvonne (2007) Young people, smoking and gender – a qualitative exploration. *Health Education Research* 22 (6), 770–781.
- Amos, Amanda & Wiltshire, Susan & Haw, Sally & McNeill, Ann (2006) Ambivalence and uncertainty: Experiences of and attitudes towards addiction and smoking cessation in the mid-to-late teens. *Health Education Research* 21 (2), 181–191.
- Anderson, Nels (1988/1923) *Kulkumiehet – hobojen elämää 20-luvun Amerikassa*. Helsinki: A-klinikkasäätiö, Alkoholitutkimussäätiö ja Sosiaalhallitus.
- Anttila, Eeva (2009) Kehollinen tieto ajattelun ja oppimisen perustana. *Aikuiskasvatus* 2, 84–92.
- Apo, Satu (2001) *Viinan voima. Näkökulmia suomalaisten kansanomaiseen alkoholiajatteluun ja -kulttuuriin*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

- Arkin, William & Dobrofsky, Lynne (1978) Military Socialization and Masculinity. *Journal of Social Issues* 34 (1), 151–168.
- Armeijaslangi (2015) Wikisanakirja. <http://fi.wiktionary.org/wiki/Liite:Armeijaslangi> (Viitattu 2.3.2015.)
- Arnett, Jeffrey Jensen (2000) Emerging Adulthood. A Theory of Development From the Late Teens Through the Twenties. *American Psychologist* 55 (5), 469–480.
- Aromaa, Johanna & Tiili, Miia-Leena (2015) Empatia ja ruumiillinen tieto etnografisessa tutkimuksessa. Teoksessa Pilvi Hämeenaho & Eerika Koskinen-Koivisto (toim.) *Moniulotteinen etnografia*. Helsinki: Ethnos, 258–283.
- Asch, Solomon E. (1961) Effects of Group Pressure upon the Modification and Distortion of Judgement. Teoksessa Eleanor E. Maccoby & Theodore M. Newcomb & Eugene L. Hartley (eds.) *Readings in Social Psychology*. New York: Henry Holt, 174–183.
- Asevelvollisuuslaki (2007) *Asevelvollisuuslaki 28.12.2007/1438*. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20071438> (Viitattu 8.1.2015.)
- Aukee, Ranja (2003) Sukupuoli ja terveystietäytyminen. Teoksessa Riitta Luoto & Kirsi Viisainen & Ilona Kulmala (toim.) *Sukupuoli ja terveys*. Tampere: Vastapaino, 203–215.
- Barrett, Frank (2001) The Organizational Construction of Hegemonic Masculinity: The Case of the US Navy. Teoksessa Stephen Whitehead & Frank Barrett (eds.) *The Masculinities Reader*. Cambridge: Polity Press, 77–99.
- Bauman, Zygmunt (1999) *In Search of Politics*. Cambridge: Polity Press.
- Beck, Ulrich (1995) Poliittikan uudelleen keksiminen. Kohti refleksiivisen modernisaation teoriaa. Teoksessa Ulrich Beck & Anthony Giddens & Lash Scott (1995) *Nykyajan jäljillä*. Suomentanut Leevi Lehto. Tampere: Vastapaino, 11–82.
- Becker, Howard S. (1963) *Outsiders: Studies in the Sociology of Deviance*. New York: Free Press.
- Belkin, Aaron (2012) *Bring Me Men: Military Masculinity and the Benign Façade of American Empire, 1898–2001*. New York: Columbia University Press.
- Bell, Rick & Pliner, Patricia L. (2003) Time to Eat: the relationship between the number of people eating and meal duration in three lunch settings. *Appetite* 41 (2), 215–218.
- Berg, Päivi (2010) *Ryhmärajoja ja hierarkioita. Etnografinen tutkimus peruskoulun yläasteen liikunnanopetuksesta*. Sosiaalipsykologisia tutkimuksia 22. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Berg, Päivi (2012) Kunnan kansalaisia kasvattamassa – vanhempien ja valmentajien näkemyksiä kodin ja urheiluseuran kasvatus tehtävistä. *Nuorisotutkimus* 30 (4), 34–52.
- Berger, Peter & Luckmann, Thomas (1994) *Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen. Tiedonsosiologinen tutkielma*. Suomentanut Vesa Raiskila. Helsinki: Gaudemus.
- Bingham, Clarissa (2012) *Eating Habits of Young Men in Military Service. An Epidemiological and Intervention Study*. Helsinki: National Institute for Health and Welfare.
- Bingham, Clarissa & Lahti-Koski, Marjaana & Puukka, Pauli & Kinnunen, Marja & Jallinoja, Piia & Absetz, Pilvikki (2012) Effects of a healthy food supply intervention in a military setting: Positive changes in cereal, fat and sugar containing foods. *International Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity* 2012, 9:91. <http://www.ijbnpa.org/content/pdf/1479-5868-9-91.pdf> (Viitattu 3.1.2015.)
- Bingham-Teissala, Clarissa & Suihko, Johanna & Koponen, Pekka & Ohrankämmen, Olli & Sahi Timo (2008) Tupakointi, alkoholin käyttö ja fyysinen kunto. Teoksessa Piia Jallinoja & Timo, Sahi & Antti Uutela (toim.) *Varusmiesten ravitsemus, terveyden riskitekijät ja terveystaju. VARU-interventiotutkimuksen palvelukseenastumisvaiheen tulokset Panssariprikaatissa ja Kainuun Prikaatissa vuonna 2007*. Kansanterveyslaitoksen julkaisu B16/2008. Helsinki: Kansanterveyslaitos, 33–38.
- Bisogni, Carole & Falk, Laura & Madore, Elizabeth & Blake, Cristine & Jastran, Margaret & Sobal, Jeffery & Devine, Carol M. (2007) Dimensions of everyday eating and drinking episodes. *Appetite* 48, 218–231.
- Borofsky, Robert (1994) The Cultural in Motion. Teoksessa Robert Borofsky (ed.) *Assessing Cultural Anthropology*. New York: McGraw-Hill, 313–319.

- Bourdieu, Pierre (1984) *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*. London: Routledge.
- Bourdieu, Pierre (1990) *The Logic of Practice*. Cambridge: Polity Press.
- Bourdieu, Pierre & Wacquant, Loic (1995) *Refleksiiviseen sosiologiaan*. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Bourke, Joanna (2006) Uusi sotahistoria. Teoksessa Tiina Kinnunen & Ville Kivimäki (toim.) *Ihminen sodassa. Suomalaisen kokemuksia talvi- ja jatkosodasta*. Helsinki: Minerva, 21–42.
- Burr, Vivien (2004) *Sosiaalipsykologia ja ihmiskäsityksiä*. Tampere: Vastapaino.
- Bury, Michael (1997) *Health and Illness in a Changing Society*. London: Routledge.
- Caforio, Giuseppe (ed.) (2006) *Handbook of the Sociology of the Military*. New York: Springer.
- Calnan, Michael (1983) Managing 'minor' disorders: Pathways to a hospital accident and emergency department. *Sociology of Health and Illness* 5 (2), 149–167.
- Calnan, Michael & Williams, Simon (1991) Style of life and the salience of health: an exploratory study of health related practices in households from different socio-economic circumstances. *Sociology of Health and Illness* 13 (4), 506–529.
- Cardello, Armand V. & Bell, Rick & Kramer, F. Matthew (1996) Attitudes of consumers toward military and other institutional foods. *Food Quality and Preference* 7 (1), 7–20.
- Carreiras, Helena (2006) *Gender and the Military. Women in the Armed Forces of Western Democracies*. London: Routledge.
- Castrén, Robert (1881) *Asevelvollisuudesta Suomessa*. Kansanvalistusseuran toimituksia XXVI, II käännetty painos. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Castronova, Edward (2005) *Synthetic Worlds: The Business and Culture of Online Games*. Chicago: University of Chicago Press.
- Charlton, Anne (2001) Changing patterns of cigarette smoking among teenagers and young adults. *Paediatric Respiratory Reviews* 2 (3), 214–221.
- Charmaz, Kathy (1995) Identity Dilemmas of Chronically Ill Men. Teoksessa Donald Sabo & Davis F. Gordon (eds.) *Men's Health and Illness. Gender, Power, and the Body*. Thousand Oaks: Sage Publications, 266–291.
- Cockerham, William C. (2000) The Sociology of Health Behaviour and Health Lifestyles. Teoksessa Chloe E. Bird & Peter Conrad & Allen M. Fremont & Stefan Timmermans (eds.) *Handbook of Medical Sociology*. Upper Saddle River: Prentice Hall, 159–172.
- Cockerham, William C. (2007) *Social Causes of Health and Illness*. Cambridge: Polity Press.
- Code of Ethics of the American Anthropological Association (2009) <http://www.aaanet.org/issues/policy-advocacy/upload/AAA-Ethics-Code-2009.pdf> (Viitattu 29.1.2015.)
- Coffey, Amanda (1999) *The Ethnographic Self. Fieldwork and the Representation of Identity*. London: Sage.
- Coffey, Amanda & Atkinson, Paul (1996) *Making Sense of Qualitative Data. Complementary Research Strategies*. Thousand Oaks: Sage.
- Cohn, Carol (2000) "How Can She Claim Equal Rights When She Doesn't Have to Do as Many Push-Ups as I Do?" The Framing of Men's Opposition to Women's Equality in the Military. *Men and Masculinities* 3 (2), 131–151.
- Coles, Tony (2009) Negotiating the Field of Masculinity. The Production and Reproduction of Multiple Dominant Masculinities. *Men and Masculinities* 12 (1), 30–44.
- Collinson, David (1988) Engineering Humor: Masculinity, Joking and Conflict in Shop-Floor Relations. *Organization Studies* 9 (2), 181–199.
- Connell, R. W. (1987) *Gender and Power. Society, the Person and Sexual Politics*. Cambridge: Polity Press.
- Connell, R. W. (1995) *Masculinities*. Cambridge: Polity Press.
- Connell, Robert (2001) The Social Organization of Masculinity. Teoksessa Stephen M. Whitehead & Frank J. Barrett (eds.) *The Masculinities Reader*. Cambridge: Polity Press, 30–50.
- Connell, R. W. & Messerschmidt, James W. (2005) Hegemonic Masculinity. Rethinking the Concept. *Gender & Society* 19 (6), 829–859.

- Conner, Mark & Armitage, Christopher J. (2002) *The Social Psychology of Food*. Buckingham, Philadelphia: Open University Press.
- Courtenay, Will (2000a) Engendering Health: A Social Constructionist Examination of Men's Health Beliefs and Behaviors. *Psychology of Men and Masculinities* 1 (1), 4–15.
- Courtenay, Will (2000b) Constructions of masculinity and their influence on men's well-being: A theory of gender and health, *Social Science & Medicine* 50 (10), 1385–1401.
- Crawford, Robert (1980) Healthism and the medicalization of everyday life. *International Journal of Health Services* 10 (3), 365–388.
- Crawford, Robert (1994) The boundaries of the self and the unhealthy other: reflections on health, culture and AIDS. *Social Science & Medicine* 38 (10), 1347–1365.
- Crossley, Nick (2013) Habit and habitus. *Body & Society* 19 (2–3), 136–161.
- Davies, Charlotte Aull (2002) *Reflexive Ethnography. A Guide to Researching Selves and Others*. London: Routledge.
- Davies, Christie (1989) Goffman's concept of the total institution: Criticism and revisions. *Human Studies* 12 (1–2), 77–79.
- Demers, Andrée & Kairouz, Sylvia & Adlaf, Edward & Gliksman, Louis & Newton-Taylor, Brenda & Marchand, Alan (2002) Multilevel analysis of situational drinking among Canadian undergraduates. *Social Science & Medicine* 55 (3), 415–424.
- Denke, Linda & Barnes, Donelle (2013) An Ethnography of Chronic Pain in Veteran Enlisted Women. *Pain Management Nursing* 14 (4), 189–195.
- Denscombe, Martyn (2001) Uncertain identities and health-risking behavior: the case of young people and smoking in late modernity. *British Journal of Sociology* 52 (1), 157–177.
- DeVault, Marjorie L. (1991) *Feeding the Family: The Social Organization of Caring as Gendered Work*. Chicago: Chicago University Press.
- Douglas, Mary (1986) *How Institutions Think*. New York: Syracuse University Press.
- Duncanson, Claire (2009) Forces for Good? Narratives of Military Masculinity in Peacekeeping Operations. *International Feminist Journal of Politics* 11 (1), 63–80.
- Edwards, John S. A. (2012) The foodservice industry: Eating out is more than just a meal. *Food Quality and Preference* 27 (2), 223–229.
- Edwards, John S. A. & Hartwell, Heather J. & Reeve, William G. & Schafheitle, Joachim (2007) The diet of prisoners in England. *British Food Journal* 109 (3), 216–232.
- Emslie, Carol & Ridge, Damien & Ziebland, Sue & Hunt, Kate (2006) Men's accounts of depression: Reconstructing or resisting hegemonic masculinity? *Social Science & Medicine* 62, 2246–2257.
- Envall, Markku (1984) *Kirjailijoiden kentät ja kasarmit*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 410. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- ES (2014) Varusmiesliitto: Naiset ja miehet sanoihin tupiin. Gustafsson, Sari. *Etelä-Suomen sanomat* 27.2.2014. <http://www.ess.fi/uutiset/ulkomaat/2014/03/27/varusmiesliitto-naiset-ja-miehet-samoihin-tupiin> (Viitattu 3.1.2015.)
- Esitutkintalaki (2011) *Esitutkintalaki* 805/2011. <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2011/20110805> (Viitattu 8.1.2015.)
- Filha (2013) Puolustusvoimat kohti savuttomuutta. Filha 1/2013, tiedote. http://www.filha.fi/@Bin/1769232/Lehdist%C3%B6tiedote_012013_Puolustusvoimat_kohti_savuttomuutta.pdf (Viitattu 20.3.2015.)
- Fischler, Claude (1998) Food, self and identity. *Social Science Information* 27 (2), 275–292.
- Foucault, Michel (1980) *Tarkkailla ja rangaista*. Helsinki: Otava.
- Foucault, Michel (1998) *Seksuaalisuuden historia*. Suomentanut Kaisa Sivenius. Helsinki: Gaudeamus.
- Freidson, Eliot (1972) *The Profession of Medicine: A Study of the Sociology of Applied Knowledge*. New York: Harper Row.
- Gal, Reuven (1986) *Portrait of the Israeli Soldier*. Connecticut: Greenwood Press.

- Galdas, Paul M. (2009) Men, Masculinity and Help-Seeking Behaviour. Teoksessa Alex Broom & Philip Tovey (eds.) *Men's Health: Body, Identity and Social Context*. Chichester: Wiley Blackwell, 63–82.
- Galdas, Paul M. & Cheater, Francine & Marshall, Paul (2005) Men and help-seeking behaviour: literature review. *Journal of Advanced Nursing* 49 (6), 616–623.
- Geertz, Clifford (1973) *The Interpretation of Cultures. Selected Essays*. New York: Basic Books.
- Giddens, Anthony (1984) *Yhteiskuntateorian keskeisiä ongelmia. Toiminnan, rakenteen ja ristiriidan käsitteet yhteiskunta-analyyssissä*. Helsinki: Otava.
- Giddens, Anthony (1991) *Modernity and Self-Identity. Self and Society in the Late Modern Age*. Cambridge: Polity Press.
- Gissler, Mika (2003) Terveyspalvelujen käyttö sukupuolittain. Teoksessa Kirsi Viisainen & Riitta Luoto & Ilona Kulmala (toim.) *Sukupuoli ja terveys*. Tampere: Vastapaino, 277–288.
- Godderis, Rebecca (2006) Dining in: The Symbolic Power of Food in Prison. *Howard Journal of Criminal Justice* 45 (3), 255–267.
- Godfrey, Richard & Lilley, Simon & Brewis, Joanna (2012) Biceps, Bitches and Borgs: Reading Jarhead's Representation of the Construction of the (Masculine) Military Body. *Organization Studies* 33 (4), 541–562.
- Goffman, Erving (1959) *The Presentation of Self in Everyday Life*. New York: Doubleday.
- Goffman, Erving (1961) *Asylums. Essays on the Social Situation of Mental Patients and Other Inmates*. New York: Anchor Books.
- Goffman, Erving (1963) *Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity*. New York: Simon & Schuster Inc.
- Goffman, Erving (1969) *Minuuden riistäjät. Tutkielma totaalista laitoksista*. Lohja: Marraskuun liike.
- Golden, Deborah (2005) Uses of Food at an Israeli Kindergarten. *Food and Foodways* 13 (3), 181–199.
- Goldstein, Joshua S. (2001) *War and Gender: How Gender Shapes the War System and Vice Versa*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gordon, Tuula & Hynninen, Pirkko & Lahelma, Elina & Metso, Tuija & Palmu, Tarja & Tolonen, Tarja (2007) Koulun arkea tutkimassa. Kokemuksia kollektiivisesta etnografiasta. Teoksessa Sirpa Lappalainen & Pirkko Hynninen & Tarja Kankkunen & Elina Lahelma & Tarja Tolonen (toim.) *Etnografia metodologiana. Lähtökohtana koulutuksen tutkimus*. Tampere: Vastapaino, 41–64.
- Gough, Brendan (2007) 'Real men don't diet': An analysis of contemporary newspaper representations of men, food and health. *Social Science & Medicine* 64 (2), 326–337.
- Graham, Hilary (1987) Women's smoking and family health. *Social Science & Medicine* 25 (1), 47–56.
- Guidetti, Margherita & Cavazza, Nicoletta & Graziani, Rita (2014) Healthy at home, unhealthy outside: Food groups associated with family and friends and the potential impact on attitude and consumption. *Journal of Social and Clinical Psychology* 33 (4), 343–364.
- Haahti, Hannu Gabriel (1928) *Armeija terveydellisenä tekijänä yhteiskunnassa*. Yliopistollinen väitöskirja. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Haanpää, Pentti (1989/1928–30) *Kenttä ja kasarmi sekä muita teoksia*. Kootut teokset 2. Helsinki: Otava.
- Haarni, Tuukka & Karvinen, Marko & Koskela, Hille & Tani, Sirpa (1997) *Tila, paikka ja maisema. Tutkimusretkiä uuteen maantieteeseen*. Tampere: Vastapaino.
- Habermas, Jürgen (1987) *Järki ja kommunikaatio. Tekstejä 1981–1985*. Helsinki: Gaudeamus.
- Hacking, Ian (1999) *The Social Construction of What?* Cambridge, Massachusetts & London: Harvard University Press.
- Hakkarainen, Pekka (2000) *Tupakka – nautinnosta ongelmaksi*. Tampere: Vastapaino.
- Halberstam, Judith (1998) *Female Masculinity*. Durham: Duke University Press.

- Hale, Hannah C. (2008) The Development of British Military Masculinities through Symbolic Resources. *Culture & Psychology* 14 (3), 305–332.
- Hall, Stuart (1999) *Identiteetti*. Suomentaneet ja toimittaneet Mikko Lehtonen ja Juha Herkman. Tampere: Vastapaino.
- Halonen, Pekka (2002) Puolustusvoimien koulutuskulttuurin kehityspyrkimykset – askel kohti oppivaa organisaatiota. *Tiede ja Ase* 60, 142–156.
- Halonen, Pekka (2007) *Puolustusvoimien koulutuskulttuurin rakentuminen*. Maanpuolustuskorkeakoulun koulutustaidon laitoksen julkaisusarja 2, n:o 18. Helsinki: Maanpuolustuskorkeakoulu.
- Halttner, Karl (2006) The Decline of the European Mass Armies. Teoksessa Giuseppe Caforio (ed.) *Handbook of the Sociology of the Military*. New York: Springer, 361–384.
- Hankonen, Nelli & Kinnunen, Marja & Absetz, Pilvikki & Jallinoja, Piia (2014) Why Do People High in Self-Control Eat More Healthily? Social Cognitions as Mediators. *Annals of Behavioral Medicine* 47 (2), 242–248.
- Harinen, Olli (1993) *Knut Pipping ja Väinö Linna sotilasyhteisön kuvaajina. Sosiologin ja kirjailijan havainnot suomalaisesta sotilasyksiköstä ulkomaisen tutkimuskirjallisuuden valossa*. Helsingin yliopiston sosiologian laitoksen lisensiaattityö. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Harinen, Olli (2000) *Sotilasjoukon kiinteys ja sotilasorganisaatio*. Puolustusvoimien koulutuksen kehittämiskeskuksen tutkimuseloiteita A/13/2000. Helsinki: Puolustusvoimien koulutuksen kehittämiskeskus.
- Harinen, Olli (2012) *Sotilaiden epäviralliset ryhmänormit kolmessa jalkavälikomppaniaa koskevassa empiirisessä tutkimuksessa (Knut Pipping, Roger Little, John Hockey)*. Maanpuolustuskorkeakoulun käyttäytymistieteiden laitoksen julkaisusarja 1, 2/2012. Tampere: Maanpuolustuskorkeakoulu.
- Harjula, Päivi (1996) *”Mä oon aina halunnu...” Vapaaehtoiseen asepalvelukseen hakeutuvien naisten motiivit sekä ennako-odotukset ja tiedot*. Helsingin yliopiston kasvatustieteen pro gradu -tutkielma.
- Haslam, S. Alexander & Jetten, Jolanda & Postmes, Tom & Haslam, Catherine (2009) Social Identity, Health and Well-Being: An Emerging Agenda for Applied Psychology. *Applied Psychology* 58 (1), 1–23.
- Hauser, Orlee (2011) “We Rule the Base Because We’re Few”: “Lone Girls” in Israel’s Military. *Journal of Contemporary Ethnography* 40 (6), 623–651.
- HE 184/1997. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi asevelvollisuuslain muuttamisesta. <http://www.edilex.fi/he/19970184> (Viitattu 4.3.2015.)
- HE 37/2012. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi asevelvollisuuslain muuttamisesta. <http://www.edilex.fi/he/fi/20120037.pdf> (Viitattu 4.3.2015.)
- HE 128/2012. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi siviilipalveluslain 4. §:n muuttamisesta. <http://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/2012/20120128> (Viitattu 4.3.2015.)
- HE 109/2001. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi puolustusvoimien ravitsemispalvelujen yhtiöittämisestä. <http://www.edilex.fi/mt/puv20110001> (Viitattu 20.8.2014.)
- Heinonen, Jukka (1971) Virallisten normien vastainen käyttäytyminen erässä totaalissa yhteisössä. *Tiede ja ase* 29, 78–127.
- Heiskala, Risto (2000) *Toiminta, tapa ja rakenne. Kohti konstruktivistista synteisiä yhteiskunta-teoriassa*. Helsinki: Gaudeamus.
- Helakorpi, Satu & Paavola, Meri & Prättälä, Ritva & Uutela, Antti (2009) *Suomalaisen aikuisväestön terveyskäyttäytyminen ja terveys, kevät 2008*. Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen raportti 2/2009. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.
- Helén, Ilpo (1988) Asevelvollisuusarmeija sosiaalisena instituutiona. Teoksessa Jouko Väänänen & Kimmo Kiljunen (toim.) *Nuoriso ja asevelvollisuus*. Helsinki: Suomen rauhanliitto & Asestakieltäytyjäliitto, 78–84.
- Helén, Ilpo (2004) Hyvinvointi, vapaus ja elämän politiikka. Foucault-lainen hallinnan analytiikka. Teoksessa Keijo Rahkonen (toim.) *Sosiologia nykykeskusteluja*. Helsinki: Gaudeamus, 206–236.

- Helldán, Anni & Helakorpi, Satu & Virtanen Suvi & Uutela, Antti (2013) *Suomalaisen aikuisväestön terveyskäyttäytyminen ja terveys, kevät 2013*. Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen raportti 21/2013. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Hemanus, Pertti & Partanen, Juha & Virtanen, Matti (1987) *Virittävyiden ongelma*. Tampere: Tampereen yliopiston tiedotusopin laitos.
- Hemilä, Päivi (2007) *Lusiminen on kuntoutumisen vastakohta*. Jyväskylän yliopiston erityispedagogiikan laitoksen pro gradu -tutkielma. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Herbert, Melissa S. (1998) *Camouflage Isn't Only for Combat. Gender, Sexuality and Women in the Military*. New York: New York University Press.
- Hervik, Peter (1994) Shared reasoning in the field: reflexivity beyond the author. Teoksessa Kirsten Hastrup & Peter Hervik (eds.) *Social Experience and Anthropological Knowledge*. London & New York: Routledge, 78–100.
- Hibell, Björn & Guttormsson, Ulf & Ahlström, Salme & Balakireva, Olga & Bjarnason, Thoroddur & Kokkevi, Anna & Kraus, Ludwig (2012) *The 2011 ESPAD Report. Substance Use Among Students in 36 European Countries*. Stockholm: The Swedish Council for Information on Alcohol and Other Drugs.
- Higate, Paul (2003) *Military Masculinities. Identity and the State*. Westport: Praeger Publisher.
- Higate, Paul & Cameron, Ailsa (2006) Reflexivity and Researching the Military. *Armed Forces & Society* 32 (2), 219–233.
- Higate, Paul & Hopton, John (2005) War, Militarism, and Masculinities. Teoksessa Michael S. Kimmel & Jeff Hearn & R. W. Connell (eds.) *Handbook of Studies on Men and Masculinities*. London: Sage Publications, 432–447.
- Hill, Neil & Fallowfield, Joanne & Price, Susan & Wilson, Duncan (2011) Military nutrition: maintaining health and rebuilding injured tissue. *Philosophical Transactions of the Royal Society B: Biological Sciences* 366, 231–240.
- Hinojosa, Ramon (2010) Doing Hegemony: Military, Men, and Constructing a Hegemonic Masculinity. *Men's Studies Press* 18 (2), 179–194.
- Hirdman, Yvonne (1988) Genusystemet – teoretiska reflexioner kring kvinnors sociala underordning. *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 3, 49–63. <http://ub016045.ub.gu.se/ojs/index.php/tgv/article/viewFile/1490/1303> (Viitattu 3.1.2015.)
- Hirsch, Edward S. & Kramer, Matthew F. & Meiselman, Herbert L. (2005) Effects of food attributes and feeding environment on acceptance, consumption and body weight. Lessons learned in a twenty-year program of military ration research. US Army Research (Part 2). *Appetite* 44, 33–45.
- Hirvi, Laura & Snellman, Hanna (2012) Introduction: Nine Tales of the Field. Teoksessa Laura Hirvi & Hanna Snellman (eds.) *Where Is the Field? The Experience of Migration Viewed through the Prism of Ethnographic Fieldwork*. Studia Fennica Ethnologica 14. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 7–20.
- Hitlin, Steve & Elder, Glen H. (2007) Time, Self, and the Curiously Abstract Concept of Agency. *Sociological Theory* 25 (2), 170–191.
- Hockey, John (1986) *Squaddies: Portrait of a Subculture*. Exeter: Exeter University Press.
- Hockey, John (2002) “Head down, bergen on, mind in neutral”: The infantry body. *Journal of Political & Military Sociology* 30 (1), 48–171.
- Hockey, John (2003) No More Heroes: Masculinity in the Infantry. Teoksessa Paul Higate (ed.) *Military Masculinities: Identity and the State*. Westport: Praeger Publishers, 15–25.
- Hogg, Michael A. (1992) *The Social Psychology of Group Cohesiveness: From Attraction to Social Identity*. New York: New York University Press.
- Hoikkala, Tommi (1993) *Katoaako kasvatus, himmeneekö aikuisuus? Aikuistumisen puhe ja kulttuurimallit*. Helsinki: Gaudeamus.
- Hoikkala, Tommi (toim.) (1996) *Miehenkuvia. Välähdyksiä nuorista miehistä Suomessa*. Helsinki: Gaudeamus.
- Hoikkala, Tommi (2009a) Tutkijat varusmiespalveluksessa. Teoksessa Tommi Hoikkala & Mikko Salasuo & Anni Ojajärvi (2009) *Tunnetut sotilaat. Varusmiehen kokemus ja terveystaju*. Nuorisotutkimusseuran/Nuorisotutkimusverkoston julkaisu 94. Helsinki: Nuorisotutkimusseura, 26–49.

- HS (2014) Suomalaisten miesten elinikä on Pohjoismaiden lyhyin. Mervi Juusola. *Helsingin Sanomat* 21.7.2014. <http://www.hs.fi/elama/a1405911991874> (Viitattu 27.1.2015.)
- Hussong, Andrea M. & Hicks, Richard E. & Levy, Suzanne A. & Curran, Patrick J. (2001) Specifying the Relations Between Affect and Heavy Alcohol Use Among Young Adults. *Journal of Abnormal Psychology* 110 (3), 449–461.
- Hutchings, Kimberly (2008) Making Sense of Masculinity and War. *Men and Masculinities* 10 (4), 389–404.
- Huuki, Tuija (2010) *Koulupoikien statustyö väkivallan ja välittämisen valokiilassa*. Acta Universitatis Ouluensis. Scientiae Rerum Socialium E/113. Oulu: Oulun yliopisto.
- Hyssälä, Liisa & Rautava, Päivi & Sillanpää, Matti (1994) Varusmiesten terveyskasvatuksesta. *Sotilaslääketieteen aikakauslehti* 69, 71–76.
- Häkkinen, Antti (2014) ”Kun yhteiskunta tuli kylään”: nuorisosukupolvien erilaiset yhteiskuntakohtaamiset ja -kokemukset. Teoksessa Kaisa Vehkalahti & Leena Suurpää (toim.) *Nuoruuden sukupolvet*. Nuorisotutkimusverkoston/Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 152. Helsinki: Nuorisotutkimusseura
- Häkkinen, Antti & Ojajärvi, Anni & Puuronen, Anne & Salasuo, Mikko (2012) Sukupolvien väliset suhteet nuoren terveystottumusten suuntaajina. Teoksessa Sami Myllyniemi (toim.) *Monipolvinen hyvinvointi. Nuorisobarometri 2012*. Nuorisotutkimusverkoston/Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 127 & Nuorisosaian neuvottelukunnan julkaisuja 46. Helsinki: Nuorisotutkimusseura, Opetus- ja kulttuuriministeriö, Nuorisotutkimusverkosto & Nuorisosaian neuvottelukunta, 186–120.
- Häkkinen, Antti & Puuronen, Anne & Salasuo, Mikko & Ojajärvi, Anni (2013) *Sosiaalinen albumi. Elämäntavat sukupolvien murroksissa*. Nuorisotutkimusseuran/Nuorisotutkimusverkoston julkaisuja 139. Helsinki: Nuorisotutkimusseura, 32–56.
- Hämynen, Heikki & Salonen, Jukka & Sahi, Timo & Pallonen, Unto (1985) Tupakoinnin alkaminen varusmiespalveluksen aikana. *Sosiaalilääketieteellinen aikakauslehti* 22, 13–22.
- Hänninen, Vilma (2000) *Sisäinen tarina, elämä ja muutos*. Acta Universitatis Tampereensis 696. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Härmälä, Valtteri (2012) *Jengi sotajalalla. Syksyn 1978 jengikeskustelun nuorisokuva*. Helsingin yliopiston talous- ja sosiaalishistorian oppiaineen pro gradu. http://www.nuorisotutkimusseura.fi/sites/default/files/verkkojulkaisut/harmala_gradu_2012.pdf (Viitattu 8.1.2015.)
- IS (2008) Varusmies kuoli kesken Cooperin testin. Lauri Puintila. *Iltä-Sanomat* 13.2.2008. <http://www.iltasanomat.fi/kotimaa/art-1288337438409.html> (Viitattu 23.1.2015.)
- Jahnke, Sara A. & Hoffman, Kevin M. & Haddock, C. Keith & Long, Mark A. D. & Williams, Larry N. & Landon, Harry A. & Poston, Carlos (2011) Military Tobacco Policies: The Good, The Bad, and the Ugly. *Military Medicine* 176 (12), 1382–1387.
- Jallinoja, Piia & Suihko, Johanna (2007) Munkkiperinteestä pizzaelämykseen – terveys ja ruoka Sotilaskoti-lehdessä 1967–2007. *Tiedotustutkimus* 30 (4), 30–44.
- Jallinoja, Piia & Absetz, Pilvikki & Suihko, Johanna & Bingham, Clarissa & Kinnunen, Marja & Hoikkala, Tommi & Ojajärvi, Anni & Salasuo, Mikko & Uutela, Antti (2010) *Varuskuntaruokailuun liittyvät mielipiteet ja käytännöt Panssariprikaatissa ja Kainuun Prikaatissa*. Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen raportti 15/2010. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.
- Jallinoja, Piia & Tuorila, Heli & Ojajärvi, Anni & Bingham, Clarissa & Uutela, Antti & Absetz, Pilvikki (2011) Conscripts’ attitudes towards health and eating. Changes during the military service and associations with eating. *Appetite* 57 (3), 718–721.
- Jallinoja, Piia & Raitasalo, Kirsimarja & Tigerstedt, Christoffer (2013) Varusmiesten raittius ja humalajuominen varusmiespalveluksen eri vaiheissa. *Yhteiskuntapolitiikka* 78 (1), 81–88.
- Janowitz, Morris & Little, Roger (1965) *Sociology and the Military Establishment*. New York: Russel Sage Foundation.
- Jetten, Jolanda & Haslam, S. Alexander & Haslam, Catherine (2012) The case for a social identity analysis of health and well-being. Teoksessa Jolanda Jetten & Catherine Haslam & S. Alexander Haslam (eds.) *The Social Cure: Identity, Health and Well-Being*. Hove and New York: Psychology Press, 1–19.

- Johnson, Brooke (2010) A Few Good Boys: Masculinity at a Military-Style Charter School. *Men and Masculinities* 12 (5), 575–596.
- Jokinen, Arto (2000) *Panssaroitu maskuliinisuus – mies, väkivalta ja kulttuuri*. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Jokinen, Arto (2006) Myytti sodan palveluksessa. Suomalainen mies, soturius ja talvisota. Teoksessa Tiina Kinnunen & Ville Kivimäki (toim.) *Ihminen sodassa. Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta*. Helsinki & Jyväskylä: Minerva, 141–158.
- Jokinen, Arto (2010) Kriittinen mies- ja maskuliinisuustutkimus. Teoksessa Tuija Saresma & Leena-Maija Rossi & Tuula Juvonen (toim.) *Käsikirja sukupuoleen*. Tampere: Vastapaino, 128–139.
- Jokinen, Eeva (2005) *Aikuisten arki*. Helsinki: Gaudeamus.
- Jokiranta, Harri (2003) *Se on miehen elämää. Maaseudulla asuvia miehiä elämäänsä kertomassa*. Acta Universitatis Tamperensis 966. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Jormanainen, Vesa (2002) Varusmiesten päihteiden, huumeiden ja lääkkeiden käyttötottumukset. *Sotilaslääketieteen laitoksen julkaisuja* 1 (2), 38–40.
- Juhila, Kirsi (2004) Leimattu identiteetti ja vastapuhe. Teoksessa Arja Jokinen & Laura Huttunen & Anna Kulmala (toim.) *Puhua vastaan ja vaieta. Neuvottelu kulttuurisista marginaaleista*. Helsinki: Gaudeamus, 20–32.
- Järviluoma, Helmi (2002) ”Ei hän ole tyttö, hän on antropologi!” Muistiinpanoja sukupuoliteulta kentältä. *Nuoristotutkimus* 20 (1), 3–16.
- Kaarninen, Mervi (2003) Nuoren tasavallan nuorison ongelmat. Oliko Suomessa nuoriso-ongelma? Teoksessa Sinikka Aapola & Mervi Kaarninen (toim.) *Nuoruuden vuosisata. Suomalaisen nuoruuden historia*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 216–237.
- Kaplan, Danny & Ben-Ari, Eyal (2000) Brothers and Others in Arms. Managing Gay Identity in Combat Units of the Israeli Army. *Journal of Contemporary Ethnography* 29 (4), 396–432.
- Kapur, Navneet & Hunt, Isabelle & Lunt, Mark & McBeth, John & Creed, Francis & Macfarlane, Gary (2004) Psychosocial and illness related predictors of consultation rates in primary care – a cohort study. *Psychological Medicine* 34, 719–728.
- Karisto, Antti & Prättälä, Ritva & Berg, M. A. (1993) The good, the bad, and the ugly. Differences and changes in health related lifestyles. Teoksessa Unni Kjærnes & Lotte Holm & Marianne Ekstrøm & Ritva Prättälä (eds.) *Regulating markets, regulating people. On food and nutrition policy*. Oslo: Novus Forlang, 185–204.
- Karvonen, Sakari & Rahkonen, Ossi (2000) Nuorten elämäntyylin ja terveystietämisen kulttuurinen vaihtelu. *Yhteiskuntapolitiikka* 65 (2), 135–145.
- Kasl, Stanislav & Cobb, Sidney (1966) Health behavior, illness and sick-role behavior. *Archives of Environmental Health* 12 (2), 531–541.
- Katainen, Anu (2006) Challenging the imperative of health? Smoking and justifications of risk-taking. *Critical Public Health* 16 (4), 295–305.
- Katainen, Anu (2011) *Tupakka, luokka ja terveystietämisen ongelma*. Sosiaalitieteiden laitoksen julkaisuja 2011:2. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Kekkonen, Jukka (1999) Siviilipalveluksen kehittäminen. Selvitysmies Jukka Kekkonen raportti. Työhallinnon julkaisu 235. Helsinki: Työministeriö.
- Kenola, Jaana (2010) Ulkosuomalaisnuoret varusmiespalvelusta suorittamassa. Teoksessa Pirjo Jukarainen & Sirkku Terävä (toim.) *Tasa-arvoinen turvallisuus? Sukupuolten yhdenvertaisuus suomalaisessa maanpuolustuksessa ja kriisinhallinnassa*. Helsinki: Minerva, 145–160.
- Kenola-Krusberg, Jaana (2012) *Ulkosuomalaisvarusmiesten kansallisen identiteetin rakentuminen*. Lisensiaatintutkimus, Tampereen yliopiston kasvatustieteiden yksikkö. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Kilpinen, Erkki (2009) The Habitual Conception of Action and Social Theory. *Semiotica* 173 (1), 99–128.
- King, Anthony (2006) The Word of Command: Communication and Cohesion in the Military. *Armed Forces & Society* 32 (4), 493–512.

- Kinnunen, Marja & Suikko, Johanna & Hankonen, Nelli & Absetz, Pilvikki & Jallinoja, Piia (2012) Self-Control is Associated with Physical Activity and Fitness among Young Males. *Behavioral Medicine* 38 (3), 83–89.
- Kinnunen, Taina (2001) *Pyhät bodarit. Yhteisöllisyys ja onni täydellisessä ruumiissa*. Helsinki: Gaudeamus.
- Kinnunen, Tiina & Kivimäki, Ville (2006) Johdatus koettuun sotaan. Teoksessa Tiina Kinnunen & Ville Kivimäki (toim.) *Ihminen sodassa. Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta*. Minerva, 9–18.
- Kipinoinen, Seppo (2009) Puolustusministeriön lainsäädäntöosaston osastopäällikkö Seppo Kipinoinen suullinen tiedoksianto 23.2.2009.
- Kivimäki, Ville (2013) *Murtuneet mielet*. Helsinki: WSOY.
- Kivinen, Osmo (2006) Habitukset vai luontumukset? Pragmatistisia näkökulmia bourdieulaistittain objektiiviseen sosiologiatieteeseen. Teoksessa Semi Purhonen & J. P. Roos (toim.) *Bourdieu ja minä*. Helsinki: Vastapaino, 227–265.
- Klein, Uta (1999) “Our Best Boys”: The Gendered Nature of Civil-Military Relations in Israel. *Men and Masculinities* 2 (1), 47–65.
- Klein, Uta (2003) The Military and Masculinities in Israeli Society. Teoksessa Paul Higate (ed.) *Military Masculinities: Identity and the State*. Westport: Praeger Publishers, 191–200.
- Koivusilta, Leena (2011) Terveyskäyttäytyminen. Teoksessa Mikko Laaksonen & Karri Silventoinen (toim.) *Sosiaaliepideemiologia. Väestön terveyserot ja terveyteen vaikuttavat tekijät*. Helsinki: Gaudeamus, 123–141.
- Kojo, Marjaana (2012) Pause päällä. Työn ja koulutuksen ulkopuoliset jaksot nuorten elämänsäkulussa. *Janus* 20 (2), 94–110.
- Korhonen, Anne (2004) Naiset, miehet ja armeija. Sukupuolittuneet diskurssit sotilaskouluttajan puheessa. Teoksessa Päivi Eriksson & Jeff Hearn & Marjut Jyrkinen & Susan Meriläinen & Johanna Moisander & Hertta Niemi & Kristina Rolin & Sinikka Vanhala & Elina Henttonen & Minna Hiillos & Saija Katila & Teemu Tallberg (toim.) *Sukupuoli ja organisaatiot liikkeessä? Gender and Organizations in Flux? Research Reports 60*. Helsinki: Swedish School of Economics, 255–265.
- Kortteinen, Matti (1992) *Kunnian kenttä. Suomalainen palkkatyö kulttuurisena muotona*. Hämeenlinna: Hanki ja jää.
- Koskela, Kari (2002) *Huligaanit. Katuelämää Sörkassa suurlakosta sisällissotaan*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Koskenvuo, Kimmo & Jormanainen, Vesa (1996) Varusmiesten terveys ja haasteita sen edistämiseksi. *Sotilaslääketieteen aikakauslehti* 71, 2–6.
- Kosonen, Jarkko (2003) *Suomalaisen rauhanturvajoukon pienryhmäkiinteyden Kosovossa vuonna 2003*. Puolustusvoimien koulutuksen kehittämiskeskuksen tutkimuslauseita A/1/2003. Helsinki: Puolustusvoimien koulutuksen kehittämiskeskus.
- Kosonen, Ulla (1998) *Koulumuistoja naiseksi kasvamisesta*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Kouluterveyskysely (2013) Tupakointiin liittyvät taulukot vuosilta 2000/2001–2013. <http://www.thl.fi/fi/tutkimus-ja-asiantuntijaty/vaestotutkimukset/kouluterveyskysely/tulokset/tulokset-aiheittain/paihteet-ja-riippuvuudet> (Viitattu 15.8.2014.)
- Kovitz, Marcia (2003) The Roots of Military Masculinity. Teoksessa Paul Higate (ed.) *Military Masculinities: Identity and the State*. Westport: Praeger Publisher, 1–14.
- Kronsell, Annica (2006) Methods for studying silences: gender analysis in institutions of hegemonic masculinity. Teoksessa Brooke A. Ackerly & Maria Stern & Jacqui True (eds.) *Feminist Methodologies for International Relations*. Cambridge: Cambridge University Press, 108–128.
- Kusiak, Pauline (2008) Sociocultural Experience and the Military: Beyond the Controversy. *Military Review* 88 (6), 65–76.
- Kumpula, Heli & Lounamaa, Anne & Paavola, Meri & Lunetta, Philippe & Impinen, Antti (toim.) (2006) *Nuorten miesten tapaturmat ja väkivalta*. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 71. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.

- Kuusisto-Arponen, Anna-Kaisa & Tani, Sirpa (2009) Hengailun maantiede. Arjen kaupunki nuorten olemisen tilana. *Alue ja ympäristö* 38 (1), 51–58.
- Käyhkö, Mari (2006) *Siivoojaksi oppimassa. Etnografinen tutkimus työläistyöstä puhdistuspalvelualan koulutuksessa*. Joensuu: Joensuu University Press.
- Laaksonen, Mikko & Silventoinen, Karri (2011) Mitä on sosiaaliepideologia. Teoksessa Mikko Laaksonen & Karri Silventoinen (toim.) *Sosiaaliepideologia. Väestön terveyserot ja terveyteen vaikuttavat tekijät*. Helsinki: Gaudeamus, 11–25.
- Lahelma, Elina (2002) Isänmaa, armeija ja tasa-arvo. Teoksessa Tuula Gordon & Katri Komulainen & Kirsti Lempiäinen (toim.) *Suomineiton hei! Kansallisuuden sukupuoli*. Tampere: Vastapaino, 197–210.
- Lahelma, Elina (2005) Finding Communalities, Making Differences, Performing Masculinities: Reflections of Young Men on Military Service. *Gender and Education* 15 (3), 205–217.
- Lahelma, Elina & Gordon, Tuula (2007) Taustoja, lähtökohtia ja avauksia kouluetnografiaan. Teoksessa Sirpa Lappalainen & Pirkko Hynninen & Tarja Kankkunen & Elina Lahelma & Tarja Tolonen (toim.) *Etnografia metodologiana. Lähtökohtana koulutuksen tutkimus*. Tampere: Vastapaino, 17–38.
- Lahtinen, Rauno (2007) *Savun lumo. Tupakan kulttuurihistoriaa*. Jyväskylä: Atena Kustannus Oy.
- Laine, Petteri (2007) *Miehet kuntoon! Kansalaiskunnon lasku ja korjaavat toimenpiteet*. EVA. Helsinki: Taloustieto Oy. http://www.eva.fi/wp-content/uploads/files/1986_miehet_kuntoon.pdf (Viitattu 1.8.2014.)
- Laisi, Tiina (1998) *Naisten sopeutuminen sotilasorganisaatioon. Naisten kokemuksia varusmiespalveluksesta*. Maanpuolustuskorkeakoulun johtamisen laitos. Helsinki: Maanpuolustuskorkeakoulu.
- Laitinen, Kari (2005) Suomalainen asevelvollisuus. Historiallinen kaari, kehitys ja kansallinen olemus. Teoksessa Kari Laitinen & Arto Nokkala (2005) *Suomalaisen asevelvollisuuden kaari ja haasteet*. Puolustusministeriön julkaisuja 1/2005. Helsinki: Puolustusministeriö, 7–118.
- Laitinen, Kari (2010) Ohi on. Havaintoja varusmiesten loppukyselystä ja Nuorisobarometristä. Teoksessa Sami Myllyniemi (toim.) *Puolustuskannalla. Nuorisobarometri 2010*. Nuorisotutkimusseuran/Nuorisotutkimusverkoston julkaisuja 107. Helsinki: Nuorisotutkimusseura, 180–190.
- Laki puolustusvoimista (2007) *Laki puolustusvoimista* 11.5.2007/551. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070551> (Viitattu 8.1.2015.)
- Laki sotilaskurinpidoista ja rikostorjunnasta puolustusvoimissa (2014) *Laki sotilaskurinpidoista ja rikostorjunnasta puolustusvoimissa* 255/2014. <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2014/20140255> (Viitattu 8.1.2015.)
- Lappalainen, Sirpa (2007) Mikä ihmeen etnografia. Teoksessa Sirpa Lappalainen & Pirkko Hynninen & Tarja Kankkunen & Elina Lahelma & Tarja Tolonen (toim.) *Etnografia metodologiana. Lähtökohtana koulutuksen tutkimus*. Tampere: Vastapaino, 9–14.
- Lefebvre, Henri (2004) *Rhythmanalysis: Space, Time and Everyday Life*. London: Continuum.
- Lehtonen, Jukka (2003) *Seksuaalisuus ja sukupuoli koulussa. Näkökulmana heteronormatiivisuus ja ei-heteroseksuaalisten nuorten kertomukset*. Nuorisotutkimusverkoston/Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 31. Helsinki: Nuorisotutkimusseura.
- Lehtonen, Mikko (1995) *Pikku jättiläisiä. Maskuliinisuuden kulttuurinen rakentuminen*. Tampere: Vastapaino.
- Lehtonen, Pipsa Lotta (2007) *Ennakkoluulo, ylpeys ja arki. Naisten vapaaehtoisen asepalveluksen ja varusnaisten kehystäminen sanomalehdissä 1995–2005*. Viestinnän pro gradu -tutkielma. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Leimu, Pekka (1985) *Pennalismi ja initiaatio suomalaisessa sotilaselämässä*. Kansantieteellinen arkisto 33. Jyväskylä: Suomen muinaismuistoyhdistys.

- Leinonen, Minna & Nikkanen, Risto & Otonkorpi-Lehtoranta, Katri (2012) *Sukupuolten tasa-arvo puolustusvoimissa – Kehittämistarpeiden näkökulma asepalvelusta suorittavien ja henkilöstön kokemuksiin*. Työelämän tutkimuskeskuksen työraportteja 88/2012. Tampere: Tampereen yliopisto. https://tampub.uta.fi/bitstream/handle/10024/66376/sukupuolten_tasa_arvo_puolustusvoimissa_2012.pdf?sequence=1 (Viitattu 22.1.2015.)
- Levin, Dana (2011) “You’re Always First a Girl”: Emerging Adult Women, Gender, and Sexuality in the Israeli Army. *Journal of Adolescent Research* 26 (1), 3–29.
- Lewis, Aubrey (1980) Health as a Social Concept. Teoksessa David Mechanic (ed.) *Readings in Medical Sociology*. New York: The Free Press, 113–127.
- Leyser, Ophra (2003) Doing Masculinity in a Mental Hospital. *Journal of Contemporary Ethnography* 32 (3), 336–359.
- Liesinen, Kalle (2003) Armeijan rullista joukkotuotantoon. Teoksessa Vesa Nissinen (toim.) *Kehittyvä varusmieskoulutus*. Puolustusvoimien koulutuksen kehittämiskeskuksen julkaisusarja A/3/2003. Helsinki: Puolustusvoimien koulutuksen kehittämiskeskus, 7–22.
- Liikuntastrategia (2007) *Puolustusvoimien liikuntastrategia 2007–2016*. Helsinki: Pääesikunnan henkilöstöosasto.
- Linden, Kari & Jormanainen, Vesa & Pietilä, Kirsi & Sahi, Timo (2006) Medicine Use by Finnish Female Conscripts During Voluntary Military Service. *Military Medicine* 171 (8), 710–716.
- Linna, Väinö (1954) *Tuntematon sotilas*. Helsinki: WSOY.
- Little, Roger W. (1971) *Handbook of Military Institutions*. Beverly Hills: Sage Publications.
- Lofland, John (1995) Analytic Ethnography: Features, Failings, and Futures. *Journal of Contemporary Ethnography* 24 (1), 30–67.
- Lupton, Deborah (1993) Risk as Moral Danger: The Social and Political Functions of Risk Discourse in Public Health. *International Journal of Health Services* 23 (3), 425–435.
- Luukka, Minna-Riitta (2003) Youth in the (New)media Landscape – Emerging Practices, Forms and Meanings. Teoksessa Päivi Hovi-Wasastjerna (ed.) *Media Culture Research Programme*. Helsinki: University of Art and Design, 29–51.
- Lähteenmaa, Jaana (2001) *Myöhäismoderni nuorisokulttuuri. Tulkintoja ryhmistä ja ryhmiin kuulumisen ulottuvuuksista*. Nuorisotutkimusverkoston/Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 14. Helsinki: Nuorisotutkimusseura.
- Lämsä, Riikka (2008) Sairaalan tutkimiseen on vaikea saada lupaa. *Suomen Lääkärelehti* 63 (22), 2080–2082.
- Lämsä, Riikka (2013) *Potilaskertomus. Etnografia potilaisuudesta sairaalaosaston käytännössä*. Terveystien ja hyvinvoinnin laitoksen tutkimus 99. Helsinki: Terveystien ja hyvinvoinnin laitos.
- Lönnqvist, Jouko (1972) Muuttuva nuoriso, sen mielenterveys ja puolustuslaitos. *Sotilaslääketieteen aikakauslehti* 47 (1), 11–14.
- Maffesoli, Michel (1995) *Maailman mieli. Yhteisöllisen tyylin muodoista*. Helsinki: Gaudeamus.
- Maloff, Deborah R. & Becker, Howard S. & Fonaroff, Arlene & Rodin, Judith (1980) Informal social controls and their influence on substance use. Teoksessa Deborah R. Maloff & Peter K. Levison (eds.) *Issues in Controlled Substance Use*. Committee on Substance Abuse and Habitual Behavior, Assembly of Behavioral and Social Sciences & National Research Council. Washington D.C.: National Academy of Science.
- Mankayi, Nyameka (2006) Male constuctions and resistance to women in the military. *South African Journal of Military Studies* 34 (2), 44–64.
- Manninen, Sari (2010) ”Iso, vahva, rohke – kaikenlaista”. *Maskuliinisuudet, poikien valtahierarkiat ja väkivalta koulussa*. Acta Universitatis Ouluensis Scientiae Rerum Socialium E 112. Oulu: Oulun yliopisto.
- Marcus, George E. (1995) Ethnography in/of the World System: The Emergence of Multi-Sited Ethnography. *Annual Review of Anthropology* 24, 95–117.
- Martelin, Tuija (1984) *Tupakointitapojen kehitys Suomessa*. Lääkintöhallituksen julkaisusarja tutkimukset 1/1984. Helsinki: Lääkintöhallitus.

- Martikainen, Pekka & Mäkelä, Pia & Peltonen, Riikka & Myrskylä, Mikko (2014) Income Differences in Life Expectancy: The Changing Contribution of Harmful Consumption of Alcohol and Smoking. *Epidemiology* 25 (2), 182–190.
- Mattila, Jukka & Tukiainen, Sampo (2010) Puolustusministeri sotilaspuvussa. Moniulotteinen organisatorinen anomalia. Teoksessa Torsti Sirén (toim.) *Minne kuljet suomalainen sotilasjohtaja? Suomalaisen sotilasjohtamisen seminaari 2009*. Maanpuolustuskorkeakoulun johtamisen ja sotilaspedagogiikan laitoksen julkaisusarja 2, artikkelikokoelmat 4/2010. Helsinki: Maanpuolustuskorkeakoulun johtamisen ja sotilaspedagogiikan laitos, Kadettikunta ry & Suomen Reserviupseeriliitto ry, 105–115.
- Maunu, Antti (2012) *Ryypäämällä ryhmäksi. Ehkäisevän päihdetyön karttalehtiä nuorten ja nuorten aikuisten juomiskulttuureihin*. Helsinki: Ehkäisevä päihdetyö EHYT ry.
- Maunu, Antti (2014) *Yöllä yhdessä. Yökerhot, biletyt ja suomalainen sosiaalisuus*. Helsinki: Helsingin yliopiston sosiaalitieteiden laitos.
- McCann, Pol Dominic & Plummer, David & Minichiello, Victor (2010) Being the butt of the joke: Homophobic humour, male identity, and its connection to emotional and physical violence for men. *Health Sociology Review* 19 (4), 505–521.
- McCreary, Donald R. & Sadava, Stanley W. (1998) Stress, drinking and adverse consequences of drinking in two samples of young adults. *Psychology of Addictive Behaviours* 12 (4), 247–261.
- McDowell, Linda (2011) *Redundant Masculinities: Employment Change and White Working Class Youth*. Oxford: Blackwell.
- McEwen, Craig A. (1980) Continuities in the Study of Total and Non-Total Institutions. *Annual Review of Sociology* 6, 143–185.
- Mead, George Herbert (1967) *Mind, Self and Society from the Standpoint of a Social Behaviorist*. Chicago and London: The University of Chicago Press.
- Mechanic, David (1980) Social Psychologic Factors Affecting the Presentation of Bodily Complaints. Teoksessa David Mechanic (ed.) *Readings in Medical Sociology*. New York: The Free Press, 199–213.
- Meiselman, Herbert & Johnson, J. L. & Reeve, W. & Crouch, J. E. (2000) Demonstration of the influence of the eating environment on food acceptance. *Appetite* 35, 231–237.
- Mennell, Stephen & Murcott, Anne & Otterloo, Anneke H. van (1992) *The Sociology of Food*. London: SAGE.
- Messner, Micheal A. (1997) *Politics of Masculinities: Men in Movements*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Metso, Tuija (2004) *Koti, koulu ja kasvatus – kohtaamisia ja rajankäyntejä*. Kasvatusalan tutkimuksia 19. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Michell, Lynn & Amos, Amanda (1997) Girls, pecking order and smoking. *Social Science & Medicine* 44 (12), 1861–1869.
- Mikkola, Ilona (2011) *Prevalence of Metabolic Syndrome and Changes in Body-Composition, Physical Fitness and Cardiovascular Risk Factors During Military Service*. Oulu: Oulun yliopiston lääketieteellinen tiedekunta.
- Moilanen, Paavo & Kari-Koskinen, Onni (1974) Varusmiesten terveystietoudesta. *Sotilaslääketieteen aikakauslehti* 49 (4), 89–97.
- Monaghan, Lee F. (2008) *Men and the War on Obesity. A Sociological Study*. New York: Routledge.
- Moskos, Charles C. & Williams, John Allen & Segal, David R. (eds.) (2000) *The Postmodern Military: Armed Forces after the Cold War*. New York: Oxford University Press.
- MTS (2010) *Suomalaisten mielipiteitä ulko- ja turvallisuuspolitiikasta, maanpuolustuksesta ja turvallisuudesta 2010*. Helsinki: Maanpuolustustiedotuksen suunnittelukunta.
- MTS (2013) *Suomalaisten mielipiteitä ulko- ja turvallisuuspolitiikasta, maanpuolustuksesta ja turvallisuudesta*. Helsinki: Maanpuolustustiedotuksen suunnittelukunta.
- Murcott, Anne (1982) On the social significance of the "cooked dinner" in South Wales. *Social Science Information* 21 (4-5), 648–675.

- Murcott, Anne (1995) "It's a pleasure to cook for him": Food, mealtimes and gender in some South Wales households. Teoksessa Stevi Jackson & Shaun Moores (eds.) *The Politics of Domestic Consumption: Critical Readings*. Hemel Hempstead: Harvester Wheatsheaf, 89–99.
- Myllyniemi, Sami (2009) Aika vapaalla. Nuorten vapaa-aikatutkimus 2009. Nuorisotutkimusverkoston/Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 92 & Nuorisosaian neuvottelukunnan julkaisuja 40. Helsinki: Nuorisotutkimusseura.
- Myllyniemi, Sami (2010) *Puolustuskannalla. Nuorisobarometri 2010*. Nuorisotutkimusverkoston/Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 107. Helsinki: Nuorisotutkimusseura.
- Mäkelä, Johanna (2002) Hyvä ruoka ja paha ruoka. Teoksessa Tommi Hoikkala & J. P. Roos (toim.) *2000-luvun elämä. Sosiologisia teorioita vuosituhannen vaihteesta*. Helsinki: Gaudeamus, 201–217.
- Mäkelä, Johanna & Niva, Mari (2009) *Muuttuva syöminen – yksilön vastuu ja yhteiskunnan etu*. Kuluttajatutkimuskeskuksen vuosikirja 2009. Helsinki: Kuluttajatutkimuskeskus, 40–65.
- Mäkelä, Klaus (1969) Erving Goffman ja minuuden riistäjät. Goffman ja hänen tuotantonsa. Teoksessa Erving Goffman (1969) *Minuuden riistäjät. Tutkielma totaalisista laitoksista*. Helsinki: Marraskuun Liike.
- Mäkelä, Klaus (2005) Sosiaalitutkimuksen eettinen sääntely. *Yhteiskuntapolitiikka* 70 (4), 386–395.
- Mäkelä, Klaus (2008) Etnografisen moraalien hallinnollinen ennakkosääntely. *Kulttuurintutkimus* 25 (1), 40–46.
- Mäkinen, Arja (2008) *Oikeesti aikuiset. Puheenvuoroja yksineläjänaisen normaaliudesta, hyväksyttävyydestä ja aikuisuudesta*. Acta Universitatis Tamperensis 1349. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Mäkinen, Seppo (1991) *Isänsä menettäneet pojat varusmiehinä. Vertaileva tutkimus hajonneiden ja ehjiin kotien poikien persoonallisuuden kehityksestä ja palveluksessa selviytymisestä*. Helsinki: Suomen lääkintäupseeriliitto.
- Mälkki, Juha (2008) *Herrat, jätkät ja sotataito. Kansalaissotilas- ja ammattisotilasarmeijan rakentuminen 1920- ja 1930-luvulla "talvisodan ihmeeksi"*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Määttä, Jukka (1999) *"Miesten koulussa". Vapaaehtoisten naisten ja varusmiesten kokemuksia sotilaskoulutuksesta*. Puolustusvoimien koulutuksen kehittämiskeskuksen tutkimuseloiteita A12. Helsinki: Puolustusvoimien koulutuksen kehittämiskeskus.
- Möller-Leimkühler, Anne Maria (2002) Barriers to help-seeking by men: A review of socio-cultural and clinical literature with particular reference to depression. *Journal of Affective Disorders* 71 (1–3), 1–9.
- Napier, Rodney W. & Gershenfeld, Matti K. (1999) *Groups. Theory and Experience*. Boston: Houghton Mifflin Company.
- Nelsen, Edward & Rosenbaum, Edward (1972) Language patterns within the youth subculture: Development of slang vocabularies. *Merrill-Palmer Quarterly of Behavior and Development* 18 (3), 273–285.
- Nichter, Mark (1981) Idioms of Distress. *Culture, Medicine and Psychiatry* 5 (4), 379–408.
- Nichter, Mimi & Nichter, Mark & Lloyd-Richardson, Elizabeth E. & Flaherty, Brian & Carkoglu, Asli & Taylor, Nicole (2006) Gendered Dimensions of Smoking among College Students. *Journal of Adolescent Research* 21 (3), 215–243.
- Nielsen, Malene Molding (2011) On humor in prison. *European Journal of Criminology* 8 (6), 500–514.
- Niemelä, Raimo & Ek, Stefan & Huotari, Maija-Leena (2012) Terveystiedon lukutaito lisää hyvinvointia. Teoksessa Jukka Reivinen & Leena Vähäkylä (toim.) *Kansan terveys, yksilön hyvinvointi*. Helsinki: Gaudeamus, 150–162.
- Nieminen, Hannu (2006) *Kansa seisoi loitompana. Kansallisen julkisuuden rakentuminen Suomessa 1809–1917*. Tampere: Vastapaino.

- Nikula, Minna (2009) *Young Men's Sexual Behaviour in Finland and Estonia. Opportunities for prevention of sexually transmitted infections*. Terveysten ja hyvinvoinnin laitoksen tutkimuksia 26. Helsinki: National Institute for Health and Welfare.
- Nissinen, Vesa (2003) Johtajakoulutus kasvatuksen näkökulmasta. Teoksessa Vesa Nissinen (toim.) *Kehittyvä varusmieskoulutus*. Puolustusvoimien koulutuksen kehittämiskeskus julkaisusarja A/3/2003. Helsinki: Puolustusvoimien koulutuksen kehittämiskeskus, 35–62.
- Nissinen, Vesa (2006) *Syväjohtaminen*. Helsinki: Talentum.
- Noro, Arto (1991) *Muoto, moderniteetti ja 'kolmas'*. Tutkielma Georg Simmelin sosiologiasta. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Nutbeam, Don (2000) Health literacy as a public health goal: A challenge for contemporary health education and communication strategies into the 21st century. *Health Promotion International* 15, 259–267.
- Näre, Sari & Lähteenmaa, Jaana (toim.) (1992) *Letit liehumaan. Tyttökulttuuri murroksessa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- O'Brien, Rosaleen & Hunt, Kate & Hart, Graham (2005) 'It's caveman stuff, but that is to a certain extent how guys still operate': Men's accounts of masculinity and help seeking. *Social Science & Medicine* 61 (3), 503–516.
- Oikarinen, Arja (2008) *Kainuulaisten miesten terveystietäytyminen – kulttuurinen näkökulma*. Universitatis Ouluensis D Medica 975. Oulu: Oulun yliopisto.
- Ojajärvi, Anni (2006) Oppilaan paikka. Koulussa hyvin menestyvät lukiolaiset opiskelun, koulunkäynnin ja koulumaailman keskellä. Sosiologian pro gradu -tutkielma. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Ojajärvi, Anni (2009a) Combon kolmas ääni: Mikä totaalinen laitos? Teoksessa Tommi Hoikkala & Mikko Salasuo & Anni Ojajärvi (2009) *Tunnetut sotilaat. Varusmiehen kokemus ja terveystaju*. Nuorisotutkimusseuran/Nuorisotutkimusverkoston julkaisuja 94. Helsinki: Nuorisotutkimusseura, 76–84.
- Ojajärvi, Anni (2009b) Digivarusmies. Teoksessa Tommi Hoikkala & Mikko Salasuo & Anni Ojajärvi (2009) *Tunnetut sotilaat. Varusmiehen kokemus ja terveystaju*. Nuorisotutkimusseuran/Nuorisotutkimusverkoston julkaisuja 94. Helsinki: Nuorisotutkimusseura, 227–237.
- Ojajärvi, Anni (2009c) Combon kolmas ääni. Ruokailu on vakava asia. Teoksessa Tommi Hoikkala & Mikko Salasuo & Anni Ojajärvi (2009) *Tunnetut sotilaat. Varusmiehen kokemus ja terveystaju*. Nuorisotutkimusseuran/Nuorisotutkimusverkoston julkaisuja 94. Helsinki: Nuorisotutkimusseura, 393–399.
- Ojajärvi, Anni (2009d) Varusmies savuaa – tupakoinnin sosiaalinen ja kulttuurinen paikka armeijassa. *Yhteiskuntapolitiikka* 74 (4), 400–410.
- Ojajärvi, Anni (2009e) Combon kolmas ääni. Iltavapaa ryhmätoimintana. Teoksessa Tommi Hoikkala & Mikko Salasuo & Anni Ojajärvi (2009) *Tunnetut sotilaat. Varusmiehen kokemus ja terveystaju*. Nuorisotutkimusseuran/Nuorisotutkimusverkoston julkaisuja 94. Helsinki: Nuorisotutkimusseura, 182–187.
- Ojajärvi, Anni (2012) Varusmiespalvelus kasvatulaitoksena. Teoksessa Elina Pekkarinen & Kaisa Vehkalahti & Sami Myllyniemi (toim.) *Lapset ja nuoret instituutioiden kehyksissä*. Nuorten elinolot -vuosikirja. Nuorisotutkimusverkoston/Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 131. Helsinki: Nuorisotutkimusseura, 207–217.
- Ojajärvi, Anni & Salasuo, Mikko (2011) Kohtaavatko varusmiesten mielenterveyspalveluissa kysyntä ja tarjonta? *Nuorisotutkimuksen verkkokanava Kommentti.fi*. <http://www.kommentti.fi/viikon-v%C3%A4ite/kohtaavatko-varusmiesten-mielenterveyspalveluissa-kysynt%C3%A4-ja-tarjonta> (Viitattu 6.1.2015.)
- Ojajärvi, Anni & Salasuo, Mikko (2012) "I don't smoke, don't drink, don't fuck – At least I can fucking think". Erään streittariryhmän kokemuksia, näkemyksiä ja tulkintoja. Teoksessa Mikko Salasuo & Janne Poikolainen & Pauli Komonen (toim.) *Katukulttuuri. Nuorisoesiintymiä 2000-luvun Suomessa*. Nuorisotutkimusseuran/Nuorisotutkimusverkoston julkaisuja 124. Helsinki: Nuorisotutkimusseura, 266–292.

- Ojala, Hanna & Pietilä, Ilkka (2013) (toim.) *Miehistä puhetta. Miehet, ikääntyminen ja vanhenemisen kulttuuriset mallit*. Tampere: Tampere University Press.
- Ojala, Eija Maarit & Kontula, Osmo (2002) *Tarvitseeko minua kukaan? Keski-ikäiset yksinelijät perhekeskeisessä yhteisössä*. Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja D40/2002. Helsinki: Väestöliitto.
- Okley, Judith (1994) Vicarious and sensory knowledge of chronology and change. Ageing in rural France. Teoksessa Kirsten Hastrup & Peter Hervik (eds.) *Social Experience and Anthropological Knowledge*. London & New York: Routledge, 45–64.
- Otkes (2014) *Lasten kuolemat*. Onnettomuustutkimuskeskuksen tutkintaselosteus 1/2014. Helsinki: Onnettomuustutkimuskeskus. http://www.turvallisuustutkinta.fi/material/attachments/otkes/tutkintaselostukset/fi/muuonnettomuudet/2012/AtKr3zBTr/Y2012-S1_Lasten_kuolemat.pdf (Viitattu 7.1.2015.)
- Oyserman, Daphna & Fryberg, Stephanie A. & Yoder, Nicholas (2007) Identity-Based Motivation and Health. *Journal of Personality and Social Psychology* 93 (6), 1011–1027.
- Paajanen, Pirjo (2003) *Parisuhde koetuksella. Käsitteitä parisuhteesta ja sen purkamisesta. Perhebarometri 2003*. Väestöntutkimuslaitoksen katsauksia E 17/2003. Helsinki: Väestöliitto. <http://vaestoliitto-fi-bin.directo.fi/@Bin/b0567e0f8ce0bb20d1daaa21a197bd00/1422791782/application/pdf/237270/Perhebarometri%202003.pdf> (Viitattu 1.2.2015.)
- Paavola, Meri (2006) *Smoking from Adolescence to Adulthood. A 15-year Follow-up of the North Karelia Youth Project*. Publications of the National Public Health Institute A 16/2006. Helsinki: National Public Health Institute & Department of Public Health, University of Helsinki.
- Paechter, Carrie (2003) Masculinities and Femininities as Communities of Practice. *Women's Studies International Forum* 26 (1), 69–77.
- Pajari, Pia M. & Jallinoja, Piia & Absetz, Pilvikki (2006) Negotiation over self-control and activity: An analysis of balancing in the repertoires of Finnish healthy lifestyles. *Social Science & Medicine* 62 (10), 2601–2611.
- Paju, Elina (2013) *Lasten arjen ainekset. Etnografinen tutkimus materiaalisuudesta, ruumiillisuudesta ja toimijuudesta päiväkodissa*. Episteme-sarja. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Paju, Petri (2011) *Koulua on käytävä. Etnografinen tutkimus koululuokasta sosiaalisena tilana*. Nuorisotutkimusseuran/Nuorisotutkimusverkoston julkaisu 115. Helsinki: Nuorisotutkimusseura.
- Palosuo, Hannele & Koskinen, Seppo & Lahelma, Eero & Prättälä, Ritva & Martelin, Tuija & Ostamo, Aini & Keskimäki, Ilmo & Sihto, Marita & Talala, Kirsi & Hyvönen, Elisa & Linnanmäki, Eila (toim.) (2007) *Terveyden eriarvoisuus Suomessa. Sosioekonomisten terveyserojen muutokset 1980–2005*. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Parsons, Talcott (1951) *The Social System*. New York: Free Press.
- Partanen, Juha (1992) Herooinen juominen, myyttinen humala ja suomalainen viinapää. *Alkoholipolitiikka* 57 (4), 237–250.
- Pasanen, Hannes (2010) ”Mut eihän nörtit dokaa!” Verkko ja pelaaminen nuorten ehkäisevässä päihdetyössä. Teoksessa Merja Kylmäkoski & Sanna Pyökkänen & Reijo Viitanen (toim.) *Yhteisöllisiä näkökulmia nuorten ehkäisevään päihdetyöhön*. Helsinki: Humanistinen ammatikorkeakoulu, 178–188.
- Pekkala, Joni & Salmela, Tarja (2013) ”Mukava ku ollaan tiiviisti siellä”. *Etnografia nukkumisen käytännöistä kadettien ampumaleirillä*. Lapin yliopiston yhteiskuntatieteiden tiedekunnan pro gradu -tutkielma. http://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/91833/Pekkala_Joni%26Salmela.Tarja.pdf?sequence=2 (Viitattu 7.1.2015.)
- Pekkarinen, Elina & Vehkalahti, Kaisa (2012) Johdanto. Instituutiot lapsuutta ja nuoruutta rakentamassa – lapset ja nuoret instituutioita uudistamassa. Teoksessa Elina Pekkarinen & Kaisa Vehkalahti & Sami Myllyniemi (toim.) *Lapset ja nuoret instituutioiden kehyksissä*. Nuorten elinolot -vuosikirja. Nuorisotutkimusseuran/Nuorisotutkimusverkoston julkaisu 131. Helsinki: Nuorisotutkimusseura, 9–21.
- Penttinen, Antti (1984) *Sotilasslangin sanakirja*. Helsinki: WSOY.

- Persson, Alma (2011) *Changing boundaries, defending boundaries. Gender relations in the Swedish Armed Forces*. Linköping: Linköping University.
- Peräkylä, Anssi (1986) *Vartijan näkökulma. Tutkimus vanginvartijoiden työhön liittyvästä tulkinta-kehityksestä*. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisuja 1/86. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- Pietilä, Ilkka (1997) *Koukkuun jäämisen tuska ja taika. Riippuvuuden merkityksestä nuorten miesten tupakointia ylläpitävänä tekijänä*. Tampereen yliopiston terveystieteen laitoksen pro gradu -tutkielma.
- Pietilä, Ilkka (2008) *Between Rocks and Hard Places: Ideological dilemmas in men's talk about health and gender*. Acta Universitatis Tamperensis 1329. Tampere: Tampere University Press.
- Pietilä, Ilkka (2013) Työmiehen vanheneva ruumis ja miesten sosiaaliset järjestykset. Teoksessa Hanna Ojala & Ilkka Pietilä (toim.) *Miehistä puhetta. Miehet, ikääntyminen ja vanhenemisen kulttuuriset mallit*. Tampere: Tampere University Press, 197–223.
- Piha, Jorma (1988) Varusmiesten psykososiaalinen selviytyminen. *Suomen Lääkärilehti* 4, 265–269.
- Piispa, Matti (1997) *Valistus, holhoisuus, suojeleminen. Tutkimus alkoholipoliittisesta ja tupakkapoliittisesta mielipideilmastosta*. Acta Universitatis Tamperensis 564. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Pipping, Knut (1947) *Kompaniet som sambälle. Iakttagelser i ett finskt frontförband 1941–1944*. Acta Academiae Aboensis, Humaniora XVI.1.
- Pipping, Knut (1978) *Komppania pienoisyhteiskuntana*. Helsinki: Otava.
- Poehlman, Jon & Schwerin, Michael J. & Pemberton, Michael R. & Isenberg, Karen & Lane, Marian E. & Aspinwall, Kimberly (2011) Socio-Cultural Factors That Foster Use and Abuse of Alcohol Among a Sample of Enlisted Personnel at Four Navy and Marine Corps Installations. *Military Medicine* 176 (4), 397–401.
- Poland, Blake & Frohlich, Katherine & Haines, Rebecca J. & Mykhalovskiy, Eric & Rock, Melanie & Sparks, R. (2006) The social context of smoking: The next frontier in tobacco control? *Tobacco Control* 15 (1), 59–63.
- Prout, Alan (1989) Sickness as dominant symbol in life course transitions: An illustrated theoretical framework. *Sociology of Health and Illness* 11 (4), 336–359.
- Prättälä, Ritva (1989) Hyvät ja pahat ruuat. *Sosiaalilääketieteellinen aikakauslehti* 26 (4), 217–219.
- Prättälä, Ritva & Hakala, Samu & Roskam, Albert-Jan R. & Roos, Eva & Helmert, Uwe & Klumbiene, Jurate & Van Oyena, Herman & Regidora, Enrique & Kunsta, Anton E. (2009) Association between educational level and vegetable use in nine European countries. *Public Health Nutrition* 12 (11), 2174–2182.
- Puolustusvoimat (2012) *Varusmiespalveluksen poistumiin pureudutaan*. Puolustusvoimien tiedote. <http://www.puolustusvoimat.fi/wcm/su+puolustusvoimat.fi/pv.fi+staattinen+sivusto+su/puolustusvoimat/tiedotteet/varusmiespalveluksen+poistumiin+pureudutaan> (Viitattu 7.1.2015.)
- Puolustusvoimat (2013) *Vuoden 2013 kutsunnat ovat päättyneet*. Puolustusvoimien tiedote. <http://www.puolustusvoimat.fi/wcm/su%20puolustusvoimat.fi/pv.fi%20staattinen%20sivusto%20su/puolustusvoimat/tiedotteet/vuoden%202013%20kutsunnat%20ovat%20paattyneet> (Viitattu 4.8.2014.)
- Puska, Pekka (1973) *Miesten koulu. Armeijan vaikutuksesta varusmiesten ja miespuolisen väestön terveyteen*. Turku: Suomen varusmiesliitto.
- Puuronen, Anne (2006) Mitä on terveys – tietoa, taitoa vai tajua? Teoksessa Anne Puuronen (toim.) *Terveystaju. Nuoret, politiikka ja käytäntö*. Nuorisotutkimusseuran/Nuorisotutkimusverkoston julkaisuja 63. Helsinki: Nuorisotutkimusseura, 5–19.
- Pöysä, Jyrki (1997) *Jätkän synty. Tutkimus sosiaalisen kategorian muotoutumisesta suomalaisessa kulttuurissa ja itäsuomalaisessa metsätyöperinteessä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Pöysä, Jyrki (2004) Ruoka ja maskuliinisuus. Teoksessa Maarit Knuutila & Jyrki Pöysä & Tuija Saarinen (toim.) *Suulla ja kielellä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 121–139.

- Raittila, Raija (2009) Ympäristön lapset – lasten ympäristöt. Teoksessa Leena Alanen & Kirsti Karila (toim.) *Lapsuus, lapsuuden instituutiot ja lasten toiminta*. Tampere: Vastapaino, 227–248.
- Randell, Seppo (1965) *Varusmiespalvelus ja asennemuutokset: sosiologinen tutkimus sotilasorganisaatiosta ja turvallisuusasenteista sekä niiden muutoksista*. Acta Academiae Socialis, serie A. vol. 2. Tampere: Yhteiskunnallinen korkeakoulu.
- Ratschen, Elena & Britton, John & McNeill, Ann (2011) The smoking culture in psychiatry: Time for change. *British Journal of Psychiatry* 198 (1), 6–7.
- Ratzan, Scott C. (2001) Health Literacy: Communication for the Public Good. *Health Promotion International* 16 (2), 207–214.
- Richmond, Robyn & Butler, Tony & Wilhelm, Kay & Wodak, A. & Cunningham, Maria & Andersson, Ian (2009) Tobacco in prisons: A focus group study. *Tobacco Control* 18 (3), 176–182.
- Rimpelä, Matti (1973) Tupakointi. Teoksessa Pekka Puska (1973) *Miesten koulu. Armeijan vaikutuksesta varusmiesten ja miespuolisen väestön terveyteen*. Turku: Suomen varusmiesliitto, 66–70.
- Robertson, Steve (2003) Men Managing Health. *Men's Health Journal* 2 (4), 111–113.
- Robertson, Steve (2006) 'Not living life in too much of an excess': Lay men understanding health and well-being. *Health* 10 (2), 175–189.
- Robertson, Steve (2007) *Understanding Men and Health: Masculinities, Identity and Well-Being*. Maidenhead: Open University Press.
- Roininen, Katariina & Tuorila, Hely & Zandstra, E. H. & Graaf, Cees de & Vehkalahti, Kimmo & Stubenitsky, Karin & Mela, David J. (2001) Differences in health and taste attitudes and reported behaviour among Finnish, Dutch and British consumers. A cross-national validation of the Health and Taste Attitude Scales (HTAS). *Appetite* 37, 33–45.
- Roininen, Katariina & Tuorila, Hely (1999) Health and taste attitudes in the prediction of use frequency and choice between less healthy and more healthy snacks. *Food Quality and Preferences* 10 (4–5), 357–365.
- Roos, Gun & Prättälä, Ritva & Koski, Katriina (2001) Men, masculinity and food: Interviews with Finnish carpenters and engineers. *Appetite* 37 (1), 47–56.
- Roos, Gun & Wandel, Margareta (2005) "I eat because I'm hungry, because it's good, and to become full": Everyday eating voiced by male carpenters, drivers, and engineers in contemporary Oslo. *Food & Foodways* 13 (1–2), 169–180.
- Roos, J. P. & Hoikkala, Tommi (1998) Espiuhje. Teoksessa J. P. Roos & Tommi Hoikkala (toim.) *Elämänpolitiikka*. Helsinki: Gaudeamus, 7–19.
- Roos, J. P. & Vilkkö, Anni (1988) Suomalaisten elämä elämäkertakilpailun valossa. Teoksessa J. P. Roos (toim.) *Elämäntavasta elämäkertaan. Elämäntapaa etsimässä*. Helsinki: Tutkijaliitto, 155–200.
- Rossi, Leena-Maija (2010) Sukupuolen käsityksiä ja käsitteitä. Teoksessa Tuija Saresma & Leena-Maija Rossi & Tuula Juvonen (toim.) *Käsikirja sukupuoleen*. Tampere: Vastapaino, 21–38.
- Ruckenstein, Minna (2012) Kouluruokailun vaikuttajat. Kansalaiskasvatuksesta kulutuskulttuuriin. Teoksessa Elina Pekkarinen & Kaisa Vehkalahti & Sami Myllyniemi (toim.) *Lapset ja nuoret instituutioiden kehyksissä*. Nuorten elinolo -vuosikirja. Nuorisotutkimusverkoston/Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 131. Helsinki: Nuorisotutkimusseura, 156–169.
- Ruckenstein, Minna (2013) Raha ja addiktio ajan sykklisessä taloudessa. Teoksessa Tuukka Tammi & Pauliina Raento (toim.) *Addiktioyhteiskunta. Riippuvuus aikamme ilmiönä*. Helsinki: Gaudeamus, 165–180.
- Ruotuväki (2004) Sano mua kersantiks. Kolehmainen Aleks. *Ruotuväki* 1/2004.
- Rutherford, Jonathan (1988) Who's that man? Teoksessa Rowena Chapman & Jonathan Rutherford (eds.) *Male Order: Unwrapping Masculinity*. London: Lawrence and Wishart, 21–67.
- Räsänen, Matti (1982) Suomalainen ruokakulttuuri. *Duodecim* 22 (98), 1658–1665.
- Sahi, Timo (2005) Varusmiesten terveys. http://www.terveyskirjasto.fi/terveyskirjasto/tk.koti?p_artikkeli=suo00047 (Viitattu 7.1.2015.)

- Sahi, Timo & Vertio, Harri & Jormanainen, Vesa & Peitso, Ari (1996) Varusmiesikäisten terveystottumukset. Teoksessa Kimmo Koskenvuo & Timo Sahi & Ari Peitso (toim.) *Sotilas-terveydenhuolto*. Hämeenlinna: Suomen Puolustusvoimat, 749–756.
- Salasuo, Mikko (2004) *Huumeet ajankuvana. Huumeiden viihdekäytön kulttuurinen ilmeneminen Suomessa*. Stakesin tutkimuksia 149. Helsinki: Stakes.
- Salasuo, Mikko (2006) *Atomisoitunut sukupolvi. Pääkaupunkiseudun nuorisokulttuurinen maise- ma ja nuorisotyön haasteita 2000-luvun alussa*. Helsingin kaupungin tietokeskuksen tutki- muksia 6/2006. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus.
- Salasuo, Mikko (2009a) Puolustusvoimat: Suomen suurin kuntokoulu. Teoksessa Tommi Hoik- kala & Mikko Salasuo & Anni Ojajärvi (2009) *Tunnetut sotilaat. Varusmiehen kokemus ja terveystaju*. Nuorisotutkimusverkoston/Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 94. Helsinki: Nuorisotutkimusseura, 303–340.
- Salasuo, Mikko (2009b) Varusmiespalveluksen rutiineja ja marssimerkkejä. Teoksessa Tommi Hoikkala & Mikko Salasuo & Anni Ojajärvi (2009) *Tunnetut sotilaat. Varusmiehen kokemus ja terveystaju*. Nuorisotutkimusverkoston/Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 94. Helsinki: Nuorisotutkimusseura, 53–77.
- Salasuo, Mikko (2009c) Elämää kasarmilla. Teoksessa Tommi Hoikkala & Mikko Salasuo & Anni Ojajärvi (2009) *Tunnetut sotilaat. Varusmiehen kokemus ja terveystaju*. Nuorisotut- kimusverkoston/Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 94. Helsinki: Nuorisotutkimusseura, 86–114.
- Salasuo, Mikko (2009d) Miksi armeijaan tullaan ja millaisiin odotuksiin? Teoksessa Tommi Hoikkala & Mikko Salasuo & Anni Ojajärvi (2009) *Tunnetut sotilaat. Varusmiehen kokemus ja terveystaju*. Nuorisotutkimusverkoston/Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 94. Helsinki: Nuorisotutkimusseura, 189–226.
- Salasuo, Mikko (2010) Nuorten suhde sotiemme suureen kertomukseen. Teoksessa Sami Mylly- niemi (toim.) *Puolustuskannalla. Nuorisobarometri 2010*. Nuorisotutkimusseuran/Nuoriso- tutkimusverkoston julkaisuja 107. Helsinki: Nuorisotutkimusseura, 191–196.
- Salasuo, Mikko (2014) Sukupolveni soundtrack – Populaarimusiikki 1970-luvulla syntynei- den kirjoitetuissa nuoruusmuistoissa. Teoksessa Kaisa Vehkalahti & Leena Suurpää (toim.) *Nuoruuden sukupolvet*. Nuorisotutkimusverkoston/Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 152. Helsinki: Nuorisotutkimusseura, 178–199.
- Salasuo, Mikko & Hoikkala, Tommi (2009) ”Tunnetut sotilaat” ja loppulauseet. Teoksessa Tommi Hoikkala & Mikko Salasuo & Anni Ojajärvi (2009) *Tunnetut sotilaat. Varusmiehen kokemus ja terveystaju*. Nuorisotutkimusverkoston/Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 94. Helsinki: Nuorisotutkimusseura, 440–448.
- Salasuo, Mikko & Ojajärvi, Anni (2009) Combon kolmas ääni: Miksi jannut eivät jaksa? Teok- sessa Tommi Hoikkala & Mikko Salasuo & Anni Ojajärvi (2009) *Tunnetut sotilaat. Varus- miehen kokemus ja terveystaju*. Nuorisotutkimusverkoston/Nuorisotutkimusseuran julkaisu- ja 94. Helsinki: Nuorisotutkimusseura, 341–345.
- Salasuo, Mikko & Suurpää, Leena (2014) Ystävyys ja ryhmä kahden sukupolven kerrotussa elämässä. Teoksessa Kaisa Vehkalahti & Leena Suurpää (toim.) *Nuoruuden sukupolvet*. Nuor- isotutkimusseuran julkaisuja 152. Helsinki: Nuorisotutkimusseura, 112–149.
- Salmivalli, Christina (1998) *Koulukiusaaminen ryhmäilmionä*. Helsinki: Gaudeamus.
- Salo, Mikael (2004) *Alokat talon tavoille. Etnografinen tapaustutkimus Bourdieun sosiologian näkökulmasta*. Maanpuolustuskorkeakoulun koulutustaidon laitoksen julkaisusarja 2, n:o 14. Helsinki: Maanpuolustuskorkeakoulu.
- Salo, Mikael (2008) *The Chosen One: Characteristics of the Small Group Leader*. Helsinki: National Defence University.
- Salo, Mikael (2011) *United We Stand – Divided We Fall: A Standard Model of Unit Cohesion*. Publication of the Department of Social Research 6. Helsinki: University of Helsinki.
- Saltonstall, Robin (1993) Healthy bodies, social bodies: Men's and women's concepts and prac- tices of health in everyday life. *Social Science & Medicine* 36 (1), 7–14.

- Samudra, Jaida Kim (2008) Memory in our body: Thick participation and the translation of kinesthetic experience. *American Ethnologist* 35 (4), 665–681.
- Santtila, Matti (2003) Varusmiesten fyysisen koulutuksen perusteet. Teoksessa Vesa Nissinen (toim.) *Kehittyvä varusmieskoulutus*. Puolustusvoimien koulutuksen kehittämiskeskuksen julkaisusarja A/3/2003. Helsinki: Puolustusvoimien koulutuksen kehittämiskeskus, 111–174.
- Santtila, Matti & Kyröläinen, Heikki & Vasankari, Tommi & Tiainen, Seppo & Palvalin, Kauko & Häkkinen, Arja & Häkkinen, Keijo (2006) Physical fitness profiles in young Finnish men during the years 1975–2004. *Medicine and Science in Sports and Exercise* 38 (11), 1990–1994.
- Sasson-Levy, Orna (2011) Research on Gender and the Military in Israel: From a Gendered Organization to Inequality Regimes. *Israel Studies Review* 26 (2), 73–98.
- Savage, Paul L. & Gabriel, Richard A. (1976) Cohesion and disintegration in the American Army. *Armed Forces and Society* 2 (3), 340–376.
- Savuton Suomi 2040 (2015) www.savuton suomi.fi. (Viitattu 3.3.2015.)
- Schei, Edvin (1995) Sweet comfort. Changes in food habits during military service. *European Journal of Public Health* 5 (2), 97–102.
- Schei, Edvin & Sogaard, Anne Johanne (1994) The Impact of Military Service on Young Men's Smoking Behavior. *Preventive Medicine* 23 (2), 242–248.
- Schein, Edgar (1987) *Organisaatiokulttuuri ja johtaminen*. Helsinki: Weilin+Göös.
- Scott, Susie (2010) Revisiting the Total Institution: Performative Regulation in the Reinventive Institution. *Sociology* 44 (2), 213–231.
- Scott, Susie (2011) *Total Institutions and Reinvented Identities. Identity Studies in the Social Sciences*. London: Palgrave Macmillan.
- Seppälä, Pauliina (1999) Kielletyt aineet ja niiden merkitys teknokulttuurissa. *Yhteiskuntapolitiikka* 64 (4), 359–383.
- Seppälä, Pauliina & Salasuo, Mikko (2001) Aaltoja vai vedenpinnan pysyvää nousua? *Yhteiskuntapolitiikka* 66 (1), 71–75.
- Settertobulte, Wolfgang & Gaspar de Matos, Margarida (2004) Peers and Health. Teoksessa Candace Currie & Chris Roberts & Antony Morgan & Rebecca Smith & Wolfgang Settertobulte & Oddrun Samdal & Vivian Barnakov-Rasmussen (eds.) *Young People's Health in Context*. Copenhagen: World Health Organization, 178–183.
- Sherif, Muzafer (1961) Group influences upon the formation of norms and attitudes. Teoksessa Eleanor E. Maccoby & Theodore M. Newcomb & Eugene L. Hartley (eds.) *Readings in Social Psychology*. New York: Henry Holt, 219–232.
- Sihto, Marita (1986) *Tupakoinnin yksilölliset ja sosiaaliset merkitykset laitosolosuhteissa*. Lääkintöhallituksen julkaisu 10/1986. Helsinki: Lääkintöhallitus.
- Siltala, Juha (1994) *Miehen kunnia. Modernin miehen taistelu häpeää vastaan*. Helsinki: Otava.
- Siltala, Juha (2013) *Nuoriso – mainettaan parempi? Nykynuorten sopeutumiskäsitteet historiassa*. Helsinki: WSOY.
- Simmel, Georg (1949) The Sociology of Sociability. *The American Journal of Sociology* 55 (3), 254–261.
- Simmel, Georg (1955) The Web of Group Affiliations. Teoksessa Georg Simmel (1955) *Conflict and the Web of Group Affiliations*. Glencoe: Free Press, 125–195.
- Simola, Hannu (2001) Koulupolitiikka ja erinomaisuuden eetos. *Kasvatus* 32 (3), 290–297.
- Simonen, Jenni (2007) Nuorten juomisen sosiaalisuuden lajit. Teoksessa Christoffer Tigerstedt (toim.) *Nuoret ja alkoholi*. Helsinki: Alkoholi- ja huumetutkijain seura & Nuorisotutkimusseura/Nuorisotutkimusverkosto, 33–58.
- Simonen, Jenni (2012) Miehät ja alkoholi. Ikä, koulutustausta ja juomisen maskuliinisuus. *Yhteiskuntapolitiikka* 77 (4), 386–402.
- Simpura, Jussi (toim.) (1985) *Suomalaisten juomatavat. Haastattelututkimusten tuloksia vuosilta 1968, 1976 ja 1984*. Helsinki: Alkoholitutkimussäätiö.
- Sinnemäki, Anssi (2014) *Sota Kentästä ja kasarmista*. Helsinki: Paasilinna.

- Siviilipalvelus (2011) *Siviilipalvelus 2020. Siviilipalveluksen kehittämistyöryhmän mietintö*. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja 9/2011. https://www.tem.fi/files/29351/TEM_9_2011_netti.pdf (Viitattu 16.1.2015.)
- Skeggs, Beverley (1999) Seeing Differently. *The Australian Educational Researcher* 26 (1), 33–53.
- Skeggs, Beverley (2005) The Making of Class and Gender through Visualizing Moral Subject Formation. *Sociology* 39 (5), 965–982.
- Smith, Catrin (2002) Punishment and pleasure: Women, food and the imprisoned body. *The Sociological Review* 50 (2), 197–214.
- Snellman, Hanna (1996) *Tukkilaisen tulo ja lähtö. Kansatieteellinen tutkimus Kemijoien metsä- ja uittotyöstä*. Oulu: Pohjoinen.
- Snellman, Hanna (2003) Kansa tietää! Teoksessa Pekka Laaksonen & Seppo Knuutila & Ulla Piela (toim.) *Tutkijat kentällä*. Kalevalaseuran vuosikirja 82. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 44–61.
- Snibbe, Alana Conner & Markus, Hazel Rose (2005) You Can't Always Get What You Want: Educational Attainment, Agency, and Choice. *Journal of Personality and Social Psychology* 88 (4), 703–720.
- Snow, David A. & Morrill, Calvin & Anderson, Leon (2003) Elaborating Analytic Ethnography. Linking Fieldwork and Theory. *Ethnography* (4) 2, 181–200.
- Sobal, Jeffery (2005) Men, meat and marriage: Models of masculinity. *Food & Foodways* 13, 135–158.
- Soeters, Joseph L. & Winslow, Donna J. & Weibull, Alise (2006) Military Culture. Teoksessa Giuseppe Caforio (ed.) *Handbook of the Sociology of the Military*. New York: Springer, 237–254.
- Soikkeli, Markku & Salasuo, Mikko & Puuronen, Anne & Piispa, Matti (2011) *Se toimii sittenkin. Kuinka päihdevalituksesta saa selvää*. Nuorisotutkimusverkoston/Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 116. Helsinki: Nuorisotutkimusseura.
- Sotilaan käsikirja* (2008) Pääesikunnan koulutusosasto. Helsinki: Puolustusvoimien koulutuksen kehittämiskeskus.
- Souto, Anne-Mari (2011) *Arkipäivän rasismi koulussa. Etnografinen tutkimus suomalais- ja maahanmuuttajanuorten ryhmäsuhteista*. Nuorisotutkimusverkoston/Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 110. Helsinki: Nuorisotutkimusseura.
- Spradley, James P. (1980) *Participant Observation*. New York: Holt, Rinehart and Winston.
- St. Claire, Lindsay & Clucas, Claudine (2012) In sickness and in health: Influences of social categorization on health-related outcomes. Teoksessa Jolanda Jetten & Catherine Haslam & S. Alexander Haslam (eds.) *The Social Cure: Identity, Health and Well-Being*. Hove and New York: Psychology Press, 75–95.
- Stark, Eija (2011) *Köyhyyden perintö. Tutkimus kulttuurisen tiedon sisällöistä ja jatkuvuudesta suomalaisissa elämäkertä- ja sanalaskuaineistoissa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimintuksia 1320. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Stouffer, Samuel A. & Lumsdaine, Arthur A. & Lumsdaine, Marion Harper & Williams Jr., Robin M. & Smith, M. Brewster & Janis, Irving L. & Star, Shirley A. & Cottrell Jr., Leonard S. (1949) *The American Soldier: Combat and Its Aftermath*. Princeton: Princeton University Press.
- Strauss, A. & Cobin, J. (1998) *Basics of Qualitative Research. Techniques and Procedures for Developing Grounded Theory*. London: Sage.
- Sulkunen, Pekka & Alasuutari, Pertti & Nätkin, Ritva & Kinnunen, Merja (1984) *Lähiöravintola*. Helsinki: Otava.
- Sumvuori, Johanna (2005) *Siskot harmaissa. Asepalveluksen suorittaneiden naisten kokemuksia ja käsityksiä tasa-arvosta*. Helsingin yliopiston sosiologian pro gradu -tutkielma.
- Suomalainen asevelvollisuus (2010) Helsinki: Puolustusministeriö. http://www.defmin.fi/files/1648/Suomalainen_asevelvollisuus_plmv2_2010.pdf (Viitattu 7.1.2015.)

- Suurpää, Leena (2014) Oikeudenmukaisuutta nuorisokeskusteluun. *Nuorisotutkimuksen verkkokanava Kommentti.fi*. <http://www.kommentti.fi/kolumnit/nuoret-ovat-nuoria-olemusajattelun-houkutus-ja-petollisuus> (Viitattu 22.8.2014.)
- Swain, Jon (2004) The resources and strategies that 10–11-year-old boys use to construct masculinities in the school setting. *British Educational Research Journal* 30 (1), 167–185.
- Syrjäytymistä vähentävä toimenpideohjelma (2013) *Syrjäytymistä, köyhyyttä ja terveysongelmia vähentävä poikkihallinnollinen toimenpideohjelma: toimeenpanon puolivälitarkaus*. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Szabo, Michelle (2014) Men nurturing through food: Challenging gender dichotomies around domestic cooking. *Journal of Gender Studies* 23 (1), 18–31.
- Taber, Nancy (2010) Institutional ethnography, autoethnography, and narrative: An argument for incorporating multiple methodologies. *Qualitative Research February* 10 (1), 5–25.
- Tajfel, Henri & Turner, John C. (1986) The social identity theory of intergroup behavior. Teoksessa S. Worchel & W.G. Austin (eds.) *Psychology of Intergroup Relations*. Chicago: Nelson-Hall, 7–24.
- Tallberg, Teemu (2000) Siviilistä sotilaaksi, pojasta mieheksi. *Nuorisotutkimus* (18) 4, 58–76.
- Tallberg, Teemu (2009) *The Gendered Social Organisation of Defence: Two Ethnographic Case Studies in the Finnish Defence Forces*. Publications of the Hanken School of Economics 193. Helsinki: Hanken School of Economics.
- Tamres, Lisa K. & Janicki, Denise & Helgeson, Vicki S. (2002) Sex Differences in Coping Behaviour: A meta-analytic review and examination of relative coping. *Personality and Social Psychology Review* 6 (1), 2–30.
- Tapaninen, Anna-Maria (2009) Sinne ja takaisin. Lähiökenttätystä kaupunkietnografiaan. *Elore* 16 (2). http://www.elore.fi/arkisto/2_09/art_tapaninen_2_09.pdf (Viitattu 3.3.2015.)
- Thorne, Barrie (1993) *Gender Play: Girls and Boys in School*. Buckingham: Open University Press.
- Thrasher, Frederic (1927) *The Gang. A Study of 1,313 Gangs in Chicago*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Tiihonen, Arto (2002) *Ruumiista miestä, tarinasta tulkintaa. Oikeita miehiä – ja urheilijoita?* Jyväskylä: LIKES.
- Tiirikainen, Kati (toim.) (2009) *Tapaturmat Suomessa*. Helsinki: Edita Publishing Oy.
- Timmermans, Stefan & Tavory, Iddo (2012) Theory Construction in Qualitative Research: From Grounded Theory to Abductive Analysis. *Sociological Theory* 30 (3), 167–186.
- Timonen, Sini (2013) *Poissaolorikokset Karjalan prikaatissa 2010*. Kymenlaakson ammattikorkeakoulun julkishallinnon ja juridiikan opinnäytetyö. https://publications.theseus.fi/bitstream/handle/10024/59902/Timonen_Sini.pdf?sequence=1 (Viitattu 7.1.2015.)
- Tolonen, Tarja (2001) *Nuorten kulttuurit koulussa. Ääni, tila ja sukupuolten arkiset järjestykset*. Helsinki: Gaudeamus.
- Tolonen, Tarja (1999) Hiljainen poika ja äänekäs tyttö? Ääni, sukupuoli ja sosiaalisuus koulussa. Teoksessa Tarja Tolonen (toim.) *Suomalainen koulu ja kulttuuri*. Tampere: Vastapaino, 135–158.
- Topo, Pävi & Kontula, Osmo & Meriläinen, Jouni (1988) *Nuorten tupakointikulttuuria jäljittämässä*. Lääkintöhallituksen julkaisuja 8. Helsinki: Lääkintöhallitus.
- Torkkola, Sinikka & Mäki-Kuutti, Anna-Maria (2012) Terveystietä ja sairaudet mediassa. Teoksessa Marja-Liisa Honkasalo & Hannu Salmi (toim.) *Terveystietä kulttuurin ehdoilla. Näkökulmia kulttuuriseen terveystutkimukseen*. Turku: k&h-kustannus, 105–130.
- TS (2013) Joka 17. alokas keskeytti kahden ensimmäisen viikon aikana. *Turun Sanomat* 30.7.2013. <http://www.ts.fi/uutiset/kotimaa/516406/Joka+17+alokas+keskeytti+kahden+ensimmaisen+viikon+aikana> (Viitattu 7.1.2015.)
- Turner, John C. (1991) *Social Influence*. Milton Keynes: Open University Press.
- Tähtinen, Tuula & Vanhala, Mauno & Oikarinen, Jorma & Keinänen-Kiukaanniemi, Sirkka (2001) Changes in insulin resistance-associated cardiovascular risk factors of Finnish men during military service are due to changes in eating habits. *Sotilaslääketieteellinen Aikakauslehti* 76 (3), 239–246.

- Tähtinen, Tuula & Vanhala, Mauno & Oikarinen, Jorma & Keinänen-Kiukaanniemi, Sirkka (2002) Munkit vaaraksi varusmiesten terveydelle? *Duodecim* 118 (11), 1132–1133.
- Törrönen, Jukka (2005) Nuorten aikuisten humalakokemukset. Analyysi juomatapojen dynamiikasta ravintola- ja juomispäiväkirjoissa. *Yhteiskuntapolitiikka* 70 (5), 488–506.
- Törrönen, Jukka & Maunu, Antti (2005) Kevyet irtiotot ja raskas sosiaalisuus. Alkoholi nuorten aikuisten ravintolailtaa kuvaavissa kertomuksissa. *Yhteiskuntapolitiikka* 70 (3), 266–282.
- Ugelvik, Thomas (2011) The hidden food. Mealtime resistance and identity work in a Norwegian prison. *Punishment & Society* 13 (1), 47–63.
- Vaara, Jani & Ohrankämmen, Olli & Vasankari, Tommi & Santtila, Matti & Fogelholm, Mikael & Kokkonen, Elina & Suni, Jaana & Pihlajamäki, Harri & Mäntysaari, Matti (2009) *Reserviläisten fyysinen suorituskyky 2008*. Pääesikunnan henkilöstöosaston koulutussektori. Helsinki: Pääesikunta.
- Valentine, Gill & Longstaff, Beth (1998) Doing Porridge: Food and Social Relations in a Male Prison. *Journal of Material Culture* 3 (2), 131–152.
- Van Exel, Job & De Graaf, Gjal & Brouwer, Werner B. (2006) “Everyone dies, so you might as well have fun!” Attitudes of Dutch youths about their health lifestyle. *Social Science & Medicine*, 63 (10), 2628–2639.
- Vanonen, Annamari (1996) *Vihreät sisaret maanpuolustustyössä. Poimintoja Sotilaskotiliiton 75-vuotistaipaleelta*. Helsinki: Sotilaskotiyhdistys.
- Varusmies 2014 (2013) *Varusmies 2014. Opas varusmiespalvelukseen valmistautuvalle*. Puolustusvoimat. <http://www.puolustusvoimat.fi/wcm/23e9328042a9ec74873bf700af335404/Varusmies2014.pdf?MOD=AJPERES> (Viitattu 7.1.2015.)
- Vehkalahti, Kaisa (2009) *Constructing Reformatory Identity. Girls' Reform School Education in Finland, 1893–1923*. Oxford: Peter Lang.
- Vertio, Harri (1984) *Varusmiesten terveystyötyytyminen. Esimerkkeinä varusmiesten tupakoinnin, alkoholin käytön ja elvytysvalmiuden muutokset palvelusaikana*. Tampere: Tampereen yliopiston kansanterveystieteen laitos.
- Viljanen, Anna Maria & Lahti, Minna (toim.) (1997) *Kaukaa haettua. Kirjoituksia antropologiasta kenttätutuksesta*. Helsinki: Suomen Antropologinen Seura.
- Vilkuna, Kustaa H. J. (2014) Viina miehen mitta. Vapaa-ajalla rakennettu miehekkyyys 1550–1850. Teoksessa Pirjo Markkola & Ann-Catrin Östman & Marko Lambert (toim.) *Näkyvätön sukupuoli. Miehyyden pitkä historia*. Tampere: Vastapaino, 92–113.
- Virkkunen, Paavo (1941) *Suomen taistelevan armeijan henki*. Helsinki: Eroava.
- Virtanen, Ira & Isotalus, Pekka (2010) Miesten tukea antava viestintä eroavalle ystäväälle. Teoksessa Aino Kääriäinen & Juha Hämäläinen & Pirjo Pölkki (toim.) *Ero, vanhemmuus ja tukeminen*. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto, 224–253.
- Visser, Richard O. de & Smith, Jonathan A. & McDonnell, Elizabeth J. (2009) ‘That’s not masculine.’ Masculine Capital and Health-related Behaviour. *Journal of Health Psychology* 14 (7), 1047–1058.
- Välilä, Raili (2000) *Nuorten koettu terveys kyselyaineistojen ja ryhmähaastattelujen valossa*. Studies in sport, physical education and health 68. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Väri, Veli-Matti (1997) *Hyvä kasvatusta – kasvatusta hyvään*. Tampere: Tampere University Press.
- Waltari, Mika (1931) *Siellä missä miehiä tehdään*. Porvoo: WSOY.
- Weber, Max (1980) *Protestanttinen etiikka ja kapitalismin henki*. Helsinki: WSOY.
- Wessman, Jenni (2010) *Liikkuva nuori, liikkuva varusmies?* Helsingin yliopiston sosiologian pro gradu -tutkielma. <https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/18248/liikkuva.pdf?sequence=1> (Viitattu 8.1.2015.)
- Wetherell, Margaret & Edley, Nigel (1999) Negotiating Hegemonic Masculinity: Imaginary Positions and Psycho-Discursive Practices. *Feminism & Psychology* 9 (3), 335–356.
- Willis, Paul (1977) *Learning to Labour. How Working Class Kids Get Working Class Jobs*. Hampshire: Gower.
- Wills, Wendy J. (2005) Food and eating practices during the transition from secondary school to new social contexts. *Journal of Youth Studies* 8 (1), 97–110.

- Wilson, Gregory & Pritchard, Mary E. & Revalee Brian (2005) Individual Differences in Adolescent Health Symptoms: The Effects of Gender and Coping. *Journal of Adolescence* 28 (3), 369–379.
- Wiltshire, Susan & Amos, Amanda & Haw, Sally & McNeill, Ann (2005) Image, Context and Transition: Smoking in Mid-to-Late Adolescence. *Journal of Adolescence* 28 (5), 603–617.
- Wolcott, H. F. (1999) *Ethnography: A Way of Seeing*. Walnut Creek: AltaMira Press.
- Wollinger, Susanne (2000) *Mannen i ledet. Takt och otakt i värnpliktens skugga*. Stockholm: Carlssons.
- Woodward, Rachel (2000) Warrior Heroes and Little Green Men: Soldiers, Military Training and the Construction of Rural Masculinities. *Rural Sociology* 65 (4), 640–657.
- Woodward, Rachel (2003) Locating Military Masculinities: Space, Place and the Formation of Gender Identity in the British Army. Teoksessa Paul Higate (ed.) *Military Masculinities: Identity and the State*. Westport: Praeger Publishers, 43–55.
- Woodward, Rachel (2014) Military Landscapes: Agendas and Approaches for Future Research. *Human Geography* 38 (1), 40–61.
- Yle (2013) Lappilaiset menevät armeijaan, Keski-Suomessa jaetaan vapautuksia. Tuomo Björkssten & Juha Rissanen. Yle 15.8.2013. http://yle.fi/uutiset/lappilaiset_menevat_armeijaan_keski-suomessa_jaetaan_vapautuksia/6779406 (Viitattu 8.1.2015.)
- Yle (2014) ”Inttiin kannattaa ottaa omat eväät mukaan”. Ville Välimäki. Yleisradion kotimaan uutiset 8.7.2014. http://yle.fi/uutiset/inttiin_kannattaa_ottaa_omat_evaat_mukaan/7345014 (Viitattu 8.1.2015.)
- YIPalVO (2008) *Yleinen palvelusohjesääntö*. Helsinki: Pääesikunnan koulutusosasto.
- YIPalVO (2009) *Yleinen palvelusohjesääntö*. Helsinki: Pääesikunnan koulutusosasto.
- Ympyröiltä kansalaisvastuuseen (1970) *Ympyröiltä kansalaisvastuuseen. RUK:n 50-vuotisjubla-kirja*. Helsinki: RUK:n kannatusyhdistys r.y.
- Young, Jesse Tyler (2004) Illness behaviour: A selective review and synthesis. *Sociology of Health & Illness* 26 (1), 1–31.
- Ziehe, Thomas (1991) *Uusi nuoriso. Epätavanomaisen oppimisen puolustus*. Tampere: Vastapaino.
- Zinberg, Norman E. (1984) *Drug, Set and Setting. The Basis for Controlled Intoxicant Use*. New Haven and London: Yale University Press.
- Zola, Irving Kenneth (1973) Pathways to the Doctor – From Person to Patient. *Social Science & Medicine*, 7 (9), 677–689.
- Äijänseppä, Sinikka & Jormanainen, Vesa & Sahi, Timo (2001) Varusmiesten tupakointi, suu-nuuskan ja alkoholin käyttö 1990-luvun lopulla. *Suomen Lääkärilehti* 13 (56), 1487–1492.

Liite 1

Asevelvollisuus suomalaisessa yhteiskunnassa

Pian sen jälkeen kun olin kuullut pääseväni mukaan armeijaruokailua tutki-vaan projektiin, istuin yksin Stockmannin kuudennen kerroksen jäätelöbaaris-sa. Viereisessä pöydässä istui perhe – isä, äiti, aikuinen poika ja ensimmäistä kertaa armeijasta lomalla oleva pikkuveli. Havaittuani heidän puhuvan armei-jasta en malttanut olla kuuntelematta keskustelua. Ohjeita antoi erityisesti iso-veli, joka oli hiljattain itse suorittanut varusmiespalveluksen. Hän kannusti pikkuveljeä jaksamaan ja vakuutti, ettei armeijassa alun jälkeen ollut kovin kamalaa. Jos osasi hieman huijata, pääsisi palvelusajasta oikeastaan melko vai-vattomasti läpi. Isoveljen äänestä ja olemuksesta heijastui innostus. Perheen isä istui koko kahvihetken hiljaa, murahteli vain toisinaan isoveljen jutuille niin, etten osannut tulkita olivatko murahdukset myönteisiä vaiko eivät. Äiti keskittyi ainoastaan käytännön asioiden hoitamiseen eli siihen, mitä kaikkia varusteita piti vielä ostaa ennen kasarmille paluuta. Päähenkilö itse näytti väsy-neeltä ja apealta. Edes veljen armeijatarinat eivät saaneet häntä kunnolla osal-listumaan keskusteluun.

Seurueen poistuessa jäin miettimään, miten tämä juuri palveluksensa aloit-tanut nuori puhuisi armeijasta vuoden päästä. Kertoisiko hän armeija-ajastaan yhtä innostuneesti kuin isoveljensä? Kertoisiko hän sankaritarinaa siitä, miten hän selvisi ja löysi keinoja huijata johtajia? Mietin myös, mistä tuo innostuneen tarinoinnin ja apean todellisuuden välinen kontrasti oikein johtui. Tietysti kyse saattoi olla yksilöllisistä eroista asenteessa ja kokemuksissa, mutta muistin myös omien veljeni ja ystävieni puhuneen minulle armeija-ajasta usein samalla innostuneella tavalla. Silloinkin, kun tarinoiden tapahtumat eivät olleet kovin ihastuttavia. Armeijatarinassa kylmyys, märkyys ja väsymys muuntuvat suureksi kertomukseksi, jota halutaan toistella yhä uudestaan. Tarinankerronta ja siihen sisältyvä ylpeys liittyvät tiiviisti Suomen asevelvollisuuden yhteisölli-seen luonteeseen ja ylisukupolviseen perintöön.

Suomalaiseen asevelvollisuuteen liittyy piirteitä, jotka tulee ottaa huomi-oon, kun tekee tutkimusta varusmiehistä. Yleinen asevelvollisuus on puolustus-politiikan lisäksi tiiviisti yhteydessä suomalaisuuden ja itsenäistymisen tari-naan, miehisyyteen, kasvamiseen ja miesten kollektiiviseen armeijatarinaan. Nämä kaikki yhdessä rakentavat kuvaa asevelvollisuudesta ja varusmiespalve-luksen todellisuudesta. Eri tasojen kautta avautuu näkymä asevelvollisuudelle annettuihin moninaiisiin ja monitasoisiin merkityksiin, sen tulkintakehyksiin ja perusteluihin.

ASEVELVOLLISUUS JA KANSALLISVALTION SYNTY

Useat länsimaat ovat 1990-luvun puolivälin jälkeen luopuneet vähitellen yleisestä asevelvollisuudesta ja siirtyneet osin tai kokonaan ammattiarmeijaan. Kansainvälisessä tutkimuskirjallisuudessa suuriin kansanarmeijoihin viitataan lähinnä 1800–1900-lukujen puolustusjärjestelmänä. (Moskos ym. 2000; Haltiener 2006.) Suomi pitää silti kiinni yleisestä asevelvollisuudesta. Puolustuspoliittisesta näkökulmasta erityisesti suhde Venäjään ja Neuvostoliittoon, yhteinen raja itänaapurin kanssa sekä sotahistoria ovat vaikuttaneet yleisen asevelvollisuuden suosioon. Vaikka keskustelua nykyisen järjestelmän tarkoituksenmukaisuudesta ja resursseista on mediassa 2010-luvulla käyty tiuhaan (ks. HS 2012b; HS 2013a; HS 2013b), järjestelmän kannatus näyttää pysyvän korkealla (MTS 2013)⁹⁴. Järjestelmän aseman on katsottu olevan jopa niin pyhä, että sen kyseenalaistaminen on ollut – ja on osin edelleenkin – tabu (Laitinen 2005, 45–56, 70).

Järjestelmästä käytiin ennen sen perustamista kuitenkin hyvin vilkasta keskustelua lehdistössä ja erityisesti poliittisissa piireissä. Asevelvollisuutta vastustavat korostivat yksilön vapautta. Yksilöitä ei voinut velvoittaa uhraamaan henkeään asevoimissa, varsinkaan kun he eivät itse voineet määrätä, mitä sotaa armeija kävisi. Järjestelmän puolustajat taas vetosivat asevelvollisuuden demokraattisuuteen ja siihen, miten asevelvollisuus loisi Suomeen todellisen kansanarmeijan. Samalla armeijan koulutus kasvattaisi miehistä oikeanlaisia, kurinalaisia ja todellisia miehiä. Vuonna 1878 keskusteluissa poliittisella tasolla ja erityisesti Venäjän ja Suomen välillä päädyttiin asevelvollisuuslain hyväksymiseen. Järjestelmä tuli voimaan kolme vuotta myöhemmin, vuonna 1881. (Mt., 45–48.)

Itsenäisessä Suomessa asevelvollisuus oli tiiviisti yhteydessä kansakunnan ja valtion kehittymiseen. Oma armeija oli kansainvälisestä näkökulmasta edellytys legitimiiksi kansakunnaksi nousulle. Järjestelmän katsottiin myös lisäävän kansan yhtenäisyyttä. (Mt., 74.) Maata ei puolustaisi vain tietty kansanosa tai palkattu sotilasryhmä, vaan koko kansalla (tai tarkemmin sanottuna sen miespuolisilla jäsenillä) olisi yhteinen tavoite isänmaan puolustamisessa (Castrén 1881, 12). Tämä oli tarpeen, koska juuri itsenäistynyt Suomi ei ollut yhtenäinen. Puolustusjärjestelmä ajautui vuonna 1917 kaaokseen suomalaisten jakautuessa kahtia. Sisällissota teki juovan kansaan ja ravisteli asevelvollisuuden perusteita. Sodan jälkeen valkoisten kenttäarmeijan pohjalta koottiin armeija. Valtaa pitävän porvariston tavoitteena oli ulkoisen puolustuksen lisäksi turvata yhteiskunnan sisäinen järjestelmä ja rauha. Asevelvollisuuden oli tarkoitus toimia kansallista yhtenäisyyttä luovana siteenä. Pelkällä olemassaolollaan se

⁹⁴ Vuonna 2010 yleisen asevelvollisuuden kannatus laski MTS:n (2010) kyselyn mukaan yllättäen noin kymmenen prosenttia – 63 prosenttia kyselyyn vastanneista kannatti nykymuotoista miesten yleistä asevelvollisuutta (MTS 2010). Kaksi vuotta myöhemmin, vuonna 2012, puolustusvoimat joutui tuntuvasti leikkaamaan menojaan. Vuonna 2013 nykyjärjestelmän kannatus nousi samassa kyselyssä 68 prosenttiin (MTS 2013).

loi sosiaalista jatkuvuutta, turvallisuutta ja järjestystä yhteiskuntaan. (Laitinen 2005, 77–81, 86.)

Valkoisten joukkojen pohjalta koottu armeija ei aluksi herättänyt luottamusta. Erityisesti vasemmiston piirissä asevelvollisuuden suhtauduttiin epäluuloisesti. Sosiaalidemokraattien mielestä kasarmi oli vaarallinen ja alentava ympäristö nuorille miehille, ja sen viinanhuuruinen rappioelämä uhkasi nuoria ja rapautti heidän maanpuolustustahtoaan. Maalaisliitto sen sijaan painotti suomalaisten miesten sisäsyntyistä puolustustahtoa. Suomalainen mies kyllä puolusti omiaan, mutta sopi huonosti hierarkkiseen armeijaan. Palveluksen pelättiin johtavan moraalien höltymiseen, luokkatietoisuuden vähenemiseen ja luontaisen puolustustahdon romuttumiseen. Vaikka poliittiset puolueet olivat eri mieltä armeijan vaikutuksesta, niitä yhdisti näkemys siitä, että asepalvelus vaikuttaisi syvästi nuorten miesten moraalisiin ja ideologiaan sekä kansalaiseksi ja aikuiseksi kasvamiseen. Poliittisen tilanteen tasaannuttua asevelvollisuus vähitellen hyväksyttiin, ei tosin varauksella. (Ahlbäck 2010, 57–61, 110–112, 135.)

Vaikka järjestelmään siirtyminen perustui poliittisen sisäpiirin sopimukseen (Nieminen 2006, 37–39), sen taakse täytyi saada koko kansa. Kansallisen kertomuksen tasolla keskeisessä roolissa olivat talvi- ja jatkosota ja erityisesti niin kutsuttu ”talvisodan ihme” (ks. Virkkunen 1941; Mälkki 2008). Talvisota osoitti niin symbolisesti kuin konkreettisesti, että sisäiset ristiriidat voitiin jättää hädän hetkellä sivuun. Suomalaiskansallinen myytti sodista ja niiden vahvasta yhteydestä suomalaisuuteen elää juuri vuosien 1939–1945 sotien mytologiassa (Kinnunen & Kivimäki 2006, 13). Tuolloin kyse ei ollut enää pelkästä politiikasta tai poliittisen eliitin ratkaisuista – sodat ja aseveljeys liittyivät suomalaiset yhteiseen eetokseen. Asevelvollisuus onkin elimellinen osa Suomen itsenäistymiseen liittyvää kertomusta (Laitinen 2005, 21). Lisäksi armeijalle annettiin yhteiskunnallisia tehtäviä, jotka tukivat sen asemaa keskeisenä suomalaisen yhteiskunnan rakentajana.

ASEVELVOLLISUUDEN KANSALLISEN TASON TEHTÄVÄT

Puolustusvoimien virallisiin tehtäviin kuuluu Suomen sotilaallisen puolustamisen lisäksi muiden viranomaisten tukeminen ja osallistuminen kansainväliseen sotilaalliseen kriisinhallintaan (Laki puolustusvoimista 2007, § 2). Näiden tehtävien lisäksi puolustusvoimille on annettu ja se on ottanut useita tehtäviä, jotka eivät liity lainkaan maan puolustamiseen. Näiden yleisten kansallisten tehtävien kautta puolustuspoliittinen järjestelmä yhdistyy tiiviisti kansalaisuuteen, suomalaisuuteen ja miehisyyteen.

Sotilaskoulutuksen suorittaminen ja siihen kelpaaminen on Suomessa toiminut vuosikymmeniä tärkeänä miehen arvon mittarina. Jo 1800-luvulla miehiä, jotka eivät kelvanneet palvelukseen, saatettiin kutsua ”ruununraakeiksi”.

Tällä viitattiin siihen, että nämä miehet olivat kansakunnalle taakka. (Mälkki 2008, 78; Ahlbäck 2010, 235–237.) Palveluskelpoisuuden liittäminen miehisyteen tuki asevelvollisuusjärjestelmää. Koska palvelus tarkoitti nuorille miehille kotiseudulta lähtemistä vähintään vuodeksi, oli tärkeää, että palvelukseen pääsemisellä oli myönteisiä merkityksiä. Varusmiespalveluksen suorittaminen kiinnittyikin oikeanlaisen miehisyden saavuttamisen ehtoihin. (Mälkki 2008, 79.) Palveluksen suorittaminen alkoi hiljalleen muotoutua eräänlaiseksi siirtymäriitiksi, jonka kautta nuori mies pääsi osaksi miesyhteisöä. (Ahlbäck 2010, 235–237; Mälkki 2008.)

Pelkistä miehistä koostuva yhteisö on nähty erityisenä kasvatuksen paikana. Miehisen opetuksen ja vain miehistä koostuvan ympäristön on ajateltu jo itsessään kasvattavan mieheksi ja valmistavan aikuisuuteen. Yhteinen kokemus ja haastavat tehtävät auttoivat nuoria miehiä kasvamaan. (Ahlbäck 2010, 193–197.) Kirjailija Mika Waltari (1931) katsoi teoksessaan *Siellä missä miehiä tehdään* armeijan opettavan itsekontrollia ja epäitsekkästä toimintaa. Nuori sai hänen mukaansa itseluottamusta aikuisuuden ja vastuun kantamiseen (Waltari 1931; Ahlbäck 2010, 282). Myös alistuminen ja sopeutuminen armeijan kuriin nähtiin miehisyden kautta, vaikka kriitikoiden mielestä juuri tällainen ympäristö turmeli nuoret. (Ahlbäck 2010, 195, 265.)

Varusmiespalveluksella on sen syntyajoista lähtien katsottu olevan myös valistukseen ja kasvatukseen liittyvä tehtävä. Vuonna 1921 Suomessa astui voimaan oppivelvollisuus, ja myös asevelvollisuus oli osa tätä kansansivistysprojektia (Laitinen 2005, 58). Armeijan koulutuksessa kansalaiskasvatus tarkoitti tuolloin noin kahden kokonaisen työviikon tuntimäärää valistusta ja kansalaiskasvatusta vuoden kestävästä asepalveluksen aikana. Opetus sisälsi 45 tuntia isänmaan historiaa, 25 tuntia kansalaiskasvatusta, 12 tuntia suomalaisen kirjallisuuden historiaa ja 10 tuntia luentoja ”raittiuudesta/kohtuudesta ja moraalista”. (Ahlbäck 2010, 149; Mälkki 2008, 72–75.) Moraalikasvatuksen ohella armeijan miehistymiseen ja aikuistumiseen tähtääviin tehtäviin liitettiin fyysinen kasvatus ja kuri (Ahlbäck 2010, 157–158, 187, 227). Tärkeä kansalaiskasvatuksen osa oli nuorten miesten maanpuolustustahdon vahvistaminen (Ympyröiltä kansalaisvastuuseen 1970, 349).

ASEVELVOLLISUUS YHTEISÖLLISENÄ TARINANA

Kansallisvaltion, yhtenäisyyden, miehisyden ja valistuksen lisäksi asevelvollisuuteen liittyy vahva tarinallisen kerronnan taso. Varusmiespalvelusta koskevilta tarinoilta on Suomessa lähes mahdotonta välttyä. Jokaisella entisellä varusmiehellä on tarina kerrottavanaan. Tarve jakaa kokemus tuntuu olevan usein lähes pakottava, ja omakohtainen kokemus nousee esiin keskustelunaiheen sivutessa puolustusvoimia, puolustuspoliittikkaa tai varusmiespalvelua (ks. myös luku 1, alaluku ”Armeija herättää tunteita”). Varusmiespalvelusta

koskevat kertomukset toimivat myös sosiaalisina jäänmurtajina (miesten välisissä) epämuodollisissa keskusteluissa, varsinkin jos kaikki paikalla olijat ovat käyneet saman kokemuksen läpi. Tarinoita kuunnellessa huomio kiinnittyy siihen, miten samanlainen kuva armeijasta piiryy, oli palveluksen suorittamisen ajankohta mikä tahansa.

Varusmiespalveluksesta kerrottujen tarinoiden taustalla on yhteisöllisesti muodostunut mallitarina. Se määrittää, miten kokemuksesta kerrotaan ja mitkä suhtautumistavat ovat yhteisössä hyväksytyjä ja arvostettuja. Armeijatarinaa kertovien voidaan katsoa muodostavan tarinallisia yhteisöjä, jotka jakavat saman merkityks maailman, yhteiset arvot ja ihanteet. Erilaiset mallitarinat auttavat ihmisiä oman kokemuksen jäsentämisessä. (Hänninen 2000, 46–53.) Kertomukset ja tarinat ovat yksi tapa jäsentää ja tulkita asepalvelusta. Vaikka nuoret muodostavat armeijasta yksilöllisiäkin tulkintoja, he myös osallistuvat jo aiemmin syntyneiden toimintatapojen, kulttuurin ja tradition uusintamiseen (Mälkki 2008, 59). Omaa kokemusta tulkitaan ja kerrotaan jaettujen tulkintakehysten avulla. Kerrotut tarinat taas vaikuttavat nuorten odotuksiin ja kokemukseen palveluksesta ja tukevat osaltaan järjestelmän keskeistä asemaa yhteiskunnassamme.

Kollektiivinen armeijatarina

Armeijatarinoilla on tärkeä rooli, sillä ne muokkaavat sitä, kuinka armeija ymmärretään niin yksilöllisellä kuin kansallisellakin tasolla. Ne vaikuttavat odotuksiin, joiden saattelemana nuori lähtee armeijaan (ks. Vertio 1984, 25). Kirjoitin ensimmäisen kerran armeijan kerrontaperinteestä juuri ennen kenttätyön alkua. Kuulemani tarinat näyttivät toistavan samaa kaavaa ja logiikkaa. Tämän huomattessani laajensin tutkimuskenttääni myös sinne, missä näitä tarinoita kerrotaan. Juuri ennen armeijaan lähtemistä pohdin asiaa näin:

Kollektiivinen armeijatarina valmistaa niin tutkijaa kuin kentällä toimivia nuoria osaltaan armeijaan ja tämä vaikuttaa myös kenttätyön todellisuuteen. Tutkimuskenttäni on Parolan lisäksi yhtä hyvin siellä, missä armeijan suorittaneet tai heidän tarinaansa kuunnelleet ja kuuntelevat ajautuvat keskustelemaan armeijasta. Nyt kun vihdoinkin olen alkanut kuulemaan ympärilläni tarinaa, jota minulle on jo kauan kerrottu, huomaan miten samanlaisilta isäni, veljeni, työkaverini ja mieheni tarinat kuulostavat. Niiden samanlainen logiikka, kaava, usein myös jonkinlainen selviytymistarina ovat alkaneet kiinnostaa minua. Huomaan miten jokaisessa tarinassa tulevat ilmi armeija-ajan taistelut omaa järkeä ja fyysistä epä-mukavuutta ja viestiä (kylmä, kuuma, kunto, märkä) vastaan. Toiselta puolelta tarinaa löytyy aina vähintään yksi kappale epäloogisia / epäpäteviä / epäoikeudenmukaisesti varusmiehiä kohtelevia johtajia. Toisena puolena ovat jekut, yhteiset salaliitot, huijaukset ja huumori, jolla vaikeudet ylitetään. Varusmiespalvelus on

varmasti 40 vuodessa muuttanut muotoaan hyvinkin paljon, simputuksen vastainen kampanja on varmasti muuttanut arkea, mutta kollektiivinen armeijatarina suodattaa eri-ikäisten muistoista edelleen yllättävän samanlaisia tarinoita. Odotan mielenkiinnolla päästäkseni osaksi tuota tarinoita tuottavaa instituutiota, joka jollain hämärällä ja kiinnostavalla tavalla kuitenkin myös yhdistää lukuisia miehiä. (Kenttämuistiinpanot 18.6.2008.)

Kenttätöön aikana havaitsin, että tarina oli usein kaukana palveluksen todellisuudesta. Tutkimusaineistoni on ainutkertainen kuvaus tutkimusyksikön nuorista, kun taas yleinen armeijatarina oli osa laajempaa armeijan kerrontaperinnettä. Kollektiivinen armeijatarina jäsenyi kansallisten myyttien ja omakohtaisten kokemusten välimaastoon. Vaikka tarinoissa oli usein kyse yksilöllisistä kokemuksista, tarinoinnin tapa oli yhteisesti opittu. Kyse on kollektiivisesti jaetusta tavasta jäsentää armeijamuistoja – tavasta puhua ja tavasta muistaa (ks. Holmila 2001, 111; Salasuo 2014). Tärkein kysymys ei siksi ole se, miltä osin tarinat ovat totuudenmukaisia, vaan se, miten niissä kuvataan ja jäsennetään armeijakokemusta. Tarinan variaatiot riippuvat tilanteesta ja siitä, millaisia kertomuksia muut läsnäolijat kertovat kokemuksistaan. Tarinan kautta jaetaan normatiivisia viestejä, odotuksia ja toiveita (ks. Holmila 2001, 111).

Tarinan muotoon ovat vuosikymmenten kuluessa vaikuttaneet sadattuhannet varusmiehet ja heidän kertomuksensa armeija-ajasta. Kollektiivinen armeijatarina ei kuitenkaan ole täysin ajasta riippumaton. Nuoret tulkitsevat armeijan arkea ja perinteitä lähtien siitä yhteiskunnallisesta ja historiallisesta tilanteesta, jossa he ovat kasvaneet. Asevelvollisuusarmeijan yhtenä myönteisenä lisäarvona on jo sen alkutaipaleelta asti pidetty sitä, että se yhtenäistää eri koulutus- ja kulttuuritaustoista tulevia suomalaisia (miehiä). Nuorten erilaiset yksilölliset taustat kuitenkin määrittävät osaltaan sitä, miten he suhtautuvat armeijaan ja sen säädöksiin ja miten he sopeutuvat sen rutiiniin ja arkeen.

Tarina kulkee usein myös lähellä ”perinteisen miehisyyden” perusaineksia: mies on itsenäinen, vastoinkäymiset kestävä ja vahva (Courtenay 2000a; Courtenay 2000b). Se, mitä armeijatarinoissa ei kuvata, kerrota tai ole, paljastaa niistä melkein enemmän kuin tarinat itse. Omakohtaista tarinaa seksuaalivähemmistöistä armeijatarinat eivät kerro. Seksuaalivähemmistöjä sivutaan tarinoissa, mutta heille on varattu vain humoristinen sivurooli. Päätargetoituksena tässä on heteronormatiivisuuden vahvistaminen. Tarinoissa on myös suhteellisen vähän mainintoja keskeyttämisestä tai mielenterveyden pidempiaikaisesta pettämisestä. Vaikka nämä kokemukset eivät mahdu yhteisesti jaettuun armeijatarinaan, niitä esiintyy armeijassa. Armeijatarinassa onkin ennen kaikkea kyse siitä, miten miessukupolven kollektiivinen kokemus jaetaan yhteisesti hyväksytyssä ja opitussa muodossa. Tarinoihin suodattuvat vain ääripäät. Niiden

väliin jää valtavasti kokemuksia, jotka eivät koskaan päädy tarinoihin. Tarinat eivät siis lopulta kerro kovinkaan paljon siitä arkisesta todellisuudesta, jonka nuoret miehet armeijassa kohtaavat.

Kirjallisuus ja populaarikulttuuri armeijatarinan välittäjinä

Suomessa pienimmästäkin kirjakaupasta löytyy laaja repertuaari talvi- ja jatkosodan historiaa eri näkökulmista tarkastelevia teoksia. Tunnetuin teos sekä kirjana että elokuvana on Väinö Linnan (1954) *Tuntematon sotilas*. Se on kotimaisen kirjallisuuden laajasti luettuna klassikkona vaikuttanut lukuisten ikäluokkien käsityksiin sodasta, sotilaasta ja suomalaisesta miehestä. Rauhan ajan varusmiespalveluksen kuvaus on sen sijaan jäänyt melko pieneksi kirjallisuuden alueeksi (ks. Envall 1984), vaikka rauhan ajan sotilasfarssilla on oma paikkansa suomalaisessa elokuvassa. Viime vuosina sotilasfarssit ovat vaihtuneet televisiosarjoihin, jotka kuvaavat varusmiespalveluksen arkea dokumentaarisen formaatin (reality) muodossa.

Asevelvollisuuden alkuaikoina erityisesti kirjailijat osallistuivat mielikuvien rakentamiseen. Anders Ahlbäck (2010) käy väitöskirjassaan läpi kahden tunnetun kirjailijan armeijakuvauksia ja yhdistää ne aikansa keskusteluun. Pentti Haanpään vuonna 1928 ilmestynyt novellikokoelma *Kenttä ja kasarmi* kuvasi armeijan epäoikeudenmukaisuutta ja mielivaltaisuutta (Haanpää 1989/1928–30). Ilmestymisensä jälkeen teos herätti yleistä pahennusta isänmaallisissa piireissä. Mika Waltari kirjoitti pari vuotta myöhemmin teoksen *Siellä missä miehiä tehdään* (1931), joka oli armeijamyönteinen omaelämäkerrallinen kuvaus. Waltari kirjoitti armeijasta maagisen yhteisöllisyyden ja urheilullisen leikkisyyden paikkana, jossa pojat oppivat miehisen maailman vastuita. Koulutetulle miehelle armeija näyttäytyi paikkana, jossa saattoi osoittaa kyvykkyyttään ja jossa pääsi erityisesti reserviupseerikoulun kautta miesten valittuun eliittiin. (Mt.) Myöhemmin rauhan ajan asevelvollisuutta käsittelevät kirjat eivät politisoituneet samoin kuin 1930-luvun taitteessa. Poliittisen näkökulman sijaan ne keskittyivät armeijan käyneiden nuorten kokemuksellisiin tarinoihin (Envall 1984).

Eräs tapa purkaa ja jakaa armeijakokemuksia on ollut ainakin viidenkymmenen viime vuoden ajan armeija-aiheinen musiikki. Perinne sisältää vuosien kuluessa valikoituneita kappaleita, jotka kiinnittyvät tiiviisti varusmiehen arkeen tai tiettyyn varusmiespalveluksen vaiheeseen. 1960-luvulla varusmiehet lauloivat viimeisinä armeijapäivinä *Ohi on* -marssilaulua. Palveluksen ensimmäisenä päivänä taas soi samoihin aikoihin *Armeijan saappaat*. Tämä marssilaulu loi armeijan arjesta parodiaa yhdistäessään naiivin optimismin sanoihin, jotka oli kirjoitettu ”tekoreippaaseen puolustuslaitoksen propagandistiseen tyliin”, kuten tutkija Pekka Leimu (1985, 198) kappaletta luonnehtii. Samaa ironista suhdetta armeijaan viljeltiin 1970- ja 1980-luvuilla. Vasta 1990-luvun

alussa ironian kylkeen asteli varovaisesti armeijaa suoraan kritisoiava tyyli, kuten punk-bändi Klamydian kappaleessa *Mä lähden himaan*, joka on nuorten keskuudessa vakiinnuttanut asemansa varusmiespalvelusta kuvaavana kappaleena. Ironian ohessa kappaleissa alettiin kuvata muun muassa armeijaelämän irrallisuutta muusta maailmasta ja ilmaista kaipuuta siviilielämään. Kappaleita on soitettu ja soitetaan myös varuskunta-alueella, joten virallinen organisaatio antaa vähintäänkin hiljaisen hyväksyntänsä tälle osalle varusmieskulttuuria. Nämä laulut yhdistävät varusmiessukupolvia ja lisäävät nuorten välistä yhteisöllisyyttä. Myös kritiikki ja irvokkaat arjen kuvaukset ovat ainakin musiikin muodossa yleisesti hyväksytyjä. (Armeijamusiikista ks. tarkemmin Ojajärvi 2009b.)

Tämän päivän asevelvollisella on monia tapoja jakaa yhteisöllistä tarinaa eteenpäin. Internetistä löytyy lukuisia armeija-aiheisia videoita, keskusteluja, lauluja, valokuvakollaaseja ja kirjoituksia. Ne avaavat värikkäästi 2000-luvun nuorten elämää varusmiespalveluksessa. Uusi informaatioteknologia tarjoaa mahdollisuuden esimerkiksi jakaa helposti itse tehtyjä kappaleita potentiaalisesti hyvinkin laajalle yleisölle. Osa kappaleista leviää varusmiesten keskuudessa ja voi päätyä vuosien mittaan osaksi klassisten armeijakappaleiden kaanonia (ks. Ojajärvi 2009b). Esimerkiksi Lauri Puisevan kappaletta vuodelta 2004 (*Sano mua kersantiks*) ladattiin internetistä puolentoista kuukauden aikana sen ilmestymisestä yli 7 500 kertaa (Ruotuväki 2004).

Myös internetiin ladatut varusmiespalveluksen aikana kuvatut videot ilmentävät nuorten tulkintoja armeijasta. Varusmiesten kuvaamat videopätkät esimerkiksi YouTube-verkkopalvelussa sisältävät yleistä sekoilua, jekkuja, kasarmi-parkouria sekä paljon varusmieshuumoria. Ne esittelevät nuorten äänellä varusmiesten vapaa-aikaa, karnevalisoivat armeijarutiineja, ironisoivat valta-asemia ja purkavat turhautumista. Ne kertovat osuvasti siitä, mikä on varusmiesten mielestä hauskaa, mikä harmittaa ja mitä ulkomaailmasta kaivataan. Videoita kuvataan palvelusaikana salaa ja vapaa-ajalla vapaammin. Tilitysten lisäksi niissä kuvataan poikien piloja, aseita ja ampumista.

Kirjallisuus, musiikki ja internet-kirjoitukset ovat osa kollektiivista kerronnan perinnettä, jossa yhdistyvät ironia, kritiikki, negatiiviset ja positiiviset kokemukset sekä selviäminen. Jokainen tarina ja laulu on syntynyt tiettyyn aikaan ja paikkaan, ja sen luomiselle on ollut jokin tarve. Nuorten internetissä jakamat yksityiskohtaiset arjen kuvaukset tuovat perinteisen armeijakuvan rinnalle hyvin henkilökohtaisia pohdintoja ja tarinoita arjesta, ja ne rikastavat varusmiespalveluksesta saatua kuvaa. Useimmiten päiväkirjamerkinnot seuraavat perinteistä tapaa kertoa armeija-ajasta. Yhdessä nämä kaikki muovaavat asevelvollisuuteen liittyvää kerrontaperinnettä, jota kutsun kollektiiviseksi armeijatarinaksi.

VARUSMIESTEN KOKEMUS OSANA YHTEISÖLLISTÄ TARINAA

Olen edellä jaotellut asevelvollisuuskeskustelun kolmeen eri tasoon. Puolustuspoliittinen taso keskittyy puolustuspolitiikkaan, maan puolustamiseen ja kansan yhtenäisyyden ylläpitoon asevelvollisuusjärjestelmän avulla. Kansallisten tehtävien tasolla asevelvollisuus taas saa myös muita merkityksiä ja tehtäviä. Asevelvollisuudella on ollut koko itsenäisen Suomen historian ajan tärkeä rooli nuorten miesten sosiaalistamisessa ja kasvattamisessa. Kun asevelvollisuus nähdään osana kansallista kasvatusjärjestelmää, sen ajatellaan myös osaltaan pitävän yllä maanpuolustustahtoa (Laitinen 2005). Kansallinen taso osoittaa myös sen, miten syvään juurtunut suomalaisen miehisyyden ja yleisen asevelvollisuuden välinen yhteys on.

Asevelvollisuuskeskustelun kolmannen tason muodostaa tarinan taso. Se rakentuu niin kirjallisuudesta, elokuvista ja musiikista kuin yksilöiden kollektiivisesta armeijatarinoinnista. Siinä missä kansallinen taso tuo esille sen, mitä asevelvollisuuden on määrä olla ja opettaa kansalle, kertoo tarinan taso asevelvollisuudesta sen, miltä varusmiehestä tuntuu ja mitä armeija todellisuudessa hänen näkökulmastaan opettaa. Molempien kautta saa kuvan siitä, miten asevelvollisuutta kansan keskuudessa jäsennetään. Kokemustaso osin tukee kansallista kerrontaa, osin murtaa sitä. Tarinoiden avulla uudet sukupolvet oppivat legitiimin tavan jäsentää asevelvollisuutta ja armeijakokemuksiin. Asevelvollisuuden voidaan sanoa vaikuttavan laajasti yhteiskuntaamme ja identiteettiimme. Asevelvollisuuteen liittyvät tunteet ja tarinat on perinteisesti ymmärretty myös osaksi kansallista olemassaoloa ja itsenäisyyttä. (Laitinen 2005, 86.) Nuorten suhde asevelvollisuuteen muodostuu kaikkien edellä esitettyjen tasojen välittämänä. Tasot muodostavat sen tulkintakehysten kirjjon, jonka avulla asevelvollisuus Suomessa merkityksellistetään. Palveluskokemuksen vaikuttavat toki myös yksilölliset elämänhistoriat, elämäntyylit ja lähiyhteisöt.

Jo 1970-luvulta asti on pohdittu sitä, miten nuoriso haastaa asevelvollisuuden (mm. Lönnqvist 1972; Savage & Gabriel 1976). Muun muassa auktoriteetin kunnioituksen puute, nuorten yksilöllistyminen, normien moninaistuminen ja globalisaatio on nähty yleisen asevelvollisuusarmeijan haastajina ja jopa sen mahdollisina murtajina (Haltiener 2006, 362; Salo 2008). Historiallisesti asevelvollisuus rakentuu vahvasti yhteisen kielen, kansalaisuuden, historian ja kokemuksen varaan. Onkin aiheellista pohtia, miten tähän malliin sopivat nykyajan monikansalliset tai globaalit nomadit. Entä vaikuttaako asevelvollisuustarina se, jos nuori kokee olevansa maailmankansalainen tai eurooppalainen enemmän kuin suomalainen? Asevelvollisuus näyttäisi yhteiskunnan muutoksista huolimatta olevan monille edelleen voimakas suomalaisuuden määrittäjä (Laitinen 2005, 102). Esimerkiksi monet ulkosuomalaiset

nuoret miehet kokevat lunastavansa suomalaisuutensa juuri asevelvollisuuden kautta (Kenola 2010, 146).

Suomessa tutkijat (Laitinen 2005, 72; Salasuo 2010; Siltala 2013) ovat pohjineet myös sitä, miten kansallinen tarina sodista siirtyy eteenpäin, kun yhteys sotiin ei ole enää konkreettinen, ja miten muutos vaikuttaa maanpuolustustahtoon ja asevelvollisuuteen. Sukupolvi, jolla ei ole kosketusta sotien tapahtumiin elossa olevien sukulaisten kautta, jäsentää tapahtumia hyvin erilaisesta näkökulmasta kuin tapahtumiin tiiviimmin kytkeytyneet sukupolvet. Jälkimodernisaatio yhdessä suurten kansallisten tarinoiden hapertumisen kanssa tuo tulevaisuudessa haasteita ainakin perinteiselle asevelvollisuustarinalle.

Neljännän asevelvollisuuskeskustelun tason muodostavat nuorten moninaiset kokemukset ja tulkinnat varusmiespalveluksen arjesta ja merkityksistä. Jos tätä tasoa tarkastellaan miesten omaelämäkertojen valossa, tulee esiin armeijakokemusten ja muistojen moninaisuus.

Tutkija Juha Siltala (1994, 104–108) maalaa miesten omaelämäkertoihin nojaten asevelvollisuusajasta hyvin yksioikoisen kuvan. 1930–1960-luvuilla syntyneiden miesten tarinoissa painottuu hänen mukaansa käsittämätön mielivalta, itsetunnon tuhoaminen ja ”byrokraattinen sadismi”. Siltalan (mt.) kuvauksessa ainoastaan sekatyömies Tauno (s. 1950), joka pyrki lintsaamaan parhaan kykynsä mukaan eikä ottanut hierarkiaa tosissaan, tuntui selviytyvän palvelusajasta ilman henkilökohtaista nöyryytystä. Myönteisenä kokemuksena palvelusajalta mainittiin se, miten armeija pystyi antamaan ”rajoistaan epävarmalle” nuorelle rajat. Armeija tarjosi myös näyttämisen paikan ja mahdollisuuden todistaa, että kelpasi (mieheksi) ja ettei ollut ”mamselli” eli tyttöpoika. Myös johtajien isällisyys ja huolenpito kurin muodossa antoivat myönteisiä kokemuksia sekä mahdollisuuden ryhdistäytyä elämässä. Siltalan mukaan ”[a]rmeijan paras puoli oli monille sen loppuminen”. (Mt., 104–108.) Armeijakokemus voi heijastua myöhempään (työ)elämänasenteeseen, kuten Matti Kortteisen (1992, 108) haastattelema mies asian kiteyttää: ”Saatana mulle ei huudeta. Kyllä mulle armeijassa huudettiin, mutta silloin mä olinkin vielä poika.” Näissä kuvauksissa armeija kiinnittyy osaksi suomalaiskansallista tarinaa miehestä asiallisena, mutta omanarvontuntoisena (vrt. Linna 1954).

Tutkija Arja Oikarisen (2008) väitöstutkimus kainuulaisten miesten terveyskäyttäytymisestä elämäkertojen valossa avaa toisenlaisen näkökulman palvelusajakaan. Oikarinen (mt.) arvelee armeija-ajan olevan miehille elämänvaiheena merkityksellinen, sillä he kertoivat tästä ajasta yksityiskohtaisesti ja tarkasti. Miehet myös kuvasivat armeijaa myönteiseksi kokemukseksi, johon liittyi sosiaalisten taitojen oppimista, hyvä terveydenhuolto, säännöllinen päivärtyminen ja monipuolinen ruokailu. Terveysnäkökulmasta miehet arvostivat armeijan konkreettisen arjen mukanaan tuomia asioita, vaikkeivät piitänneet armeijan virallisesta terveysvalituksesta. (Mt., 130–131.)

Vähäisen rauhan ajan armeijakokemuksiin liittyvän tutkimuksen perusteella armeija-aika näyttäisi olevan kaikessa itsestäänselvyydessään miehille elämänvaihe, josta pitää vain selvittää sen kummemmin sitä miettimättä (ks. Roos & Vilkkio 1988, 186). Jatkossa olisi mielenkiintoista keskittyä tarkastelemaan lähemmin sitä, miten miesten omat elämäkerrat tuovat asevelvollisuuden esille. Aiempien tutkimusten valossa palvelus näyttäisi olevan rikas, mutta melko pieni osa elämää. Silloin kun palvelus saa kerronnassa enemmän tilaa, kyse on pääosin negatiivisten kokemusten läpikäymisestä. Poikkeuksen muodostavat tapaukset, joissa miehet katsovat saaneensa ensimmäistä kertaa elämäänsä rajat ja oppineensa (itse)kuria. Loppujen lopuksi metaviestinä on, että oli armeija-aika millainen tahansa, siitä selviää joko hammasta puren tai huumorilla. Todennäköisimmin molemmilla.

Tästä näkökulmasta katsottuna varusmiespalvelus voikin lähentyä uudenlaisia, vapaaehtoisuuteen perustuvia ”uusia totaalilaitoksia”. Näihin identiteetinmuokkausinstituutioihin (reinventive institution) ihmiset menevät etsimään uutta sosiaalista identiteettiä, roolia tai statusta (mm. tosi-tv, hoitolaitokset, salaseurat). Laitoksiin meneminen liittyy itsen parantamiseen ja erinomaisuuden eetokseen (Simola 2001), jonka mukaisesti itseä tulee jatkuvasti virittää äärimilleen. Tutkija Susan Scottin (2011) mukaan nämä ovat ”instituutioita ilman seinää”. Ihmiset eivät lähde pois, vaikka voisivat, vaan tukeutuvat toisiinsa onnistuakseen projektissaan. Ihmiset hylkäävät vapaaehtoisesti oman minuutensa löytääkseen jotain parempaa. Lopputulos on kuitenkin se, että etsittäessä uutta, parempaa ja aidompaa minuutta päädytään laitoksen avulla tuottamaan itsestä toisten kopio. Yksilöllinen matka tuottaakin samanlaisuutta. (Scott 2010; Scott 2011, 1–3.) Tämä kertoo erinomaisesti siitä, miten yhdenmukaisuuden paine toimii myös minäprojektissa. Uusien instituutioiden mentaliteetti ei välttämättä täysin eroa totaalilaitoksesta. Useat totaalilaitoksessa asuvat uskovat lopputuloksena olevan paremmin voiva tai henkisesti kasvanut ihminen.

Mielenkiintoinen kysymys onkin, miltä osin varusmiespalvelus on 2000-luvulla lähentynyt identiteetinmuokkausinstituutioita. Armeijan päätehtävä on tehokkaiden sodan ajan joukkojen tuottaminen. Samalla sille annetaan kansallisella tasolla myös nuoria kasvattava ja kouluttava tehtävä. Vaikka lain mukaan asepalvelus on pakkolaitos, se ei pysty toimimaan tehokkaasti vain pakkoon nojaten. Nuorten pitää joiltain osin myös itse sitoutua palveluksen läpikäymiseen ja laitoksen tavoitteisiin. Jos taas nuorten motivaatio kiinnittyy armeijan ensisijaisen tehtävän sijaan vahvasti muihin perusteluihin (kasvaminen, koulutus), he voivat nähdä laitoksen yhtä hyvin myös myös yksilöllisen identiteetin muokkauksen paikkana.

Liite 2

Haastattelurunko 1. haastatteluun

Haastattelurunko elokuu 2008 Parolannummi

- Luottamuksellisuus, pseudonyymi, aineisto vain tutkijoiden käyttöön
- Miten päädyit tänne varuskuntaan, miten valitsit tämän? Oliko muita vaihtoehtoja tai oliko sukulaiset tai kaverit käynyt täällä?

Asuinpaikka

- Millaisella paikkakunnalla asut? Miten asut? (avo/avio, oma asunto)
- Asuvatko vanhemmat samalla paikkakunnalla? Miten muuten **perhe**: vanhemmat ja sisarukset (työ/ammatti, yhdessä, mitä sisarukset tekee)
- Oletko syntynyt ja käynyt koulua samalla paikkakunnalla? Oliko lukio/amispohdintaa
- Mitä tykkäät paikkakunnasta (mahdollisuudet harrastaa, tehdä töitä yms.)

Vapaa-aika

- **Harrastukset** (liikunta, muut, miten muu perhe suhtautunut ja liikkunut) arkiliikuntaa vai kilpaliikuntaa
- Miten liikkunut lapsena
- Millainen **kaveriporukka** sinulla on? Millaiset porukat teillä liikkuu toistensa kanssa? Jakautuuko esim. harrastusten mukaan tai muuten (autourheilu, tuunaus, musa yms.)
- Muu kuin liikunta, esim. musa yms. Millasta musaa / miksi / onko kaverit samassa meiningissä / käykö yhdessä keikoilla yms. / onko jonkinlainen jengi tämän ympärillä

Oma ruokailu ja päihtet

- Yhteiset **ruokailuhetket** perheessä?
 - Miten luonnehdit omaa syömistä / mitä syöt
 - Onko kiinnittänyt joskus enemmän huomiota ruokailuun, jonkinlaisella dieetillä tai laihtunut joskus tietoisesti tai vahingossa
 - Onko kavereissa ollut sellaisia jotka on erityisdieeteillä (kasvis/bodaus/laihdutus) → puhutteko tällaisista asioista ylipäänsä kavereiden kanssa?
- **Alkoholin** käyttö: miten usein? missä juodaan, baareissa vai kotona?
- Kuvaile millainen olisi tavallinen ravintolaviikonloppu? (kännit joka viikonloppu)
- Onko paikkakunnalla huumeidenkäyttäjiä?
- **Tupakointi**: tupakoitko tai oletko joskus tupakoinut?
- miksi ja missä tilanteissa
- Oletko koettanut lopettaa?

Intti

- Valmistautuminen **inttiin?** (fyysinen, ruokailu, henkinen)
 - Millaisessa kunnossa katsoit tulevasi inttiin? Mitä fyysiselle kunnolle käynyt täällä?
 - Millaisia ohjeita sait isältä, entä äidiltä tai muilta sukulaisilta, miten kaverit ohjeisti? Mitä juttuja kertoneet intistä?
 - Oliko armeija/sivaripohdintoja
- Onko ilmatorjunta sitä mitä halusit
 - Mikä oli yllättävää, negatiivista, positiivista
- Millainen tupa teillä on?
 - Onko hyvä meininki? onko jotain kaveripiirejä, vietättekö vapaa-aikaa yhdessä?
 - Millaisia rooleja tuvassa on? (puhuuko kaikki, johtaako joku keskustelua)
- Millaisia alikessut, kokelaat, kantahenkilökunta on?
- Millaista täällä on ollut? Miten on vastannut odotuksia?
 - Minkälaisia *odotuksia* oli liikunnan määrästä inttiin tullessa, toteutuivatko odotukset?
 - Onko ollut max. ääri rajoja kokeiltu?
 - Fyysinen ja henkinen rasittavuus, kovuus

Vapaa-aika kasarmilla

- Millaiset liikuntamahdollisuudet varuskunnassa? Käytätkö niitä? (miksi, miksei)
 - onko liikuntatottumukset muuttuneet täällä
 - leken lenkit ja kuntoisuusloman metsästys liikuntamerkintöjen avulla. Onko saanut kuntsareita, kannustaako ne liikkumaan?
 - punttis, koris, pingis, fudis, budosali
 - VMTL:n tilat, joku muu kerho tai kurssi, bändiluokka
 - sotku 1:n yläkerran kirjasto yms.
 - tv-huone illalla (mitä siellä tehdään, onko paljon jengiä)
- Minne menet jos haluat olla omissa oloissasi? Onko sellaista tarvetta?
- **Sotku** ja vapaa-ajan syöminen: käytkö usein? Mitä syöt? Otatko mukaan vai syötkö sotkussa?
 - Kenen kanssa käyt? Onko kavereita komppaniassa (vanhat tutut, uudet kaverit)
 - grillisafkat ja viikonloppuvapaat
- Miten käytät tietokonetta? netti (onko oma läppäri mukana intissä ja mitä sillä tekee ja miten usein) tai nettipimento, irc/pelaaminen, huvia vai hyötyä? kännykkä/mp3-soittimet palveluksessa? Miten tärkeitä ja missä voi käyttää? mitä muuten teet viikonloppuvapailla yleensä? miten taloudellinen toimeentulo?

Fyysinen kunto ja intti

- Mitä oma kunto merkitsee palveluksen suorittamista ajatellen (helpottaa/vaikeuttaa)?
 - Miten omat *liikuntatottumukset* on muuttuneet inttiin tullessa? Mikä *motivoi / ei motivoi* liikkumaan intissä?
 - Esimerkiksi oman kunnon takia, *intissä pärjäämisen* takia, ajanvietteeksi ja *virkestykseksi*?
 - Vaikuttaako *liikkumaan lähtemiseen* esimerkiksi kaverit, kantikset, oma halu liikkua, kilpailuhenki?
- Minkälaisia kokemuksia on *liikuntakoulutuksesta*? (määrä, laatu)
- Minkälaista on ollut liikuntakoulutuksen *ohjaus*, motivoiko?
- Mitä mieltä *tasoryhmistä / niiden puuttumisesta*?
- Mitä mieltä liikuntakoulutuksen *lajeista*?
- Miten varusmiesten kuntoa voisi sinusta parhaiten kohottaa? Entä miten saada liikkumaan iltavapailla?
- Onko syttynyt *kipinää* uusiin lajeihin tai innostusta liikuntaan ylipäätään? Mitä mieltä *Suomen suurin kuntokoulu* -ajatuksesta, toteutuuko?

Mitä mieltä **naisten vapaaehtoisesta asepalveluksesta**?

Naisille:

- miten vanhemmat, isovanhemmat, kaverit ja poikaystävä suhtautuivat inttiin menemiseen?
- Koska keksit lähteä inttiin ja miksi?
- Oletko kuullut inttitarinoita tutuilta? Tuleeko jotain mieleen?
- Onko saanut tutuilta jotain vinkkejä intistä
- millaista intissä on naisena, eroaako se jotenkin miehistä? Huomaako jossain kohtaa eron?

Terveydenhuolto: Miten hoidettu terveydenhuolto?

- oletko ollut kipeä?
- miten veksiin meno & palvelu on toiminut
- tiedätkö mikä on *move* (motivaatiovoimempi)? miten sellaiseksi joutuu, kuka
- termiä käyttää
- kassu/metsä terveydenhuollon suhteen
- varomääräykset eli millaisia ohjeistuksia on terveyden ja sairauden osalta annettu?

Ruokailu:

- Millaista ruoka on?
- onko aikaa syödä
- miten tottumukset muuttunut armeijassa (mässäily, munkit, pitsat)
- lihominen? (onko se hyvä/huono)

Leirielämää

- miten eroaa kasarmista, kumpi on mieluisampaa
- miten päivät kasarmilla ja leireillä eroaa toisistaan
- luonnossa olemista? onko tottunut, tekikö jotain ensimmäistä kertaa
- miten leirillä rentoutuu, onko vapaa-aikaa ja miten se menee?

Tulevaisuus

- asuminen, koulu, työ?
- Mitä odostat palveluksen lopusta? entä sen loputtua?
- Mitä sellaista olet oppinut armeijassa mitä siviilissä voisit tarvita? (koulu, työnhaku)
- Miten tutkija on pärjännyt mukana?

Haastatellamme teitä vielä palvelusajan loppupuolella ja mahdollisesti myös jonkin aikaa sen päättymisestä. Voinko saada yhteystiedot vielä tähän ja voiko Oja-järvi ottaa yhteyttä?

Liite 3

Haastattelurunko 2. haastatteluun

Hastattelukierros 16.–17.12.2008

Luottamuksellisuus, pseudonyymi, aineisto vain tutkijoiden käyttöön
kolme teemaa: e- ja j-kausi, maanpuolustus ja mahdollisimman tarkasti terveyteen
liittyviä teemoja

INTTI

- miten palvelusaika mennyt?
 - alussa
 - e- ja j-kausi, miten muuttui meininki?
- Millaista toimiminen päivittäin on? Mistä päivät koostuvat?
 - onko ollut mielekästä
 - mitä asioita saa tehdä omin päin
 - suhteessa kantahenkilökuntaan (millainen ja miten muuttui p-kaudesta)
 - mikä ongelmallisinta? mitä muuttaisit
- Millainen tupa teillä on ja miten muuttunut p-kauden tupaan verrattuna?
millaisia rooleja tuvassa on? (puhuuko kaikki, johtaako joku keskustelua)
- Millainen suhde alikersantteihin/kokelaisiin?
- Millaista täällä on ollut? Miten on vastannut odotuksia ja onko fiilis
muuttunut palveluksen aikana?
- Millaisia **leirit** nyt ollut? Mikä parasta/pahinta?
 - leirielämän jipot ja eväät
- Vapaa-aika kasarmilla – onko muuttunut p-kaudesta?
 - missä vietät vapaa-ajan kasarmilla?
 - kenen kanssa?
 - mitä teet? (urheilu, sotku)
 - iltavapaat baareissa, kaupungilla muuten tai kasarmilla
- Miten oma asenne inttiin muuttunut palveluksen aikana?
 - Terveysthuolto: oletko käynyt paljon? Miksi
 - Movettamisen yleistyminen?

Fyysinen kunto ja intti

- Mitä fyysinen kunto tarkoittaa sinulle?
 - Millaisessa fyysisessä kunnossa olet tällä hetkellä?
 - Mitä sille on tapahtunut intin aikana?
 - Miten omat liikuntatottumukset on muuttuneet inttiin tullessa?
 - Oletko saanut kuntoisuuslomaa? Leke yms.
 - Tiedätkö yhtään joka oli saanut kuntsarin leken lenkeistä ja punttisalista?

- Onko vielä aamulenkkejä? Entä muuten lenkkejä, jalkapalloa, mitä esim. tällä viikolla on ollut liikuntaa? marssikoulutusta tai muuta rasittavaa?
 - Miten kunto noussut? 2. Cooperin tulos
 - Fyysinen ja henkinen rasittavuus, kovuus
- Minkälaisia kokemuksia on *liikuntakoulutuksesta*? (määrä, laatu)
 - Minkälaisia *odotuksia* oli liikunnan määrästä inttiin tullessa, toteutuivatko odotukset?
 - Mikä *motivoi* / *ei motivoi* liikkumaan intissä?
- Mitä mieltä *Suomen suurin kuntokoulu* -ajatuksesta, toteutuuko?
- Kipu, rasitus, ponnistukset
 - Onko ollut fyysisiä/psykkisiä ponnisteluja aiemmin elämässä? esimerkiksi kovissa harjoituksissa, jossain muussa kovassa tilanteessa?
 - Tuliko niitä armeijassa? Missä kohtaa?
 - Miten suhtaudut?
- Miten suhtaudut kipuun? kivunsietokyky

OHI ON:

- Mitäs sitten? Mitä odotat eniten siviilielämästä?
- Mitä teet 3. päivä? Entä sen jälkeen
- Onko yhteisiä bileitä?
- Onko tullut ystäviä armeijasta? Miten inttikavereihin yhteydenpito jatkossa?

Maanpuolustus

- Maanpuolustustahto: mitä merkitsee? Onko ajatukset maanpuolustuksesta muuttuneet armeijan aikana, jos mietit esimerkiksi alokaaikaa? Entä armeijasta ylipäänsä?
- Jos armeija olisi vapaaehtoinen, kävisitkö?
 - miksi armeija eikä sivari
 - miksi pakko tulla?
- Mikä on intin **tarkoitus**?
 - mitä opit, mitä et oppinut?
 - onko jossain vaiheessa ollut motivaatio-ongelmia? Milloin?
- Onko joskus ollut vaikeuksia palata lomilta? Miksi ja mikä erityisesti on tuntunut vaikealta?
- Mietitkö jossain vaiheessa keskeyttämistä? Missä tilanteessa ja miksi päädyit siihen? Miksi niin moni keskeyttää nykypäivänä?
- Onko armeija-aika sopivan pituinen? entä mielekkyys?
- Koetko tulleeti sotilaaksi? mieheksi?
- Mitä sellaista olet oppinut armeijassa mitä siviilissä voisit tarvita? (koulu, työnhaku)

Terveystaju

Siirryn terveysteemaan, jossa tavoitteena on miettiä terveyteen liittyviä valintoja. Kyse on kuitenkin ihan arkisista valinnoista eli ei siinä mielessä vaikeita. Haluan vain sinun oman mielipiteen tai pohdinnan aiheesta. Jotta saisimme hyvän keskustelun aikaan, olen lukenut aiemmat haastattelut ja miettinyt niitä kohtia, joista voisi tällaista keskustelua käydä. Pyrin saamaan jotain heidän omista kokemuksistaan kiinni.

• Tupakointi:

- **Jos tupakoi:** Kauan polttanut? Miten aloitit? Miten paljon poltat päivässä?
- Missä tilanteissa tekee mieli? Poltatko heti aamusta? Onko lisääntynyt armeijan aikana? Miksi? Oletko miettinyt lopettamista? Mistä tilanteista et haluaisi luopua? Missä tilanteessa ei tulisi mieleenkään tupakoida?
- Miten suhtaudut terveysvalistukseen ja tupakoinnin haittoja koskevaan informaatioon? Onko joku muu yrittänyt saada sinua lopettamaan?
- **Jos ei polta:** Oletko joskus polttanut tai poltatko koskaan? Käytkö tupakkakopissa? Tupakoiko inttikaverisi? Mitä mieltä olet tupakoinnista? Tuntuuko että on jäänyt jostain paitsi?

• Alkoholin käyttö:

- Miten usein juot? Mitä juot? Miten paljon yhden illan aikana? Mietitkö paljon juot jo valmiiksi ennen iltaa? (tänään juon perseet, tänään juon 5 tuoppia?)
- Juotko useammin kuin ennen inttiä tai suurempia määriä? eroaako muuten jotenkin aiemmasta juomisesta?
- Miksi tulee juotua? Voisitko kuvitella olevasi viikonlopun selvin päin?
- Jos ei juurikaan juo:

• Ruokailu:

- Miten terveellisesti omasta mielestäsi syöt? (ennen – intissä – lomilla)
 - Hyvä/huono tapa ruokailussa?
 - Esimerkkinä vihannekset: Syötkö tai onko niistä tai jostain muusta väännetty kättä kotona?
 - Entä kun tekee itse ruokaa / asuu itse kotona
 - Intissä: raaste, leipä, maito?
 - Mitä et syö?
 - Muita: maito, leipä
- Jos patukoita tulee otettua leirille mukaan, missä välissä ne syödään?

Milloin leirillä tulee tarve syödä karkkia tai muuta mukaan otettua?

Mitä varten?

- **mässäytys:** Miten paljon syöt karkkia? Paljon menee esim. viikossa karkkipusseja? Entä limut? Mitä juot, miten usein, miten paljon ja MIKSI
- Entä leirille, mitä otat mukaan ja mitä ostat sieltä?

- **Sairaudet ennen ja nyt** (jos on jokin lähempi yhteys sairauksiin yms.)
- lääkkeet tai vitamiinit
- Onko armeijassa ollut jotain terveystasvatusta tai -valistusta?
 - Mitä muistat siitä, mitä aiheita käsitteli?
- Jos mietit omaa terveyttä ja edellä käytyjä terveyteen liittyviä teemoja. Mitä armeija-aika on vaikuttanut näihin? (juominen, tupakointi, ruokailu, mässäyty, urheilu)
- Jos mietit tulevaisuutta, mitä ajattelet näiden muuttuvan? Esimerkiksi sinulla on perhettä kun olet 50 v?

Terveys yleensä

- Milloin sulla on ollut hyvä olo, henkisesti ja fyysisesti? Onko jotain hetkeä tai vaihetta elämässä? Mihin se liittyi?
- Miten ymmärrät terveyden? Mitä terveys merkitsee?
- Millaiseksi arvioisit vanhempien tai siskojen elintavat epäterveellisyys/terveellisyys -asteikolla (liikunta, ruokailu)?
 - Entä oma?
- Mitä teet oman terveyden eteen?
(kuntoilu, laihduttaminen/lihominen, nukkuminen, syöminen, vitamiinit, tupakointi)
- Onko jotain missä tulisi parantaa? Miten siihen pääsisi?
- Mitä huonoja tapoja? Mihin tilanteisiin liittyvät?
- Mitä voisit tehdä oman terveyden parantamiseksi?
 - oletko tehnyt

Ylisukupolvinen terveystietäytyminen: vanhempien haastattelut + jätävät ½ vuotta intin jälkeen. Mistä saan kiinni sinut, entä saanko ottaa yhteyttä vanhempiisi?

Liite 4 Muistiinpanot ensimmäisestä esittäytymisestä nuorille

mä oon **Anni Ojajärvi** 32-vuotias helsinkiläinen, ja oon töissä Nuorisotutkimusverkostossa. Oon tällä **kahdessa roolissa**, mä oon sekä ihan **samalla tavalla alokas** kun tekin, vaikka en suorita varsinaisesti varusmiespalvelusta, mutta ennen kaikkea mä olen täällä **tutkijana** ja mä teen väitöskirjaa sellaisesta aiheesta kun nuorten miesten **elämäntavat ja terveys**, joka nyt ennen kaikkea tarkoittaa sitä, **miten te itte koette** tän armeijan ja täällä asumisen, olemisen.

tutkimusmenetelmänä tää on hyvin ainutlaatuinen elikkä

- mä **osallistun palvelukseen** teidän kanssa ihan normaalisti ja keskustelen ja teen havaintoja ja sitten myöhemmin alokasaikana haastattelen osaa teistä.

Mä en etsi mitään oikeita tai vääriä vastauksia, vaan oon kiinnostunut **teidän kokemuksista**. Ja tässä yhteydessä on hyvä korostaa sitä että tämä mun osallistuminen **palvelusaikaan ei tuota teille mitään ylimääräistä vaivaa tai ylimääräistä työtä**.

Lisäksi on muutama tärkeä asia jotka löytyy myös paperista, joka teille tai teidän tupaan on jaettu. Tarkempia tietoja tutkimuksesta löytyy nettisivuilta, jonka osoite löytyy paperista.

1) kaikki aineisto mitä mä kerään ja mitä haastatteluja teen perustuu **täydelliseen luottamukseen**. Esimerkiksi kaikki nimet ja paikkojen nimet ja kaikenlaiset tunnistetiedot hävitetään aineistosta.

2) On myös syytä mainita että tähän tutkimukseen osallistuminen on **vapaaehtoista** ja esimerkiksi haastatteluista voi kieltäytyä halutessaan.

3) ja sitten viimeiseksi painotan vielä että teen väitöskirjaa Helsingin yliopiston sosiologian laitokselle ja mun työnantaja on Nuorisotutkimusverkosto ja kerätty tieto on tarkoitettu vain akateemisen tutkimusryhmämme käyttöön, **ei puolustusvoimien tai muun viranomaisen käyttöön tai edes nähtäväksi**.

4) Toivon että olen kuin yksi varusmies teidän muiden joukossa, vaikkakin hieman vanhempi ja käytännössä asun täällä tuvassa ja olen kaikessa palveluksessa messissä paitsi mua ei päästetä ampumaan

Sen verran meillä on jo kokemusta, että kaksi vanhempaa kollegaani, toinen **90-luvun puolivälissä** armeijan käynyt ja toinen **55-vuotias sivari** pyyhkäsivät samankaltaisen setin menemään Kainuun prikaatissa tammikuun tuloerässä. Vanhojen äijien kokemusten pohjalta voi ennakoida että perässä tullaan niin kovaa kun pystytään.

Jos joku on kiinnostunut tutkimuksesta tarkemmin tai haluaa esittää kysymyksiä tai jostain syystä ei missään nimessä ei halua osallistua siihen, niin sitä ei tarvitse suinkaan sanoa, vaan voitte tulla vetämään mua **hihasta tuolla käytävällä**.

Liite 5 Esittelyteksti nuorille

Hyvä palvelukseen astuva varusmies!

Puolustusvoimissa on meneillään laaja tutkimushanke nuorten terveystietoisuudesta. Tutkimuksen tarkoituksena on saada tietoa nuorten miesten armeijakokemuksista ja elämästä, terveystietoisuudesta sekä liikunta- ja ravitsemustottumuksista. Osana tätä tutkimusta Nuorisotutkimusverkostossa väitöskirjaa tekevä tutkija Anni Ojajärvi osallistuu varusmiespalvelukseen kanssanne. Ikänsä vuoksi hän ei varsinaisesti suorita lakisääteistä varusmiespalvelusta, mutta osallistuu mahdollisimman täysipainoisesti peruskoulutuskautella koulutukseen.

Tutkija seuraa varusmiesten arkea osallistumalla varusmiesten tapaan päivittäiseen toimintaan. Osallistumisen lisäksi tutkija haastattelee varusmiehiä. Tutkimus tapahtuu varusmiespalveluksen lomassa, eikä vaikuta palveluksen kulkuun tai tuota ylimääräistä vaivaa. Haastatteluihin ja muuhun tutkimukseen osallistuminen on vapaaehtoista. Varusmiehet voivat halutessaan ilmoittaa tutkijalle, ettei heitä saa haastatella tai havainnoida palveluksen aikana. Kertyvä tutkimusaineisto ei tule Puolustusvoimien tai minkään muun viranomaisen käyttöön, eivätkä yksittäiset varusmiehet ole tunnistettavissa julkistettavista tutkimusraporteista. Tutkimuksen aikana nauhoitetut haastattelut ja valokuvat ovat ainoastaan tutkimusryhmän käytössä. Mikäli aineistoa käytetään edellisestä poikkeavalla tavalla, siihen pyydetään erikseen lupa. Kaikkia aineistoja käsitellään luottamuksellisesti.

Hankkeen rahoittaa Suomen Akatemia ja se tehdään yhteistyössä Nuorisotutkimusverkoston ja Kansanterveyslaitoksen kanssa.

Anni Ojajärvi antaa mielellään lisätietoja tutkimuksesta ja tarkempi tutkimussuunnitelma on nähtävissä Internetissä osoitteessa <http://www.nuorisotutkimusseura.fi/armeija/kirje.pdf>. Lisäksi tarvittaessa kyselyihin vastaa tutkimuksen johtaja dosentti Antti Häkkinen Helsingin yliopistosta p. 09 19124833 & e-mail antti.hakkinen@helsinki.fi

Mukavia palveluspäiviä toivottaen, Anni Ojajärvi

TIIVISTELMÄ

TERVE SOTILAS!

Etnografinen tutkimus varusmiesten terveystajusta sosiaalisena ilmiönä

Tutkimuksessa tarkastellaan nuorten miesten terveyskäyttäytymistä varusmiespalveluksen aikana. Yksilöllisten terveysvalintojen lisäksi tutkimuksessa analysoidaan sitä, miten armeijainstituution käytännöt, varusmiesyhteisö sekä mielikuvat ja odotukset varusmiehen roolista ohjaavat ja rajaavat nuorten terveyteen liittyviä valintoja. Tavoitteena on selvittää, millaiseksi terveyskäyttäytyminen muodostuu erilaisissa sosiaalisissa tilanteissa ja totaalilaitoksen käskyjen keskellä. Työ sijoittuu laadullisen terveystutkimuksen kentälle.

Aineistona on vuonna 2008 Parolannummen Panssariprikaatissa toteutettu etnografinen kenttättyö. Tutkija osallistui kahdeksan viikon ajan ympärivuorokautisesti alokaskauden koulutukseen, asui varusmiesten kanssa ja havainnoi armeijan arkea. Lisäksi tutkija haastatteli varusmiehiä. Yksilöhaastatteluja tehtiin 39 (15 miestä, 8 naista), joista osa kahteen otteeseen.

Tulosten perusteella varusmiesten terveyskäyttäytymisen voidaan sanoa olevan instituution rajaama yhteisöllinen prosessi. Yksittäinen varusmies tekee valintoja totaalilaitoksen tiukkaan määritellyn arjen ja varusmiesyhteisön sosiaalisen maailman keskellä. Mikäli nuorella itsellään ei ole aktiivista terveysvalintoja ohjaavaa motiivia, hän seuraa instituution käytäntöjä ja varusmiesyhteisöä. Sotilaskoulutuksen logiikka ja tavoitteet sen paremmin kuin varusmiesyhteisön käytännötkään eivät aina tue terveystutkimuksen tavoitteita, vaan armeijan arki on usein ristiriidassa terveystutkimuksen kanssa.

Tutkimuksen analyysiluvuissa tarkastellaan sairauden ja terveyden rajoja, ruokailua, tupakointia ja alkoholin käyttöä. Niistä käy ilmi muun muassa se, miksi tupakointi voi varusmiehen näkökulmasta olla järkevä valinta, miten kollektiiviset armeijatarinat liittyvät varusmiesten alkoholin käyttöön ja miten sairastelu on yhteydessä varusmiehen sosiaaliseen identiteettiin sekä miten ruokailu jakautuu armeijassa kahtia tankkaamiseen ja nautiskeluun. Samalla tulee esiin se, miten 2000-luvun nuori mies uusintaa kestämissä eetoista, mutta yksin pärjäämisen eetoksesta poiketen keskustelee henkisesti vaikeista elämäntilanteistaan muiden kanssa. Analyysiluvuissa esitellään lisäksi aineiston perusteella konstruoidut varusmiesideaalit, jotka määrittävät sosiaalisesti hyväksytyt varusmiehen roolin rajat. Jos varusmiesten terveystajusta tutkimiseen halutaan vaikuttaa, on syytä kiinnittää huomiota instituution arjen käytäntöihin ja varusmiesyhteisön toimintatapoihin.

ABSTRACT

A HEALTHY SOLDIER

An ethnographic study on conscripts' health sense as a social phenomenon

This study observes young men's health behaviour during military service. In addition to individual health choices, the study analyses how the practices of the military institution, the conscript community and the images of and expectations for the conscript role guide and restrict the health choices of the conscripts. The purpose of this study is to determine how health behaviour is constructed in different social contexts, amongst the orders of a total institution. The study is situated in the field of qualitative health research.

The research material involves an ethnographic field study conducted in Parolannummi Panzer Brigade in 2008. The researcher participated, during eight weeks and full time, in the initial conscript training, lived with the conscripts and observed the everyday life in the army. The conscripts were also interviewed; altogether 39 individual interviews of 15 men and 8 women, some of them twice, were made.

On the basis of the results, the conscripts' health behaviour can be determined as a communal process defined by an institution. An individual conscript makes choices in the midst of the strictly defined everyday life of a totalitarian establishment and the social reality of the conscript community. In the absence of a strong personal motive for guiding the individual health choices, the young person adheres to institutional practices and to the conscript community. The logic and objectives of military training or the practices of the conscript community do not always support the aims of health education. Instead, the everyday life in the army often contradicts the health perspective.

In the analytical chapters of the study, the limits between sickness and health, eating, smoking and alcohol consumption are reviewed. Findings include answers to questions such as how smoking may be a smart choice from the conscript point of view, how collective army stories are related to conscripts' alcohol consumption, how being occasionally sick is connected to conscript's social identity, and how eating is split to fuelling up and eating for pleasure. At the same time, we discover how a 21st century young man revives the ethos of sustaining but, differing from the traditional ethos of self-sustaining, shares his difficult life situations with others. The analytical chapters also suggest conscript ideals, constructed on the basis of the study material, which define the limits of a socially acceptable conscript role. The study calls attention to everyday practices in the institution and the conscript community's ways of acting, whenever aiming at influencing the conscripts' health behaviour.

SAMMANDRAG

EN FRISK SOLDAT

En etnografisk undersökning om värnpliktigas hälsokänsla som ett socialt fenomen

I denna undersökning granskas unga mäns hälsobeteende under värnpliktstjänstgöringen. Förutom de berörda personernas individuella hälsoval analyseras i denna undersökning även hur rutinerna vid armén som institution, gruppen av beväringar som gemenskap samt föreställningarna och förväntningarna om rollen som beväring styr och begränsar valen som de unga gör angående sin hälsa. Syftet är att utreda hurudant dessa personers hälsobeteende blir i olika sociala situationer och då männen får lyda order när de befinner sig mitt i en total institution. Detta arbete kan klassificeras inom området för kvalitativ hälsoforskning.

Materialet är ett etnografiskt fältarbete som utfördes år 2008 i pansarbrigaden Parolannummen Panssariprikaati. Under åtta veckors tid deltog forskaren dygnet runt i utbildningen under beväringstiden, bodde med de värnpliktiga och gjorde observationer om vardagen i armén. Dessutom intervjuade forskaren beväringarna. Det gjordes 39 individuella intervjuer (15 män, 8 kvinnor), varav en del personer intervjuades två gånger.

På grundval av resultaten kan man säga att beväringarnas hälsobeteende är en grupprocess som begränsas av en institution. Den enskilda beväringen gör olika val mitt i den totala institutionens strikt definierade vardag och den sociala värld som kännetecknar gruppen av beväringar som gemenskap. Om den unga personen inte själv har något motiv som aktivt styr dennas hälsoval, följer personen ifråga institutionens rutiner samt gruppen av beväringar som gemenskap. Logiken och målsättningarna med militärutbildningen främjar inte alltid målsättningarna med hälsofostran, liksom inte heller rutinerna i gruppen av beväringar som gemenskap. Istället står vardagen i armén ofta i konflikt med hälsoaspekterna.

I analyskapitlet i denna undersökning granskas gränserna mellan sjukdom och hälsa, måltidsvanor, rökning och bruket av alkohol. Här framgår bland annat varför rökning kan vara ett smart val ur beväringens perspektiv, hur de kollektiva historierna om armén är kopplade till bruket av alkohol bland beväringarna, hur det hör ihop med beväringarnas sociala identitet att vara sjuk då och då, samt hur måltider i armén delas upp i att tanka energi och att njuta. Samtidigt framgår hur de unga männen under 2000-talet omformulerar ett ethos som handlar om att hårda ut, men till skillnad från ett ethos som går ut på att klara sig själv diskuterar de om sina mentalt svåra livssituationer med de andra. I analyskapitlet presenteras dessutom de beväringens ideal som konstruerats på grundval av forskningsmaterialet. Dessa ideal definierade gränserna för en socialt godkänd beväringens roll. Om man vill påverka beväringars hälsobeteende, är det motiverat att fästa uppmärksamhet vid vardagsrutinerna vid denna institution samt vid de handlingsätt som förekommer i gruppen av beväringar som gemenskap.

*Miksi tupakointi voi varusmiehen näkökulmasta olla järkevä valinta? Miten armeijatarinat liittyvät varusmiesten alkoholin käyttöön? Miten armeijan käytännöt ohjaavat varusmiehen ruokailua? Miksi sairau-
den rajoista käydään neuvotteluja tupakavereiden kanssa? Millaisia
muotoja kestämisen eetos saa 2000-luvun nuorten miesten keskuudessa
ja millaiseksi varusmieheksi nuoret pyrkivät? Entä millainen paikka
naisvarusmiehille on tarjolla miehisessä maailmassa?*

Muun muassa näihin kysymyksiin vastaa tämä etnografinen tut-
kimus, jossa tarkastellaan nuorten miesten terveyskäyttäytymistä
varusmiespalveluksen aikana. Tutkija asui Parolannummella varus-
miesten kanssa, haastatteli nuoria ja havainnoi armeijan arkea. Ter-
veyskäyttäytyminen paljastuu tutkimuksen valossa instituution
rajaamaksi yhteisölliseksi prosessiksi, jota myös laitoksen arki ohjaa.
Sotilaskoulutuksen logiikka ja tavoitteet sen paremmin kuin varus-
miesyhteisön käytännötkään eivät aina tue terveyden edistämisen
tavoitteita, vaan arki on usein ristiriidassa terveystutkimuksen kanssa.

Teos sopii luettavaksi erityisesti terveystutkimuksen ammattilaisille
ja instituutioita tutkiville. Yhtä lailla se on antoisaa luettavaa varus-
miesten kanssa työskenteleville ja yleisemmin varusmiespalveluksen
arjesta kiinnostuneille.